

VOJENSKÁ HISTÓRIA

VOJENSKÁ HISTÓRIA

Časopis
pre vojenskú históriu
múzejníctvo
a archívniectvo

4/2018

VYDÁVA VOJENSKÝ HISTORICKÝ ÚSTAV V BRATISLAVE

© Vojenský historický ústav, Bratislava 2018

www.vhu.sk

Všetky práva vyhradené. Žiadna časť publikovaného časopisu nesmie byť reprodukováná alebo použitá a šírená v akejkoľvek forme a akýmkoľvek prostriedkami, elektronicky alebo mechanicky, vrátane kopírovania, digitalizácie alebo uchovávaná v akýchkoľvek informačných pamätiach, databázach a informačných pamätiach, databázach a informačných systémoch bez predchádzajúceho písomného súhlasu Vojenského historického ústavu a autorov.

Príspevky vyjadrujú názory autorov a nemusia byť totožné so stanoviskom vydavateľa a redakcie.

OBSAH

Štúdie

HRICA, Juraj: Spartský odpor voči macedónskej hegemonii v Grécku počas Alexandrovej perzskej kampane v rokoch 334 – 331 pr. Kr. a bitka pri Megalopole.	7
ROHÁČ, Peter: Rod Kysekovcov v boji proti uhorskému kráľovi Ladislavovi IV. a rakúskemu vojvodovi Albrechtovi I. v rokoch 1284 – 1290.	52
BAKA, Igor: Zapojenie Pešieho pluku 102 Zaisťovacej divízie do nemeckých protipartizánskych akcií na prelome rokov 1941/1942.	82
KOZOLKA, Jaroslav: Štátna slovenská vojenská reálka (1942 – 1945). I. časť.	102

Dokumenty a materiály

VYHLÍDAL, Milan – MEDVECKÝ, Matej: Úrad čs. vojenského pridělenca v Berlíně v krizovém roce 1938 ve světle neznámého dokumentu.	132
JANECOVÁ, Tamara: Slovenské vojenské piesne v rokoch vojnovnej Slovenskej republiky.	160

Rozhľady

ŠTEFANSKÝ, Michal: Hrozil vojnový konflikt roku 1968 v súvislosti s československou krízou?	191
--	-----

Personálie

BALLA, Tibor: Najvyššia generalita rakúsko-uhorskej armády za Veľkej vojny (s pôvodom na území dnešného Slovenska).	197
---	-----

Kronika	215
----------------------	-----

INHALT

Studien

HRICA, Juraj: Spartas widerhalt gegen die Hegemoniebestrebungen Mazedoniens in Griechenland während des Feldzugs Alexanders des Grossen gegen Persien in den Jahren 334 – 331 v. Chr. und die Schlacht von Megalopolis.....	7
ROHÁČ, Peter: Das Geschlecht der Kyseks im Kampf gegen den König von Ungarn Ladislaus IV. dem Kumanen und dem Herzog von Österreich Albrecht I. von Habsburg in den Jahren 1284 – 1290.	52
BAKA, Igor: Einbindung des Infanterieregiments 102 der Sicherungs-division in die deutschen Anti-partisanen-aktionen zum Jahreswechsel 1941/1942.....	82
KOZOLKA, Jaroslav: Die Slowakische staatliche militärische Realschule (1942–1945). Teil I.	102

Dokumente und Materialien

VYHLÍDAL, Milan – MEDVECKÝ, Matej: Amt des tschechoslowakischen Militärattachés in Berlin im Krisenjahr 1938 im Kontext eines neuen Archivdokuments.	132
JANECOVÁ, Tamara: Slowakische Soldatenlieder zu Zeiten des sog. Slowakischen Staates.	160

Ausblicke

ŠTEFANSKÝ, Michal: Stand die Welt im Zusammenhang mit den Ereignissen von 1968 in der Tschechoslowakei am Rande eines Krieges?.....	191
--	-----

Personalien

BALLA, Tibor: Höchste Generalität (mit Herkunft auf dem Gebiet der heutigen Slowakischen Republik) der österreichisch-ungarischen Armee während des „Großen Krieges“.....	197
--	-----

Chronik	215
----------------------	-----

CONTENTS

Studies

HRICA , Juraj: Spartan Resistance against the Macedonian Hegemony in Greece during Alexander's Persian Campaign in 334-331 BC and the Battle of Megalopolis.	7
ROHÁČ , Peter: The Kysek Family in the Fight against the Hungarian King (Ladislav IV. The Cuman) and Austrian Duke (Albrecht I. of Habsburg) in 1284 – 1290.....	52
BAKA , Igor: Involvement of the 102 Infantry Security Division in the German Antipartisan Actions at the Turn of 1941/42.....	82
KOZOLKA , Jaroslav: Slovak State Military Grammar School (1942 - 1945). Part I.....	102

Dokumenty a materiály

VYHLÍDAL , Milan – MEDVECKÝ , Matej: CS Military Attaché Office in Berlin in the Crisis Year of 1938 in the Light of an Unknown Document.	132
JANECOVÁ , Tamara: Slovak Military Songs of the War-time Slovak Republic.....	160

Horizonts

ŠTEFANSKÝ , Michal: Was there a Threat of War conflict in 1968 in regarding the Czechoslovak crisis?	191
---	-----

Personalities

BALLA , Tibor: The Highest Generality of the Austrian-Hungarian Army during the Great War (with origin in the territory of today's Slovakia)	197
---	-----

Chronicle	215
------------------------	-----

ŠTÚDIE

SPARTSKÝ ODPOR VOČI MACEDÓNSKEJ HEGEMONII V GRÉCKU POČAS ALEXANDROVEJ PERZSKEJ KAMPANE V ROKOCH 334 – 331 PR. KR. A BITKA PRI MEGALOPOLE

JURAJ HRICA

HRICA, J.: Spartan Resistance against the Macedonian Hegemony in Greece during Alexander's Persian Campaign in 334-331 BC and the Battle of Megalopolis. *Vojenská história*, 4, 22, 2018, pp 7-51, Bratislava.

To this day, the expedition of Alexander the Great against Persia is perceived in military knowledge as one of the most fascinating events not only in the ancient history but human history in general. The personality and deeds of the young king became legendary during his life already, with stories motivated mostly by glorification but sometimes also dehonestation of his personality. In the traditional view of his unprecedented success, the defeat of Persia, which used to be a clear power "number one" and Alexander's progress through Asia, might seem somehow linear, clear, "textbook", and therefore also distant. In my contribution, following analysis of the available sources, I would like to stress that this was not so clear-cut and Alexander was, remotely from his home background, mainly through his otherwise competent regent Antipater, confronted with a rough situation because the Spartan King Agis III concocted a rebellion against the Macedonian dominion. However, this was only the peak of the events unfolding following Alexander's fast progress along the coast and inland of Asia Minor - the Persians and collaborating Greeks prepared significant obstacles to Alexander and his forces. The importance of Agis' rebellion was accentuated mainly by Ernst Badian and his study on the personality and resistance of this Spartan King continued to be the basis for other researchers. Through summing up the findings, this article is aimed at contributing to the understanding and interpretation mainly of the chronological ambiguities of the so called Agis' War and the Battle of Megalopolis itself, which is based on inconsistent testimonies of the main sources (Diodoros, Justinus, Curtius Rufus, Addianos). Military history. Ancient times. Alexander the Great, Agis III., Ancient Macedonia, Ancient Sparta, Battle of Megalopolis in 331 BC.

Výprava Alexandra Veľkého proti Perzii je doteraz v historickom povedomí vnímaná ako jedna z najfascinujúcejších udalostí nielen dejín staroveku, ale aj ľudských dejín vôbec. Postava a činy mladého kráľa už za jeho života boli opradené legendami, ktorých motívom bola v drvivej väčšine glorifikácia, niekedy však aj dehonestácia jeho osobnosti. Porážka Perzie, dovtedajšej jasnej veľmoci „číslo jeden“ a Alexandrov postup Áziou sa pri tradičnom pohľade na jeho nevídané úspechy môžu javiť akosi lineárne, jasné, „učebnicové“, a tým pádom aj vzdialené. V tomto príspevku chcem po analýze dostupných prameňov zdôrazniť, že to nebolo také jednoznačné a Alexander sa musel vo svojom domácom zázemí na diaľku,

najmä prostredníctvom svojho inak schopného regenta Antipatra, konfrontovať s neľahkou situáciou, keďže spartský kráľ Ágis III. proti macedónskej nadvláde zosnoval vzburu. To bol však len vrchol udalostí odvíjajúcich sa od Alexandrovho rýchleho postupu pobrežím a vnútrozemím Malej Ázie – Peržania a Gréci, ktorí s Peržanmi kolaborovali, pripravili Alexandrovi a jeho silám výrazné prekážky. Význam Ágidovej vzbury zdôraznil najmä Ernst Badian a na jeho štúdiu o osobnosti a odboji tohto spartského kráľa nadviazali neskôr aj ďalší bádatelia. Tento príspevok je snahou prispieť sumarizáciou poznatkov k osvetleniu a interpretácii najmä chronologických nejasností tzv. Ágidovej vojny a samotnej bitky pri Megalopole, ktorá vychádza z rozporuplných svedectiev hlavných prameňov (Diodóros, Justinus, Curtius Rufus, Arriános).

Situácia v Egejskom mori v rokoch 334 – 331: pokus o perzskú protiofenzívu*

Po víťaznej bitke pri rieke Granikos a Alexandrovom odtiahnutí z Halikarnassu roku 334 a jeho ďalšom postupe Malou Áziou¹ sa perzská stratégia zamerala na prenesenie bojov do Grécka a Macedónie a Sparty, resp. Egeidy.² V týchto intenciách aj poveril kráľ Dareios Memnóna z Rhodu³ ako vrchného veliteľa námorných operácií v Egejskom

¹ * O Alexandrovi a jeho výprave, prameňoch a tradícii pozri najnovšie aj prvú slovenskú kolektívnu monografiu o tomto najslávnejšom dobyvateľovi staroveku – HABAJ, Michal. (ed.). *Alexander Velký*. Trnava : Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, 2015. 333 s. ISBN 9788081057267. O vzťahoch Macedónie a Sparty, resp. Alexandra a Sparťanov, HRICA, Juraj. Alexander a Sparta. In tamže, s. 103-136. Podrobnejšie k vývoju vzťahov Macedónie a Sparty do nástupu Ágida III. na eurypontovský trón roku 338 pr. Kr. v rámci spartskej dyarchie pozri tiež HRICA, J. Na ceste k „myomachii“: vzťahy Sparťanov a Macedónie v 2. pol. 4. st. pr. Kr. In *Nové historické rozhľady*, 2016, roč. 6, č. 2, s. 7-21. ISSN 13384813. Táto predkladaná štúdia organicky nadväzuje na predošlú štúdiu a je rozšírením mojej kapitoly v spomínanej monografii o Alexandrovi. Ak nie je uvedené inak, roky uvádzané v tejto štúdii sú pred naším letopočtom. Všeobecne k Alexandrovým operáciám v roku 334 pozri HECKEL, Waldemar. *The Conquests of Alexander The Great*. Cambridge – New York – Melbourne : Cambridge University Press, 2008. 218 s., s. 53-56. ISBN 9780521603232; CHRISSANTHOS, Stefan G. *Warfare in the Ancient World: from The Bronze Age to the Fall of Rome*. Praeger : Westport, Connecticut, London, 2008. 214 s., s. 78-79. ISBN 9780275985196; GILLEY, Dawn G. – WORTHINGTON, Ian. Alexander the Great, Macedonia and Asia. In ROISMAN, Joseph – WORTHINGTON, Ian (ed.). *A Companion to Ancient Macedonia*. Oxford : Wiley-Blackwell, 2010. Edícia *Blackwell Companions to Ancient World*. 668 s., s. 186-207, s. 191-192. ISBN 9781405179362; WORTHINGTON, Ian. *By the Spear: Philip II, Alexander The Great and Rise and Fall of The Macedonian Empire*. Oxford University Press : Oxford – New York, 2014. 388 s., s. 139-144. ISBN 780199929863; HABAJ, Michal. Alexandrova výprava Áziou: priebeh, úspechy, legendy. In HABAJ, Michal (ed.). *Alexander Velký*, s. 48-68.

² K Alexandrovým vojenským akciám v Malej Ázii pozri bližšie STARK, Freya. Alexander's Minor Campaigns in Turkey. In *The Geographical Journal*, 1956, roč. 122, č. 3, s. 294-304. ISSN 14754959; STARK, Freya. Alexander's March from Miletus to Phrygia. In *The Journal of Hellenic Studies*, roč. 78, r. 1958, s. 102-120. ISSN 00754269; WORTHINGTON, I. *By The Spear*, s. 150-159.

³ Memnón z Rhodu – pochádzal z rodiny, ktorá mala kontakty s perzskou aristokraciou. Peržania najskôr poverili jeho brata Mentora obranou Troady v dnešnej severozápadnej Anatólii. O niečo neskôr sa Mentor stal vrchným veliteľom perzských síl na západnej hranici ríše a vzal si za manželku polovicnú Peržanku, aristokratku Barsiné, dcéru satrapu hellespontskej Frýgie Artabaza, ktorá však mala grécku výchovu. Po smrti svojho brata Mentora roku 340 sa Memnón stal manželom ovdovelej Barsiné. Jediné známe dieťa z Memnónovho zväzku s Barsiné sa stalo spolu s jeho matkou zajatcom v Damasku po bitke pri Isse roku 333 (a sám Alexander s ňou potom istý čas žil). Memnón sa v mladosti dostal aj do kontaktu s macedónskym kráľovským dvorom. Roku 353 sa spolu s Artabazom a Mentorom zúčastnil vzbury proti kráľovi Artaxerxovi III. a po jej potlačení spolu s ním utiekol na macedónsky kráľovský dvor do Pelly, kde sa spoznal s Filipom a Aristotelom. Artaxerxes roku 343 Mentora omilostil a poveril ho znovudobytím Egypta. Mentor

mori. Dareiov plán počítal s kombinovaným spôsobom boja – využiť námornú prevahu a mohutnou ofenzívou si zaistiť pozície na egejských ostrovoch a následne destabilizovať macedónske dŕžavy v pevninskom Grécku. Naproti tomu v pozemnom boji volil Dareios oveľa defenzívnejšiu stratégiu, ktorú pôvodne navrhoval Memnón; snažiť sa vlákať Alexandra hlbšie do vnútrozemia, využiť svoju početnú prevahu a zásobovacie možnosti a definitívne zastaviť Alexandra jeho porážkou v rozhodujúcej pozemnej bitke.⁴ V prvej fáze protimacedónskeho ťaženia bola v tomto období iniciatíva na strane Peržanov a ich flotily, ale od druhej polovice roku 332, keď sa im postupne prestalo dariť, sa iniciatívy chopil spartský kráľ Ágis a roku 331 sa pokúsil vyvolať povstanie na Peloponéze.⁵

Už niekedy v roku 334 alebo skôr 333 sa začali diplomatické kontakty medzi Spartánmi a Perziou. Svedectvo nám o tom podáva Arriános. Ten píše, že po bitke pri Isse sa Parmeniónovi dostali v Damasku do rúk vyslanci z rôznych gréckych obcí, ktorí mali namierené k Dareiovi ešte pred touto bitkou, čo však už ale nestihli. Okrem Thébanov a Athénčanov sa medzi nimi nachádzal aj Spartán Euthyklés.⁶ Tento Euthyklés zrejme nebude totožný s tým, ktorého ako veľvyslanca na perzský kráľovský dvor roku 367 spomína Xenofón, ale je dosť možné, že bol jeho príbuzný, a to bol zrejme aj dôvod, prečo ho Spartania touto diplomatickou misiou poverili.⁷ Arriános ďalej uvádza, že Alexander

si za odmenu vymohol návrat Memnóna i Artabazu a manželky Barsiné. Po Filipovej smrti roku 336 poveril kráľ Dareios Memnóna s 5 tisíc žoldnieriemi obranou západných hraníc ríše v blízkosti Kyziku. Bol to on, kto navrhoval Peržanom najskôr defenzívnu stratégiu proti Alexandrovi s cieľom vlákať ho cez vyprahnutú Malú Áziu hlbšie do vnútrozemia a tam ho drvivo poraziť, s čím väčšina satrapov, ktorí si odmietli nechať plieniť svoje územia, nesúhlasila. Po porážke pri Graníku roku 334 najskôr utiekol do Miléta a po macedónskom obliehaní Miléta zase do Halikarnassu. Dareios poveril Memnóna obranou Malej Ázie a námorným bojom. Memnón dobyl ostrov Chios a mestá na Lesbe. Jeho cieľom bolo preťať Alexandrovu komunikáciu s pevninským Gréckom cez Hellespont a preniesť vojnu z Egejského mora na grécku pevninu. S pomocou fenického, cyperského a egyptského loďstva a vďaka úplatkom chcel vyvolať nepokoj na Euboi. Našťastie pre Alexandra Memnónovu úspešnú činnosť prerušila jeho smrť, pravdepodobne v auguste roku 333, keď počas obliehania Mytilény podľahol chorobe. Por. HECKEL, W. *Who's Who in the Age of Alexander the Great*. Malden – Oxford : Blackwell Publishing, 2006. 389 s., s. 162. ISBN 9781405188395, heslo *Memnon*; LENDERING, Iona. *Memnon of Rhodes*. Dostupné na internete <<http://www.livius.org/articles/person/memnon-of-rhodes/>> [22. 8. 2015]; podrobnejšie CHOLOD, Maxim. Achaemenid Grants of Cities and Lands to Greeks: the Case of Mentor and Memnon of Rhodes. In *Greek, Roman and Byzantine Studies*, 2018, roč. 58, č. 2, s. 177-197. ISSN 00173916.

⁴ RUZICKA, Stephen. War in the Aegean, 333-331 B.C.: A Reconsideration. In *Phoenix*, 1988, roč. 42, č. 2, s. 131-151 s., 131. ISSN 00318299; BURN, A. R. Note's on Alexandar Campaigns, 332-330. In *The Journal of Hellenic Studies*, 1952, roč. 72, s. 81-91, s. 82. ISSN 00754269. O takomto Dareiovom postoji nás antické pramene neinformujú explicitne, avšak Ruzicka tu podľa mňa správne interpretuje na základe analýzy prameňov Dareiove kroky ako adaptáciu Memnónom navrhovanej stratégie vlákania macedónskych síl do vnútrozemia Malej Ázie a vytvorenie možnosti vpadnutia do Alexandrovho tyla (to sa koniec-koncov Peržanom tesne pred bitkou pri Isse roku 333 aj podarilo, avšak nebolo im to v dôsledku Alexandrovej rýchlej reakcie nič platné).

⁵ Z čisto formálneho hľadiska však Ágidov boj nebol povstaním v pravom slova zmysle; Sparta nebola signatárom Macedónčanmi vyhláseného všeobecného mieru ani členom Korintského spolku. V jej prípade išlo o napadnutie macedónskeho spojenca, Megalopole. K tomu pozri BOSWORTH, Albert Brian. The Mission of Amphoterus and the Outbreak of Agis' War. In *Phoenix*, 1975, roč. 29, č. 1, s. 27-43, s. 27, pozn. č. 1. ISSN 00318299. Bosworth radšej používa pojem *Ágidova vojna*, podobne aj v prameňoch býva Ágidov boj označovaný ako „*lakedaimonská vojna*“ (tamže).

⁶ Arr. II, 15, 2; BADIAN, Ernst. Agis III. In *Hermes*, 1967, roč. 95, č. 2, s. 170-192, s. 174. ISSN 00180777.

⁷ Xen., *Hell.*, VII, 1, 33. HECKEL, W. *Who's Who in the Age of Alexander the Great*, s. 123, heslo *Euthycles*; BADIAN, E. Agis III., s. 174. Blížšie k tomuto „Xenofontovmu“ Euthykleovi pozri MOSLEY, D.J. Euthycles. One or Two Spartan Envoys? In *The Classical Review*, 1972,

členov thébskeho posolstva prepustil a Athénčan Ifikratés, syn slávneho stratéga Ifikrata, sa mohol voľne pohybovať v jeho sprievode. Euthyklea však dal najskôr do väzby bez pút, neskôr, na vrchole svojich úspechov, ho prepustil.⁸ To sa ale stalo zrejme až po bitke pri Gaugamelách roku 331.⁹ Nie je isté, či tohto Euthyklea možno stotožniť s nemenovaným spartským vyslancom, ktorého spomína Plútarchos v Alexandrovom životopise.¹⁰ Euthykleovo zajatie mohlo vážne narušiť prisun informácií z frontu a ďalšom postupe oboch strán, Ágis však mal možnosť zabezpečiť si informácie aj z iných zdrojov, pretože Egejské more stále ovládala mohutná perzská flotila.

V prameňoch sa o perzskej protiofenzíve dozvedáme nerovnakou mierou; najviac informácií podáva Curtius Rufus a čiastočne aj Diodóros, Arriános naopak niektoré udalosti obchádza mlčaním. Podľa Tarna je to najmä z dôvodu, že Arriános svoje údaje čerpal z Ptolemaia alebo z nejakého výťahu Ptolemaiovho diela. Zakladateľ dynastie Ptolemaiovcov vo svojom stratenom diele nechcel pripustiť vojenské zásluhy a veliteľské schopnosti svojho najväčšieho rivala, Antigona Monofthalma. Ten mal na starosti operácie v Malej Ázii proti Peržanom a ich spojencom a ktoré boli nakoniec aj úspešné.¹¹ Peržanom sa ale aj tak v prvej fáze protiofenzívy darilo nadmieru dobre. V krátkom čase znovu ovládli dôležité mestá i ostrovy v Iónii – Mytiléné, Tenedos, Chios, Sifnos a iné kykladské ostrovy, veľkú časť Kréty, dokonca Kós, Milétos a Halikarnassos.¹² Dareiovým silám sa

roč. 22, č. 2, s. 167-169. Mosley cituje Nieseho (s. 168, pozn. č. 1), ktorý považuje Euthyklea z čias Ágida za vnuka „Xenofontovho“ Euthyklea. Mosley sa však na základe praxe spartskej diplomacie a pomerne ustáleného spôsobu vysielania jednotlivých vyslancov na konkrétne miesta, či ku konkrétnym panovníkom, domnieva, že nejde o dve rozdielne osoby, ale o jediného a toho istého Euthyklea. Por. tamže, s. 168-169 s príslušnými odkazmi na príklady zo spartských dejín.

⁸ Arr. II, 15, 2.

⁹ HECKEL, W. *Who's Who in the Age of Alexander the Great*, s. 123.

¹⁰ Plútarchos píše, že počas Alexandrovho lovu na divokého leva v okolí Sidónu prítomný spartský vyslanec uznalivo poznamenal: „*Krásne si veru, Alexander, bojoval s levom o kráľovský trón!*“ Plut., Alex., 40. Euthyklés však nebol jediným Spartanom – navyše pôvodne Alexandrovým nepriateľom – v dobyvateľovom bezprostrednom okolí. Práve Plútarchos spomína v Alexandrovom životopise (Plut., Alex., 50,5) ďalšieho (s veľkou pravdepodobnosťou) Spartana, veľca Kleomanta Lakónskeho (nom. Kleomantis, bádatelia sa však domnievajú, že ide buď o Plútarchovo skomolenie pôvodného a pravdepodobnejšieho Kleomenés alebo o neskoršiu chybu opisovačov; to by zodpovedalo aj verzii u Arriána, ktorý spomína istého Kleomena ako jedného z mužov, ktorí mali údajne spať v Serapidovom chráme v Babylone počas Alexandrovej smrteľnej choroby, por. Arr. VII, 26,2. Tento príbeh je však na druhej strane podozrivý ako ahistorický z dôvodu nepravdepodobnosti existencie Serapidovho chrámu v Babylone v čase Alexandrovho života, ak teda nejde o *interpretatio graeca* miestneho babylonského božstva, pravdepodobne najvyššieho boha Marduka). Por. HECKEL, W. *Who's Who in the Age of Alexander the Great*, s. 89, heslo *Cleomenes (2)*; podrobnejšie tiež FLOWER, Michael. *The Seer in Ancient Greece*. Berkeley – Los Angeles – London : Univeristy of California Press, 2008. 305 s., s. 178-182. ISBN 9780520252295.

¹¹ Por. BURN, A.R. Note's on Alexandar Campaigns, 332-330, s. 81. O prameňoch k Alexandrovi Veľkému vo všeobecnosti pozri tiež HABAJ, Michal. Kallisthenovi dedičia: otázka prameňov. In HABAJ, M. (ed.). *Alexander Veľký*, S. 7-26.

¹² BURN, A.R. Note's on Alexandar Campaigns, 332-330, s. 83. Pokiaľ ide o macedónske posádky v gréckych maloázijských *poleis*, v naratívnych prameňoch sú explicitne menované len v niektorých; Halikarnassos, Sidé, Soloi a Efesos a tiež Aspendos, ktorý bol r. 333 potrestaný za odpadnutie od spojenectva s Alexandrom, avšak Alexander tu najskôr na žiadosť a neskôr na prosbu porazených Aspendanov posádku zrejme nezanechal, ale sprísnil zmluvné podmienky. Okrem toho bádatelia diskutujú o prítomnosti Alexandrovej posádky v Priéné na základe epigrafických dokladov. V pevninskom Grécku zase máme informácie o Alexandrových posádkach v thébskej pevnosti Kadmeia, v pevnosti Akrokorinthos v Korinte, v Ambrakii a pravdepodobne na Chalkide v Euboi (zrejme už od Filipových čias). Niekedy okolo r. 323 bola macedónska posádka ustanovená

teda v tomto čase znova podarilo ovládnuť Hellespont a niektoré ostrovy v Egejskom mori. Veliteľia perzskej flotily Farnabazos a Autofradatés po smrti Memnóna z Rhodu zvýšili bojovú aktivitu v Egejskom mori a ovládli okrem iných aj spomínaný kykladský ostrov Sifnos, povážlivo blízko gréckej pevniny.¹³ Avšak úspech zaznamenala aj macedónska strana – po prekvapivom nočnom útoku do rúk Alexandrovho námorného veliteľa Protea padla časť expedície perzského námorného veliteľa Datama v počte osem lodí, pričom sám Datamés sa zachránil len s dvomi a Proteas neustránil ani jednu svoju loď.¹⁴

V apríli alebo máji roku 333 zahájil Memnón z Rhodu rozsiahlu perzskú protiofenzívu.¹⁵ Za krátky čas ovládol ostrov Chios a potom aj Lesbos s mestami Anthissa, Méthymna, Pyrrha a Eressos, pričom z Lesbu vyhnal macedónsku posádku.¹⁶ Perzské loďstvo križovalo more medzi kykladskými ostrovmi a občania miestnych obcí sa v strachu pred perzskou odvetou pridávali na protimacedónsku stranu. Po týchto Memnónových úspechoch bolo jeho ďalším cieľom vyvolať nepokoje na Euboi. Odobral sa preto smerom na sever z Kou na Chios a Lesbos. Podľa všetkého sa Peržanom podarilo získať si pod kontrolu aj ostrov Samos.¹⁷

Úlohu zabezpečiť tylo Alexandrovej výpravy v Malej Ázii pred touto perzskou protiofenzívou mal na starosti jeden z najznamenitejších Alexandrových vojvodov, spomínaný Antigonos Monophthalmos.¹⁸

Alexander reagoval na perzskú námornú aktivitu znovuobnovením macedónskeho loďstva¹⁹, ktoré malo za úlohu chrániť Macedóniu a Grécko pred Memnónom.²⁰ Za

aj v peloponézskom Sikýóne. Podrobnejšie k rozsahu a miere prítomnosti macedónskych posádok v maloázijských mestách počas „egejskej fázy“ Alexandrovej výpravy pozri CHOLOD, M. *The Garrisons of Alexander the Great in the Greek Cities of Asia Minor*. In *Eos – Commentarii societatis philologae polonorum*, 2010, roč. 97, č. 2, s. 249-258. ISSN 00127825.

¹³ Asi práve v tomto čase vznikla v Athénach reč neprávom pripisovaná Démosthénovi, *O zmluve s Alexandrom*, v ktorej autor navrhuje vypovedanie mieru s Alexandrom a vyhlásenie vojny (autorom bol asi iný protimacedónsky politik a rečník, Hypereidés). Por. OLIVA, Pavel. *Démostenés*. Praha : Arista/Baset/Maitrea, 2007. 111 s., s. 75. ISBN 9788086410548 (Arista), 9788073401092 (Baset), 9788090376151 (Maitrea); TREVETT, Jeremy (transl.). *Demosthenes, Speeches 1-17*. In GAGARIN, Michael (ed.) *The Oratory of Classical Greece, vol. 14*. Austin : University of Texas Press, 2011. 352 s., s. 286-300. ISBN 9780292729094. Tiež pozri CAWKWELL, G.L. A note on Ps. Demosthenes 17. 20. In *Phoenix*, 1961, roč. 15, č. 2 s. 74-78. ISSN 00318299 (túto štúdiu nemal autor tohto príspevku k dispozícii). K otázke datovania reči pozri WILL, Wolfgang. Zur datierung der Rede Ps. – Demosthenes XVII. In *Rheinisches Museum für Philologie*, 1982, roč. 125, č. 3/4, s. 202-213. ISSN 0035449X. Podľa autora tejto reči vraj macedónske lode napádali a okrádali athénske zásobovacie lode mieriace do Athén z Čierneho mora a athénsky prístav Peiraieús sa stal terčom útokov nepriateľov. Por. *Dem. XVII, 4-7, 15-16*; WORTHINGTON, Ian. *Demosthenes of Athens and the Fall of Classical Greece*. Oxford – New York : Oxford University Press, 2013. 416 s., s. 288-291. ISBN 9780199931958.

¹⁴ BADIAN, E. *Agis III.*, s. 175.

¹⁵ O Memnónovom postavení v perzskej správe a jeho majetkových pomeroch podrobne CHOLOD, M. *Achaemenid Grants of Cities and Lands to Greeks: the Case of Mentor and Memnon of Rhodes*, s. 183-197.

¹⁶ RUTISHAUSER, Brian. *Athens and the Cyclades: Economic Strategies 540-314 BC*. Oxford : Oxford University Press, 2012. 304 s., s. 200-205. ISBN 9780199646357.

¹⁷ Z Diodórovho výkladu (XVII., 29, 2) vyplýva, že Memnón tieto ostrovy dobyl bez použitia násilia. Por. RUZICKA, S. *War in the Aegean*, s. 133, pozn. č. 6.

¹⁸ BURN, A.R. *Note's on Alexandar Campaigns*, 332-330, s. 81-82.

¹⁹ O rozmiestnení a počtoch macedónskej flotily za Alexandrovej výpravy, okolnostiach a dôvodoch jej rozpustenia roku 334 pozri bližšie ASHLEY, James R. *The Macedonian Empire: The Era of Warfare Under Philip II and Alexander the Great, 359-323 B.C.* Jefferson, North Carolina and London : McFarland & Company, 2004. 496 s., s. 91-92. ISBN 9780786419180.

²⁰ RUZICKA, S. *War in the Aegean*, s. 132.

týmto účelom poslal mladý macedónsky kráľ svojmu regentovi Antipatrovi 600 talentov, aby vybudoval námorné sily schopné chrániť východné pobrežie gréckej pevniny.²¹ Keď Memnón v auguste roku 333 zomrel, ujal sa velenia protimacedónskych operácií Farnabazos. Dokončil obliehanie Mytilény a Dareiovi prostredníctvom Thymonda odoslal žoldnierov z egejského frontu, ktorých Dareios začlenil do svojho vojska a použil pri Isse.²² Presuny perzských síl v Egeide mali za cieľ ovládnuť čiernomorské úžiny, odrezat' Alexandra od európskej základne a po jeho porážke vo veľkej pozemnej bitke vpadnúť zvyšným macedónskym silám v Malej Ázii do tyla. Okrem toho mala perzská flotila kontrolovať aj obchod s obilím z Čiernomoria a zajišťovaním obchodných lodí vyvolávať protimacedónske nálady v Grécku.²³ Plány na ovládnutie úžin však Peržanom celkom nevyšli. Macedónskemu loďstvu sa totiž podarilo zajať či potopiť neznámy počet perzských lodí.²⁴ Tie pri Hellesponte operovali pod velením istého Aristomena.

Proti perzským aktivitám v Hellesponte vystúpil macedónsky námorný veliteľ Hegelochos, ktorý najskôr rozprášiť Aristomena a už koncom roka 333 vytrhol z perzskej moci ostrov Tenedos (ktorý sa však Peržanom podriadil len zo strachu, ako poznamenáva Arriános).²⁵ Macedónska ofenzíva na mori vyvolala na niektorých ostrovoch protiperzské nálady a Farnabazos s Autofradatom sa radšej pobrali zabezpečiť poriadok na Chios, ktorý tentoraz už obsadili vojenskou posádkou. Časť lodí poslali na Kós a do Halikarnassu a sami sa so stovkou najrýchlejších lodí odobrali najskôr na Andros, odkiaľ mali zrejme v zámere prepadávať zásobovacie lode s obilím smerujúce z Čiernomoria. Lenže tento plán Peržanom nevyšiel, pretože v Hellesponte sa podarilo Hegelochovi dostať situáciu postupne pod kontrolu. Na Andre vybrali perzskí velitelia dane a odišli na Sifnos, v tej dobe jeden z najbohatších kykladských ostrovov so zlatonosnými baňami.²⁶ Politická

²¹ ASHLEY, J. R. *The Macedonian Empire*, s. 95.

²² RUZICKA, S. *War in the Aegean*, s. 132.

²³ Tamže, s. 138.

²⁴ ASHLEY, J. R. *The Macedonian Empire*, s. 95.

²⁵ Por. Arr. II, 2, 2-5; OLIVA, Pavel. *Řecko mezi Makedonií a Římem*. Praha : Academia, 2003. 322 s., s. 98. ISBN 8020004351; ASHLEY, J. R. *The Macedonian Empire*, s. 95.

²⁶ RUZICKA, S. *War in the Aegean*, s. 142. Ostrov Sifnos je súčasťou kykladských ostrovov a zaberá plochu 74 km². Bol osídlený Iónmi a už od archaickej doby tu boli významné ťažiská zlata a striebra. Počas 6. st. pr. Kr. boli finančné prebytky z ťažby, distribuované medzi občanov (tzv. *ginomena*) a Sifnos si dal v Delfách postaviť nákladnú pokladnicu z parského mramoru (okolo roku 535 pr. Kr.). Hlavným odberateľom striebra z ostrova v archaickom a ranom klasickom období bola Aigina – 18 % striebra z aiginských mincí pochádza zo Sifnu. Sifnos prispel jedným *pentekontorom* a relatívne vysokou sumou troch talentov v rámci Athénskeho námorného spolku v protiperzských vojnách. Sifnos bol aj členom 2. athénskeho námorného spolku, ku ktorému pristúpil asi niekedy v rokoch 375-373 pr. Kr. Por. HORNBLOWER, Simon – SPAWFORTH, Anthony – EIDINOW, Esther (ed.). *The Oxford Classical Dictionary*. Oxford : Oxford University Press, 2012. 1648 s., s. 1372, heslo *Siphnos*. ISBN 9780199545568; BISSA, Errietta. *Governmental Intervention in Foreign Trade in Archaic and Classical Greece*. Leiden – Boston : Brill, 2009. Edícia *Mnemosyne – History and Archeology of Classical Antiquity*, vol. 312. 266 s., s. 38-39. ISBN 9789004175044; MATTHAIIOU, Angelos. A Treaty of Athens with Siphnos Revisited. In TAMIS, A. – MACKIE, C.J. – BYRNE, S.G. *Philathenaios; Studies in Honour of Michael J. Osborne*. Athens : Greek Epigraphic Society, 2010. 372 s., s. 45-54. ISBN 9789609929707; SHEEDY, Kenneth. The Early Classical Coinage of Siphnos; some thoughts on the influence of Athens (bez bibliografických údajov, dostupné na internete <https://www.academia.edu/21936031/The_Early_Classical_Coinage_of_Siphnos_some_thoughts_on_the_influence_of_Athens> [cit. 6. 2. 2017]; DI NAPOLI, Valentina. The Silver Coinage of Siphnos during the Archaic and Classical Period. In *Proceedings of the 2nd Siphnian Symposium*, Siphnos 2002, vol. 1, Athens 2005; ANGLIKER, Erica. The Treasuries of the Siphnians: Myth, Wealth and Decline Through the Exam of Archaeological Evidence. In *Phaiaos-2014*, vol. 14, s. 5-35.

nestabilita na mnohých ostrovoch hrozila ich prebehnutím k Alexandrovi a Peržania tak boli nútení svoje loďstvo rozdeliť a viazať v menšom počte na viacerých miestach, čím sa podstatne znížila jeho údernosť. Hojne si však vypomáhali spoluprácou s pirátmi z Chiu a Lesbu, o čom sa zmieňuje Curtius Rufus.²⁷

Po zániku druhého athénskeho námorného spolku (378 – 355) sa rozmohlo pirátstvo do veľkých rozmerov (už Filip vo svojich mierových zmluvách deklaroval ochotu spolupracovať s Athénčanmi na vykynožení pirátstva).²⁸ Keďže plán s ovládnutím čiernomorského obchodu s obilím Peržanom nevyšiel, na Sifne sa pravdepodobne zamerali na kontrolu obilných lodí smerujúcich do Athén z Egypta.²⁹ Aj napriek čiastočným neúspechom v Hellesponte a na juhovýchode Anatólie pokračovali perzské sily v námornej ofenzíve.

Práve v tomto čase, asi niekedy začiatkom jesene roku 333, na Sifnos „prišiel lakedaimonský kráľ Ágis s jedinou trojveslicou, aby ich požiadal (Farnabaza a Autofradata, pozn. J. H.) o peniaze na vojnu a čo možno najväčšie vojenské posily námorné aj pešie, s ktorými by mohol odísť na Peloponéz“.³⁰ Ágis danú konšteláciu síl považoval za vhodnú pre začatie protimacedónskych aktivít.³¹ Počas stretnutia Ágida s perzským velením

²⁷ Cur. IV., 5,8-19; RUZICKA, S. *War in the Aegean*, s. 142.

²⁸ RUZICKA, S. *War in the Aegean*, s. 147, pozn. č. 46. Podrobnejšie k situácii okolo pirátstva po rozpade 2. athénskeho námorného spolku pozri BOSWORTH, A. B. *The Mission of Amphoterus and the Outbreak of Agis' War*, s. 33, tiež RUTISHAUSER, B. *Athens and the Cyclades*, s. 225-229.

²⁹ RUZICKA, S. *War in the Aegean*, s. 142. Obchod s obilím medzi Athénami a Egyptom, perzskou satrápiou, v čase vojny medzi Alexandrom a Perziou s veľkou pravdepodobnosťou sprostredkovávali námorníci a obchodníci z Rhodu, resp. athénskymi úradmi poverení obchodníci, či už z radov občanov, *metoikov* alebo iných cudzincov. ERDKAMP, Paul. *The Grain Market in the Roman Empire: A social, political and economical study*. Cambridge – New York – Melbourne : Cambridge University Press, 2005. 364 s., s. 184. ISBN 9780511134944; ERDKAMP, P. *Supplying Cities*. In WILKINS, John – NADEAU, Robin (ed.). *A Companion to Food in the Ancient World*. Chichester : John Wiley & Sons, Ltd, 2015. Edícia *Blackwell Companions to the Ancient World*. 457 s., s. 183-192, s. 187-188. ISBN 9781405179409; RUTISHAUSER, B. *Athens and the Cyclades*, s. 212-214. O takýchto obchodníkoch a ich praktikách sa zachovali veľmi detailné informácie v Démostenovej reči *Proti Dionýsodorovi* (aj keď Démostenovo autorstvo je niektorými bádateľmi dnes vážne spochybňované), ktorú možno datovať v rozmedzí rokov 324 – 322. Por. BERS, Victor (trans.). *Demosthenes, Speeches 50-59*. In GAGARIN, Michael (ed.). *The Oratory of Classical Greece, vol. 6*. Austin : University of Texas Press, 2003. 205 s., s. 92-94. ISBN 0292709218. V Egypte zase pôsobil veľmi vplyvný a bohatý Grék Kleoménés z Naukratidy, ktorý sprostredkoval obchodné kontakty a Alexander ho neskôr (asi od r. 332/1) poveril finančnou správou Egypta. Por. HECKEL, W. *Who's Who in the Age of Alexander the Great*, s. 88-89, heslo *Cleomenes (I)*; STÄHELIN, Felix. *Cleomenes (8)*. In WISSOWA, Georg (ed.). *Paulys Real-Encyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft, einundzwanzigster Halbband (Katoikoi – Komödie)*. Stuttgart : J.B. Metzlerscher Verlag, 1921, 1280 s., s. 710-711; BAYNHAM, Elizabeth. *Cleomenes of Naucratis, Villain or Victim?* In HOWE, Timothy – GARVIN, Edward – WRIGHTSON, Graham (ed.). *Greece, Macedon and Persia: Studies in Social, Political and Military History in Honour of Waldemar Heckel*. Oxford – Philadelphia : Oxbow Books, 2014. 214 s., s. 127-134. ISBN 978178297XXXX; LADYNIN, Ivan. *Alexander the Great and Cleomenes of Naucratis in an Egyptian Hieroglyphic Source? (On the Interpretation of the Autobiographical Inscription from the tomb of Wennefer at Saqqara)*. In *Mnemon: Studies and Publications in Ancient History, 12 – Collection of Papers in Honour of the 80th Birthday of Prof. Eduard D. Frolov*, St. Petersburg, 2013, s. 200-225 (rusky); LADYNIN, I. *Cleomenes of Naucratis in Pseudo-Aristoteles' Oeconomica and the topoi of Ancient Egyptian Propaganda*. In *Journal of Ancient History*, 2013, č. 2, s. 18-40. ISSN 03210391 (rusky).

³⁰ Arr. II., 13, 6.

³¹ Podľa Cartledgea a Spawfortha prišiel Ágis na Sifnos niekedy koncom roku 333 alebo začiatkom roka 332. Por. CARTLEDGE, Paul. – SPAWFORTH, Anthony. *Hellenistic and Roman Sparta: A Tale of Two Cities*. London and New York : Routledge, 2002. 303 s., s. 18. ISBN

prišla správa o porážke Dareia pri Isse „*ktorá u ich vyvolala veľké zdesenie*“.³² Peržania sa naľakali, ale aj tak dali Ágidovi 30 talentov striebra a 10 triér. Ágis lode aj s peniazmi poslal na Peloponéz prostredníctvom istého Hippia, kde poveril svojho brata Agésilaa, aby ovládol Krétu a začal na nej verbovať žoldnierov.³³ Agésilaos mal základňu na myse Tainaron na peloponézskom polostrove Mani, ktorý sa v tej dobe stal miestom, kde sa hojne regrutovali žoldnieri z celého Peloponézu.³⁴ Medzitým Alexander poveril svojho veliteľa Amynta s 10 triérami, aby regrutoval čerstvých žoldnierov v Grécku a Macedónii. Amyntás sa na túto misiu vyplavil z Gazy niekedy v novembri roku 333.³⁵

Perzské sily začali operovať na jar roku 332 so začiatkom námornej sezóny. Hneď po správe o porážke pri Isse prevelil Farnabazos 12 lodí a 1 500 žoldnierov zo Sifnu na Chios, aby sa poistil pred prípadnými pokusmi Chiu odpadnúť od Peržanov, alebo pre prípad, že by sa naň pokúsili zaútočiť Macedónčania.³⁶ Autofradatés sa zase odobral s viac ako 200 loďami k Halikarnassu, v ktorom už bolo asi 100 perzských lodí pod velením Orontobata. Na ostrove Lesbos zase žoldniersky veliteľ Charés³⁷ zhromaždil

9780415262774. Prikláňam sa skôr k názoru Ruzicku, ktorý jeho návštevu na Sifne datuje na jeseň roku 333, aj s ohľadom na vtedajšie námorné zvyklosti, kedy nebolo zvykom od novembra do konca marca plaviť sa na nebezpečnom zimnom mori. Por. RUZICKA, S. *War in the Aegean*, s. 143; BOSWORTH, A. B. *The Mission of Amphoterus and the Outbreak of Agis' War*, s. 32, pozn. č. 27.

³² Arr. II., 13, 6.

³³ Že primárnym cieľom Agésilaa malo byť podmanenie Kréty a až potom verbovanie žoldnierov, tvrdí Bosworth. Por. BOSWORTH, A. B. *The Mission of Amphoterus and the Outbreak of Agis' War*, s. 32, pozn. č. 26.

³⁴ „Ágis, ktorý získal od Autofradata 30 talentov striebra a desať trojveslíc, odoslal toto všetko svojmu bratovi Agésilaovi k mysu Tainaru pod velením Hippia. Prikázal mu, aby odkázal Agésilaovi, že má vyplatiť námorníkom celý žold a potom čo najrýchlejšie odplávať na Krétu, aby dal do poriadku miestne pomery. Sám (Ágis, pozn. autora) sa nejaký čas zdržoval na ostrovoch, neskôr priplával k Autofradatovi do Halikarnassu.“ Por. Arr. II., 13, 6; CARTLEDGE, P. – SPAWFORTH, A. *Hellenistic and Roman Sparta*, s. 19; RUZICKA, S. *War in the Aegean*, s. 143. V tom čase sa z mysu Tainaron stal namiesto spartského teritória akýsi medzinárodný trh so žoldnieri, por. BADIAN, E. Agis III., s. 176, pozn. č. 1. Podrobnejšie o fenoméne spartských žoldnierov a spartskej „žoldnierskej“ politike v 4. st. pr. Kr. pozri CASILLAS, Juan Miguel. Soldados-mercenarios en Esparta: desde Leuctra a la muerte de Agis III. In *Studia Historica Historia Antigua*, 1991, roč. 9, s. 71-84, s. 83-84. Dostupné na internete <<http://revistas.usal.es/index.php/0213-2052/article/viewFile/6932/6911>> [13. 6. 2018]. K nárastu počtu žoldnierov v 4. st. v Grécku pozri RUSSELL, A.G. The Greek as Mercenary Soldier. In *Greece & Rome*, 1942, roč. 11, č. 33, s. 103-112, dostupné na internete <https://warwick.ac.uk/fac/arts/classics/students/modules/warfare/essays/the_greek_as_a_mercenary_soldier.pdf> [13. 6. 2018]; MILLER, H. F. The Practical and Economic Background to the Greek Mercenary Explosion. In *Greece & Rome*, 1984, roč. 31, č. 2, s. 153-160. ISSN 00173835; McKECHNIE, P. Greek Mercenary Troops and Their Equipment. In *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, 1994, roč. 43, č. 3, s. 297-305. ISSN 00182311; TRUNDLE, Mathew Freeman. *The Classical Greek Mercenary and his Relationship to the Polis*. Hamilton, Ontario : McMaster University, 1996. 378 s. (Phd. Thesis).

³⁵ Diod XVII., 49, 1; Cur. IV., 6,30; RUZICKA, S. *War in the Aegean*, s. 145;

³⁶ Arr., II., 13,5.; RUZICKA, S. *War in the Aegean*, s. 143.

³⁷ Charés – Athénčan z dému Angelé, syn Theocharov. O jeho pôvode nie je inak nič bližšie známe, narodiť sa mohol okolo roku 400. Bol viac ako 16-krát athénsky strategom, prvýkrát túto hodnosť zastával roku 367/6, poslednýkrát pri katastrofálnej porážke Athén a Théb pri Chaironei roku 338. Ako zarytý nepriateľ Macedónie bol na listine prominentných Athénčanov, ktorých si vyžiadala Alexander po zničení Théb roku 335. Podarilo sa mu však utiecť a dostať sa do mesta Sigeion v Troade. Je preto naozaj zvláštne, že ho Arriános spomína, ako ovenčený Alexandra zlatým vencom pri jeho ceste do Ilia (Arr. I., 12, 1), ale neskôr sa pridala na stranu Peržanov. Roku 332 okupoval v ich službách Mytilénu, ktorú však vydal macedónskemu námornému veliteľovi Hegelochovi so zárukou slobodného odchodu. Aké boli jeho ďalšie osudy, nie je úplne jasné, ale

2 000 žoldnierov do perzských služieb.³⁸ Ágis sa medzitým zdržiaval na egejských ostrovoch, zrejme tu verboval žoldnierov alebo nabádal k povstaniu proti Macedónčanom (toto je azda jediný moment, v ktorom si počínal vyslovene ako „perzský agent“). Na jar roku 332 sa Ágis odobral do Halikarnassu za Autofradatom a s jeho pomocou dostal k dispozícii žoldnierov³⁹, ktorým sa podarilo ujsť po bitke pri Isse a tiež potrebné financie. Odtiaľ sa odobral na Krétu.⁴⁰ Lenže situácia na mori sa pre Dareia a jeho ľudí začala vyvíjať nelichotivo. Časť flotily po Isse prebehla k Alexandrovi a zúčastnila sa obliehania Týru.⁴¹ Zrejme práve preto sa teda Ágis (pravdepodobne koncom jari roku 332) vybral verbovať žoldnierov na Krétu, kde už predtým bol jeho brat Agésilaos.⁴²

Podľa Diodóra na Kréte Ágis „ovládal väčšinu miest a prinútil ich pridať sa na perzskú stranu“.⁴³ Peržania sa zrejme rozhodli preniesť svoje hlavné stredisko námorných síl práve na Krétu. S Ágidom tam pravdepodobne odišli aj Autofradatés a Farnabazos, ktorý predtým ledva stihol utiecť pred Hegelochom z Chiu na Kós.⁴⁴ O Autofradatovi potom už pramene mlčia, o Farnabazovi sa zmieňujú až po mnohých rokoch neskôr v súvislosti s Eumenom.⁴⁵

Situácia sa pre Peržanov nezhoršila len na mori. Úspešné akcie peších vojsk zaznamenali aj iní Alexandrovi veliteľia v Malej Ázii. K stabilizácii pomerov v prospech Alexandra v Malej Ázii prispel zrejme už pochod žoldnierskeho veliteľa Kleandra. Rhodos, možno pod dojmom správ o triumfálnom víťazstve Alexandra pri Isse roku 333 a jeho ťažení pobrežím Sýrie a Fenície, porušil svoju doterajšiu neutralitu a poskytol Alexandrovi 10

je dosť možné, že pokojne dožil v exile v Sigeiu. Por. HECKEL, W. *Who's Who in the Age of Alexander the Great*, s. 83, heslo *Chares*.

³⁸ RUZICKA, S. *War in the Aegean*, s. 144. Ashley tvrdí, že to bola regulárna perzská posádka, por. ASHLEY, J. R. *The Macedonian Empire*, s. 96.

³⁹ Počet 8 000 však vôbec nie je istý. Kritický rozbor prameňov bližšie pozri RUZICKA, S. *War in the Aegean*, s. 146, pozn. č. 44.

⁴⁰ *Diod.*, XVII., 48, 2; *Cur.* IV., 1, 39; RUZICKA, S. *War in the Aegean*, s. 145; BADIAN, E. *Agis III.*, s. 178.

⁴¹ Hlavným cieľom obliehania fenických prístavných miest bolo odrezať perzskú flotilu, zloženú prevažne z fenických lodí, od svojich prístavísk, por. ASHLEY, J. R. *The Macedonian Empire*, s. 93-95.

⁴² Badian v tom vidí vlastnú Ágidovu iniciatívu a svedčilo to vraj o jeho samostatnej protimacedónskej politike bez ohľadu na perzskú situáciu – Ágis by vraj ako properzsky orientovaný politik len ťažko mohol v situácii po bitke pri Isse, keď sa aj na mori perzská moc začala rúcať, ísť na Krétu v perzských službách a v očakávaní perzskej pomoci. Por. BADIAN, E. *Agis III.*, s. 178. Ruzicka v Ágidovom odchode na Krétu vidí Autofradatovu iniciatívu, por. RUZICKA, S. *War in the Aegean*, s. 145.

⁴³ *Diod.* XVII., 48, 2; BADIAN, E. *Agis III.*, s. 178. Badian pritom vyzdvihuje podľa neho Ágidov nevídaný úspech, keďže sa mu podarilo zjednotiť za malú chvíľu väčšinu krétskych obcí a podriaďiť ich svojej autorite. Ágidov úspech by som však v tomto prípade nepreceňoval – netreba zabúdať, že mal k dispozícii perzské lode, žoldnierov i peniaze, navyše tu pred jeho príchodom pôsobil brat Agésilaos. Ku krétskym politickým dejinám v klasickom období pozri CHANIOTIS, Angelos. *Das Antike Kreta*. München : Verlag C. H. Beck, 2004. 128 s., s. 58-77. ISBN 9783406508509. K hospodárskym rovnako CHANIOTIS, Angelos (ed.) *From Minoan Farmers to Roman Traders: Sidelights on the Economy of Ancient Crete*. Stuttgart : Franz Steiner Verlag, 1999. 391 s., ISBN 9783515076210; WILLETTTS, R.F. *Ancient Crete: From Early Times to Roman Occupation*. Abingdon. Oxon : Routledge, 1965 (reedícia z r. 2007). 214 s. ISBN 9780415412711; WALLACE, Saro. *Ancient Crete: From Successful Collapse to Democracy's Alternatives, Twelfth to Fifth Century B.C.* Cambridge – New York – Melbourne : Cambridge University Press, 2010. 479 s., s. 358-400. ISBN 9781107688414.

⁴⁴ K okolnostiam Hegelochovho záboru Chiu podrobnejšie ASHLEY, J. R. *The Macedonian Empire*, s. 95, Mytiléné a ostrovu Kós tamže, s. 96.

⁴⁵ RUZICKA, S. *War in the Aegean*, s. 147; BOSWORTH, A. B. *The Mission of Amphoterus and the Outbreak of Agis' War*, s. 32, pozn. č. 29.

triér.⁴⁶ Antigonos Monofthalmos sa vypravil proti Lykaónii a ďalší z Alexandrových veliteľov, Kalas, proti Paflagónii.⁴⁷ Alexandrov správca Kilíkie Balakros zase porazil perzského veliteľa Hydarna a znova pre Alexandra získal Milétos.⁴⁸ Ágis zrejme po krétskej misii odišiel asi začiatkom roka 331 na Peloponéz a s veľkou pravdepodobnosťou začal otvorenú kampaň na podporu protimacedónskeho povstania.⁴⁹

Ágidova protimacedónska činnosť

Nepriame, ale veľmi cenné svedectvo o tejto spartskej diplomatickej činnosti podáva Plútarchos. Ten zaznamenal, že v čase, keď mal v Athénach na starosti verejné financie rečník Démadés⁵⁰, istí Athénčania boli vraj veľmi dychtiví vyslať vojnové triéry na pomoc tým, ktorí sa vzbúрили proti Alexandrovi a tlačili pritom na Démada, aby uvoľnil financie na vyzbrojenie lodí, od čoho ich Démadés odhovoril.⁵¹ Tvrdil, že síce verejné prostriedky má, ale ak ich uvoľní, neostane mu na prípravu slávenia sviatku Choes⁵² a ak Athénčania chcú túto akciu podporiť, musia sa potom na sviatky zložiť zo svojho.⁵³ Athénčania radšej

⁴⁶ Cur., IV, 5,14; BURN, A. R. *Note's on Alexandar Campaigns*, 332-330, s. 83.

⁴⁷ BURN, A.R. *Note's on Alexandar Campaigns*, 332-330, s. 83.

⁴⁸ Tamže.

⁴⁹ CARTLEDGE, P. – SPAWFORTH, A. *Hellenistic and Roman Sparta*, s. 19; BADIAN, E. *Agis III.*, s. 179.

⁵⁰ Pokiaľ ide o úrad, ktorý Démadés zastával, jednalo sa o úrad s názvom *tamias*, konkrétne *tamias stratiotikon*, jeden z pokladníkov, ktorý mal v Athénach na starosť výdavky na vojsko a zbrojenie. Démadés ho zastával v rokoch 334/3, 333/2, 332/1, 331/330. Por. DEVELIN, Robert. *Athenian Officials 684-321 B.C.* Cambridge – New York : Cambridge University Press, 1989 (reedícia z r. 2003). 556 s., s. 380, 384, 387, 390. ISBN 9780521526463.

⁵¹ Plut., *Mor.*, 818E. Prihodu spomína Plútarchos aj v životopise spartského kráľa Kleomena III. „Keď raz Athénčania rozkázali spustiť triéry na more a opatriť ich mužstvom, ale nemali peniaze, povedal Démadés: 'Najskôr sa zarobí a až potom sa peče.'“ Por. Plut., *Kleom.*, 48 (27). K Ágidovej agitácii sa viaže aj ďalšia, zrejme ahistorická anekdota, zaznamenaná Plútarchom. Spomínaný rečník Démadés vraj pred Athénčanmi zosmiešňoval v Ágidovej prítomnosti Sparťanov, keď povedal, že krátke spartské meče sú dobré akurát pre cirkusantov, ktorí s nimi môžu predvádzať svoje triky. Ágis mu na to odvetil: „Ale všetci spartski nepriatelia boli porazení týmito mečmi.“ Por. Plut., *Apoph. Lac.*, 216D, *Plut., Lyc.*, 19,2; HUNT, Peter. *War, Peace, and Alliance in Demosthenes' Athens*. Cambridge – New York – Melbourne : Cambridge University Press, 2010. 317 s., s. 49. ISBN 9780521835510.

⁵² Choes, Choai – „deň konvičiek“ „liatie“. Druhý deň slávnosti *Anthestérie* („kvetinová slávnosť“, konala sa na prelome januára/februára alebo februára/ marca). Choes sa slávil na počesť boha vína Dionýsa a bol vyhradený veselému popíjaniu vína a hostinám, na ktorých sa spolu zúčastňovali páni aj otroci. Po skončení hostiny išli účastníci do najstaršieho Dionýsovho chrámu a tam mu obetovali zvýšené víno a vence, ktorými ozdobili svoje džbány. V chráme sa konali aj akési mystériá; zúčastniť sa ich však mohla len žena *archonta-basilea* a s ňou 14 starších žien. Ďalšou časťou bolo odnesenie starobylej drevenej Dionýsovej sochy do *bukoleia*, sídla *archonta*. Por. *Slovník antické kultury*, s. 281, heslo *Choes*. Bližšie k sviatku Choes IMMERWAHR, Henry R. Choes and Chytroi. In *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, 1946, roč. 77, s. 245-260. ISSN 00659711; CLARK, Andrew J. The Earliest Known Chous by the Amasis Painter. In *Metropolitan Museum Journal*, 1980, roč. 15, s. 35-51. ISSN 00778958; HABASH, Martha. Two Complementary Festivals in Aristophanes' *Acharnians*. In *The American Journal of Philology*, 1995, roč. 116, č. 4, s. 559-577. ISSN 00029475. K Anthestériám pozri ROBERTSON, Noel. Athen's Festival of the New Wine. In *Harvard Studies in Classical Philology*, roč. 95, 1993, s. 197-250. ISSN 00730688.

⁵³ V tomto kontexte je možno na prvý pohľad zvláštne, že sa Démadés odvolával na zabezpečenie financií na sviatok Choes, ale ako *tamias stratiotikon* zrejme bol v tesnom spojení s Lykurgom, významným politikom, ktorý mal v 40. a 30. rokoch 4. st. na starosti athénsku finančnú politiku a bol zástancom ekonomického rozvoja a vyhybania sa konfrontácie s Macedóniou a viackrát zastával finančné úrady v Athénach.

ustúpili a nijaké lode nevypravovali. Plútarchos síce vyslovene pôvodcov tejto akcie nemenuje, ale niet pochyb, že ide o Ágida, resp. skôr spartských agentov, ktorí niekedy na prelome rokov 332/1 apelovali na Athénčanov.⁵⁴

Pokiaľ ide o athénsky postoj k spartskej výzve na protimacedónske povstanie, treba brať do úvahy nielen finančnú stránku takejto akcie, ale aj skutočnosť, že v tom čase okolo 4 000 athénskeho občianov ako posádka na 20 athénskeho triérach slúžilo v Alexandrovom loďstve a bolo extrémne nebezpečné vystavovať ich riziku prípadných represálií.⁵⁵ Mnoho Athénčanov bolo tiež v Alexandrovom zajatí po bitke pri Graníku. Ani taký protimacedónsky štváč, akým bol rečník Démostenés, spartskú iniciatívu nepodporil (čo mu neskôr ako pokrytectvo a zbabelosť vytýkali Aischinés a Démadés, ale najmä Deinarchos).⁵⁶

Nezanedbateľnú rolu hrala aj stále čerstvá spomienka na nedávne spartské odmietnutie pridať sa k athénsko-thébskej protimacedónskej koalícii roku 338. Athénčania sa takisto obávali možného vzrastu spartskej moci po prípadnom znovuo vládnutí Megalopola a Messénie.⁵⁷ Hoci sa Filip aj Alexander po porážkach Athén zachovali k mestu a jeho občanom zhovievavo, pre Athénčanov muselo byť neblahým mementom osud Olynthu, Methóné či Théb, ktoré Filip, resp. Alexander, neváhali zrovnať so zemou a ich občanov predatť do otroctva.⁵⁸ Athénsky postoj k udalostiam Ágidovej revolty dobre ilustruje aj zachovaný epigrafický prameň.

⁵⁴ RUZICKA, S. *War in the Aegean*, s. 147-149, Ruzicka uvádza presvedčivé argumenty, že spartskí agenti sa v Athénach objavili zrejme už koncom roka 332. Podľa epigrafických prameňov datovaných do roku 330/329 malo athénske loďstvo 392 triér a 18 pentér. Por. RUZICKA, S. *War in the Aegean*, s. 148; BADIAN, E. *Agis III.*, s. 182. Otázkou ostáva, koľko z nich mohlo byť bojových. Odhady sa pohybujú okolo 100 – 150 lodí schopných na boj, ale dosť dobre ich mohlo byť aj takmer 300, pretože Mausólos počas tzv. spojeneckej vojny s Athénčanmi v rokoch 357 – 355 operoval so 100 loďami, ale konflikt sa podarilo ukončiť až po perzskej intervencii, ktorá sa realizovala v sile až 300 lodí, o čom podáva svedectvo Diodóros. Bližšie k organizácii athénskeho loďstva v 4. st. pozri CAWKWELL, G.L. *Athenian Naval Power in the Fourth Century*. In *Classical Quarterly*, 1984, roč. 34, č. 2, s. 334-345, s. 345, pozn. č. 33. ISSN 00098388. Podrobne tiež POTTS, Samuel. *The Athenian Navy: An investigation into the operations, politics and ideology of the Athenian fleet between 480 and 322 BC*. Ann Arbor, Michigan : Pro Quest, 2007. 317 s. (Phd. Thesis).

⁵⁵ Badian považuje počet 4 000 athénskeho občianov na triérach prehný, mohlo ísť poväčšine o athénskeho spojencov alebo *metoikov*. Por. BADIAN, E. *History from 'Square Brackets'*. In *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 1989, roč. 79, č. 9, s. 59-70, s. 60, pozn. č. 3. ISSN 00845388; BOSWORTH, A.B. *The Government of Syria under Alexander the Great*. In *Classical Quarterly*, 1974, roč. 24, č. 1, s. 46-64. ISSN 00098388.

⁵⁶ BADIAN, E. *Agis III.*, s. 182-183. Bližšie pozri OLIVA, P. *Démostenés*, s. 74-82; HARRIS, Edward M. *Aeschines and Athenian Politics*. Oxford – New York : Oxford University Press, 1995. 233 s., s. 135-136, 141-142. ISBN 01950828501.

⁵⁷ FISHER, N. R. E. *Sparta Re(de)valued: some Athenian public attitudes to Sparta between Leuctra and the Lamian War*. In POWELL, Anton – HODKINSON, Stephen (ed.). *The Shadow of Sparta*. London and New York : Routledge, 2003. 408 s., s. 347-400, s. 354-355. ISBN 9780415104135; OLIVA, P. *Démostenés*, s. 75-76.

⁵⁸ S týmto argumentom ale nesúhlasí Michael Flower. Podľa neho by si Alexander prípadným zničením Athén, centra gréckej kultúry a vzdelanosti, poškodil budovaný obraz filhelénskeho panovníka. Alexandrova propaganda neskôr zničenie Théb pripisovala ich kolaborácii s Peržanmi počas grécko-perzskeho vojen, v prípade Athén by Alexander nemal ako svoj postup ospravedlniť. Por. FLOWER, Michael. *Alexander the Great and Panhellenism*. In BOSWORTH, A. B. – BAYNHAM, E. J. *Alexander the Great in Fact and Fiction*. Oxford : Oxford University Press, 2000. 370 s., s. 96-135, s. 130-131. ISBN 9780199252756. Tento jeho argument však považujem skôr za dodatočnú modernú interpretáciu v zmysle konceptu Alexandrovho panhellenizmu. Athénčania sa na Alexandra a prípadné riziko istotne (možno okrem ľudí ovplyvnených Isokratovými názormi) pozerali realistejšie, majú na pamäti osudy Théb či Olynthu. K problému pozri tiež ANTELA-BERNARDEZ, Borja. *Alexandre Magno e Atenas*. Santiago de Compostela : Universidad Santiago de Compostela, 2005. 341 s., s. 124-152 (bez ISBN).

Podľa athénskeho nápisu⁵⁹ datovaného do 20. rokov 4. st. Athénčania vyslovujú vďačnosť istému Eurylochovi z Kydónie na Kréte za to, že pomohol zajatým athénskym občanom dostať sa na slobodu. Možnou interpretáciou nápisu je, že padli do rúk krétskych pirátov, ale formulácie na nápise poukazujú skôr na nejaké vojenské operácie. Podľa Davida Pottera tieto okolnosti zodpovedajú práve dobe, keď Agésilaos a po ňom Ágis účinkovali na Kréte.⁶⁰

Kydónia bola svojou polohou najvýhodnejším miestom pre Spartánov, ktorí sa chceli spojiť posádkami na peloponézskom myse Tainaron. Podľa Pottera sa títo Athénčania dostali počas svojho pobytu na Kréte či priamo v Kydónii – ktorá svojou polohou v blízkosti Tainaru mohla veľmi dobre slúžiť ako spartská základňa – do zajatia Spartánov či prospartsky orientovaných Krétanov. Hoci, pochopiteľne, správa o zajatých Athénčanoch sa mohla dostať do Athén až neskôr a vôbec nie je isté, že mal ich zajatie na svedomí Ágis alebo nejaký iný Spartán (zdá sa krajne nelogické, aby Ágis inicioval zajatie nejakých Athénčanov a potom posielal svojich agentov do Athén s výzvou, aby sa Athény pridali k jeho boju), aj prípadné správy z iných zdrojov o možných ťažkostiach athénskych občanov na Kréte, spôsobené spartskou a perzskou intervenciou, mohli ovplyvniť athénske rozhodnutie zostať mimo odboja. Spartský apel na povstanie však asi nenašiel veľkú odozvu ani inde. Amyntás, ktorého Alexander poveril verbovaním žoldnierov, v tom čase (asi v 2. pol. roka 332) dokázal na Peloponéze zverbovať 4 000 pešiakov a okolo 1 000 jazdcov.⁶¹ Alexander, ktorý si uvedomoval nebezpečnosť situácie v Grécku, athénsky lojálny postoj aj náležite odmenil. Keď na jar roku 331 v Týre oslavoval gymnické a múzické hry, práve v tom čase sa tam „dostavila athénska rýchla loď Parolos s vyslancami Diofantom a Achillom; spolu s nimi patrili k posolstvu aj všetci členovia posádky. Alexander im nielenže splnil všetky priania, pre ktoré sa za ním vypravili, ale dokonca prepustil Athénčanom všetkých ich krajanov zajatých v bitke pri Graníku.“⁶²

⁵⁹ IG II², 399.

⁶⁰ POTTER, David. IG II², 399; Evidence for Athenian Involvement in War of Agis III. In *The Annual of the British School at Athens*, 1984, roč. 79, s. 229-235. ISSN 00682454; OLIVA, P. *Démostenés*, s. 75-76. Moretti zastáva názor, že nápis sa týka udalosti tzv. lamijskej vojny v r. 323-322. Por. McKECHNIE, Paul. *Outsiders in the Greek Cities in the Fourth Century BC (Routledge Revivals)*. New York : Routledge, 1989. 242 s., s. 118-119. ISBN 9780415740593. Potterovu interpretáciu však striktne odmieta Badian – nápis datuje do obdobia lamijskej vojny (323-322) alebo ešte neskôr do čias vojen diadochov v posledných dvoch dekádach 4. st. Pozri bližšie BADIAN, E. History from 'Square Brackets'. In *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 1989, roč. 79, s. 59-64. ISSN 00845388.

⁶¹ Podľa Curtia Rufa bolo jazdcov len 380, por. *Cur. IV., 1, 41*. Počet okolo 1 000 uvádza Diodóros, por. *Diod. XVII., 65, 1*; RUZICKA, S. *War in the Aegean*, s. 149.

⁶² *Arr. III, 6, 3*. O Alexandrovej činnosti v Sýrii podrobne BOSWORTH, A.B. The Government of Syria under Alexander the Great, s. 46-53. ISSN 00098388, k situácii v r. 333-331, s. 46-53. Okrem tohto Athénčanom priaznivého gesta urobil neskôr aj iný ústretový krok v symbolickej rovine – roku 330 vrátil do Athén sochy legendárnych „tyranobijcov“ Harmodia a Aristogeitona zo Súz, ktoré sa dostali do Perzie počas Xeroxovej invázie do Grécka a vyplienenia Athén r. 480. Por. GREEN, Peter – BORZA, Eugene. *Alexander of Macedon 356-323: A historical Biography*. Berkeley – Los Angeles – London : University of California Press. 1991 (reedícia z r. 2013). 617 s., s. 309. ISBN 9780520071667; podrobne k tomu pozri MÜLLER, Sabine. Arrian, Second Sophistic, Xerxes and Statues of Harmodios and Aristogeiton. In SVÁRD, Saana – ROLLINGER, Robert (ed.). *Cross-Cultural Studies in Near Eastern History and Literature (Intellectual Heritage of the Ancient and Mediaeval Near East, Band 2)*. Münster : Ugarit Verlag, 2016. 250 s., s. 173-202. ISBN 9783868352047. Arriánovo svedectvo o skorších diplomatických rokovaniach medzi Alexandrom a Athénčami s veľkou pravdepodobnosťou dopĺňa aj fragmentárny a veľmi poškodený nápis nájdený začiatkom 20. st. na athénskej Akropole

Alexander sa teda v tom čase už zrejme dozvedel o pomeroch na Kréte a Peloponéze, kde Sparťania chystali povstanie. O situácii ho mohlo informovať práve athénske posolstvo. V júli roku 331 preto poveril Amfotera s veľkou flotilou lodí misiou usporiadať nebezpečné pomery na Kréte a Peloponéze. Pokiaľ ide o Amfoterovu výpravu, nie je celkom isté, aký bol vlastne jej cieľ, pretože pramene sa tu rozchádzajú; podľa Curtia Rufa Alexander poslal Amfotera podrobiť si Krétu, „*kde veľa miest bolo podriadených perzským a spartským zbraniam*“, resp. okrem toho mal tiež vyčistiť more od pirátskych aktivít s ohniskom na Kréte.⁶³ Arriános zase píše, že Alexander „*poslal Amfotera na pomoc tým Peloponézanom, ktorí mu zostali za vojny s Peržanmi verní a neposlúchali Lakedaimončanov. Feničanom a Cyperčanom bolo uložené, aby vypravili na Peloponéz ďalších sto lodí okrem tých, s ktorými tam poslal Amfotera.*“⁶⁴ Amfoterova misia však asi ešte nemala mať charakter priameho bojového stretnutia s Ágidom. Podľa Arriána mal v prvom rade podporiť promacedónske obce na Peloponéze a nie bojovať so Sparťanmi.⁶⁵ Snaha niektorých bádateľov harmonizovať Curtiovu a Arriánovu správu o Amfoterovej misii poukázaním, že bol najskôr na ceste na Krétu, ale po správach z Peloponézu ho Alexander prevrel práve naň, sa javí ako pomerne násilná a nepravdepodobná interpretácia prameňov.⁶⁶

Otázkou je, prečo sa mal podľa Curtia Rufa plaviť Amfoterus na Krétu, odkiaľ Ágis už medzitým odišiel a zrejme si zobral čo najväčší možný počet svojich vojakov i najatých žoldnierov, ak v júli roku 331 už s veľkou pravdepodobnosťou začal spartský kráľ zhromažďovať na Peloponéze protimacedónske sily, o čom už Alexandra muselo informovať athénske posolstvo?⁶⁷ Ďalšou otázkou, ktorá sa pri porovnaní oboch správ vynára, je, prečo sa Arriános nezmieňuje o Kréte, ale iba o Peloponéze? Podľa Boswortha je odpoveď na obe otázky jednoduchá – Kréta sa v mnohých antických prameňoch spomína

(*IG II² 329*). Bádania ho interpretovali ponajprv ako potvrdenie všeobecného mieru z roku 338 (*koiné eiréné*), ktoré s gréckymi *poleis* uzavrel ešte Filip II. po jeho víťazstve pri Chaironei, alebo obnovenie spojeneckej zmluvy (*symmachia*) medzi Macedóniou a Athénčanmi, ktoré uzavrel Filip zrejme roku 337 a ktoré Athénčania obnovili s Alexandrom (v roku 336 alebo 335). Tronson túto interpretáciu odmietol a nápis dával do 60. rokov 4. st. a považoval ho za obnovenie zmluvy, nie s Alexandrom III. (Veľkým), ale s Alexandrom II. (371-369). S úplne iným vysvetlením prišiel Ian Worthington; ten považuje zmienený nápis za dôkaz o diplomatických rokovaniach medzi Alexandrom a nejakým athénskym posolstvom a datuje ho do roku 333, keď sa Alexander zdržiaval v Gordii a keď Peržania začali mohutnú námornú protiofenzívu, pričom sa Alexander takouto zmluvou snažil zaistiť athénsku lojalitu. Podrobnejšie pozri WORTHINGTON, Ian. Alexander the Great and the Greeks in 336? Another Reading of „IG² II² 329. In *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 2004, vol. 147, s. 59-71. ISSN 00845388. S Worthingtonovou interpretáciou však polemizuje španielsky bádateľ Borja Antela-Bernardez, pozri ANTELA-BERNARDEZ, Borja. IG II² 329 - Another view. In *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 2007, vol. 160, s. 77-78. Worthington reagoval článkom Encore „IG² II² 329. In *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 2007, vol. 162, s. 114-116. Grécky text pozri <<http://epigraphy.packhum.org/text/2546>> [cit. 20. 12. 2016], anglický preklad a fotografiu <http://drc.ohiolink.edu/handle/2374.OX/186827?tp=20 & order=ASC & sort_by=1 & show=full & etal=-1 & type=title & offset=977 & restrict=false & focusscope=2374.OX/106 & mode=browse> [cit. 20. 12. 2016].

⁶³ Cur., IV, 8, 15; RUZICKA, S. *War in the Aegean*, s. 149.

⁶⁴ Arr., III, 6, 3; RUZICKA, tamže.

⁶⁵ RUZICKA, S. *War in the Aegean*, s. 149-150.

⁶⁶ BOSWORTH, A. B. *The Mission of Amphoterus and the Outbreak of Agis' War*, s. 30-31.

⁶⁷ Interpretácia, že Amfoterus mal zaistiť transport Amyntom naverbovaných žoldnierov z Peloponézu do Levanty, je podľa Boswortha hlavne z chronologických príčin nepresvedčivá. Por. BOSWORTH, A. B. *The Mission of Amphoterus and the Outbreak of Agis' War*, s. 34, pozn. č. 25, tiež s. 36-37.

ako súčasť Peloponézu a Arriános tu skrátka chápe Peloponéz v širšom zmysle spolu s Krétou.⁶⁸ Alexander však možno okrem podpory promacedónskych Peloponézancov mal záujem na zlikvidovaní perzskej základne na Kréte, ktorá stále mohla ohrozovať macedónsku námornú moc. Niekedy v decembri alebo koncom roku 331 Alexander v Súsach poveril Menéta „ako hypparcha Sýrie, Foinikie a Kilikie; dal mu asi 3 000 talentov striebra, aby ich vzal so sebou k moru a aby ich odoslal Antipatrovi toľko, koľko bude Antipatros potrebovať na vojnu proti Lakedaimončanom. Vtedy tiež prišiel Amyntás, syn Andromenov, s vojakmi privedenými z Macedónie.“⁶⁹ To už však bolo po bitke pri Megalopole, o ktorej Alexander ešte nevedel, inak by zrejme neposielal Menéta s peniazmi Antipatrovi na boj proti Spartanom.⁷⁰

Protivníci a spojenci Sparty a chronológia udalostí

So začiatkom jari roku 331 začal Ágis výraznejšie zasahovať do udalostí na Peloponéze. Vysihol na to najlepšiu možnú príležitosť, ktorá sa mu naskytla, a to skutočnosť, že Antipatros sa musel vypraviť potlačiť vzburu Alexandrovho *stratégu* v Thrákii Memnóna.⁷¹ Ágis využil Antipatrovo zaneprázdnenie udalosťami na severe, v bitke

⁶⁸ O Amfoterovi sa potom strácajú zmienky. Je len veľmi málo pravdepodobné, že by sa Ágidovi a jeho malej flotile podarilo Amfoterovu výpravu zničiť, ale jeho loďstvo mohlo byť prepadnuté pirátmi alebo jednoducho zničené búrkou. BADIÁN, E. *Agis III.*, s. 181. Možno sa mu podarilo zaraziť prísun žoldnierov proti Antipatrovi a Macedónčanom z Kréty na Peloponéz a pirátske vyčistiť a definitívne zbaviť more perzskej prevahy. Por. NAWOTKA, Krysztof. *Alexander the Great*. Newcastle : Cambridge Scholars Publishing, 2010. 440 s., s. 220. ISBN 9780520071667. Podrobnejšie pozri výklad tejto témy BOSWORTH, A. B. *The Mission of Amphoterus and the Outbreak of Agis' War*, s. 34-35, 41-42.

⁶⁹ Arr., III, 16, 9; Curtius píše iba o 1000 talentoch striebra, por. Cur. V, 1, 43; HECKEL, W. *Who's Who in the Age of Alexander the Great*, s. 164. K Alexandrovej činnosti r. 331 po bitke pri Gaugamelách pozri podrobnejšie WIRTH, Gerhard. Alexander zwischen Gaugamela und Persepolis. In *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, 1971, roč. 20, č. 4, s. 617-632. ISSN 00182311.

⁷⁰ O perzských pozíciách na Kréte sa mohol dozvedieť detailnejšie už roku 332, keď sa za ním do Egypta dostavil námorný veliteľ Hegelochos. Por. RUZICKA, S. *War in the Aegean*, s. 150. V otázke, či žoldnieri regrutovaní Amyntom odišli okamžite z Peloponézu, Badian zastáva názor, že Antipatros aj cez akútnu Alexandrovu potrebu a priamy rozkaz si týchto vojakov v krajnej situácii – Memnónovej vzburе v Thrákii a Ágidovej revolte na Peloponéze – ponechal, keďže jeho vlastné sily boli už skoršími odvodmi k Alexandrovi značne znížené (Antipatrovi zanechal Alexander na zabezpečovanie poriadku v Macedónii a Grécku 12-tisícovú pechotu). Naproti tomu Ruzicka argumentuje, že Ágis využil najvhodnejší možný moment, Memnónovu vzburu a odchod Amyntových regrútov, aby začal svoj boj. Alexander si nemohol dovoliť nechať na Peloponéze potrebné čerstvé sily určené pre rozhodujúci úder proti Dareiovi a aj preto poslal lode Feničanov a Cyperčanov s posádkami na transport žoldnierov z Peloponézu. Okrem toho sa snažil zabezpečiť aj diplomaticky preukázaním dobrej vôle athénskym veľvyslancom. Por. RUZICKA, S. *War in the Aegean*, s. 150-151. Pokiaľ ide o spomínaný rozpor v prameňoch medzi cieľom Amfoterovej výpravy ako Kréty/Peloponézu, ponúka sa tiež interpretácia, že Alexander najskôr poslal Amfotera s istým počtom lodí na Krétu a po prijatí nejakých iných alarmujúcich správ za Amfoterovou výpravou poslal ďalšie fenické a cyperské lode za účelom pomôcť promacedónskym silám na Peloponéze proti Ágidovi (tak to aspoň vyplýva z Arriánovho výkladu) a po usporiadaní pomerov transportovať z Peloponézu čerstvých žoldnierov. Por. GREEN, Peter – BORZA, Eugene. *Alexander of Macedon* 356-323, s. 280.

⁷¹ Memnón – jeho identifikácia je pomerne náročná; Badian ho identifikuje s Memnónom, spomínanom na athénskom čestnom dekréte (*IG II², 356*) z roku 327, čo zase odmieta Bosworth. Je o ňom známe len to, že rebeloval proti Antipatrovi a podľa všetkého nie je totožný s Memnónom z athénskeho dekrétu, potomkom satrapov Farnabaza a Artabaza. Príčina jeho vzbury nie je jasná. Por. HECKEL, W. *Who's Who in the Age of Alexander the Great*, s. 162, heslo *Memnon*

porazil macedónskeho stratéga Peloponézu Korrhaga⁷², pričom Spartania zmasakrovali macedónsku posádku.⁷³ Po porážke Korrhaga (asi na jar roku 331) obrátil Ágis svoju pozornosť na Megalopolis v Arkádii. Hoci sa nedá presne rekonštruovať zloženie jeho síl, pôvodne mal k dispozícii asi len spartské sily – spartských občanov (*Spartiatatai*) a *perioikov* a samozrejme istý počet žoldnierov, či už z Kréty alebo od Peržanov (počet 8 000, ktorí utiekli po bitke pri Isse na egejské ostrovy, sa zdá málo pravdepodobný).⁷⁴

Ágidov úspech mohol byť signálom pre protimacedónske hnutie na Peloponéze a pre tých členov Korinthskeho spolku, ktorí takisto neboli spokojní s macedónskou nadvládou. Podľa najoptimistickejších odhadov mohol mať Ágis k dispozícii maximálne 30 000 vojakov.⁷⁵ Z nich bolo niekoľko tisíc žoldnierov, 22 000 Spartánov a peloponézskych spojencov z Arkádie – Tegey a Mantinei (s výnimkou Megalopolu), ďalej z Élidy a Achaie. Podľa Diodóra sa podarilo Ágidovi zhromaždiť vojsko v sile 22 000 mužov, z toho 20 000 pešiakov a 2 000 jazdcov.⁷⁶ Antipatrovi sa podarilo zhromaždiť 40 000 vojakov; 12 000 boli macedónski pešiáci, zvyšok tvorili vojaci spolkových *poleis* Korinthskeho spolku a narychlo naverbovaní žoldnieri. Vlastných Spartánov – *Spartiatatai* – a *perioikov*, nebolo asi viac ako 6 000. Zvyšok, okolo 16 000 vojakov, tvorili muži zo spomínaných peloponézskych obcí.⁷⁷

(2), *Memnon* (3); BADIAN, E. *Agis III.*, s. 180. K možnosti, že by Ágis svoj postup koordinoval s Memnónovým, BADIAN, E. *Agis III.*, s. 179, pozn. č. 1. Novšie bádanie je k tejto možnosti skôr skeptické. Por. HECKEL, Waldemar. *The Conquest of Alexander the Great*. In KINZL, Konrad. H. *A Companion to the Classical Greek World*. Malden – Oxford : Blackwell Publishing, 2006. Edícia *Blackwell Companions to Ancient World*. 606 s., s. 560-588, s. 567-568. ISBN 9781444334128.

⁷² Korrhagos – thracke, možno ilýrske meno; vie sa o ňom len to, že bol Antipatrovým stratégom na Peloponéze a že ho Ágis spolu so spojencami v bitke porazil. Jeho identifikácia ako otca Stratoniké, matky Demétria Poliorkéta, je možná, ale neistá. Por. HECKEL, W. *Who's Who in the Age of Alexander the Great*. s. 94, heslo *Corrhagus*.

⁷³ CARTLEDGE, P. – SPAWFORTH, A. *Hellenistic and Roman Sparta*, s. 20. Cartledge so Spawforthom vo svojom texte uvádzajú, že k Ágidovmu víťazstvu nad Korrhagom sa možno viaže dedikačný nápis Apollónovi z Amyklai (jedna z častí starovekej Sparty) – por. SEG (*Supplementum Epigraphicum Graecum*) 1, 87, tiež YARDLEY, John (trans.) – HECKEL, Waldemar (comm.). *Marcus Junianus Justinus: Epitome of the Philippic History of Pompeius Trogus vol. I: Books 11-12; Alexander the Great*. Oxford : Clarendon Press, 1997. 352 s., s. 188. ISBN 9781555409517.

⁷⁴ CARTLEDGE, P. – SPAWFORTH, A. *Hellenistic and Roman Sparta*, s. 19. Zrejme nadhodnotený údaj na základe neveľmi jasných správ Diodóra a Curtia Rufa. Ágis namiesto 8 000 žoldnierov od Issu prijal asi o polovicu menej, ich počet potom mohol navýšiť na Kréte. Por. HECKEL, Waldemar. *The Conquests of Alexander the Great*. Cambridge – New York – Melbourne : Cambridge University Press, 2008. 218 s., s. 70. ISBN 9780521603232. Podľa Deinarchovej neskoršej reči proti Démostenovi z r. 323 (*Dein. I, 34*) mal Ágis k dispozícii až 10 000 žoldnierov, môže však ísť o rečnícku hyperbolu. WORTHINGTON, Ian – COOPER, Craig – HARRIS, Edward M. (trans.). *Dinarchus, Hyperides & Lycurgus*. Austin : In GAGARIN, Michael. *The Oratory of Classical Greece, vol. 5*. Austin : University of Texas Press, 2001. 226 s., s. 5-6, 8-9, 20-21. ISBN 9780292791435. K otázke žoldnierov v perzských službách, ktorí utiekli po bitke pri Isse a hodnotenie prameňov, ktoré o nich pojednávajú, pozri obširne RUZICKA, S. *War in the Aegean*, s. 146, pozn. č. 44.

⁷⁵ K tomuto počtu sa prikláňa Faraguna i Green. Por. FARAGUNA, Michele. *Alexander and the Greeks*. In ROISMAN, Joseph (ed.) *Brill's Companion to Alexander the Great*. Leiden – Boston : Brill, 2003. 400 s., s. 99-132, s. 106. ISBN 9789004124639; GREEN, Peter – BORZA, Eugene. *Alexander of Macedon 356-323*, s. 308.

⁷⁶ *Diod. XVII, 62, 7*; OLIVA, P. *Řecko mezi Makedonii a Římem*, s. 99.

⁷⁷ CARTLEDGE, P. – SPAWFORTH, A. *Hellenistic and Roman Sparta*, s. 20. Badianov odhad 30 000 vojakov na strane Ágida je zrejme príliš optimistický, s vlastnými spartskými silami, spojencami a žoldnieri mohol Ágis pravdepodobne disponovať okolo 22 000 mužmi, čo však bola tiež značná sila.

Athénsky rečník Aischinés zanechal vo svojich rečiach svedectvo, že na Ágidovej revolte sa okrem Sparty spolupodieľali aj Élis, Achaia s výnimkou Pellény a Arkádia s výnimkou Megalopolu.⁷⁸ Nepriateľmi Sparty boli naopak Megalopolis, Messénia, Argos a Korinthoss. Korinthoss, inak tradičný spartský spojenec, bol nepriateľom Macedónie niekedy od zimy roku 343/2, kedy Filip zbral korintské kolónie na ostrove Leukas a v Ambrakii. Korinthoss sa pridal na stranu protimacedónskej koalície, organizovanej Démosthenom roku 340 a pri Chaironei o dva roky neskôr bol takisto na strane porazenej protimacedónskej koalície. Víťazný Filip dosadil v zime roku 338/7 do pevnosti Akrokorinthoss vojenskú posádku a mesto, asi pod vládou promacedónskej oligarchie, sa stalo akýmsi centrom Korinthskeho spolku, čo takmer úplne znemožňoval Korint'anom prejsť na protimacedónsku stranu.⁷⁹

Argos, Megalopolis a Messénia boli zase tradičnými spartskými rivalmi na Peloponéze, ktorí mali s Lakóniou spoločné hranice (podobne aj Tegea).⁸⁰ Okrem pohraničných sporov

⁷⁸ Aisch. III, 165; McQUEEN, E. I. Some Notes on the Anti-Macedonian Movement in the Peloponnese in 331 B.C. In *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, 1978, roč. 27, č. 1, s. 40-64, s. 40-64. ISSN 00182311. Ostatné pramene (Deinarchos, Curtius Rufus, Diodóros) menujú až na pár terminologických detailov podobne. Por. McQUEEN, E. I. Some Notes on the Anti-Macedonian Movement, s. 41, pozn. č. 3. Iba Diodóros okrem Peloponézanov uvádza aj „severných Grékov“. Diodóros tu možno spojil do jedného správy o Ágidovej revolte na Peloponéze a Memnónovej vzbuze v Thrákii. Badian, zrejme vychádzajúc z Diodórovej zmienky o Grékoch, uvažuje o Aitóloch, Fóčanoch, Perthaiboch a Thessálčanoch, aj keď svoje tvrdenie nepodporuje zvláštnymi argumentmi. Por. BADIEN, E. Agis III., s. 181. O spartských peloponézskych spojencoch a protivníkoch pozri najnovšie KRALLI, Ioanna. *The Hellenistic Peloponnese: Interstate relations; A narrative and analytic History, from the fourth Century to 146 BC*. Swansea : The Classical Press of Wales, 2017. 556 s., s. 51-84. ISBN 9781910589601.

⁷⁹ Situáciu Korintu, obsadeného Macedónčanmi, vraj okomentoval istý Spart'an Thorykion, vracajúci sa do vlasti z Delf, podľa Plútarcha slovami: „Peloponéz má vo vás slabých strážcov, mužovia Korintu!“ Por. Plut., *Apoph. Lac.*, 221F. Plútarchos udalosť bližšie nedatuje, uvádza len, že Korinthoss bol obsadený Filipovými vojakmi, čím má zrejme na mysli skôr Filipa II. ako Filipa V.; hoci Korinthoss bol v 2. pol. 3. st. striedavo pod nadvládou Macedónie a Achájskeho spolku, roku 197 sa po rímskej intervencii proti Filipovi V. spod macedónskej nadvlády vymanil a stal sa až do roku 146 členom Achájskeho spolku. Korinthský prístav Kenchrai mohol slúžiť Alexandrovi, resp. Macedónčanom, ako jeden z hlavných prístavov, odkiaľ sa na perzský front preplavovali žoldnieri z Peloponézu. Prístav mohol byť tiež jedným z kotvísk Amfoterovej misie, čo je prirodzene, len hypotetické. Podrobnejšie ku Korintu počas Ágidovej revolty pozri DIXON, Michael D. *Late Classical and Early Hellenistic Corinth: 338-196 B.C.* London – New York : Routledge, 2014. 254 s., s. 26. ISBN 9780415735513. K okolnostiam nástupu promacedónskeho režimu tamže, s. 15-24.

⁸⁰ Spornými územiami medzi Spartou a Argom boli Thyrea a Kynúria, medzi Spartou a Arkádiou Skiritis, Aegyitis a Belbinatis. Por. McQUEEN, E. I. Some Notes on the Anti-Macedonian Movement, s. 41, pozn. č. 7. K rozsahu a ohraničeniu spartského územia pozri SHIPLEY, Graham. The Extent of Spartan Territory in Late Classical and Early Hellenistic Periods. In *The Annual of the British Schools of Athens*, 2000, roč. 95, s. 367-390. ISSN 00682454. Podrobnejšie k toposu antickej historiografie o tradičnej argejsko-spartskej rivalite ako anachronizme historikov 2. pol. 5. a zač. 4. st. pr. Kr., menovite Efora z Kýmy, pozri KELLY, Thomas. The Traditional Enmity between Sparta and Argos : the Birth and Development of Myth. In *The American Historical Review*, 1970, roč. 75, č. 4, s. 971-1003. ISSN 00028762; tiež KELLY, T. Did the Argives Defeat the Spartans at Hysiae in 669 B.C.? In *The American Journal of Philology*, 1970, roč. 91, č. 1, s. 31-42. ISSN 00029475; KELLY, T. *A History of Argos to 500 B. C.* Minneapolis : University of Minnesota Press, 1977. 226 s., s. 73-93. ISBN 9780816658015; TOMLINSON, Richard A. *Argos and Argolid: from the End of the Bronze Age to the Roman Occupation*. New York : Routledge & Kegan Paul, 1972 (reedícia z r. 2014), 314 s., s. 51-63, 79-86. ISBN 9781138019898. Vonkajšie vzťahy Argu v 5. st. na Peloponéze, menovite so Spartou, ako počiatok dlhotrvajúcej a „kanonizovanej“ roztržky

hrala v prípade Messénie a Megalopolu rolu obava, že sa znova stanú súčasťou spartského štátu ako spartskí *heilóti*. Po odčlenení Messénie od územia spartského štátu a založení arkádskeho Megalopolu roku 371 boli v 60. rokoch 4. st. prirodzeným spojencom týchto obcí proti Sparte Thébys, ktoré postupne v ich vplyve na Peloponéze vystriedala v 40. rokoch Macedónia.⁸¹ Tieto obce videli v Macedónii prirodzenú protiváhu Sparte. Tento postoj čiastočne zmenili iba dvakrát, roku 348 a 344, keď tu intervenovali athénski rečníci Aischinés a Démostenés, čo však bola len efemérna záležitosť.⁸²

Zvláštnu výnimku tvorí udalosť z roku 342, keď sa Démostenovi síce podarilo uzavrieť protimacedónske spojenectvo s Messéniou, ale to tiež netrvalo dlho. Počas kampane spartského Archidáma III. v južnej Itálii asistovali Argejčania, občania Megalopolu a Messénčania pri protispartskom prevrate v Élide. Argos dokonca v roku 343 poslal do perzských služieb na znovudobytie Egypta Peržanmi 3 000 žoldnierov, čo mohlo byť Filipom vyhodnotené ako nepriateľský čin.⁸³ V dobe Archidámovej neprítomnosti v Sparte sa však Argos a ostatní nepriatelia Sparty cítili natoľko silní, že neboli odkázaní na Filipovu pomoc. Argos, Megalopolis ani Messénia sa nespomínajú v bitke pri Chaironei a pravdepodobne si zachovávali neutralitu a očakávali výsledok vojny. Hoci všetky tri *poleis* prišli aj vďaka Filipovej pomoci k územným ziskom na úkor Sparty a istý Mnásiás z Argu asistoval v Troizéne roku 338/7 pri promacedónskom prevrate⁸⁴, je prekvapujúce, že roku 336 a 335 po Filipovej smrti, resp. falošnej správe o smrti Alexandra, sa Argos a Megalopolis spomínajú ako iniciatóri protimacedónskych nepokojov.⁸⁵ V čase thébskeho povstania boli dokonca Arkádžania potenciálnymi thébskymi spojencami a poslali obliehaným Thébam vojenskú pomoc, ktorá však neprešla cez macedónsku blokádu Akrokorinthu.⁸⁶ Promacedónska politika Argu, Megalopolu

pozri KELLY, T. Argive Foreign Policy in Fifth Century B.C. In *Classical Philology*, 1974, roč. 69, č. 2, s. 81-99. ISSN 0009837X.

⁸¹ „Leitmotívom“ spartskej politiky po bitke pri Leuktrách roku 371, resp. Mantinei roku 362, sa stalo znovu získanie stratených území v Arkádii a Messénii. Por. STEWART, Daniel. From Leuktra to Nabis, 371-192. In POWELL, Anton (ed.) *A Companion to Sparta*, vol. 1. Hoboken/Chichester: John Wiley & Sons Ltd, 2018. Edícia *Blackwell Companions to the Ancient World*, 422 s., s. 374-402, s. 378-383, 385-386. ISBN 9781119072386. Pod gesciou Thébanov Messénčania založili na posvätnom vrchu Ithomé s Diovou svätyňou veľmi silno opevnené sídlo Messéné a povolali doň messénskych emigrantov zo severnej Afriky a Sicílie. V Arkádii sa zase v priebehu 80. a 70. rokov 4. st. vymanili z Peloponézskeho spolku dve mestá, Tegea a Mantinea, ktoré založili konkurenčný Arkádsky spolok. Hornaté územie Arkádie vždy vnímali Sparťania ako svoje širšie zázemie a lojálnych členov Peloponézskeho spolku, hoci sa voči ich hegemonii vyskytli v priebehu 5. st. aj rebélie. Vznik Arkádskeho spolku na severných hraniciach spartskej *polis* navyše ohrozoval ďalšiu stabilitu v obciach *perioikov* na území Skiritis a Karyai – niektoré obce *perioikov* sa pridali na stranu Arkádskeho spolku, avšak nemálo, najmä na juhu a východe Lakónie, ich ostalo lojálnych Sparťanom. Strata tradičných hraníc spartského štátu nebola vnímaná iba ako politický problém, ale v kontexte dobovej politickej praxe aj ako prelomenie istého náboženského tabu – ovládním Diovej svätyne na Ithomé v Messénii Sparťania demonštrovali, že sám najvyšší boh Zeus si želá spartskú hegemoniu nad Messéniou a Peloponézom, pričom pod vplyvom udalostí po bitke pri Leuktrách r. 371 začal tento náboženský predpoklad strácať na presvedčivosti. Por. STEWART, Daniel. *From Leuktra to Nabis*, s. 379-380.

⁸² Blížšie pozri McQUEEN, E. I. *Some Notes on the Anti-Macedonian Movement*, s. 42, pozn. č. 10.

⁸³ McQUEEN, E. I. *Some Notes on the Anti-Macedonian Movement*, s. 43-44.

⁸⁴ WHITEHEAD, David. *Hypereides: The Forensic Speeches*. Oxford: Oxford University Press, 2000. 523 s., s. 340. ISBN 9780198152187.

⁸⁵ McQUEEN, E. I. *Some Notes on the Anti-Macedonian Movement*, s. 44.

⁸⁶ Tamže, s. 44-45. V Messénii Alexander veľmi rýchlo obnovil vládu vyhnaných promacedónskych predstaviteľov, bratov Thrasylocha a Neóna, ktorí sa stali tyranmi. Por. tamže; HECKEL, W. *Who's Who in the Age of Alexander the Great*. s. 174, heslo *Neon*; tamže, s. 267, heslo *Thrasylochus*;

a Messénie bola teda pomerne ambivalentná. Avšak týkala sa len doby spartskej slabosti. Ágis ale po trezlivom vyčkávaní zhromaždil s perzskou podporou solídne finančné i vojenské sily, ktoré sa pre peloponézske *poleis* mohli stať reálnou hrozbou, že sa znovu dostanú do područia spartskej hegemonie. Ich promacedónsky postoj bol tak v prvom rade motivovaný obavami zo vzrastu či skôr obnovy spartskej moci na Peloponéze.⁸⁷

Na strane Sparty v jej odboji stáli vtedy buď obce, ktoré Spartania buď priamo ovládali, alebo tie, kde vládli protimacedónske režimy. Jednou z nich bola aj Achaia, resp. Achájsky spolok⁸⁸, v severnom cípe Peloponézského polostrova. Achájsky spolok vznikol niekedy v 5. st. ako zväzok achájskych obcí združených okolo svätyne Dia Homaria v blízkosti obce Heliké. Počas peloponézskej vojny sa podarilo Achájskemu spolku udržiavať nezávislosť, pričom achájske obce boli spojencami Athén a prevládalo v nich demokratické zriadenie. Roku 417 museli uznať zvrchovanosť Sparty a demokraciu vystriedal oligarchický režim.⁸⁹ Neskôr sa podarilo Achájcom spod spartskeho vplyvu vymaniť a začiatkom 4. st. už ovládali rozsiahle územia na severnom pobreží Korinthskeho zálivu v Akarnánii a Aitolii, kde základňou ich moci boli aitolské mestá Naupaktos a Kalydón.⁹⁰ Roku 373 bola Heliké aj so svätyňou zničená silným morským príbojom a dostala sa pod kontrolu obce Aigai. Achájska politika bola orientovaná na priateľstvo so Spartou a jej účelom bolo podržať si územia na severnom pobreží Korinthskeho zálivu. Achájski roku 367 odmietli spojenectvo s Thébami a tí im za to nielenže odňali Kalydón⁹¹ a Naupaktos⁹², ale oligarchické

či boli naozaj tyranmi, je otázne, nakoľko najviac správ o nich pochádza od Démosthena, pre ktorého boli tyranmi a „zradcami“ všetci promacedónsky orientovaní politici. Por. LURAGHI, Nino. *The Ancient Messenians: Constructions of Ethnicity and Memory*. Cambridge – New York – Melbourne : Cambridge University Press, 2008. 389 s., s. 254-255. ISBN 9780511397073. K promacedónskym politickým lídrom v peloponézskych obciach, o ktorých sa vo svojich rečiach zmieňuje Démosthenés, pozri KRALLI, I. *The Hellenistic Peloponnese*, s. 51-52.

⁸⁷ McQUEEN, E. I. *Some Notes on the Anti-Macedonian Movement*, s. 45.

⁸⁸ Požívam pojem *Achájsky spolok*, ktorý však treba odlišovať od známejšieho Achájskeho spolku z obdobia helenizmu, ktorý vznikol po reorganizácii achájskych obcí roku 281 a zanikol roku 146. Pôvodný Achájsky spolok zanikol po intervencii Demétria Poliorkéta r. 294. Do „hlavného mesta“ Aigai Demétrios dosadil macedónsku posádku a v achájských obciach sa dostali k moci tyrani. Por. OLIVA, P. *Řecko mezi Makedonií a Římem*, s. 149-152. K predpokladom vzniku prvého Achájskeho spolku a formovaniu obcí v Achaji pozri MORGAN, Catherine. *Politics without Polis: Cities and Achaean Ethnos*, c. 800-500 B.C. In BROCK, Roger – HODKINSON, Stephen (ed.). *Alternatives to Athens: Varieties of Political Organization and Community in Ancient Greece*. Oxford – New York : Oxford University Press, 2000. 393 s., s. 189-211. ISBN 9780198152200; RIZAKIS, Athanasios. *The Achaean League*. In BECK, Hans – FUNKE, Peter (ed.). *Federalism in Greek Antiquity*. Cambridge : Cambridge University Press, 629 s., s. 118-131. ISBN 9780521192262. K politickému vývoju v Achaji v klasickej dobe pozri MACKIL, Emily. *Creating a Common Polity: Religion, Economic, and Politics in the Making of the Greek Koinon*. Berkeley – Los Angeles – London : University of California Press, 2013. 593 s., s. 46-52. ISBN 9780520272507.

⁸⁹ McQUEEN, E. I. *Some Notes on the Anti-Macedonian Movement*, s. 45; OLIVA, P. *Řecko mezi Makedonií a Římem*, s. 149.

⁹⁰ McQUEEN, E. I. *Some Notes on the Anti-Macedonian Movement*, s. 45. K problému vzťahu Achájcov k mestám Kalydón a Naupaktos pozri bližšie MERKER, Irwin L. *The Achaeans in Naupaktos and Kalydon in the Fourth Century*. In *Hesperia*, 1989, roč. 58, č. 3, s. 303-311. ISSN 0018098X.

⁹¹ Ku Kalydónu pozri bližšie GRAIGNER, John D. *The League of Aitolians*. Leiden – Boston – Köln : Brill, 1999. *Edicia Mnemosyne Supplements* 200. 585 s., s. 30 passim. ISSN 01698958.

⁹² Naupaktos bol v 4. st. striedavo v rukách Messénčanov, Lokrov, Achájcov a Aitolov. Por. THORBRUN, John E. Naupactos. In WILSON, Nigel (ed.). *Encyclopedia of Ancient Greece*. New York : Routledge, 2010. 832 s., s. 496-497. ISBN 9780415873963, heslo *Naupactus*.

režimy v spolkových obciach nahradili demokraciami. To ale netrvalo veľmi dlho, lebo už roku 362 Achájsky spolok, kde sa medzitým vrátili k moci oligarchovia, stál v bitke pri Mantinei na strane Sparty proti Thébam. Proti Thébantom stáli Achájci aj o rok neskôr spolu s Athénčanmi a peloponézskymi obcami Élis, Mantinea a Fleiús.

V tzv. tretej svätej vojne (356–346) boli spojencami Spartánov a Fóčanov. Keďže v tretej svätej vojne stáli Achájci nielen proti Thébantom, ale aj proti Filipovi, ten sľúbil Aitólom, že im pomôže získať na úkor Achájskeho spolku Naupaktos. Achájci sa preto roku 342 stali spojencami Athénčanov a v tomto spojení pokračovali aj roku 340 na strane Athén a Théb proti Filipovi. V bitke pri Chaironei utrpeli na strane athénsko-thébskej koalície ťažké straty. Po bitke stratili Achájci Naupaktos na úkor Aitólov, ale spolok fungoval ďalej a v jeho členských obciach sa udržali pri moci protimacedónske vlády. Podľa Démosthena v čase bitky pri Chaironei vládli v obciach Achájskeho spolku demokratické režimy, ale o zmene pôvodne oligarchických vlád z roku 367 na neskoršie demokratické toho nevieme veľa.⁹³ Po smrti Filipa roku 336 sa Achájci zúčastnili protimacedónskeho hnutia a pokračovali v ňom aj o rok neskôr počas šírenia mylných správ o Alexandrovej smrti. Protimacedónska orientácia Achájskeho spolku v tomto období bola motivovaná snahou získať stratenú pozíciu na severnom pobreží Korinthskeho zálivu.⁹⁴

Jedinou obcou Achájskeho spolku, resp. z územia Achaie, ktorá sa nepridala k protimacedónskemu odboju, bola Pelléne na východných hraniciach Achaie v blízkosti mesta Sikyónu. V čase Ágidovej revolty bol v Pelléne pri moci promacedónsky režim tyrana Chairóna.⁹⁵ Pelléne ako najvýchodnejšie položená obec Achájskeho spolku mala dlhú tradíciu vedenia samostatnej politiky a v čase Ágidovho povstania pod vedením Chairóna ostala verná Macedónii.⁹⁶

Oveľa komplikovanejšie boli vzťahy Sparty s obcou Élis na severozápade Peloponézu. Počas obdobia spartskej hegemonie po peloponézskej vojne Spartania prinútili Élis podriaďiť sa ich hegemonii a asi práve z tohto dôvodu Élis podporovala v bitke pri Leuktrách Thébantom. Avšak podobne ako Achájčania, aj Élis mala záujem na získaní sporných území so svojimi susedmi. Pred bitkou pri Leuktrách bola najväčšou prekážkou anexie sporných území Sparta, ale po nej sa väčším nepriateľom élijských ambícií stal Arkádske spolok.⁹⁷

V bitke pri Mantinei roku 362 stála už Élis na strane Sparty a Achájskeho spolku proti thébsko-arkádskej koalícii a nasledujúci rok v athénskej protithébskej koalícii spolu s Achaiei, Mantineiou a Fliuntom. Komplikované zahraničné vzťahy Élidy boli determinované vnútornými rozbrojmi. Tak roku 364 bola zbavená vlády a vyhnaná prospartská oligarchická strana. Demokrati pri tom mali podporu Messénčanov. Pri

⁹³ Podrobnejšie pozri ROBINSON, Eric W. *Democracy Beyond Athens: Popular Government in the Greek Classical Age*. Cambridge – New York – Melbourne : Cambridge University Press, 2011. 275 s., s. 26-28. ISBN 9781107694828.

⁹⁴ McQUEEN, E. I. *Some Notes on the Anti-Macedonian Movement*, s. 45-47.

⁹⁵ Chairón – pellénsky tyran, zápasník a dvojnásobný víťaz na Isthmijských hrách. Študoval v Athénach u filozofov Platóna a Xenokrata z Chalkedónu. Alexander ho pred odchodom na svoje ťaženie ustanovil za tyrana v Pelléne. Okrem toho, že zaberá majetky bohatých občanov a ich manželky dával za ženy otrokom, o ňom nie je nič bližšie známe. Por. HECKEL, W. *Who's Who in the Age of Alexander the Great*. s. 82-83, heslo *Chaeron* (2); McQUEEN, E. I. *Some Notes on the Anti-Macedonian Movement*, s. 47. K antickej tradícii o Chairónovi z Pelléne BOLLANSEĚ, Jan. Philodemos on Chairon, Tyrant of Pellene (P. Herc. 1021, Col. 10, 40-12, 41). In *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, 2002, roč. 51, č. 1, s. 32-48. ISSN 00182311.

⁹⁶ Bližšie k politike Pelléne pozri McQUEEN, E. I. *Some Notes on the Anti-Macedonian Movement*, s. 47, pozn. č. 29.

⁹⁷ McQUEEN, E. I. *Some Notes on the Anti-Macedonian Movement*, s. 47, pozn. č. 32.

pokuse o reštauráciu svojej moci boli členovia prospartskej strany povraždení aj za asistencie Arkád'anov, pravdepodobne z Megalopolu. Nový režim sa stal spojencom Messénie a Megalopolu, neskôr Filipa Macedónskeho, ale závisel od vonkajšej pomoci a doma nebol príliš obľúbený. Élis stála mimo Athénami organizovanej protimacedónskej koalície v roku 342 a 340 a bitky pri Chaironei sa nezúčastnila. Promacedónsky režim Élidy ale poslal posily Filipovi pri jeho kampani v Lakónii roku 338/7. Filip sa však pri svojej návšteve Olympie údajne dočkal veľmi nepriaznivého prijatia miestnymi občanmi. Po Filipovej smrti nastal v obci prevrat a k moci sa dostali protimacedónske sily. Élis sa stávala nepriateľsky roku 336 aj k Alexandrovi a nasledujúci rok podporila protimacedónsku vzburu Théb. Po jej neúspechu sa znova k moci dostala promacedónska strana. Za akých okolností prišla protimacedónska strana o moc, nie je známe, ale Élis bola roku 331 jednou z obcí podporujúcich Spartu.⁹⁸

Pokiaľ ide o „celú Arkádiu okrem Megalopoly“⁹⁹, arkádske vnútorné vzťahy boli azda najkomplikovanejšie.¹⁰⁰ O dôvodoch Megalopolu nepridať sa k protimacedónskemu hnutiu som písal vyššie. V prípade iných arkádskeho obcí sú možné dôvody pridania sa k hnutiu odporu proti Macedónii u niektorých viac, u niektorých však menej jasné.

Arkádsy spolok, ktorý vznikol po porážke Sparty pri Leuktrách roku 371, stratil svoju funkčnosť pomerne rýchlo.¹⁰¹ Už roku 363/2 sa spolok politicky rozdelil medzi Megalopolis, Tegeu, Aseu a Pallantion na jednej strane a o niečo severnejšie položenú Mantineiu na strane druhej.¹⁰² Príčinou bolo staré nepriateľstvo medzi Tegeou, ktorá hľadala oporu v Megalopole a Mantineiou, ktorá zase ako protiváhu Megalopolu, ktorá bola spojencom Théb, hľadala oporu v Sparte. Spojenectvu so Spartou nahrávala aj skutočnosť, že Mantineia so Spartou nemali spoločné hranice, a tým pádom ani nijaké hraničné spory. V bitke pri Mantinei stála Mantineia na strane Sparty. V 50. a 40. rokoch 4. st. sú o Mantinei a jej politike skúpe zmienky, ale roku 352/1 Sparťania práve z územia Mantineie zahájili boj proti Megalopolu. Zmena postoja k bývalým spojencom z Arkádskeho spolku prišla roku 342, keď sa Mantineia spolu s nimi a Achaiei s Argom pridala k athénskej koalícii. Počas bitky pri Chaironei si Mantineia zachovala neutralitu – nezískala by nič z macedónskej porážky ako Achaia, ani z macedónskeho víťazstva, ako neskôr Argos, Megalopolis a Tegea. Je veľmi pravdepodobné, že Filip sa roku 338/7 počas svojej protispartskej kampane pokúsil obnoviť Arkádske spolok za účelom oslabenia už tak oslabenej spartskej moci na Peloponéze. Či sa mu to však podarilo, nie je isté.¹⁰³ Účasť Mantineie na strane Sparty nie je ale nijako prekvapivá. Na rozdiel od svojich arkádskeho susedov mala Mantineia so Spartou dobré vzťahy a už od roku 362 spory najmä so susednou Tegeou, ktoré ju priviedli na prospartsku stranu. Mantineia taktiež neprofitovala ani z Filipovej intervencie na Peloponéze roku 338/7.¹⁰⁴

Oveľa prekvapivejším je však protimacedónske vystúpenie Tegey. Tegea bola od bitky

⁹⁸ McQUEEN, E. I. Some Notes on Anti-Macedonian Movement, s. 47-49

⁹⁹ *Aisch. III*, 165.

¹⁰⁰ K vývoju a zasahovaniu Thébanov do arkádskeho záležitostí v čase medzi bitkami pri Leuktrách (371) a Mantinei (362) pozri ROY, James. Arcadia and Boeotia in Peloponnesian Affairs 370-362 B.C. In *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, 1971, roč. 20, č. 5/6, s. 569-599. ISSN 00182311.

¹⁰¹ K Arkádskeho spolku bližšie pozri ROY, James. Problems of Democracy in the Arcadian Confederacy 370-362 B.C. In BROCK, Roger – HODKINSON, Stephen (ed.). *Alternatives to Athens: Varieties of Political Organization and Community in Ancient Greece*, s. 293-307.

¹⁰² McQUEEN, E. I. *Some Notes on the Anti-Macedonian Movement*, s. 49, pozn. č. 42.

¹⁰³ Bližšie k tomu pozri McQUEEN, E. I. *Some Notes on the Anti-Macedonian Movement*, s. 50, pozn. č. 45.

¹⁰⁴ Tamže, s. 49-50.

pri Leuktre tradičným spojencom Megalopolu a nepriateľom Sparty, navyše územne profitovala z Filipovej lakónskej výpravy. Vysvetlenie zvláštného postoja Tegey, zdá sa, poskytuje Curtius Rufus v stati opisujúcej, aký osud stihol obce rebelujúce proti Macedónii na strane Sparty. Zatiaľ čo Achaia a Élis museli zaplatiť Megalopolu 120 talentov, Tegea bola – okrem pôvodcov odpadnutia – pardonovaná. Podľa všetkého je to z toho dôvodu, že k Ágidovmu odboju sa pridala nedobrovoľne. Je dosť možné, že „pôvodcovia“, o ktorých Curtius píše, boli prospartskí zradcovia, ktorí vydali Tegeu Spartanom. Tegea bola navyše asi oveľa slabšie opevnená ako Megalopolis, a preto sa Tegejčania neodvážili proti Ágidovi postaviť. Spartania následne prinútili bojovať Tegejčanov proti Antipatrovi.¹⁰⁵ Na Peloponéze boli teda v čase vypuknutia Ágidovej revolty dva jasne vyprofilované bloky – na jednej strane promacedónsky Megalopolis, Messénia a Argos a proti nim Achaia, Élis a Mantinea s Tegeou, ktorá sa ale k odboju pridala nedobrovoľne.¹⁰⁶

Bitka pri Megalopole

Bojové stretnutie medzi Ágidom a Antipatrom sa odohralo podľa novšieho bádania roku 331. Staršie bádanie ju dávalo do roku 330, hoci nemálo vplavných historikov sa v súčasnosti znovu priklonilo k datovaniu na rok 330.¹⁰⁷ Otázka chronológie udalostí je nejasná, pretože každý z prameňov informujúcich o bitke udalosť radí inak. Pokiaľ ide o absolútnu chronológiu, diskrepancia v prameňoch vychádza z rozdielnej chronológie Curtia Rufa, Diodóra a Justina a táto skutočnosť zrejme súvisí s ich spôsobom narábania s vlastnými prameňmi, z ktorých vychádzali.

Curtius Rufus nás informuje, že bitka pri Megalopole sa odohrala ešte *pred* bitkou pri Gaugamelách. Bohužiaľ, práve pri správe o Dareiovej smrti a prechode (vlastne retrospektíve) k európskym udalostiam z roku 331 je u Curtia lakúna v texte medzi 5. a 6. knihou. Curtius má svoju správu o Megalopole síce umiestenú za Dareiovu smrť, ale celkom jasne a výslovne udalosť datuje do doby pred bitkou pri Gaugamelách.¹⁰⁸ Diodórov výklad o príčinách a konci Ágidovej revolty je detailnejší. Diodóros kladie koniec revolty *po* bitke pri Gaugamelách a Alexandrovej ceste do Babylonu, Sús a Persepole, teda na

¹⁰⁵ Cur. VI, 1,20; McQUEEN, E. I. *Some Notes on the Anti-Macedonian Movement*, s. 51; LODDO, Laura. The kathodos of Tegea's exiles: Civic Laws and Royal diagrammata. In BEARZOT, Cinzia – LANDUCCI, Franca (ed.). *Alexander's legacy*. Milano : Università Cattolica del Sacro Cuore, 2015. 278 s., s. 237-256, s. 238, pozn. č. 8. ISBN 978-8891310156. Dostupné na internete <https://www.academia.edu/31486231/The_kathodos_of_Tegeas_exiles_civic_laws_and_royal_diagrammata> [cit. 29. 6. 2018].

¹⁰⁶ McQUEEN, E. I. *Some Notes on the Anti-Macedonian Movement*, s. 51.

¹⁰⁷ OLIVA, P. *Řecko mezi Makedonii a Římem*, s. 100. Oliva sa v zhode s novším bádáním prikláňa k datovaniu bitky na jeseň roku 331. K zástancom datovania do roku 330 patrí v súčasnosti najmä Bosworth. Worthington, Jehne a Faraguna sa klonia tiež k neskoršiemu datovaniu do roku 330. Badian vo svojej štúdii z roku 1967 vychádza z datovania bitky do roku 331, ale neskôr (1994) svoj názor prehodnotil v prospech neskoršieho datovania do roku 330. K roku 331, a teda skoršiemu datovaniu, sa v novšom období (1995) kloní Bloedow. BLOEDOW, E.F. That Great Puzzle in the History of Alexander: Back Into 'the Primal Pit' of Historical Murk. In SCHUBERT, Ch. – BRODERSEN, K. (ed.). *Rom und der Griechische Osten: Festschrift für Hatto H. Schmitt zum 65. Geburtstag*. Stuttgart: Franz Steiner, 1995. 375 s., s. 23-41. ISBN 9783515066631 (táto štúdia nebola k dispozícii). Por. FARAGUNA, Michele. Alexander and the Greeks. In ROISMAN, Joseph (ed.). *Brill's Companion to Alexander the Great*, s. 99-132, s. 105, pozn. č. 21.

¹⁰⁸ Cur. VI, 1,21; BADIÁN, E. *Agis III.*, s. 190-191; BORZA, Eugene N. The End of Agis' Revolt. In *Classical Philology*, 1971, roč. 66, č. 4, s. 230-235, s. 230. ISSN 0009837X.

koniec roka 331 a začiatok roka 330. Udalosti roku 331¹⁰⁹ (ako bolo spomínané, Diodóros používa analistickú metódu kombinovaním athénskych archontských rokov a rokov rímskych konzulov) potom zakončuje správou o rokovaní *synedria* Korinthskeho spolku o potrestaní protimacedónskych rebelov.¹¹⁰

Justinus podáva správu o konci Ágidovej revolty v rámci Antipatrovho listu Alexandrovi, v ktorom Antipatros Alexandra informuje o troch závažných udalostiach v európskej časti ríše; prvou je stručná správa o porážke a smrti Ágida pri Megalopole, za ňou nasleduje pomerne rozsiahla stať o smrti Alexandrovho strýka, Alexandra z Epeiru¹¹¹, na jeho výprave proti juhoitalským Lukánom. Tretia správa sa týka porážky Alexandrovho *stratég*a v Thrákii Zopyriona.¹¹² Justinov výklad týchto udalostí je však tiež zasadený do doby po Dareiovej smrti.¹¹³ Diodórova absolútna chronológia sa v tomto prípade (a vôbec všeobecne) považuje za chybnú. Diodórovo popletenie chronológie tu môže byť tiež spôsobené tým, že paralelne opisuje udalosti v Európe a Ázii, a pri snahe dodržať analistický postup kladie udalosti nesprávne. Diodóros navyše mylne uvádza, že grécke štáty roku 330 dúfali po správe o výsledku bitky pri Gaugamelách v perzskú pomoc proti Macedónii.¹¹⁴ To je ale nezmyselné tvrdenie, pretože po bitke pri Gaugamelách bol osud achajmenovskej Perzie spečatený a nikto nemohol od Peržanov očakávať ani finančnú a už vôbec nie vojenskú pomoc.¹¹⁵ Čo však

¹⁰⁹ Rok 331 podľa nášho datovania, Diodórova chronológia je však v tomto prípade kombináciou athénskeho archontského roka 330/329 a rímskeho konzulského roka 332.

¹¹⁰ *Diod. XVII, 62, 1; 63, 4; BORZA, E. The End of Agis' Revolt*, s. 230.

¹¹¹ Alexander z Epeiru – 362-331/0, syn Neoptolema I., brat Alexandrovej matky Olympias. Vo veku 20 rokov Filip zosadil jeho strýka Arybba a dosadil Alexandra na epeirský trón. Zobral si za manželku vlastnú neter, dcéru Filipa a Olympias, Kleopatru, s ktorou mal dcéru Kadmeiu a syna Neoptolema. Roku 334 sa na žiadosť Tarentu vypravil do južnej Itálie bojovať proti miestnym kmeňom. Zaznamenal niekoľko víťazstiev, roku 332 porazil Lukánov a Bruttiov a zaujal niekoľko juhoitalských gréckych miest, avšak o rok neskôr zahynul pri juhoitalskom meste Mardonía v boji s Lukánmi. Por. HECKEL, W. *Who's Who in the Age of Alexander the Great*, s. 10, heslo *Alexander (I)*.

¹¹² Zopyrion – Macedónčan, Alexandrov správca Thrákie. Na vlastnú päsť podnikol výpravu proti Getom. Pri obliehaní Olbie bola celá jeho vojenská hotovosť v počte 30 000 mužov zničená nepriateľmi a zlým počasím, pričom on sám zahynul. Pokiaľ ide o datovanie tejto udalosti, to je sporné – časť bádateľov sa prikláňa k roku 331 (podľa Justina), časť k roku 325 (podľa Curtia Rufa). Por. HECKEL, W. *Who's Who in the Age of Alexander the Great*, s. 273, heslo *Zopyrion*; <<https://de.wikipedia.org/wiki/Zopyrion>> [26. 8. 2015]. Podrobnejšie k problému datovania Zopyrionovej výpravy pozri DELEV, Peter. Thrace from the Assassination of Kotys I. to Koroupedion (360-281 BCE). In VALEVA, Julia – NANKOV, Emil – GRANINGER. Denver (ed.). *A Companion to Ancient Thrace*. Malden – Oxford : Wiley-Blackwell, 2015. Edícia *Blackwell Companions to Ancient World*. 512 s., s. 48-58, s. 52-54. ISBN 978-1444351040; MINNS, Ellis Howell. *Scythians and Greeks : a survey of ancient history and archaeology on the north coast of the Euxine from the Danube to the Caucasus*. Cambridge : Cambridge University Press, 1913. 806 s., s. 457-460. Dostupné na internete <<https://archive.org/details/scythiansgreeks00minn>> [26. 8. 2015]; HAMMOND, Nicholas Geoffrey Lemprière – WALBANK, Frank William. *A History of Macedonia vol. III: 336-167 B.C.* Oxford : Oxford University Press, 1988 (reedícia z r. 2001). 690 s., s. 54-55. ISBN 0198148151.

¹¹³ *Just. XII, 1-2; BORZA, E. The End of Agis' Revolt*, s. 230-231.

¹¹⁴ R. 330/329 podľa Diodórovej chybnéj chronológie. Bitka pri Gaugamelách sa však odohrala v októbri roku 331.

¹¹⁵ *Diod., XVII, 62, 1-2; BORZA, E. The End of Agis' Revolt*, s. 233-234; BADIAN, E. *Agis III.*, s. 190-191. Diodórov omyl je zrejmý aj pri udávaní mien archontov a konzulov daného roka a spôsobený snahou o ich synchronizáciu; athénsky archón Aristofón bol archontom od júla roku 330 do júna r. 329. Rímski konzuli Gnaeus Domitius Calvinus a Aulus Cornelius Cossus Arvina boli konzulmi roku 332. Por. poznámku k tomuto Diodórovmu r. na <http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Diodorus_Siculus/17C*.html#note99> [26. 8. 2015]; tiež BROUGHTON, Thomas R. S. – PATTERSON, L. Marcia. *The Magistrates of Roman Republic vol. I*. New York : American Philological Association, 1951. Edícia *Philological Monographies*, vol. XV. 578 s., s.

s rozdielom medzi Curtiom a Justinom, resp. Pompeiom Trogom, z ktorého Justinus čerpal?

Borza ponúka vysvetlenie, že za rozporom medzi oboma môže byť Justinova kompozícia – Alexander dostal Antipatrov list so správami o týchto troch udalostiach niekedy v lete roku 330. Že však zastihli tieto správy Alexandra až po Dareiovej smrti nesvedčí nijako v prospech domnienky, že by sa bitka pri Megalopole odohrala až roku 330. Alexandrov postup z Ekbatany v honbe za Dareiom bol enormne rýchly a skutočnosť, že správy Alexandra zastihli až po Dareiovej smrti iba dosvedčujú Alexandrov rýchly postup. Veľký problém ďalej spôsobuje správa o Zopyrionovej porážke na tomto mieste u Justina, ktorý ju kladie do roku 331, lenže Curtius porážku Zopyriona kladie až do roku 325/4.¹¹⁶

Oniečo spoľahlivejšie sa ale dá datovať smrť Alexandra z Epeiru.¹¹⁷ Okrem toho Justinus mohol všetky tri správy spojiť do jednej v rámci jediného Antipatrovho listu, v ktorom Alexandra informoval o smrti svojho strýka. Nasvedčovala by tomu aj dĺžka správy o Alexandrovi z Epeiru, ktorá je takmer o tretinu dlhšia ako o Ágidovi a Zopyrionovi. Badian zastáva názor, že Alexander mohol správu o Ágidovej porážke prijať ešte pred Ekbatanou, možno v Persepole, na začiatku alebo na jar roku 330.¹¹⁸ Borza zase preferoval možnosť skoršieho datovania prijatia Antipatrovho posolstva, ktoré datuje už do zimy

141. ISBN 0891307060; DEVELIN, R. *Athenian Officials 684-321 B.C.*, s. 391. Diodóros tu zjavne mieša možné nádeje niektorých gréckych obcí z roku 332 a kladie ich do roku 330/29. Problematický je však aj samotný athénsky kalendár, pretože podľa záverov Stephana Lamberta, ktorý nadviazal na Develinovu prácu pri rekonštrukcii chronológie athénskych archontov a attického kalendára, nie je isté, či boli roky 331/0, resp. 330/329, bežné alebo „metónske“, priestupné. Bližšie pozri LAMBERT, Stephan. *Athenian Chronology 351/1-322/1 BC*. In TAMIS, A. – MACKIE, C.J. – BYRNE, S.G. *Philathenaios; Studies in Honour of Michael J. Osborne*. Athens : Greek Epigraphic Society, 2010. 372 s., s. 91-102. ISBN 9789609929707.

¹¹⁶ Borza sa prikláňa ku skoršiemu datovaniu Zopyrionovej porážky podľa Justina do roku 331. Por. BORZA, E. *The End of Agis' Revolt*, s. 231, pozn. č. 17.

¹¹⁷ Podľa Livia (*VIII, 24, 1-2*) Alexander z Epeiru zomrel v roku založenia Alexandrie, ktorým by mal byť apríl roku 332 (ak berieme založenie ako osobný Alexandrov akt, čo má na mysli aj Livius) a tiež upresňuje, že to bolo v dobe silných dažďov, teda pravdepodobne v zime. To by čas jeho smrti určovalo približne na koniec roka 332/1 alebo začiatok roka 330. Por. BORZA, E. *The End of Agis' Revolt*, s. 232. Problémom však ostáva skutočnosť, že aj Livius má pomerne zmätocnú chronológiu (hoci zrejme presnejšiu, akou je odlišná varronovská); podľa Liviovej chronológie by smrť Alexandra z Epeiru vychádzala na rok 325 (Lendering však aj v tomto prípade upozorňuje na Liviovu chybu, keďže Livius udalosť spája s konzulátom Gaia Poetilia Liba Visola a Lucia Papiria Cursora, čo podľa Lenderinga nezodpovedá roku 326/5, ale 323/2 – tým pádom sa môže jednať aj o chybné stotožnenie smrti Alexandrovho strýka Alexandra z Epeiru so smrťou samotného Alexandra Veľkého, ktorá pripadá na rok 323, por. LENDERING, Jona. *Alexander of Molossis*. Dostupné na internete <http://www.livius.org/aj-al/alexander01/alexander_molossis.htm> [cit. 26. 6. 2018]). Livius tu však zrejme (ako aj na mnohých ďalších miestach) urobil chybu pri prepočte gréckeho (athénskeho) letopočtu na rímsky.

¹¹⁸ BADIAN, E. *Agis III.*, s. 189-190; BORZA, E. *The End of Agis' Revolt*, s. 232; McQUEEN, E. I. *Some Notes on the Anti-Macedonian Movement*, s. 40, pozn. č. 2. V tejto súvislosti spomína Badian aj možnosť, že o novinkách z Peloponézu ho mohol informovať *ilarchos* Sokrates. Sokrates je pomerne záhadná postava, spomína sa pri Graniku a pri Isse, ale už nie pri Gaugamelách (Arriános). Spomína ho ale Curtius – pokiaľ teda nejde o jeho omyl – že ho po bitke pri Isse ustanovil Alexander za dočasného správcu Kilíkie. Bližšie k tomuto Sokratovi pozri HECKEL, W. *Who's Who in the Age of Alexander the Great*, s. 252, heslo *Socrates*; BADIAN, E. *Agis III.*, s. 189. To by však zase nekolerovalo s Arriánovou správou o Menétovi, ktorého Alexander poslal s 3 000 talentami striebra Antipatrovi na boj proti Spartanom, čo len dokazuje, akou nanajvýš komplikovanou je otázka chronológie opisovaných udalostí.

konca roku 331 v Persepole alebo tesne pred príchodom do Persepolu.¹¹⁹ Antipatros mohol najskôr Alexandrovi poslať list s informáciami o udalostiach na Peloponéze hneď po bitke pri Megalopole (na jeseň r. 331). Počas zimy na prelome roku 331/330 mohol, po získaní správ o osude Alexandra z Epeiru a Zopyriona v Thrákii, vyslať ďalšie posolstvo, v ktorom zhlňal udalosti roku 331 spolu s Ágidovou revoltou, o ktorej referoval už skôr. A práve takúto nejakú správu mohol Justinus, resp. Pompeius Trogus, z ktorého Justinus kompiloval, použiť.¹²⁰

Borza sám a väčšina bádateľov sa prikláňa k datovaniu bitky pri Megalopole na koniec leta či začiatok jesene roku 331.¹²¹ Správy Diodóra, Curtia Rufa a Justina nemusia byť nutne protirečivé, ak sa berie do úvahy skutočnosť, že zrejme každý pri správe o Ágidovej revolte pracoval s materiálom obsahujúcim Antipatrov list z roku 330, pričom ho každý zo spomínaných autorov použil ináč. Navyše Diodóros s preukázateľne chybnou chronológiou kvôli kombinovaniu archontských a konzulských rokov a oddelení časovo rovnakých udalostí v Európe a Ázii do odlišných celkov v rámci dodržiavania vlastnej analitickej metódy výkladu.¹²² Argumenty, že bitka pri Megalopole sa musela odohrať takmer súbežne ako bitka pri Gaugamelách (1. októbra), resp. veľmi blízko pred Gaugamelami (koncom leta či začiatkom jesene), podrobil kritike Bosworth.¹²³ V súčasnosti sa väčšina bádateľov znova prikláňa skôr k septembru roku 331, resp. roku 331.¹²⁴ Náročná otázka presného datovania bitky pri Megalopole zatiaľ ostáva otvorená, hoci rok 331 sa javí pravdepodobnejší ako 330.

Po porážke Korrhaga niekedy na jar či začiatkom leta roku 331 sa teda Spartanom podarilo zmobilizovať všetky dostupné sily na Peloponéze a začali s obliehaním dobre opevneného Megalopolu. Antipatros, dozvediac sa o nepokojoch, okamžite prerušil svoju výpravu do Thrákie proti Memnónovi a odobral sa na juh. K dispozícii mal asi 40 000 mužov, čo bola voči Spartanom a ich spojencom značná presila. Napriek všetkému však podľa Curtia Rufa i Diodóra Spartania bojovali veľmi srdnato a dlho sa im darilo držať svoje pozície. Celá bitka bola veľmi krvavá. Obaja, Curtius i Diodóros, vyzdvihujú Ágidovu statočnosť.

Podľa Diodórovho výkladu, Ágida, pokrytého mnohými ranami, najskôr chceli jeho vojaci bezpečne dostať do Sparty, ale pri ústupe boli napadnutí presilou. Ágis im vraj

¹¹⁹ BORZA, Eugene. Fire from Heaven : Alexander at Persepolis. In *Classical Philology*, 1972, roč. 67, č. 4, s. 233-245. ISSN 0009837X; BORZA, E. *The End of Agis' Revolt*, s. 232, pozn. č. 21; McQUEEN, E. I. *Some Notes on the Anti-Macedonian Movement*, s. 40, pozn. č. 2.

¹²⁰ BORZA, E. *The End of Agis' Revolt*, s. 232.

¹²¹ Tak McQueen (august/september), por. McQUEEN, E. I. *Some Notes on the Anti-Macedonian Movement*, s. 55.

¹²² BORZA, E. *The End of Agis' Revolt*, s. 234-235.

¹²³ Podrobný rozbor prameňov a argumenty pre datovanie začiatku Ágidovho boja (nie však samotnej bitky pri Megalopole) na Peloponéze do stredu leta roku 331 a pokračovania až do jari roku 330, aj s ohľadom na dobu Amyntovho odchodu z Peloponézu s najatými žoldnieri a Amfotérovou námornou výpravou pozri BOSWORTH, A. B. *The Mission of Amphoterus and the Outbreak of Agis' War*, s. 38-42.

¹²⁴ Ku „skorej jeseni“ sa prikláňal Badian. Por. BADIAN, E. *Agis III.*, 190, potom však svoj názor revidoval v prospech roku 330, pozri pozn. č. 107 tejto štúdie. Že by išlo o koordinovanú akciu – teda, že Ágis vyvolal vedome bitku v čase, keď sa schyľovalo k rozhodnému stretnutiu medzi Alexandrom a Dareiom, ako sa nazdáva Grainger, sa zdá veľmi málo pravdepodobné. Por. GRAINGER, John D. *Alexander the Great Failure: the Collapse of Macedonian Empire*. London : Hambledon Continuum, 2007. 236 s., s. 79. ISBN 9780826443946. K možnosti koordinácie Memnóna v Thrákii a Ágida na Peloponéze je tiež skepticky spomínaný Heckel. Por. HECKEL, W. *The Conquest of Alexander the Great*, s. 567-568.

rozkázal čo najrýchlejšie utiecť do Sparty, sám ešte chvíľu bojoval proti značnej presile, pričom niekoľko nepriateľov sa mu aj podarilo zabiť, ale nakoniec zomrel ubodaný macedónskymi dlhými kopijami *saríssami*.¹²⁵ Curtius však píše, že ho väčšina mužov opustila a nechala napospas nepriateľom, pričom sa on sám statočne a zúriivo bránil.¹²⁶ Diodóros udáva počet padlých na strane Spartánov a ich spojencov 5 300 mužov. Na strane Antipatra a jeho spojencov z Korintského spolku malo padnúť 3 500 mužov.¹²⁷

¹²⁵ Tradičný pohľad na používanie *saríss* Filipovým a Alexandrovým macedónskym vojskom ako hlavnou a typickou zbraňou macedónskej falangy od 50. rokov 4. st. podrobil kritike Markle. Ten sa domnieva, že výraznejšie boli falangy *saríssosforov*, nosičov *saríss*, použité až Filipom v bitke pri Chaironei a ani Alexander nepoužíval vždy a všade tento spôsob boja, ale prispôboval ho podmienkam. V prípade svedectiev o ubodaní Ágida Antipatrovými *saríssosformi* však ide s veľkou pravdepodobnosťou o hodnoverné podanie, hoci všetci autori majú svoje svedectvá z „druhej ruky“. Blížšie k používaniu *saríss* macedónskym vojskom pozri MARKLE, Minor M. The Macedonian Sarissa, Spear and Related Armor. In *American Journal of Archeology*, 1977, roč. 81, č. 3, s. 323-339. ISSN 00029114; MARKLE, Minor M. Use of the Sarissa by Philip and Alexander of Macedon. In *American Journal of Archeology*, 1978, roč. 82, č. 4, s. 483-497; CAMPBELL, Duncan. How long was the Macedonian sarissa? In *Ancient Warfare Magazine*, vol. 8, č. 3, s. 48-52, dostupné na internete <https://www.academia.edu/7422627/How_long_was_the_Macedonian_sarissa> [cit. 26. 6. 2018]; WRIGHTSON, Graham. The Nature of Command in the Macedonian Sarissa Phalanx. In *Ancient History Bulletin*, 2010, vol. 24, s. 71-92. ISSN 08353638. K diskusii o autorovi zavedenia *saríss* a vojenských reformách v macedónskom vojsku pozri tiež MÜLLER, Sabine. Philip II. In ROISMAN, J. – WORTHINGTON, I. (ed.). *A Companion to Ancient Macedonia*, s. 166-185, s. 168-169.

¹²⁶ Diod. XVII, 63, 4; Cur. VI, 1, 12-15; MONTAGU, John Drogo. *Battles of the Greek & Roman World; a Chronological Compendium of 667 Battles to 31 BC*. London – Pennsylvania. Greenhile Books – Stackpole Books, 2000. 256 s., s. 103. ISBN 9781853673894; GILLEY, Dawn G. – WORTHINGTON, Ian. Alexander the Great, Macedonia and Asia. In ROISMAN, J. – WORTHINGTON, I. (ed.). *A Companion to Ancient Macedonia*, s. 186-207, s. 200-201. Pokiaľ ide o výzbroj a výstroj spartského vojska, začali Spartánia od čias peloponézskej vojny svojich hoplitov „odľahčovať“ (celková tendencia vo vojenstve 4. st., keď ťažkoodených hoplitov vystriedali ľahkoodenci, známi *peltasti* – priekopníkmi v tomto ohľade boli najmä Athénčania a ich slávni vojenská veliteľia v 4. st., Chabriás a Ifikratés; samotní *peltasti* a ich spôsob boja pochádzali z Thrákie a v klasickom období boli obľúbenou žoldnierskou zložkou občianskych armád, por. HUNT, Peter. Military forces. In SABIN, Philip – VAN WEES, Hans – WHITBY, Michael (ed.). *The Cambridge History of Greek and Roman Warfare*, vol. I.: *Greece, the Hellenistic World and rise of Rome*. Cambridge – New York – Melbourne : Cambridge University Press, 2007. 694 s., s. 108-146, s. 120-121. ISBN 9780521782739). Ťažkú a uzavretú prilbu korintského typu postupne nahrádzal ľahšia a hlavne otvorený *pilos* (názov má podľa podobnosti tvaru s kónickou čiapkou) alebo prilba chalkidského typu, bez chráničov očí a nosa. Upúšťalo sa aj od ťažkého bronzového panciera z čias perzských vojen. Bežní spartskí hopliti počas peloponézskej vojny a v 4. st. si vystačili iba so štítom ako hlavnou ochranou. Naproti tomu v ostatných gréckych obciach sa presadzovala ľahšia kožená alebo látková ochrana trupu, tzv. *thorax*, akýsi bohato zdobený korzet. U Spartánov tiež ustupovalo používanie chráničov holení, ktoré sa viac individualizovalo, ale podľa všetkého boli spolu *thoraxom* a stále pomerne veľkým okrúhlym štítom (*aspis*), zdobeným motívom kohúta, obľúbenou výstrojou lakónskych *perioikov*. Por. CAMPBELL, Duncan. *Spartan Warrior 735-331 BC*. Oxford : Osprey Publishing, 2012. 64 s., s. 36-37. ISBN 9781849087018.

¹²⁷ Diod. XVII, 63, 1-4. V bitke pri Megalopole sa odhadujú Antipatrove straty iba na 8,8 %, čo by mal byť v gréckom vojenstve medzi rokmi 357 - 197 asi druhý najnižší počet strát – svedčí to o Antipatrových mimoriadnych vodcovských schopnostiach. Por. WALSH, John. Antipater and the Lamian War: A study in 4th Century Macedonian Counterinsurgency Doctrine. In *Ancient History Bulletin*, 2015, roč. 29, č. 1-2, s. 1-27, s. 8, pozn. č. 32. ISSN 08353638. Dostupné na internete <<http://www.ancienthistorybulletin.org/subscribed-users-area/wp-content/uploads/2016/10/Walsh.pdf>> [26. 6. 2018]. Rovnaký počet padlých Spartánov uvádza aj Curtius Rufus, ale na strane Antipatra uvádza počet padlých na necelých 1 000 mužov (por. Cur. VI, 1, 16). Dá sa len ťažko odhadovať,

Po bitke musela Sparta a jej spojenci pristúpiť na mierové podmienky diktované Antipatrom a členskými obcami Korinthskeho spolku. Aké to však boli podmienky? Musela sa Sparta stať členom Korinthskeho spolku? Spartskí spojenci na Peloponéze boli ako členovia Korinthskeho spolku¹²⁸ potrestaní spolkovým zhromaždením ako rušitelia spoločného mieru. Ako som spomínal vyššie, Tegea bola omilostená a potrestaní boli

koľko z počtu 5300 padlých na strane Sparty bolo spartských občanov, koľko *perioikov*, prípadne *heilótov* a koľko spojencov. Ak si uvedomíme skutočnosť, že Sparta, ktorá prišla o svoju hegemoniu v bitke pri Leuktrách roku 371, pričom v bitke padlo 700 spartských občanov (*Spartiatái*), by stratila 5300 občanov, bola by porážka pri Megalopole naozaj katastrofálnou prehrou s nepredstaviteľnými demografickými, politickými i sociálnymi následkami pre spartskú spoločnosť. Aby padlo 5300 spartských občanov, je maximálne nepravdepodobné, po Leuktrách ich mohlo byť 1500, maximálne 2000. Diodóros počet 5300 vzťahuje na Spartánov aj spojencov, Curtius píše len o „*Lakedaimončanoch*“, teda v tom prípade by išlo o vlastných Spartánov a *perioikov*. Cartledge zastáva názor, že z padlých prevládali skôr *perioikovia* než vlastní Spartánia, spartskí občania *Spartiatái* (svoj názor zakladá na archeologických poznatkoch osídlenia lakónskych osád *perioikov* z konca 4. st.), por. CARTLEDGE, P. – SPAWFORTH, A. *Hellenistic and Roman Sparta*, s. 21. Každopádne štruktúra obetí mohla byť pestrejšia, netreba zabúdať, že v tomto období sa vyskytujú aj iné kategórie obyvateľov, ako *hypomeiones* (slobodní Spartánia, avšak bez občianskych práv) či *neodámodeis* (noví občania z radov *perioikov*, menej pravdepodobne aj z *heilótov*, takisto však nemali plnohodnotné občianske práva, por. OLIVA, Pavel. *Sparta a její sociální problémy*. Praha : Academia, 1971. 337 s., s. 186-187, bez ISBN). Že však počet padlých v bitke bol naozaj veľmi vysoký, naznačuje aj ďalší vývoj Sparty, ktorá po bitke pri Megalopole až do 90. rokov 3. st. nerobila nijakú ofenzívnu politiku, aspoň nie na Peloponéze, s výnimkou tradičných žoldnierskych výprav do južnej Itálie. Por. McQUEEN, E. I. *Some Notes on the Anti-Macedonian Movement*, s. 57-58. Príčina jednej z týchto žoldnierskych výprav, realizovanej roku 315 na žiadosť občanov sicílskych miest Akragantu, Messány a Gely proti syrakúzskemu tyranovi Agathokleovi, ktorú viedol najstarší syn kráľa Kleomena II., Akrotatos, mala nepriame konotácie s porážkou pri Megalopole. Akrotatos sa rozhodol (aj napriek nevôli eforov) odísť bojovať na Sicíliu hlavne z toho dôvodu, že si po bitke pri Megalopole narobil v Sparte veľké množstvo nepriateľov, pretože žiadal, aby boli Spartánia, ktorí z bitky ušli, potrestaní podľa starých zásad, o čom nás informuje Diodóros (por. *Diod. XIX, 70, 4-5*; rovnako Curtius naznačuje vo svojej správe o bitke, že Ágida nechali jeho muži napospas nepriateľom; por. tiež OLIVA, P. *Sparta a její sociální problémy*, s. 191, 195-196; McQUEEN, E. I. *Some Notes on the Anti-Macedonian Movement*, s. 59). Útek spartských vojakov z boja, v klasickej dobe takmer nevidaná vec, svedčil o postupnom rozklade tradičného „lykurgovského“ zriadenia a spartského občianskeho kolektívu. Spartská militaristická doktrína „víťazstvo alebo smrť“, živá mýtizáciou slávnej bitky pri Thermopylách, však bola šťastie konštruktom, resp. výsledkom samotnej mýtizácie Thermopyl, spartských vládnych kruhov a gréckych historikov (signifikantná je najmä verzia bitky pri Thermopylách u Diodóra a Plútarcha, odlišná od Hérodotovej, podľa ktorej Spartánia nepadli pri obrane priesmyku, ale počas odvážneho nočného útoku na perzský tábor), najmä v období peloponézskej vojny a následne v 4. st. Podrobnejšie viď TRUNDLE, Matthew. Spartan Responses to Defeat: from a Mythical Hysiae to a Very Real Sellasia. In CLARK, Jessica – TURNER, Brian. (ed.). *Brill's Companion to Military Defeat in Ancient Mediterranean Society*. Leiden – Boston : Brill, 2018. Edícia *Brill's Companion to Classical Studies: Warfare in the Ancient Mediterranean World*, vol. 2. 382 s., s. 144-161. ISBN 9789004355774. Po bitke pri Leuktrách kráľ Agésilaos odmietol prísne potrestať zbabelých Spartánov, ktorí utiekli z boja, hlavne z pragmatického dôvodu, že si nemohol dovoliť vylúčiť z už tak oslabeného občianskeho kolektívu vysoký počet význačných občanov. O rozklade tradičného lykurgovského zriadenia v Sparte po peloponézskej vojne, sociálnych zmenách a vnútorných pomeroch po bitke pri Leuktrách v 4. st. pozri OLIVA, P. *Sparta a její sociální problémy*, s. 182-191.

¹²⁸ Za členov Korinthskeho spolku ich označuje McQueen, ale možno sa domnievať, že obce s protimacedónskymi vládami sa formálne k spolku nepripojili. K problému výkonu moci a kompetencií Korinthskeho spolku ako panhelénskej ligy pozri podrobnejšie LARSEN, J.A.O. Representative Government in the Panhellenic League. In *Classical Philology*, 1925, roč. 20, č. 4., s. 313-329. ISSN 0009837X.

len účastníci prospartského komplotu (či smrťou alebo vyhnanstvom sa už nedá zistiť). Achaia a Élis museli Megalopole zaplatiť po 120 talentoch striebra (zrejme ako náhradu za poškodenie hradieb pri obliehaní mesta).¹²⁹ Aké podmienky boli uložené Mantinei, sa nikde neuvádza. Možno od odboja odstúpila už skôr alebo sa vzdala Antipatrovi ešte pred bitkou pri Megalopole. Antipatros možno čiastočne revitalizoval Arkádsky spolok, aby tak úplne eliminoval možnosť Sparty viesť nejakú protimacedónsku politiku.¹³⁰

Rovnako komplikovaným ako otázka datovania bitky je aj parciálny „problém s vyslancami/rukojemníkmi“, rozumej spartskými vyslancami/rukojemníkmi poslanými k Antipatrovi a Alexandrovi.¹³¹ Z Diodórovho výkladu¹³² sa dajú vyčítať akési 4 „fázy“ rokovaní so Spartou; prvou sú rokovania Spartánov s Antipatrom asi tesne po megalopolskej bitke. O týchto rokovaniach Antipatros upovedomil snem Korinthského spolku, na ktorý sa dostavili spartskí delegáti, aby prerokovali podmienky mieru. K dohode však nedošlo a spolkové *synedrion* ponechalo konečné rozhodnutie na Alexandra. Sparta nebola členom Korinthského spolku a spolkový snem tak vlastne nemal právo rozhodovať (druhá fáza).¹³³ Antipatros, ale prijal od Spartánov 50 rukojemníkov ako záruku spartskej

¹²⁹ McQUEEN, E. I. *Some Notes on the Anti-Macedonian Movement*, s. 52-53.

¹³⁰ Tamže, s. 52, pozn. č. 45.

¹³¹ Problém spartských vyslancov a vzťah tejto otázky k datovaniu megalopolskej bitky pozri BORZA, E. *The End of Agis' Revolt*, s. 233-235.

¹³² *Diod. XVII, 73, 5-6.*

¹³³ Či sa Sparta stala členom Korinthského spolku je takisto neisté. Oliva najskôr vo svojej staršej monografii o Sparte uvádza, že Sparta aj po svojej porážke pri Megalopole ostala autonómna (por. OLIVA, P. *Sparta a její sociální problémy*, s. 191), v novšej práci sa skôr prikláňa k jej nútenému členstvu v Korinthskom spolku (por. OLIVA, P. *Řecko mezi Makedonií a Římem*, s. 100). Cartledge zastáva názor, že Sparta sa ani napriek porážke členom spolku nestala. Por. CARTLEDGE, P. – SPAWFORTH, A. *Hellenistic and Roman Sparta*, s. 22. Možným dôkazom pre členstvo Sparty v spolku by dávalo znovu anekdotické podanie zachytené v Plútarchových spartských výrokoch. Istý Spartán Dámis vraj na žiadosť Alexandrovho posolstva vyslaného roku 324 do spolkových obcí Korinthského spolku a prikazujúceho vzdávať Alexanrovi božské pocty, odvetil, že Spartania pripúšťajú Alexandrovo božstvo, ak si to teda Alexander praje (*Plut., Apoph. Lac., 219F*; vo verzii Claudia Aeliana „*pokiaľ si Alexander praje byť bohom, nech si ním je*“; *Ael., Varia, II, 19*). SCOTT, Kenneth. Humor at the Expense of the Ruler Cult. In *Classical Philology*, 1932, roč. 27, č. 4, s. 317-328. ISSN 0009837X. K postupnej deifikácii významných osobností v 4. st. od čias spartského námorného veliteľa Lýsandra, ktorému vraj božské pocty začali vzdávať oligarchovia zo Samu, cez Agésilaa a Filipa k Alexandrovi pozri FLOWER, Michael. Agesilaus of Sparta and Origins of the Ruler Cult. In *The Classical Quarterly*, 1988, roč. 38, č. 1, s. 123-134. ISSN 00098388; FREDRICKSMEYER, Ernst. Divine Honors for Philip II. In *Transactions of the American Philological Association (1974-)*, 1979, roč. 109, s. 39-61. ISSN 03605949; k Alexandrovej deifikácii pozri BADIEN, Ernst. The Deification of Alexander the Great. In EDSON, Charles Farwell (ed.). *Ancient Macedonians Studies in Honor of Charles Edson*. Institute for Balkan Studies, 1981, 407 s., s. 27-41. ASIN B004WKPZ9U (táto štúdia nebola k dispozícii); FREDRICKSMEYER, Ernst. Alexander's Religion and Divinity. In ROISMAN, Joseph (ed.) *Brill's Companion to Alexander the Great*, s. 253-278; ANTELA-BERNARDEZ, Borja. Alejandro Magno o la demostración de la divinidad. In *Faventia*, 2007, roč. 29, 2007, č. 1, s. 89-103; MARI, Manuela. The Ruler Cult in Macedonia. In VIRGILIO, Biagio (ed.). *Studi ellenistici XX*. Pisa – Roma : Fabrizio Serra Editore, 2008, s. 219-268. Proti tomu by zase svedčil iný z výrokov Plútarchovej zbierky. Akýsi Spartán Astykratidas po drvivšej megalopolskej porážke na čiusi otázku, čo teraz budú Spartania robiť a či sa poddajú Macedónčanom, odpovedal otázkou, či je aj nejaký iný spôsob, ktorým by Antipatros prinútil Spartánov zomrieť za svoju vlasť (*Plut., Apoph. Lac., 219B*). Ďalším svedectvom, ktoré by mohlo svedčiť proti domnienke o pristúpení Sparty ku Korinthskému spolku, je Plútarchova pasáž z jeho spisu o spartskom zriadení, kde píše, že Sparta si jediná po porážke gréckych štátov pri Chaironei a následnej vláde Filipa a diadochov zachovala vlastnú, tzv. Lykurgovu ústavu (*Plut., Inst. Lac., 240A,B*). Všetky menované svedectvá sú ale problematické – Dámidov i Astykratidov

spôľahlivosti (tretia fáza) a Sparťania sami vyslali posolstvo k Alexandrovi, aby s ním sami diplomaticky urovnali dôsledky svojej porážky (štvrtá fáza). Problém nastáva pri rozlíšení oných 50 rukojemníkov daných Antipatrovi od posolstva 50 Sparťanov priamo k Alexandrovi.¹³⁴ Podľa Plútarchovho svedectva, ktoré podáva vo svojich spartských výrokoch, sa počet 50 týkal v prvom rade zajatcov, ktorých si Antipatros po porážke Sparty vyžiadal. Mali to byť mladí chlapci. Proti tomu sa ale ohradil Eteokles, jeden z eforov, ktorý namietal, že mladíci by sa nemohli zúčastniť tradičnej spartskej výchovy *agóge* a že by sa potom nemohli stať plnohodnotnými občanmi.¹³⁵ Curtius sa zmieňuje len o „*rečníkoch*“, teda vyslancoch (bez udania počtu), ktorí mali byť vyslaní priamo k Alexandrovi.¹³⁶ Počet 50 vyslancov je zarážajúci a netypický pre grécku diplomatickú prax.¹³⁷ Je otáznne, či to bolo oných 50 mladých chlapcov, ktorých si vyžiadal Antipatros a ktorých ako rukojemníkov poslal za Alexandrom alebo sa jednalo o inú skupinu. Pravdepodobný výklad tohto problému je ten, že *synedrion* Korinťského spolku, nevediac ako naložiť so Spartou, prenechalo záverečný verdikt Alexandrovi a Sparťania poslali odlišné posolstvo od mladých rukojemníkov, ktorých si medzičasom vyžiadal Antipatros.¹³⁸

Aký bol osud Sparty medzi rokom 331 a Alexandrovou smrťou roku 323 nie je príliš známe. Historické správy nám nahrádza pár neistých zmienok v podobe spomínaných

výrok sú silne anekdoticky podfarbené a Plútarchovo hodnotenie spartskej ústavy sa zase vyslovene týka udalostí *po Chaironei a počas bojov diadochov*, ťažko ho teda vzťahnuť na situáciu po bitke pri Megalopole. Por. McQUEEN, E. I. Some Notes on the Anti-Macedonian Movement, s. 56-57, o spartskej ústave, *politeia*, tiež HODKINSON, Stephen. The Imaginary of Spartan *Politeia*. In HANSEN, Herman M. (ed.). *The Imaginary Polis; Symposium, January 7-10 2004*. Copenhagen : The Royal Danish Academy, 2005. 444 s., s. 222-281. ISBN 9788773043103. Vodičko nám neposkytne ani údajný výrok Ágidovho nástupcu na tróne, jeho brata, kráľa Eudámidu I. (331-305?), ktorý komentoval Alexandrov dekrét z roku 323 o návrate vyhnancoch do svojich rodných obcí – okrem Thébanov – slovami, že pre Thébanov je to česť, keďže Alexander ukázal, koho sa najviac bojí (*Plut., Apoph. Lac., 221A*); OLIVA, P. *Řecko mezi Makedonii a Římem*, s. 103. Dekrét bol však vyhlásený na olympijských hrách, ktoré boli panhelénskou záležitosťou, bez ohľadu na členstvo v Korinťskom spolku. Napriek tomu všetkému sa McQueen skôr prikláňa k možnosti, že sa Sparta stala členom spolku. Por. McQUEEN, E. I. *Some Notes on the Anti-Macedonian Movement*, s. 58; LADYNIN, Ivan. The Olympic Games of 324 B.C. and Unification of lands under Alexander's sway. In *Mésogaios*, 2004, roč. 24, s. 161-183.

¹³⁴ O posolstve, resp. zajatcoch, sa zmieňujú ešte Curtius Rufus (*VI, 1, 19-20*), po dvakrát Plútarchos (*Mor. 64D, 235B*), Aischinés (*III, 133*) a Harpokration, ktorý cituje fragment zo strateného diela historika Kleitarcha (*Fragm. 4*). Por. McQUEEN, E. I. *Some Notes on the Anti-Macedonian Movement*, s. 54.

¹³⁵ *Plut., Mor., 235B*.

¹³⁶ *Cur. VI, 1, 19-20*.

¹³⁷ Veľkosť gréckych diplomatických posolstiev 5. a 4. st. nebola ustálená, záležala od momentálnych finančných možností i od dôležitosti danej diplomatickej misie. V prameňoch sa stretávame s počtom 1,2,3,4,5 či 10 vyslancov. Počas obdobia peloponézskej vojny a tesne po nej Sparťania najčastejšie posielali 3 vyslancov, ale stretávame sa aj s počtom 5, čo by mohlo korešpondovať s počtom 5 eforov. Iba dvakrát v klasickom období sa dá zo zachovaných prameňov zaznamenať počet 10 vyslancov zo Sparty (pri uzatváraní tzv. Nikiovho mieru roku 421 počas peloponézskej vojny a asi o 20 rokov neskôr pri jednaniach o autonómii obce Élis). Por. MOSLEY, Derek J. The Size of Embassies in Ancient Greek Diplomacy. In *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, 1965, roč. 96, s. 255-266, s. 256-257. ISSN 03605949.

¹³⁸ McQUEEN, E. I. Some Notes on the Anti-Macedonian Movement, s. 57-58. Ku Korinťskému spolku veľmi podrobne DMITRIEV, Sviatoslav. *The Greek Slogan of Freedom and Early Roman Politics in Greece*. Oxford – New York : Oxford University Press, 2011. 544 s., s. 67-111. ISBN 9780195375183.

anekdotických príbehov, ktorých kredibilita je pochybná. Istým, hoci nepriamym svedectvom o situácii Sparty tesne po bitke pri Megalopole, je epigrafická pamiatka, datovaná do obdobia rokov 330 – 326, tzv. roh z Kyrény v severnej Afrike, gréckej kolónii, založenej kolonistami z ostrova Théra.¹³⁹ Ide o rozsiahly zoznam príjemcov 805 000 *médimnov* obilia¹⁴⁰, ktoré boli distribuované počas obilnej krízy do rôznych obcí v Grécku.¹⁴¹

Ako jedni z príjemcov sú na nápise uvádzaní obyvatelia ostrova Kythéra južne od Peloponézu, ktorí boli spartskými *perioikami*, a to hneď na dvoch miestach nápisu; najskôr nápis uvádza počet 5 000 *médimnov* obilia pre Kythéru (riadok 48), o 4 riadky nižšie počet 3 500 *médimnov*. Avšak Sparta sa nikde na nápise nespomína. Niektorí z toho vyvodzovali, že Sparta teda nebola členom Korinthskeho spolku a videli v tom trest za predošlú Ágidovu vzburu, keďže distribúcia obilia bola, zdá sa, iniciovaná politicky Macedónčanmi (menovite Cartledge¹⁴²).¹⁴³ Z bývalých spojencov Sparty sa na nápise spomína len Élis (riadok 34) a niektoré obce na Kréte (peloponézsky Fleiús, na nápise taktiež spomínaný, je ako spartský spojenec neistý).¹⁴⁴

Keďže je počet obcí na gréckej pevnine i egejských ostrovoch značný, zdá sa len málo pravdepodobné, že by sa všeobecný nedostatok obilia nedotkol tiež Sparty, ktorá už dávnejšie prišla o bohaté zásobárne obilia v Messénii a aj jej vlastní *perioikovia* museli obilie dovážať (zoznam sa však nemusí týkať jedného, ale viacerých rokov). Argument, že kyrénsky nápis môže nepriamo slúžiť ako dôkaz, že sa Sparta nestala členom Korinthskeho spolku, nemusí byť až taký presvedčivý, pretože vôbec nie je isté, či obilie bolo distribuované ako dar alebo či si spomínané obce za obilie zaplatili. Jednoduchším vysvetlením spartskej absencie na nápise môže byť skutočnosť, že Sparta bola po bitke pri Megalopole v katastrofálnom finančnom a hospodárskom stave a platby za obilie si skrátka nemohla dovoliť.

¹³⁹ IG IV² 95; SEG IX, 2, por. RHODES, P.J. – OSBORNE, R. (ed.). *Greek Historical Inscriptions 404-323 BC*. Oxford : Oxford University Press, 2007, č. nápisu 96, 632 s., s. 486. ISBN 978-0199216499; stručne FINLEY, Moses I. *The Ancient Economy*. Berkeley and Los Angeles : University of California Press, 1973 (reedícia z r. 1999), 262 s., s. 170. ISBN 9780520219465; podrobnejšie BERTHELOT, Hugues. La 'stèle des céréales' de Cyrène. In *Camenuiae*, 2012, č. 8, bez číslovania strán, dostupné na internete <<http://www.paris-sorbonne.fr/IMG/pdf/BerthelotBAT.pdf>> [cit. 17. 4. 2016].

¹⁴⁰ Nie je jasné, či išlo o attický/aiginský *médimnos* alebo o lakónsky. Bližšie pozri RHODES, P.J. – OSBORNE, R. (ed.). *Greek Historical Inscriptions 404-323 BC*, s. 488.

¹⁴¹ O obchode s obilím v helenistickom období pozri CASSON, Lionel. The Grain Trade of the Hellenistic World. In *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, 1954, roč. 85, s. 168-187. ISSN 03605949.

¹⁴² CARLEDGE, P. – SPAWFORTH, A. *Hellenistic and Roman Sparta*, s. 22.

¹⁴³ Bližšie k okolnostiam pozri RHODES, P. J. – OSBORNE, R. (ed.). *Greek Historical Inscriptions 404-323 BC*, s. 489-493. Podľa Rhodosa a Osborna sa Ágidova revolta skončila až roku 330 (odvolávajúc sa na Boswortha BOSWORTH, Albert Brian. *Conquest and Empire: The Reign of Alexander the Great*. Cambridge : Cambridge University Press, 2001. 348 s., s. 200, pozn. č. 14. ISBN 9780521406796).

¹⁴⁴ K Fliuntu pozri podrobnejšie LEGON, Ronald P. Phlisian Politics and Policy in the Early Fourth Century B.C. In *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 1967, roč. 16, č. 3, s. 324-337. ISSN 00845388 (táto štúdia, žiaľ, nebola k dispozícii). V čase Filipovej expanzie do Grécka až po bitku pri Chaironei existujú náznaky, že inak neutrálne obce Sikyón a Fleiús sa viac klonili k Macedónii, ale politika Fliuntu v tej dobe nie je príliš známa. Por. BAUSLAUGH, Robert S. *The Concept of Neutrality in Classical Greece*. Berkeley – Los Angeles – Oxford : University of California Press, 1991. 305 s., s. 234. ISBN 9780520066878. Stručne k dejinám Fliuntu v 5. a 4. st. pr. Kr. tiež ROBINSON, Eric W. *Democracy Beyond Athens: Popular Government in the Greek Classical Age*, s. 47-50.

Záver

Spartská porážka pri Megalopole však nebola len vojenskou katastrofou. Sparta prehrala najmä politicky. Ukázalo sa totiž, že väčšina gréckych *poleis* nemá záujem na vzbure proti Alexandrovmu poriadku v Grécku a už vôbec nie záujem na reštaurácii spartskej hegemonie. Ak sa Sparta stala po bitke pri Leuktrách roku 371 mocnosťou druhého rangu, po Megalopole klesla o triedu nižšie ako zdecimovaná obec, po stránke ľudských i hospodárskych zdrojov. Spartania sa nepridali k povstaniu proti Macedónčanom počas tzv. lamijskej vojny (323 – 322) po Alexandrovej smrti. Iniciátormi lamijskej vojny boli v prvom rade Athénčania s Aitólmi, nespokojní s macedónskou nadvládou a, hlavne, s Alexandrovým dekrétom o návrate vyhnancom, podľa ktorého museli Athénčania stiahnuť svojich *klerúchov* z ostrova Samos a vrátiť ho samským vyhnancom.¹⁴⁵ Hoci Athénčania začali verbovať žoldnierov z peloponézskeho mysu Tainaron, ten v tom čase asi už nebol pod kontrolou spartskeho štátu.¹⁴⁶ Istou príčinou spartskej absencie, okrem nepochybnej momentálnej slabosti Sparty, bola aj skutočnosť, že na strane protimacedónskych povstalcov bojovali aj Argos a Messénčania¹⁴⁷, ktorých nemali Spartania záujem podporovať. Spartania dokonca prijali časť samských občanov, ktorých Athénčania zo Samu vyhnali. Istotne pritom zohrával rolu aj predošlý postoj Athén, ktoré sa predtým nepridali k Ágidovi.¹⁴⁸

Nástup helenizmu takisto zmenil podstatný poznávací znak starobylej a hrdej Sparty. Niekedy roku 317 začali Spartania svoje mesto, ktoré pozostávalo zo 4 samostatných osád (*óbb*) a zvláštnej osady Amyklai, opevňovať, hoci podľa všetkého len drevozemným valom.¹⁴⁹

Postoj Sparty k Alexandrovi a jeho úspechom dobre ilustrujú spomínané anekdotické výroky na margo jeho zbožštenia. Spartania však už ale po svojej porážke nič iné, ako tichý protest urobiť nemohli. Kráľ Ágis III., staršou historiografiou hodnotený jednoducho

¹⁴⁵ OLIVA, P. *Řecko mezi Makedonii a Římem*, s. 105. O postoji Sparty k udalostiam nám znova nepriamo svedčí iba tradícia anekdotického charakteru. Keď istý muž vychvaľoval spartské slávne úspechy proti Peržanom a urgoval do boja, kráľ Eudámidás I. mu odpovedal, že si neuvododumuje rozdiel medzi porážkou 1000 oviec a následným bojom proti 50 vlkom. Por. *Plut., Apoph. Lac., 220F.* Tiež pozri HABAJ, M. Svet po Alexandrovi. In HABAJ, M. (ed.). *Alexander Velký*, s. 229-248.

¹⁴⁶ CARTLEDGE, P. – SPAWFORTH, A. *Hellenistic and Roman Sparta*, s. 22.

¹⁴⁷ Z peloponézskych obcí okrem Argu a Messénčanov sa k protimacedónskemu hnutiu v lamijskej vojne pripojili aj Sikyón a Élis. Por. OLIVA, P. *Řecko mezi Makedonii a Římem*, s. 105. O protimacedónskom hnutí na Peloponéze po Alexandrovej smrti svedčí historka zachytená rímskym spisovateľom Sextom Iuliom Frontinom v jeho diele *Strategemata* o vojenských úskokoch. Podľa nej Antipatros, keď videl prichádzať vojsko Peloponézčanov, ktorí sa zhromaždili po správach o Alexandrovej smrti na boj proti Antipatrovi, oklamal ich, predstierajúc, že nevie, s akým úmyslom skutočne prišli a poďakoval im za to, že sa zišli na pomoc Alexandrovi proti Spartanom a o ich vernosti informuje kráľa Alexandra. Týmto sebavedomým konaním vzbúrencov zneistil a donútil odiahnuť domov. Ponúka sa otázka, či tu Spartania hrali iba pasívnu úlohu a Antipatros si zmienku o Spartanoch bral iba ako zámienku na oklamanie vzbúrencov, alebo ide o nejaký menej známy konflikt medzi Spartou a peloponézskymi obcami v časoch medzi bitkou pri Megalopole a lamijskou vojnou. Por. *Front., Strat., II, 11, 4.* V prípade autentickosti zmienky by zase táto mohla naznačovať, že Sparta sa nestala členom Korinthskeho spolku, ale ani to nie je jednoznačné – spomínaní Peloponézčania sa mohli zoskupiť proti Sparte i Antipatrovi práve z dôvodu, že Spartania ignorovali protimacedónsky pohyb a prijatím Athénčanmi vyhnaných samských občanov sa postavili na promacedónsku stranu. Pochopiteľne, z tejto skromnej zmienky veľmi ťažkorobiť nejaké ďalekosiahlejšie závery ohľadom zodpovedania otázky o členstve Sparty v Korinthsom spolku.

¹⁴⁸ CARTLEDGE, P. – SPAWFORTH, A. *Hellenistic and Roman Sparta*, s. 22. Údaj o prijatí samských vyhnancom pochádza z pseudoaristotelského spisu *Oikonomika* a viaže sa veľmi pravdepodobne práve k udalostiam lamijskej vojny. Por. OLIVA, P. *Řecko mezi Makedonii a Římem*, s. 105.

¹⁴⁹ OLIVA, P. *Sparta a její sociální problémy*, s. 195 (bez ISBN).

ako properzský agent, ktorého politické a vojenské kroky boli navyše úplne neuvážené a s minimálnou šancou na úspech, bol na dlhú dobu posledným spartským kráľom, ktorý sa vojensky významnejšie angažoval. Až Areus I. (309 – 265) sa zapojil počas vojen diadochov do tzv. Chremónidovej vojny (267 – 261)¹⁵⁰, postihol ho ale podobný osud ako Ágida.¹⁵¹ Ágidovo nepriaznivé hodnotenie čiastočne vyvrátil Badian, ktorý ho vidí v tradícii veľkých spartských kráľov, najmä hrdinu od Thermopýl Leónida I. či veľkého Agésilaa. Agésilaos, ktorý sa zapísal do dejín úspešnou maloázijskou výpravou proti Perzii, ale nakoniec nechal miestne grécke obce napospas Peržanom uzavretím tzv. Antalkidovho mieru roku 387/386¹⁵², bol v tomto ohľade ambivalentnou postavou – mnohí mu nevedeli tento čin odpustiť. Sparta sa už od čias peloponézskej vojny dostávala do podozrení z „médizmu“, teda podpory Peržanov.¹⁵³

Ágis nadväzoval v mnohom na politiku svojho veľkého predchodcu Agésilaa, avšak jeho spoluprácu s Peržanmi by som hodnotil triezvejšie. Nevidel ju iste ako zradu Grécka, navyše podriadeného Macedónčanom, ale ako pokus o obnovu spartskej hegemonie. Badianove hodnotenia Ágida ako hrdinského kráľa v tradícii či šlapajách Leónida a Agésilaa sa javia príliš zidealizované. Rakúsky bádateľ má ale nepochybne pravdu v tom, keď správne vyzdvihol a poukázal na dôležitosť spartskej revolty proti Macedónii v čase, keď sa na Východe rozhodovalo medzi Alexandrom a Dareiom o bytí a nebytí Perzskej ríše. Ágidov odboj nebol spleťou náhodných činov, ale dobre premyslených krokov. Podarilo sa mu vojensky, finančne i politicky obnoviť moc Sparty natoľko, že si trúfol postaviť sa proti macedónskej nadvláde. Využil pritom najvhodnejší možný moment, keď bol Antipatros viazaný bojmi v Thrákii a Amyntás opustil s najatými žoldnieri Peloponéz. Porážka Korrhaga na Peloponéze bola iste veľkým úspechom. Napriek tomu všetkému Ágidove možnosti v porovnaní s Antipatrom boli mizivé. Pripomeňme si len čiastku 3 000 talentov striebra, ktoré poslal Alexander po Menétovi Antipatrovi, aj keď ho zrejme zastihli až po ukončení povstania na Peloponéze. V porovnaní s 30 talentami a 10 loďami, ktoré Ágis od Peržanov dostal, to bolo neúmerne málo.

Alexandrov postoj k Sparte sa dá hodnotiť ako zhovievavý. Hoci na začiatku svojej výpravy svojím charakteristickým odkazom po bitke pri Graniku (300 štítov a nápis

¹⁵⁰ Bližšie pozri O'NEIL, James L. A re-examination of the Chremonidan War. In McKECHNIE, Paul – GUILLAME, Philippe (ed.). *Ptolemy II. Philadelphus and his World*. Leiden – Boston : Brill, 2008. Edícia *Mnemosyne Supplements History and Archeology of Classical Antiquity*, vol. 300. 488 s., s. 65-89. ISBN 9789047424208.

¹⁵¹ Stručne k Areovi I. a jeho vláde pozri NIESE, Benedikt. *Areus (I)*. In WISSOWA, Georg (ed.). *Paulys Real-encyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft, dritter Halbband (Apollon – Artemis)*. Stuttgart: J.B. Metzlerscher Verlag, 1895, 1440 s., s. 682-683; tiež BRADFORD, Alfred S. *A Prosopography of Lacedaemonians from the Death of Alexander the Great, 323 B.C., to Sack of Sparta by Alaric, A.D. 396*. München: C.H Beck Verlagsbuchhandlung, 1977. 499 s., s. 43-44, heslo *APEYC (I)*. ISBN 3406047971; STEWART, Daniel. *From Leuktra to Nabis*, s. 387-390.

¹⁵² Stručne pozri HYLAND, John O. *Persian Interventions: the Achaemenid Empire, Athens & Sparta, 450-386 BC*. Baltimore : John Hopkins University Press, 2018. 257 s., s. 164-168. ISBN 9781421423715.

¹⁵³ O vývoji a význame pojmu „médizmus“ pozri bližšie GRAF, David F. Medism: Origin and Significance of the Term. In *Journal of Hellenic Studies*, 1984, roč. 104, s. 15-30. ISSN 00754269. Agésilaos na obvinenie „že Spartania držia s Peržanmi“, vtipne reagoval, že to skôr „Peržania držia so Spartanmi“. Por. *Plut., Age.*, 23. K Agésilaovi pozri podrobne CAWKWELL, G.L. Agesilaus and Sparta. In *The Classical Quarterly*, roč. 26, č. 1, r. 1976, s. 62-84. ISSN 00098388; SCHEPENS, Guido. À La Recherche d'Agésilas le Roi de Sparte dans le Jugement des Historiens di IV Siècle AV. J.-C.* In *Revue des Etudes Grecques*, 2005, vol. 118, č. 1, s. 31-78, ISSN 00352039, najmä však rozsiahlu monografiu CARTLEDGE, P. *Agesilaos and the Crisis of Sparta*. London : Duckworth, 1986. 508 s. ISBN 0715620878.

informujúci, že toto všetko ukoristili barbarom Alexander a Gréci okrem Spartánov) ideologicky ostrakizoval Spartu z panhelénskej veci, jeho neskorší postoj k Sparte nebol nijak zvlášť tvrdý. Vidno to už zo správania k spartskému vyslancovi do Perzie Euthykleovi, ktorého neskôr prepustil. Sparta takisto nebola nijako potrestaná za svoj odboj – určite nie tak ako Thébý roku 335, ktoré zrovnal so zemou. Až v tomto bode sa mi vidí adekvátna Flowerova interpretácia o Alexandrovom panhelenizme. Alexander by si k imidžu filheléna rozhodnutím zničiť Spartu, spolu s Athénami najslávnejšie mesto Helady, iste nepridal a politicky by nič nezískal, pretože boj bol veľmi rýchlo rozhodnutý a v konečnom dôsledku spartská revolta nijako neohrozila jeho výpravu, aj keď potenciál na to mala. Už Filip potreboval Spartu ako protiváhu svojich spojencov na Peloponéze. Roztrieštenosť a slabosť súperiacich gréckych *poleis*, taká charakteristická pre celé 4. st., vyniesla Macedóniu na pozíciu hegemóna.

J. HRICA: SPARTAS WIDERHALT GEGEN DIE HEGEMONIEBESTREBUNGEN MAZEDONIENS IN GRIECHENLAND WÄHREND DES FELDZUGS ALEXANDERS DES GROSSEN GEGEN PERSIEN IN DEN JAHREN 334 – 331 V. CHR. UND DIE SCHLACHT VON MEGALOPOLIS

Dank der stark ausgebauten Flotte ist es den Persern gelungen, in den Jahren 334 – 331 v. Chr. für eine Zeit lang einige bedeutende Städte und Inseln in Kleinasien unter ihre Kontrolle zu bekommen. Ermuntert durch diese Erfolge planten sie, einige Unruheherde unmittelbar in Griechenland zu stiften. Dazu sollte auch die Allianz mit dem spartanischen König Agis III. Sparta hatte nämlich als einzige von den griechischen *poleis* die Anteilnahme am Kreuzzug gegen Persien, geführt von König Alexander, abgelehnt. Die Spartaner warteten auf die richtige Gelegenheit, um ihre ehemalige Hegemonie auf der peloponnesischen Halbinsel und in Griechenland wieder zu errichten. Die Vormachtstellung Spartas auf dem Peloponnes wurde zuvor erheblich geschwächt nach der militärischen Auseinandersetzung mit Theben in der Schlacht bei Leuktra 371 v. Chr., wo die Spartaner eine katastrophale Niederlage hinnehmen mussten. König Agis III. war keineswegs nur ein üblicher Kollaborateur Persiens. Er realisierte eine weitsichtige und zielorientierte Politik, die durch die Erneuerung der spartanischen Vormachtstellung gekrönt werden sollte. Ohne eine finanzielle Unterstützung seitens Persiens war dieses Ziel jedoch nicht zu verwirklichen. Der von König Agis III. und den peloponnesischen Meuterern geführte Feldzug gegen den makedonischen Reichsverweser Antipater (auch Antipas genannt) führte schließlich zur Schlacht bei Megalopolis im J. 331 v. Chr., die von Alexander dem Großen spöttisch als *myomachia*, also „Mäusekrieg“, genannt wurde. Im Vergleich zu den von ihm geführten Kämpfen in Persien mochte dieser Vergleich zwar treffend sein, jedoch die von ihm selbst ergriffenen und durch die Archivquellen nachweisbaren Maßnahmen belegen eindeutig, dass er sich voll bewusst war über den Ernst der Lage im eigenen Hinterland und die daraus resultierenden Gefahren. Er griff auf alle militärischen, finanziellen und diplomatischen Mittel zurück, um die Gegenwehr Spartas zu brechen. Zu nennen sind diesbezüglich die Erneuerung der Flotte im J. 333 v. Chr., die Mission seines Flottenkommandanten Amphoterios, die Entsendung des Schatzmeisters Meneton mit 3 000 Talent Silber bestimmt für Antipater und seinen Kampf gegen Sparta. Dies alles ist nicht nur ein Beweis für das militärische und strategische Genie Alexanders, sondern auch für sein diplomatisches Geschick. Diesbezüglich sei hingewiesen auf seine wohlwollende Haltung zur Botschaft von Athen in Tyros, die möglicherweise eine positive Wirkung auf die Athener ausübte und womöglich auch ihren Entschluss beeinflusste, auf eine Unterstützung von König Agis III. zu verzichten. Es ist ebenfalls bezeichnend, dass Alexander laut der erhaltenen Berichte auch einigen führenden promazedonischen Amtsinhabern in Athen reichlich Schmiergeld zufließen ließ. Ein direkter militärischer Zusammenstoß zwischen Alexander, dem größten Eroberer in der Geschichte der Menschheit, und Sparta, dem militärisch

gesehen wohl ruhmreichsten griechischen Stadtstaat mit der heroischen Tradition von Thermopylen und Plataiai, ist es allerdings nie gekommen. Die indirekte Auseinandersetzung zwischen den beiden ging allerdings klar zugunsten der makedonischen Großmacht, die zugleich eine neue Ära in der Geschichte verlaublichen ließ – und zwar des Hellenismus, in der Sparta und die anderen griechischen *poleis* nur eine zweitrangige Rolle spielen sollten.

Zoznam použitej literatúry:

ANGLIKER, Erica. The Treasures of the Siphnians: Myth, Wealth and Decline Through the Exam of Archaeological Evidence. In *Phaos-2014*, vol.14, s. 5-35.

ANTELA-BERNARDEZ, Borja. *Alexandre Magno e Atenas*. Santiago de Compostela: Universidad Santiago de Compostela, 2005. 341 s. (bez ISBN).

ANTELA-BERNARDEZ, B. IG II2 329 - Another view. In *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 2007, vol. 160, s. 77-78.

ANTELA-BERNARDEZ, B. Alejandro Magno o la demostración de la divinidad. In *Faventia*, 2007, roč. 29, 2007, č. 1, s. 89-103.

ASHLEY, James R. *The Macedonian Empire: The Era of Warfare Under Philip II and Alexander the Great, 359-323 B.C.* Jefferson, North Carolina and London : McFarland & Company, 2004, 496 s. ISBN 9780786419180.

BADIAN, Ernst. Agis III. In *Hermes*, 1967, roč. 95, č. 2, s. 170-192. ISSN 00180777.

BADIAN, E. The Deification of Alexander the Great. In EDSON, Charles Farwell (ed.). *Ancient Macedonians Studies in Honor of Charles Edson*. Institute for Balkan Studies, 1981, 407 s., s. 27-41. ASIN B004WKPZ9U.

BADIAN, E. History from 'Square Brackets'. In *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 1989, roč. 79, s. 59-64. ISSN 00845388.

BAUSLAUGH, Robert S. *The Concept of Neutrality in Classical Greece*. Berkeley – Los Angeles – Oxford : University of California Press, 1991, 305 s. ISBN 9780520066878.

BAYNHAM, Elizabeth. Cleomenes of Naucratis, Villain or Victim? In HOWE, Timothy – GARVIN, Edward – WRIGHTSON, Graham (ed.). *Greece, Macedon and Persia: Studies in Social, Political and Military History in Honour of Waldemar Heckel*. Oxford – Philadelphia : Oxbow Books, 2014, 214 s. ISBN 978178297XXXX.

BEARZOT, Cinzia – LANDUCCI, Franca (ed.). *Alexander's legacy*. Milano : Università Cattolica del Sacro Cuore, 2015, 278 s. ISBN 978-8891310156.

BECK, Hans – FUNKE, Peter (ed.). *Federalism in Greek Antiquity*. Cambridge : Cambridge University Press, 629 s. ISBN 9780521192262.

BERS, Victor (trans.). Demosthenes, Speeches 50-59. In GAGARIN, Michael (ed.). *The Oratory of Classical Greece*, vol. 6. Austin : University of Texas Press, 2003, 205 s. ISBN 0292709218.

BERTHELOT, Hugues. La 'stèle des céréales' de Cyrène. In *Camemulae*, 2012, č. 8, bez číslovania strán, dostupné na internete <<http://www.paris-sorbonne.fr/IMG/pdf/BerthelotBAT.pdf>> [cit. 17. 4. 2016].

BISSA, Errietta M.A. *Governmental Intervention in Foreign Trade in Archaic and Classical Greece*. Leiden – Boston : Brill, 2009, 266 s. ISBN 9789004175044.

BLOEDOW, E.F. That Great Puzzle in the History of Alexander: Back Into 'the Primal Pit' of Historical Murk. In SCHUBERT, Ch. – BRODERSEN, K. (ed.). *Rom und der Griechische Osten: Festschrift für Hatto H. Schmitt zum 65. Geburtstag*. Stuttgart : Franz Steiner, 1995. 375 s., s. 23-41. ISBN 9783515066631.

BOLLANSEÉ, Jan. Philodemos on Chairon, Tyrant of Pellene (P. Herc. 1021, Col. 10, 40-12, 41). In *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, 2002, roč. 51, č. 1, s. 32-48. ISSN 00182311.

BORZA, Eugene N. The End of Agis' Revolt. In *Classical Philology*, 1971, roč. 66, č. 4, s. 230-235, s. 230. ISSN 0009837X.

BORZA, E. N. Fire from Heaven: Alexander at Persepolis. In *Classical Philology*, 1972, roč. 67, č. 4, s. 233-245. ISSN 0009837X.

BOSWORTH, Albert Brian. The Government of Syria under Alexander the Great. In *Classical Quarterly*, 1974, roč. 24, č. 1, s. 46-64. ISSN 00098388.

BOSWORTH, A. B. The Mission of Amphoterus and the Outbreak of Agis' War. In *Phoenix*, 1975, roč. 29, č. 1, s. 27-43. ISSN 00318299.

BOSWORTH, A. B. – BAYNHAM, E. J. *Alexander the Great in Fact and Fiction*. Oxford : Oxford University Press, 2000, 370 s. ISBN 9780199252756.

BOSWORTH, A. B. *Conquest and Empire: The Reign of Alexander the Great*. Cambridge : Cambridge University Press, 2001, 348 s. ISBN 9780521406796.

BRADFORD, Alfred S. *A Prosopography of Lacedaemonians from the Death of Alexander the Great, 323 B.C., to Sack of Sparta by Alaric, A.D. 396*. München : C.H Beck Verlagsbuchhandlung, 1977, 499 s. ISBN 3406047971.

BROCK, Roger – HODKINSON, Stephen (ed.). *Alternatives to Athens: Varieties of Political Organization and Community in Ancient Greece*. Oxford – New York : Oxford University Press, 2000, 393 s. ISBN 9780198152200.

BROUGHTON, Thomas R. S. – PATTERSON, L. Marcia. *The Magistrates of Roman Republic vol. I*. New York : American Philological Association, 1951. Edícia *Philological Monographies*, vol. XV. 578 s. ISBN 0891307060.

BURN, A.R. Note's on Alexandar Campaigns, 332-330. In *The Journal of Hellenic Studies*, 1952, roč. 72, s. 81-91. ISSN 00754269.

CAMPBELL, Duncan. How long was the Macedonian sarissa? In *Ancient Warfare Magazine*, vol. 8, č. 3, s. 48-52.

CAMPBELL, D. *Spartan Warrior 735-331 BC*. Oxford : Osprey Publishing, 2012, 64 s. ISBN 9781849087018.

CASSON, Lionel. The Grain Trade of the Hellenistic World. In *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, 1954, roč. 85, s. 168-187. ISSN 03605949.

CAWKWELL, G. L. A note on Ps. Demosthenes 17. 20. In *Phoenix*, 1961, roč. 15, č. 2, s. 74-78. ISSN 00318299.

CAWKWELL, G. L. Agesilaus and Sparta. In *The Classical Quarterly*, roč. 26, č. 1, r. 1976, s. 62-84. ISSN 00098388.

CAWKWELL, G. L. Athenian Naval Power in the Fourth Century. In *Classical Quarterly*, 1984, roč. 34, č. 2, s. 334-345. ISSN 00098388.

CARTLEDGE, Paul. *Agesilaos and the Crisis of Sparta*. London : Duckworth, 1986. 508 s. ISBN 0715620878.

CARTLEDGE, Paul – SPAWFORTH, Anthony. *Hellenistic and Roman Sparta: A Tale of Two Cities*. London and New York : Routledge, 2002. 303 s. ISBN 9780415262774.

CASILLAS, Juan Miguel. Soldados-mercenarios en Esparta: desde Leuctra a la muerte de Agis III. In *Studia Historica Historia Antigua*, 1991, roč. 9, s. 71-84. ISSN 02132052.

CLARK, Andrew J. The Earliest Known Chous by the Amasis Painter. In *Metropolitan Museum Journal*, 1980, roč. 15, s. 35-51. ISSN 00778958.

CLARK, Jessica – TURNER, Brian. (ed.). *Brill's Companion to Military Defeat in Ancient Mediterranean Society*. Leiden – Boston : Brill, 2018. Edícia *Brill's Companion to Classical Studies: Warfare in the Ancient Mediterranean World*, vol. 2. 382 s. ISBN 9789004355774.

DELEV, Peter. Thrace from the Assassination of Kotys I. to Koroupedion (360-281 BCE). In VALEVA, Julia – NANKOV, Emil – GRANINGER, Denver (ed.). *A Companion to Ancient Thrace*. Malden – Oxford : Wiley-Blackwell, 2015. Edícia *Blackwell Companions to Ancient World*. 512 s., s. 48-58. ISBN 978-1444351040.

DEVELIN, Robert. *Athenian Officials 684-321 B.C.* Cambridge – New York : Cambridge University Press, 1989 (reedícia z r. 2003). 556 s. ISBN 9780521526463.

DI NAPOLI, Valentina. The Silver Coinage of Siphnos during the Archaic and Classical Period. In *Proceedings of the 2nd Siphnian Symposium*, Siphnos 2002, vol. 1, Athens 2005.

DIXON, Michael D. *Late Classical and Early Hellenistic Corinth: 338-196 B.C.* London – New York : Routledge, 2014. 254 s. ISBN 9780415735513.

DMITRIEV, Sviatoslav. *The Greek Slogan of Freedom and Early Roman Politics in Greece.* Oxford – New York : Oxford University Press, 2011. 544 s. ISBN 9780195375183.

EDSON, Charles Farwell (ed.). *Ancient Macedonians Studies in Honor of Charles Edson.* Institute for Balkan Studies, 1981, 407 s. ASIN B004WKPZ9U.

ERDKAMP, Paul. *The Grain Market in the Roman Empire: A social, political and economical study.* Cambridge – New York – Melbourne : Cambridge University Press, 2005. 364 s. ISBN 9780511134944.

ERDKAMP, P. Supplying Cities. In WILKINS, John – NADEAU, Robin (ed.). *A Companion to Food in the Ancient World.* Chichester: John Wiley & Sons, Ltd, 2015. Edícia *Blackwell Companions to the Ancient World*. 457 s., s. 183-192 ISBN 9781405179409.

FARAGUNA, Michele. Alexander and the Greeks. In ROISMAN, Joseph (ed.) *Brill's Companion to Alexander the Great.* Leiden – Boston : Brill, 2003. 400 s. ISBN 9789004124639.

FINLEY, Moses I. *The Ancient Economy.* Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1973 (reedícia z r. 1999), 262 s. ISBN 9780520219465.

FISHER, N. R. E. Sparta Re(de)valued: some Athenian public attitudes to Sparta between Leuctra and the Lamian War. In POWELL, Anton – HODKINSON, Stephen (ed.). *The Shadow of Sparta.* London and New York : Routledge, 2003. 408 s., s. 347-400. ISBN 9780415104135.

FLOWER, Michael. Agesilaus of Sparta and Origins of the Ruler Cult. In *The Classical Quarterly*, 1988, roč. 38, č. 1, s. 123-134. ISSN 00098388.

FLOWER, M. Alexander the Great and Panhellenism. In BOSWORTH, A. B. – BAYNHAM, E. J. *Alexander the Great in Fact and Fiction.* Oxford : Oxford University Press, 2000. 370 s., s. 96-135. ISBN 9780199252756.

FLOWER, M. *The Seer in Ancient Greece.* Berkeley – Los Angeles – London : University of California Press, 2008. 305 s. ISBN 9780520252295.

FREDRICKSMEYER, Ernst. Divine Honors for Philip II. In *Transactions of the American Philological Association (1974-)*, 1979, roč. 109, s. 39-61. ISSN 03605949.

FREDRICKSMEYER, E. Alexander's Religion and Divinity. In ROISMAN, Joseph (ed.) *A Companion to Ancient Macedonia.* Oxford: Wiley-Blackwell, 2010. Edícia *Blackwell Companions to Ancient World*. 668 s., s. 253-278. ISBN 9781405179362.

GILLEY, Dawn G. – WORTHINGTON, Ian. Alexander the Great, Macedonia and Asia. In ROISMAN, Joseph – WORTHINGTON, Ian (ed.). *A Companion to Ancient Macedonia.* Oxford : Wiley-Blackwell, 2010. Edícia *Blackwell Companions to Ancient*

World. 668 s., s. 186-207. ISBN 9781405179362.

GRAF, David F. Medism: Origin and Significance of the Term. In *Journal of Hellenic Studies*, 1984, roč. 104, s. 15-30. ISSN 00754269.

GRAIGNER, John D. *The League of Aitolians*. Leiden – Boston – Köln : Brill, 1999. Edícia *Mnemosyne Supplements* 200. 585 s. ISSN 01698958.

GRAINGER, J. D. *Alexander the Great Failure: the Collapse of Macedonian Empire*. London : Hambledon Continuum, 2007. 236 s. ISBN 9780826443946.

GREEN, Peter – BORZA, Eugene. *Alexander of Macedon 356-323: A historical Biography*. Berkeley – Los Angeles – London : University of California Press. 1991 (reedícia z r. 2013). 617 s. ISBN 9780520071667.

HABAJ, Michal. (ed.). *Alexander Veľký*. Trnava : Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, 2015. 333 s. ISBN 9788081057267.

HABASH, Martha. Two Complementary Festivals in Aristophanes' Acharnians. In *The American Journal of Philology*, 1995, roč. 116, č. 4, s. 559-577. ISSN 00029475.

HAMMOND, Nicholas Geoffrey Lemprière – WALBANK, Frank William. *A History of Macedonia vol. III: 336-167 B.C.* Oxford : Oxford University Press, 1988 (reedícia z r. 2001). 690 s. ISBN 0198148151.

HANSEN, Herman M. (ed.). *The Imaginary Polis; Symposium, January 7-10 2004*. Copenhagen : The Royal Danish Academy, 2005. 444 s. ISBN 9788773043103.

HARRIS, Edward M. *Aeschines and Athenian Politics*. Oxford – New York : Oxford University Press, 1995. 233 s. ISBN 01950828501.

HECKEL, Waldemar. *Who's Who in the Age of Alexander the Great*. Malden – Oxford : Blackwell Publishing, 2006. 389 s. ISBN 9781405188395.

HECKEL, W. The Conquest of Alexander the Great. In KINZL, Konrad. H. *A Companion to the Classical Greek World*. Malden – Oxford: Blackwell Publishing, 2006. Edícia *Blackwell Companions to Ancient World*. 606 s., s. 560-588. ISBN 9781444334128.

HECKEL, W. *The Conquests of Alexander The Great*. Cambridge – New York – Melbourne : Cambridge University Press, 2008. 218 s., s. 53-56. ISBN 9780521603232.

HODKINSON, Stephen. The Imaginary of Spartan *Politeia*. In HANSEN, Herman M. (ed.). *The Imaginary Polis; Symposium, January 7-10 2004*. Copenhagen : The Royal Danish Academy, 2005. 444 s., s. 222-281. ISBN 9788773043103.

HORNBLOWER, Simon – SPAWFORTH, Anthony – EIDINOW, Esther (ed.). *The Oxford Classical Dictionary*. Oxford : Oxford University Press, 2012. 1648 s. ISBN 9780199545568.

HOWE, Timothy – GARVIN, Edward – WRIGHTSON, Graham (ed.). *Greece, Macedon and Persia: Studies in Social, Political and Military History in Honour of Waldemar Heckel*. Oxford – Philadelphia : Oxbow Books, 2014. 214 s. ISBN 978178297XXXX.

HRICA, Juraj. Alexander a Sparta. In HABAJ, M. (ed.). *Alexander Veľký*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, 2015. 333 s., s. 103-136. ISBN 9788081057267.

HRICA, J. Na ceste k „myomachii”: vzťahy Spartánov a Macedónie v 2. pol. 4. st. pr. Kr. In *Nové historické rozhľady*, 2016, roč. 6, č. 2, s. 7-21. ISSN 13384813.

HUNT, Peter. Military forces. In SABIN, Philip – VAN WEES, Hans – WHITBY, Michael /ed./ *The Cambridge History of Greek and Roman Warfare, vol. I.: Greece, the Hellenistic World and rise of Rome*. Cambridge – New York – Melbourne : Cambridge University Press, 2007. 694 s., s. 108-146. ISBN 9780521782739.

HUNT, P. *War, Peace, and Alliance in Demosthenes' Athens*. Cambridge – New York – Melbourne : Cambridge University Press, 2010. 317 s. ISBN 9780521835510.

HYLAND, John O. *Persian Interventions: the Achaemenid Empire, Athens & Sparta, 450-386 BC*. Baltimore : John Hopkins University Press, 2018. 257 s. ISBN 9781421423715.

CHANIOTIS, Angelos (ed.) *From Minoan Farmers to Roman Traders: Sidelights on the Economy of Ancient Crete*. Stuttgart : Franz Steiner Verlag, 1999. 391 s. ISBN 9783515076210.

CHANIOTIS, A. *Das Antike Kreta*. München : Verlag C. H. Beck, 2004. 128 s. ISBN 9783406508509.

CHOLOD, Maxim. The Garrisons of Alexander the Great in the Greek Cities of Asia Minor. In *Eos – Commentarii societatis philologiae polonorum*, 2010, roč. 97, č. 2, s. 249-258. ISSN 00127825.

CHOLOD, M. Achaemenid Grants of Cities and Lands to Greeks: the Case of Mentor and Memnon of Rhodes. In *Greek, Roman and Byzantine Studies*, 2018, roč. 58, č. 2, s. 177-197. ISSN 00173916.

CHRISSANTHOS, Stefan G. *Warfare in The Ancient World: from The Bronze Age to The Fall of Rome*. Praeger : Westport, Connecticut, London, 2008. 214 s. ISBN 9780275985196.

IMMERWAHR, Henry R. Choes and Chytroi. In *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, 1946, roč. 77, s. 245-260- ISSN 00659711.

KELLY, Thomas. The Traditional Enmity between Sparta and Argos: the Birth and Development of Myth. In *The American Historical Review*, 1970, roč. 75, č. 4, s. 971-1003. ISSN 00028762.

KELLY, T. Did the Argives Defeat the Spartans at Hysiae in 669 B.C.? In *The American Journal of Philology*, 1970, roč. 91, č. 1, s. 31-42, ISSN: 00029475.

KELLY, T. *A History of Argos to 500 B. C.* Minneapolis : University of Minnesota Press, 1977. 226 s. ISBN 9780816658015.

KELLY, T. Argive Foreign Policy in Fifth Century B.C. In *Classical Philology*, 1974, roč. 69, č. 2, s. 81-99. ISSN 0009837X.

KINZL, Konrad. H. *A Companion to the Classical Greek World*. Malden – Oxford : Blackwell Publishing, 2006. Edícia *Blackwell Companions to Ancient World*. 606 s. ISBN 9781444334128.

KRALLI, Ioanna. *The Hellenistic Peloponnese: Interstate realations; A narrative and analytic History, from the fourth Century to 146 BC*. Swansea: The Classical Press of Wales, 2017. 556 s., ISBN: 9781910589601.

LADYNIN, Ivan. The Olympic Games of 324 B.C. and Unification of lands under Alexander's sway. In *Mésogeios*, 2004, roč. 24, s. 161-183. ISSN 12841935.

LADYNIN, I. Alexander the Great and Cleomenes of Naucratis in an Egyptian Hieroglyphic Source? (On the Interpretation of the Autobiographical Inscription from the tomb of Wennefer at Saqqara). In *Mnemon: Studies and Publications in Ancient History, 12 – Collection of Papers in Honour of the 80th Birthday of Prof. Eduard D. Frolov*, St. Petersburg, 2013, s. 200-225 (rusky).

LADYNIN, I. Cleomenes of Naucratis in Pseudo-Aristoteles' *Oeconomica* and the topoi of Ancient Egyptian Propaganda. In *Journal of Ancient History*, 2013, č. 2, s. 18-40. ISSN 03210391 (rusky).

LAMBERT, Stephan. Athenian Chronology 351/1-322/1 BC. In TAMIS, A. – MACKIE, C.J. – BYRNE, S.G. *Philathenaios; Studies in Honour of Michael J. Osborne*. Athens : Greek Epigraphic Society, 2010, 372 s., s. 91-102. ISBN 9789609929707.

LARSEN, J.A.O. Representative Government in the Panhellenic League. In *Classical Philology*, 1925, roč. 20, č. 4., s. 313-329. ISSN 0009837X.

LEGON, Ronald P. Phlisian Politics and Policy in the Early Fourth Century B.C. In *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 1967, roč. 16, č. 3, s. 324-337. ISSN 00845388.

LENDERING, Iona. *Memnon of Rhodes*. Dostupné na internete <<http://www.livius.org/articles/person/memnon-of-rhodes/>> [22. 8. 2015].

LENDERING, I. Alexander of Molossis. Dostupné na internete <http://www.livius.org/aj-al/alexander01/alexander_molossis.htm> [cit. 26. 6. 2018]].

LODDO, Laura. The *kathodos* of Tegea's exiles: Civic Laws and Royal diagrammata. In BEARZOT, Cinzia – LANDUCCI, Franca (ed.). *Alexander's legacy*. Milano : Università Cattolica del Sacro Cuore, 2015. 278 s., s. 237-256. ISBN 978-8891310156.

LURAGHI, Nino. *The Ancient Messenians: Constructions of Ethnicity and Memory*. Cambridge – New York – Melbourne : Cambridge University Press, 2008. 389 s. ISBN 9780511397073.

MARI, Manuela. The Ruler Cult in Macedonia. In VIRGILIO, Biagio (ed.). *Studi ellenistici XX*. Pisa – Roma : Fabrizio Serra Editore, 2008, s. 219-268.

MARKLE, Minor M. The Macedonian Sarissa, Spear and Related Armor. In *American Journal of Archeology*, 1977, roč. 81, č. 3, s. 323-339. ISSN 00029114.

MARKLE, M. M. Use of the Sarissa by Philip and Alexander of Macedon. In *American Journal of Archeology*, 1978, roč. 82, č. 4, s. 483-497. ISSN 00029114.

MATTHAIOU, Angelos. A Treaty of Athens with Siphnos Revisited. In TAMIS, A. – MACKIE, C.J. – BYRNE, S.G. *Philathenaios; Studies in Honour of Michael J. Osborne*. Athens : Greek Epigraphic Society, 2010. 372 s., s. 45-54. ISBN 9789609929707.

MACKIL, Emily. *Creating a Common Polity: Religion, Economic, and Politics in the Making of the Greek Koinon*. Berkeley – Los Angeles – London : University of California Press, 2013. 593 s. ISBN 9780520272507.

McKECHNIE, Paul. *Outsiders in the Greek Cities in the Fourth Century BC (Routledge Revivals)*. New York : Routledge, 1989. 242 s. ISBN 9780415740593.

McKECHNIE, P. Greek Mercenary Troops and Their Equipment. In *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, 1994, roč. 43, č. 3, s. 297-305. ISSN 00182311.

McKECHNIE, Paul – GUILLAME, Philippe (ed.). *Ptolemy II. Philadelphus and his World*. Leiden – Boston : Brill, 2008. Edícia *Mnemosyne Supplements History and Archeology of Classical Antiquity*, vol. 300. 488 s. ISBN 9789047424208.

McQUEEN, E. I. Some Notes on the Anti-Macedonian Movement in the Peloponnese in 331 B.C. In *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, 1978, roč. 27, č. 1, s. 40-64. ISSN 00182311.

MERKER, Irwin L. The Achaians in Naupaktos and Kalydon in the Fourth Century. In *Hesperia*, 1989, roč. 58, č. 3, s. 303-311. ISSN 0018098X.

MILLER, H. F. The Practical and Economic Background to the Greek Mercenary Explosion. In *Greece & Rome*, 1984, roč. 31, č. 2, s. 153-160. ISSN 00173835.

MINNS, Ellis Howell. *Scythians and Greeks : a survey of ancient history and archaeology on the north coast of the Euxine from the Danube to the Caucasus*. Cambridge : Cambridge University Press, 1913. 806 s.

MONTAGU, John Drogo. *Battles of the Greek & Roman World; a Chronological Compendium of 667 Battles to 31 BC*. London – Pennsylvania. Greenhile Books – Stackpole Books, 2000, 256 s. ISBN 9781853673894.

MORGAN, Catherine. Politics without Polis: Cities and Achaean Ethnos, c. 800-500 B.C. In BROCK, Roger – HODKINSON, Stephen (ed.). *Alternatives to Athens: Varieties of Political Organization and Community in Ancient Greece*. Oxford – New York : Oxford University Press, 2000. 393 s., s. 189-211. ISBN 9780198152200.

MOSLEY, Derek J. The Size of Embassies in Ancient Greek Diplomacy. In *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, 1965, roč. 96, s. 255-266. ISSN 03605949.

MOSLEY, D. J. Euthycles: One or Two Spartan Envoys? In *The Classical Review*, 1972, roč. 22, č. 2, s. 167-169. ISSN 0009840X.

MÜLLER, Sabine. Philip II. In ROISMAN, J. – WORTHINGTON, I. (ed.). *A Companion to Ancient Macedonia*. Oxford : Wiley-Blackwell, 2010. Edícia *Blackwell Companions to Ancient World*. 668 s., s. 166-185. ISBN 9781405179362.

MÜLLER, S. Arrian, Second Sophistic, Xerxes and Statues of Harmodios and Aristogeiton. In SVÄRD, Saana – ROLLINGER, Robert (ed.). *Cross-Cultural Studies in Near Eastern History and Literature (Intellectual Heritage of the Ancient and Mediaeval Near East, Band 2)*. Münster : Ugarit Verlag, 2016. 250 s. ISBN 9783868352047.

NAWOTKA, Krzysztof. *Alexander the Great*. Newcastle : Cambridge Scholars Publishing, 2010. 440 s. ISBN 9780520071667.

NIESE, Benedikt. *Areus (1)*. In WISSOWA, Georg (ed.). *Paulys Real-encyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft, dritter Halbband (Apollon – Artemis)*. Stuttgart : J.B. Metzlerscher Verlag, 1895, 1440 s., s. 682-683.

OLIVA, Pavel. *Sparta a její sociální problémy*. Praha : Academia, 1971. 337 s. (bez ISBN).

OLIVA, P. *Řecko mezi Makedonií a Římem*. Praha : Academia, 2003. 322 s. ISBN 8020004351.

OLIVA, P. *Démostenés*. Praha : Arista/Baset/Maitrea, 2007. 111 s., ISBN 9788086410548 (Arista), 9788073401092 (Baset), 9788090376151 (Maitrea).

O'NEIL, James L. A re-examination of the Chremonidan War. In McKECHNIE, Paul – GUILLAME, Philippe (ed.). *Ptolemy II. Philadelphus and his World*. Leiden – Boston : Brill, 2008. Edícia *Mnemosyne Supplements History and Archeology of Classical Antiquity*, vol. 300. 488 s. ISBN 9789047424208.

POTTER, David. IG II², 399; Evidence for Athenian Involvement in War of Agis III. In *The Annual of the British School at Athens*, 1984, roč. 79, s. 229-235. ISSN 00682454.

POTTS, Samuel. *The Athenian Navy: An investigation into the operations, politics and ideology of the Athenian fleet between 480 and 322 BC*. Ann Arbor, Michigan : Pro Quest, 2007. 317 s. (Phd. Thesis).

POWELL, Anton – HODKINSON, Stephen (ed.). *The Shadow of Sparta*. London and New York : Routledge, 2003. 408 s. ISBN 9780415104135.

POWELL, A. (ed.) *A Companion to Sparta, vol. I*. Hoboken/Chichester: John Wiley & Sons Ltd, 2018. Edícia *Blackwell Companions to the Ancient World*, 422 s. ISBN 9781119072386.

RHODES, P. J. – OSBORNE, R. (ed.). *Greek Historical Inscriptions 404-323 BC*. Oxford : Oxford University Press, 2007, 632 s. ISBN 9780199216499.

RIZAKIS, Athanasios. The Achaian League. In BECK, Hans – FUNKE, Peter (ed.). *Federalism in Greek Antiquity*. Cambridge : Cambridge University Press, 629 s., s. 118-131. ISBN 9780521192262.

ROBERTSON, Noel. Athen's Festival of the New Wine. In *Harvard Studies in Classical Philology*, roč. 95, 1993, s. 197-250. ISSN 00730688.

ROBINSON, Eric W. *Democracy Beyond Athens: Popular Government in the Greek Classical Age*. Cambridge – New York – Melbourne : Cambridge University Press, 2011. 275 s. ISBN 9781107694828.

ROISMAN, Joseph – WORTHINGTON, Ian (ed.). *A Companion to Ancient Macedonia*. Oxford: Wiley-Blackwell, 2010. Edícia *Blackwell Companions to Ancient World*. 668 s. ISBN 9781405179362.

ROY, James. Arcadia and Boeotia in Peloponnesian Affairs 370-362 B.C. In *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, 1971, roč. 20, č. 5/6, s. 569-599. ISSN 00182311.

ROY, J. Problems of Democracy in the Arcadian Confederacy 370-362 B.C. In BROCK, Roger – HODKINSON, Stephen (ed.). *Alternatives to Athens: Varieties of Political Organization and Community in Ancient Greece*. Oxford – New York : Oxford University Press 2000. 393 s., s. 293-307. ISBN 9780198152200.

RUSSELL, A. G. The Greek as Mercenary Soldier. In *Greece & Rome*, 1942, roč. 11, č. 33, s. 103-112. ISSN 00173835.

RUTISHAUSER, Brian. *Athens and the Cyclades: Economic Strategies 540-314 BC*. Oxford: Oxford University Press, 2012. 304 s. ISBN 9780199646357.

RUZICKA, Stephen. War in the Aegean, 333-331 B.C.: A Reconsideration. In *Phoenix*, 1988, roč. 42, č. 2, s. 131-151 s., 131. ISSN 00318299.

SABIN, Philip – VAN WEES, Hans – WHITBY, Michael /ed./ *The Cambridge History of Greek and Roman Warfare, vol. I.: Greece, the Hellenistic World and rise of Rome*. Cambridge – New York – Melbourne : Cambridge University Press, 2007. 694 s. ISBN 9780521782739.

SCOTT, Kenneth. Humor at the Expense of the Ruler Cult. In *Classical Philology*, 1932, roč. 27, č. 4, s. 317-328. ISSN 0009837X.

SHEEDY, Kenneth. The Early Classical Coinage of Siphnos; some thoughts on the influence of Athens (bez bibliografických údajov, dostupné na internete <https://www.academia.edu/21936031/The_Early_Classical_Coinage_of_Siphnos_some_thoughts_on_the_influence_of_Athens> [cit. 6. 2. 2017].

SHIPLEY, Graham. The Extent of Spartan Territory in Late Classical and Early Hellenistic Periods. In *The Annual of the British Schools of Athens*, 2000, roč. 95, s. 367-390. ISSN 00682454.

SCHEPENS, Guido. À La Recherche d'Agésilas le Roi de Sparte dans le Jugement des Historiens di IV Siècle AV. J.-C.*. In *Revue des Etudes Grecques*, 2005, vol. 118, č. 1, s. 31-78. ISSN 00352039.

SCHUBERT, Ch. – BRODERSEN, K. (ed.). *Rom und der Griechische Osten: Festschrift für Hatto H. Schmitt zum 65. Geburtstag*. Stuttgart : Franz Steiner, 1995. 375 s. ISBN 9783515066631.

STÄHELIN, Felix. Kleomenes (8). In WISSOWA, Georg (ed). *Paulys Real-Encyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft, einunzwanzigster Halbband (Katoikoi – Komödie)*. Stuttgart : J.B. Metzlerscher Verlag, 1921, 1280 s., s. 710-711.

STARK, Freya. Alexander's Minor Campaigns in Turkey. In *The Geographical Journal*, 1956, roč. 122, č. 3, s. 294-304. ISSN 14754959.

STARK, F. Alexander's March from Miletus to Phrygia. In *The Journal of Hellenic Studies*, roč. 78, r. 1958, s. 102-120. ISSN: 00754269.

STEWART, Daniel. From Leuktra to Nabis, 371-192. In POWELL, Anton (ed.) *A Companion to Sparta, vol. I*. Hoboken/Chichester: John Wiley & Sons Ltd, 2018. Edícia *Blackwell Companions to the Ancient World*, 422 s., s. 374-402. ISBN 9781119072386.

TAMIS, A. – MACKIE, C. J. – BYRNE, S. G. *Philathenaios; Studies in Honour of Michael J. Osborne*. Athens : Greek Epigraphic Society, 2010. 372 s. ISBN 9789609929707.

THORBRUN, John E. Naupactus. In WILSON, Nigel (ed.). *Encyclopedia of Ancient Greece*. New York : Routledge, 2010. 832 s., s. 496-497. ISBN 9780415873963.

TOMLINSON, Richard A. *Argos and Argolid: from the End of the Bronze Age to the Roman Occupation*. New York: Routledge & Kegan Paul, 1972 (reedícia z r. 2014), 314 s. ISBN 9781138019898.

TREVETT, Jeremy (transl.). Demosthenes, Speeches 1-17. In GAGARIN, Michael (ed.) *The Oratory of Classical Greece, vol. 14*. Austin : Univeristy of Texas Press, 2011. 352. ISBN 9780292729094.

TRUNDLE, Mathew Freeman. *The Classical Greek Mercenary and his Relationship to the Polis*. Hamilton, Ontario : McMaster University, 1996. 378 s. (Phd. Thesis).

TRUNDLE, M. Spartan Responses to Defeat: from a Mythical Hysiae to a Very Real Sellasia. In CLARK, Jessica – TURNER, Brian. (ed.). *Brill's Companion to Military Defeat in Ancient Mediterranean Society*. Leiden – Boston : Brill, 2018. Edícia *Brill's Companion to Classical Studies: Warfare in the Ancient Mediterranean World*, vol. 2. 382 s., s. 144-161. ISBN 9789004355774.

VALEVA, Julia – NANKOV, Emil – GRANINGER. Denver (ed.). *A Companion to Ancient Thrace*. Malden – Oxford : Wiley-Blackwell, 2015. Edícia *Blackwell Companions to Ancient World*. 512 s. ISBN 978-1444351040.

WALLACE, Saro. *Ancient Crete: From Successful Collapse to Democracy's Alternatives, Twelfth to Fifth Century B.C.* Cambridge – New York – Melbourne : Cambridge University Press, 2010. 479 s. ISBN 9781107688414.

WALSH, John. Antipater and the Lamian War: A study in 4th Century Macedonian Counterinsurgency Doctrine. In *Ancient History Bulletin*, 2015, roč. 29, č. 1-2, s. 1-27. ISSN 08353638.

WHITEHEAD, David. *Hypereides: The Forensic Speeches*. Oxford : Oxford University Press, 2000, 523 s. ISBN 9780198152187.

WILKINS, John – NADEAU, Robin (ed.). *A Companion to Food in the Ancient World*. Chichester: John Wiley & Sons, Ltd, 2015. Edícia *Blackwell Companions to the Ancient World*. 457 s. ISBN 9781405179409.

WILLETTS, R. F. *Ancient Crete: From Early Times to Roman Occupation*. Abingdon, Oxon : Routledge, 1965 (reedícia z r. 2007). 214 s. ISBN 9780415412711.

WILL, Wolfgang. Zur datierung der Rede Ps. – Demosthenes XVII. In *Rheinisches Museum für Philologie*, 1982, roč. 125, č. 3/4, s. 202-213. ISSN 0035449X.

WILSON, Nigel (ed.). *Encyclopedia of Ancient Greece*. New York : Routledge, 2010. ISBN 9780415873963.

WIRTH, Gerhard. Alexander zwischen Gaugamela und Persepolis. In *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, 1971, roč. 20, č. 4, s. 617-632. ISSN 00182311.

WORTHINGTON, Ian – COOPER, Craig – HARRIS, Edward M. (trans.). Dinarchus, Hyperides & Lycurgus. Austin: In GAGARIN, Michael. *The Oratory of Classical Greece*, vol. 5. Austin : University of Texas Press, 2001. 226 s. ISBN 9780292791435.

WORTHINGTON, I. Alexander the Great and the Greeks in 336? Another Reading of „IG“ II² 329. In *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 2004, vol. 147, s. 59-71. ISSN 00845388.

WORTHINGTON, I. Encore „IG“ II² 329. In *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 2007, vol. 162, s. 114-116. ISSN 00845388.

WORTHINGTON, I. *Demosthenes of Athens and the Fall of Classical Greece*. Oxford – New York: Oxford University Press, 2013. 416 s. ISBN 9780199931958.

WORTHINGTON, I. *By The Spear: Philip II, Alexander The Great and Rise and Fall of The Macedonian Empire*. Oxford University Press : Oxford – New York, 2014. 388 s. ISBN 780199929863.

WRIGHTSON, Graham. The Nature of Command in the Macedonian Sarissa Phalanx. In *Ancient History Bulletin*, 2010, vol. 24, s. 71-92. ISSN 08353638.

YARDLEY, John (trans.) – HECKEL, Waldemar (comm.). *Marcus Junianus Justinus: Epitome of the Philippic History of Pompeius Trogus vol. I: Books 11-12; Alexander the Great*. Oxford : Clarendon Press, 1997. 352 s. ISBN 9781555409517.

ROD KYSEKOVCOV V BOJI PROTI UHORSKÉMU KRÁĽOVI LADISLAVOVI IV. A RAKÚSKEMU VOJVODOVI ALBRECHTOVI I. V ROKOCH 1284 – 1290

PETER ROHÁČ

ROHÁČ, P.: The Kysek Family in the Fight against the Hungarian King (Ladislaus IV. The Cuman) and Austrian Duke (Albrecht I. of Habsburg) in 1284 - 1290. *Vojenská história*, 4, 22, 2018, pp 52-81, Bratislava.

The published study analyses the fights of the Kysek family against the Hungarian King Ladislaus IV. and Albrecht I. of Habsburg, the Duke of Austria and Styria in the 1280's. This family, having the basis in the Western Hungarian border area and centre at the Kysek castle (Hungarian Kőszeg, German Güns) used the chaos in the country for the successful resistance against their own monarch. The king did not manage to defeat them neither in 1284 at the Bernstein castle nor during the initially successful campaign of 1286 – 1287. The family's resistance was only suppressed, following initial minor defeats (in 1284 – 1287), by the Duke Albrecht of Habsburg, in a massive and scathing campaign in 1289. Kyseks lost practically all their positions in the west of the country and without the violent murder of King Ladislaus IV. a year later, this situation would probably have remained.

Military history. Hungary. Middle Ages. Kysek Family in the Fight against the Hungarian King and Austrian Duke. Kyseks, Ivan of Kysek, Nicolaus of Kysek, Ladislaus IV., Albrecht I. of Habsburg. 1284 – 1290.

Rod Kysekovcov (podľa maď. hradu Kőszeg, nem. Güns), pôvodom zo Štajerska, sa vyvíhol medzi elitu Uhorského kráľovstva najmä v službách kráľa Bela IV. (1235 – 1270). Na jeho strane sa príslušníci rodu angažovali najmä počas bojov v rámci občianskej vojny proti jeho najstaršiemu synovi Štefanovi (V.) v 60. rokoch 13. stor. Vďaka kráľovským donáciám, kompenzujúcim ich vojenské služby a ďalším akvizíciám, získali postupne významné pozície v západouhorskom pohraničí. Patrili im viaceré hrady, spočiatku najmä v Železnohradskom komitáte, a často vystupovali v kráľovských krajinských funkciách. Nástup voči nim nepriateľsky naladeného Štefana V. na trón v roku 1270 znamenal pre rod stratu majetkov a pozícií. V konflikte nového panovníka s českým kráľom a rakúskym vojvodom Přemyslom Otakarom II. v rokoch 1270 – 1271 sa Kysekovci postavili, spoločne s inými rodmi, ako exulanti na stranu manžela českej kráľovnej a dcéry Bela IV. Kunhuty (Kunigundy). Následná mierová zmluva umožnila Kysekovcom návrat do krajiny. No až po náhlejši Štefanovej smrti v lete 1272 sa im naskytla šanca nielen na získanie svojich pôvodných majetkov, či ich rozšírenie, ale najmä dostali možnosť ovplyvňovať politiku detského kráľa (iba 10-ročného) Ladislava IV. Kumánskeho (1272 – 1290), avšak vždy len dočasne.

Počas chaotického obdobia po roku 1272 sa Kysekovci dostali do konfliktu nielen s kráľom, ale aj s inými rodmi, najmä s Čákovcami. V tomto boji boli však v roku 1274 dočasne porazení, pričom na bojisku pri Fövény padla aj hlava rodu – bán Henrich Kysecký. No jeho synovia dokázali postupne získať späť stratené pozície. Počas bitky na Moravskom poli vystupoval rod na strane svojho starého podporovateľa Přemysla Otakara II. a v lete 1278 mali ako jeho spojenci vpadnúť do Rakúska. Len drvivé habsburské víťazstvo,

dosiahnuté najmä vďaka podpore nepriateľských rodov vo vzťahu ku Kysekovcom, na čele s Čákovcami, ich donútilo dočasne sa stiahnuť. Tak-či onak si však dokázali udržať značne nezávislé postavenie na západe krajiny v trvalej opozícii voči nevyspytateľnému kráľovi Ladislavovi IV., ktorý sa občas pokúšal skrotiť príliš mocných barónov. V tomto, občas prerušovanom konflikte, však ťahal kráľ zvyčajne za kratší koniec.

Vláda Ladislava IV. Kumánskeho sa pri pohľade na dobové pramene pokladá za turbulentné a chaotické obdobie, pričom zvlášť to platí pre obdobie po roku 1280. Kráľ musel čeliť nielen neposlušnosti barónov, vybavovaniu si účtov medzi nimi a útokom na kráľovské či cirkevné majetky, o ktorých tak často hovoria narácie uhorských listín, ale tiež otvoreným vzburám. Takou bolo i vystúpenie palatína Fintu z rodu Aba na jar roku 1281, ktorému zas čelil spojenectvom s inými barónmi. V tomto prípade hodnosť palatína získal (minimálne od júna 1281) dočasne práve Ivan z Kyseku – najstarší syn bána Henricha (v prameňoch označovaný aj ako Ján). Už čoskoro, niekedy pred marcom 1282, ho však vystriedal vo funkcii jeho najväčší konkurent, z tradične nepriateľskej kličky, Matúš z rodu Čák. Pritom Ivanovi bratia, Mikuláš, ako slavonský bán (1280 – 1281), a Henrich, v spomínanej dobe plienili majetky záhrebského biskupa Timoteja (1263 – 1287), pričom im očividne neprekážali ani cirkevné kľiatby.¹ Primárnym problémom však bolo pre kráľa (už druhé) povstanie Kumánov, ktoré ukončila až ich porážka v bitke pri jazere Hód na juhu Maďarska niekedy na jeseň 1282. Kumáni sa bránili, okrem iného aj „kristianizačnej“ politike mladého panovníka, prevádzanej však najmä pod tlakom cirkvi a pápežského legáta. Nakoniec sa však, ako je známe, sám Ladislav preorientoval do takej miery na život svojich kočovníckych spojencov, napokon po matke bol Kumánom aj on, že do dejín vstúpil s prívlastkom – Kumánsky.²

Obliehanie Bernsteinu a rakúsky vpád 1284 – 1285

Ladislavovi však predsa len nemožno uprieť snahu skonsolidovať kráľovskú moc a podriaďiť si mocných barónov. Táto politika však bola často závislá práve od iných barónov, nehovoriac už o využití všeobecne nenávideného kočovníckeho a pohanského elementu – Kumánov. Konflikt s rodom Kysekovcov sa obnovil, okrem iného, kvôli ich neochote vrátiť neoprávnene obsadené kráľovské, resp. aj iné majetky. Stalo sa tak v relatívne netradičnom zimnom čase niekedy po Vianociach roku 1283, keď sa zo zásobovacích, komunikačných a poveternostných dôvodov nezvykli viesť vojenské ťaženia. Vtedy kráľ Ladislav IV. vpadol do západného pohraničia, údajne s mnohými tisícami Uhrov a Kumánov, pričom chcel dobyť hrad Bernstein (maď. Borostyánkő), západne od Kyseku v dnešnom Burgenlande. Podľa správy rakúskeho kronikára však „kvôli nečestnosti svojich nič nevykonali a musel sa vrátiť“. Ťažko povedať, o akú

¹ WERTNER, Mór. A Güssingiek I. In *Századok XXXIX*. Budapest 1895, s. 53-54. K hodnostárom pozri: ZSOLDOS, Attila. *Magyarország világi archontológiája 1000-1301*. Budapest : História-MTA Történettudományi intézete, 2011, s. 22, 47. ISBN 978 9627 38 3. Stručne tiež: TIHÁNYIOVÁ, Monika. Podoby života na hradoch stredovekého Gemera. In *Stredoveké hrady na Slovensku. Život, kultúra, spoločnosť* (ed. DVORÁKOVÁ, Daniela a kol.). Bratislava : VEDA, 2017, s. 213-226. ISBN 978-80-224-1608-5.

² Kumáni boli dôležitou oporou mladého kráľa. Ich dvojnásobné povstanie rozobral napr. maďarský historik Attila Zsoldos. Prináša však aj iný pohľad na politické udalosti v rokoch 1279-1282, ako bolo zajatie mladého kráľa barónmi začiatkom roka 1280 a tiež nový pohľad na vzburu palatína Fintu z rodu Aba. ZSOLDOS, Attila. Téténytől a Hód-tóig (Az 1279 és 1282 közötti évek politikátörténetének vázlatja). In *Történelmi Szemle XXXIX. évf. 1997. 1. szám*. Budapest : Magyar Tudományos Akadémia, 1997, s. 69-98. ISSN 0040-9634.

nečestnosť išlo, snáď to bola nespokojnosť s termínom, či vôbec (vynútenou) účasťou na ťažení. Hoci je tu aj možnosť, že „kráľovým ľudom“ sa jednoducho priecilo „zničiť“ predstaviteľov jedného z najmocnejších a najbohatších uhorských rodov, v podstate jedných z ich radov. Tiež môžeme len špekulovať ohľadom kráľovej motivácie, prečo si vybral práve Bernstein, kde bolo ťažké počítať, vzhľadom na polohu na hraniciach s Rakúskom, s momentom prekvapenia, navyše, keď sa jeho hlavná opora – Kumáni absolútne nedali použiť na dobývanie opevnených hradov. Na druhej strane však zimné obdobie mohlo prekvapiť aj rod potomkov bána Henricha.³ Ladislav mal požiadať o pomoc proti Kysekovcom aj rakúskeho vojvodu Albrechta Habsburského, syna svojho spojencu a nemeckého kráľa Rudolfa I. (1273 – 1291). Jeho odpoveď však bola vyhybavá a skôr sa stavala do roviny sprostredkovateľa zmieru medzi nimi. Takže Ladislavove oddiely sa na konci roka 1283 vrhli na majetky vzpurných oligarchov v západnom pohraničí bez rakúskej pomoci. Presnejšie to môžeme zaradiť minimálne do rozmedzia 9. januára až 16. februára 1284, keďže toto obliehanie datuje séria kráľovských listín, pri ktorých sa v datovacej formulke používa označenie „*sub castro Perustian*“ a ďalšie obmeny názvu dnešného hradu Bernstein. Prvá z listín, z 9. januára bez udania roka, ktorú však vďaka datovaniu pod hradom „Perustian“ radíme k roku 1284, dokladá iba kráľovu prítomnosť na obliehaní.⁴ Druhou listinou z 10. januára povýšil kráľ Petra a Farkaša, synov Ondreja „*de Mogor*“ (na území dnešných Zlatých Klasov na severe Žitného ostrova), za „vernost’ a služby“ pri dobývaní hradu, zo stavu jobagiónov Bratislavského hradu medzi kráľovských sevientov. Z tej istej dediny sa tejto pocty dostalo aj ďalším ôsmim jobagiónom, ich „príbuzným“. Zmienka o službách pri dobývaní Bernsteinu zas ukazuje, že obliehanie už muselo trvať istý čas, takže jeho začiatok môžeme predpokladať ešte na konci roka 1283.⁵ Dokument zo 17. januára, podobne ako prvá listina, rieši návrat Kysekovcami skonfiškovaného majetku.⁶ O tri dni neskôr zas pred panovníka predstúpili Aladár a jeho synovia Ladislav a „Prebart“, aby im potvrdil vlastníctvo majetkov po bezdetnom príbuznom, čo kráľ, za ich nešpecifikované služby, schválil.⁷ Že prítomnosť

³ „*Post nativitatem Domini Ladislaus rex... prope terminos Austrie cum multis milibus Vngarorum et Comanorum castrum Pernstain... expugnare conabatur, sed propter improbitatem suorum nichil profecit...*“ GOMBOS, Franciscus Albinus. *Chronicon Austriacum* anonymi. In *Catalogus fontium historiae Hungariae I.*, Budapestini : Ab Academia litterarum de Sancto Stephano rege nominata editus, MCMXXVII.s. 514, č. 1215. PAULER, Gyula. *A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt II.* Budapest : A Magyar tudományos akadémia, 1893, s. 494. Porovnaj: WERTNER, ref. 1, s. 54. Podobne tiež: RÉVÉSZ, Ferencz. *Németujvári Iván. Élet-és jellemrajz.* — Második közlemény. In *Erdélyi Múzeum. kötet VIII. szám 2*, Kolossvár 1913, s. 141-142. Stručne aj: SZABÓ, Károly. *Kun Laslo 1272-1290.* Budapest : Mehner Vilmos Kiadása, 1886, s. 113-114.

⁴ Ide o listinu prikazujúcu vrátiť zem „Ladun“, zabranú Ivanom z Kyseku Štefanovi synovi „Jaka“. WENZEL, Gusztáv. *Codex diplomaticus Arpadianus continuatus IX.* (CDAC) Pest : A Magyar tudományos akadémia, 1871, s. 565, č. 418. PAULER, ref. 3, s. 493-494. K Albrechtovmu postoju: GÄNSER, Gerald. *Die Güssinger Fehde.* In *Die Güssinger - Beiträge zur Geschichte der Herren von Güns/Güssing und ihrer Zeit (13./14. Jahrhundert).* Hrg. Heide Dienst, Irmtraut Lindeck-Pozza. Eisenstadt : Das Burgenländisches Landesmuseum, 1989, s. 197. ISBN 9783854051053.

⁵ NAGY, Imre – FARKAS, Deák – NAGY, Gyula. *Hazai oklevéltár 1234-1536.* (HO) Budapest : Knoll Károly Akad. Könyvtár Bizománya, 1879, s. 96, č. 90. Pozri tiež: SZENTPÉTERY, Emericus. *Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica II./2-3*, (RA). Budapestini : Academiae litterarum Hungariae, 1961, 331, č. 3283.

⁶ FEJÉR, Georgii. *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis VII./2*, (CDH). Budae : Typis typogr. Regiae universitatis Ungaricae, 1832, s. 228. Pozri aj: RA II./2-3, s. 331, č. 3285.

⁷ NAGY, Imre – NAGY, Iván – VÉGHÉLY, Dezső. *Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vasonkeo. I.* Pest, 1871, s. 54-55, č. 56. Pozri tiež: RA II./2-3, s. 331, č. 3286.

kráľa v západnom pohraničí prilákala do jeho tábora sťažovateľov na bezprávie zo strany Kysekovcov aj z radov „vyššej“ šľachty, svedčí listina zo 6. februára, v ktorej zaznamenáva sťažnosť Konráda „de Owar“ (dnes Mosonmagyaróvár).⁸

Medzi osobami v kráľovom tábore by sme však 12. februára našli aj mešťanov mesta Šopron, Štefana a Juraja, synov Filipa.⁹ Práve spomínaní mešťania získali o niečo neskôr, pred 3. októbrom 1284, od kráľa zem „Egered“. Dôvodom donácie bola ich účasť na posolstvách k rakúskemu vojvodovi Albrechtovi. Logické by bolo predpokladať, keďže predošlá listina žiadne ich škody nespomína, že posolstvo, pri ktorom utrpeli nejaké straty, sa uskutočnilo až po neúspešnom obliehaní Bernsteinu. Onými škodami bolo totiž zajatie ich ľudí zo strany Kyseckých a z toho vyplývajúce, hoci priamo nespomínané, výdavky na výkupné.¹⁰

Poslednými správami ohľadom pobytu Ladislava IV. pod hradom Bernstein je trojica listín zo 16. februára 1284. V jednej z nich nariaďuje odobratie istého majetku („*iuxta Sedun*“) z vlastníctva dvojice servientov Kysekovcov, ktorí sa, okrem iného, previnili tým, že sa odmietli pripojiť ku kráľovským oddielom a daruje ho inej trojici servientov, ktorí sa, naopak, na obliehaní zúčastnili.¹¹ Najskôr k tomuto obliehaniu môžeme zaradiť aj ďalšiu listinu kráľa Ladislava IV. datovanú Fejérom na tretí deň po sviatku sv. Valentína pod hradom „Porustyan“, no chybné zaradenú k roku 1289. Spomína sa v nej zranenie šípom, ktoré pod oným hradom utrpel Alexander, syn Adriana na pravom ramene, za čo mal dostať, spoločne s tromi svojimi príbuznými, zem Železného hradu (Vasvár) „Bolda“, skonfiškovánú kráľovým „neverným“. Takže niekedy po 16. februári 1284 sa kráľ vzdal ďalšieho obliehania a stiahol sa na východ. Zo zachovaných správ, resp. zmienených osôb, nemôžeme predpokladať nejako zvlášť početné oddiely v službách Ladislava IV, snád s výnimkou Kumánov. Usudzujeme tak najmä na základe absencie zmienok o účasti významnejších barónov a podobne, aj pri častých zmienkach v donáciách po predošlom víťazstve nad Kumánmi pri jazere Hód z roku 1282 a nasledujúcich, absentujú správy ohľadom obliehania Bernsteinu. Naopak, skôr sa zdá, aspoň podľa zachovaných správ, že sa obliehania zúčastnili najmä osoby z bezprostredného okolia, teda zo západných

⁸ NAGY, Emerici. *Codex diplomaticus patrius VI.* (CDP), Budapest : Typis Victoris Sauerwein, Typis societatis Franklinianae, 1876, s. 301, č. 218. Porovnaj: RA II./2-3, s. 331-332, č. 3287. Aj nasledujúca listina z 9. februára rieši majetkové otázky, no bez vzťahu k rodu Kysekovcov. RA II./2-3, s. 332, č. 3288.

⁹ Konkrétne išlo o potvrdenie na ich majetok Harka (dnes dedina rovnakého mena), južne od Šopronu. NAGY, Emerici. *Codex diplomaticus patrius II.* (CDP). Budapest : Typis Victoris Sauerwein, Typis societatis Franklinianae, 1876, s. 15-16, č. 9. Ohľadom dátumu pozri: RA II./2-3, s. 332, č. 3289.

¹⁰ „... nobis in legacionibus domino Albrehto duci Austrie at Styrie deferendis exhibuit... dampna ipsius, que in captiuatione hominum filiorum herrici pro fidelitate nobis... sustinuit...“ CDP II. s. 16-17, č. 10. Ladislav IV. mal osobitý vzťah k mestu Šopron. Dokladá to aj fakt, že na konci decembra 1282 tamojších mešťanov oslobodil od platenia mýta v celej krajine a v lete 1283 sa zaujímal, na popud mešťanov, aj o stav obranných opatrení v meste. IPOLYI, Arnold – NAGY, Imre – VÉGHÉLY, Deszö. *Codex diplomaticus patrius VII.* (CDP). Budapest : Typis Victoris Sauerwein, Typis societatis Franklinianae, 1880, s. 218-219, č. 175. WENZEL, Gusztáv. *Codex diplomaticus Arpadianus continuatus IV.* (CDAC) Pest, Budapest : A Magyar tudományos akademia, 1862, s. 254, č. 157.

¹¹ „... Mixa filio Petri Michaeli filio Stephani et Thome filio Alexandri pro seruicys... sub castro parustian...“ HO s. 101, č. 96. Pozri tiež: RA II./2-3, s. 333, č. 3291.

¹² FEJÉR, Georgii. *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis V/3*, (CDH). Budae : Typis typogr. Regiae universitatis Ungaricae, 1830, s. 460. V prospech datovania práve k 16. februáru 1284 by svedčila i záverečná formulka „Datum sub castro Purustyan“. RA II./2-3, s. 333, č. 3292. Tretia listina je zaujímavá len datovaním „sub castro Perestian“. RA II./2-3, s. 332, č. 3290.

komitátov krajiny, hoci určite nie všetci, ako to dokladajú konfiškačné pasáže kráľovských listín. To by mohlo naznačovať relatívne „improvizovanú“ akciu s menším počtom síl, navyše v nepriaznivom zimnom období.

Za výnimky z vyššie uvedeného predpokladu môžeme pokladať len dvojicu správ. Obe pochádzajú z roku 1284 a týkajú sa účasti osôb predsa len zo vzdialenejších, severovýchodných oblastí krajiny. Podľa prvej z nich dostal magister Jób, zvaný Malý (parvus), dnešnú lokalitu Füzerkomlós („Cumlos“) južne od hradu Füzér v Zemplínskych vrchoch. Dôvodom boli jeho verné služby kráľovi, ale najmä išlo o smrť jeho servienta a príbuzného Bohuslava, ktorý padol práve pod hradom Bernstein.¹³ Druhá správa prináša na scénu predsa len niekoho z „vyššej spoločnosti“. Išlo o magistra Štefana, syna bána Erney(ho) z rodu Ákoš, ktorého majetková základňa ležala v komitáte Boršod. Tento pred jágerskou kapitulou niekedy v priebehu roka 1284 daroval svojmu servientovi Herbordovi, synovi „Ive de Wrue“ zo Železnohradského komitátu zem Kondó, severozápadne od Miškolca. Medzi dôvodmi bola, okrem iného, aj Herbordova účasť v bitke na jazere Hód, ale najmä fakt, že mal pod hradom Bernstein utpieť ťažké zranenie. Zvláštnym je tu najmä fakt, že servient (resp. jeho otec) mal pochádzať zo západných častí krajiny, kým jeho pán presne z opačného konca. Mohlo by sa jednať o náhodný vzťah, no v listine sa vyslovene spomína, že slúžil svojmu pánovi „*ab adolescencia sua*“ a jeho služby museli byť teda cenné, pokiaľ dostal majetok v priestore, kde sa nachádzalo jadro majetkov Ákošovcov. Výrečným faktom je aj skutočnosť, že samotný Štefan nezastával za vlády Ladislava IV. žiadnu významnú funkciu, čo sa zmenilo až za vlády nasledujúceho kráľa Ondreja III. To by mohlo znamenať, že aj on patril medzi „nespokojencov“ a pre kráľa Ladislava bol teda nespoľahlivým elementom nielen počas obliehania Bernsteinu.¹⁴

O dôležitosti nejakej vojenskej akcie svedčí, ak opominieme otázku zachovanosti prameňov do dnešných čias, najmä početnosť zmienok o nej v naráciách uhorských listín z neskorších rokov po samotnom ťažení. V prípade obliehania Bernsteinu môžeme počítať len s trojicou zmienok, čo je vzhľadom na neúspech akcie prirodzené. Prvú nachádzame v donačnej listine Ladislava IV. z roku 1287 pre Juraja (Gregora), syna magistra Imricha z rodu Osl. Podľa nej Juraj, spoločne s dvoma svojimi príbuznými, padli do zajatia Kysekovcov, keď sa spoločne s kráľom zúčastnili na ťažení proti „neverným“ Ivanovi a Mikulášovi zo spomínaného rodu. Malo sa tak stať „sub castro Pystien“ a ako kompenzáciu za výkupné vo výške 200 hrivien, ktoré musel Juraj zaplatiť, dostal zem „Byka“ v Šopronskom komitáte (pravdepodobne Bük, asi 20 km vých. od Kyseku), čo bola určite dosť ošemetná akvizícia. Uvedená správa by potom dokladala nielen kronikárom uvádzané rozpory v kráľovskom tábore, ale minimálne aj nejakú čiastkovú porážku. O tom svedčí napokon i zajatie a následné výkupné, čo v podstate v tichosti priznáva svojou donáciou i kráľ. Je potrebné ešte podotknúť, že príslušníci rodu Osl patrili v danej dobe medzi najvýznamnejších príslušníkov šľachty v Šopronskom komitáte, ktorí v predošlej dekáde stáli na strane Čákovcov, resp. kráľa, na čo však doplatili a do budúcnosti sa teda museli prispôsobiť novým pomerom a podriaďiť sa Kysekovcom.¹⁵ Onými Jurajovými príbuznými a „spoluzajatcami“ boli magister Herbord,

¹³ CDP VI. s. 304-305, č. 221.

¹⁴ CDP VI. s. 311-312, č. 226. KIS, Péter. Ákos nembeli István. Egy magyar előkelő életútja a 13-14. század fordulóján. In R. Várkonyi Ágnes Emlékkönyv, születésének 70. évfordulója ünnepére, (Szer. TUSOR, Péter). Budapest 1998 s. 59, 69-70. ISBN 963 463 141 X.

¹⁵ „Gregorius filius magistri Emerici de genere Osl... cum proximis suis, Herbordo filio Herbordi, et Inda(Andrea) filio Petri... exstiterunt captivi, et idem Gregorius de eadem captivitate cum ducentis marcis se redemit...” CDAC IV., s. 294-295, č. 187. KARACSONYI, János. A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig I.-III. kötet. Budapest : A Magyar Tudományos Akadémia,

syn komesa Herborda, a Jakub, syn bána Osla. Herbord totiž v apríli 1284, kvôli svojmu zajatiu a nutnosti získať výkupné, dal do zálohu Jánovi synovi Belud(a) svoj podiel na majetku „Zeplak“ za 32 hrvien striebra.¹⁶ Ďalším dokladom, no bez zvláštnych detailov, je kráľovská listina z roku 1290, dokladajúca účasť komesov Štefana a Mikuláša „de Bokon“ (Bakony) na ťažení a dobývaní toho istého hradu „Parastyan“, pri ktorom mal byť Štefan ťažko zranený.¹⁷

V každom prípade bola táto vojenská akcia neúspešná a predstavovala obrat v dovtedajšej kráľovej politike, najmä, keď si uvedomíme, že to bolo jeho v podstate prvé priame a samostatné vystúpenie proti Kysekovcom ako mocným oligarchom. Aj napriek dočasnému ústupu monarchu trvali tieto konflikty až do konca jeho vlády. V rámci svojej lavírovacej politiky sa teda musel mladý kráľ s Kysekovcami dočasne zmieriť. Dokladá to i obsadenie funkcie palatína, ktorú (s krátkym prerušením v auguste 1284) zastával Ivanov brat – Mikuláš z Kyseku, minimálne od júla 1284 do konca decembra 1285. Výrazom Mikulášovho sebedovedomia je potom aj jeho listina z roku 1284, ktorou za verné služby daroval magistrovi „Duruzlavovi“ majetok „Ozun“ v Železnohradskom komitáte, ktorý mu predtým, tiež „za verné služby“ udelil práve kráľ Ladislav IV. Je nanajvýš pravdepodobné, že spomínaný „Duruzlav“ bojoval na strane Kysekovcov práve pri hrade Bernstein. Ak by sa tak stalo, potom kráľovo potvrdenie tejto donácie zo 16. septembra 1285 bolo nielen dokladom jeho „kapitulácie“, ale aj svedectvom jeho slabosti.¹⁸

Po stiahnutí sa kráľovských oddielov Ivan, ktorý mal pokladať predošlú habsburskú zdržanlivosť za slabosť, hoci skôr by sme mohli uvažovať o preventívnom opatrení, napadol rakúske pohraničie a vyplienil oblasť okolo Viedenského Nového Mesta. Škody, ktoré mešťania na svojich majetkoch utrpeli, sanoval potom vojvoda v novembri 1289, keď ich oslobodil od všetkých daní a poplatkov.¹⁹ Stať sa tak mohlo niekedy v druhej polovici roka 1284 a bolo len prirodzené, že to vyvolalo odvetu zo strany rakúskeho vojvodu. No ešte predtým zažila krajina, na rozhraní januára a februára 1285, vpád Mongolov (Tatárov) a ich vazalov ruských kniežat. Išlo o oddiely chána Nogaja a Telebuga, ktoré prekročili Karpaty na severovýchode a plieniac sa dostali až k Pešti, kde ich odrazilo šľachtické vojsko v spolupráci s budínskymi mešťanmi, keďže kráľ sa neangažoval. Vracajúcich sa útočníkov potom v marci na spiatočnej ceste, okrem nepriaznivého počasia, zaskočili

1900-1901, II. s. 408. KRISTÓ, Gyula. A Csákok és a Kőszegiek harca Sopron megyében. In *Sopron szemle 20 (1966)*. Sopron – Szombathely 1966, s. 333-336. O tom, že rod Osl bol donútený pridať sa na stranu Kyseckých, svedčí i fakt, že práve Herbord figuruje v júli 1285 medzi svedkami donácie palatína a zároveň šopronského župana Mikuláša z Kyseku medzi jeho prívržencami. CDAC IX. s. 427-428, č. 305.

¹⁶ CDAC IV. s. 275, č. 172. KRISTÓ, ref. 15, s. 335.

¹⁷ CDAC IV. s. 352-353, č. 226.

¹⁸ Mikulášov odkaz na fakt, že Duruzlav slúžil už jeho otcovi bánovi Henrichovi, ako aj štruktúra listiny akoby napodobňovali kráľovské donácie. CDP VII., s. 189-190, č. 148, a kráľovo potvrdenie donácie: CDP VII., s. 196-197, č. 154. ZSOLDOS, ref. 1, s. 22. HÓMAN, Bálint – SZEKFÜ, Gyula. *Magyar történet I*. Budapest : Királyi MagyarEgyetemi Nyomda – Maecenas Kiadó, 1935/1990, s. 605. ISBN 963-7425-34-9. Svojsky to komentoval svojho času už Jonáš Záborský, keď konštatoval, že pre Kysekovcov „nemal kráľ šibenice, ale im dával tituly a majetky“. ZABORSKÝ, Jonáš. *Dejiny kráľovstva uhorského od počiatkov do časov Žigmundových*. Prepísal a do tlače pripravil Timotej Kubiš. Bratislava : Slovart, 2012, s. 462. ISBN 978-80-556-0407-7.

¹⁹ GÄNSER, ref. 4, s. 198. Čo sa týka škôd mešťanov, išlo, prirodzene, o straty utrpené v celom období medzi rokmi 1284/5 – 1289, a teda nielen na jeho začiatku. LINDECK-POZZA, Irmtraut. *Urkundenbuch des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete der Komitate Wieselburg, Ödenburg und Eisenburg II.* (UBB). Graz – Köln : Verlag Hermann Böhlau Nachf., 1965, s. 219, č. 312.

v Sedmohradsku aj tamojší Sasi a porazili ich. Išlo v podstate o lúpežný vpád, ktorého cieľom bola najmä korisť, no čoskoro sa objavili aj teórie o kráľovej zodpovednosti zaň.²⁰

Čo sa týka rakúskej odpovede na plienenie, detailne, no so značnou dávkou básnickej invencie ju vo svojej rýmovanej kronike podáva Otakar Štajerský. Ak si teda odmyslíme preháňanie a „výmysly“, dostaneme zhruba nasledujúci priebeh udalostí. Na čele trestného oddielu bol švábsky rytier (a krajinský maršalek) Herman z Landenbergu a spolu s ním i viacero ďalších rytierov, ako napr. slávny Berthold z Emmerbergu. Vpád sa uskutočnil v lete 1285, no aj napriek našim kronikárom proklamovaným varovaniam zo strany vojvodu (ktorý je preňho vzorom rytierskych cností) ohľadom uhorskej taktiky sa akcia skončila katastrofou práve pri hrade Bernstein, kde jeho jednotky utrpeli porážku. Útočníci sa totiž dostali do obklúčenia, museli sa vzdať a putovali do zajatia, v ktorom bola ich zbroj a kone korisťou víťazov. Zdá sa, že Ivan z Kyseku, v súčinnosti so svojimi bratmi Mikulášom, Henrichom, ale aj Petrom – vesprímskym biskupom, dokázali zhromaždiť väčšie sily a mohli mať teda nad útočníkmi početnú prevahu. Podstatná sa však ukázala byť taktika. Rakúsky rytiersky oddiel sa totiž ocitol pod salvami uhorských šípov a ich zovretá formácia najskôr ani nedostala príležitosť využiť svoju najväčšiu zbraň, frontálny útok, a doslova sa rozpadla.²¹ Kratšia správa inej kroniky hovorí stručne o „akýchsi povestných, či slávnych mužoch zo Štajerska“ so zhromaždeným „vojskom“, ktoré vpadlo do Uhorského kráľovstva. Po počiatočnom úspechu a vyplienení časti pohraničia boli však Štajerčania rýchlo napadnutí a obklúčení oddielmi „udatného grófa“ Ivana z Kyseku. Zvláštne pôsobí najmä noticka o Ivanovej „udatnosti“, keďže preň nemecky písané pramene mali zvyčajne omnoho negatívnejšie a pejoratívnejšie charakteristiky. Tak či onak, tiež podľa tejto správy, môžeme predpokladať, že aj napriek pokusu o útok boli Rakúšania odrazení a z diaľky ostreľovaní uhorskými oddielmi, pričom kone útočníkov mali byť prebodnuté šípami a „všetci“ padli do zajatia. Záverečná veta, stroho konštatujúca, že uhorský kráľ zvíťazil nad mnohými, jemu odporúčiacimi komesmi, je však tak trochu záhadou, pokiaľ ju nebudeme vzťahovať k jeho neskoršiemu úspechu, ktorý náš spravodajca posúva do nasledujúceho roku.²²

Najskôr k ťaženiu z roku 1285 by sme mohli priradiť aj neskoršiu správu Jána z Victringu zo 14. stor., síce nedatovanú a dosť všeobecne ladenú, no predsa len zaujímavú. Rovnako spomína boj medzi oboma stranami, vyzdvihujúc lukostrelecké umenie Uhrov, čo dezorganizovalo Albrechtove oddiely, ktorých zvyšky skončili v zajatí. Ivan mohol byť teda spokojný s víťazstvom a ešte viac s neskorším bohatým výkupným, takže následné (hoci len dočasné) zmierenie s rakúskym vojvodom, mohlo byť pokladané za víťazstvo Kysekovcov.²³ Iná správa zo 14. stor., hoci chybné zaradená k roku 1288, hovorí

²⁰ PAULER, ref. 3, s. 496-499. Podobne aj: SZABÓ, ref. 3, s. 117-120. Najnovšie sa tejto problematike venoval: SZŐCS Tibor. Egy második „tatárjárás“? A tatár – magyar kapcsolatok a XIII. század második felében. In *Belvedere XXII. 3-4*. Szeged : Belvedere Meridionale alapítvány, 2010, s. 16-49.

²¹ GOMBOS, Franciscus Albinus. Ottokar von Steier. In *Catalogus fontium historiae Hungariae III.*, Budapestini : Ab Academia litterarum de Sancto Stephano rege nominata editus, MCMXXXVIII. s. 1824-1841, č. 4146. PAULER, ref. 3, s. 502-504. V krátkosti aj: KRISTÓ, Gyula. *Az Árpád-kor háborúi*. Budapest : Zrínyi katonai kiadó, 1986, s. 149. Pozri tiež: MÜCSKE, J. F. Alphons. *Albrecht I. - Herzog von Österreich und Römischer König*. Paderborn : Salzwasser Verlag GmbH, 2015. Nachdruck des Originals von 1866, s. 13. ISBN 978-3-7340-0201-4.

²² GOMBOS I., *Chronicon Salisburgense*. s. 682, č. 1490. SZABÓ, ref. 3, s. 128-130. Autor však kladie rakúsky vpád až do roku 1286. Rovnako datuje spomínané ťaženie ako udalosť po krajinskom sneme 1286 aj: RÉVÉSZ, ref. 3, s. 142-145.

²³ GOMBOS, Iohannes Victoriensis abbas. In *Catalogus fontium historiae Hungariae II.* Budapestini : Ab Academia litterarum de Sancto Stephano rege nominata editus, MCMXXXVII., s.

v relatívne zmierlivom duchu o bitke medzi oddielom poslaným vojvodom Albrechtom a Uhrami, pričom sa víťazstvo, opäť vďaka lukostreleckému umeniu, napokon priklonilo na stranu Uhrov. Na záver správy spomína uzavretie „priateľstva“ prostredníctvom „Hugone de Camvers“ – teda Huga z Tauvers, no nerobi si žiadne ilúzie ohľadom spoľahlivosti Uhrov, ktorí sú podľa svojho zvyku „nestáli v sľuboch“.²⁴ Na základe informácií kronikárov môžeme teda predpokladať, že asi tisícčlenný oddiel Kysekovcov mal výraznú prevahu nad zhruba stovkou rakúskych rytierov, aj keď tento počet navyššie o ich sprievod zložený napr. z panošov. Podľa Otakara Štajerského rakúski a štajerskí rytieri sa chceli pred presilou stiahnuť, no Habsburgovcami protežovaní Švábi to vraj pokladali za hanebné a radšej sa rozhodli bojovať, a tak vlastne zapríčinili porážku. Išlo v podstate o „menší“ vojenský stret, pri ktorom sa ukázala prevaha klasickej uhorskej taktiky útokov ľahkej jazdy, z diaľky zasypávajúcej šípmi nepriateľa, nad taktikou útoku zomknutej ťažkej rytierskej jazdy. Podmienkou úspechu však bolo dostať sa do priameho kontaktu s nepriateľskou formáciou, čo sa v tomto prípade podarilo a môžeme predpokladať bohatú korisť pre víťazov v podobe zajatých šľachticov, ich zbroje a koní.²⁵

Čo sa týka samotného zmieru, ten bol uzavretý prostredníctvom kastelána hradu Hainburg Huga (VI.) z Taufers (syna Ulricha II. z Taufers) v Tirolsku. Ten vraj musel presviedčať Uhrov na rozhovory vo Viedenskom Novom Meste, pričom sa zdá, že vojvodovi išlo najmä o prepustenie zajatcov a z tohto hľadiska mal dokonca súhlasiť aj so spojeneckou zmluvou s Ivanom. Údajne mu prisľúbil aj vojenskú pomoc (1 000 mužov) proti všetkým jeho nepriateľom, s podmienkou, že to nebudú Nemci, takže sa zdá, že daná dohoda bola namierená najskôr proti uhorskému kráľovi.²⁶ Je jasné, že vojvoda utrpel porážku, no napriek správam kronikárov vykresľujúcim všetko v čiernych farbách sa nezdá, že by šlo o nejakú totálnu katastrofu. Predsa len, porazený oddiel určite nepredstavoval hlavnú Albrechtovu silu, hoci efekt porážky musel byť značný. Na druhej strane mu však jeho domáca revindikačná politika určite nepridala na obľúbenosti, a teda šľachta sa nijak zvlášť nehrnula s nadšením do jeho služieb, ako sa to ukázalo aj v budúcnosti. Napokon hlavným veliteľom bol Šváb, ktorých neobľúbenosť, ako cudzích votrelcov, bola v Rakúsku povestná už od čias Albrechtovho otca, pričom aj Otakar Štajerský „zvaľuje“ porážku práve na švábskych rytierov. Albrecht určite potreboval zmier viac než Ivan, keďže „pacifikácia“ šľachty v jeho krajinách nebola ani zďaleka ukončená a na okamžitú odplatu mohol sotva pomyslieť. Tak či onak sa však zdá, že podstatnou inšpiráciou a podnetom k zmieru bola obava z odvety Kysekovcov a ich viacmenej istého útoku na Albrechtove územia, takže zmier bol pre vojvodu najreálnejším možným východiskom zo zložitej situácie.

Útok ľudí Ivana z Kyseku na rakúske pohraničie, a to aj napriek úspechu z roku 1285 a proklamovanému spojenectvu, možno však predsa len pokladať za taktickú chybu. Je síce pravda, že vojvodu Albrehta v roku 1284 zamestnávalo upevňovanie si moci v čerstvo nadobudnutom rakúskom a štajerskom vojvodstve, ktoré mu len rok predtým udelil jeho otec Rudolf I. z titulu nemeckého kráľa ako léno. A Ivanov provokatívny

1353, č. 3224.

²⁴ GOMBOS I., Anonymi Leobensis. s. 277, č. 592. Pokiaľ je nám známe, len Ferencz Révész kladie spomínanú zrážku k roku 1288. RÉVÉSZ, ref. 3, s. 149.

²⁵ WERTNER, ref. 1, s. 55-56. BORUS, Josef. Heere, Waffen und Kämpfe in der zweiten Hälfte des 13. Jahrhunderts. In *Die Güssinger - Beiträge zur Geschichte der Herren von Güns/Güssing und ihrer Zeit (13./14. Jahrhundert)*. s. 153-155.

²⁶ PAULER, ref. 3, s. 504-505. LADURNER, P. Justinian. Urkundliche Geschichte der Edlen von Tauvers. In *Zeitschrift des Ferdinandeums für Tirol und Vorarlberg Ser. 3, vol. 12*. Innsbruck 1865, s. 52-53.

útok sa vzhľadom na zmierenie s kráľom Ladislavom IV. a nečinnosť Albrechta mohol, a jemu sa očividne aj javil, ako správny krok. Keď si však uvedomíme, že mier s nestálym kráľom bol pre Kysekovcov značne neistý, tak nebolo veľmi rozumné vytvárať si ďalšieho mocného nepriateľa, ktorý určite nezabudol na dané poníženie a skôr, či neskôr by musel Ivan bojovať na dvoch frontoch. Búriť sa proti vlastnému „slabému“ kráľovi a ťažiť z chaotickej situácie doma bola jedna vec, no stáť proti moci bojovného Habsburga už bola úplne iná záležitosť. Aj napriek počiatočným úspechom sa to však Kysekovcom, ako to ešte uvidíme, nakoniec v roku 1289 vypomstilo.

Boje v rokoch 1286 – 1287

Predohrou k ďalšiemu kolu bojov bolo krajinské zhromaždenie na Rákošskom poli pri Pešti v júni a júli 1286. Na ňom kráľ Ladislav, v súčinnosti s prelátmi, na čele s ostrihomským arcibiskupom Vladimírom (Lodomér), no zdá sa, že bez relevantnejšej účasti najvýznamnejších barónov, vyhlásil v podstate ďalší pokus o revindikačnú politiku a prehodnotenie, resp. kontrolu legálnosti nadobudnutia majetkov. To pre väčšinu šľachty, ktorá sa predtým, často násilne, zmocnila mnohých kráľovských a cirkevných majetkov, neznamenal nič dobré. Neprijateľné to bolo, samozrejme, aj pre bratov z rodu Kysekovcov, proti ktorým bola priamo namierená jedna z kráľovských listín vydaná 30. júna počas snemu. V nej kráľ avizoval lehotu jedného roka, počas ktorej bolo možné, aby sa osoby poškodené Kysekovcami a ich straníkmi obrátili na súd so svojimi sťažnosťami.²⁷ Navyše zmenu kurzu kráľovej politiky dokladá i výmena na poste palatína, kde Mikuláša z Kyseku vystriedal už niekedy v prvej polovici roka 1286 Makján (Mokianus z vetvy Debrő) z rodu Aba.²⁸ Že sa kráľ odvracia od rodu Kysekovcov, svedčilo i zbavenie Mikuláša funkcie bratislavského župana, ktorým bol minimálne do 14. decembra 1285. Vystriedal ho istý Demeter, ktorý sa spomína ako župan 27. mája nasledujúceho roka. Takže niekedy medzitým, v prvej polovici roka 1286, prišiel rod aj o túto dôležitú pozíciu.²⁹

Konflikt sa rozhorel následne v novembri 1286 útokom kráľových oddielov na hrady Kysekovcov na západe krajiny. Kráľ vtedy dokázal zhromaždiť „veľké“ vojsko a napadnúť Ivana z Kyseku. Ten sa pravdepodobne pokúsil o obranu, no po útoku jedného z kráľových komesov sa mal dať na útek a uchýliť sa do svojho „najlepšieho“ hradu, odkiaľ však počas obliehania znovu unikol. Jeho nemenovaný hrad následne padol a jeho bratia sa mali vraj dostať nadlho do zajatia, pričom padli tiež mnohí z Ivanových nemeckých žoldnierov. Jednou z možných lokalít by mohol byť hrad St. Vid, prípadne aj samotný Kysek. Tesne pred sviatkom sv. Ondreja, teda pred 30. novembrom, nachádzame kráľa pod hradom St. Vid, no listina neobsahuje v datovacej formulke údaj o roku, takže priradenie k roku 1286 je len predpoklad. Taktiež fakt zajatia Ivanových bratov je dosť nepravdepodobný, minimálne v prípade Mikuláša, pretože toho nachádzame krátko nato v Bratislave.³⁰

²⁷ RA II./2-3, s. 369-370, č. 3411. SZABÓ, ref. 3, s. 126-128. Podobne aj: PAULER, ref. 3, s. 505. Pozri tiež: KISS, S. Erzsébet. A Királyi generális kongregáció kialakulásának történetéhez. In *ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS. ACTA HISTORICA TOMUS XXXIX*. Szeged 1971, s. 40-42. Podobne aj: KÁDÁR, Tamás. IV. László király itineráriuma (1264-[1272]-1290). In *FONS XXIII. évfolyam 2016. 1. szám*. Budapest : Szentpétery Imre Történettudományi Alapítvány, 2016, s. 40-42. ISSN 1217-8020.

²⁸ Makján bol zároveň aj mošonským, šomodským a šopronským županom. ZSOLDOS, ref. 1, s. 22.

²⁹ ZSOLDOS, ref. 1, s. 186.

³⁰ *Rex Ungarie Wlodizlaus grandi exercitu collecto dominum Ybanum aggreditur bello, quem*

Boje sa však odohrávali aj na území západného Slovenska, kam sa dostal spomínaný Mikuláš z Kyseku. Tu sa spojil s bývalým sedmohradským vojvodom (bol ním v roku 1283) Aporom z rodu Péc, ktorý sa zmocnil s pomocou Kysekovcov, resp. vraj „z ich návodu“, Bratislavského hradu a väčšiny tamojšieho komitátu a so svojimi oddielmi plienil majetky kráľových prívržencov až po Dudváh. Medzi postihnutými bol tiež vtedajší bratislavský župan, komes Ján syn Petra, ktorému spálili jeho majetok a hrádok v dnešnej dedine Tureň južne od Senca, pričom sa škoda mala vyšplhať vraj až na 1 000 hrivien striebra. Pritom bol zabitý jeho príbuzný Štefan a viacerí jeho ľudia boli zranení. Rovnako bola vyčíslená škoda vo výške 1 000 hrivien aj za zničenie iného jeho majetku Nekyje na území obce Čierna Voda, asi 10 km juhozápadne od Galanty, kde sa nachádzal ďalší hrádok. Komes Ján sa však nevzdal, podľa kráľovskej listiny z februára 1287 zozbieral svojich príbuzných a „najbližších“ a porazil vzbúrencov. Ako kompenzáciu za tieto služby, resp. straty, mu kráľ daroval Modru („Modur“), ktorú skonfiškoval práve Kysekovcom.³¹ Snáď v tej istej dedine Nekyje žili pritom ďalší jobagióni Bratislavského hradu, v roku 1284 sa spomínajú deviaty z nich, ktorí sa tiež mohli zúčastniť vojenských akcií.³² Ťažko presne zaradiť zmienku kráľovskej listiny z roku 1287, ktorou Ladislav IV. povyšuje dvoch jobagiónov Bratislavského hradu „Pousa“, teda Pouš(a) a „Bocou“ na žiadosť bratislavského župana Jána medzi kráľovských servientov. Malo sa tak stať ako kompenzácia za účasť na obrane konfinia (pohraničia). Keďže Ján bol županom minimálne od 2. septembra 1286 do 23. júna 1287, tak zhruba do tohto obdobia by sme mohli zaradiť aj ich účasť na obrane. Zvlášťne však je, že sa nespomína proti komu vlastne mali pohraničie brániť a hoci najskôr išlo o boj proti vojvodovi Aporovi, nemožno vylúčiť ani nejaký prípadný odpor proti oddielom vojvodu Albrechta na jar 1287.³³

Neskôr, 2. marca 1287, udelil kráľ Šamorín („Zenthmaria“) bratislavskému kastelánovi Karolovi synovi Alexandra. Dôvodom boli jeho verné služby, strata majetkov, obsadenie jeho hradu vojvodom Aporom a nešpecifikované zajatie. Podstatné však bolo, že keď Apor obsadil Bratislavský hrad a plienil okolitú oblasť, postavil sa mu Karol so svojimi ľuďmi na odpor. V boji bol sice ťažko zranený jeho brat, no dokázal poraziť vzbúrencov a ako hovorí správa, viacerí z nepriateľov buď padli alebo sa dostali do zajatia. Dokonca mal zranieť aj samotného Apora, ktorý sa vraj sotva stihol zachrániť útekem. Neskôr sa zúčastnil aj na dobývaní Bratislavského hradu, resp. jeho veže zvanej „Weprech“, kde

tamen unus de nobilioribus comitum primo invadit, ad cuius inpetum comes Yabanus terga dedit, ac in meliori castro... se recepit, ibique obsessus, per unum de vigilibus suis a castro dimissus per fugam evasit. Eo vero elapso castro, fratres etiam sui diu detinentur, plurimis ibi Teutonicis stipendiariis interfectis.“ GOMBOS I. *Chronicon Salisburgense*, s. 682, č. 1490. Spomínaná listina: CDH V./3, s. 460-461. SZABÓ, ref. 3, s. 131. Pozri tiež: PAULER, ref. 3, s. 507. WERTNER, ref. 1, s. 56-57.

³¹ WENZEL, Gusztáv. *Codex diplomaticus Arpadianus continuatus XII.* (CDAC). Budapest : A Magyar tudományok akadémia, 1874, s. 451-453, č. 378. SZABÓ, ref. 3, s. 132. PAULER, ref. 3, s. 507. K Modre pozri: ŽUDEĽ, Juraj – DUBOVSKÝ, Ján a kol. *Dejiny Modry*. Modra : Mesto Modra, 2006, s. 37. ISBN 80-969550-3-9. K spomínaným lokalitám pozri: HRUBÝ, Tomáš. *Osídlenie Dolného Považia v stredoveku*. Príspevok k dejinám sídelného vývoja západného Slovenska. Kraków – Trnava : Spolok Slovákov v Poľsku a FF Trnavskej univerzity v Trnave, 2015, s. 89, 138, 152. ISBN 978-83-7490-900-6. Ján bol županom minimálne od 2. septembra 1286 do konca júna 1287. K bojom pozri tiež: ORTVAY, Tivadar. *Pozsony város története I.* Pozsony : Stampfel Károly cs. és kir. udvari könyvkereskedő bizományaiban, 1892, s. 350-351. Podobne aj: ZSOLDOS, ref. 1, s. 186.

³² CDH V./3, s. 253-254.

³³ CDAC IX., s. 451-452, č. 322. ZSOLDOS, ref. 1, s. 186.

mal utpieť, pokiaľ to nie je len tradičné klišé, nejaké zranenia.³⁴ V ten istý deň potom kráľ povýšil medzi šľachticov viacerých hradčanov Bratislavského hradu zo Žitného ostrova z dediny Lehnica („Leeg“), ležiacej medzi Bratislavou a Dunajskou Stredou, resp. z jej časti Sása („Szaz“). Na ich čele stáli, aspoň teda podľa narácie listiny, Pavol syn Bolča z dediny Sása, Vavrinec syn „Buhte“ z Lehnice a Probus syn Bytk(a) z Vydran („Hudus“). Títo a celá plejáda ich bratov, resp. ďalších hradčanov zo spomínaných dedín, dohromady išlo o osemnásť osôb, sa totiž zúčastnili na dobývaní Bratislavského hradu, z rúk Mikuláša z Kyseku. To len dokladá, kto bol skutočným iniciátorom akcií na území Bratislavského komitátu a že vojvoda Apor bol v podstate „len“ spojencom mocného rodu. Spomínaní hradčania vystupovali ako servienti komesa Jána syna „Guge“, takže tu máme čiastočne aj odpoveď na otázku, kto vlastne porazil vojvodu Apora a kto tiež vydobyl hrad z rúk Kysekovcov.³⁵

Zaujímavým dokladom o druhej strane konfliktu je potom listina kráľa Ondreja III. z roku 1292. V tom čase už bol bývalý vzbúrenec Apor bratislavským županom (1291 – 1292) a listina riešila náhradu škody jeho troch príbuzných a servientov Andreja, Mikuláša a Čolka, synov Čolka, ktorú napáchali na majetkoch ostrihomského arcibiskupa. Hoci nemáme úplnú istotu, že ich plienenie spadá práve do roku 1286 – 1287, predsa len to nemôžeme vylúčiť. Spomínaní synovia Čolka sa týmto v prospech ostrihomského arcibiskupa Vladimíra museli vzdať svojho majetku Zbehy („Izbegh“) v Nitrianskom komitáte a navyše mali zaplatiť aj 50 hrivien ako odškodné.³⁶

K samotnému ťaženiu kráľa proti Kysekovcom máme minimum informácií, v porovnaní s udalosťami v Bratislavskom komitáte, čo najpravdepodobnejšie súvisí so stavom zachovalosti listinného materiálu a nie s jeho prípadnou absenciou, resp. možno skôr s tým, že udalosti v Bratislavskom komitáte dopadli pre kráľa pozitívne, a teda bolo čo spomínať v naráciách. V každom prípade bola kráľova ofenzíva, aj napriek vystúpeniu vojvodu Apora a Kysekovcov na konci roka 1286 na západnom Slovensku spočiatku úspešná a jemu verné oddiely dokázali, aj za účasti mladého Matúša Čáka, syna Petra, poraziť vzbúrencov a získať niekedy v januári 1287 naspäť aj Bratislavský hrad. Na oslobodzovaní hradu, ktorý bránil Mikulášov kastelán, sa však podieľali aj bratislavskí mešťania a ich richtár Herculinus, aspoň teda podľa listiny Ondreja III. z roku 1294, ktorou mu udelil dnešné Nové Košariská („Mysser“) na Žitnom ostrove.³⁷

Kráľ teda začiatkom roka 1287 prekročil Dunaj a, ako sme mohli vidieť v niekoľkých jeho predošlých listinách, odmenil svojich verných. No tento sľubný vývoj čoskoro zvrátil výsledok bitky pri rieke Žitave niekedy v polovici marca 1287, kde utrpeli kráľove oddiely porážku od šľachtického vojska vedeného práve Kysekovcami. Okrem nich sa spomínajú aj synovia Tomáša, teda Boršovci, najmä najstarší z nich – sedmohradský vojvoda Roland (1284 – 1294) a „iní neverní“. Je teda zrejmé, že predošlá porážka Kysekovcov musela zmobilizovať najbližšie sa nachádzajúcich otvorených aj latentných odporcov kráľa z radov šľachty a priviedla ich k priamej konfrontácii s panovníkom. Dôvod je zrejmý.

³⁴ CDH V./3, s. 342-344. SZABÓ, ref. 3, s. 132-133.

³⁵ CDH VII./2, s. 113-115. Tú istú listinu uverejnil vydavateľ už predtým, no so skomolenými menami. CDH V./3, s. 345-346. KARACSONYI, III. ref. 15, s. 186.

³⁶ FEJÉR, Georgii. *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis VI./1*, (CDH). Budae : Typis typogr. Regiae universitatis Ungaricae, 1830, s. 202-204. ZSOLDOS, ref. 1, s. 186

³⁷ WENZEL, Gusztáv. *Codex diplomaticus Arpadianus continuatus V*. Pest : A Magyar tudományos akademia, 1864, s. 96-97, č. 61. ORTVAY, ref. 31, s. 351-352. MAREK, Miloš. Trnava v časoch vojen o babenberské dedičstvo. In *Trnava 1211-2011. Historické štúdie k najstarším dejinám mesta*. (RÁBIK, Vladimír a kol.). Krakov : Spolok Slovákov v Poľsku; Trnava : Katedra histórie Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity, 2011, s. 188. ISBN 978-83-7490-441-4.

Po víťazstve nad mocnými synmi bána Henricha a opätovnom zisku Bratislavy sa kráľ cítil byť „na koni“ a skôr či neskôr by sa to isté mohlo stať aj ostatným rodom. Bolo teda logické, že sa časť z nich pridala k ťažko skúšaným Kysekovcom. O samotnej bitke však nemáme v podstate žiadne konkrétne informácie, ktoré by aspoň stručne informovali o jej priebehu, či presnejšie lokalizovali jej miesto. Nepredpokladáme síce nejaké mnohotisícové vojská stojace proti sebe, no dalo by sa uvažovať o počtoch okolo dvoch (až troch) tisíciek na oboch frontoch, čo je však, prirodzene, len špekulácia. Svetlo do celej záležitosti neprináša ani jedna z mála správ ohľadom tohto stretu, informujúca o účasti troch synov Benkeho – komesa Mikuláša, Filipa, Jakuba a ich príbuzných na ňom. Títo bojovali proti synom Henricha a Tomáša, ako aj proti „Rorandovi“ a iným rebelom. Za to dostali zem „Rokoncha“, Rakynčice v Honte, v podstate ako kompenzáciu za vojenské služby (napr. aj v bitke na Moravskom poli a v boji proti „Tatárom“) a stratu majetkov, z ktorých ich vyhnali práve Kysekovci. Kráľ Ladislav sa následne po porážke sťahol ku Krupine, kde bol 16. marca, a cez Liptov (30. marec) sa dostal na Spiš, kde pravdepodobne dúfal v pomoc oddielov Mongolov („Tatárov“). Ústup cez Zvolen bol možný aj vďaka podpore tamjšieho župana Demetera, ktorého majetky pri ľpli mal následne obsadiť jeho príbuzný Peter, hontiansky župan nachádzajúci sa v tábore vzbúrencov.³⁸

Zaujímavé je však v každom prípade práve mlčanie prameňov o podstatnom zlome v priebehu zápasu panovníka s rodom Kysekovcov a o jednom, ako predpokladáme, z „väčších“ vojenských stretov. Vzhľadom na kráľovu porážku je však absencia zmienok o bitke pri Žitave logická, keďže nebolo za čo obdarovávať verných, pravda, okrem kompenzácií za utrpené straty, a teda nebol ani dôvod zmieňovať sa o nejakých detailoch boja. K ďalším dôvodom minima zmienok o nej z neskorších čias môžeme pridať aj turbulentné, rýchlo sa meniace udalosti záveru vlády Ladislava IV. a fakt, že jej porazení účastníci neskôr za čias Ondreja III. pravdepodobne nezastávali nejaké významné posty. Naopak, zmienky o účasti príslušníkov víťaznej strany by asi ťažko našli miesto v listinách nového panovníka, ktorý sa staval do pozície legitímneho nástupcu a ktorý Ladislava IV. často zmieňuje ako svojho „drahého príbuzného“, takže je minimálna pravdepodobnosť, že by jeho porážku zmieňoval pri donáciách bývalým rebelom.

Aby toho však nebolo málo, ešte na jar 1287 sa do udalostí zamiešal aj vojvoda Albrecht, ktorý na čele oddielov zložených zo Štajerčanov a Rakúšanov vpadol do Uhorska a obsadil Bratislavu. Tvárou v tvár presile sa mu totiž tamjší mešťania po porade rozhodli vydať mesto, pričom vzápätí dobyl aj hrad a dosadil doň svoju posádku. Aj bez neskorších listín je zrejmé, že bratislavské podhradie muselo utpieť značné škody a tamjší „mešťania“ sa doslova rozutekali. Zdá sa teda, že vojvoda využil situáciu a hoci naoko vystupoval v záujme kráľa Ladislava proti svojim bývalým „spojencom“ Kysekovcom, obsadenie Bratislavy mu určite neprinieslo žiadne sympatie u svojho východného suseda, najmä, ak túto dôležitú pohraničnú lokalitu vytrhol z rúk kráľových ľudí. Hrad a jeho široké okolie zostali totiž v Habsburských rukách až do roku 1291 a pohraničie sa opäť stalo priestorom šarvátok a útokov.³⁹ Môžeme predpokladať, že aj za tejto situácie bratislavský richtár

³⁸ Vychádzali sme len z nám dostupného maďarského regestu listiny. RA II./2-3, s. 380, č. 3444. PAULER, ref. 3, s. 507-508. Boršovci boli v predošlom období na strane kráľa, Roland bol sedmohradským vojvodom, kým jeho brat Jakub bol v rokoch 1284 – 1285 hlavným stajníkom, takže nie je jednoduché vysvetliť ich zásadný obrat. ZSOLDOS, Attila. Kings and Oligarchs in Hungary at the Turn of the Thirteenth and Fourteenth Centuries. In *Hungarian Historical Review* 2, no. 2 (2013). Budapest 2013, s. 215-216. ISSN 2063-8647. K hodnotiam Boršovcov: ZSOLDOS, ref. 1, s. 40, 58. K listinným dokladom pozri tiež: KÁDÁR, ref. 26, s. 49-50. Pozri tiež: ZOLNAY, László. Miklósfia Demeter mester (1250 – 1312). In *Turul* 49, Budapest 1935, s. 35.

³⁹ GOMBOS I., *Chronicon Austriacum anonymi.*, s. 514, č. 1215. SZABÓ, ref. 3, s. 133. Pozri

Jakub zostal verný kráľovi. Ináč by mu kráľ v apríli 1288 sotva potvrdil darovanie zeme Blumenau medzi potokmi Vydrica. Podstatné však je, že dôvodmi donácie boli najmä jeho vyslanecké služby v cudzine a s nimi spojené výdavky a nebezpečenstvá. Môžeme len predpokladať, že sa to týkalo najmä posolstiev (či posolstva) k rakúskemu vojvodovi.⁴⁰ Tak či onak karty opäť zamiešal vpád Mongolov, ktorí na konci predošlého roka vpadli do južného Poľska a krakovsko-sandomiersky vojvoda Leško II. Čierny (1279 – 1288) musel hľadať, aj s manželkou Griffinou Haličskou (vnučkou Bela IV.), záchranu v úteku do Uhorska. Ako príbuznému a spojencovi mu Ladislav poskytol pomoc, pričom oddiely vedené Jurajom, synom Šimona (predka Sósovcov), pri svojom výpade k hradu Sącz (Stary Sącz) porazili nejaký (údajne tisícčlenný) mongolský oddiel a vzápätí sa stiahol naspäť na Spiš. Útok Mongolov potom dokázal Juraj odraziť vďaka využitiu zásekov, najskôr niekde v priestore medzi Bušovcami a Podhoranmi, niekedy v januári 1288.⁴¹

Ladislav IV. tak musel po porážkach opäť kapitulovať a v máji 1287 vyhlásil ďalšiu amnestiu pre „neverných“, teda väčšinu rebelujúcich rodov, takže vzápätí, minimálne od 8. júna sa stáva Ivan z Kyseku palatínom, ktorým bol niečo vyššie roka, až do 9. augusta 1288.⁴² Následne nachádzame kráľa 3. septembra 1287 pod Bratislavským hradom, kde daroval Kozmovi synovi Kozmu, z rodu Gutkeled, dedinu „Kyngus“, dnešný Kúngös pri severovýchodnom brehu Balatonu za viaceré predošlé vojenské služby v 70. rokoch 13. stor., no bez zmienky o príčinách pobytu pri Bratislave.⁴³ Ladislav mal však okrem vojenskej porážky aj ďalší podstatný dôvod na „zmier“ s Kysekovcami. Bol ním škandál ohľadom jeho manželky Izabely z rodu Anjouovcov, ktorú nechal zatvoriť v kláštore (pod dohľadom svojej staršej sestry „antimníšky“ Alžbety) a sám udržiaval vzťahy s kumánskymi milenkami a pokračoval v „kumánskom“ životnom štýle. Takže obavy cirkevných kruhov z kráľovho príklonu k „pohanstvu“, či neviazanosti zaktivizovali aj kuriálne kruhy a pápež v rozsiahlej korešpondencii viackrát apeloval na kráľa, aby zmenil svoje správanie. Keď tieto „otcovské“ rady nemali žiaden účinok, obrátil sa pápež aj na viaceré miestne inštalácie a susedných panovníkov s cieľom vyvolať tlak na uhorského kráľa. Trepezlivosť tak došla už pápežovi Honoriovi IV. (1285 – 1287), resp. potom aj jeho nástupcovi Mikulášovi IV. (1288 – 1292) a zvyčajne diplomatická reč kuriálnej korešpondencie sa zmenila na otvorené hrozby vyhlásenia križovej výpravy proti kráľovi a jeho pohanom, resp. bola tu aj možnosť zosadenia a náhrady Arpádovcami neuznávaným potomkom kráľa Ondreja II. – exulantom Ondrejom Benátskym. To donútilo Ladislava ustúpiť, aspoň čo sa týka prepustenia manželky, no v ďalších ohľadoch už taký ústretový nebol. Tieto udalosti potom vrhajú iné svetlo na osobu panovníka a dokresľujú jednu z príčin chaotických čias v krajine, takže sa niet čo diviť, že aj tieto excesy diskvalifikovali kráľa v očiach vtedajšej spoločnosti ako legitímneho a kresťanského panovníka. Nový

tiež: PAULER, ref. 3, s. 507-509. Porovnaj: KRISTÓ, ref. 21, s. 150. MŮCSKE, ref. 21, s. 13. Otázka Albrechtovej akcie je nejednoznačná, najmä teda na koho strane vlastne vystupoval. Hoci Wertner Mór operuje s možnosťou, že jeho pomoc si vyžiadal Mikuláš z Kyseku, je jasné, že vystupoval najmä vo svojom vlastnom záujme. WERTNER, ref. 1, s. 57.

⁴⁰ CDAC IV. s. 311-313, č. 200. K osobe richtára Jakuba pozri: LEHOTSKÁ, Darina. Jakubovci, bratislavská patricijská rodina (1279-1420). In *Bratislava III*. Bratislava : Mestské múzeum v Bratislave, 1967, s. 60-64. Podobne tiež: LYSÁ, Žofia. Počiatky formovania mestskej society v stredovekej Bratislave (úvod do problematiky). In *Medea – Studia mediaevalia et antiqua*, 2006, roč. 10. Bratislava 2006, s. 130-131, 141, 143-144. ISSN 1336-7706.

⁴¹ CDH V/3, s. 396. SZABÓ, ref. 3, s. 133-134. Pozri tiež: PAULER, ref. 3, s. 512-513.

⁴² PAULER, ref. 3, s. 509. ZSOLDOS, ref. 1, s. 22. Pozri tiež: SZŐCS, Tibor. A nádori Intézmény története az Árpád és Anjou-kor első felében (1000 – 1342). Doktori értekezés. Szeged : Szegedi Tudományegyetem, 2013, s. 84.

⁴³ RA II./2-3, s. 384-385, č. 3459.

pápež Mikuláš IV. sa medzi inými obrátil aj na rod Kysekovcov, ktorí však, už po zmierení s kráľom, zaujali, podobne ako väčšina kúriou oslovených osobností, vyčkavaciu stratégiu ohľadom ďalšieho postupu.⁴⁴

Ivan z Kyseku musel, prirodzene, reagovať na novú situáciu po Albrechtovej okupácii Bratislavy a, ako sa zdá, pokračoval vo svojej lúpežnej stratégii voči obnovenej hrozbe zo západu. Takže jeho oddiely opäť začali prepadávať rakúske a štajerské pohraničie. Na jeden takýto prepád z uhorskej strany reagoval admontský opát a štajerský miestodržiteľ (krajinský pisár) Henrich, ktorého vyslal vojvoda brániť pohraničie k hradu Radkersburg, na dnešnej rakúskej hranici so Slovinskom. Jeho oddiel zložený aj z Bavorov však pri prenasledovaní padol niekde pri Murskej Sobote do pasce, utrpel porážku a musel sa stiahnuť. Malo sa tak stať niekedy na jeseň roku 1287, pričom Henrichova odvetá pre nedostatočné sily a blížiacu sa zimu nasledovala až v nasledujúcom roku, v jeho oddieloch mali vraj byť aj tamojší sedliaci, no išlo skôr o rabovanie než skutočný boj. Napokon bol, pravdepodobne v druhej polovici roka 1288, uzavretý mier. Ani ten však nebol trvalý a aj tieto zrážky nakoniec viedli k ničivému a krvavému konfliktu.⁴⁵

Do prelomu rokov 1287 – 1288 spadá potom aj diplomatická aktivita Záviša z Falkenštejna, ovládajúceho dvor mladého českého kráľa Václava II., najprv prostredníctvom vzťahu s jeho matkou Kunhutou (Kunigundou), vdovou po Přemyslovi Otakarovi II., a po jej smrti sa tento „povýšenec“ snažil posilniť svoju pozíciu aj prostredníctvom „dynastického“ spojenectva s Ladislavom IV. V tomto prípade sa prvýkrát po roku 1278 dostáva do zorného poľa uhorského dvora opäť vzťah k Prahe. Spojenectvo s uhorským kráľom bolo najskôr „súkromnou“ iniciatívou mocného príslušníka rodu Vítkovcov, namierenom proti Habsburgovcom, pravda, so súhlasom svojho mladého kráľa. Sestra rakúskeho vojvodu Albrechta – Guta (do Čiech prišla až v lete 1287) bola totiž manželkou mladého českého kráľa a jej strana ohrozovala Závišovo postavenie na pražskom dvore. Navyše ani vzťahy medzi švagrami – Václavom a Albrechtom neboli ideálne, práve naopak. Niekedy po 27. januári 1288 smeroval teda svadobný sprievod českého veľmoža do Uhorského kráľovstva a zároveň sa rozhoreli ozbrojené strety na rakúsko-českej (resp. moravskej) hranici ako pokračovanie predošlých šarvátok zo záveru minulého roka. České oddiely viedol Závišov brat a znojemský kastelán Vítek (II.) z Krumlova, takže okrem príslušníkov niektorých moravských rodov tu museli ľudia rakúskeho vojvodu Albrechta čeliť najmä oddielom mocných Vítkovcov. Samotný Záviš si potom, z cirkevného hľadiska v absolútne nevhodnom čase pôstu pred Veľkou nocou – 23. marca 1288 vzal za manželku „antimnišku“ a postaršiu obľúbenú sestru Ladislava IV. – Alžbetu. To vyvolalo škandál, pretože jej brat ju z arpádovského rodového kláštora na Zajačom (Margitinom) ostrove uniesol násilím, aj napriek odporu cirkevných kruhov.⁴⁶

⁴⁴ Listy z marca 1287: CDH V./3, s. 358-361, 361-362. CDAC IV. s. 294-296, č. 188. O situáciu v krajine sa zaujímali aj kardináli počas sedisvakancie v auguste 1287. CDH V./3, s. 363-364. RÉVÉSZ, ref. 3, s. 146-148. SZABÓ, ref. 3, s. 135-142. PAULER, ref. 3, s. 510-511. Pozri tiež: RÉVÉSZ, ref. 3, s. 150-151 a WERTNER, ref. 1, s. 57-58. Celkovo tiež: KARACSONYI, János. A mérges vipera és az antimonialis: korkép Kun László király idejéből. In *Századok 44. évf. 1. sz.* Budapest 1910, s. 1-24.

⁴⁵ Mier k roku 1288, bez bližšieho datovania spomína listina Železnohradskej kapituly. „... cum vicesimo secundo die pacis inter Teutunicos et Hungaros ordinate...“ CDP VI. s. 339, č. 245. RÉVÉSZ, ref. 3, s. 148-149. Pozri tiež: GÄNSER, ref. 4, s. 199-201. PAULER, ref. 3, s. 517.

⁴⁶ Išlo už v podstate o druhú Závišovu cestu, pretože jeho sprievod, uberajúci sa s bohatými darmi do Uhorského kráľovstva, prepadli nepriateľskí Lichtenburgovci, spojenci Habsburgovcov ešte predtým na konci roka 1287. VANÍČEK, Vratislav. *Velké dějiny země koruny české III. 1250-1310*. Praha – Lytomyšl : Paseka, 2002, s. 397-401. ISBN 80-7185-433-6. Výstiznú analýzu ponúka aj: ANTONÍN, Robert. *Zahraniční politika krále Václava II. v letech 1283-1300*. Brno : Matice

Tak či onak, toto spojenectvo čoskoro vyšumelo do prázdna. Závišov niekoľkomesačný pobyt v Budíne totiž zaktivizoval habsburskú stranu v okruhu českej kráľovnej Guty. Ešte za jeho prítomnosti v Budíne bolo 20. mája 1288 uzavreté prímerie s vojvodom Albrechtom, pričom za českého kráľa ho dohodli zástupcovia. Stalo sa tak niekde medzi Lávou (Laa an der Thaya) a Drnholcom na rakúsko-moravskej hranici. Do zmluvy bol na českej strane zahrnutý aj Ladislav IV., hoci v prípade, ak by odmietol uzavrieť prímerie a do šiestich týždňov by nereflektoval na prípadné ďalšie škody spôsobené rakúskej strane, Václav II. mu nemal poskytnúť žiadnu pomoc. Podobne sa poistil aj Albrecht, pretože, ak by sa uhorský kráľ do najbližšieho sviatku sv. Jána Krstiteľa (24. júna), popri všetkých škodách, ktoré mu spôsobil, nevyjadril ohľadom svojich zámerov, nemal byť viazaný daným prímerím. Ďalšie ustanovenia svedčia o tom, že Habsburgovci, podobne ako v roku 1276, využili opozíciu niektorých českých šľachtických rodov voči vlastnému panovníkovi, na ktorých sa tiež vzťahovalo prímerie, avšak, pokiaľ ho budú rešpektovať. V opačnom prípade im Albrecht nemal poskytnúť žiadnu pomoc proti Václavovi II. Iné ustanovenia sa týkali vyčíslenia vzájomných škôd a podmienok vydania zajatcov. Skutočný mier mal potom nasledovať 9. septembra. Záverečnou podmienkou platnosti prímeria bol však súhlas kráľa Rudolfa.⁴⁷ Samotnému Albrechtovi tento zmier prišiel nepochybne vhod, pretože zároveň musel riešiť aj „nespokojnosť“ viedenských mešťanov a spory so salzburským arcibiskupom Rudolfom o využití viacerých majetkov jeho arcidiecézy na svojich územiach. Vzbura Viedenčanov na prelome rokov 1287/88 ho síce donútila ustúpiť na hrad Leopoldsberg, severne od mesta, no čoskoro ju dokázal, vďaka blokáde prístupových ciest, úspešne potlačiť. Zdá sa, že ani výčitky otca Rudolfa, s ktorým sa stretol v októbri 1288 severne od Bodamského jazera, najmä ohľadom jeho sporov s iným dôležitým Habsburským spojencom – pasovským biskupom, nepadli na úrodnú pôdu. Ešte na konci roka sa totiž Albrecht dostal do priameho konfliktu aj s mocným salzburským prelátom Rudolfom. Ten síce vpadol ešte v zime 1288 – 1289 do Horného Rakúska, no Albrecht nielenže jeho oddiely porazil a ovládol salzburské majetky, ale získal na svoju stranu aj Rudolfových ministeriálov. Napriek cirkevnej kliaťbe sa musel arcibiskup podriaďiť mladšiemu z Habsburgovcov.⁴⁸

Otázne potom je, do akej miery bral Ladislav IV. zmienené spojenectvo so Závišom vážne. Aj keď „obetoval“ sestru samozvanému „vojvodovi“, nebol v pozícii viesť nejakú otvorenú a dlhšie trvajúcu vojnu s Albrechtom. Prímerie, za ktorým môžeme vidieť politiku nemeckého kráľa Rudolfa Habsburského, totiž všetky prípadné snahy o spoluprácu proti Habsburgovcom odstavilo na vedľajšiu koľaj, najmä, keď Závišova strana v Čechách postupne stratila väčšinu svojich pozícií. Samotný Záviš skončil v januári 1289 vo väzení a o rok a pol prišiel aj o hlavu. Otázna je tiež účasť uhorských oddielov na útokoch proti

moravská, 2009, s. 99, 101-108. ISBN 978-80-86488-63-9. Podobne tiež: LIBOR, Jan. *Václav II. Král na stříbrném trůnu*. Praha : Argo, 2015, s. 94-96. ISBN 978-80-257-1544-4. Porovnaj: SZABÓ, ref. 3, s. 142-145.

⁴⁷ Text dohody o prímerí je „len“ formulárového charakteru, takže nemáme istotu, že bolo skutočne aj uzavreté. REDLICH, Oswald. Eine Wiener Briefsammlung zur Geschichte des Deutschen Reiches und der österreichischen Länder in der zweiten Hälfte des 13. Jahrhunderts. In *Mittheilungen aus dem Vaticanischen Archive. Band 2*. Wien 1894, s. 253-256, č. 253. Tiež: GOMBOS II., s. 1259-1260, č. 3103. LIBOR, ref. 46, s. 96-98. ANTONÍN, ref. 46, s. 99-101. V skratke tiež: VANÍČEK, ref. 46, s. 401.

⁴⁸ MÜSCKE, ref. 21, s. 13. FRANZL, Johann. *Rudolf I. Der erste Habsburg auf dem deutschen Thron*. Graz – Wien – Köln, Verlag Styria, 1986, s. 259. ISBN 322116687. Detailnejšie ku konfliktu so salzburským arcibiskupom: NIEDERSTÄTTER, Alois. *Österreichische Geschichte 1278-1411. Die Herrschaft Österreich. Fürst und Land im Spätmittelalter*. Wien : Ueberreuter, 2001, s. 98, 206-207. ISBN 3-8000-3526-X.

Rakúsku, pokiaľ nebudeme uvažovať len o účasti rodu Kysekovcov, ktorý na rozhraní rokov 1287 – 1288 boli so svojim kráľom „zadobre“. Takže skôr môžeme uvažovať, že uhorský panovník si nechával iba otvorenú možnosť nejakým spôsobom poškodiť rakúskeho vojvodu poukazom na spoluprácu s jeho odporcami v Čechách.⁴⁹

Ladislav IV. však na druhej strane udržiaval isté diplomatické styky aj s Albrechtom Habsburským. Dokladá to najmä jeho listina z 13. mája 1288, ktorou nitrianskemu biskupovi Paschasiovi (1285 – 1297) daroval „všetky zeme, majetky a všetky iné práva našich hostí z Nitry“ (takže mu daroval Nitru). Dôvodom bolo prepadnutie jeho a jeho sprievodu Kumánmi, keď sa vracal ako kráľov tajný posol či vyslanec od rakúskeho vojvodu. Spomínaní Kumáni biskupa okradli, zajali a „viac“ dní ho mali väzniť v okovách, pričom zabili tiež piatich jeho príbuzných a osemnásť familiárov. Kráľ určite nebol nadšený z tejto akcie svojich ľudí, výpad na ich adresu je potom vyjadrený klasickým obratom narážkou uhorských listín, keď o nich alibisticky hovorí ako o „úhlavných nepriateľoch nás a nášho kráľovstva“, čomu teda zodpovedá aj naozaj kráľovské odškodnenie pre biskupa. Otázkou však v prvom rade je, kedy sa Paschasius vracal na uhorský dvor, resp. najmä, v čom vlastne spočívalo jeho „tajné“ poslanstvo k rakúskemu vojvodovi? Čo sa týka datovania posolstva, koliduje to s pobytom Závaša z Falkenštejna v krajine a jeho svadby s Alžbetou, ktorá sa mala odohrať 23. marca v Budíne, pričom je nemysliteľné, aby sa jej brat na nej nezúčastnil. Kráľ Ladislav sa pritom ešte 6. marca nachádzal na Spiši, ale už 21. toho istého mesiaca sa mal nachádzať v Ostrihome, kde sa zdržiaval aj 16. mája a začiatkom júna. Vyzerá to teda, že Paschasius cestoval do Rakúska najskôr na rozhraní marca a apríla 1288 a kráľ očakával jeho návrat v centrálnej časti krajiny, no prepád ho neplánovane zdržal. Avšak o cieľoch posolstva, nehovoriac o výsledkoch, nič nevieme. Môžeme len hádať, či „hral“ Ladislav na obe strany a snažil sa niečo vyťažiť z Albrechtových ťažkostí s Čechmi (napr. vrátenie Bratislavy) poukazom na svoje spojenectvo s jedným z ich predákov, alebo sa pokúšal o nejakú inú hru. Odkaz na tajnosť posolstva by mohol nasvedčovať rokovaniu za českým chrbtom, no tajné poslanstvo by asi neobsahovalo niekoľko desiatok osôb v Paschasiovom sprievode, na čo by zas poukazoval počet obetí spomínaných v donácii na Nitru. V každom prípade sa nezdá, že by kráľovo „lavírovanie“ malo nejaký úspech, ostatne, pri chaose v krajine bolo ťažké pomýšľať na nejakú konzistentnejšiu zahraničnú politiku.⁵⁰

Spomínaný incident s prepadom nitrianskeho biskupa a kráľovho posla výborne ilustruje chaos v krajine, pretože svedčí o tom, že kráľ v podstate nemal úplne pod kontrolou ani svoju oporu – Kumánov. Navyše, čoskoro skončil i ďalší zmier s rodom Kysekovcov, pretože 9. augusta 1288 vystriedal Ivana na poste palatína Omodej z rodu Aba. Nehovoriac už o pokračujúcich problémoch s cirkevnou hierarchiou, vrátane pápežskej kúrie.⁵¹

⁴⁹ K osudom Závaša z Falkenštejna a jeho prívržencov: VANÍČEK, ref. 46, s. 402-404, 408-410. LIBOR, ref. 46, s. 104-106.

⁵⁰ „...Paschasius... *Episcopus Nitriensis... Ducem Austriae per nos missus, pro secretis ambassatis nostris et legationibus perferendis, in reditu huiusmodi sui itineris, quum ad nostram Curiam remearet, per Comanos, hostes et inimicos capitales tunc temporis regni nostri et nostros, captus et bonis omnibus nequiter fuit spoliatus; et quod plus est, denudatus et eorum vinculis enormiter alligatus, sua propria in persona ab eisdem extiterit detentus pluribus diebus... quinque fratribus eius, ac aliis suis consanguineis, et familiaribus, numero circiter decem et octo personis... interemptis... totales terras, possessiones, omnia alia iura hospitum nostrorum de Nitria... dedimus...*“ CDH V./3, s. 417-419. K Ladislavovmu itineráru: KÁDÁR, ref. 27, s. 51-52.

⁵¹ ZSOLDOS, ref. 1, s. 22. Celkovo k situácii s cirkvou: SZABÓ, ref. 3, s. 147-152.

Rakúske vpády do Uhorska 1289

Neprestajnými útokmi Kysekovcov na rakúske a štajerské pohraničie napokon pretiekol pohár trpezlivosti vojvodu Albrechta a akonáhle mu to dovolili pomery doma, resp. zmier s jeho českým švagrom Václavom II., zorganizoval v priebehu roka 1289 až trojicu ťažení proti svojim nepríjemným susedom. Tomu samozrejme predchádzali rokovania s uhorským kráľom a dohoda ohľadom spoločného postupu. Inou bola potom skutočnosť, že Ladislav IV. aj napriek súhlasu s ťažením a príslubom pomoci neurobil nič a nechal svojho západného suseda „zlikvidovať“ svojich najproblematickejších vazalov samého.⁵²

Tieto akcie opisujú prvé rozsiahlejšie kronikárske správy nemeckej jazykovej proveniencie, týkajúce sa Uhorského kráľovstva v závere vlády Ladislava IV., čo pri absencii domácich kronikárskych záznamov poskytuje, spoločne s naráciami uhorských listín, relatívne komplexný pohľad na udalosti. To zároveň robí z tohto vojenského ťaženia jednu z najlepšie zdokumentovaných akcií v rámci tohto priestoru a v danom čase vôbec. Dôvod bol zrejmý – oslava úspešného a ako sa vyjadrujú kronikári – „nepremožiteľného“ vojvodu Albrechta.

Jedna z rozsiahlejších kronikárskych správ sa začína charakteristikou Ivana z Kyseku, ako človeka „zlého a tyranského“, ktorý veľa rokov rebeloval a odolával vlastnému kráľovi. Navyše mal asi začiatkom roka 1289 opäť plieniť rakúske, resp. štajerské pohraničie, ako „dravý vlk“, čo vraj konečne donútilo „nepremožiteľného“ vojvodu, aby sa prestal zatajovať, či pretvarovať a po zvolaní veľkého vojska vpadol do Uhorského kráľovstva. Tam jeho oddiely, ako na bežiacom páse, dobývali hrady a mestá aj pomocou rôznych obliehacích strojov z rúk Kysekovcov a ich spojencov. Kronikári podávajú následne rozsiahly zoznam viac než troch desiatok dobytých lokalít. Z iných zdrojov vieme, že Albrechtove oddiely sa zhromaždili v Traiskirchene, južne od Viedne. Odtiaľ 24. apríla tiahlo jeho (údajne) 15-tisícové vojsko k Viedenskému Novému Mestu, odkiaľ zamierilo cez pohraničnú Litavu 25. apríla 1289 na juhovýchod k svojmu prvému cieľu – Mattersdorfu, dnešnému Mattersburgu v Burgenlande. Muselo ísť naozaj o značnú silu, ku ktorej sa pripojili aj oddiely biskupov Arnolda z Bambergu, Leopolda zo Seckau, Emicha z Friesingu a Bernarda z Pasova, navyše ho sprevádzali obliehacie stroje na stovke vozov, takže môžeme počítať s dlhými prípravami a plánovaním.⁵³ V zozname nasledoval Karlbürg, teda dnešné Rusovce, no tie, hoci ležia niekoľko desiatok kilometrov od Mattersdorfu, mali byť, aspoň podľa Otakara Štajerského, až na konci zoznamu ako posledné. Tretím hradom bol Rohrbach (bei Mattersburg), za ním nasledovali ďalšie štyri hrady (Baumgarten, Walberdorf, Innerpudensdorf a Krensdorf) až po St. Margarethen. Odtiaľ sa armáda presunula na

⁵² SZABÓ, ref. 3, s. 159. Pozri tiež: VLASKO, Vladimír. Mesto Šopron a Šopronský komitát v politických zápasoch pánov z Kőszegu. In *Stredoeurópske mesto ako politické, hospodárske a kultúrne centrum* : stretnutie mladých historikov IV: zborník príspevkov zo 4. vedeckej konferencie mladých historikov... dňa 16 októbra 2014 v Košiciach. Košice : UPJŠ, 2015, s. 10. ISBN 978-80-8152-305-2.

⁵³ GOMBOS I., *Chronicon Austriacum anonymi*. s. 514, č. 1215. Na začiatku ťaženia, ktoré aspoň pre časť oddielov začalo vo Viedni, na deň sv. Juraja – 23. apríla 1289 nechal písať Albrechtov ministeriál Hadmarus zo *Schönbergu svoj dar kláštora vo Zwetli v podobe ročného príjmu zo svojej dediny „Weizzen Albern“ za spásu svojej duše*. „... Hadmarus ministerialis... de Schoenberch... in die sancti Georgii martiris... in conventu expeditionis... adversus Ywanum comitem Vngarie... Wienne constitutus...“ GOMBOS II., s. 1463-1464, č. 3491. *CDH V/3*, s. 483. PAULER, ref. 3, s. 518. Popodne aj: GÄNSER, ref. 4, s. 201-204.

juh k mestu Šopron, resp. k Neckenmarktu, ktorý bol úplne zničený. Vzápätí padol aj Kobersdorf, na západ od Neurkmartu. Albrechtove sily sa potom pravdepodobne rozdelili v postupe na juh a kým menšia časť obsadzovala západne ležiace hrady medzi Landsee a Pinkafeldom, hlavné sily vyplienili oblasť okolo samotného Kyseku až po Rechnitz (južne od Kyseku). Následne pokračovali na západ k Schlainingu a Pinkafeldu, odkiaľ sa obrátili späť na juhovýchod až k lokalite Burg, asi 15 km západne od Szombathely v Burgenlande. Prirrodzene, nemožno očakávať, že zoznam bude presný, resp., že Albrechtova armáda „kľúčovala“ v západných komitátoch presne podľa neho. Bolo by to nelogické, takže predpokladáme, že okrem hlavnej armády tiahol západným pohraničím krajiny aj vedľajší prúd oddielov, ktorých trasy sa niekedy stretli a potom zas rozdelili. Navyše, vzhľadom na to, že ťaženie bolo relatívne krátke, sa nezdá, žeby všetky lokality bolo potrebné dobývať. Potom, čo na severe padli významné hrady, ako Mattersburg, či Rohrbach a St. Margarethen, po dobývaní s pomocou obliehacích strojov, nehovoriac o Šoproni, sa menšie pevnosti jednoducho vzdali.⁵⁴

Farbistý opis dobývania jednotlivých hradov nachádzame najmä v rýmovanej kronike Otakara Štajerského, všimajúcemu si však iba významnejšie lokality a ktorého informácie môžu, no aj nemusia vždy zodpovedať skutočnosti. Najmä nemecko-jazyčná historiografia z tohto diela už dávno vyxcerptovala relevantné skutočnosti, takže nám zostáva v podstate len zopakovať tieto závery a prípadne ich doplniť o správy uhorských listín. Na druhej strane treba upozorniť, že väčšina uvádzaných opevnení nebola nijako zvlášť rozsiahla, zvyčajne išlo „len“ o vežu s príslušným opevnením v predpolí. Tiež počet ich obrancov nepresahoval niekoľko desiatok mužov, takže v prípade sústredeného útoku mnohonásobne početnejšieho nepriateľa nemali v podstate šancu odolať. Tak prvý z hradov – Mattersdorf, mal Albrecht obliehať jedenásť dní od 4. mája. Tento strategický bod na ceste medzi Viedenským Novým Mestom a Šopronom sa napokon musel pod údermi obliehacích strojov vzdáť, pretože nádej na pomoc od Ivana z Kyseku sa nenaplnila. Dôvodom bol fakt, že Ivanove oddiely vraj nedokázali vylákať všetky Albrechtove sily z tábora, resp. spred hradu a ani Ivanove návrhy na zmier neuspeli, takže sa najstarší z Kysekovcov stiahol na juh a posádka kapitulovala s podmienkou voľného odchodu. Cesta k hradu patriacemu Mikulášovi, synovi bána Štefana z rodu Gutkeled St. Margarethen, mala potom trvať tri dni, medzi 16. – 18. májom a hrad mal padnúť do 22. mája. Obliehanie Neckermarktu trvalo tiež len štyri dni a ako sa zdá, Kobersdorf sa následne vzdal bez boja. Hrad Rechnitz Albrechtove oddiely dosiahli potom, čo sa vyhli Kyseku, údajne za dva dni po asi 50-km trase. Jeho posádka sa mala brániť minimálne osem dní, resp. aj viac, až do 12. – 13. júna. Zdá sa pritom, že v tomto prípade sa Ivan z Kyseku pokúsil tamojšej posádke na začiatku obliehania pomôcť, no neúspešne. K tomuto by sme mohli zaradiť listinu Ondreja III. z júla 1291, v ktorej odmeňuje synov Hertvika, z ktorých sa minimálne „Werharch“ (Wernhard?) zúčastnil v roku 1289 boja pod hradom Rechnitz, odkiaľ si odniesol ťažké zranenia. Hrad Schlaining potom odolával len štyri dni a Pinkafeld dokonca len dva, kým posledná

⁵⁴ GOMBOS I., *Chronicon Austriacum anonymi*, s. 514, č. 1215. Rovnako aj: GOMBOS I., *Anonymi Leobiensis*, s. 278-279, č. 592. Ďalších šesť dobytých opevnení pridáva: *Continuatio Vindobonensis*, s. 787-788, č. 1792. SZABÓ, ref. 3, s. 160-163. Podobne aj: WERTNER, ref. 1, s. 58-60. Ťaženie podrobne opísal a zhodnotil, resp. venoval sa i jednotlivým významnejším hradom: MEYER, Wolfgang. *Der Burgenbau zur Zeit der Herren von (Güssing) Güns im heutigen Burgenland*. In *Die Güssinger - Beiträge zur Geschichte der Herren von Güns/Güssing und ihrer Zeit (13./14. Jahrhundert)*, s. 225-257, a tiež prehľadná mapa ťaženia, resp. tabuľkovo zoradené hrady a stručné informácie týkajúce sa ťaženia: s. 280-284. Pozri tiež: MÜCSKE, ref. 21, s. 13-15. Podobne aj: RÉVÉSZ, ref. 3, s. 151-154.

lokalita v zozname – Burg mala padnúť asi 24. júna, po štyroch dňoch obliehania. To je zároveň aj bod obratu a návratu Albrechtovej armády na sever, kvôli začínajúcej žatve, resp. nespokojnosti a únave jeho oddielov.⁵⁵

No ešte pred rozpustením armády mal Albrecht tiahnuť na sever do Mošonského komitátu, kde napadol samotný Mošon (Magyar-Óvár). Informuje o tom aj listina Ondreja III. z roku 1291 pre magistra „Bychov(a)“ syna Silvestra „de Owar“, teda dnešného Mošonu (Mosonmagyaróvár), dôležitej pohraničnej lokality na západných prístupoch do centra krajiny. Listina vyslovene uvádza, že vojvoda Albrecht s „celou svojou mocou“ vpadol do konfinia a obľahol hrad Mošon, ktorý viac dní bránil práve spomínaný „Bychov“. Po „dlhom“ obliehaní, ktorému nemohol odolať, navyše bez nádeje na pomoc zvonku, sa napokon musel vzdať a spoločne so svojimi príbuznými a servientmi padol do zajatia. Z neho sa potom dostal až po dlhšom čase (snáď až v roku 1291), keď musel predať „všetky“ svoje majetky (kvôli výkupnému), navyše pri obrane hradu padol aj jeho synovec Dominik. Za to mu panovník potvrdil držbu dediny Szarvaskend („Zoruuskend“) na Rábe. Na záver prvého Albrechtovho ťaženia kládol túto udalosť už Gyula Pauler, na základe správ Otakara Štajerského, hoci tu je niekoľko nezrovnalostí. Prvou je fakt vzdialenosti Mošonu od poslednej menovanej dobytej lokality na juhu Železnohradského komitátu, čo je viac než 100 km vzdušnou čiarou. Taktiež trasa prípadného ťaženia na sever je otázná. Tiahnuť naspäť už vyplieneným územím by bolo z hľadiska zásobovania riskantné a východnejšie zvolená trasa nedotknutým územím by mohla pri rozťahovanosti kolón a trénu lákať útočníkov. Prirodzene, nemôžeme tiež naisto rátať s pôvodným množstvom Albrechtových síl tak, ako na začiatku ťaženia. Listina navyše neuvádza žiadne jasne datovateľné údaje. Zaradenie do skorších, či neskorších čias je potom rovnako problematické, pretože zmienka o použití „celej moci“ vojvodu môže byť zaradená najskôr len k roku 1289. O vierohodnosti tejto správy kráľa Ondreja mali presvedčiť informácie od Ivana z Kyseku, jeho brata Mikuláša a iných šľachticov. Navyše, nasledujúca správa v narácii o účasti magistra na ťažení Ondreja III. proti Albrechtovi tvorí predel v údajoch a odkazuje už na obdobie po nástupe nového panovníka na trón (takže obliehanie môžeme zaradiť len pred leto 1290). Rod pánov z Mošonu bol dovedy už nejaký čas (hoci len z donútenia) „spojencom“ Kysekovcov, a teda ich panstvo bolo pre Albrechta „legitímny“ cieľom. Najviac pochybností však vzbudzuje istá nelogickosť v tom, aby vojvoda, ktorý danú výpravu určite vopred dlho plánoval, nevyradil taký dôležitý post, akým Mošon určite bol, už na začiatku výpravy. Vtedy sa totiž pohyboval západne od Niezederského jazera a bolo by logickejšie zaútočiť naň práve vtedy. Primárnym cieľom boli hrady ležiace južnejšie a Mošon ležal akosi bokom, navyše nepoznáme detaily a možné i nemožné okolnosti, ktoré by donútili Habsburga tiahnuť tak ďaleko na sever. Taktiež okrem Otakara pád Mošonu nespomínajú iné, relevantné rakúske kronikárske zdroje. Na druhej strane však informácia o dobytí neďalekých Rusoviec poukazuje na vojenské aktivity v oblasti Mošonského komitátu aj v roku 1289, takže k tomuto roku zaradujeme aj údaje spomínanej listiny. A hoci

⁵⁵ GOMBOS III., *Ottokar von Steier*, s. 1841-1850, č. 4146. MEYER, ref. 54, s. 229-252, 281-283. Plány niektorých hradov: s. 285-305. Reprodukcie obliehacích strojov: s. 316-321. A zoznam literatúry: s. 324-329. PAULER, ref. 3, s. 518-521. Čo sa týka Wernhardovej účasti na boji pod hradom Rechnitz „Comes Nicolaus dictus Wez, Werrach, Corraldus et Seyfridus filij Hertuegh... predictus Werharch contra insultum Teothonicorum volencium inuadere confinia Regni nostri, sub castro Ruhanch cum ipsis Teothonicis pugnando strenne extitit letaliter uulneratus...“ CDAC XII., s. 503-504, č. 417. K tomu pozri: MEYER, Wolfgang. Das „Öde Schloß“ von Rechnitz. Eine Bestandsaufnahme der Burganlage. In *Burgenländische Heimatblätter* 55. Eisenstadt 1993, s. 67-81. Stručne tiež: KRISTÓ, ref. 21, s. 150. KARACSONYI, II., ref. 15, s. 64.

v prípade identifikácie konkrétnych útočníkov sa zdá, že išlo najskôr naozaj o hlavné Albrechtovo vojsko, nemôžeme sa celkom zbaviť dojmu, že dobytie Mošonu mohol mať na svedomí aj nejaký vedľajší Albrechtov oddiel (prípadne jeho posádka z Bratislavy?).⁵⁶ Kto mali byť ďalšie osoby brániace Mošon, uvádza iná listina Ondreja III. z 10. augusta 1291. Okrem samotného „Bychova“ sa v nej spomína i jeho brat „Seyfridus“ a desať ďalších „*nobiles de Owar*“.⁵⁷

Suma sumárum, za dva mesiace urazila Albrechtova armáda zhruba 200 km a ovládla, resp. čiastočne zničila, väčšinu hradov a hrádok v západnom pohraničí Uhorského kráľovstva v Šopronskom a Železnohradskom komitáte. Bol to zničujúci útok, podľa Otakara Štajerského mal mať Albrecht k dispozícii až 15 000 mužov, ktorí podľa jeho opisu nenechali kameň na kameni a v podstate sa skončil okupáciou celého západného pohraničia Uhorského kráľovstva. Najvýznamnejšie hrady potom Albrecht zveril do rúk svojim ľuďom. Tak hrad Kobersdorf (maď. Kabold) zveril Bertholdovi Emmerbegovi, Rechnitz (maď. Rohonc) Ulrichovi Stubenbergovi a (Stadt)Schlaining (maď. Városszalónak) zasa jeho bratovi Henrichovi. Navyše podľa rakúskych kroník sa Kysekovci nezmohli na nejaký výraznejší odpor, čo by bolo pri prevahe nepriateľa logické.⁵⁸

Na druhej strane, ešte počas invázie, prišiel klan Kysekovcov o svojho zástupcu v rámci uhorskej cirkvi. Išlo o Ivanovho najmladšieho brata Petra, ktorý ako vesprímsky biskup vždy všemožne podporoval svoj rod, ale ani jeho politické prostriedky neboli často práve vyberavé. Podľa rakúskeho kronikára to bol „*človek zlý, viac úsilia venujúci násiliu než láskavosti, ktorý mnoho zla vymyslel proti Rakúsku a mnoho požiarov a lúpeží spolu s bratom zorganizoval*“. Správa je málo konkrétna, no možno vydedukovať, že na nejakom stretnutí, zvolanom na pomoc ich rodu, kde sa zišli „nejakí uhorskí komesi“, najskôr z Vesprímskeho komitátu, ho mali viacerí z nich „v divokej debate“, urazení jeho rečami a skutkami, zavraždiť. To náš anonymný spravodajca oceňuje ako Božiu pomstu, pretože „kto zle žil, hanebne sa pomínul“.⁵⁹

Samotný kráľ sa na konci mája 1289 objavil pri Pešti a začal vyjednávať s prelátmi, pričom opäť zvolal krajinské zhromaždenie (vo Fövény) na 24. júna. Nezdá sa však, že by nejako zvlášť reflektoval vojnové udalosti na západe krajiny. Skôr „riešil“ otázky

⁵⁶ „... cum Albertus Dux Austrie, persecutor Regni nostri, admoto suo exercitu et tota potencia undique acquisita et conducta adiisset confinia Regni nostri, idem Magister Bychov... contra totam potenciam dicti Ducis castrum suum Owar vocatum diebus quam plurimis... conseruauit; et licet uiriliter resistendo... potencie predicti Ducis se opposuisset, tamen per diuturnam obsessionem ipsius Ducis resistere non valens, cum non habuisset subsidium aliquale, recepto eodem castro extitisset cum multis cognatis suis et seruientibus per eundem Dncem captiuatus, et in eiusdem captiuitate tamdiu detentus, donec omnibus suis possessionibus venditis et inipignoratis redemptus extitisset; in eodem eciam castro Dominicus frater sororius ipsius Magistri Bychov fuisset interemptus; prout ez ueridica relacione Johannis Magistri Tauarnicorum nostrorum Comitiss Suprontiensis, et Nicolai Palatini Comitiss Symigiensis... manifeste...“ CDAC XII., s. 501-502, č. 416. GOMBOS III., Ottokar von Steier, s. 1849-1850, č. 4146. PAULER, ref. 3, s. 522.

⁵⁷ RA II./4, s. 67-68, č. 3784.

⁵⁸ SZABÓ, ref. 3, s. 163.

⁵⁹ „... quidam eorum ab eo verbis et factis exacerbatus, gladio exempto eum transfixit“. GOMBOS I. *Chronicon Austriacum anonymi*, s. 514-515, č. 1215. PAULER, ref. 3, s. 521. Ohľadom času Petrovej smrti panujú nejasnosti, no keďže posledná správa o ňom sa datuje k 11. decembru 1288, môžeme jeho vraždu posunúť práve do čias Albrechtovej invázie. Spomínaná správa pochádza z listiny rábskej kapituly ohľadom vrátenia majetkov zálohovaných za 100 hrivien Petrovi Konrádom „de Owar“, hoci biskup v stanovenom termíne nevyslal svojich zástupcov. CDAC XI., s. 474, č. 394. RÉVÉSZ, ref. 3, s. 154.

cirkevných majetkov a práv, ale najmä opätovne čelil tlaku kúrie a vlastných prelátov ohľadom svojho životného štýlu, resp. existovala tu aj hrozba zosadenia. Zhromaždenie tiež riešilo osud prepustenej kráľovnej Izabely a vrátenie jej majetkov. Navyše, akoby sa nič nedialo, začiatkom septembra odišiel kráľ do Sedmohradska, a hoci sa na rozhraní októbra a novembra vrátil do Zadunajska, zostal nečinný a touto ignoráciou situácie do značnej miery podkopával svoju, už aj tak biednu autoritu v krajine. Na druhej strane však opäť malo dôjsť k obratu v jeho politike, pretože niekedy po krajinskom zhromaždení (minimálne od 8. septembra) sa mal Mikuláš Kysecký stať opäť palatínom (spoločne s Ronaldom z rodu Básztély). Súčasná maďarská historiografia to však odmieta, argumentujúc, že k zmiereniu v podstate nedošlo, pretože Ladislav nebol donútený k ústupkom tak, ako sa to dialo zvyčajne predtým po nejakom vojenskom neúspechu. Do istej miery mu totiž „vyhovoval“ vtedajší stav, ale najmä mu vyhovovala porážka mocných rebelov, takže nemal dôvod udeliť „nenávidenému“ rodu žiadnu významnú funkciu. Táto argumentácia, vrátane spochybnenia jedinej listiny, kde sa Mikuláš (k 8. septembru 1289) označuje za palatína, má svoje opodstatnenie, najmä ak si uvedomíme, že v tom čase už Kysekovci „paktovali s náhradníkom“ v osobe budúceho kráľa Ondreja (III.). Takže v septembri 1289 bol jediným kráľom menovaným palatínom Ronald z rodu Basztély a nie Mikuláš z Kyseku. Neznamená to však, že Ladislav súhlasil s okupáciou západných oblastí Habsburgovcami, ale fakt, že neurobil nič, aby tomu zabránil, ale ani sa neangažoval v ich neprospech, len poukazuje na jeho dvojtvárnosť a nespoľahlivosť. V tomto smere je jeho označenie v cirkevných listinách ako „jedovatá zmija“ plne pochopiteľné, rovnako ako odpor barónov a prelátov, ktorí sa ho rozhodli zbaviť.⁶⁰

Len čo sa skončila žatva, vpadol Albrecht na konci septembra 1289 opäť do Uhorska, pričom sa sústredil na dobytie hlavnej Ivanovej základne – hradu, resp. mesta Kysek. V jeho armáde boli však okrem samotných Rakúšanov a Štajerčanov aj Korutánci, vedení habsburským spojencom, mladým vojvodom Meinhardom II., Švábi, a najskôr ako žoldnieri aj Bavori a Česi. Obyvatelia mesta sa však rozhodli brániť, pričom mali odolávať útokom a obliehacím strojom zhruba mesiac. Jedným z dôvodov bol určite aj fakt, že mešťania museli ešte predtým vydať Ivanovi svojich synov ako rukojemníkov, takže kronikári spomínajú medzi obrancami aj ženy, ktoré mali liať na útočníkov horúcu vodu (a včelie úle). Ivan nemal dostatok síl, aby mohol vyzvať obliehateľov, no zdá sa, že jeho drobné útoky mali istý úspech, aspoň čo sa týka údajnej krutosti na zajatcoch. Na neskúsenosť s uhorskou taktikou mali doplatiť práve Korutánci a Tyrolčania mladého vojvodu Henricha, ktorí padli do Ivanovej pasce a utrpeli značné straty. Nakoniec však rakúske obliehacie stroje (spomína sa napr. priapus) prelomili hradby mesta, ktoré pohltili plamene a obrancovia sa stiahli do hradu, pričom zhorel tiež kláštor minoritov. Keď čoskoro padla aj časť hradných múrov, tamojší kastelán a jeho muži, najskôr po nejakom vyjednávaní, mohli hrad opustiť. Albrecht tak následne po kapitulácii hradu – 1. novembra, ktorý zveril Bertholdovi Emmerbergovi, opustil krajinu a vrátil sa domov. Podľa Otakara Štajerského sa mal v meste nachádzať aj samotný Ivan z Kyseku, hoci to iné zdroje nespomínajú, pričom mal ujsť z hradu v poslednej chvíli tajným tunelom. Ochota rokovať s obliehanými mala pre vojvodu prameniť okrem uhorských útokov najmä zo zhoršujúceho sa jesenného počasia, nehovoriac o situácii obliehaných, medzi

⁶⁰ SZABÓ, ref. 3, s. 155-158. PAULER, ref. 3, s. 522-523, 526. Podobne aj: HÓMAN, ref. 18, s. 160. K palatínom pozri: ZSOLDOS, ref. 2, s. 23. K otázke Mikulášovho „palatínátu“: ZSOLDOS, Attila. III. András nádorai. In *Történelmi Szemle LII. évf. 2010. 3. szám*. Budapest : Magyar Tudományos Akadémia, 2010, s. 306-307. ISSN 0040-9634. Podobne aj: SZÓCS, ref. 42, s. 85-89. K Ladislavovmu itineráru: KADÁR, ref. 27, s. 54-55. Ku krajinskému snemu pozri tiež: KISS, ref. 27, s. 46-49. Rovnako aj: RÉVÉSZ, ref. 3, s. 156-158.

ktorými sa vraj nachádzalo aj 800 žien a detí. Ešte niekedy v priebehu Vianoc toho istého roka však Albrechtove oddiely opätovne vpadli do krajiny a dobyli Mikulášov hrad (Velem) St. Veit, asi 6 km juhozápadne od Kyseku, pričom sa zmocnili značnej koristi.⁶¹ Aj keď kroniky ospevujú Albrechtove úspechy, predsa len to nebolo bez obetí vo vlastných radoch. Jednou z nich by mohol byť aj Kadolt (Chalohus) z Potendorfu. Podľa Knihy fundácií kláštora vo Zwetli sa zúčastnil vojvodovej výpravy do Uhorska, počas ktorej však zomrel, no ešte predtým stihol kláštora odkázať nejaké majetky. Správa je síce chybné zaradená k roku 1296, no odkaz na vojvodovo obliehanie hradu „Mertestorf“, teda Mattersburg, nám snád' dovoľuje zaradiť túto udalosť k roku 1289.⁶²

Medzi hradmi, ktoré padli do rúk Habsburgovcov, boli aj tri nemenované lokality patriace Vavrincovi (II.) z (Atyinay vetvy) rodu Abovcov. V prvom rade išlo o jeho hrad Landsee (maď. Lansér) v Burgenlande, ktorý spomínajú aj rakúske zdroje, pričom zároveň prišiel aj o iné „nespočítateľné“ majetky. Vavrinec navyše pôsobil ako posol kráľovnej Alžbety a v jej bližšie nešpecifikovaných vyslaneckých službách mal utrpieť – na vybraných koňoch škodu okolo 200 hrievien.⁶³

Situácia na západnom Slovensku

Tak ako pri každom veľkom útoku na Uhorské kráľovstvo zo západu, nejaké vojenské strety sa odohrávali v tom čase aj na území západného Slovenska, a hoci presne datovateľné informácie nám chýbajú, predsa len v hrubých obrysoch môžeme zrekonštruovať aspoň približný stav. Rakúske oddiely so základňou na Bratislavskom hrade totiž postupne ovládli väčšinu tamojšieho komitátu, pričom sa im, aspoň teda podľa listiny Ondreja III. z roku 1294, podriadili „všetci“ šľachtici v pohraničí (konfiniu). Výnimkou mal byť len adresát spomínanej listiny – Abrahám (III.) syn Meynolda, zvaný Rufus (Červený) zo Sv. Jura, ktorý vraj ako jediný rebeloval proti „Nemcom“. Všeobecný charakter tejto noticky nám však nedovoľuje zaujať jednoznačné stanovisko k jej pravdivosti, hoci vzhľadom na udalosti nasledujúcich rokov a správ o nich je to pravdepodobné. Iniciatíva prešla totiž na uhorskú stranu až počas roku 1291 a s ňou aj ďalšie Abrahámove vojenské úspechy, no do tých čias sa Albrechtove jednotky „zabývali“ v okupovaných oblastiach.⁶⁴

O niečo viac svetla prináša do udalostí listina Bratislavskej kapituly z 1. marca 1291, ktorou grófi (komesi), bratia Kozma a Pavol z Pezinka, odmeňujú dvojicu svojich servientov – mladého Pavlovho oficiála (úradníka) menom Gon, ale najmä Kozmovho

⁶¹ GOMBOS I. *Chronicon Austriacum* anonymi. s. 514-515, č. 1215. GOMBOS III., Ottokar von Steier, s. 1850-1856, č. 4146. SZABÓ, ref. 3, s. 166-168. WERTNER, ref. 1, s. 60-61. PAULER, ref. 3, s. 524-527. Celkovo tiež: MEYER, ref. 54, s. 252-255, 306-308, 311. Pozri tiež: RÉVÉSZ, ref. 3, s. 155-156. K hradom Kysek a St. Veit pozri: BARISKA, István. *Die burgen der Güssinger im heutigen komitat Vas. In Die Güssinger - Beiträge zur...* s. 433-436. K Henrichovi Korutánskemu: RAZIM, Jakub. *Čechy, Korutany a Tyroly pod vládou Jindřicha Korutánského*. (Disertačná práca). Praha 2014, s. 225-226.

⁶² Ide, pravdaže, len o jednu z možností datovania, ktorej na vierohodnosti nepridáva tiež fakt, že sa tu nespomína samotný Ivan z Kyseku. „... *Albertus dux Austrie expeditionem agens adversus Vngaros... castrum Mertestorf vallasset... in eadem expeditione defunctus est quidam nobilis Chalohus de Potendorf...*“ GOMBOS II., *Liber foundationis monasterii Zwetlensis*, s. 1463, č. 3491.

⁶³ Ide o listinu z roku 1290, pričom dostal ako kompenzáciu majetky v Slavónii. CDAC XII., s. 487-488, č. 405. KARACSONYI, ref. 15, s. 61.

⁶⁴ „... *cum confinia Regni nostri per Teotonicos capta essent, omnibus nobilibus illius partis Teotonicorum subiectis dicioni; idem Comes Abraam rebellavit predictis Teotonicis in fide Corone Regie debita perseuerans...*“ CDAC X., s. 135-136, č. 92.

servienta Ladislava, syna Štefana. Dôvodom bol fakt, že Ladislav svojho pána Kozmu zachránil (oslobodil) od „nebezpečenstva a trestu smrti“ vyhláseného na ňom zo strany vtedajšieho bratislavského župana Eberharda (z Tellesbrunni). O dôvode spomínaného trestu sa môžeme prirodzene len dohadovať, ako aj o pomoci zo strany servienta, hoci najskôr išlo o pomoc pri úteku z dosahu habsburskej moci. V každom prípade Ladislav kvôli tomu utrpel značné škody a prišiel o svoje majetky „circa Humoro“. Ako kompenzáciu za tieto straty dostal Ladislav (a Gon) dnešnú dedinu Horný, resp. Dolný Štál („Pharistar“), asi 10 km juhovýchodne od Dunajskej Stredy.⁶⁵ V ďalšej listine Bratislavskej kapituly z roku 1292 sa už spomína aj darovanie „dobrého“ koňa v cene 20 hrivien, čo by ukazovalo na rytierskeho dextraria, a teda viac než len nejaký bežný dar, ako aj 5 hrivien v denároch. Spomínaný dar zas pripomína, že špičky uhorskej šľachty si mohli dovoliť rytiersku výzbroj a môžeme tak aspoň čiastočne počítať aj s využitím ťažkej jazdy schopnej postaviť sa v priamej konfrontácii oddielom zo západu.⁶⁶ Zaujímavou osobou je v týchto súvislostiach samotný pôvodca útoku na pezinského grófa – bratislavský župan Eberhard. Tohto habsburského prívrženca máme doloženého ako župana minimálne medzi 21. júlom 1287 a 8. májom 1289, hoci je pravdepodobné, že ním bol až do stiahnutia sa rakúskej posádky z Bratislavy na konci leta 1291, resp. že ním prestal byť ešte pred 1. marcom 1291. Útok na Kozmu môžeme potom zaradiť najskôr práve do obdobia rokov 1287 – 1289. Podstatnejšie však je to, že Eberhard ako predstaviteľ rakúskej moci bol aj „oficiálne“ županom, akoby bol v službách uhorského kráľa, hoci nič nebolo vzdialenejšie realite. Pritom si prirodzene nemôžeme robiť ilúzie o jeho politike. Navyše Eberhardov príbuzný (brat, či bratranec) Bernold niekedy v tom čase vyplienil majetky ostrihomského arcibiskupa a poškodil jeho práva, napr. aj čo sa týka výberu desiatkov. V tomto smere sa niekedy uvažuje o Albrechtovej snahe pričleniť okupované územia priamo k svojmu panstvu, na čo, samozrejme, nemáme nejaké doklady.⁶⁷ Ďalšie informácie k predošlým správam podáva iná listina Bratislavskej kapituly z roku 1295, ktorou Abrahám Abičok, zvaný aj Rufus, potvrdzuje donáciu svojich pezinských príbuzných pre Ladislava syna Štefana (už s prídomkom zo Žitného ostrova) na Horný Štál. Naračná časť potom spomína, že Nemci dobyli ich hrady Pezinok a Sv. Jur, pričom Ladislav sa spoločne so svojim jediným synom Štefanom (zvaným „Tarow“) zapojil do bojov a následne „sa nebál“ vydať ho Nemcom ako rukojemníka v Rakúskom pohraničnom meste Marchegg. Navyše vraj nešetril ani svoj majetok, aby pomohol grófom z Pezinka a zo Sv. Jura vykúpiť ich hrady, takže aj Abrahám mal dôvod na súhlas s donáciou.⁶⁸

⁶⁵ „... Cozma Comite filio Comitit Cozme de Bozyn, et quodam iuvene Gon... officiali Comitit Pauli fratris predicti Cozme pro eodem Paulo domino suo ab una parte, et Ladizlao filio Stephani seruiente eiusdem Comitit Cozme ab altera... prefatus Ladizlaus... ipsum Cozmam Comitem dominum suum a periculo, et pena mortis prompta et ordinata per Eberhardum tunc Comitem Posoniensem, suo auxilio et fidei consilio libarasset...Ladizlaus ablatis omnibus bonis suis proprijs et populorum in uilla sua circa Humoro existencium, maximum dampnum subportasset...“ CDAC X. s. 64-65, č. 45. WERTNER, Mór. Család történeti adalékok: A Tellesbrunniak. Turul 1895. 2. sz. Budapest 1895, s. 83.

⁶⁶ Ladislav tu vystupuje s prídomkom – zo Žitného ostrova. „... recipiens... unum bonum equum pro viginti maris estimatum et insuper quinque marcas in denarijs ad manum persolutas...“ CDAC X., s. 89-90, č. 63.

⁶⁷ Listina z 31. decembra 1291 je vlastne donáciou na Rožňavu pre ostrihomského arcibiskupa v rámci kompenzácie za preukázané služby Ondrejovi III. a utrpené straty. „... Pernoldus Comes Calesprunee, pro occupatione jurium temporalium et spiritualium Archiepiscopatus Strigoniensis, inuasione possessionum, perpetratione cedium, horrendo villarum incendio... venerabilis patris Lodomerij...“ CDAC X., s. 28-31, č. 21. WERTNER, ref. 65, s. 81-82. ZSOLDOS, ref. 1, s. 186.

⁶⁸ „...eorum castra fuissent debellata, et recepta per Teutonicos, videlicet castrum S. Georgii et

V podstate len približne môžeme chronologicky zrekonštruovať vojnové udalosti z konca vlády Ladislava IV. Na základe tých niekoľkých správ vieme o nejakých bojoch v pohraničí, napr., že oddiely poslané rakúskym vojvodom „spustošiť“ bratislavský komitát mal „poraziť“ práve Abrahám, navyše ich zástavu mal na znak víťazstva poslať kráľovi. Otázne, samozrejme, je, za predpokladu, že tu nejde len o rečnícky úvod narácie, kedy sa tak stalo a ktorému panovníkovi (najsôr išlo o Ondreja III.) onú štandardu vlastne poslal. Spomínaná listina pochádza z roku 1296 a sumarizuje Abrahámove vojenské zásluhy v dlhšom časovom horizonte. Po tejto správe o víťazstve nad nemeckými rytiermi nasleduje informácia o boji s ich českými náprotivkami v Albrechtových službách. Následne mal Abrahám brániť pred Albrechtovými rytiermi nejaký „drevený“ hrad. Neuvádza sa však, o ktorý hrad išlo ani ako dopadol útok, no náš obranca mal vysoké straty – 53 zranených a 11 zabitých. Ďalšie správy už, podľa našej mienky, tvoria predel. Uvádzajú totiž úspešný útok na rakúske pozície v Šali a Diakovciach – majetky Pannonhalského opátstva, ako aj oslobodenie Šaštína z rúk Nemcov. Poslednú dvojicu správ môžeme (jednoznačne) zaradiť až do obdobia vlády Ondreja III. a úspešnej ofenzívy proti Habsburgovcom v roku 1291. Informácie, ktoré im predchádzajú, sú však príliš neurčité na presnejšie chronologické zaradenie, a hoci je lákavé posunúť ich práve do záveru vlády Ladislava IV. (ktorý sa však v listine vyslovene nespomína), bol by to len dohad. Informácie o víťazstvách zo začiatku narácie by sme mohli pokladať za nejaké čiastkové úspechy v menších zrážkach, no správa o obrane „dreveného“ hradu, ktorá najsôr taktne mlčí o porážke, by sa skôr dala zaradiť práve k bojom z rokov 1287 – 1289. Hrad môžeme, pravda, len provizórne, stotožniť so Šaštínom, ale uvádzané straty sa zdajú byť príliš vysoké na jednu šľachtickú osobu. V každom prípade však daná správa vymedzuje rozsah Albrechtom okupovaného územia, od Šaštína až po Šaľu (nespomína sa tu napr. Trnava), čiže celý Bratislavský komitát. Prirodzene, je ťažké určiť, aký bol vývoj jeho územného rozsahu v období medzi rokmi 1286 – 1291. V tomto smere je tiež lákavé priradiť dobytie spomínaných lokalít, podobne ako to máme doložené k Rusovciam, práve k Albrechtovým výpravám k roku 1289, resp. k roku 1290.⁶⁹ Abrahámove vojenské zásluhy sa spomínajú vo viacerých kráľovských listinách z čias Ondreja III., takže ho môžeme pokladať za „dušu“ odporu proti „Nemcom“. Dôvodom však určite nebola vernosť Ladislavovi IV., ale skôr strata vlastných majetkov, vrátane Sv. Jura a teda v popredí stála snaha o ich opätovné získanie. Nezdá sa však, na základe absencie konkrétnejších správ, že by pred nástupom

Bozin Castrum, idem Ladislaus cum sanguinis effusioni et filio suo vnigenito non pepercisset, nomine Stephano, dicto Tarow: quia iam dictum filium suum in manus Teutonicorum in Macheck dare non formidasset, quod vulgo Thuz dicitur; ad redimenda castra sua praenominata, res et bona sua minime curando... CDH VI/1, s. 353-354. MAREK, ref. 37, s. 189-190. K Pezinku a listine z roku 1295: FARKAŠ, Zdeněk – WITTGRÜBER, Peter. Stredoveké fortifikácie v Pezinku, časť Cajla. In *Spravodaj BEVEX-Banského výskumu* 44, č. 2-4, Prievidza 2004, s. 42.

⁶⁹ „... cum Albertus Dux Austriae militiam suam ad deustandum Comitatum Posoniensi exmisisset, Comes Abraam cum iisdem Theutonicis militibus fortiter dimicavit, eosque debellavit, in signum triumphi ipsi Regi vexillum Theutonicum transmittendo; deinde Boemos milites per Abertum contra se missos debellavit; Castrum quoddam ligneum contra milites Alberti strenue pugnando servavit, ubi 53. homines sui per ictum sagittarum lethaliter vulnerati et 11. occisi exstiterunt, - propugnacula et munitiones Theutonum in Monasteriis Salya et Deaki exstructa e manibus eorum eripuit, et Abbati Montis Pannoniae, ad quem Monasteria pertinere dignoscebantur, tradidit; - Castrum Sasvar a Theutonicis Militibus recuperavit, et ad manus regias resignavit...“ CDH VII/2, s. 195-196, č. CCCXXXIV. MAREK, ref. 37, s. 190-191. Datovanie týchto udalostí je nejednoznačné. Miloš Marek ich kladie viac-menej do obdobia po nástupe Ondreja III. na trón, no aspoň časť z nich by sa dala zaradiť ešte do záveru vlády Ladislava IV.

Ondreja III. na trón mal na konte nejaké výrazné úspechy, skôr môžeme uvažovať o drobných prepadoch a záškodníckej taktike s následným stiahnutím sa mimo dosah rakúskych oddielov. Neznamená to však, že Abrahám viedol nejakú permanentnú vojnu s okupantmi, ale ak by sme vzali do úvahy jeho prípadné možnosti oprieť sa o početné príbuzenstvo rodu Abovcov, napr. o pezinských grófov, resp. hradčanov Bratislavského hradu a drobnú šľachtu z okolia, mohol aspoň občas riadne zamestnať Albrechtove posádky a vytvárať tak na nich istý tlak.⁷⁰

Samotný kráľ Ladislav IV. mal v danom čase tiež plné ruky „práce“, ale nezdá sa, že by reflektoval vývoj na západe krajiny. Musel totiž potláčať, okrem iných pohybov, napr. aj vzburu na Spiši. Tak či onak došla na konci roka 1289 prelátom i šľachte trpezlivosť a medzi riadkami plných nárekov a sťažností na adresu kráľa presvitá popri hneve aj priama hrozba jeho „odstránenia“ či nahradenia. To, prirodzene, kráľa konsternovalo, ale nemohol zabrániť, aby Ivan z Kyseku nepovolal do kráľovstva svojho pretendenta na trón Ondreja Benátčana, ktorého podporil aj ostrihomský arcibiskup Vladimír. K tomu sa opäť pridala hrozba zo strany kúrie v podobe krížovej výpravy, no to už nebolo potrebné, pretože, nech už to bola náhoda alebo sa zrealizoval plán šľachty – kráľa Ladislava zavraždili jeho Kumáni 10. júla 1290 v tábore pod hradom Cheresig – maď. Körösszeg (záp. od rumunskej Oradey).⁷¹

Záver

Pri pohľade na nami skúmané obdobie vyvstáva niekoľko jasných faktorov ovplyvňujúcich vtedajšiu situáciu nielen v západných oblastiach Uhorského kráľovstva, ale tiež v rakúsko-štajerskom pohraničí. Do značnej miery mali potom tieto udalosti vplyv aj na celkový vývoj v krajine ako takej. Vidíme tu v prvom rade slabosť kráľovskej moci, hoci snažiacej sa o skrotenie mocných feudálov, medzi ktorými hrali prvé husle najmä Kysekovci. Kráľovi Ladislavovi IV. síce nemožno uprieť snahu posilniť svoju moc, no táto politika konfrontácie narážala pravidelne na odpor oligarchických rodov opierajúcich sa o vlastné hradné panstvá, ktoré boli schopné odolať aj útokom kráľovských oddielov. Iným faktorom bola osoba samotného panovníka opierajúceho sa najmä o nenávidený kumánsky element, ktorý ležal v žalúdku cirkvi, čo zasa komplikovalo Ladislavovu pozíciu ako doma, tak aj v cudzine. Treba si tiež uvedomiť, že táto vnútorná nestabilita vychádzajúca z rozsiahleho pozemkového vlastníctva najvyššej šľachty bola dedičstvom predošlých čias siahajúcich ešte k donačnej politike Ondreja II., ale situáciu rapidne zhoršilo najmä chaotické obdobie v 70. rokoch 13. stor., keď počas nedospelosti malého kráľa význačné rody „sprivatizovali“ značnú časť kráľovských (a cirkevných) majetkov. S tým si už mladý kráľ nedokázal poradiť. Keď teda jeho konfrontačná politika nevyšla, ako v prípade obliehania Bernsteinu v zime 1283 – 1284, musel sa „zmieriť“ s mocnými Kysekovcami, čoho výrazom bol zároveň aj návrat ich príslušníkov do vysokých

⁷⁰ Napr. ochranu konfinia zo strany Abraháma bez nejakých podstatných detailov spomínajú prakticky všetky donačné listiny, ktoré obdržal.

⁷¹ V roku 1289 napr. odmeňuje kráľ magistra Mikuláša, syna komesa Petra a vnuka komesa Samsona „de Gerend“, ktorý v kráľových oddieloch bojoval proti vzbúrencom pod spišským hradom. CDP VI. s. 341, č. 247. SZABÓ, ref. 3, s. 168-171, 175-180. PAULER, ref. 3, s. 526-527. K vzbure na Spiši pozri: MAREK, Miloš. Neugeri na Spiši. Vyplienenie Spišskej kapituly Kumánmi Ladislava IV. In *Studia archaeologica Slovaca mediaevalia. V. Človek – sacrum – prostredie*. (SLIVKA, Michal-HOMZA, Martin). Levoča : Kláštorisko, 2006, s. 61-63, 72-73. ISBN 80-89187-15-3-5. Jestvuje možnosť, že ruky kumánskych vrahov kráľa viedli skôr mocné rody, ako napr. Boršovci, resp. Kysekovci. WERTNER, ref. 1, s. 62.

krajinských funkcií. Takýchto zmien bolo len v 80. rokoch 13. stor. hneď niekoľko a ukazujú na jasnú slabosť kráľovskej moci.

Podstatným faktorom sa však ukázal byť západný sused – rakúsky a štajerský vojvoda Albrecht I. Habsburský, ktorého „spojenecké“ zväzky z predošlých čias k budínskemu dvoru kalili najmä koristnícke akcie Ivana z Kyseku na vojvodových územiach. Tieto provokácie nemohol Albrecht tolerovať donekonečna a po nezdaroch čiastkových odvetných výprav sa rozhodol vyriešiť problém s Kysekovcami „raz a navždy“. Tu sa ukázala riskantnosť Ivanovej politiky, ktorého predošlé úspešné plieniace vpády do rakúskeho a štajerského pohraničia, ako aj schopnosť odolať vojvodovým a tiež kráľovým odvetám možno až príliš pozdvihli jeho sebavedomie. Tvárou v tvár impozantnej habsburskej armáde v roku 1289 nemohli totiž odolať ani mocní oligarchovia. Risk sa teda nevyplatil.

V každom prípade bola doba Ladislava IV. Kumánskeho plná paradoxov. Na konci jeho vlády sa totiž krajina ocitla zhruba v rovnakom stave, resp. ešte v horšom, než na jej začiatku. Západné pohraničie predtým ovládali oddiely českého kráľa Přemysla Otakara II., ktorého sa Ladislav zbavil len s pomocou Rudolfa I. Habsburského v roku 1278. No v závere vlády najstarší Rudolfov syn – Albrecht ovládol zhruba rovnaké oblasti, ako Ladislavov „spojenec“. Kysekovci, resp. najmä najstarší príslušník tohto rodu – Ivan z Kyseku, prišli v podstate o všetky svoje majetky na západe.

Situácia na konci roka 1289 teda nevyzerala pre rod nijako nádejne. Po zdruvujúcej porážke stáli nádeji na zvrat v ceste nielen Albrechtove posádky a zničené múry niektorých ich hradov, ale najmä hrozivý potenciál vojvodovej moci. Na druhej strane sa však s týmto pádom na dno nemienili zmieriť a už v tom čase pracovali Kysekovci na svojom návrate do stratených pozícií. Pomohla im v tom nielen vlastná iniciatíva v podobe podpory osoby budúceho kráľa Ondreja (III.), ktorého povolali do krajiny, ale najmä „náhoda“. Keď totiž 10. júla 1290 zavraždili Kumáni kráľa Ladislava IV., bola cesta Kysekovcov k obnove ich moci síce stále len vzdialenou predstavou, no ako mali ukázať najbližšie dva roky, bola to predstava reálna.

P. ROHÁČ: DAS GESCHLECHT DER KYSEKS IM KAMPF GEGEN DEN KÖNIG VON UNGARN (LADISLAUS IV. DEM KUMANEN) UND DEM HERZOG VON ÖSTERREICH (ALBRECHT I. VON HABSBURG) IN DEN JAHREN 1284 – 1290

Beim Hinblick auf den erforschten Zeitraum machen sich einige signifikante Faktoren bemerkbar, die die damalige Lage nicht nur in den westlichen Gebieten Königreich Ungarns, sondern auch im österreichisch-steirischen Grenzland beeinflussten. Die lokalen Faktoren wiederum fanden ihre Auswirkungen in der globalen, gesamtstaatlichen Ebene. Zu nennen ist in erster Linie die Schwäche der königlichen Macht, die allerdings sehr bemüht war, die Vormachtstellung der mächtigen Feudale, allen voran dem Geschlecht der Kyseks, zu zähmen. Man kann zwar König Ladislaus IV. das Bemühen um die Stärkung der königlichen Macht nicht vorenthalten, andererseits stieß diese Politik der Konfrontation regelmäßig auf Widerwehr der Oligarchen. Diese konnten sich auf ihre Burgherrschaften stützen, die imstande waren, selbst die Angriffe des königlichen Heeres abzuwehren. Ebenfalls zu berücksichtigen ist die Tatsache, dass der ungarische König seine Machtstellung in enger Anlehnung an die verhassten Kumanen baute, die vor allem der Kirche ein Dorn im Auge war, was wiederum seine Stellung sowohl im Inland als auch im Ausland komplizierte. Die innere Unbeständigkeit im Königreich Ungarn ist jedoch nicht ausschließlich auf die Politik Ladislaus IV. zurückzuführen. Der Großgrundbesitz des Hochadels war nämlich

ein Erbe der Vergangenheit, insbesondere der großzügigen Donationspolitik des Andreas II. Die Lage hat sich zusätzlich infolge des chaotischen Zeitalters der 1270er Jahre verschlechtert, als die Oligarchen während der Unvolljährigkeit des jungen König einen bedeutenden Teil des königlichen (und kirchlichen) Besitzes unter sich aufteilten und sozusagen privatisierten. Der junge König fand keine Gegenlösung. Als seine Konfrontationspolitik, wie z. B. die Belagerung Bernsteins in den Jahren 1283 – 1284, gescheitert ist, war er gezwungen, sich mit den unbeugsamen und mächtigen Oligarchen – in diesem Fall den Kyseks, zu versöhnen, was u. a. daran zeigte, dass die höchsten Landesämter im Königreich erneut durch ihre Familienangehörigen besetzt wurden. Es gab selbst in den 1280er Jahren unzählige ähnliche Fälle, die einen Beweis liefern für die Schwäche der königlichen Macht.

Als ein weiterer Faktor von grundsätzlicher Bedeutung ist auch der westliche Nachbar zu nennen – Albert I. Habsburg, der Herzog von Österreich und Steiermark. Sein Bündnis mit dem königlichen Hof in Ofen wurde vor allem durch die Beutezüge des Ivan von Kysek auf seinem Hoheitsgebiet getrübt. Solche Provokationen konnte Albert nicht unbeantwortet lassen und entschloss sich, nach einigen erfolglosen Vergeltungszügen zuvor, das Problem mit den Kyseks „ein für alle Mal“ zu lösen. Der riskanten Politik des Ivan von Kysek, dessen Selbstvertrauen massiv gewachsen ist nach vorherigen Plünderungszügen in das österreichische und steirische Grenzland und seine erfolgreiche Abwehr gegen die Vergeltungszüge des Herzogs und Königs von Ungarn, wurden eindeutig die Grenzen gesetzt. Selbst die mächtigen ungarischen Oligarchen waren nicht imstande, in der unmittelbaren Auseinandersetzung gegen die imposante Armee der Habsburger im Jahre 1289 etwas entgegenzusetzen. Das Risiko hat sich nicht ausgezahlt.

Das Zeitalter des Ladislaus IV Kumanen war voller Paradoxe. Am Ende seiner Regierung befand sich Ungarn in einem ähnlichen, bzw. noch schlechteren Zustand, als vor seinem Regierungsantritt. Das westliche Grenzland des Königreichs wurde zuvor von den Truppen des böhmischen Königs Premysl Ottokar II. besetzt, den Ladislaus erst 1278 dank der Hilfe von Rudolf I. Habsburg zum Rückzug zwingen konnte. Jedoch in der Endphase der Regierungszeit Ladislaus vermochte es Rudolfs ältester Sohn Albrecht ungefähr die gleichen Gebiete zu erobern, wie Ladislaus „Verbündeter“. Das Geschlecht der Kyseks, allen voran der älteste Angehörige des Geschlechts Ivan, musste alle seine Gebiete im Westen preisgeben.

Die Lage im Jahre 1289 sah für das Geschlecht der Kyseks alles andere als optimistisch aus. Ihre Hoffnung auf einen Umbruch wurde gedämpft durch die Anwesenheit der Garnison Albrechts, die zerstörten Befestigungsanlagen einiger ihrer Burgen, und nicht zuletzt durch das geradezu erschreckende Potenzial der Macht Albrechts. Andererseits wollten sich die Kyseks mit dieser Lage keineswegs abfinden. Zu einem Comeback sollte ihnen vor allem die Unterstützung des zukünftigen Königs von Ungarn Andreas (III.), den sie ins Land berufen haben, und nicht zuletzt ein „Zufall“ verhelfen. Als nämlich am 10. Juli 1290 der König Ladislaus IV. von den Kumanen ermordet wurde, hat sich infolge der zwei darauffolgenden Jahre gezeigt, dass der Traum von einer Rückkehr in die einstige machtpolitische „Sonnenseite“ durchaus an realen Konturen gewann.

Zoznam použitej literatúry:

ANTONÍN, Robert. Zahraniční politika krále Václava II. v letech 1283-1300. Brno : Matice moravská, 2009, 306 s. ISBN 978-80-86488-63-9.

BARISKA, István. Die burgen der Güssinger im heutigen komitat Vas. In *Die Güssinger - Beiträge zur Geschichte der Herren von Güns/Güssing und ihrer Zeit (13./14. Jahrhundert)*, s. 431-442.

BORUS, Josef. Heere, Waffen und Kämpfe in der zweiten halfte des 13. Jahrhunderts. In *Die Güssinger - Beiträge zur Geschichte der Herren von Güns/Güssing und ihrer Zeit (13./14. Jahrhundert)*, s. 143-155.

FARKAŠ, Zdeněk – WITTGRÜBER, Peter. Stredoveké fortifikácie v Pezinku, časť Cajla. In *Spravodaj BEVEX-Banského výskumu 44*, č. 2-4. Prievidza 2004, s. 42-46.

FRANZL, Johann. Rudolf I. *Der erste Habsburg auf dem deutschen Thron*. Graz – Wien – Köln, Verlag Styria, 1986, 309 s. ISBN 3222116687.

GÄNSER, Gerald. Die Güssinger Fehde. In *Die Güssinger - Beiträge zur Geschichte der Herren von Güns/Güssing und ihrer Zeit (13./14. Jahrhundert)*. Hrg. Heide Dienst, Irntraut Lindeck-Pozza. Eisenstadt : Das Burgenländisches Landesmuseum, 1989, s. 197-207. ISBN 9783854051053.

HÓMAN, Bálint – SZEKFÜ, Gyula. *Magyar történet I*. Budapest : Királyi Magyar Egyetemi Nyomda - Maecenas Kiadó, 1935/1990, 685 s. ISBN 963-7425-34-9.

HRUBÝ, Tomáš. *Osídlenie Dolného Považia v stredoveku. Príspevok k dejinám sídelného vývoja západného Slovenska*. Kraków – Trnava : Spolok Slovákov v Poľsku a FF Trnavskej univerzity v Trnave, 2015, 252 s. ISBN 978-83-7490-900-6.

KÁDÁR, Tamás. IV. László király itineráriuma (1264–[1272]–1290). In *FONS XXIII. évfolyam 2016. 1. szám*. Budapest : Szentpétery Imre Történettudományi Alapítvány, 2016, s. 3-64. ISSN 1217-8020.

KARACSONYI, János. *A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig I.-III. kötet*. Budapest : A Magyar Tudományos Akadémia, 1900-1901, 492, 522, 462 s.

A mérges vipera és az antimonialis: korkép Kun László király idejéből. In *Századok 44. évf. 1. sz.* Budapest : 1910, s. 1-24.

KISS, S. Erzsébet. A Királyi generális kongregáció kialakulásának történetéhez. In *ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS. ACTA HISTORICA TOMUS XXXIX*. Szeged 1971, s. 3-56.

KIS, Péter. Ákos nembeli István. Egy magyar előkelő életútja a 13-14. század fordulójá. In *R. Várkonyi Ágnes Emlékkönyv, születésének 70. évfordulója ünnepére*, (Szer. TUSOR, Péter). Budapest 1998, s. 57-78. ISBN 963 463 141 X.

KRISTÓ, Gyula. A Csákok és a Köszeziek harca Sopron megyében. In *Sopron szemle* 20 (1966). Sopron – Szombathely, 1966, s. 331-340.

Az Árpád-kor háborúi. Budapest : Zríny katonai kiadó, 1986, 326 s.

LADURNER, P. Justinian. Urkundliche Geschichte der Edlen von Tauvers. In *Zeitschrift des Ferdinandeums für Tirol und Vorarlberg Ser. 3, vol. 12*, Innsbruck 1865, s. 5-89.

LEHOTSKÁ, Darina. Jakubovci, bratislavská patricijská rodina (1279-1420) In *Bratislava III*. Bratislava : Mestské múzeum v Bratislave, 1967, s. 59-114.

LIBOR, Jan. *Václav II. Král na stříbrném trůnu*. Praha : Argo, 2015, 740 s. ISBN 978-80-257-1544-4.

LYSÁ, Žofia. Počiatky formovania mestskej society v stredovekej Bratislave (úvod do problematiky). In *Medea – Studia mediaevalia et antiqua*, 2006, roč. 10. Bratislava 2006, s. 115-149. ISSN 1336-7706.

MAREK, Miloš. Trnava v časoch vojen o babenberské dedičstvo. In *Trnava 1211-2011. Historické štúdie k najstarším dejinám mesta*. (RÁBIK, Vladimír a kol.). Krakov : Spolok Slovákov v Pol'sku; Trnava : Katedra histórie Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity, 2011, s. 167-197. ISBN 978-83-7490-441-4.

Neugeri na Spiši. Vyplienenie Spišskej kapituly Kumánmi Ladislava IV. In *Studia archaeologica Slovaca mediaevalia*. V. Človek – sacrum – prostredie. (SLIVKA, Michal – HOMZA, Martin). Levoča : Kláštorisko, 2006, s. 49-74. ISBN 80-89187-15-3-5.

MEYER, Wolfgang. Der Burgenbau zur Zeit der Herren von (Güssing) Güns im heutigen Burgenland. In *Die Güssinger - Beiträge zur Geschichte der Herren von Güns/Güssing und ihrer Zeit (13./14. Jahrhundert)*, s. 209-430.

Das „Öde Schloß“ von Rechnitz. Eine Bestandsaufnahme der Burganlage. In *Burgenländische Heimatblätter* 55. Eisenstadt 1993, s. 67-81.

MÜCSKE, J. F. Alphons. *Albrecht I. – Herzog von Österreich und Römischer König*. Paderborn : Salzwasser Verlag GmbH, 2015. Nachdruck des Originals von 1866, 192 s. ISBN 978-3-7340-0201-4.

NIEDERSTÄTTER, Alois. *Österreichische Geschichte 1278-1411. Die Herrschaft Österreich. Fürst und Land im Spätmittelalter*. Wien : Ueberreuter, 2001, 519 s. ISBN 3-8000-3526-X.

ORTVAY, Tivadar. *Pozsony város története I. Pozsony : Stampfel Károly cs. és kir. udvari könyvkereskedő bizományában*, 1892, 384 s.

PAULER, Gyula. *A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt II*. Budapest : A Magyar tudományos akadémia, 1893, 790 s.

RAZIM, Jakub. *Čechy, Korutany a Tyroly pod vládou Jindřicha Korutanského*. (Disertační práce). Praha 2014, 511 s.

RÉVÉSZ, Ferencz. Németujvári Iván. Élet-és jellemrajz. — Második közlemény. In *Erdélyi Múzeum. kötet VIII. szám 2*, Kolossvár : 1913, s. 133-158.

SZABÓ, Károly. *Kun Laslo 1272-1290*. Budapest : Mehner Vilmos Kiadása, 1886, 192 s.

SZŐCS Tibor. Egy második „tatárjárás”? A tatár–magyar kapcsolatok a XIII. század második felében. In *Belvedere XXII. 3-4*, Szeged : Belvedere Meridionale alapítvány, 2010, s. 16-49.

A nádori Intézmény története az Árpád és Anjou-kor első felében (1000–1342). Doktori értekezés. Szeged : Szegedi Tudományegyetem, 2013, 284 s.

TIHÁNYIOVÁ, Monika. Podoby života na hradoch stredovekého Gemera. In *Stredoveké hrady na Slovensku. Život, kultúra, spoločnosť*. (ed. DVOŘÁKOVÁ, Daniela a kol.) Bratislava : VEDA, 2017, s. 211-226. ISBN 978-80-224-1608-5.

VANÍČEK, Vratislav. *Velké dějiny země české III. 1250-1310*. Praha – Lytomyšl : Paseka, 2002, 760 s. ISBN 80-7185-433-6.

VLASKO, Vladimír. Mesto Šopron a Šopronský komitát v politických zápasoch pánov z Kőszegu. In *Stredoeurópske mesto ako politické, hospodárske a kultúrne centrum : stretnutie mladých historikov IV: zborník príspevkov zo 4. vedeckej konferencie mladých historikov... dňa 16 októbra 2014 v Košiciach*. Košice : UPJŠ, 2015, s. 5-14. ISBN 978-80-8152-305-2.

WERTNER, Mór. A Güssingiek I. In *Századok XXIX*. Budapest 1895, s. 42-64.
Család történeti adalékok: A Tellesbrunniak. *Turul 1895. 2. sz.* Budapest 1895, s. 81-84

ZÁBORSKÝ, Jonáš. *Dejiny kráľovstva uhorského od počiatkov do časov Žigmundových*. Bratislava : Slovart, 2012, 736 s. ISBN 978-80-556-0407-7.

ZOLNAY, László. Miklósfia Demeter mester (1250 – 1312). In *Turul 49*. Budapest 1935, s. 34-37.

ZSOLDOS, Attila. *Magyarország világi archontológiája 1000-1301*. Budapest : História-MTA Történettudományi intézete, 2011, 384 s. ISBN 9789627383.

Kings and Oligarchs in Hungary at the Turn of the Thirteenth and Fourteenth Centuries. In *Hungarian Historical Review 2, no. 2 (2013)*. Budapest 2013, s. 211-242. ISSN 2063-8647.

Téténytől a Hód-tóig (Az 1279 és 1282 közötti évek politikatörténetének vázlata). In *Történelmi Szemle XXXIX. évf. 1997. 1. szám*. Budapest : Magyar Tudományos Akadémia, 1997, s. 69-98. ISSN 0040-9634.

III. András nádorai. In *Történelmi Szemle LII. évf. 2010. 3. szám*. Budapest : Magyar Tudományos Akadémia, 2010, s. 303-328. ISSN 0040-9634.

ŽUDEL, Juraj – DUBOVSKÝ, Ján a kolektív. *Dejiny Modry*. Modra : Mesto Modra, 2006, s. 688 s. ISBN 80-969550-3-9.

ZAPOJENIE PEŠIEHO PLUKU 102 ZAISTŮOVACEJ DIVÍZIE DO NEMECKÝCH PROTIPARTIZÁNSKÝCH AKCÍ NA PRELOME ROKOV 1941/1942

IGOR BAKA

BAKA, I.: Involvement of the 102 Infantry Security Division in the German Antipartisan Actions at the Turn of 1941/42. *Vojenská história*, 4, 22, 2018, pp 82-101, Bratislava.

The study deals with the issue of involvement of the Slovak Security Division units in the fulfilment of tasks of the Nazi occupying apparatus in the occupied territory of the then Soviet Union, from its origin until the first large antipartisan action of the 102 infantry, carried out in collaboration with the German 315 police battalion before mid-March 1942. In the introductory part of the study, the author reasonably points out to the fact that “from the Nazi Germany, the war against the USSR had a racial and extermination character since the very beginning”, which was considerably expressed even in the fights against the partisan movement and in the crimes against civil citizens committed throughout. The fact that the fight against partisan movement became one of the methods of the extermination character of the war on the USSR is evidenced by the official documents issued by the highest command of the German military power and the German occupation authorities.

Military history. Slovakia. World War 2. Security Division involved in the antipartisan actions at the turn of 1941/1942.

Je všeobecne známe, že vojna proti ZSSR mala zo strany nacistického Nemecka od začiatku rasovo-vyhladzovací charakter. Táto metóda sa aplikovala aj v boji proti partizánskemu hnutiu na okupovanom území. Hitler pritom vypuknutie partizánskej vojny uvítal ako vhodnú príležitosť na zničenie každého, kto sa bude k nacistom na okupovanom území správať nepriateľsky. Táto taktika sa pritom maskovala napr. tzv. odvetnými opatreniami proti údajným útokom partizánov, ktorí boli od leta 1942 v oficiálnych dokumentoch okupačných orgánov označovaní jednotne ako „banditi“. Nebolo pritom dôležité, do akej miery bola hrozba zo strany partizánov skutočná, zveličená alebo úplne vymyslená. Táto taktika pritom nacistom od začiatku poslúžila aj ako vhodná zámienka pre vraždenie Židov a stala sa jedným z nástrojov ich genocídy na východnom fronte.¹ Nemecký Wehrmacht v tejto súvislosti už v máji 1941 obdržal presné inštrukcie o zásadách využívania vojenského práva v rámci operácie Barbarossa. Podľa výnosu podpísaného náčelníkom Hlavného veliteľstva brannej moci z 13. mája trestné činy nepriateľských civilistov mali byť vyňaté z pôsobnosti vojenských súdov a potrestané okamžitou smrťou. Od tohto výnosu sa tiež odvodzoval princíp kolektívnej odvety na celých dedinách, v prípade, že nebolo možné vypátrať skutočných páchatel'ov. Na tento výnos nadväzoval známy rozkaz o politických komisároch zo 6. júna 1941, ktorý obsahoval pokyny na ich fyzickú likvidáciu po zajatí, teda v rozpore s medzinárodnými pravidlami vedenia vojny.

¹ CÜPPERS, M. *Wegbereiter der Shoa. Die Waffen-SS, der Kommandostab Reichsführer SS und die Judenvernichtung 1939 – 1945*. 2. Auflage, Darmstadt 2011, s. 215-227. ISBN 978-3-89678-758-3.

Spôsob boja Wehrmachtu proti partizánom dokumentuje najmä činnosť nemeckých zaisťovacích divízií.² Podľa ich vzoru boli vytvorené aj útvary spojeneckých armád, teda aj slovenská Zaisťovacia divízia (ZD)³, ktorá vznikla spolu s Rýchlou divíziou (RD – nasadenou na fronte) reorganizáciou v lete 1941. V tých bojujúcich armádach sa zaisťovacie divízie spolu s Einsatzgruppen, poriadkovou políciou, brigádami SS či domácimi policajnými zložkami podieľali na vraždách tisícov civilistov a pálení dedín, aj keď postoj veliteľov Wehrmachtu boli veľakrát ambivalentné. Často sledovali súčasne viac cieľov, ktoré neboli súčasťou jednotnej stratégie. Maximálna miera násillia zo strany jednotiek Wehrmachtu sa tak v jednotlivých časových úsekoch prelínala so snahou o určité korekcie dopadu násillných prostriedkov (včítane exploatácie surovinových zdrojov) voči civilnému obyvateľstvu okupovaného územia. Miera násillia tu mala byť úmerná jeho ochote zotrvať na strane okupačnej moci a nerozširovať ďalej rady partizánskeho hnutia.⁴

V oficiálnych dokumentoch sa násillné akcie kamuflovali ako ničenie partizánskych bunkrov a pod.⁵ Na prelome rokov 1941/42 bolo pritom partizánske hnutie na okupovanom území len v zárodku. Za partizánov Nemci od začiatku považovali aj sovietskych vojakov potulujúcich sa v tých okupačných armádach, ktorí zo strachu utekali do hôr, ale tiež osoby, ktoré sa v dôsledku brutálnej okupačnej politiky ponevierali po krajine a lúpili. Motívy, prečo títo ľudia neuposlúchli výzvy na kapituláciu, mali často nepolitický charakter. Zástupy „partizánov“ totiž boli presvedčené (a nie neoprávnené), že v zajateckom tábore ich nečaká nič iné, len smrť. O to viac to platilo o Židoch, pre ktorých bol úkryt v lese často jedinou šancou na prežitie. Takéto hodnotenie partizánov však vo väčšine hlásení okupačných orgánov nenájdeme, keďže charakter rasovo-vyhladzovacej vojny mala od začiatku legitimizovať existencia politického odporu na okupovanom území.⁶ Mnoho osôb pritom Nemci zlikvidovali pod zámienkou spolupráce s partizánmi, včítane Židov, ktorých považovali automaticky za partizánov, resp. ich komplicov.⁷

Podobné exekúcie naberali obrovské rozmery, čo dokumentuje fakt, že len v tylovom území Skupiny armád Stred bolo od leta 1941 do mája 1942 zabitých 80 tisíc „partizánov“ a ich „komplicov“, pri vlastných stratách 1 094 zabitých.⁸ Nemci si, samozrejme, od

² ARNOLD, K. J. *Die Wehrmacht und die Besatzungspolitik in den besetzten Gebieten der Sowjetunion. Kriegführung und Radikalisierung im „Unternehmen Barbarossa“*. Berlin 2005, s. 415-425. ISBN 3-428-11302-0.

³ Činnosti ZD na nemeckých protipartizánskych akciách na území okupovaného ZSSR sa už v slovenskej historiografii venovalo viacero prác. Absentuje tu však ich bližšia analýza vo vzťahu k zločinom voči civilnému obyvateľstvu. Táto problematika okrem toho nie je skúmaná v kontexte nemeckej okupačnej praxe, ktorá sa riadila princípmi rasovo-vyhladzovacej vojny. Novú heuristickú bázu možno získať najmä analýzou prameňov nemeckej proveniencie, resp. najnovšej zahraničnej vedeckej literatúry, zameranej na zločiny nemeckého okupačného aparátu. V neposlednom rade zostávajú len málo využité materiály zhromaždené počas fungovania povojnového retribučného súdnictva. Porovnaj napr. MIČIANIK, P. *Slovenská armáda v ťažení proti Sovietskemu zväzu II. (1941 – 1944). Zaisťovacia divízia a železniční pionieri*. Banská Bystrica 2008. ISBN 978-80-89090-48-8; BYSTRICKÝ, J. Zaisťovacia divízia na okupovanom území Ukrajiny a Bieloruska (september 1941 – november 1942). In *Vojenská história*, roč. 3, 1999, č. 4, s. 29-54. ISSN 1335-3314.

⁴ POHL, D. Die Kooperation zwischen Heer, SS und Polizei in den besetzten sowjetischen Gebieten. In Hartmann, Ch.-Hürter, J.-Jureit, U. (ed.) *Verbrechen der Wehrmacht. Bilanz einer Debatte*. München 2014, s. 107-116. ISBN 978-3-406-66290-4.

⁵ CÜPPERS, ref. 1, s. 200-201.

⁶ HEER, H. *Tote Zonen. Die deutsche Wehrmacht an der Ostfront*. Hamburg 1999, s. 46-47.

⁷ CÜPPERS, ref. 1, s. 195; HEER, ref. 6, s. 57.

⁸ WETTE, W. *Wehrmacht. Bilder neppriate, vyhladzovací válka a legendy*. Praha 2006. ISBN 80-7203-814-1, s. 120. Podľa H. Heera od začiatku ťaženia proti ZSSR do marca 1942

začiatku uvedomovali, že vojna proti partizánom predstavuje vhodnú zámienku, ako vyvraždiť čo najviac svojich ideologických nepriateľov. Strach z partizánov preto od začiatku podnecovali, a to aj v prostredí slovenskej armády.⁹ Charakter protipartizánskeho boja upravoval už rozkaz veliteľa slovenskej Rýchlej brigády (RB) zo 17. júla 1941. V ňom sa konštatuje, že v priestore za frontovou líniou sa pohybovalo „*hodne príslušníkov rozprášaných nepriateľskej armády, ktorí udržiavajú styk, ba aj skrývajú sa s bývalými bolševickými funkcionármi v obciach, a že títo bolšev. funkcionári majú u seba aj zbrane*“. Okamžite po príchode do nového ubytovacieho priestoru mali byť preto prevedené prísne bezpečnostné opatrenia (zaistenie komunistických funkcionárov, domové prehliadky, zaistenie zbraní). Akýkoľvek odpor mal byť prísne potrestaný, a to aj terorom. Napr. každého, kto by ignoroval výzvu na odovzdanie zbraní, „*treba považovať za partizánov a zákerníkov a podľa toho proti nim zakročiť*“. V prípade, že by civ. obyvateľstvo strieľalo na naše jednotky, treba dom, z ktorého bolo vystrelené, obklúčiť a podpáliť. Každého, kto by z horiaceho domu utekal, treba odstreliť.“ Rovnako mal dopadnúť každý, kto by sa dopustil „*násilia*“ na vojakoch, ak by ušiel, za každého vojaka malo byť zastrelených „*či už 10 býv. komunistických funkcionárov alebo židov*“.¹⁰ Rovnako razantne sa malo podľa veliteľa RB plk. pech. Rudolfa Pilfouska postupovať proti zatknutým parašutistom v civilnom oblečení, ktorí mali byť ako „*zákerníci*“ zastrelení. Toto nariadenie malo platiť aj na civilné osoby prichytené pri sabotážnej činnosti.¹¹ Možno konštatovať, že už tieto nariadenia sa nepriamo odvolávali na vyššie spomínaný výnos z 13. mája 1941. K ch praktickej realizácii pri RB však už vzhľadom na blížiacu sa reorganizáciu nedošlo. Na druhej strane plk. Pilfousek nariadil už na prelome júna a júla 1941 zastreliť jedného vojaka prezlečeného do civilu, ktorý bol obvinený zo záškodníctva.¹²

Na rozdiel od RB, ktorá pôsobila priamo na fronte, hlavné sily slovenskej armády (pod vedením ministra národnej obrany gen. I. triedy Ferdinanda Čatloša) postupovali od začiatku v tyle nemeckej armády. Prítom dňom 11. júla bola Armádna skupina (bez RB a delostreleckého pluku 11) po taktickej a zásobovacej stránke podriadená priamo Zadnej vojenskej oblasti Skupiny armád Juh (Rückwertigesheeresgebiet Süd/103). Jej úlohou bolo zaistiť a udržať pokoj v priestore západne cesty Lvov (ukrajinsky Lviv)¹³ – Stryj a predvídalo sa jej využitie na „*čistenie a udržanie poriadku*“ v priestore južne od čiary Rava Russkaja (ukrajinsky Rava Ruska) – Ternopol' (ukrajinsky Ternopil').¹⁴ Armádna skupina teda v rámci svojho teritoriálneho pôsobenia mala plniť rovnaké úlohy ako nemecké zaist'ovacie divízie. Aj k povinnostiam slovenských vojenských spravodajských

bolo zlikvidovaných 63 257 partizánov. Okrajový počet nemeckých strát (638 mŕtvych a 1 355 zranených) prítom tiež podľa neho demonštruje, že „*väčšina týchto „partizánov“ boli civilisti a nepadli v boji*“. HEER, ref. 6, s. 48.

⁹ Vojenský historický archív (VHA) Bratislava, f. Rýchla divízia (RD), škatuľa (ďalej šk.) 109, č. j. 6510/dôv. 2. oddel. 1941, obežník Veliteľstva (vel.) poľného zboru o poznatkoch zo spôsobu boja partizánskych oddielov z 15. 8. 1941.

¹⁰ VHA Bratislava, f. 55, 55-57-5, č. j. 78/zprav.-taj. 1941, spravodajský rozkaz vel. Rudolf č. 2 zo 17. 7. 1941.

¹¹ VHA Bratislava, f. 55, 55-57-5, vel. Rudolf, dodatok k spravodajskému rozkazu č. 2 zo 17. 7. 1941.

¹² MIČIANIK, P. Vojnové zločiny slovenských vojakov v rokoch 1941 – 1944. In *Perzekúcie na Slovensku v rokoch 1938 – 1945. Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov VII.* (ed. Peter Sokolovič), Bratislava 2008, s. 255-256. ISBN 978-80-89335-08-4.

¹³ V štúdií sú použité ruské názvy miest a obcí. V zátvorke (pokiaľ to bolo možné dohľadať) sa uvádza aj súčasný ukrajinský, resp. bieloruský názov. Niektoré názvy sú však identické.

¹⁴ Bundesarchiv-Militärarchiv (BA – MA), Bestandsnummer (Bs.) RH 31/IV (Verbindungskommandos und Stäbe), Archivsignatur (As.) 14, č. j. 107175, všeobecný operačný rozkaz Veliteľstva armády č. 6 pre obdobie od 12. do 21. 7. z 12. 7.

orgánov preto patrilo pozorovať „vývoj politického hnutia, náladu medzi občanstvom, jeho pomer k Ríši, k nemeckej a slovenskej armáde, ako aj k bolševizmu“.¹⁵ Jednotky mali tiež zasahovať proti potenciálnym a skutočným nepriateľom v tyle postupujúcich okupačných armád. Svedčí o tom napríklad nariadenie zo 16. júla o pátraní po sovietskych parašutistoch vysadzovaných za frontom. Gen. Čatloš dokonca spočiatku uvažoval aj o zriadení koncentračných táborov pre nespôahlivé osoby.¹⁶

Pozornosť sa však koncentrovala predovšetkým na osoby považované za potenciálnych partizánov, teda na ukrývajúcich sa bývalých sovietskych vojakov. V rámci „preventívneho postupu“ Nemci povraždili už v prvých týždňoch vojny tisíce takýchto osôb.¹⁷ Veliteľstvo Armádnej skupiny preto už 8. – 9. júla obdržalo rozkazy Hlavného veliteľstva 17. armády, na základe ktorých malo počas svojho postupu na východ pešími jednotkami „čistiť“ priestor východne od Lvova. Pri plnení tejto úlohy mali asistovať tiež tri slovenské pozorovacie letky.¹⁸ Podľa rozkazu z 9. júla malo veliteľstvo 2. divízie pátrať po „rozprášených“ zvyškov sovietskych vojsk, ktoré sa mali nachádzať v lesoch východne a severovýchodne od mestačka Mykolajiv ležiaceho južne od Lvova. S „čistiacou“ jednotkou mali spolupracovať tiež pozorovacie lietadlá, a to skúmaním terénu, zhadzovaním letákov, prípadne použitím zbraní.¹⁹ Podobné úlohy obdržala v tomto čase aj 1. divízia. Tieto akcie však nemali väčší úspech, zajatých bolo len 11 červenoarmejcov a dve civilné osoby v pásme 2. divízie.²⁰ Podľa rozkazu Veliteľstva armády z 10. júla mali byť zadržaní bývalí vojaci (aj keď neboli úplne vojensky vystrojení), klasifikovaní ako zajatci a podľa toho sa s nimi malo zaobchádzať.²¹

Treba uviesť, že pri plnení bezpečnostných úloh v tyle bojujúcich armád velenie slovenskej armády pri inštruovaní svojich jednotiek od začiatku apelovalo na ohľaduplnosť voči civilnému obyvateľstvu, čo treba chápať v kontexte so snahou o napĺňanie propagandistickej tézy o osloboditeľskej funkcii okupačných síl: „od správania sa príslušníkov slovenskej armády bude závisieť, či sa Slovensko v tejto zemi stratí, alebo získa dôveru. Preto sú zakázané akékoľvek svojmocné zatýkania a zadržovania. Nezbytné zadržovania môžu vykonať len orgány osobitne vyslané a to podľa platných predpisov.“²² Takéto nariadenia však slovenská strana (a to aj v budúcnosti) nevydávala z vlastnej iniciatívy. Aj v tomto prípade sa paradoxne jednalo o preklad smernice veliteľa Zadnej vojenskej oblasti Skupiny armád juh z 11. júla 1941. Tento postoj bol determinovaný presvedčením, že na okupovanom území východného Poľska, Bieloruska a baltických

¹⁵ BA-MA Freiburg, Bs. RH 31/IV, As. 14, Bfh.rückw. H.Geb.103, zvláštne nariadenie pre úpravu ukrajinskej otázky z 11. 7. 1941; VHA Bratislava, f. Veliteľstvo armády jún – august 1941, sign. 9, č.j. 104031/taj. 2. odd. 1941, obežník Veliteľstva armády zo 16. 7. 1941.

¹⁶ VHA Bratislava, f. Veliteľstvo armády jún – august 1941, šk. 1, sign. 9, č.j. 104031/taj. 2. odd. 1941, obežník Veliteľstva armády zo 16. 7. 1941.

¹⁷ GERLACH, Ch. *Kalkulierte Morde. Die deutsche Wirtschafts und Vernichtungs politik im Weißrußland 1941 bis 1944*. Hamburg 2000, s. 876-877. ISBN 978-3-930908-63-9.

¹⁸ BA-MA Freiburg, Bs. RH 31/IV, As 14, zvláštne nariadenie pre nasadenie vzdušných ozbrojených síl pri slovenskej armádnej skupine z 9. 7. 1941.

¹⁹ Za týmto účelom bola vytvorená „čistiaca“ jednotka pod vedením pplk. jazd. Štefana Horského: peší pluk osobitného zloženia (3 prápory a 2 čaty kanónov proti útočnej vozbe), jazdecká skupina 2, rota pancierových automobilov 11. VHA Bratislava, f. Veliteľstvo armády jún – august 1941, šk. 1, sign. 9, č.j. 107123 taj. oper. 1941, osobitný rozkaz č. 49 z 9. 7. 1941.

²⁰ Bližšie pozri MIČIANIK, P. *Slovenská armáda v ťažení proti Sovietskemu zväzu I. (1941 – 1944). V operácii Barbarossa*. Banská Bystrica 2007, s. 152-153. ISBN 978-80-89090-37-2.

²¹ VHA Bratislava, f. Veliteľstvo armády jún – august 1941, šk. 1, sign. 9, osobitný rozkaz č. 51.

²² VHA Bratislava, f. Veliteľstvo armády jún – august 1941, šk. 1, spravodajský rozkaz vel. Ďumbier č. 2 z 19. 7. 1941.

štátov Wehrmacht nenarazí na väčší odbor miestneho obyvateľstva (s výnimkou Židov, ktorých samotní nacisti klasifikovali na svojich najväčších nepriateľov). Pozitívne reakcie časti civilného obyvateľstva (najmä v oblastiach anektovaných ZSSR v predchádzajúcom období) pritom samotný Wehrmacht v prvých týždňoch vojny postavili do svetla jeho osloboditeľov spod „*bolševického jarma*“, napriek tomu, že zo strany samotného Hitlera to vôbec nezodpovedalo skutočnému cieľu vojny.²³

S propagandistickou tézou o osloboditeľskej misii slovenskej armády sa v tomto čase zžila aj značná časť príslušníkov slovenskej armády, v čom ich tiež utvrdzovali reakcie miestneho obyvateľstva. Na druhej strane počas prvých týždňov vojny slovenské vojenské orgány skutočne zabránili viacerým excesom zo strany miestnych pomocných milícií, ktoré im boli na základe okupačných nariadení podriadené pre výkon bezpečnostnej služby. Na druhej strane k prenasledovaniu Židov zo strany domáceho obyvateľstva, ktoré prerastalo do miestnych pogromov podporovaných okupačnými jednotkami, velenie armády od začiatku zaujímal ambivalentný postoj.²⁴ Snaha velenia slovenskej armády pôsobiť ako garant bezpečnosti a poriadku na území vo vlastnej teritoriálnej pôsobnosti, však bola postupne čoraz viac konfrontovaná so skutočnými cieľmi vojny, ktorá mala zo strany okupantov od začiatku vyhladzovací charakter. Pritom už 20. júla bolo velenie slovenskej armády inštruované so znením Hitlerovho májového výnosu o likvidácii nepriateľských civilistov, a to listom veliteľa Zadnej armádnej oblasti Juh. Hlavný poľný súd tu bol informovaný, že nepriateľské civilné osoby, ktoré spáchali trestný čin proti brannej moci, mali byť, „*bud' vojenským oddielom ihneď na mieste najkrajnejšími prostriedkami porazené alebo, kde sa to opomenulo, ihneď predvedené pred dôstojníka. Tento rozhodne, či majú byť zastrelené. V ústnom vysvetlení k tomuto výnosu bolo pre zadnú oblasť armády nariadené odovzdať tieto osoby SS alebo SD (Sicherheitsdienst – pozn. I. B.)*.“ Hlavný poľný súd preto predpokladal odovzdávanie podozrivých osôb týmto útvaram.²⁵

Keďže slovenské vojenské orgány boli aj v nasledujúcom období súčasťou nemeckej okupačnej správy, stali sa chtiac či nechtiac priamymi aktérmi postupnej radikalizácie a brutalizácie vojny. Jej ciele pritom nemali nič spoločné s proklamovanými propagandistickými tézami o oslobodení slovanských národov spod bolševického jarma. Úmerne tomu sa samozrejme prehlbovala aj participácia slovenskej armády na brutálnych praktikách okupačného režimu. Napríklad už 30. júla bola pohotovosť Veliteľstva armády v spolupráci s jednotkou miestnej milície poverená pátrať po jednom ukrývajúcim sa komisárovi Červenej armády. Keďže takéto osoby mali byť na základe vyššie uvedeného rozkazu o komisároch po dolapení zastrelené, išlo o flagrantné porušenie tretej ženevskej konvencie z roku 1929, ktorá sa zaoberala právami vojnových zajatcov.²⁶ Veliteľstvo slovenskej armády bolo okrem toho už 5. augusta informované, že všetky ukrývajúce sa vojenské osoby, ktoré sa do 8. augusta neprihlásia na najbližšom vojenskom veliteľstve alebo úrade (odkiaľ mali byť eskortovaní do zajateckého tábora), sa majú pokladať za „*zákerníkov*“. Rovnako sa malo klasifikovať aj civilné obyvateľstvo pomáhajúce

²³ ARNOLD, ref. 2, s. 147-148.

²⁴ Niektorí vojaci sa dokonca do týchto násilností spontánne zapájali. Bližšie pozri BAKA, I. Slovenská armáda a protizidovské pogromy na okupovanom území ZSSR v lete 1941. In *Historický časopis*, roč. 65, 2017, č. 4, s. 699.

²⁵ VHA Bratislava, f. 55, sign. 55-57-7, veliteľ Zadnej armádnej oblasti Juh pre Nemeckú vojenskú misiu 20. 7. 1941; č. j. 42 dôv. 1941, Hlavný poľný súd pre Vyšší poľný súd u vel. „Viktor“ z 28. 8. 1941.

²⁶ VHA Bratislava, f. 55, sign. 55-57-4, osobitný rozkaz Veliteľstva armády z 30. 7. 1941.

„rozprášeným jednotkám“, partizánom či parašutistom.²⁷ V praxi však zaobchádzanie s takto zaistenými príslušníkmi Červenej armády nebolo jednotné. Časť bola skutočne zavraždená, mnohí však boli naďalej vykazovaní ako zajatci. Či im to automaticky zachránilo život, je však vzhľadom na spôsob, akým okupačné orgány zaobchádzali so sovietskymi zajatcami, značne otázne.²⁸ Nemci sa totiž vo vzťahu k ZSSR vôbec nepridržiavali ženevskej konvencie o zaobchádzaní s vojenskými zajatcami (ktorú ratifikovali v roku 1934) a k sovietskym zajatcom pristupovali brutálne, bez akéhokoľvek ohľadu na ľudskosť. Využili pritom aj fakt, že ZSSR nepristúpil k ženevskej konvencii o zaobchádzaní s vojnovými zajatcami. S pomermi v nemeckých zajateckých táboroch sa pritom postupne detailne oboznámili aj slovenskí vojaci. Sovietskych zajatcov síce v dôsledku operačnej podriadenosti po zaistení odovzdávali nemeckej strane,²⁹ niektoré slovenské roty sa však využívali ako ostraha nemeckých zajateckých táborov. Napr. počas presunu ZD cez západnú Ukrajinu, strážili dve roty pešieho pluku 101 na požiadanie miestnej Ortskommandantúry zajatecký tábor ZD v priestore Šepetovka (ukrajinsky Šepetivka). Podľa situačného hlásenia Veliteľstva ZD z 23. septembra zabránili slovenskí vojaci častým útokom zajatcov, ktorých odvieďli späť do tábora. Týmto „úspechom“ sa zastupujúci veliteľ ZD plk. aut. Benedikt Dúbravec pochválil, napriek tomu, že v ďalšej časti hlásenia, určenom priamo pre ministerstvo národnej obrany (MNO), nepriamo priznal, že pomery v týchto zariadeniach sa vinou okupačnej správy vymykali akejkoli predstave o ľudskosti: *„Medzi zajatcami je značný počet Aziatov, ktorí jedia i ľudské mäso. Prednosta 2. oddelenia bol osobne svedkom, ako v zajateckom tábore v Szepetovke prišli kontrolní orgáni na to, že Aziati ohryzali všetko mäso z nôh jednej mŕtvoľy – zajatca.“*³⁰

Nariadenia proti potenciálnym partizánom v podmienkach slovenskej armády ďalej špecifikoval rozkaz Veliteľstva spojovacieho štábu z 1. októbra 1941, ktorý bol zo strany okupačnej správy reakciou na prípady, keď takéto osoby vystúpili so zbraňou v ruke. Ukrývajúci sa vojaci, ktorí *„bez organizácie – na vlastnú päsť proti zadnému voju bojovali“*, mali byť podľa neho považovaní za banditov. Tu treba zdôrazniť, že mnohé takéto prípady vyplynuli zo sebaobrany, ukrývajúci sa vojaci v snahe vyhnúť sa zajatiu často len reagovali na útoky zo strany okupačných jednotiek. Uvedený rozkaz v tejto súvislosti špecifikoval tiež používanie termínu „partizán“, ktorý sa mal vzťahovať na tých vojakov, jednotky alebo bandy, *„ktoré v civilnom obleku vedú „guerillu“ a prevádzajú sabotáž /vyhadzovanie mostov, prepádanie jednotlivých motorových vozidiel, prepady v ubytovacích miestach a pod.“*³¹

²⁷ VHA Bratislava, f. Veliteľstvo armády jún – august 1941, šk. 2, sign. 18, rozkaz vel. Koloman z 5. 8. 1941.

²⁸ GERLACH, ref. 17, s. 878-879.

²⁹ Slovenská armáda pôvodne 3. 7. 1941 v Chyrove (ukrajinsky Chyryv) zriadila Armádnú zberňu zajatcov č. 1, kde sa k 18. 7. 1941 nachádzalo už 394 osôb. Do 27. 7. však bola vyprázdnená, časť zajatcov bola prepustená (najmä lojálni civilisti, pôvodne tiež časť vojakov ukrajinskej národnosti, čo však bolo čoskoro vo väčšine prípadov zakázané) a časť odovzdaná Nemcom (Rusi, Židia, príslušníci stredoázijských národov). Slovenskí vojaci sa k týmto zajatcom spravali korektne. Dva zajatecké tábory pôvodne vznikli aj na území Slovenska. Keďže na Slovensko sa nakoniec dostal len jeden sovietsky zajatec, tábory boli ešte v roku 1941 zrušené. Bližšie pozri MIČIANIK, ref. 20, s. 14, 180-182, 258; PEJS, O. Slovenská armáda a sovietskí váleční zajatci v lete 1941. In *Vojenská história*, 2004, roč. 8, č. 4, s. 30-46. ISSN 1335-3314.

³⁰ VHA Bratislava, f. 55, šk. 32, sign. 305-32-5.

³¹ Naopak, za vojnových zajatcov mali byť považované bojové skupiny, *„ktoré pod zodpovedným velením dôstojníka počas boja vystúpia za frontou a sú určené k tomu, aby splnili určitý bojový úkol“*. VHA Bratislava, f. 55, sign. 55-57-6, domáci rozkaz č. 63.

Slovenské jednotky paralelne obdržali viaceré policajno-bezpečnostné úlohy, ktoré konkretizovali postup v súvislosti so zaistením podozrivých osôb. V tomto smere bol dôležitý rozkaz veliteľa Zadnej vojenskej oblasti Skupiny armád juh z 28. júna, ktorý špecifikoval spôsob ochrany zadnej hranice operačnej oblasti skupiny armád. Aj pre slovenské jednotky z neho vyplynula povinnosť zadržať po prekročení týchto hraníc všetkých utečencov a osoby podozrivé zo špionáže, ktoré mali byť následne okamžite odovzdané veliteľstvu miestnej polície alebo SD.³² Kompetencie slovenských jednotiek následne upravoval obežník veliteľa ZD z 21. augusta 1941 pre spravodajské orgány, podľa ktorého zatýkanie civilných osôb malo patriť do kompetencie nemeckej bezpečnosti. Slovenské jednotky nemali zasahovať do vnútornej správy, keďže sa ešte nachádzali na území pripojenom ku Generálnemu gubernátu, ktorý nacisti vytvorili na časti územia medzivojnového Poľska. K zadržaniu malo dôjsť „*len v prípadoch nebezpečia z premeškania*“ a proti tým, čo sa „*previnili proti bezpečnosti nášho vojska*“. Konkrétne prípady zatknutia sa mali prerokovať s najbližším Ortskommandom alebo orgánmi SD. Slovenské orgány nemali preberať ani osoby zadržané miestnou milíciou, rovnako ich mali odkazovať na Nemcov. Spravodajskí dôstojníci sa pritom vôbec nemali miešať do činnosti miestnej milície (mali len ohlasovaciu povinnosť), a to ani v prípadoch, keď sa dopúšťala „*prehmatov*“.³³

Pôsobnosť ZD sa čiastočne zmenila po jej presune na východ do teritoriálnej pôsobnosti veliteľa Wehrmachtu v Ríšskom komisariáte Ukrajina v septembri 1941. Išlo o územie, ktoré už bolo pod civilnou okupačnou správou. Podľa inštrukcií z 21. októbra 1941 sa aj slovenské spravodajské orgány mali priamo podieľať na zadržaní „partizánov“ a parašutistov. O ďalšom postupe však rozhodovali Nemci.³⁴ Opatrný postup sa mal realizovať tiež pri nariadeniach o zadržiavaní a strieľaní rukojemníkov, ktoré sa rozširovali aj na boj proti sabotážam spojov. Podľa inštrukcií Ríšskeho komisára pre Ukrajinu zo 14. novembra 1941 mali 50 % rukojemníkov aj v tomto prípade tvoriť Židia.³⁵ Slovenské orgány mali opäť „*len*“ ohlasovaciu povinnosť a priamo zasahovať mali len v prípade „*nebezpečia z premeškania*“. To sa však už vzťahovalo aj na prípadné exekúcie. Výklad tohto nariadenia sa preto mohol prispôsobovať situácii a umožňoval voľnosť konania počas prípadných protipartizánskych akcií. Podobný postup ako pri ZD zvolila aj RD na fronte.³⁶

Počas presunu západnou Ukrajinou v septembri 1941 jednotky ZD opätovne pátrali po ukrývajúcich sa sovietskych vojnových zajatcoch. Konkrétne počas pobytu jednotiek v priestore Šepetovka – Polonnoje (ukrajinsky Polonne) došlo k ojedinelým prípadom strelby na slovenské stráže. Slovenské jednotky preto viackrát bezvýsledne prezreli les pri Myropole (východne od Šepetovky). Nálada miestneho obyvateľstva voči slovenským vojakom pritom už nebola taká oduševnená ako na poľsko-ukrajinskom pomedzí. V okolí Šepetovky dokonca spravodajské orgány vysledovali prejavy ľahostajnosti

³² VHA Bratislava, f. Veliteľstvo armády jún – august 1941, šk. 1, sign. 2, č.j. 107285, rozkaz Veliteľstva armády z 28. 7. 1941.

³³ VHA Bratislava, f. RD, šk. 109, sign. 1-66, č. j. 2007/taj.2.odd.1941, obežník vel. ZD z 21. 8. 1941.

³⁴ VHA Bratislava, f. RD, šk. 109, sign. 1-66, č. j. 2300/taj. 2. odd.1941, obežník vel. ZD z 21. 10. 1941.

³⁵ VHA Bratislava, f. Zaisťovacia divízia (ZD), šk. 28, sign. II/45, č.j. 2416/taj. 2. odd. 1941, obežník vel. ZD zo 14. 11. 1941.

³⁶ Slovenský národný archív (SNA), f. Národný súd (NS), šk. 142, Tnřud 29/47, inv. č. 103, dôverný rozkaz z 18. 11. 1941.

a „nekamarátstva“.³⁷ Po presune do priestoru Žitomir (ukrajinsky Žitomír) – Ovruch začiatkom októbra 1941 bola ZD poverená strážnymi a bezpečnostnými úlohami. Od druhej polovice októbra sa už jej jednotky dostávali aj do sporadických kontaktov s osobami označovanými v úradnej korešpondencii ako partizáni.³⁸ Každodennou rutinou sa mala stať kontrola a sledovanie prepustených zajatcov a miestnych cudzincov, aj keď mali vydané povolenie na pobyt. Obežník veliteľstva ZD z 25. októbra totiž v tejto súvislosti informoval o zisteniach nemeckých orgánov, podľa ktorých sa často jednalo o nepriateľských agentov a podporovateľov partizánov.³⁹

Čo sa týka „partizánov“, tí sa vyskytovali predovšetkým v lesnatom teréne západne od čiar Ovruch – Mozyr (bielorusky Mazyr) v okolí obcí Skorodnoje (bielorusky Skarodnaje) – Stodolišcie – Kazimirovka. Veliteľstvo ZD však trpezlivo konštatovalo, že väčšina týchto osôb mala s partizánmi spoločné len málo, väčšinou sa totiž jednalo o bývalých vojakov, osoby s „politickou minulosťou“ a tiež Židov, ktorí sa v lesoch ukrývali zo strachu pred okupačnou mocou. Keďže z existenčných dôvodov boli odkázaní na rabovanie, automaticky dostali nálepku partizán. Na čele týchto skupín mali stáť väčšinou Židia a ich cieľom malo byť prekročenie rieky Pripjat' a dosiahnutie ustupujúcich sovietskych vojsk. Časť sa, naopak, pred zimou snažila dostať domov. Medzi týmito skupinami, samozrejme, operovali aj skutoční partizáni. Podľa hlásenia veliteľstva ZD z 18. októbra 1941 sa partizánske skupiny v priestore západne od Jel'ska začali organizovať koncom augusta na rozkaz okresného veliteľa NKVD. Mali dokonca absolvovať základný výcvik a obdržať vojenskú výstroj a výzbroj. Viacerých z nich však po prechode frontu v horách držal tiež len strach z trestu zo strany okupačného režimu, respektíve, v prípade dezercie, tiež zo strany vlastných veliteľov.⁴⁰

V podobnom duchu vyznievali aj prvé správy o pomeroch k civilnému obyvateľstvu. Velenie ZD nenachádzalo väčšie problémy v otázke vzájomného spolunažívania. Potvrdzuje to aj hlásenie jej veliteľa plk. gšt. Augustína Malára zo 17. novembra: „*pomer k nášmu vojsku, i keď ho nemožno nazvať priateľský, je dosť dobrý. Vplyv na to má okolnosť, že naši vojaci môžu sa dobre dohovoriť s tunajším obyvateľstvom a chovajú sa voči nemu slušne.*“⁴¹

Vôbec prvú protipartizánsku akciu uskutočnil prieskumný oddiel pešieho pluku 102 (v sile pešej roty, jednej eskadrony, čaty horskej kanónovej batérie a družstva kanónov proti útočnej vozbe) z Mozyru. Akcia trvala od 17. októbra 1941, pričom o dva dni neskôr slovenskí vojaci obkľúčili dedinu Turbinky, v ktorej sa mali nachádzať partizáni. Výsledkom bolo zastrelenie veliteľa skupiny „partizánov“ – Žida, a to údajne pri úteku. Po prestrelke z toho istého dňa juhovýchodne od Turbinky priezvedná skupina slovenských vojakov zatkla ďalších štyroch partizánov. Slovenskí vojaci pritom našli štyri partizánske „zemljanky“, ukoristili jeden ťažký guľomet, päť koní, päť volov, menšie množstvo soli

³⁷ VHA Bratislava, f. 55, šk. 32, sign. 305-32-5, situačné spravodajské hlásenie vel. ZD pre MNO, obranné oddelenie z 23. 9. 1941.

³⁸ BYSTRICKÝ, J. Ťaženie slovenskej armády na východnom fronte v roku 1941. In *Vojenská história*, roč. 2, 1998, č. 1, s. 56-57. ISSN 1335-3314.

³⁹ Z tohto dôvodu mali byť v budúcnosti potvrdenia o pobyte miestnych cudzincov a zajatcov obmedzené na minimum a vydávať ich mohli len miestne veliteľstvá (Ortskommandantúry). VHA Bratislava, f. 55, sign. 55-57-6, č. j. 2331/dôv.2.odd.1941.

⁴⁰ VHA Bratislava, f. 55, šk. 32, sign. 305-32-5, hlásenie vel. ZD na MNO, obranné oddelenie z 18. 10. , 17. 11. a pre hlavného veliteľa Wehrmachtu v Ríšskom komisariáte Ukrajina z 11. 11. 1941.

⁴¹ VHA Bratislava, f. 55, šk. 32, sign. 305-32-5, hlásenie vel. ZD na MNO, obranné oddelenie zo 17. 11. 1941.

a múky. Partizáni, ktorí dovtedy proti slovenským jednotkám nič nepodnikli⁴², následne 20. októbra v noci prepadli slovenskú stráž južne od Jeľska. Išlo však zatiaľ len o menší incident, pri ktorom pravdepodobne nikto nezahynul.⁴³

Osoby, ktoré boli počas prvých protipartizánskych akcií zaistené, slovenské spravodajské orgány podrobili výsluchu. Rovnako sa postupovalo v prípade niekoľkých osôb, ktoré sa prihlásili na výzvu slovenských orgánov dobrovoľne. Možno pritom konštatovať, že z informácií, ktoré sa výsluchom týchto osôb podarilo získať, si velenie ZD už v tomto čase vytvorilo celkom reálnu predstavu o charaktere „partizánskeho“ hnutia na okupovanom území. Informácie o hrozbe partizánskeho hnutia pritom veľmi rýchlo vyhodnotilo ako zveličené.⁴⁴ V hláseniach sa konštatovalo, že „mnoho ľudí sa skrýva v lesoch len preto, lebo sa domnievajú, že pre ich politickú minulosť budú hneď po návrate odstrelení. V lesoch sú potom pre nemožnosť iného zásobovania odkázaní na rabovačku a týmto spôsobom je im daný náter „partizánov politických“, kdežto vo skutočnosti sú to celkom obyčajní zloději, ktorí kradnú, aby vyžili.“⁴⁵ Na základe uvedeného veliteľ ZD plk. Malár v správe pre veliteľa Wehrmachtu v Ríšskom komisariáte Ukrajina gen. let. Karla Kitzingera 11. novembra navrhoval prepustenie niekoľkých „polovinníkov“ a ich následné využitie ako konfidentov.⁴⁶ Tomuto riešeniu prikladal tiež propagačný význam pri rozložení partizánskych skupín, ktorých mnohí príslušníci sa tak tiež túžia beztriestne vrátiť domov.⁴⁷ Veliteľ ZD pritom argumentoval, že „partizánske skupiny sú v rozklade, a že sa sami rozchádzajú do svojich domovov. Napomáha tomu čiastočne i blížiaci sa zima a nedostatok potravných článkov.“⁴⁸ Prepustené osoby mali byť pritom ďalej sledované a v prípade potreby hocikedy opäť uväznené. Aký bol ďalší osud týchto osôb, je otázne, vzhľadom na okupačné praktiky pri boji s partizánmi je však súhlas Kitzingera s Malárovým návrhom viac než nepravdepodobný. Postup Malára však nebol úplne atypický. Rôzny výklad pôvodných rozkazov o zaobchádzaní s osobami podozrivými z partizánskej činnosti možno v predmetnom čase vysledovať aj v prostredí samotného Wehrmachtu. Určitý manévrovací priestor pri zaobchádzaní so zajatými osobami sa však postupne zužoval, a to v dôsledku iniciatívy nemeckého velenia dožadujúceho sa radikalizácie a brutalizácie postupu proti skutočným a potenciálnym nepriateľom (včítane civilistov) v tylových oblastiach a na území pod civilnou správou.⁴⁹

Na druhej strane významný je z tohto pohľadu postup slovenských orgánov

⁴² Dovtedy bol hlásený len jeden prípad, kedy nákladné auto na ceste medzi Korosteňom a Žitomirom napadli strelbou z lesa neznámi útočníci. Strelba sa však minula účinku. VHA Bratislava, f. 55, šk. 32, sign. 305-32-5, hlásenie vel. ZD na MNO, obranné oddelenie z 18. 10. 1941.

⁴³ VHA Bratislava, f. 55, šk. 32, sign. 305-32-5, hlásenie vel. ZD na MNO, obranné oddelenie z 18. 10. a 23. 10. 1941.

⁴⁴ VHA Bratislava, f. 55, šk. 32, sign. 305-32-5, hlásenie vel. ZD na MNO, obranné oddelenie z 18. 10. 1941.

⁴⁵ VHA Bratislava, f. 55, šk. 32, sign. 305-32-5, hlásenie vel. ZD gen. Kitzingerovi z 11. 11. 1941.

⁴⁶ Konkrétne sa jednalo o päť osôb. Prví dvaja (jeden z nich bol českej národnosti) z donútenia pod dohľadom NKVD z Jeľska ešte v auguste 1941 zapálili most. Ďalší traja (v inom hlásení sa spomínajú štyria) sa 23. 10. prihlásili dobrovoľne u spravodajského dôstojníka pešieho pluku 102 v Ovruči. Išlo o osoby, ktoré od partizánov odišli už v septembri 1941. Podľa hlásenia pre MNO z 29. 10. 1941 boli po vypočutí prepustení. Táto skutočnosť sa však v hlásení pre Kitzingera nespomína. VHA Bratislava, f. 55, šk. 32, sign. 305-32-5, hlásenie veliteľstva ZD Kitzingerovi z 11. 11. 1941; hlásenie vel. ZD pre MNO, obranné oddelenie z 29. 10. 1941.

⁴⁷ VHA Bratislava, f. 55, šk. 32, sign. 305-32-5, hlásenie vel. ZD Kitzingerovi z 11. 11. 1941.

⁴⁸ VHA Bratislava, f. 55, šk. 32, sign. 305-32-5, hlásenie vel. ZD na MNO, obranné oddelenie z 18. 10. 1941.

⁴⁹ Bližšie pozri ARNOLD, ref. 2, s. 454-5.

v prípade ďalšej zatknutej osoby. Vzhľadom na svoj židovský pôvod bol tento človek po výsluchu okamžite odovzdaný nemeckému poľnému žandárstvu v Ovruči. Vzhľadom na spôsob, akým nemecké orgány zaobchádzali so Židmi, musel byť jeho ďalší osud všetkým zainteresovaným vopred jasný. Pritom jediným dôvodom na jeho zatknutie bolo udanie, že sa medzi civilným obyvateľstvom pýtal na slovenské vojsko. Rovnako dopadol ďalší Žid, ktorého 27. novembra zaistila slovenská stráž v Ovruči. Išlo o sovietskeho vojaka, ktorý ušiel zo zajateckého tábora. Svoj židovský pôvod priznal až potom, čo bol „*podrobený ostrejšiemu výsluchu*“.⁵⁰ Obidva tieto prípady naznačujú konzekventný prístup spravodajských orgánov ZD pri pátraní po podozrivých Židoch, a to v zmysle rozkazov preberaných od Nemcov, podľa ktorých „*boj proti bolševizmu vyžaduje bezohľadný a energický postup predovšetkým tiež proti Židom, hlavným nositeľom bolševizmu*“.⁵¹ Treba dodať, že rovnako sa správali tiež orgány Wehrmachtu riadiace sa heslom „*Čo Žid, to partizán*“.⁵² Jednotkám SS k „*zvláštnemu zaobchádzaniu*“ bežne odovzdávali, podobne ako v uvedenom prípade, aj úplne bezbranných židovských vojnových zajatcov z radov Červenej armády“.⁵³ Pritom aj veliteľstvo ZD malo tendenciu spájať (podľa vzoru Nemcov) činnosť partizánov s prítomnosťou Židov v regióne. Napr. už v hlásení z 27. septembra určenom MNO cituje dovtedy neoverenú správu, podľa ktorej náladu obyvateľstva „*kazia jednotlivci – provokatéri, ktorí sú Židia. Protižidovské opatrenia sú zavedené iba v meste Starokonstantinove* (ukraj. Starokostiantynive – pozn. I. B.), *na vidieku sa však Židia voľne pohybujú. Prevádzajú protinemeckú agitáciu tým, že rozširujú bolševické letáky, alebo noviny*.“ V tom istom hlásení sa v súvislosti s činnosťou partizánov veliteľstvo ZD uspokojilo s vysvetlením veliteľa miestnej milície, ktorý udával, že „*v lese zdržuje sa veľké množstvo Židov, ktorí chodia na noc do stohov slamy neďaleko mesta, aby si zaopatрили živobytie. Stohy strážia milicionári, po ktorých Židia vždy strieľajú, milicionári odpovedajú a tak vznikajú prestrelky*“.⁵⁴ V hlásení pritom chýba konštatovanie, že partizánmi boli zúfalí Židia ukrývajúci sa v lese. Opätovne to len potvrdzuje, že aj predstavitelia vlády si mohli vytvoriť pomerne reálnu predstavu o protipartizánskom spôsobe boja, ale aj bezvýchodiskovej situácii, v akej sa nachádzali Židia na okupovanom území. Nehovoriac o tom, že MNO bolo v tomto čase zo strany veliteľstva ZD otvorene informované aj o masovom vyvražďovaní Židov.⁵⁵

Najväčšia pozornosť spravodajských orgánov ZD sa už koncom októbra sústredila na situáciu v okolí mestečka Skorodnoje, ktoré sa nachádzalo severne od mesta Ovruč. Podľa hlásenia veliteľstva ZD z 29. októbra sa v okolitých lesoch, ako aj v samotnom meste, mala nachádzať skutočná „*tlupa partizánov*“. V meste sa mali voľne pohybovať tiež Židia, včítane tých, čo sem mali utiecť z ostatných okolitých miest. Partizáni

⁵⁰ VHA Bratislava, f. 53, sign. 48/2/42-1, hlásenie vel. ZD na MNO, obranné oddelenie.

⁵¹ Ten istý rozkaz zakazoval akúkoľvek spoluprácu brannej moci so židovským obyvateľstvom, „*ktoré je otvorené, alebo skryte nepriateľsky zaujaté voči Nemecku*“. VHA Bratislava, f. 55, 55-57-6, domáci rozkaz vel. „Viktor“ č. 43 z 26. 8. 1941.

⁵² V dňoch 24. – 6. 9. 1941 sa v Mogileve (rusky Mogiljov, bielorusky Mahiljou, východné Bielorusko) konalo školenie, ktoré malo slúžiť na výmenu skúseností z vojny proti partizánom medzi SS, políciou a Wehrmachtom. Prednášajúci tu akcentovali názor, že ničenie Židov je súčasťou boja proti partizánom. Tohto školenia sa nezúčastnil žiadny predstaviteľ slovenskej armády. Zoznam účastníkov pozri Hamburger Institut für Sozialforschung (Hg.): *Verbrechen der Wehrmacht. Dimensionen des Vernichtungskrieges 1941 – 1944*. Ausstellungskatalog. Hamburg 2002, s. 462-474. ISBN 3-930908-74-3.

⁵³ WETTE, ref. 8, s. 119.

⁵⁴ VHA Bratislava, f. 55, šk. 32, sign. 305-32-5, hlásenie vel. ZD na MNO, obranné oddelenie z 27. 9. 1941.

⁵⁵ Bližšie pozri BAKA, ref. 24, s. 706-707.

mali v meste vylepovať protiokupačné plagáty vyzývajúce do otvoreného boja proti okupantom. Počet partizánov sa najskôr odhadoval na 200 – 250, neskôr na 100 – 150 osôb.⁵⁶ Podľa ďalšieho hlásenia veliteľa pešieho pluku 102 prišlo 11. novembra do Skorodnoje asi 12 partizánov, odkiaľ odviezli zásoby múky do osady Medvednoje, kde sa malo nachádzať asi 100 partizánov. Podľa tohto hlásenia sa miestne obyvateľstvo partizánov veľmi bálo, a preto im dobrovoľne odovzdávalo potraviny. V ďalšej časti hlásenia sa však konštatuje, že okolité civilné obyvateľstvo „*chová sa zdržanlive a zdá sa, že nadržuje partizánom*“. Jeho vzťah k slovenským vojakom mal byť napriek tomu dosť dobrý, „*i keď ho nemožno nazvať priateľský*“. Vplývať na to mala neexistencia jazykovej bariéry, ako aj dovtedy slušné chovanie sa vojakov k civilistom.⁵⁷ Veliteľ pešieho pluku 102 pplk. pech. Karol Hrabec následne zorganizoval protipartizánsku akciu do priestoru Skorodnoje – Valavsk, ktorej sa od 14. novembra zúčastnili viaceré menšie jednotky pod velením veliteľa I. práporu mjr. pech. Karla Kubička.⁵⁸ Ten po vojne vypovedal, že pred akciou dostal od spravodajského dôstojníka divízie npor. pech. Jána Stejskala inštrukcie o bezohľadnom zaobchádzaní so zajatcami.⁵⁹ Po príchode jednotiek do Skorodnoje a Valavska dňa 15. novembra, bol nariadený hlboký prieskum okolitých osád. Ten vykonávala jazdecká čata npor. pech. Tibora Sama a od veliteľa pešieho pluku 102 pridelená jazdecká čata jazdeckého priezvedného oddielu.⁶⁰ Jedným z výsledkov tejto akcie bol aj prepád partizánskeho tábora v neďalekej osade Medvednoje dňa 16. novembra, kde bolo podpálených 13 zemľanok, údajným partizánom sa však podarilo utiecť. Slovenskí vojaci na mieste ukoristili zásoby potravín. Do kontaktu s partizánmi sa slovenské jednotky nedostali počas trvania celej tejto akcie. Na základe toho veliteľ ZD plk. gšt. A. Malár opätovne spochybnil dôveryhodnosť informácií o charaktere a rozsahu partizánskej činnosti v okolí: „*Nutno poznamenať, že všetky správy o partizánoch treba brať istou rezervou, nakoľko, ako to bolo už i hlásené, jedná sa v mnohých prípadoch o rabovanie jednotlivcami, prípadne skupinami, ktorí nemajú s partizánmi nič spoločného a toto sa potom pripisuje partizánom, ktorí snád' v tom, alebo onom priestore sa vôbec*

⁵⁶ VHA Bratislava, f. 55, šk. 32, sign. 305-32-5, hlásenie vel. ZD na MNO, obranné oddelenie z 25. a 29. 10. 1941.

⁵⁷ V otázke politického presvedčenia miestneho obyvateľstva sa v hlásení konštatuje: „*Staršie obyvateľstvo, ktoré ešte pamätá na časy pred r. 1918 nestojí o bolševizmus, zavrhuje kolektívny systém hospodárenia. Na mládeži však 20 ročná výchova zanechala určité stopy: Dáva otvorene svoje bolševické presvedčenie na javo, verí vo víťazstvo rubej armády – k náboženskej otázke je úplne ľahostajná. Vo styku s okupačnými armádami chová sa však obyvateľstvo veľmi opatrne a rezervovane, pokiaľ sa týka politického presvedčenia.*“ VHA Bratislava, f. 55, šk. 32, sign. 305-32-5, hlásenie vel. ZD na MNO, obranné oddelenie zo 17. 11. 1941.

⁵⁸ Podľa povojnových výpovedí sa okrem jazdeckej čaty, ktorej v zastúpení por. Jána Záhoráka (toho času na dovolenke) velil npor. pech. Tibor Samo, zúčastnila tiež 3/102 rota npor. Ivana Popoviča, spojovacia čata, ženijná čata, ktorá opravovala most pri Skorodnoje, čata ťažkých guľometov. K vyčleneným jednotkám sa mala pripojiť tiež jedna rota od II/102 práporu, ktorá však nakoniec do Skorodnoje nedorazila. Archiv bezpečnostných složek (ABS) Praha, Historický fond Státní bezpečnosti (H), H-770, protokol z výpovede obvinených T. Sama z 5. 4. 1955 a K. Kubička z 29. 3. 1955, s. 3-4.

⁵⁹ Kubiček k tomu v roku 1955 vypovedal: „*...Toto bolo uvedené i na rozkaze, ktorý mi čítal Stejskal. Pamätám sa, že po mojich námietkach na bezohľadné zaobchádzanie s partizánmi chcel túto stať na rozkaze pre akciu Hrabec vyškrtnúť a obsah zmierniť. Stejskal svojim stanoviskom, že partizáni sú banditi mu to nedovolil.*“ Tu však možno namietat, že Stejskal nebol v postavení niečo zakazovať veliteľovi svojho pluku. ABS Praha, f. H, H-770, protokol z výpovede obvineného K. Kubička z 29. 3. 1955.

⁶⁰ Tamže.

nenachádzajú.“⁶¹ V tomto kontexte je samozrejme otázne, do akej miery si samotný Malár uvedomoval, aký fatálny dopad mohol mať postup jeho jednotiek v období prichádzajúcej „ruskej“ zimy, na osud takto perzekvovaných ľudí, ktorým vojaci spálili obydlie a zabrali všetky zásoby potravín.

Aby akcia nevyšla naprázdno, zaistili slovenskí vojaci niekoľko osôb, ktoré boli podozrivé z podpory partizánov.⁶² Vtedajší pobočník veliteľa pešieho pluku 102 Ľudovít Krampl k tomu po vojne vypovedal: „Akcia neskončila úspešne pre nás vtedy, nakoľko partizáni mali dobré spojenie a keď aj naši vojaci prišli až jej zemjankám našli tieto prázdne. Pritom však zaistili niekoľko osôb podozreľých z nadržovania partizánom, ktorých dopravili do Ovrúče, kde boli najprv väznení a vylúčení u pluku a potom na rozkaz divízie boli odovzdaní nemeckému práporu, ktorý ich z Ovrúče odviezol.“⁶³ V prípade pravdivosti tohto svedectva by bol osud týchto osôb vzhľadom na okupačnú prax pri zaobchádzaní s „partizánmi a ich pomáhačmi“ viac než zrejmy. Na druhej strane podľa K. Kubíčka išlo o partizánov alebo ich spolupracovníkov, ktorí sa sami prihlásili na jeho výzvu (ako aj výzvy podriadených dôstojníkov), v ktorej im mal za spoluprácu zaručiť beztretnosť. Po prevedení vylúchu mali byť skutočne prepustení.⁶⁴

Protipartizánske akcie v priestore Skorodnoje – Valavsk však nakoniec pokračovali aj v nasledujúcich dňoch. Už krátko po skončení prvej akcie totiž došlo počas prieskumu k prepadnutiu jazdeckej čaty por. pech. Jána Záhoráka (velenie prevzal 16. novembra po návrate z dovolenky) v priestore Valavsk. Jeden vojak z hliadky sa počas prestrelky načas stratil.⁶⁵ Pplk. Hrabec preto zorganizoval aj druhú akciu opäť na čele s veliteľom I/102 práporu mjr. Kubíčkom.⁶⁶ Ten bol podľa vlastných slov znovu upozornený, „že nemám brát zajatce“. Spravodajský dôstojník mu mal pritom naznačiť „aby som ich strieľal, t.j. aby som sa riadil podľa smerníc a jeho dispozícií“.⁶⁷ Počas prípravy tejto novej akcie, ktorej východným postavením bol Valavsk, došlo dňa 21. novembra opäť k stretu medzi Záhorákovou čatou a ozbrojenou skupinkou v priestore Korma (severozápadne od priestoru Skorodnoje – Valavsk).⁶⁸ Tento incident urýchlil na druhý deň prevedenie celej protipartizánskej akcie, ktorej sa zúčastnili všetky vyčlenené jednotky s výnimkou jednej rot, ktorá sa len presúvala od II/102 práporu. Aj táto akcia sa však skončila „dobytím“ prázdnych partizánskych bunkrov.⁶⁹ Dňa 22. novembra nakoniec slovenské jednotky predsa len chytili veliteľa skutočnej partizánskej skupiny, ktorej sa podarilo utiecť z tábora pri osade Medvednoje. Bol ním istý Peter Rohozenko. O niekoľko dní nato

⁶¹ VHA Bratislava, f. 55, šk. 32, sign. 305-32-5, hlásenie vel. ZD na MNO, obranné oddelenie zo 17. 11. 1941; Štátny archív (ŠA) Bratislava, f. Ľudové sudy v Bratislavskom kraji 1945 – 1948, ĽS 440/48, Vojnový denník pomocnej rot (Oceľ), s. 35.

⁶² V situačnom hlásení Veliteľstva ZD sa píše o zaistení štyroch osôb v Medvednoje dňa 16. 11., ktorí vedeli miesto úkrytu partizánov a boli využití ako sprievodcovia. VHA Bratislava, f. 55, šk. 32, sign. 305-32-5, hlásenie vel. ZD na MNO, obranné oddelenie zo 17. 11. 1941.

⁶³ ŠA Bratislava, f. Ľudové sudy v Bratislavskom kraji 1945 – 1948, ĽS 440/48, zápisnica z vypočúvania mjr. NB Ľudovíta Krampla z 15. 4. 1948.

⁶⁴ ABS Praha, f. H, H-770, protokol z výpovede obvineného K. Kubíčka z 29. 3. 1955, s. 5.

⁶⁵ ABS Praha, f. H, H-770, protokol z výpovede obvineného K. Kubíčka z 30. 3. 1955, s. 2.

⁶⁶ Podľa vlastných slov mal okrem jazdeckej čaty k dispozícii 3/102 rotu npor. Ivana Popoviča, guľometnú, minometnú, ženijnú a spojovaciu čatu. K dispozícii mal konečne mať aj vyššie spomínanú rotu od II/102 práporu, ktorá sa však do vytýčeného priestoru dostavila až neskôr. ABS Praha, f. H, H-770, protokol z výpovede obvineného K. Kubíčka z 30. 3. 1955, s. 1, 3.

⁶⁷ Tamže, s. 1-2.

⁶⁸ ŠA Bratislava, f. Ľudové sudy v Bratislavskom kraji 1945 – 1948, ĽS 440/48, Vojnový denník pomocnej rot (Oceľ), s. 39.

⁶⁹ ABS Praha, f. H, H-770, protokol z výpovede obvineného K. Kubíčka z 30. 3. 1955, s. 3.

slovenské jednotky chytili aj ďalšieho príslušníka jeho skupiny Petra Ušakova. Obidvaja pritom kládli ozbrojený odpor.⁷⁰ Podľa povojnových výpovedí bolo okrem týchto dvoch partizánov zatknutých tiež niekoľko ďalších osôb, medzi nimi aj dve podozrivé ženy, ktoré sa priznali, že boli členkami Rohozenkovej skupiny.⁷¹

Zatknuté osoby boli podrobené výsluchu. Kubiček pritom vo svojej povojnovej výpovedi tvrdil, že nový veliteľ pešieho pluku 102 pplk. pech. Michal Lokšík mu otvorene nariadil všetky zajaté osoby, včítane žien, popraviť pre výstrahu na námestí v Skorodnoje. Kubiček sa podľa vlastných slov snažil zmierniť toto rozhodnutie prostredníctvom odchádzajúceho pplk. Hrabca, ten mu však mal oznámiť, že „*Lokšík je ovplyvnený Nemcami a že s ním nie je žiadna reč.*“ Kubiček sa podľa vlastných slov napriek rozkazu rozhodol popraviť len dve osoby – Rohozenka a Ušakova, u ktorých bolo bezpečne dokázané, že išlo o partizánov. Naopak, obidve vypočúvané ženy mali byť prepustené, zvyšok podozrivých odovzdaný na veliteľstvo pluku do Ovruča.⁷² Vyšetrovatelia pritom zistili, že základ tejto prenasledovanej skupiny (59 osôb) skutočne tvorili partizáni, väčšinu členov však predstavovali vojaci z rozbitých sovietskych jednotiek, skrývajúci sa pred zajatím.⁷³

Rohozenka a Ušakov boli skutočne ako odstrašujúci príklad 1. decembra zastrelení, o čom nový veliteľ ZD plk. pech. Pavel Kuna bezprostredne informoval aj MNO v Bratislave. Išlo vôbec o prvú oficiálnu popravu partizánov, ktorú ZD realizovala vo vlastnej réžii. Veliteľ ZD toto rozhodnutie zdôvodnil tvrdením, že išlo o nebezpečných partizánov zajatých so zbraňou v ruke. Pri výsluchu sa totiž zistilo, že tieto osoby mali na svedomí viacero vrážd osôb považovaných za kolaborantov.⁷⁴ Podľa uvedených svedeckých povojnových výpovedí tu však svoju rolu zohrala aj výmena vo funkcii veliteľa pešieho pluku 102, ktorým sa od decembra 1941 stal pplk. pech. Michal Lokšík. Samotný Kubiček bol už krátko po tejto udalosti odvolaný z funkcie a odoslaný na Slovensko, čo on sám zdôvodňoval nesplnením Lokšíkovho rozkazu.⁷⁵ Podľa povojnovej výpovede vtedajšieho Lokšíkovho pobočníka Ľudovíta Krampla, nastala jeho príchodom „pre peší pluk 102 nová éra, nakoľko pplk. Lokšík bol osobne zaujatý proti Rusom údajne ešte z bývalej sv. vojny“.⁷⁶

Okrem popravených partizánov bolo do 29. novembra orgánmi ZD zatknutých spolu 20 osôb označených ako partizáni. Všetci boli odovzdaní nemeckému poľnému žandárstvu v Ovruči.⁷⁷ Aký bol ďalší osud týchto osôb, naznačuje svedectvo vtedajšieho

⁷⁰ VHA Bratislava, f. 55, šk. 32, sign. 305-32-5, hlásenie vel. ZD na MNO, obranné oddelenie zo 6. 12. 1941.

⁷¹ ABS Praha, f. H, H-770, protokol z výpovede obvineného K. Kubička z 31. 3. 1955, s. 5, 6.

⁷² Túto Kubičkovú výpoveď potvrdil v roku aj T. Samo, ktorý počas tejto akcie pôsobil ako spravodajský dôstojník. Zatknutých podľa neho bolo 9 osôb. ABS Praha, f. H, H-770, protokol z výpovede obvineného K. Kubička z 31. 3. 1955, s. 7 a T. Sama z 2. 6. 1955, s. 5.

⁷³ VHA Bratislava, f. 55, šk. 32, sign. 305-32-5, hlásenie vel. ZD na MNO, obranné oddelenie zo 6. 12. 1941, výsluchový protokol z 30. 11. 1941 vypracovaný spravodajským dôstojníkom pešieho pluku 102.

⁷⁴ VHA Bratislava, f. 55, šk. 32, sign. 305-32-5, hlásenie vel. ZD na MNO, obranné oddelenie zo 6. 12. 1941.

⁷⁵ ABS Praha, f. H, H-770, protokol z výpovede obvineného K. Kubička z 31. 3. 1955, s. 7.

⁷⁶ ŠA Bratislava, f. Ľudové súdy v Bratislavskom kraji 1945 – 1948, ES 440/48, zápisnica z výpovede mjr. NB E. Krampla z 15. 4. 1948.

⁷⁷ Podľa neskoršieho hlásenia dňa 10. 12. 1941 bolo eskortovaných 20 „zajatých partizánov“ z Ovruča k vel. ZD. Je otázne, či išlo o tie isté osoby. V tomto prípade však nešlo o skutočných partizánov, keďže následne boli odovzdaní do zajateckého tábora v Žitomire. VHA Bratislava, f. 53, sign. 48/2/42-1, hlásenie vel. ZD na MNO, obranné oddelenie 29. 11. 1941; f. 55, sign. 55-55-4;

veliteľa jazdeckej čaty J. Záhoráka, ktorý k tomu počas vyšetrovania v roku 1955 vyhlásil: „V Ovruchi som potom počul od vojakov, že sovietski vojaci zajatí v bojoch s partizánmi v priestore Skorodnoje boli daní do zajateckého nemeckého tábora a že niektorí zo zajatých civilných osôb boli obesení v parku v Ovruchi.“⁷⁸

Veliteľstvo ZD zároveň v decembri 1941 obdržalo od nemeckých vojenských miest „Smernice pre boj s partizánmi“, ktoré už obsahovali inštrukcie na prevádzanie exekúcií vo vlastnej réžii: „*Nepriateľ musí byť úplne zničený. Rýchle rozhodnutie o smrti alebo živote chytených partizánov je aj pre najtvrdšieho vojaka ťažké. Preto sa musí konať.*“ Pritom slovenské jednotky nasadzované na pátranie po partizánoch mali byť posilnené o príslušníkov Sicherheitsdienstu a tajnej poľnej polície. Na druhej strane opatrnejší postup sa mal zvoliť smerom k civilnému obyvateľstvu. Svedčí o tom konštatovanie, že boj proti partizánom uľahčí „múdre a spravodlivé zaobchádzanie“ s civilistami, ktorí sa nemali prečo angažovať za bolševizmus.⁷⁹ Možno konštatovať, že tieto smernice ešte aspoň formálne rozlišovali medzi osobami podozrivými z partizánskej činnosti a bezbrannými civilistami. Treba uviesť, že podobnú stratégiu zoči-voči okupačnej praxi presadzovali viacerí nemeckí velitelia v tylovej oblasti Wehrmachtu, v praxi sa ju však v konečnom dôsledku aplikovať nepodarilo.⁸⁰ Svedčí o tom, okrem iného, obrovský nárast zničených obcí podozrivých zo spolupráce s partizánmi na okupovanom území v roku 1942.⁸¹ Na druhej strane tieto smernice už jasne odrážali požiadavku väčšej miery brutalizácie pri boji proti skutočným, ale tiež potenciálnym odporcom okupačného režimu v podmienkach nemeckého Wehrmachtu. Tieto pravidlá „boja“ si pritom mali osvojiť aj spojenecké jednotky.

Platilo to postupne aj v podmienkach ZD, kde po nástupe nového veliteľa pešieho pluku 102 pplk. pech. Lokšika rástol počet menších protipartizánskych akcií, pri ktorých „vynikala“ jazdecká čata por. pech. Jána Záhoráka (od januára npor.). Táto jednotka mala okolo 20 mužov a jej veliteľ podliehal priamo samotnému Lokšikovi, od ktorého dostával aj rozkazy. Úlohou tejto jednotky bolo počas presunu jednotiek pluku vykonávať prieskum terénu.⁸² Tieto akcie už boli dokázateľne spojené aj s terorom voči civilnému obyvateľstvu. Podľa materiálov z povojnového vyšetrovania Záhorákova čata od novembra do marca 1942 pri pátraní po partizánoch zatkla a týrala niekoľko desiatok civilistov, z ktorých asi polovicu popravila. Jeden z príslušníkov jeho jednotky pritom vypovedal, že „*nebolo snád ani jednej ukrajinskej alebo ruskej dedinky, kde by nebol dal npor. Záhorák rozkaz na odstrelenie buď zajatých partizánov, alebo obyvateľov týchto dediniek, o ktorých dostal správu, že pomáhajú partizánom.*“ Po nástupe Lokšika pritom jazdecká čata pôsobila naďalej v priestore Valavsk, odkiaľ sa 6. – 7. decembra vrátila do Ovrucha. V priestore ZD pritom v tomto čase nebola zistená žiadna činnosť partizánov, keďže väčšie skupiny „boli svojho času rozprášené“. Menšie skupiny sa podľa hlásenia Veliteľstva ZD z 13. decembra usilovali uniknúť cez zamrznutú rieku Pripjať ďalej na

f. 55, šk. 32, sign. 305-32-5, hlásenie vel. ZD pre hlavného veliteľa Ukrajiny z 11. 11. a na MNO, obranné oddelenie z 13. 12. 1941.

⁷⁸ ABS Praha, f. H, H-770, protokol o výpovedi s potrestaným J. Záhorákom 4. 2. 1955, s. 3.

⁷⁹ VHA Bratislava, f. RD, šk. 109, sign. 1-66, č.j. 5525, smernice pre boj s partizánmi z 15. 12. 1941.

⁸⁰ HEER, ref. 6, s. 60-62.

⁸¹ Ako príklad možno uviesť situáciu na území Bieloruska, kde sa podľa štatistických ukazovateľov okupačná moc pokúsila v roku 1941 zlikvidovať celé dediny spolu „len“ v 12 prípadoch, z celkového počtu 628 ničených obcí. Povraždila pritom 1628 osôb. GERLACH, ref. 16, s. 870.

⁸² ABS Praha, f. H, H-770, protokol o výpovedi s potrestaným J. Záhorákom 3. 2. 1955, s. 2.

východ, alebo do svojich domovov.⁸³ Uvedené hlásenie len opätovne potvrdzuje už naznačený charakter týchto skupín, z ktorých drvivú väčšinu nebolo možné považovať za skutočných partizánov.

Napriek tomu sa jazdecká čata 21. decembra opäť vydala na „protipartizánske ťaženie“ do obce Skorodnoje, kde operovala až do januára 1942 a následne od 24. februára do 3. marca 1942. S pomocou miestneho starostu, ako aj domácej milície prevádzal Záhorák v tejto obci zatýkanie osôb podozrivých zo spolupráce s partizánmi, ktoré následne aj za pomoci brutálnych metód vypočúval. Sám pritom po vojne priznal, že „*pri týchto výsluchoch zaistené osoby, ktoré tvrdošijne popierali spojenie s partizánmi som nútil k doznaniu bitím a to rukou alebo jazdeckým bičikom (rákoskou)*“.⁸⁴ Podľa jednej z výpovedí Záhorák rovnakým spôsobom mučil tiež zatknutú ženu Ninu Sokolovskú, ktorá bola dočasne zatknutá už počas novembrovej akcie mjr. Kubička.⁸⁵ Podobne postupovali tiež niektorí ďalší príslušníci jeho čaty.⁸⁶ Osoby, ktoré Záhorák uznal vinnými zo spolupráce s partizánmi, príslušníci jeho jednotky popravovali. Tieto skutočnosti viacerí z nich potvrdili priamo pred povojnovým retribučným súdom.⁸⁷ Zavraždená pritom mala byť aj vyššie spomínaná Nina Sokolovská, a to zvlášť krutým spôsobom, keďže jeden z vojakov ju mal po „nevýdarenej“ strelbe dodatočne prepichnúť bodákom.⁸⁸

Podľa výpovede jedného príslušníka čaty M. Husárika bolo počas všetkých akcií v obci Skorodnoje na Záhorákov rozkaz zaistených 30 až 40 civilistov, z ktorých malo byť 15 až 20 zastrelených.⁸⁹ Naopak, partizáni, ktorí túžili po pomste, mali údajne na „Záhorákovu hlavu“ vypísať odmenu.⁹⁰ Samotný Záhorák sa po vojne obhajoval tvrdením, že konal pod nátlakom veliteľa pluku pplk. Lokšika. Počet obetí v Skorodnoje mal byť údajne na jeho príkaz ešte vyšší. Lokšik mal totiž podľa neho po skončení poslednej akcie požadovať zastrelenie všetkých v Skorodnoje zaistených osôb, a to aj vzhľadom na presun veliteľstva pluku do nového priestoru v marci 1942. Toto si však Záhorák podľa vlastných slov na zodpovednosť nezobral a časť zaistených prepustil. Z vlastných vojakov údajne dokonca zostavoval akési „stanné súdy“, keď o vine či

⁸³ VHA Bratislava, f. 55, šk. 32, sign. 305-32-5, hlásenie vel. ZD na MNO, obranné oddelenie z 13. 12. 1941.

⁸⁴ Tamže.

⁸⁵ Ide o výpoveď J. Huňáka, ktorý okrem iného vyhlásil: „...*videl som v miestnosti veliteľa Záhoráka, jednu občianku ZSSR asi 22 ročnú, ktorú Záhorák vyšetroval za prítomnosti 4-5 vojakov....Záhorák na ňu naliehal, aby vyradila, kde sú partizáni a kde má rádiovysielačku. Keď sa zmienená partizánka vyjadrila, že svoj národ nikdy nezradí, Záhorák ju bil korbáčom do tváre a po poprší, lebo bola vyzlečená do pol tela.*“ Záhorák toto obvinenie odmietal. ŠA Bratislava, f. Ľudové súdy v Bratislavskom kraji 1945 – 1948, ĽS 440/48, zápisnica z vypočúvania J. Huňáka z 31. 3. 1948; ABS Praha, f. H, H-770, protokol o výpovedi s potrestaným J. Záhorákom 5. 2. 1955, s. 5,6.

⁸⁶ ABS Praha, f. H, H-770, protokol o výpovedi s potrestaným J. Záhorákom 5. 2. 1955, s. 4; so svedkom M. Husárikom z 13. 2. 1955.

⁸⁷ ŠA Bratislava, f. Ľudové súdy v Bratislavskom kraji 1945 – 1948, ĽS 440/48, zápisnica z vypočúvania J. Huňáka z 31. 3. 1948; P. Jančuša zo 7. 4. 1948; Michala Presbrucha z 13. 3. 1948; J. Baňasa z 12. 4. 1948.

⁸⁸ ABS Praha, f. H, H-770, protokol o výpovedi s potrestaným J. Záhorákom 5. 2. 1955, s. 7.

⁸⁹ Záhorák v roku 1948 priznal 14 zastrelených v Skorodnoje, v roku 1955 však tvrdil, že k tejto výpovedi bol donútený pod nátlakom. Počet obetí pritom upresnil na 7 – 8 ľudí. ŠA Bratislava, f. Ľudové súdy v Bratislavskom kraji 1945 – 1948, ĽS 440/48, zápisnica z vypočúvania M. Husárika z 24. 3. 1948; ABS Praha, f. H, H-770, protokol o výpovedi s potrestaným J. Záhorákom 5. 2. 1955, s. 7-10.

⁹⁰ ŠA Bratislava, f. Ľudové súdy v Bratislavskom kraji 1945 – 1948, ĽS 440/48, zápisnica z vypočúvania J. Baňasa z 12. 4. 1948.

nevine tej-ktorej osoby museli spolu hlasovať. Záhorákovo tvrdenie nemožno potvrdiť ani vyvrátiť. Avšak vzhľadom na rozsah výpovedí potvrdzujúcich jeho angažovanosť na protipartizánskych represáliách, nie je jeho snaha o prenášanie zodpovednosti na nadriadeného dôstojníka nijako prekvapujúca.⁹¹ V rozpore s jeho obhajobou pôsobí aj výpoveď jedného z príslušníkov jeho čaty, ktorý okrem iného vyhlásil: „*Poznamenávam, že sa stali prípady, že niektorí vojaci z ľútosti nechceli strieľať tieto obeť, niektorí sa i rozplakali a týchto npor. Záhorák nútil k vykonaniu rozkazu, naháňal a bil ich trstenou paličkou a s remeňmi, ktoré mal na koňa.*“⁹²

O mimoriadnej aktivite Záhorákovej čaty začiatkom roka 1942 svedčí aj jej zapojenie do pátrania po partizánoch v priestore medzi riekami Pripjat' a Dneper v dňoch 20. januára až 13. februára.⁹³ Táto akcia, ktorej sa zúčastnili tiež dve roty pešieho pluku 102, bola uskutočnená v sťažených zimných podmienkach a chápala sa ako výpomoc maďarským zaistovacím jednotkám pôsobiacim v susedstve slovenskej ZD.⁹⁴ Podľa oficiálneho hlásenia Záhorák dňa 3. februára v lesoch blízko bieloruského mesta Lojev (v priestore asi 40 km juhozápadne od mesta Gomeľ /bieľorusky Homel/) zaútočil na „záškodníkmi“ obsadený tábor. Napriek tomu, že sa podľa tejto verzie nepriateľ nachádzal v päťnásobnej presile, mal Záhorák uskutočniť túto akciu za minimálnych strát, ktoré predstavovali jedného mŕtveho a dvoch ranených. Na „bojisku“ pritom malo zostať „172 mŕtvych banditov“. Je príznačné, že velenie ZD sa s týmto výkladom uspokojilo, napriek do očí bijúcej diskrepancii pri uvedených počtoch strát na obidvoch stranách, a to aj vzhľadom na proklamovanú obrovskú prevahu protivníka. Záhorákove praktiky pri zaobchádzaní s civilným obyvateľstvom pritom nijako neprešetrovalo, napriek tomu, že chýr o nich sa musel dostať do uší aj samotnému veliteľovi ZD plk. pech. Pavlovi Kunovi. Naopak, za velenie v tejto akcii a preukázanie „odvážnosti, statočnosti a rozvážnosti všetkému mužstvu“, Záhorák obdržal vysoké štátne vyznamenanie „Za hrdinstvo II. stupňa“⁹⁵ a 27. marca aj nemecký Železný kríž II. triedy.⁹⁶ Úspech celej akcie a osobitné zásluhy npor. Záhoráka ocenil aj samotný veliteľ Wehrmachtu v Ríšskom komisariáte Ukrajina gen. let. Karl Kitzinger v pochvalnom uznaní, ktoré bolo 4. marca 1942 uverejnené v rozkaze Veliteľstva ZD.⁹⁷ Vzhľadom na uvedené preto nijako neprekvapuje, že táto oficiálna verzia bola v príkrom rozpore s tým, čo o Záhorákovej akcii po vojne vypovedali samotní príslušníci pešieho pluku 102. Napr. podľa Ľudovíta Krampla, ktorý bol v hodnosti npor. pech. pobočníkom samotného veliteľa pluku, Záhoráková jednotka, spolu s ďalšími čatami v lojevských lesoch, narazila na partizánsku zemljanku, „odkiaľ partizánov vyplašila a cez to boli hlásené veľké víťazné boje a pobitých niekoľko 100 partizánov. Takýmto

⁹¹ ABS Praha, f. H, H-770, protokol o výpovedi s potrestaným J. Záhorákom 5. 2. 1955, s. 10.

⁹² ŠA Bratislava, f. Ľudové sudy v Bratislavskom kraji 1945 – 1948, ĽS 440/48, zápisnica z vypočúvania J. Baňasa z 12. 4. 1948.

⁹³ ŠA Bratislava, f. Ľudové sudy v Bratislavskom kraji 1945 – 1948, ĽS 440/48, Vojnový denník pomocnej rot (Oceľ), s. 63, 72.

⁹⁴ VHA Bratislava, f. ZD, šk. 87, sign. III/204, Vojnový denník 5/102 rot; ABS Praha, f. Hlavní správa Vojenské kontrarozvědky (302), 302-82-19, protokol spísaný so škpt. Ľudovítom Kramplom zo 4. 11. 1945 na Hlavnom veliteľstve Národnej bezpečnosti, s. 3.

⁹⁵ VHA Bratislava, f. MNO 1939 – 1945 vária, šk. 14, k číslu 57. 953 dôv. IIa.odd.1942, zoznam vyznamenaných príslušníkov pešieho pluku 102 zo 16. 8. 1942.

⁹⁶ ŠA Bratislava, f. Ľudové sudy v Bratislavskom kraji 1945 – 1948, ĽS 440/48, Vojnový denník pomocnej rot (Oceľ), s. 87.

⁹⁷ V pochvalnom uznaní sa píše: „*Zo správy údernej jednotky slovenského p.pl. 102 o očistení priestoru Lojev od partizánov som videl, že táto akcia viedla k plnému úspechu. Vyslovujem veliteľovi, npor. Záhorákovi a všetkým súčastneným dôstojníkom a mužstvu plné uznanie za rýchle a energické prevedenie tejto úlohy.*“ BYSTRICKÝ, ref. 3, s. 33.

spôsobom boli vedení za nos Nemci a ohromná sláva získaná našej divízii.“ V ďalšej výpovedi Krampl uviedol, že počas tejto prestrelky Záhorákova jednotka stratila dvoch mužov a údajne zastrelila 7 partizánov. Podobne ako Krampl vypovedali pred Ľudovým súdom aj príslušníci Záhorákovej jednotky. Špecifikovali už aj represívny rozmer týchto akcií. Podľa týchto výpovedí samotná prestrelka trvala 15 – 20 minút. Záhorák pritom proti partizánom nechal použiť kanón proti útočnej vozbe. Nakoniec sa čata vrátila do Lojeva. Záhorák pritom zaistil viacero osôb z radov miestneho obyvateľstva, medzi nimi aj jedného Žida, ktorého dal ako údajného špióna zastreliť. Podľa výpovedí bolo zaistených 13 až 30 osôb a z nich bola asi polovica zastrelená.⁹⁸ Diskrepancie v počtoch strát na obidvoch stranách tak vzhľadom na tieto výpovede neboli len dôsledkom vysloveného fabulovania, keďže aj nemeckí vojaci medzi zabitých partizánov bežne započítavali aj obeť z radov civilného obyvateľstva.

Podľa viacerých výpovedí pred povojnovým Ľudovým súdom bolo výsledkom činnosti malej Záhorákovej jednotky v období od novembra, resp. decembra 1941, do marca 1942 od 60 do 100 zatknutých osôb, z ktorých bolo cca 20 až 50 popravených. Medzi zavraždenými mali byť aj dve ženy.⁹⁹ Podľa povojnových výpovedí obžalovaných vojakov boli v zmysle hesla „čo Žid, to partizán“ medzi zavraždenými aj dve osoby, ktoré sa previnili len tým, že sa podobali na Židov a mohli byť teda špiónmi.¹⁰⁰ Počas týchto akcií Záhorákova čata operovala v priestore juhozápadne a východne od Mozyru, pričom pred Ľudovým súdom sa okrem obce Skorodnoje a mesta Lojev skloňovali tiež zločiny, ktorých sa mala dopustiť v Chojníkach a Bragine.

Možno konštatovať, že jednotky ZD už v predmetnom období preberali vo svojej teritoriálnej pôsobnosti čoraz viac povinností okupačného aparátu v bezpečnostnej oblasti. V tomto kontexte bolo len otázkou času zapojenie slovenských jednotiek aj do činnosti spojenej s prebiehajúcou genocídou Židov. Dokazuje to záznam v denníku jednej z rôt pešieho pluku 102 z 8. januára: „*Večer od 17.00 hod. – 24. 00 hod. strieľali nem. žandari s našou výpomocou Židov v Mozyre. Naši mali za úkol obkolesiť Mozyr a zabrániť útek Židom z mesta.*“ Strieľanie Židov pritom podľa denníka pokračovalo aj nasledujúci deň.¹⁰¹

Zapojenie ZD do vojny proti partizánom sa výrazne rozšírilo v prvom polroku 1942.

⁹⁸ ABS Praha, f. 302, 302-82-19, protokol spísaný so škpt. Ľudovítom Kramplom zo 4. 11. 1945 na Hlavnom veliteľstve Národnej bezpečnosti, s. 3; ŠA Bratislava, f. Ľudové súdy v bratislavskom kraji 1945 – 1948, ĽS 440/48, zápisnice z výpovede Branislava Č. Závodného z 9. 4. 1948, J. Baňasa z 12. 4. 1948, M. Husárika z 24. 3. 1948, Ľ. Krampla z 15. 4. 1948.

⁹⁹ Podľa jednej z výpovedí boli medzi obeťami aj deti, tie však mali na Záhorákov rozkaz povraždiť miestni milicionári. Tento prípad však nefiguruje v rozsudku. ŠA Bratislava, f. Ľudové súdy v Bratislavskom kraji 1945 – 1948, ĽS 440/48, zápisnica z vypočúvania J. Baňasa z 12. 4. 1948, M. Husárika z 24. 3. 1948, B. Č. Závodného z 9. 4. 1948, M. Prezbrucha z 13. 3. 1948, P. Jaňuša zo 7. 4. 1948; K činnosti Záhorákovej jednotky pozri tiež MEDVECKÝ, M. Represálie príslušníkov Zaisťovacej divízie voči civilnému obyvateľstvu na obsadenom území ZSSR. In *Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov I*. Zborník príspevkov z prvého sympózia Katedry histórie Filozofickej fakulty UCM Trnava Modrová 19.-20. apríla 2002, s. 162-163. ISBN 80-89034-38-1.

¹⁰⁰ Jeden zo svedkov týchto udalostí vypovedal nasledujúce: „*Poznamenávam, že keď náš pluk sa presťahoval z Ovrúči do Koziniek, z Koziniek sme robili ešte jednu akciu spolu s ostatnými rotami, ktorá trvala asi 6 týždňov. Pri pochodovaní našej jednotky stretli sme jedného staršieho civila s dlhou bradou, ktorého Záhorák rozkázal zobrať so sebou a v jednej dedine, kde sme nocovali, dal tohto chlpa Záhorák strážiť milicistom a na druhý deň pri odchode našej jednotky za dedinou pri jednom dome, dal Záhorák rozkaz jednému milicistovi, aby tohto za tým domom odstrelil, lebo že je to Žid, čo aj tento urobil.*“ ŠA Bratislava, f. Ľudové súdy v Bratislavskom kraji 1945 – 1948, ĽS 440/48, zápisnica z vypočúvania M. Husárika z 24. 3. 1948.

¹⁰¹ VHA Bratislava, f. ZD, šk. 87, sign. III/204, Vojnový denník 5/102 rotý.

Súviselo to s dislokačnými zmenami, ktoré vyplývali z nemeckej požiadavky, aby sa slovenské jednotky podieľali na ochrane dôležitej železničnej trate Pinsk – Gomeľ a na protipartizánskych akciách v jej okolí.¹⁰² Ríšsky komisár na Ukrajine Erich Koch chcel tiež týmto spôsobom brániť severné hranice svojho komisariátu pred vyhľadovanými rabujúcimi utečencami z Pripjatských močiarov, čo samo o sebe hovorí o charaktere protivníka označovaného ako partizán.¹⁰³ Cieľom bolo zlikvidovať v tejto oblasti bázu pre zásobovanie partizánov, a to vyrabovaním okolitých dedín a zároveň zabezpečiť z týchto prostriedkov zásoby pre vlastné jednotky. Do aktívnej „protipartizánskej“ činnosti sa zapojil predovšetkým peší pluk 102 (veliteľ pplk. pech. Michal Lokšík). V súvislosti s požiadavkou, aby sa ZD podieľala na ochrane spomínanej železničnej trate, jeho veliteľstvo sa vo februári 1942 presunulo z Ovrúča viac na sever do Mozyru.¹⁰⁴

Možno konštatovať, že ZD sa už v predmetnom období stala integrálnou súčasťou nacistického okupačného aparátu. Plnila pritom od začiatku rovnaké úlohy ako nemecké zaistovacie divízie určené na pacifikovanie akéhokoľvek odporu v tyle bojujúcich vojsk. V predmetnom období sa ZD zapojila aj do protipartizánskej vojny, aj keď väčšinu jej protivníkov v tomto období možno sotva označiť týmto termínom. Možno pritom konštatovať, že niektoré jednotky ZD (konkrétne pešieho pluku 102) si už na konci roka 1941 veľmi rýchlo osvojili požiadavku väčšej miery radikalizácie a brutalizácie pri boji proti skutočným, ale tiež potenciálnym odporcom okupačného režimu. Na prelome rokov 1941 – 1942 preto už represívna činnosť týchto jednotiek postihovala aj obete z radov bezbranného civilného obyvateľstva. Participácia jednotiek ZD na prvých veľkých protipartizánskych akciách, pri ktorých už nacisti v praxi vo väčšom meradle aplikovali aj princíp kolektívnej odvety na celých dedinách, sa tak v danom momente stávala len otázkou času.

I. BAKA: EINBINDUNG DES INFANTERIEREGIMENTS 102 DER SICHERUNGSDIVISION IN DIE DEUTSCHEN ANTI-PARTISANEN-AKTIONEN ZUM JAHRESWECHSEL 1941/1942

Der von dem national-sozialistischen Deutschland geführte Krieg gegen die Sowjetunion hatte von Anfang an einen „Rassen-Vernichtungscharakter“. Dieser Grundsatz wurde naturgemäß auch gegen die Partisanen-Bewegung auf den besetzten Gebieten angewendet. Hitler kam die Entfaltung des Partisanen-Krieges gelegen als ein willkommenen Anlass zur Vernichtung eines jeden einzelnen, der gegenüber der national-sozialistischen Besatzungsmacht feindlich eingestellt sein sollte. Diese Taktik wurde bemäntelt durch die sog. Vergeltungsmaßnahmen gegen die angeblichen Angriffe

¹⁰² Podľa hlásenia vel. ZD z 24. 3. 1942 bolo územie „chránené“ jednotkami ZD skoro dvakrát také veľké ako územie Slovenska (asi 60 tisíc km²). VHA Bratislava, f. Ministerstvo národnej obrany (MNO) 1939 – 1945, spisy tajné 1939 – 1944, šk.16, č. j. 84026/taj.

¹⁰³ CURILLA, W. *Die deutsche Ordnungs – Polizei und der Holocaust im Baltikum und in Weißrussland*. Paderborn 2006, s. 650. ISBN 10:3-506-71787-1.

¹⁰⁴ Začiatkom roka 1942 sa pritom pôsobnosť ZD paradoxne rozšírila viac na juhovýchod, a to aj napriek tomu, že jej sily Nemci oslabili nariadením o odsune delostreleckého pluku 31 na front. Vo februári 1942 mala ZD spolu vyše 5 700 príslušníkov (z toho 203 dôstojníkov). Jej veliteľstvo bolo spolu s viacerými ďalšími jednotkami v Žitomire. Veliteľstvo Jazdeckého priezvedného oddielu bolo v Korostyšve (ukrajinsky Korostyšiv) a pešieho pluku 101 vo Vasil'kove (ukrajinsky Vasil'kiv). Vzhľadom na postupný presun hlavných síl pešieho pluku 102 k železničnej trati Pinsk – Gomeľ došlo už v máji k zmene juhovýchodných hraníc oblasti ZD. Jej cieľom bolo posilniť prostriedky ZD nasadené v jej severnej oblasti. Jednotky pešieho pluku 101 sa preto stiahli z ochrany železničnej trate Kazatin – Kyjev do priestoru Ovruč – Jeľ'sk. Jazdecký priezvedný oddiel sa presunul do priestoru Korosteň – Ovruč. BYSTRICKÝ, ref. 3, s. 33-35.

und Überfälle der Partisanen, die in den offiziellen Dokumenten der Besatzungsorgane spätestens seit Sommer 1942 einheitlich als sog. Banditen bezeichnet wurden. Die Frage, ob es sich bei der Bedrohung seitens der Partisanen um eine ernsthafte Bedrohung, oder vollkommen erfundene Geschichten handelte, spielte dabei keine Rolle. Diese Vorgangsweise diente den deutschen national-sozialistischen Besatzern zugleich als ein passender Vorwand zur Ermordung von Juden und wurde zum einen der angewandten Instrumente des Genozids an der Ostfront. Die Taten von feindlich gesinnten Zivilisten sollten während der sog. Operation Barbarossa laut der Anweisung des Oberkommandos der Wehrmacht vom Mai 1941 aus dem Zuständigkeitsbereich der deutschen Militärgerichte herausgenommen und mit sofortiger Todesstrafe geahndet werden. Aus diesem Erlass wurde später das Prinzip der kollektiven Vergeltung an ganzen Dörfern und Gemeinschaften abgeleitet. Der Vernichtungscharakter des Krieges an der Ostfront konnte somit auch durch sog. Vergeltungsmaßnahmen bemäntelt werden. Die Kampfart der Wehrmacht gegen die Partisanen wird vor allem anhand der Tätigkeit der Sicherungs-Divisionen der deutschen Wehrmacht dokumentiert. Nach ihrem Vorbild wurden ähnliche Verbände in den Armeen der mit NS-Deutschland verbündeten Staaten gebildet. Eine davon war die slowakische Sicherungs-Division (Zaist'ovacia divízia – Abk. ZD), die zusammen mit der Schnellen Division (Rýchla divízia – Abk. RD; diese wurde an der Front eingesetzt) als ein Ergebnis der Umorganisation der slowakischen Feldarmee im Sommer 1941 gebildet wurde. Im rückwertigen Frontgebiet wurden Tausende von Zivilisten ermordet und ganze Ortschaften verbrannt durch die Einheiten der Sicherungs-Divisionen, zusammen mit den Einsatzgruppen, der Ordnungspolizei, SS-Brigaden, oder einheimischen Polizeiverbänden. Die Einstellung der Kommandanten der beteiligten Wehrmacht-Verbände zu diesen Vorgängen war ambivalent. Nicht selten verfolgten sie einige Ziele gleichzeitig, die nicht unbedingt als ein Bestandteil einer einheitlichen Strategie zu betrachten sind. Die maximale Skala an Gewalt, angewendet durch die Verbände der Wehrmacht, kam zeitgleich mit dem Bemühen um zumindest einige Korrekturen bei den Auswirkungen von Gewaltmaßnahmen (verbunden mit der Ausbeutung von Rohstoffen) auf die Zivilbevölkerung des jeweiligen besetzten Gebietes. Als Maßstab für die „Härte“ der angewandten Gewalt galt die Einstellung der Zivilbevölkerung zur Besatzungsmacht, bzw. der Partisanen-Bewegung.

Die slowakische Sicherungs-Division entstand im August 1941 infolge der Umorganisation der slowakischen Armeegruppe an der Ostfront. Seit Herbst 1942 war sie mit umfangreichen Aufgaben auf den besetzten Gebieten der Ukraine und dem südlichen Teil Weißrusslands beauftragt. Zu diesen Aufgaben zählte u.a. die Bewachung und der Schutz der Verkehrswege und anderer Objekte. Mit der Zeit nahm sie auch teil an den Strafaktionen und Vergeltungsmaßnahmen gegen die Partisanen. Die vorliegende Studie vertritt die Einsicht, dass die slowakische Sicherungs-Division schon in dieser Zeit (1941/1942) zu einem festen Bestandteil des national-sozialistischen Besatzungsapparats wurde. Sie nahm von Anfang an denselben Aufgaben teil, wie die zur Pazifizierung jeglichen Widerstands des rückwärtigen Frontgebiets bestimmten deutschen Sicherungs-Divisionen. Im von dem Autor des Beitrags verfolgten Zeitraum nahm die slowakische Sicherungs-Division am sog. Anti-Partisanen-Krieg teil, obwohl diese Bezeichnung wohl kaum zutrifft. Es kann festgestellt werden, dass einige Verbände der Sicherungs-Division (insbesondere das Infanterie-Regiment 102) sich schon Ende des Jahres 1941 sehr schnell die Forderung nach einem größeren Maß an Radikalität und Brutalität im Kampf gegen wahren, aber oft vermeintlichen Feind des Besatzungsregimes zu Eigen machte. Um den Jahreswechsel 1941/1942 richteten sich die Repressionen der Division auch gegen die wehrlose Zivilbevölkerung. Die aktive Teilnahme der slowakischen Sicherungs-Division an den ersten großen Vergeltungsmaßnahmen gegen die Partisanen, bei denen die deutschen national-sozialistischen Besatzer im größeren Ausmaß als zuvor das Prinzip der Kollektivschuld an ganze Dörfer angewendet haben, blieb somit nur eine Frage der Zeit.

Zoznam použitej literatúry:

ARNOLD, Klaus, Jochen. *Die Wehrmacht und die Besatzungspolitik in den besetzten Gebieten der Sowjetunion. Kriegführung und Radikalisierung im „Unternehmen Barbarossa“*. Berlin 2005. ISBN 3-428-11302-0.

BYSTRICKÝ, Jozef. Ťaženie slovenskej armády na východnom fronte v roku 1941. In *Vojenská história*, roč. 2, 1998, č. 1. ISSN 1335-3314, s. 56-57.

BYSTRICKÝ, Jozef. Zaisťovacia divízia na okupovanom území Ukrajiny a Bieloruska (september 1941 – november 1942). In *Vojenská história*, roč. 3, 1999, č. 4, s. 29-54. ISSN 1335-3314.

CURILLA, Wolfgang. *Die deutsche Ordnungs – Polizei und der Holocaust im Baltikum und in Weißrussland*. Paderborn 2006. ISBN 10:3-506-71787-1.

CÜPPERS, Martin. *Wegbereiter der Shoa. Die Waffen-SS, der Kommandostab Reichsführer SS und die Judenvernichtung 1939 – 1945*. 2. Auflage, Darmstadt 2011. ISBN 978-3-89678-758-3.

GERLACH, Christian. *Kalkulierte Morde. Die deutsche Wirtschafts und Vernichtungs politik im Weißrußland 1941 bis 1944*. Hamburg 2000. ISBN 978-3-930908-63-9.

Hamburger Institut für Sozialforschung (Hg.). *Verbrechen der Wehrmacht. Dimensionen des Vernichtungskrieges 1941 – 1944*. Ausstellungskatalog. Hamburg 2002. ISBN 3-930908-74-3.

HEER, Hannes. *Tote Zonen. Die deutsche Wehrmacht an der Ostfront*. Hamburg 1999.

MEDVECKÝ, Matej. Represálie príslušníkov Zaisťovacej divízie voči civilnému obyvateľstvu na obsadenom území ZSSR. In *Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov I*. Zborník príspevkov z prvého sympózia Katedry histórie Filozofickej fakulty UCM Trnava Modrová 19.-20. apríla 2002, s. 155-166. ISBN 80-89034-38-1.

MIČIANIK, Pavel. *Slovenská armáda v ťažení proti Sovietskemu zväzu II. (1941 – 1944). Zaisťovacia divízia a železniční pionieri*. Banská Bystrica 2008. ISBN 978-80-89090-48-8.

MIČIANIK, Pavel. Vojnové zločiny slovenských vojakov v rokoch 1941 – 1944. In: *Perzekúcie na Slovensku v rokoch 1938 – 1945. Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov VII.* (ed. Peter Sokolovič), Bratislava 2008. ISBN 978-80-89335-08-4.

PEJS, Oldřich. Slovenská armáda a sovětsí váleční zajatci v létě 1941. In *Vojenská história*, 2004, roč. 8, č. 4, s. 30-46. ISSN 1335-3314.

POHL, Dieter. Die Kooperation zwischen Heer, SS und Polizei in den besetzten sowjetischen Gebieten. In: Hartmann, Christian-Hürter, Johannes-Jureit, Ulrike (ed.): *Verbrechen der Wehrmacht. Bilanz einer Debatte*. München 2014, s. 107-116. ISBN: 978-3-406-66290-4.

WETTE, Wolfram. *Wehrmacht. Obrazy nepřítele, vyhlazovací válka a legendy*. Praha 2006. ISBN 80-7203-814-1.

ŠTÁTNA SLOVENSKÁ VOJENSKÁ REÁLKA (1942 – 1945) I. časť

JAROSLAV KOZOLKA

KOZOLKA, J.: Slovak State Military Grammar School (1942 – 1945). Part I. *Vojenská história*, 4, 22, 2018, pp 102-131, Bratislava.

The study provides information about one of the educational institutions of the Slovak military power, the Slovak state military grammar school (Štátna slovenská vojenská reálka), which was established as the military secondary school providing grammar school education. The author points out to the reasons leading to the establishment, its short several years of existence and the reasons for dissolution. The Slovak state military grammar school was established as a prospective and significant military educational institution aimed at significantly participating in the training of professional officers, either the Military Academy graduates or graduates of the civil higher education. The Slovak state military grammar school was supposed to provide its graduates with complete civil secondary education with grammar school leaving examination. In addition to the general grammar school subjects, the school provided the pupils also with the studies of military subjects and a practical military training at the level of reserve officer education. The Slovak state military grammar school only originated in 1942, being dissolved by the outbreak of the Slovak National Uprising in late August 1944. Subsequently, it was only renewed for the period of a few months in early 1945, existing until the end of the First Slovak Republic. The first part of the study points out to the reasons for establishment of the school, the course of its establishment process, building of the command and teaching staff. Furthermore, the first part of the study observes the course of studies of the first year pupils in the school year of 1942/1943 as well as its subsequent temporary relocation to Turčiansky Sv. Martin, where the school was seated in the school year 1943/1944. The study mentions the demands for studying at the military grammar school, with the teaching subjects based on the grammar school curriculum composed for civil grammar schools with emphasis on natural sciences and technical subjects.

Military history. Slovakia. Army of the 1st Slovak Republic. Military education, Slovak State Military Grammar School. 20th century.

Pre každú modernú armádu má mimoriadny význam a nezastupiteľné miesto vojenské školstvo, ktorého úlohou je vychovať veliteľský a vojensko-odborný personál, zdokonaľovať a prehľbovať teoretické a praktické znalosti príslušníkov armády a vycvičiť potrebný počet vojenských osôb. Osobitné miesto v rámci vojenského školstva majú školy na výchovu budúcich dôstojníkov.¹ Dôležitú úlohu vo vojenskom školstve 20. storočia plnili vojenské stredné školy gymnaziálneho typu, poskytujúce úplné stredoškolské maturitné vzdelanie. Stredná vojenská škola gymnaziálneho typu s názvom Štátna slovenská vojenská reálka bola v roku 1942 zriadená aj v rámci vojenského školstva slovenskej brannej moci.

Na Slovensku bola vojenská stredná škola gymnaziálneho typu známa už na prelome

¹ ŠIMUNIC, Pavel. Vojenské školstvo na Slovensku v rokoch 1939 – 1944. In *Vojenské obzory. Teoretický časopis „H“*, 1996, roč. 3, č. 1, s. 82. ISSN 1335-2598.

devätnástého a dvadsiateho storočia, kedy bolo súčasťou rakúsko-uhorskej ríše. Súčasťou rakúsko-uhorského vojenského školstva boli aj vojenské stredné školy, a to vyššie a nižšie vojenské reálky,² kadetské školy³ a vojenské akadémie.⁴ Na území Slovenska boli dislokované nižšia vojenská reálka v Košiciach, majúca charakter nižšieho stupňa strednej školy (I. až IV. trieda gymnázia) a vyššia vojenská reálka v Bratislave,⁵ majúca charakter vyššieho stupňa strednej školy (V. až VIII. trieda gymnázia). Absolventi vyššej vojenskej reálky na záver štúdia vykonali tzv. skúšku z dospelosti (maturitu), pričom boli predurčení na ďalšie štúdium na vojenských akadémiách. Absolventmi rakúsko-uhorských vojenských reálok boli viacerí slovenskí dôstojníci, nižšiu vojenskú reálku v Marosvásarhelyi a Nagykanizse absolvoval pplk. del. Emil Perko a vyššiu vojenskú reálku v Bratislave plk. gšt. Karol Pekník.

So vznikom Československej republiky (ČSR) sa zároveň začala budovať aj jej armáda, ktorá pre svoju existenciu nevyhnutne potrebovala vybudovať vojenské školstvo. Čs. armáde sa podarilo v rokoch 1918 – 1939 vybudovať plnohodnotné vojenské školstvo podľa francúzskeho modelu. V čs. armáde spočiatku neexistovala žiadna stredná škola gymnaziálneho typu. Až v r. 1935 bolo zriadené pre synov vojenských gázistov a civilných zamestnancov vojenskej správy, žandárskych gázistov a príslušníkov finančnej stráže, vojnových invalidov a pre ďalšie určené kategórie detí Štátne vojenské reformné reálne gymnázium v Moravskej Třebovej (SVRRG).⁶ Škola bola osemročná a jej prioritou bolo poskytnúť úplné stredoškolské vzdelanie s maturitou na úrovni reálnych gymnázií, mala pripraviť svojich absolventov pre ďalšie štúdium na civilných vysokých školách technického zamerania alebo na univerzitách.⁷ Pokiaľ by sa absolventi ŠVRRG rozhodli

² Vyššie a nižšie vojenské reálky (vojenské reálne gymnáziá) boli v c. a k. rakúsko-uhorskej armáde zriaďované od roku 1874. Nižšie vojenské reálky poskytovali potrebné vzdelanie pre ďalšie štúdium žiakov na kadetských školách, vyššie reálky pripravovali žiakov na štúdium vo vojenských akadémiách. Na vyšších vojenských reálkach sa vyučovali všeobecno-vzdelávacie predmety náboženstvo, matematika, kreslenie, rysovanie, deskriptívna geometria, fyzika, zemepis, dejiny, chémia, prírodopis, telocvik a ďalšie. Ďalej sa na škole vyučovali vojenské predmety: taktická, poradová, delostrelecká, ženijná a strelecká príprava, situačné kreslenie a šerm, služobné predpisy, ako aj nemecký, francúzsky jazyk a jeden z ďalších jazykov monarchie.

³ V c. a k. rakúsko-uhorskom vojenskom školstve boli do kadetskej školy prijímaní úspešní absolventi najmenej štyroch ročníkov gymnázia, vo veku najmenej 15 rokov. Škola bola štvorročná, pričom sa v nej vyučovali predmety ako na klasickom gymnázii, ako aj vojenské odborné predmety, ktoré boli potrebné pre náležitú prípravu budúcich nižších dôstojníkov. Absolvovanie školy sa uznávalo ako absolvovanie štyroch alebo piatich ročníkov neukončenej strednej školy (reálky, gymnázia) a 4 ročníky vojenskej školy – kadetky, ktorú ukončili odbornými skúškami. Absolventi kadetskej školy nemali absolvované úplné stredoškolské vzdelanie s maturitou, iba vojenské odborné vzdelanie.

⁴ DANGL, Vojtech – SEGEŠ, Vladimír. *Vojenské dejiny Slovenska. III. zväzok. 1711-1914*. Bratislava : MO SR, 1996, s. 183. ISBN 80-88842-02-6; NEDOROST, Libor. *Češi v 1. svetovej válce. 1. díl. Mým národům*. Praha : Nakladatel'stvo Libri, 2006, s. 86-87. ISBN 80-7277-321-6.

⁵ DANGL, Vojtech. Vývoj, organizácia, vnútorná štruktúra a dislokácia pozemných síl rakúsko-uhorskej armády na území Slovenska v rokoch 1868 – 1914. In *Sešity příspěvků k sociálně politické a historické problematice vojenství a armády. IV, č. 4-5*. Praha : VHÚ, 1977, s. 84; NEDOROST, ref. 4, s. 230.

⁶ FIDLER, Jiří – SLUKA, Václav. *Encyklopedie branné moci Republiky Československé. 1918-1938*. Praha : Libri, 2006, s. 590-591. ISBN 80-7277-256-2; ŘEHÁKOVÁ, Marcela – ČERMÁK, Jiří a kol. (zost.). *70 let vojenského školství v Moravské Třebové*. Praha : MO ČR - AVIS, 2005, s. 8-9. ISBN 80-7278-264-9; Služobný predpis čs. armády Š-V-9 „Státní vojenské reformní reálné gymnázium“.

⁷ Hlava 1 čl. 1 Služobného predpisu čs. armády Š-V-9 „Státní vojenské reformní reálné gymnázium“.

pre štúdium na Vojenskej akadémii v Hraniciach (VA), nemali žiadne úľavy. Museli splniť všetky všeobecne stanovené podmienky na vstup do VA, teda predovšetkým absolvovať školu na výchovu dôstojníkov v zálohe (ŠDZ).⁸ Súčasťou SVRRG bola štátna vojenská stredná škola,⁹ organizovaná ako reformné reálne gymnázium a vojenský internát. Veliteľom školy bol civilný stredoškolský profesor a veliteľom vojenského internátu bol vyšší dôstojník zbraní.¹⁰ Pre rozpad ČSR dňa 14. marca 1939 a krátku existenciu SVRRG prakticky nestihol absolvovať celé štúdium ani jeden ročník školy. Od októbra 1938 bola činnosť SVRRG postupne utlmovaná, bola premiestnená do VA a na konci školského roka 1938/1939 bola rozhodnutím nemeckej okupačnej správy rozpustená.¹¹

Po vzniku Slovenského štátu 14. marca 1939 slovenská branná moc zriadila vlastné vojenské školstvo, pričom prevzala s určitými korekciami model čs. vojenského školstva.¹² Vlastné vojenské školstvo však musela vybudovať od základov, prakticky zriadila všetky vojenské školy.¹³ V júni 1939 bola formálne zriadená Vysoká intendantská škola¹⁴, obnovili sa, resp. vznikli viaceré ŠDZ zbraní a dňom 15. novembra 1939 bola zriadená Vojenská akadémia v Banskej Bystrici (VAK) ako vyššia vojenská stredná škola, ktorá bola v septembri 1940 premiestnená do Bratislavy.¹⁵ VAK bola pôvodne určená na výchovu dôstojníkov zbraní z povolania,¹⁶ no po čiastkovej reforme bola na VAK zriadená ŠDZ pre pechotu a delostrelectvo.¹⁷ Vo februári 1940 bola zriadená Vysoká vojenná škola v Bratislave,¹⁸ ako aj ďalšie ŠDZ zbraní a služieb a postupne aj ďalšie typy

⁸ JIRÁNEK, Tomáš. Střední vojenské školství v Československu po roce 1948. In *Historia scholastica*, 2016, roč. 2, č. 2, s. 5. ISSN 2336-680X. <http://www.historiascholastica.com/sites/www.historiascholastica.com/files/HS/2-2016/hs-2-2016-tomas-jiraneck.pdf>

⁹ Hlava 2, stať I, čl. 3 Služobného predpisu čs. armády Š-V-9 „Státní vojenské reformní reálné gymnázium“.

¹⁰ FIDLER, SLUKA, ref. 6, s. 590-591; Služobný predpis čs. armády Š-V-9 „Státní vojenské reformní reálné gymnázium“.

¹¹ *Historie Střední technické školy Ministerstva obrany v Moravské Třebové*. In <http://studentismoz.wz.cz/historie.php>

¹² Československé vojenské školstvo v rokoch 1938/1939 tvorili vysoké školy (Vysoká škola vojnová a Vysoká intendantská škola), vyššie vojenské školy (Vojenská akadémia), stredné vojenské školy (vojenské učilištia a školy na výchovu dôstojníkov v zálohe) a nižšie vojenské školy (školy na výchovu rotmajstrov zbraní a služieb), škola leteckého dorastu a ďalšie. Vojenské školstvo dopĺňali veliteľské a odborné kurzy. Osobitné miesto vo vojenskom školstve malo Štátne vojenské reformné reálne gymnázium, zriadené až v roku 1935. In TURZA, Peter. Vojenské školstvo v rokoch 1870-1944. In *Zaujímá vás?* 1994, roč. 1, č. 3, s. 7-8; R. KOZÁK, R. *Almanach čs. branné moci a četnictva 1935. Ročník VIII*. Praha : vlastným nákladom, 1935, s. 64-69.

¹³ Dokonca aj čs. ŠDZ a nižšie vojenské školy, dislokované na území Slovenska, v dôsledku zániku ČSR dňa 14. 3. 1939 prakticky prestali fungovať, rozpadli sa, nakoľko ich veliteľský, učiteľský a inštruktorský zbor sa skladal z väčšej časti z dôstojníkov, rotmajstrov a poddôstojníkov českej národnosti.

¹⁴ KOZOLKA, Jaroslav. Slovenská intendantská škola 1939/1940. In *Vojenská história*, 2013, roč. 17, č. 4, s. 102. ISSN 1335-3314.

¹⁵ CSÉFALVAY, František – KÁZMEROVÁ, Ľubica. *Slovenská republika 1939-1945. Chronológia najdôležitejších udalostí*. Bratislava : HÚ SAV, 2007, s. 38-39. ISBN 978-80-969782-2-9.

¹⁶ VAK vychovávala dôstojníkov pechoty, delostrelectva, letectva, protiletadlového delostrelectva, jazdeckta, pionierskeho vojska, spojovacieho vojska a útočnej vozby. In TALSKÝ, Viliam. Vojenské školstvo. In *Armáda v obrane a práci. Pät' rokov budovateľskej činnosti slovenskej armády*. Kol. aut. Bratislava : MNO, 1944, s. 85.

¹⁷ TALSKÝ, ref. 17, s. 85.

¹⁸ KOZOLKA, Jaroslav. Vysoká vojenná škola 1940 – 1942. I. časť. In *Vojenská história*, 2015, roč. 19, č. 3, s. 87-95. ISSN 1335-3314; TALSKÝ, ref. 17, s. 84-85.

vojenských škôl. V počiatočnom období existencie slovenskej brannej moci nebolo vo vojenskom školstve pre vojenskú reálku miesto. Slovenská branná moc sa totiž borila s vážnym nedostatkom dôstojníckeho zboru všetkých stupňov a druhov zbraní a služieb, s nedostatkom vhodných vojenských pedagógov a inštruktorov.

Zriadenie Štátnej slovenskej vojenskej reálky v Banskej Bystrici

Po vytvorení systému vojenského školstva a čiastočnej konsolidácii personálnej otázky vojakov z povolania MNO riešilo otázku systémového zabezpečenia doplňovania dôstojníkov z povolania, chcelo dobudovať systém vojenského školstva. Slovenskej brannej moci stále chýbalo množstvo dôstojníkov zbraní, ako aj dôstojníkov služieb, u ktorých sa vyžadovalo civilné vysokoškolské vzdelanie (lekári, veterinári a ďalšie profesie vyžadujúce vysokoškolské vzdelanie). MNO plánovalo, že postupne obmedzí aktivovanie dôstojníkov v zálohe, pričom dôstojníkov z povolania bude vychovávať predovšetkým VAK, čiastočne aj plánovaný Vojenský vysokoškolský internát (VVI), v ktorom sa mali sústreďovať tí poslucháči civilných vysokých škôl a univerzít, ktorí sa počas zaradenia vo VVI podrobia vojenskému výcviku, aby sa po skončení vysokej školy stali dôstojníkmi z povolania. Tieto plány sa pôvodne nezaoberali otázkou výberu vojenských akademikov, napriek tomu, že bolo vhodné, aby už pri nástupe do VA mali dostatočné znalosti z vojenských odborných predmetov, prešli dôsledným vojenským výcvikom a boli vysokou mierou motivovaní pre službu dôstojníka z povolania. Do VAK sa mohli prihlásiť absolventi stredných škôl po prvom roku prezenčnej služby, resp. po absolvovaní ŠDZ zbraní, rotmajstri, pokiaľ neprekročili 28. rok života, poddôstojníci z povolania, ale nie starší ako 26. roční a najlepší absolvent leteckej školy.¹⁹ Išlo o vzdelanostne a po vojenskej stránke pomerne nesúrodú skupinu uchádzačov o štúdium na VAK. Po skúsenostiach z fungovania VAK v rokoch 1939 až 1942 si MNO si uvedomilo, že je potrebné nastaviť systém prijímania uchádzačov do VAK tak, aby bola vojenská a odborná pripravenosť všetkých vojenských akademikov už pri ich vstupe do VAK čo najkvalitnejšia a približne rovnaká, čo by uľahčilo a urýchlilo ich štúdium VAK. Zároveň bolo vhodné, aby budúci vojenski akademici boli absolventmi úplného stredoškolského vzdelania s maturitou, čo pri prijímaní vojenských akademikov sa dovtedy vždy nedodržovalo.

MNO zvažovalo viacero možností, pričom sa ako najschodnejšie javilo zriadiť vojenskú strednú školu gymnaziálneho typu. Vzor si pritom vzalo nielen z čs. SVRRG, ale aj z rakúsko-uhorskej vyššej vojenskej reálky. Najdôležitejším faktorom, ktorý rozhodol o podobe budúcej vojenskej strednej školy gymnaziálneho typu bola potreba zabezpečenia budúcich vojenských akademikov, ako aj budúcich frekventantov VVI, študentov civilných vysokých škôl a univerzít. Zástupcovia MNO a Generálneho inšpektorátu brannej moci po konzultáciách s Ministerstvom školstva a národnej osvety (MŠaNO) dospeli k záveru, že pre potreby armády bolo najvhodnejšie zriadiť strednú školu gymnaziálneho typu – reálku, ktorá by mala charakter vyššieho stupňa gymnázia (V. až VIII. trieda). Škola mala niesť názov Štátna slovenská vojenská reálka (ŠSVR).

Keďže ŠSVR mala byť strednou školou gymnaziálneho typu, mala byť rovnocenná s civilnými gymnáziami na Slovensku. Preto MNO malo pri zriaďovaní ŠSVR nevyhnutne vychádzať aj z legislatívnej úpravy stredných škôl gymnaziálneho typu. Bez prihlľadnutia na legislatívnu úpravu stredných škôl pri zriadení ŠSVR by MŠaNO nesúhlasilo s tým, aby zriaďovaná ŠSVR mala charakter strednej školy gymnaziálneho typu. Preto MNO a Generálny inšpektorát brannej moci, pod ktorý patrilo vojenské školstvo, museli pri

¹⁹ Kol. autorov. *Kalendár slovenského vojaka 1943*. Bratislava : MNO, 1943, s. 120.

zriaďovaní ŠSVR vychádzať z vládneho nariadenia č. 168/1939 Sl. z. o organizácii a správe strednej školy, ktoré zavádzalo na Slovensku jednotný typ strednej školy s názvom gymnázium, ako aj novú koncepciu organizačného a správneho zabezpečenia strednej školy.²⁰ Cieľ školskej reformy, ktorý sa mal dotýkať aj ŠSVR bol formulovaný v § 1 vládneho nariadenia č. 168/1939 Sl. z. tak, že „*Úlohou strednej školy je na podklade náboženskom vychovávať žiaka za mravného a verného občana Slovenského štátu, dať mu v duchu slovenskej národnej kultúry vyššie všeobecné vzdelanie a pripraviť ho pre štúdium na univerzite, alebo inej vysokej škole.*“²¹

MNO pri výbere typu gymnázia, ktorého charakter mala mať ŠSVR, si bolo vedomé skutočnosti, že väčšia časť uchádzačov o štúdium na ŠSVR mala po jej absolvovaní študovať predovšetkým na VAK, ktorá bola vo svojej podstate školou vysokou mierou technicky zameranou, nakoľko vojenská akademici sa museli počas štúdia oboznamovať s vojenskou technikou, najmä delostreleckou, ale aj leteckou, tankovou, automobilovou, spojovacou a ďalšou. Preto typ strednej školy s „reálnou vetvou gymnázia“ najviac vyhovoval MNO. Zároveň muselo pri rozhodovaní zohľadniť aj skutočnosť, že slovenská branná moc potrebovala v horizonte niekoľkých rokov väčšie množstvo lekárov, lekárnikov, veterinárov, technikov a ďalších vysokoškolsky vzdelaných dôstojníkov, ktorí sa mohli vzdelávať iba na civilných vysokých školách. Preto MNO a Generálny inšpektorát brannej moci, spolu s MŠaNO dospeli k záveru, že najvhodnejším typom gymnázia pre potreby armády bola reálna vetva gymnázia, zameraná na technické a prírodovedné vedy.

Keďže v roku 1942 už boli vybudované základy vojenského školstva, ktoré bolo do veľkej miery skonsolidované, pristúpilo sa k dobudovaniu vojenského školstva. Jeho súčasťou sa mali stať VVI v Bratislave, zriadený v októbri 1942,²² ako aj ŠSVR, ktorá bola zriadená v septembri 1942. MNO spoločne s generálnym inšpektorom brannej moci gen. I. tr. Alexandrom Čunderlíkom,²³ pod ktorého právomoc patrilo vojenské školstvo,

²⁰ KUDLÁČOVÁ, Blanka (ed.). *Pedagogické myslenie, školstvo a vzdelanie na Slovensku v rokoch 1918-1945*. Trnava : Vydavateľstvo Typi Universitatis Tyrnavienis a VEDA, 2016, s. 212. ISBN 978-80-8082-955-1.

²¹ Tamže, s. 212-213.

²² TALSKÝ, ref. 17, s. 85; VHÚ-VHA Bratislava, f. MNO obyčajné, 1942, šk. 293. MNO, č. j. 75.482.II/2-1942 zo 14. 9. 1942. Vec: Vojenský vysokoškolský internát – zriadenie.

²³ ČUNDERLÍK (pôvodne CSUNDERLIK) Alexander (18. 10. 1878 Motyčky – 21. 10. 1947 Banská Bystrica), gen. I. tr., pôvodne dôstojník rak.-uhor. armády, neskôr dôstojník čs. a generál slov. brannej moci. Po absolvovaní Kadetskej pechotnej školy v Budapešti v r. 1894 – 1898 sa ako dôst. zást. stal príslušníkom peš. pl. 2 v Pljevi v Čiernej Hore, od r. 1899 por. pech. Od 1902 príslušník del. pl. 34 v Brašove, od r. 1909 príslušník poľ. húfn. del. pl. 13 v Gravose ako veliteľ del. čaty, batérie a veliteľ municióného skladu. Od r. 1913 príslušník hor. del. pl. 13 v Castelnovo a povýšený na stotníka, od novembra 1913 premiestnený k honv. del. oddielu 6 v Lugose, od júna 1914 príslušník honv. del. pl. 2 vo Vršaci ako veliteľ náhradnej batérie a poľnej batérie. Účastník prvej svetovej vojny, od r. 1916 na ruskom fronte, premiestnený k honv. húfn. del. pl. 51, od 1. 11. 1918 mjr. del. Dňa 22. 1. 1919 sa prihlásil do čs. armády, následne veliteľ I. odd. ľahkého del. pl. 9 v Bratislave, v r. 1920 dočasný veliteľ pluku, následne opäť veliteľ oddielu, od r. 1922 zástupca veliteľa pluku, v r. 1923 na krátky čas zástupca veliteľa 9. poľ. del. brigády v Trnave. Od októbra 1923 veliteľ del. pl. 9, v r. 1929 povýšený na plk. del. V r. 1929 opakované zástupca veliteľa 9. poľ. del. brig., v r. 1932 bol zo zdravotných dôvodov preložený do výslužby. Od decembra 1938 náčelník voj. štábu HG. Od marca 1939 povolaný do ďalšej činnnej služby, reaktivovaný dňa 5. 5. 1939 a ustanovený ako veliteľ VV 2 Banskej Bystrici. Počas ťaženia proti Poľsku v septembri 1939 veliteľ 2. div. „Škultéty“. Od novembra 1939 inšpektor slov. brannej moci, generálny sekretár obrany štátu a zástupca hlavného vojenského veliteľa. Od novembra 1940 veliteľ Pozemného vojska, od 1. 1. 1942 gen. I tr., od 1. 8. 1942 generálny inšpektor. Dňa 2. 4. 1943 preložený do výsluhy, ale od 2. 8. 1943 povolaný do činnnej služby za brannej pohotovosti štátu ako

sa v prvej polovici roka 1942 preto zamerali na zriadenie ŠSVR. Inšpiráciou pre zriadenie ŠSVR bola čiastočne čs. SVRRG, ktorej žiaci však na rozdiel od potrieb slovenského MNO boli prioritne pripravovaní na ďalšie štúdium na civilných vysokých školách. Preto sa pri zriaďovaní ŠSVR vo väčšej miere vychádzalo z rakúsko-uhorského modelu vyššej vojenskej reálnej školy, ktorej žiaci boli pripravovaní predovšetkým pre ďalšie štúdium na Vojenskej akadémii vo Viedenskom Novom Meste alebo vo Vojenskej technickej akadémii vo Viedni, neskôr presídlenej do Mödlingenu.²⁴ Model rakúsko-uhorskej vyššej vojenskej reálky vyhovoval viac aj z dôvodu, že išlo o školu gymnaziálneho typu vyššieho stupňa (V. až VIII. trieda). Pre slovenskú brannú moc nemalo zásadnejší význam zriadiť osemročnú reálku, finančne náročnejšiu, pričom urýchlene potrebovala čo najskôr zabezpečiť pravidelný prisun vojenských akademikov do VAK a frekventantov VVI, študujúcich na univerzite alebo vysokej škole. MNO potrebovalo pre akútny nedostatok vychovať dôstojníkov služieb, ktorí boli absolventmi civilných vysokých škôl, a to lekárov, veterinárov, absolventov technických odborov, právnikov a pod.

MNO zriadením vojenskej strednej školy gymnaziálneho typu zamýšľalo vytvoriť v slovenskej brannej moci tradíciu tzv. vojenských rodín, v ktorých by bolo niekoľko generácií potomkov vychovávaných vo vojenskom duchu, boli by pokračovateľmi vojenského remesla ich predkov, čo bola tradícia typická pre c. a k. rakúsko-uhorskú, nemeckú, ale aj francúzsku armádu. Zároveň by škola plnila aj sociálnu funkciu, nakoľko mala pomôcť so zabezpečovaním stredoškolského vzdelania deťom predovšetkým z rodín dôstojníkov armády, žandárstva a ďalších ozbrojených zborov, ale aj vojenských invalidov a pod.

Po stanovení základného cieľa pripravovanej vojenskej strednej školy, ktorým bola výchova dorastu pre VAK a VVI, výcvikový a školský referát MNO spolu s Generálnym inšpektorátom brannej moci v prvej polovici roka 1942 začali s prípravami na zriadenie školy. MNO zároveň požiadalo MŠaNO a jeho ministra Jozefa Siváka²⁵ o pomoc pri zriaďovaní školy, pri tvorbe školských osnov, aby tak vojenská stredná škola spĺňala všetky prísne požiadavky, vyžadované od stredných škôl gymnaziálneho typu s maturitou. Touto úlohou bol za MŠaNO poverený skúsený školský úradník, vládny radca Viliam Lenčo, ktorý svojimi radami a ďalšou pomocou významne napomohol v zriaďovacom procese, ako aj neskôr v činnosti školy.²⁶

Minister NO gen. I. tr. Ferdinand Čatloš trval na tom, aby zriadenie školy malo zákonný rámec. Preto bol v rámci príprav na zriadenie školy na MNO pripravený návrh nariadenia vlády s mocou zákona podľa § 43 ústavného zákona č. 185/1939 Sl. z. Ústavy Slovenskej republiky, ktorý vo vláde Slovenskej republiky obhajoval sám minister NO. Návrh bol vládou prijatý dňa 2. septembra 1942 a následne bol zverejnený v Slovenskom zákonníku ako nariadenie s mocou zákona č. 183/1942 Sl. z. o zriadení Štátnej slovenskej vojenskej reálky.²⁷ Predmetné nariadenie s mocou zákona následne predseda vlády predložil Snemu Slovenskej republiky, ktorý mal možnosť danú mu § 44 ods. 3 Ústavy Slovenskej republiky od vydania nariadenie s mocou zákona zrušiť. Minister NO sa dostavil na 95. zasadnutie Snemu Slovenskej republiky, ktoré sa konalo

odborný poradca pre mimoriadne veci. Do výslužby bol prepustený dňom 5. 10. 1944.

²⁴ DANGL, SEGEŠ, ref. 4, s. 183.

²⁵ HRADSKÁ, Katarína – KAMENEC, Ivan a kol. *Slovenská republika 1939 – 1945*. Bratislava : VEDA, vydavateľstvo SAV, 2015, s. 447. ISBN 978-80-224-1351-0.

²⁶ VHÚ-VHA Bratislava, f. MNO dôverné 1942, šk. 264. MNO, č. j. 108.502/dôv./gen.inšp.1942 z 31. 10. 1942. Vec: Vojenská reálka – požiadanie o výkon pedagogického dozoru Ministerstvom školstva a národnej osvety.

²⁷ CSÉFALVAY, KÁZMEROVÁ, ref. 16, s. 89.

dňa 30. septembra 1942 a pred poslancami obhajoval predmetné nariadenie s mocou zákona.²⁸ Minister NO ihneď po prijatí nariadenia s mocou zákona pristúpil k samotnému praktickému zriadeniu školy, svojim rozhodnutím zo dňa 7. septembra 1942 určil jej štatút, organizáciu a upravil aj ďalšie základné otázky týkajúce sa činnosti školy, postavenia a povinností chovancov školy.²⁹ V samotnom rozhodnutí o zriadení školy, vydanom ministrom NO bol použitý nesprávny názov školy, a to Štátna slovenská vojenská vyššia reálka,³⁰ no už v dodatku rozhodnutia z 12. septembra 1942 uviedol správne pomenovanie školy, v súlade s nariadením s mocou zákona č. 183/1942 Sl. z.³¹

ŠSVR bola podľa § 1 ods. 2 nariadenia s mocou zákona č. 183/1942 Sl. z. zriadená ako rovnocenná s reálnou vetvou strednej školy podľa vládneho nariadenia č. 168/1939 Sl. z. a bola podriadená MNO.³² Stala sa jedinou vojenskou školou, ktorá poskytovala štandardné vzdelanie, a to stredoškolské maturitné vzdelanie, ktoré bolo ponímané ako plnohodnotné stredoškolské gymnaziálne vzdelanie s maturitou.

Už pri zriadení ŠSVR bolo zrejmé, že kasárne zaplnené inými vojenskými jednotkami, nebudú v budúcnosti vyhovovať potrebám školy. Škola potrebovala do budúcnosti väčšie priestory. V školskom roku 1942/1943 v nej bol iba I. ročník školy. V ďalších školských rokoch sa mal početný stav školy priam exponenciálne rozrastať, každý ďalší školský rok o ďalšiu školskú rotu, na dovedna štyri školské rotý, teda štyri ročníky (V. až VIII. trieda reálky).

Právna úprava civilných stredných škôl určovala, že riaditeľmi stredných škôl

²⁸ Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky. Digitální depozitář. Společná česko-slovenská digitální parlamen-tní knihovna. Sněm Slovenské republiky 1939-1945, Stenoprotokoly, 95. schůze. In: <http://www.psp.cz/eknih/1939ssr/stenprot/095schuz/s095001.htm>

²⁹ VHÚ-VHA Bratislava, f. MNO dôverné 1942, šk. 301-1. MNO, č. j. 104.199.dôv.gen.inš./1942 zo 7. 9. 1942. Vec: Štátna slovenská voj. vyššia reálka – zriadenie.

³⁰ Tamže.

³¹ VHÚ-VHA Bratislava, f. MNO dôverné, 1942, šk. 301-1. MNO, k č. j. 104.199-dôv.gen.inš./1942 zo 12. 9. 1942. Vec: Štátna slovenská vojenská vyššia reálka, dodatok.

³² V medzivojnovej ČSR na Slovensku existovali štyri typy gymnázií: klasické gymnáziá, reálne gymnáziá, reformné reálne gymnáziá a reálky, pričom toto členenie pretrvalo aj počas existencie vojnovej Slovenskej republiky. Uvedené školy sa delili na nižší stupeň (I. – IV. trieda) a vyšší stupeň (V. – VIII. trieda). Na gymnáziách žiaci študovali od dovŕšenia desiateho roku života, štúdium bolo ukončené maturitou. Prvý stupeň ponúkal všeobecné vzdelanie a po jeho absolvovaní bolo možné v štúdiu na strednej škole pokračovať, prípadne prestúpiť na inú odbornú školu alebo učiteľský ústav. Na vyššom stupni bol učebný plán diferencovaný podľa typu gymnázia. Gymnázium poskytovalo vzdelanie tým žiakom, ktorí chceli pokračovať v štúdiu na univerzite, predovšetkým na ekonomickej, poľnohospodárskej, banickej alebo veterinárnej fakulte. Druhým typom gymnázia bolo reformné reálne gymnázium, ktoré bolo kombináciou reálky a reálneho gymnázia. Najnavštevovanejšie a najrozšírenejšie bolo reálne gymnázium. Absolventom zaručovalo možnosť štúdia na univerzite, ako aj na škole technického zamerania. Reálka bola zameraná na prírodné vedy a pripravovala žiakov na vysokoškolské štúdium technického smeru. Gymnáziá boli výberovými školami, kde sa prijímali žiaci na základe prijímacej skúšky. Štúdium na všetkých typoch gymnázií sa končilo maturitou. In ĎURKOVSKÁ, Mária – HREHOR, Henrich. *Stredné školy na Slovensku v rokoch 1918-1948. Dokumenty*. Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, 2014, s. 18-19, 34. ISBN 978-80-89524-16-7; NEUPAUER, František. Školská politika v období Slovenskej republiky 1939 – 1945. In ŠMIGEL, Michal – MIČKO, Peter (ed.). *Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov IV. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie Banská Bystrica 14. – 15. apríla 2005*. Banská Bystrica : Katedra histórie FHV UMB a Ústav vedy a výskumu UMB, 2005, s. 76-77. ISBN 80-8083-147-5; KÁRPÁTY, Vojtech. K niektorým otázkam slovenského stredného školstva 1939 – 1945. In SOKOLOVIČ, Peter (ed.). *Život v Slovenskej republike. Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov IX*. Bratislava : ÚPN, 2010, s. 208. ISBN 80-8060-113-5.

gymnaziálneho typu mohli byť iba zvolení alebo vymenovaní profesori z kolégia definitívnych profesorov s minimálne desaťročným služobným postupom. Riaditeľov štátnych stredných škôl na návrh vlády vymenovával prezident republiky, po formálnom súhlase MŠaNO mohol byť riaditeľ volený aj priamo v škole.³³ V armádnych pomeroch takýto prístup k vedeniu školy nebol možný, nakoľko ŠSVR bola nielen stredoškolskou, ale aj vojenskou inštitúciou, ktorá zabezpečovala vojenský výcvik chovancov. Preto sa na ŠSVR uplatnil vojenský princíp riadenia a na jej čele bol ministrom NO ustanovený veliteľ školy, ktorý nemusel byť definitívnym profesorom s praxou požadovanou u civilných gymnázií. Veliteľa školy a jeho zástupcu menoval minister NO gen. I. tr. Ferdinand Čatloš na návrh generálneho inšpektora brannej moci. Za veliteľa ŠSVR bol ministrom NO ustanovený pplk. del. Emil Perko,³⁴ skúsený vyšší veliteľ s technickým (delostreleckým) vzdelaním a bohatými veliteľskými skúsenosťami.³⁵ Zástupcom veliteľa ŠSVR a zároveň veliteľom školskej roty bol ustanovený stot. pech. Pavol Jamrich.³⁶ Pobočníkom veliteľa školy bol menovaný por. del. v zál. Pavel Necpál – Oravcovie, ktorý však bol neskôr po zapracovaní do funkcie, ako živiteľ rodiny už v auguste 1943 prepustený do zálohy. V prípade stot. pech. Pavla Jamricha³⁷ išlo o významnú posilu, nakoľko tento dôstojník

³³ KÁRPÁTY, ref. 33, s. 208.

³⁴ VHU-VHA Bratislava, f. MNO dôverné, 1942, šk. 301-1. MNO, č. j. 104.199-dôv.gen.inš./1942 zo 7. 9. 1942. Vec: Štátna slovenská vojenská vyššia reálka – zriadenie.

³⁵ PERKO Emil. (3. 7. 1905 Prešov – 27. 8. 1984 Banská Bystrica), brig. gen., dôstojník čs. a slov. armády, naposledy generál čs. armády. V r. 1923 – 1925 absolvoval VA v Hraniciach, subalterný dôstojník del. hor. pl. 202, od r. 1931 vykonával funkciu 2. pobočníka veliteľa del. hor. pl. 202, mobilizačného dôstojníka a 2. dôstojníka náhradného oddielu, učiteľ v poddôstojníckej škole, od 1. 1. 1935 kpt. del. Od decembra 1935 premiestnený k del. odd. 261, od januára 1938 veliteľ 5. batérie del. hor. pl. 202. Od mája 1938 vykonával funkciu 1. dôstojníka náhradného oddielu, od 1. 9. 1938 škpt. del., na prelome rokov 1938/1939 vojenský poradca HG v Kežmarku. Po vzniku Slovenského štátu 14. 3. 1939 veliteľ del. hor. pl. 202, v septembri 1939 účastník ťaženia proti Poľsku, od januára 1940 veliteľ del. pl. 1 (pluk neskôr premiestnený do Topoľčian). Počas ťaženia proti ZSSR od 26. 6. 1941 do augusta 1941 v poli ako veliteľ del. pl. 1, po návrate opäť veliteľ del. pl. 1 Topoľčany, od 1. 1. 1942 pplk. del. Od septembra 1942 veliteľ ŠSVR v Banskej Bystrici, ktorá bola v r. 1943 premiestnená do Turčianskeho Sv. Martina. V septembri až novembri 1943 opäť na východnom fronte ako veliteľ mot. del. pl. 11, od 26. 10. 1943 poverený veliteľ 1. pešej divízie, ktorej hlavné sily boli nasadené v bojoch v priestore južne od Kachovky. Zabránil úplnému rozpadu divízie. Po návrate na Slovensko od novembra 1943 opäť veliteľ ŠSVR a zároveň aj veliteľ posádky Turčiansky Sv. Martin. Zapojoil sa do SNP, velil martinskej posádke a obrane Strečna, po reorganizácii povstaleckej armády veliteľ V. TS „Dumbier“, ktorá bránila Turiec, zúčastnil sa ťažkých obranných bojov. Po potlačení SNP ustúpil do hôr, dňa 26. 3. 1945 prijatý do čs. armády, pridelený k MNO ako člen prijímacej komisie pre dôstojníkov a rotmajstrov slovenskej národnosti. Od júna 1945 dočasný veliteľ 10. div. v Košiciach, od mája 1946 jej riadny veliteľ. V apríli až septembri 1946 veliteľ jednotky „Zlato“, nasadenej na východe Slovenska proti banderovcom. Od 1. 10. 1946 brig. gen., od augusta 1948 veliteľ delostrelectva VO 4 v Bratislave, od októbra 1950 veliteľ I. zboru v Banskej Bystrici. Dňom 1. mája 1951 preložený do zálohy.

³⁶ VHU-VHA Bratislava, f. MNO dôverné, 1942, šk. 301-1. MNO, č. j. 104.199-dôv.gen.inš./1942 zo 7. 9. 1942. Vec: Štátna slovenská vojenská vyššia reálka – zriadenie. Čl. II Organizácia školy.

³⁷ JAMRICH Pavol (15. 7. 1910 Repište – 18. 6. 1983 Bratislava), dôstojník čs. a slov. armády, naposledy opäť dôstojník čs. armády. Po absolvovaní gymnázia s maturitou nastúpil na voj. prezenčnú službu, v r. 1931/1932 absolvoval ŠDZ v Košiciach, v r. 1932/1934 absolvoval VA v Hraniciach, od 1. 7. 1934 por. pech. Postupne vykonával základné veliteľské funkcie v hor. peš. pl. 4 v Jelšave, od 15. 3. 1939 veliteľ náhradnej rotý hran. práp. 9 v Klenovci. Účastník ťaženia proti Poľsku v septembri 1939 ako pobočník veliteľa peš. pl. 6. Od 1. 12. 1940 zaradený na spravodajskom oddelení MNO, od 1. 4. 1940 stot. pech. Od 1. 4. 1940 premiestnený k VAK Banská Bystrica ako veliteľ štábnej rotý, od 7. 7. 1941 do 20. 2. 1942 nasadený na fronte pri RD. Od 15. 9. 1942 zástupca veliteľa ŠSVR, kde zotrval až do 28. 3. 1944, keď bol prepustený

okrem skúseností z výkonu funkcie veliteľa školskej roty vo VAK, bol na krátky čas aj pobočníkom generálneho inšpektora brannej moci gen. I. tr. Alexandra Čunderlíka, pod ktorého právomoc patrilo aj vojenské školstvo, pričom stot. Jamrich sa ešte pred premiestnením na ŠSVR podieľal na jej zriaďovaní a procese. Z dôvodu nedostatku dôstojníkov z povolania boli veliteľmi čiat ustanovení des. ašp. Štefan Antolík, des. ašp. Rudolf Mierný, des. ašp. Ondrejkovič a des. ašp. Oto Čerňanský.³⁸

ŠSVR spolu s VVI, VAK a Vojennou vysokou školou (VVŠ) boli priamo podriadené generálnemu inšpektorovi brannej moci.³⁹ ŠSVR v rámci organizácie slovenskej brannej moci patrila medzi ústredné vojenské inštitúcie.⁴⁰ MNO v spolupráci s generálnym inšpektorom brannej moci gen. I. tr. Alexandrom Čunderlíkom, ktorému ŠSVR podliehala, museli urýchlene riešiť materiálne vybavenie školy a zabezpečenie profesorského zboru, ako aj priestory pre ŠSVR, prijímacie konanie uchádzačov na štúdium v škole a množstvo ďalších problémov. Hospodársky bola pričlenená k hospodárskej správe VPV v Banskej Bystrici.⁴¹ Neskôr bola na škole vytvorená aj hospodárska správa, zložená z hospodára, proviantného dôstojníka, likvidátora, správcu materiálu a dvoch pisárov. Ošetrojúci personál pozostával zo zdravotníckeho poddôstojníka a dvoch zberačov ranených ako ošetrovateľov.⁴² Na základe žiadosti veliteľa školy zo 6. októbra 1942 Vojenská správa rozhodnuté, že škola bola po materiálnej a technicko-správnej stránke pričlenená k delostreleckému pluku 1, ktorého technická správa viedla materiálny účet školy, vyžadovala, doplňovala a starala sa o udržiavanie delostreleckého materiálu.⁴³ Škola bola hospodársky pričlenená k hospodárskej správe VPV.⁴⁴

Sídlo ŠSVR boli mestské kasárne v Banskej Bystrici. Škole bolo pridelené osobné motorové vozidlo so šoférom pre veliteľa školy, kone a vozy, rôzny telocvičný materiál, ale aj pomocný personál, zložený z vodičov, telefonistov, pisárov, podkováča a ďalších špecialistov.⁴⁵ Na vojenský výcvik boli určení inštruktori. Pri zriaďovaní ŠSVR

z vojenskej činnosti služby a stal sa dôstojníkom žandárstva. Dňa 31. 8. 1944 bol v Humennom so svojimi kolegami odzbrojený a zatknutý nemeckou armádou. Za zajatia sa mu podarilo utiecť na povstalecké územie. Od 18. 9. 1944 bol veliteľom pešieho práporu „Chryzantéma“. Zúčastnil sa obrany povstaleckého územia v smere Jelšava – Revúca – Muráň – Červená Skala, ako aj na úseku Tisovec – Brezno. Po potlačení SNP pôsobil v ilegálite, poskytoval spravodajské informácie partizánskym zväzkom. V apríli 1945 sa prihlásil do čs. armády, následne uvoľnený pre ZNB, od 6. 4. 1945 v hodnosti majora oblastný veliteľ ZNB v Zlatých Moravciach. Od 1. 11. 1945 do 10. 10. 1950 prednosta bezpečnostného oddelenia, veliteľ poriadkovej zložky na Povereníctve vnútra v Bratislave. Zúčastnil sa bojov proti ÚPA na východe Slovenska.

³⁸ VHU-VHA Bratislava, f. MNO obyčajné, 1942, šk. 292. ŠSVR, č. j. 325/1942 z 20. 10. 1942. Vec: Priebeh prijímacích skúšok na ŠSVR v dňoch 28. – 30. septembra 1942.

³⁹ VHU-VHA Bratislava, f. MNO dôverné, 1942, šk. 263. MNO, č. j. 107.957/Dôv.gen.inšp.1942 z 23. 10. 1942. Vec: Generál I. tr. Alexander Čunderlík – poverenie dozorom nad vojenskými školami;

⁴⁰ KLIMENT, Charles K. *Slovenská armáda 1939-1945*. Plzeň : Mustang s. r. o., 1996, s. 32-33. ISBN 80-7191-132-1.

⁴¹ VHU-VHA Bratislava, f. MNO dôverné, 1942, šk. 301-1. MNO, č. j. 104.199-dôv.gen.inš./1942 zo 7. 9. 1942. Vec: Štátna slovenská vojenská vyššia reálka – zriadenie. Čl. II Organizácia školy.

⁴² VHU-VHA Bratislava, f. MNO obyčajné, 1942, šk. 292. ŠSVR, č. j. 2373/1943 z 5. 4. 1943. Vec: Doplnky pre prospekt ŠSVR – hlásenie.

⁴³ VHU-VHA Bratislava, f. MNO obyčajné, 1942, šk. 292. Vojenská správa, č. j. 42.759.III/21. oddel.1942 z 19. 10. 1942. Vec: ŠSVR po stránke materiálnej a technicko-správnej – pridelenie.

⁴⁴ VHU-VHA Bratislava, f. MNO dôverné, 1942, šk. 301-1. MNO, č. j. 104.199-dôv.gen.inš./1942 zo 7. 9. 1942. Vec: Štátna slovenská vojenská vyššia reálka – zriadenie. Čl. II Organizácia školy.

⁴⁵ VHU-VHA Bratislava, f. MNO obyčajné, 1942, šk. 292. MNO, Generálny inšpektorát brannej moci. Dodatok k č. j. 104.199/Dôv.gen.inšp.1942.

materiálne, ako aj po stránke zabezpečovania personálu ŠSVR významne napomáhala VPV v Banskej Bystrici.

Škole bol pridelený nevyhnutný materiál na zabezpečenie jej prevádzky a bola jej dodaná aj výzbroj, pozostávajúca zo 70 ks pušiek vz. 24, 10 ks pištolí vz. 24, 3 guľometov vz. 26, 7 ks vzduchoviek. Výzbroj bola určená predovšetkým pre vojenský výcvik chovancov.⁴⁶ Zároveň bol dodaný výstrojný, telovýchovný, stavebno-ubytovací materiál a ďalšie druhy materiálu.

ŠSVR pri jej zriadení pozostávala z veliteľstva školy, profesorského zboru, školskej rot, ktorej súčasťou bola aj pomocná čata,⁴⁷ pričom v tomto zložení mala zotrvať počas školského roka 1942/1943, nakoľko v tomto školskom roku v škole študoval iba prvý ročník školy (V. trieda). Veliteľstvo školy sa skladalo z veliteľa, hospodárskej správy a pomocných orgánov. K pomocným orgánom patrili pobočník, lekár a proviantný dôstojník. Pobočník veliteľa školy bol výkonným orgánom veliteľa školy, viedol celú administratívu veliteľa školy a podliehal mu rotník kancelárskej služby a pisár, pridelení k veliteľstvu školy.⁴⁸

Veliteľ ŠSVR pplk. del. Emil Perko navrhoval Generálnemu inšpektorátu brannej moci po rozšírení školy o ďalšie ročníky aj rozšírenie pomocnej čaty na rotu, nakoľko čata nebude stačiť na plnenie zabezpečovacích úloh.⁴⁹ Podľa plánov každý ročník školy mal mať svoju vlastnú školskú rotu. ŠSVR mala mať dovedna štyri vyššie ročníky (V. až VIII. triedu reálky), pričom v každom ročníku malo byť viacero tried, približne vo veľkosti peších čiat, zložených z 35 až 40 chovancov. Škola bola postavená na úroveň iných stredných škôl s maturitou,⁵⁰ bola rovnocenná s reálnou vetvou jednotnej strednej školy. Po stránke pedagogickej vykonávalo nad ŠSVR pedagogický dozor MŠaNO prostredníctvom svojho úradníka, vládneho radcu Viliama Lenča, ktorého si pre tento účel osobne vyžiadala generálny inšpektor brannej moci pre veľmi dobré skúsenosti z predošlej spolupráce s ním.⁵¹

Po stránke vojenskej bolo hlavnou úlohou ŠSVR poskytnúť chovancom predpísaný vojenský výcvik na úrovni absolventa ŠDZ hlavných zbraní, okrem letectva.⁵² Vyučovanie na ŠSVR malo prebiehať v každom školskom roku od 1. septembra do 15. júla, pričom posledné štyri týždne (od 15. júna do 15. júla) mali byť venované čisto vojenskému poľnému výcviku, predovšetkým mimo posádky.⁵³ Po absolvovaní poľného výcviku sa

⁴⁶ VHU-VHA Bratislava, f. MNO obyčajné, 1942, šk. 292. MNO, k č. j. 104.199-dôv.gen.inšp.1942 z 12. 9. 1942. Vec: Štátna slovenská vojenská vyššia reálka, zriadenie, dodatok.

⁴⁷ VHU-VHA Bratislava, f. MNO dôverné, 1942, šk. 301-I. MNO, č. j. 104.199-dôv.gen.inš./1942 zo 7. 9. 1942. Vec: Štátna slovenská vojenská vyššia reálka – zriadenie. Čl. II Organizácia školy.

⁴⁸ Veliteľmi školských rôt mali byť dôstojníci zbraní v hodnosti majora alebo stotníka, eventuálne v hodnosti nadporučíka. Ustanovovalo ich MNO. Najstarší veliteľ školskej roty mal byť zástupcom veliteľa školy.

⁴⁹ VHU-VHA Bratislava, f. MNO obyčajné, 1942, šk. 292. ŠSVR, č. j. 317/1942 zo 17. 10. 1942. Vec: Návrh na základné nariadenie o ŠSVR – predloha.

⁵⁰ CSÉFALVAY, František a kol. *Vojenské dejiny Slovenska - V. zväzok 1939-1945*. Bratislava : MAGNET PRESS, Slovakia a VHÚ Bratislava, 2008, s. 104. ISBN 978-80-89169-16-0.

⁵¹ VHÚ-VHA Bratislava, f. MNO dôverné 1942, šk. 264. MNO, č. j. 108.502/dôv./gen.inšp.1942 z 31. 10. 1942. Vec: Vojenská reálka – požiadanie o výkon pedagogického dozoru Ministerstvom školstva a národnej osvety.; VHÚ-VHA Bratislava, f. MNO dôverné, 1942, šk. 264. MŠaNO, č. j. 18.255/42-II/3. Z 10. 11. 1942. Vec: Vojenská reálka v B. Bystrici – pedagogický dozor.

⁵² VHÚ-VHA Bratislava, f. MNO obyčajné, 1942, šk. 292. Prospekt Štátnej slovenskej vojenskej reálky, čl. 2.

⁵³ Tamže, čl. 3.

chovancom udeľovala dovolenka len v čase školských prázdnin.⁵⁴ Mohla im byť udelená aj mimoriadna dovolenka až do 7 dní zo závažných rodinných dôvodov.

Chovanci ŠSVR podliehali školskej disciplinárnej právomoci, pričom čiastočnú disciplinárnu právomoc voči chovancom mal veliteľ školskej roty a úplnú disciplinárnu právomoc mal veliteľ školy. Veliteľ školy a veliteľ školskej roty mali pre disciplinárne potrestanie k dispozícii viacero druhov disciplinárnych trestov.⁵⁵

Chovanec mohol štúdium na ŠSVR predčasne ukončiť buď jeho prepustením alebo vystúpením zo školy, resp. jeho vylúčením. Dôvodom skončenia štúdia chovanca na ŠSVR mohla byť odôvodnená žiadosť chovanca o prepustenie, ak sa chovanec po dlhší čas nemohol zo zdravotných dôvodov (pre chorobu) zúčastňovať na vyučovaní a vojenskom výcviku, ak sa pre svoju povahu alebo vlastnosti nehodil na štúdium (na návrh veliteľa ŠSVR), ak dosahoval všeobecne zlý prospech, ak rodičia chovanca neplatili riadne platobné záväzky určené na výživu chovanca a ďalšie stanovené dôvody.⁵⁶ Zo ŠSVR mohli byť tiež vylúčení chovanci podľa ustanovení školského poriadku stredných škôl alebo chovanci, ktorých rodičia odopierali uhradiť vojenskej správe škody spôsobené ich synom, ako aj chovanci, ktorí boli trestaní pre nečestný skutok alebo neposlušnosť na návrh veliteľa ŠSVR.⁵⁷

Rodičia chovancov, pokiaľ boli majetní, boli povinní hradiť vydržiavacie poplatky (náklady na štúdium), určené každoročne Intendanciou MNO. V prípade, ak išlo o nemajetných chovancov, náklady na ich štúdium hradila Vojenská správa.⁵⁸ Školské učebnice a učebné pomôcky poskytovala Vojenská správa. V prípade, ak nemajetný chovanec po absolvovaní ŠSVR nepokračoval v štúdiu na VAK alebo VVI (na civilnej vysokej škole), bol povinný vykonať vojenskú prezenčnú službu v dĺžke 4 rokov.⁵⁹

Chovanci ŠSVR museli nosiť predpísanú rovnošatu vojenského strihu s označením príslušnosti k ŠSVR. Na rovnošate nosili strieborné čiapkové odznaky a gombíky. Výložky mali fialovo-červenej farby, určenej pre pechotu s páskami šírky a umiestnením ako u frekventantov VAK, ale strieborné. Nosenie civilného odevu sa chovancom ŠSVR zakazovalo, okrem udelených výnimiek. Chovanci školy mali nárok na súpravu vychádzkového, cvičného a letného odevu. Odev a obuv sa im zhotovovali na mieru.⁶⁰

Do ŠSVR mohli byť prijatí len štátni príslušníci Slovenskej republiky, a to absolventi meštianskych škôl alebo nižších ročníkov gymnázií, resp. reálnych škôl, predovšetkým synovia vojenských invalidov a siroty po osobách padlých vo vojne alebo zomretých po zranení alebo po vojnových útrapách, synovia dôstojníkov a rotmajstrov v činnnej službe a vo výslužbe, ako aj žandárskych gážistov v činnnej službe a vo výslužbe, ďalej aj synovia civilných zamestnancov vojenskej správy v činnnej službe a vo výslužbe, synovia príslušníkov finančnej stráže a zboru uniformovanej stráže bezpečnosti v činnnej službe alebo vo výslužbe a v prípade, ak nebol dostatočný počet vyššie uvedených kandidátov aj ostatní uchádzači.⁶¹

⁵⁴ Tamže, čl. 34.

⁵⁵ Chovancom mohli byť uložené viaceré disciplinárne tresty: pokarhanie pri raporte (pokarhanie nadriadeným), pokarhanie pred nastúpenou triedou, písomné pokarhanie (bolo zasielané na vedomie aj rodičom chovancov), domáce väzenie až do 4 dní s odňatím jedného dňa vychádzky za každý deň domáceho väzenia, väzenie po službe až do 7 dní s odňatím jedného dňa vychádzky za každý deň väzenia a vylúčenie zo ŠSVR po schválení ministrom NO. In Tamže, čl. 15, 16 a 17.

⁵⁶ Tamže, čl. 18, 19.

⁵⁷ Tamže, čl. 20. s. 6.

⁵⁸ Tamže, čl. 23, 24. s. 6.

⁵⁹ Tamže, čl. 32. s. 7.

⁶⁰ Tamže, čl. 28 a 29. s. 7.

⁶¹ B. m. Prijímanie chovancov do Štátnej slovenskej vojenskej realky. In *Kalendár slovenského vojaka 1944*. Kol. aut. Bratislava : MNO, 1944. s. 112-113; VHÚ-VHA Bratislava, f. MNO

Chovanci sa prijímali zásadne iba do V. triedy ŠSVR, pričom prijímanie do vyšších tried nebolo možné. Na ŠSVR mali absolvovať všetky štyri ročníky vyššieho stupňa reálnej školy (V. až VIII. triedu). Uchádzači o štúdium na ŠSVR museli byť absolventmi najmenej 4 tried strednej alebo meštianskej školy a v kalendárnom roku prijatia dovŕšili najmenej 15 rokov života a neprekročili 18. rok života. Uchádzači z iných škôl než gymnázií sa museli podrobiť prijímacej skúške zo všetkých predmetov, predpísaných pre prvé štyri triedy gymnázia, pričom museli preukázať prospech aspoň dobrý. Všetci záujemcovia o štúdium na ŠSVR sa museli podrobiť dôkladnej lekárskej prehliadke.⁶²

Činnosť ŠSVR v školskom roku 1942/1943

Profesorský zbor bol pre školský rok 1942/1943 zostavený podľa možnosti tak, aby mohol plniť svoju úlohu a dosahoval štandardnú úroveň reálnych gymnázií. Pri zostavovaní profesorského zboru školy bolo potrebné vzhľadom na charakter školy ako štátnej strednej školy s maturitou rešpektovať všeobecné smernice MŠaNO, určené stredoškolským profesorom a odborným učiteľom.⁶³ Už v období existencie medzivojnovej ČSR sa vyžadovalo od stredoškolských profesorov univerzitné vzdelanie, pričom prax od nich vyžadovala, aby to boli primerane pripravení pedagógovia, okrem iného, aby boli aj absolventmi teoretickej pedagogickej prípravy v rámci vysokej školy.⁶⁴ Príprava učiteľov stredných škôl a gymnázií v slovenských pomeroch prebiehala predovšetkým na Filozofickej fakulte a Prírodovedeckej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Absolventi filozofickej a prírodovedeckej fakulty získavali titul štátny profesor.⁶⁵ Pre reálky vychovávala stredoškolských profesorov predovšetkým prírodovedecká fakulta.

Tieto mimoriadne vysoké nároky na vysokoškolské vzdelanie stredoškolských profesorov (s pedagogickým vzdelaním) na reálkach sa v plnej miere vzťahovali aj na čerstvo zriadenú ŠSVR. MNO nedisponovalo dostatočným množstvom vysokoškolsky vzdelaných (predovšetkým absolventov prírodovedeckej fakulty) dôstojníkov z povolania. MŠaNO pritom dôsledne trvalo na zachovaní štandardov profesorského zboru, určených pre reálky aj u zriaďovanej ŠSVR. Dočasným riešením preto bolo využitie služieb vojakov prezenčnej služby, absolventov vysokoškolského štúdia, čo však nebolo zárukou komplexného a trvalého riešenia daného problému. MNO preto malo záujem o vojakov prezenčnej služby, ktorí vyučovali na ŠSVR a osvedčili sa. Ponúkalo im aktiváciu za dôstojníkov z povolania a z toho plynúce viaceré výhody, ako napr. pri aktivácii priznanie hodnosti nadporučíka, pokiaľ už skôr neboli povýšení do vyššej vojenskej hodnosti v zálohe, výhodné platové zaradenie a ďalšie výhody. MNO prakticky od založenia ŠSVR začalo s náborom vysokoškolsky vzdelaných aspirantov za vojakov z povolania, pričom u viacerých z nich dosiahlo úspech.⁶⁶ Napriek maximálnej snahe zabezpečiť všetkých

obyčajné, 1942, šk. 292. Prospekt Štátnej slovenskej vojenskej reálky. Časť „Prijímanie chovancov do ŠSVR v Brezne nad Hronom“, čl. I.1 a I.2. s. 8-9.

⁶² Uchádzači o štúdium na ŠSVR museli predložiť so žiadosťou aj krstný list, potvrdenie obecného úradu, svedectvo o štátnom občianstve, školské vysvedčenia, lekárske svedectvo úradného lekára, svedectvo o majetkových pomeroch rodičov, reverzný záväzok a ďalšie. In VHÚ-VHA Bratislava, f. MNO obyčajné, 1942, šk. 292. Prospekt Štátnej slovenskej vojenskej reálky v Brezne nad Hronom. Časť „Predkladanie žiadostí“, čl. II.11. s. 10-11.

⁶³ *Nové slovenské školstvo III. Expozé ministra školstva a národnej osvety Jozefa Siváka, prednesené v Kultúrnom výbore Snemu Slovenskej republiky 9. 12. 1941.* Bratislava : Štátne nakladateľstvo, 1942, s. 35.

⁶⁴ KUDLÁČOVÁ, ref. 21, s. 253-254.

⁶⁵ Tamže, s. 266.

⁶⁶ Postupne boli prijatí za dôstojníkov z povolania a zároveň profesorov ŠSVR v r. 1942 František

profesorov ŠSVR s vysokoškolským vzdelaním sa v prvopočiatku existencie ŠSVR nepodarilo zabezpečiť všetkých potrebných profesorov. Preto časť predmetov museli vyučovať profesori, ktorí nemali vysokoškolské vzdelanie.

Profesorský zbor ŠSVR sa tak skladal z aprobovaných profesorov, z ktorých nebol ani jeden dôstojníkom z povolania. Ďalej do profesorského zboru patrili externí stredoškolskí profesori z civilných škôl., resp. odborní učitelia na základe súhlasu MŠaNO. Samotné MNO a veliteľ školy trvali na tom, že externí profesori museli byť dôstojníkmi v zálohe. Poslednú skupinu profesorského zboru tvorili dôstojníci z povolania, ktorí síce neboli stredoškolskými profesormi, ale napriek tomu pre nedostatok kvalifikovaných stredoškolských profesorov vyučovali predovšetkým cudzie jazyky a vojenské predmety. K interným profesorom patrili určení dôstojníci z povolania, zaradení do ŠSVR, ďalej aspiranti prezenčnej služby a absolventi ŠDZ, ktorí boli absolventmi prírodovedeckej alebo filozofickej fakulty univerzity, resp. boli absolventmi učiteľských ústavov. Títo mali postavenie štátnych stredoškolských profesorov, dočasných, resp. zastupujúcich stredoškolských profesorov, výpomocných alebo vedľajších učiteľov.⁶⁷ Medzi externých profesorov patrili prof. Jozef Sliachan a prof. František Kleinhans.⁶⁸ V osobe Františka Kleinhansa⁶⁹ išlo o významnú posilu pre ŠSVR, nakoľko po jeho prijatí za dôstojníka z povolania dňom 1. novembra 1942 sa výborne osvedčil nielen ako pedagóg, ale neskôr aj ako výborný spravodajský dôstojník štábu V. TS počas SNP.

Pre posilnenie vojenského charakteru školy bolo rozhodnuté, že externými profesormi mohli byť len dôstojníci v zálohe a v škole museli prednášať v služobnej rovnováhe, na zakúpenie ktorej dostali príspevok.⁷⁰

Kleinhans, v r. 1943 Viktor Frič, Albin Krištofič a ďalší profesori ŠSVR, pôvodne aspiranti.

⁶⁷ Výpomocnými učiteľmi boli absolventi učiteľských ústavov, ktorí nemali absolvovanú tzv. „skúšku učiteľskej dospelosti“ pre meštianske školy, ktorá bola odbornou pedagogickou skúškou z viacerých predmetov. Ďalej k nim patrili aj učitelia kvalifikovaní pre dočasné ustanovenie, ktorí vykonávali službu na neuprázdnených miestach, na ktorých boli ustanovení riadni učitelia, ktorí ale boli dočasne chorí, resp. vo výkone voj. prezenčnej služby a pod. Stredoškolskými profesormi sa mohli stať iba absolventi učiteľského ústavu a osemsemestrálneho štúdia na prírodovedeckej alebo filozofickej fakulte. In GABZDILOVÁ, Soňa. *Školský systém na Slovensku v medzivojnovnej Československej republike (1918-1938)*. Košice : UPJŠ, 2014, s. 62-64, 67. ISBN 978-80-8152-142-3.

⁶⁸ VHU-VHA Bratislava, f. MNO obyčajné, 1942, šk. 292. ŠSVR, č. j. 325/1942 z 20. 10. 1942. Vec: Priebeh prijímacích skúšok na ŠSVR v dňoch 28. – 30. septembra 1942.

⁶⁹ KLEINHANS (neskôr zmenené na GOLYŠEV), František (1. 4. 1906, Bartošová Lehota –?). Pôvodne záložný dôstojník čs. armády. Absolvent osemročnej reálky a Vysokej školy chemicko-technologického inžinierstva v Prahe, v r. 1927/1936 konateľ podporného spolku „Radhošť“ v Prahe, v r. 1936/1937 úradník. Odvedený v r. 1928, v r. 1937/1938 absolvent ŠDZ hrubého del. v Bratislave, neskôr absolvoval plynový, spravodajský a orientačný kurz. V r. 1938/1939 veliteľ del. čaty a I. dôstojník batérie del. pl. 110 v Žiline, následne prepustený do zálohy. Zúčastnil sa v r. 1939 ťaženia proti Poľsku, v septembri 1939 povýšený na por. del. v zál., následne prepustený do zálohy. V júli až auguste 1941 povolaný na výnimočnú voj. službu. V r. 1939 – 1942 profesor na Štátnej obchodnej akadémii Banská Bystrica. Dňa 1. 11. 1942 prijatý do služby dôstojníka z povolania, npor. del., zaradený ako profesor na ŠSVR. V čase od 26. 8. 1944 do 20. 11. 1944 zapojený do SNP, vykonával funkciu spravodajského dôstojníka štábu V. TS., od novembra 1944 do júna 1945 vojnový zajatec v Kaisersteinbrucku a Altenburgu v Nemecku. Po návrate do ČSR prednosta osobného oddelenia VIII. zboru v Banskej Bystrici, od septembra 1945 do 1954 postupne referent, neskôr náčelník oddelenia a náčelník IV. odboru VTÚ Praha, námestník ministra NO pre veci materiálne (v r. 1952/1954). Od 1. 9. 1952 plk. konc. V r. 1954 – 1959 zaradený na MNO postupne ako náčelník odboru zbraní a optiky, zástupca náčelníka delostreleckého vyzbrojovania a náčelník výskumného (a skúšobného) strediska. V r. 1961 – 1963 náčelník skupiny vo Vojenskom a skúšobnom ústave 011 veliteľstva delostrelectva Slavičín. V r. 1964 – 1965 poradca pre Československý armádny film Praha, v r. 1965 prepustený do zálohy.

⁷⁰ VHU-VHA Bratislava, f. MNO obyčajné, 1942, šk. 292. Vložka k č. j. 52.528/gen.inšp.1942.

Predmety chémia a deskriptívna geometria vyučoval por. del. v zál. František Klein-hans (suplujúci stredoškolský profesor). Dejepis vyučoval des. mat. Alexander Baláž (výpomocný učiteľ). Zemepis vyučovali dôst. zást. Fedor Klimáček (štátny stredoškolský profesor), des. mat. Albín Krištofič (dočasný stredoškolský profesor) a des. Arnold Tóth (pomocný stredoškolský profesor). Kreslenie vyučoval dôst. zást. Fedor Klimáček. Slovenský jazyk vyučoval stredoškolský profesor Jozef Sliačan (štátny stredoškolský profesor).⁷¹ Matematiku pôvodne vyučoval slob. mat. Arnold Tóth (pomocný stredoškolský profesor), ktorý mal byť v krátkom čase na základe rozhodnutia veliteľa školy pre slabšie pedagogické výsledky vystriedaný iným stredoškolským profesorom. Veliteľ školy preto požiadal o jeho výmenu, no MNO v radoch armády za neho náhradu nenašlo. MNO preto nariadilo ŠSVR zabezpečiť náhradu pedagóga civilnými pedagógmi, z miestnych gymnázií. Nakoniec sa veliteľovi školy podarilo vybrať po predošlom súhlase ako nových pedagógov pre predmet matematika stredoškolských profesorov Pavla Bartoša a Albína Ďuranu.

Od začiatku bol kladený veľký význam na vyučovanie cudzích predmetov. Predstava MŠaNO, ktoré presadzovalo vyučovanie živých cudzích jazykov, vyhovovala aj samotnému MNO. MNO totiž vzhľadom na skutočnosť, že najbližšími spojencami vojnovnej Slovenskej republiky boli nacistické Nemecko, Rumunsko a Chorvátsko, potrebovalo čo najviac jazykovo zdatných dôstojníkov, ovládajúcich jazyky týchto krajín. Preto na ŠSVR, ktorá mala byť liahňou budúcich dôstojníkov z povolania po absolvovaní VAK a vysokoškolsky vzdelaných dôstojníkov, bolo podporované vyučovanie živých jazykov, predovšetkým jazykov spojeneckých štátov.⁷² Nemecký jazyk vyučoval des. mat. Fraňo Pazúr (štátny stredoškolský profesor) a des. mat. Alexander Baláž. Francúzsky jazyk vyučoval des. mat. Fraňo Pazúr a stot. pech. Pavel Jamrich (ako vedľajší učiteľ). Rumunský jazyk vyučoval des. ašp. Ján Valko (ako vedľajší učiteľ), maďarský jazyk vyučoval veliteľ školy pplk. del. Emil Perko. Vyučovanie chorvátskeho (srbochorvátskeho) jazyka sa podarilo zabezpečiť len s vypätím síl, keď uvedený jazyk začal vyučovať dôstojník chorvátskej národnosti por. hosp. František Tomljenovič⁷³ až po návrate z frontu.⁷⁴ Latinský jazyk vyučoval stot. pech. Pavel Jamrich.

Na škole sa venovala zvláštna pozornosť fyzickej zdatnosti chovancov. Preto bola venovaná pozornosť aj predmetu telocvik, ktorý vyučovali des. mat. Arnold Tóth a des. mat. Albín Krištofič.⁷⁵

⁷¹ VHÚ-VHA Bratislava, f. MNO obyčajné, 1942, šk. 292. ŠSVR, Rozvrh predmetov v školskom roku 1942/1943 podľa profesorov od 23. 11. 1942; VHÚ-VHA Bratislava, f. MNO obyčajné, 1942, šk. 292. ŠSVR, č. j. 325/1942 z 20. 10. 1942. Vec: Priebeh prijímacích skúšok na ŠSVR v dňoch 28. – 30. septembra 1942.

⁷² NEUPAUER, ref. 33, s. 80-81.

⁷³ TOMLJENOVICH, František (2. 9. 1899 Osiek, Chorvátsko – ?). Absolvent 4 ročníkov meštianskej školy, účastník 1. sv. vojny, od r. 1920 príslušník čs. armády, v r. 1920 absolvoval poddôstojnícku školu, neskôr rotmajster, zaradený do del. útvarov, od 14. 3. 1939 zvk. – rtm. del., zaradený k del. pluku 3, následne premiestnený k del. pluku 1, v r. 1939 d. zást. – rtm. del., na konci r. 1939 preradený k hosp. službe, vykonával rôzne funkcie v rámci hospodárskej služby. Po absolvovaní dôstojníckeho kurzu hosp. služby od 1. 7. 1941 por. hosp., v r. 1943 zaradený k ŠSVR. Zapojil sa do SNP, zaradený k intendancii V. TS.

⁷⁴ VHÚ-VHA Bratislava, f. MNO dôverné, 1942, šk. 264. ŠSVR, č. j. 638/Dôv. 1942 z 5. 11. 1942. Vec: Rumunština a chorváština – hlásenie.

⁷⁵ KRIŠTOFIČ, Albín. (28. 2. 1915 Račičov – ?). Absolvent 8-ročného reálneho gymnázia s maturitou a aprobáciou pre zemepis a telocvik na stredných školách. Následne v r. 1933/1937 absolvoval Prírodovedckú fakultu MU v Brne. Následne stredoškolský profesor v r. 1938 na rím.-kat. Uršulínskom gymnázii v Bratislave, v r. 1938/1939 na Štátnej reálke v Bratislave, v r. 1939/1941 na štátnej dievčenskej akadémii v Turčianskych Tepliciach. Bol odvedený v r. 1937, od októbra

Čo sa týkalo predmetu náboženstvo, náboženská výchova sa stala na základe celkového trendu v slovenskom školstve v rokoch 1939 – 1945 jednou z vyučovacích priorít. Predmet náboženstvo sa písal na prvé miesto na vysvedčeniach,⁷⁶ pričom tomuto prístupu napomáhal aj zákon č. 168/1939 Sl. z., z dikcie ktorého vyplývalo, že je povinnosťou „na podklade náboženskom vychovávať žiaka za mravného a verného občana Slovenského štátu“. Tomuto trendu sa prispôsobila aj ŠSVR. Predmet náboženstvo sa na ŠSVR vyučoval samostatne pre chovancov katolíkov a evanjelikov. Náboženstvo pre katolíkov prednášal por. duch. Viktor Krogmann (ako výpomocný učiteľ). Pre evanjelikov náboženstvo vyučoval evanjelický duchovný správca VPV mjr. duch. Daniel Kováč (ako výpomocný učiteľ).⁷⁷ Po jeho odoslaní na východný front k RD v novembri 1942 uvedený predmet nemal kto vyučovať, nakoľko funkcia evanjelického duchovného správcu VPV zostala neobsadená. Keďže škola nemala k dispozícii stredoškolského profesora pre vyučovanie evanjelického náboženstva, velenie školy muselo na konci novembra 1942 požiadať MNO o pridelenie evanjelického vojenského duchovného, ktorý by prednášal uvedený predmet.⁷⁸ MNO na žiadosť reagovalo, ale funkcia evanjelického duchovného správcu na VPV, a teda aj profesora náboženstva na ŠSVR, bola obsadená až ku koncu roka 1942. Predmet evanjelické náboženstvo preto až do príchodu nového evanjelického vojenského duchovného na VPV musel byť dočasne nahradený inými predmetmi.⁷⁹

1941 pri pešom pluku v Trenčíne, v r. 1942 absolvoval Voj. pechotnú školu v Pezinku v r. 1942 a ŠDZ v r. 1942/1943, od septembra 1942 do augusta 1944 profesor na ŠSVR, neskôr por. v zálohe. K 16. 10. 1943 povýšený na npor. konc. a prijatý ako vojak z povolania so zaradením ako profesor na ŠSVR. Zúčastnil sa SNP ako veliteľ roty. Od augusta 1944 do novembra 1944 účastník SNP, veliteľ roty v priestore pri Dubnej Skale, Martine, Slov. Lúče a Španej Doliny. Od apríla do júla 1945 veliteľ roty 1. čs. arm. zboru v ZSSR v bojoch v priestore Malej Fatry, Strečna, Žiliny a na Morave. Následne pohraničná služba a kancelárska služba na MNO a veliteľstve VO-4. K 1. 12. 1946 preložený do zálohy. V r. 1946/1948 profesor na štátnom cvičnom gymnáziu Bratislava, v r. 1948/1949 v Ústave pre telesnú výchovu na vysokých školách v r. 1949 kancelárska služba u VO-4. V r. 1949/1957 profesor Ústavu pre telesnú výchovu na vysokých školách Bratislava, v r. 1957 náčelník telesnej prípravy pri 4. strel. divízii v Trnave, v r. 1957/1959 vedúci katedry telesnej výchovy a športu UK Bratislava. Od 13. 4. 1946 kpt. konc., od 26. 10. 1946 škpt. konc., k 15. 9. 1953 mjr. konc.

⁷⁶ NEUPAUER, ref. 33, s. 80; GABZDILOVÁ, Soňa – ĎURKOVSKÁ, Mária a kol. *V duchu autority a slovenskej štátnosti. Školstvo a vzdelávanie na Slovensku v rokoch 1939 – 1945*. Košice : Centrum spoločenských a psychologických vied SAV, Spoločenskovedný ústav, 2016, s. 48. ISBN 978-80-970850-3-2.

⁷⁷ KOVÁČ, Daniel (17. 10. 1903 Púchov – 29. 8. 1974 Banská Bystrica). Absolvent osemročného gymnázia a Vysokej teologickej školy ev. a. v. cirkvi na Slovensku v Bratislave, v r. 1928 kaplán, následne administrátor, od r. 1929 farár ev. a v. cirkevného zboru v Slatine nad Bebravou. Od r. 1935 npor. duch. a prednosta ev. duchovnej služby ZVV v Košiciach, od novembra 1936 zaradený k vel. VI. zboru v Spišskej Novej Vsi, k 1. 4. 1938 kpt. duch. Od mája 1939 prednosta ev. duchovnej služby MNO, od 1. 1. 1940 mjr. duch., od októbra 1940 prednosta ev. duchovnej správy VPV Banská Bystrica. Udržiaval kontakt s odbojovou skupinou Flóra, poskytoval pomoc prenasledovanému židovskému obyvateľstvu. Na konci júna 1942 bol odoslaný do poľa ako prednosta ev. duchovnej správy vel. Armádnej skupiny. Od 15. 10. 1941 prednosta ev. duchovnej správy na VDO 2 v Prešove. Od 20. 1. 1942 zástupca prednostu ev. duchovnej správy VS. Od októbra 1942 posádkový duchovný v Banskej Bystrici a profesor na ŠSVR, dňa 23. 11. 1942 odoslaný na front k RD., vrátil sa 15. 2. 1943. Dňa 4. 5. 1943 bol zatknutý pre obvinenie z podvodu a úplatkárstva pri krstení Židov, neskôr prepustený. Zapojil sa do príprav SNP, bol prednostom ev. duchovnej správy 1. čs. armády na Slovensku. Po potlačení SNP si vytvoril vlastnú partizánsku skupinu. Od r. 1946 do septembra 1947 prednosta duchovnej správy e. a. v. na MNO, od r. 1946 pplk. duch., od r. 1947 plk. duch. V r. 1948 penzionovaný, od r. 1949 väznený.

⁷⁸ VHÚ-VHA Bratislava, f. MNO obyčajné, 1942, šk. 293. ŠSVR, č. j. 438/1942 z 28. 11. 1942. Vec: Vyučovanie ev. náboženstva – prosba o profesora.

⁷⁹ VHÚ-VHA Bratislava, f. MNO obyčajné, 1942, šk. 293. MNO, č. j. 52.527/gen.inšp.1942 z 15. 12. 1942. Vec: Vyučovanie ev. náboženstva na ŠSVR – prosba o profesora.

Na ŠSVR sa pedagogický zbor pridržal v tej dobe platnej zásady pre príslušníkov slovenskej brannej moci, a to, že v rámci vyučovania neprebiehali tzv. politické školenia, chovanci neboli žiadnym významnejším spôsobom indoktrinovaní politickými myšlienkami. Pripravovali sa na profesiu vojaka z povolania, ktorý sa nemal politicky angažovať. Na druhej strane sa na ŠSVR mimoriadne dôsledne dbalo na vlasteneckú výchovu chovancov, boli vedení k hrdosti na svoj národ a na to, že sú budúci slovenskí dôstojníci.⁸⁰

ŠSVR si musela vybudovať svoju vlastnú školskú knižnicu, ktorá obsahovala okrem rôznej literatúry určenej pre voľný čas chovancov, predovšetkým školské učebnice, ktorých bol na Slovensku pôvodne nedostatok, nakoľko české učebnice, používané v období existencie 1. ČSR sa ako nevhodné z ideologických dôvodov prestali používať. Našťastie pre ŠSVR, v dobe jej zriadenia sa začali na Slovensku vo veľkom množstve publikovať nové školské učebnice, ktorých bolo vydaných v období vojnovnej Slovenskej republiky viac ako 150 titulov, predovšetkým učebnice pre gymnáziá a učiteľské akadémie.⁸¹

Veliteľstvo ŠSVR si uvedomovalo, že chovanci školy pre veľké školské nároky a prísny vojenský výcvik potrebujú čo najkvalitnejšie kultúrne a spoločenské využitie, osobné voľno vyplnené aktivitami primeranými ich veku, ktoré ich zaujmú a umožnia im relax. Naviac chovanci boli mladí osobnostne dozrievajúci ľudia. Preto sa im velenie školy spolu s profesorským zborom od začiatku vyučovania snažilo zabezpečiť v podmienkach Banskej Bystrice náležité kultúrne využitie, napr. návštevou predstavení, náučných filmov v kine, organizovaním športových zápasov a zábavných programov. Na škole boli na vysokej úrovni organizované bohaté voľnočasové aktivity, čím sa darilo vhodne kombinovať rozumovú, mravnú a telesno-športovú výchovu chovancov, čo bolo vo všeobecnosti trendom v slovenských stredných školách tej doby.⁸²

ŠSVR bola tou vojenskou školou slovenskej brannej moci, v ktorej sa prejavoval zrejme najmenší nemecký vplyv, ak sa vôbec v akejkoľvek podobe uplatňoval, okrem uplatnenia poznatkov z nemeckého vojenského základného výcviku. Na škole počas jej existencie nepôsobil žiadny nemecký poradca, resp. nemecký vojenský inštruktor.⁸³ ŠSVR bola mimo záujmu nemeckej strany.

Vojenský výcvik chovancov školy zabezpečovalo viacero inštruktorov, ktorí boli poddôstojníkmi pechoty z povolania.⁸⁴ Títo skúsení poddôstojníci mali za úlohu zabezpečiť kvalitný základný vojenský výcvik chovancov ŠSVR, absolvovaný počas I. a II. ročníka školy (V. a VI. triedy strednej školy), zameraný predovšetkým na peší výcvik, poradový výcvik, výcvik so základnými pechotnými zbraňami, a to s puškou vz. 24, ľahkým guľometom vz. 26, pištoľou a granátmi.

Vzápätí po zriadení ŠSVR, už v septembri 1942 boli prijaté opatrenia na realizáciu prijímacieho konania na ŠSVR pre školský rok 1942/1943 (do V. triedy strednej školy). Celkovo bolo plánované, že na ŠSVR bude prijatých 60 chovancov,⁸⁵ avšak na prijímacie skúšky sa prihlásilo nezvykle vysoké množstvo uchádzačov o štúdium.⁸⁶ Preto MNO

⁸⁰ GABZDILOVÁ, ĎURKOVSKÁ, ref. 77, s. 48; Kol. autorov. *Päť rokov slovenského školstva 1939-1943*. Bratislava : štátne nakladateľstvo, 1944, s. 41; DIVINEC Tibor. *Ako si to pamätám ja. Spomienky na Slovenské národné povstanie*, rkp. s. 7.

⁸¹ NEUPAUER, ref. 33, s. 82.

⁸² KUDLÁČOVÁ, ref. 21, s. 342-343.

⁸³ DIVINEC Tibor. *Ako si to pamätám ja. Spomienky na Slovenské národné povstanie*, rkp. s. 7.

⁸⁴ VHÚ-VHA Bratislava, f. MNO dôverné, 1942, šk. 301-I. MNO, č. j. 105.079/dôv./gen. inšp. 1942 z 18. 9. 1942. Vec: Štátna slov. vyššia vojenská reálka – zriadenie paralelky I. ročníka.

⁸⁵ VHÚ-VHA Bratislava, f. MNO dôverné, 1942, šk. 301-I. MNO, č. j. 105.079/dôv./gen. inšp. 1942 z 18. 9. 1942. Vec: Štátna slov. vyššia vojenská reálka – zriadenie paralelky I. ročníka.

⁸⁶ Záujem o štúdium na ŠSVR bol mimoriadne veľký, o čom svedčí aj žiadosť slob. prez. sl.

rozhodlo, že na školu bude prijaté dvojnásobné množstvo chovancov, dovedna 120.⁸⁷ Uchádzači o štúdium na ŠSVR museli okrem prijímacích skúšok absolvovať aj lekársku prehliadku, v rámci ktorej sa rozhodovalo, či sú po zdravotnej stránke spôsobilí absolvovať školu a neskôr sa stať dôstojníkmi z povolania. MNO si uvedomilo, že ak bude pretrvávajúci zvýšený záujem mládeže o štúdium na ŠSVR, budú jej absolventi ŠSVR tvoriť absolútnu väčšinu frekventantov VAK. Tým by sa zvýšila kvalita vojenských akademikov, ktorí by už pri nástupe na VAK mali rovnaké stredoškolské vzdelanie a boli by vycvičení na vysokej úrovni. O to ľahšie by prebiehalo štúdium na VAK, ako aj vojenský výcvik vojenských akademikov. Preto MNO začalo postupne výraznejšie podporovať ŠSVR po všetkých stránkach.

Samotné prijímacie konanie na ŠSVR prebehlo v dňoch 28. až 30. septembra 1942, zúčastnilo sa ho 126 študentov civilných gymnázií a 150 absolventov meštianskych škôl. Z uchádzačov, ktorí sa zúčastnili prijímacieho konania, bolo prijatých 79 gymnazistov a 39 absolventov meštianskych škôl.⁸⁸ Úspešní uchádzači o štúdium na škole sa po vykonaných skúškach už nevrátili domov, ale zostali na škole,⁸⁹ nakoľko bolo potrebné ihneď otvoriť školský rok a vyučovanie.

Prijímacie konanie na ŠSVR bolo do určitej miery improvizované, nakoľko od schválenia nariadenia s mocou zákona č. 183/1942 Sl. z. o zriadení Štátnej slovenskej vojenskej reálky až po samotné začatie činnosti školy prešlo mimoriadne krátke obdobie, prakticky iba niekoľko týždňov. Dôvodom urýchleného zriadenia školy a začatia vyučovania v školskom roku 1942/1943 bolo, že pre stredné školy vo všeobecnosti platili prísne kritériá vzťahujúce sa aj na dodržiavanie predpísanej dĺžky školského roka.

Chovanci mali byť pôvodne zaradení do dvoch tried, v súlade s rozhodnutím ministra NO o zriadení ŠSVR, no celkovo vysoký počet prijatých chovancov si vyžiadala z organizačného hľadiska, ako aj z pedagogického hľadiska reorganizáciu na viacej tried s menším počtom chovancov v jednotlivých triedach. Preto od 23. novembra 1942 bolo vyučovanie chovancov I. ročníka (V. trieda strednej školy) realizované už v rámci troch tried. Do V. a triedy bolo zaradených 39 chovancov, triednym profesorom bol des. ašp. Fedor Klimáček. Do V. b triedy bolo taktiež zaradených 39 chovancov, pričom triednym profesorom bol ustanovený por. del. v zál. František Kleinhans. Do V. c triedy bolo zaradených 40 chovancov, funkciu triedneho profesora vykonával slob. mat. Albín Krištofič.⁹⁰

Chovanci mali veľmi prísny denný režim, nový deň im začínal budičkom o 6,00 h,

Jozefa Sedláka, inštruktora na ŠSVR, ktorý požiadal generálneho inšpektora brannej moci gen. I. tr. Alexandra Čunderlíka o možnosť privátneho štúdia na ŠSVR. Jeho žiadosť bola veliteľom školskej roty stot. pech. Pavlom Jamrichom odporučená, nakoľko slob. Sedlák bol veľmi dobrým hodnotníkom a inštruktorom. Generálny inšpektor brannej moci žiadateľovi vyhovel s výhradou, že štúdium mu môže byť kedykoľvek ukončené a môže byť premiestnený, štúdium nesmie byť na úkor jeho inštruktorskej činnosti a pri skladaní skúšok podliehal právnu úpravou MŠaNO. In. VHÚ-VHA Bratislava, f. MNO obyčajné, 1942, šk. 292. Žiadosť slob. Jozefa Sedláka o povolenie študovať ako privatista na voj. reálke zo 4. 11. 1942; MNO, č. j. 48.808.gen.inšp.1942 zo 14. 11. 1942. Vec: slob. Jozef Sedlák – žiadosť o povolenie štúdia na Vojenskej reálke v Ban. Bystřici.

⁸⁷ VHÚ-VHA Bratislava, f. MNO dôverné, 1942, šk. 264. MNO, č. j. 105.079/Dôv./gen. inšp.1942 z 18. 9. 1942. Vec: Štátna slov. vyššia voj. reálka – zriadenie paralelky I. ročníka.

⁸⁸ VHÚ-VHA Bratislava, f. MNO obyčajné, 1942, šk. 292. ŠSVR, č. j. 325/1942 z 20. 10. 1942. Vec: Priebeh prijímacích skúšok na ŠSVR v dňoch 28. – 30. septembra 1942.

⁸⁹ Tamže.

⁹⁰ VHÚ-VHA Bratislava, f. MNO obyčajné, 1942, šk. 292. ŠSVR, č. j. 423/1942 z 23. 11. 1942. Vec: ŠSVR – započatie vyučovania v troch triedach – hlásenie; ŠSVR, k č. j. 423/1942 z 23. 11. 1942. Vec: Rozvrh predmetov v školskom roku 1942/1943 podľa tried.

pokračoval raňajkami a kontrolou ústroja, od 7,30 h sa začalo vyučovanie. Na škole bol vytvorený prísny študijný program, chovanci mali určený presný denný školský program. Vyučovanie na škole trvalo od pondelka do soboty, pričom od pondelka do piatku prebiehalo vyučovanie od 7,30 h do 12,30 h (4 vyučovacie hodiny) a vo vyučovaní sa pokračovalo od 14,00 h do 16,35 h (3 vyučovacie hodiny).⁹¹ V sobotu vyučovanie prebiehalo iba doobeda (4 vyučovacie hodiny) a poobede mali chovanci voľno. Na vyučovanie nadväzovalo samoštúdium chovancov, ktoré bolo povinné, a to v čase od 17,15 o 18,15 h a po večeri v čase od 19,00 do 21,00 h.⁹² V sobotu poobede sa mali chovanci venovať prehliadkam, kúpaniu, čisteniu služobných odevov a ďalšej činnosti. Na povinnú návštevu kostola, návštevy príbuzných, vychádzky, študijné voľno, spoločenské hry a pod. mali chovanci vyhradenú nedeľu.⁹³

Študijný program na ŠSVR bol vypracovaný obdobne, ako na civilných stredných školách, no bol rozšírený o vojenské predmety. V školskom roku 1942/1943 (V. trieda strednej školy) sa chovanci učili predmety totožné, ako na civilných reálkach, zároveň chovanci absolvovali aj teoretickú výučbu vojenských predmetov a praktický vojenský výcvik.

V školskom roku 1942/1943 (V. ročník strednej školy) sa v rámci I. ročníka školy vyučovali predovšetkým predmety matematika, deskriptívna geometria, slovenský jazyk, chémia, dejepis, zemepis, náboženstvo, kreslenie, zdravotveda a telesná výchova, ako aj cudzie jazyky, a to nemecký, francúzsky, maďarský, rumunský a latinský jazyk. Jazykové vyučovanie bolo zamerané predovšetkým na jazyky používané v spojeneckých štátoch a na latinský jazyk.⁹⁴ Neskôr bola výučba jazykov rozšírená aj o výučbu chorvátskeho (srbochorvátsky) jazyka.

V rámci vojenských predmetov a praktického vojenského výcviku sa vyučovali základné služobné predpisy, napr. služobné predpisy D-XIII, P-I-I, A-I-I, P-II, ale aj ďalšie predmety, ako poradový výcvik a poradový výcvik so zbraňou, chovanci sa učili ovládať základné osobné zbrane vojaka a strelbu z nich, zdravotvedu. Dominantná časť štúdiá však bola venovaná všeobecne vzdelávacím predmetom, určeným pre civilné stredné školy, nakoľko ŠSVR musela dodržať nariadenia a predpisy vydávané MŠaNO, upravujúce vyučovanie a počet vyučovaných hodín jednotlivých všeobecne vzdelávacích predmetov na stredných reálnych školách. MŠaNO dodržiavanie vyučovacieho štandardu stredných reálnych škôl na ŠSVR priebežne kontrolovalo prostredníctvom jeho dozoru.

Na konci školského roka 1942/1943 bolo potrebné zásadným spôsobom riešiť otázku dislokácie ŠSVR, nakoľko v školskom roku 1943/1944 mali v škole študovať už dva ročníky chovancov (V. a VI. ročník reálky). Škola sa mala rozrásť o nový ročník, v ktorom malo byť až 160 chovancov. Plánované zvýšenie počtu chovancov na dva ročníky tiež automaticky vyžadovalo zvýšenie počtu profesorského a inštruktorského zboru, nevyhnutné navýšenie zabezpečovacej jednotky a oveľa vyššie nároky na ubytovacie priestory a triedy, v ktorých malo prebiehať vyučovanie. Priestory vyčlenené pre ŠSVR v mestských kasárňach v Banskej Bystrici by už nepostačovali po ubytovacej stránke, ako aj pre nedostatok učební.⁹⁵ Iné, vhodnejšie priestory pre ŠSVR sa v samotnej Banskej Bystrici nenachádzali. Jediným riešením preto bolo presťahovanie školy. Preto

⁹¹ VHÚ-VHA Bratislava, f. MNO obyčajné, 1942, šk. 292. ŠSVR k č. j. 423/1942. Osobný rozvrh hodín v šk. roku 1942/1943.

⁹² VHÚ-VHA Bratislava, f. MNO obyčajné, 1942, šk. 292. ŠSVR, program zamestnania školskej rotý od 16. do 22. 11. 1942. ŠSVR, program zamestnania školskej rotý od 23. do 28. 11. 1942.

⁹³ Tamže.

⁹⁴ VHÚ-VHA Bratislava, f. MNO obyčajné, 1942, šk. 292. ŠSVR, Rozvrh predmetov v školskom roku 1942/1943 podľa profesorov od 23. 11. 1942.

⁹⁵ AM SNP Banská Bystrica, f. VII, šk. 8, pr. č. S 11/86. PERKO, *Spomienky*, s. 1.

MNO rozhodlo, že ŠSVR bude dočasne premiestnená do inej vojenskej posádky. Veliteľ ŠSVR pplk. del. E. Perko navrhol ministrovi NO gen. I. tr. Ferdinandovi Čatlošovi, aby škola bola dočasne premiestnená do Turčianskeho Sv. Martina, v ktorom sa nachádzali dostatočné priestory pre rozširujúcu sa ŠSVR v miestnych kasárňach. S návrhom pplk. del. E. Perka minister NO súhlasil.⁹⁶ Na základe rozhodnutia MNO k premiestneniu školy došlo počas školských prázdnin v druhej polovici júla 1943. Škola mala z pragmatických dôvodov začať fungovať v nových priestoroch už do 1. augusta 1943,⁹⁷ nakoľko august 1943 bol vyčlenený na prípravu prijímacích skúšok do školy, prípravy školských osnov a logistickej prípravy. Zámer sa podarilo zrealizovať v stanovenom termíne aj vďaka organizačným schopnostiam veliteľa školy a jeho zástupcu. Premiestnenie riadil veliteľ školy, dopravu pri presune školy zabezpečovala Vojenská správa.⁹⁸

Premiestnenie školy do Turčianskeho Sv. Martina bolo pôvodne plánované iba ako dočasné riešenie.⁹⁹ Otázku budúceho trvalého sídla ŠSVR sa podarilo vyriešiť ešte v r. 1942 dohodou starostu mesta Banská Bystrica a zástupcov MNO, na základe ktorej sa mal vybudovať v Banskej Bystrici, v časti Fončorda, nový moderný objekt školy. Po dokončení stavby sa ŠSVR mala opätovne vrátiť do Banskej Bystrice.¹⁰⁰ Mestu Banská Bystrica záležalo na tom, aby sa ŠSVR presťahovala späť.

ŠSVR v školskom roku 1943/1944

Začatie školského roka 1943/1944 bolo poznačené odchodom veliteľa školy pplk. del. E. Perka na front. Počas nasadenia veliteľa ŠSVR v poli na východnom fronte v mesiacoch september až október 1943 ho vo funkcii zastupoval pplk. pech. Ján Imro,¹⁰¹ skúsený

⁹⁶ Dôverný vecný vestník MNO, r. V., č. 3, dňa 10. 7. 1943, s. 7. Čl. 20 „Prestahovanie ZPS, ŠSVR a Let. školy – nariadenie“.

⁹⁷ Tamže.

⁹⁸ Tamže.

⁹⁹ AM SNP Banská Bystrica, f. VII, šk. 8, pr. č. S 11/86. PERKO Emil, *Spomienky*, s. 1.

¹⁰⁰ Tamže.

¹⁰¹ IMRO, Ján (24. 3. 1897 Kovačica, Srbsko – 17. 1. 1990 Brezno). V r. 1910 – 1915 študoval na klasickej gymnázii v Sarvaši, v máji 1915 nastúpil ako jednoročný dobrovoľník k honv. peš. pl. 7 vo Vršaci a absolvoval ŠDZ pechoty v Lugoj. V marci 1916 odoslaný na ruský front ako veliteľ čaty. Od mája do augusta r. 1916 v zázemí, následne odoslaný na rumunský front, kde utrpel zranenie, následne opäť na ruskom fronte. V júni 1917 preložený k peš. pl. 62 a odoslaný na taliansky front, v auguste 1917 prebehol a prihlásil sa do čs. légii. V r. 1918 príslušník čs. strel. pl. 33, veliteľ čaty. V r. 1919 sa zúčastnil bojov o Slovensko, v r. 1920 – 1922 pridelený dôstojník pri MNO, Od r. 1921 kpt. pech., v r. 1921 – 1927 dôstojník peš. pl. 39 v Bratislave ako veliteľ čaty a roty, v r. 1925 – 1930 pridelený k 2. sprav. odd. ZVV Bratislava, od decembra 1926 škpt. pech. Od 1930 do 1936 premiestnený k peš. pl. 23 v Bratislava, v r. 1934 – 1935 dočasne tlačový referent ZVV Bratislava. Od decembra 1936 premiestnený k peš. pl. 26 v Banskej Štiavnici ako zástupca veliteľa ŠDZ a profesor, od 1. 1. 1937 mjr. pech. V dobe od 24. 9. do 6. 10. 1938 pridelený k HV vo Vyškove a neskôr v Prostějove. V októbri až decembri 1938 zástupca veliteľa praporu SOŠ v Lučenci, zároveň delimitačný dôstojník. Od decembra 1938 inštruktor BV a zástupca čs. voj. správy pri ObV HG v Bratislave. Od 15. 3. 1939 veliteľ VII. zboru v Banskej Bystrici, ktoré následne reorganizoval na Vyššie veliteľstvo 2, od mája 1939 veliteľ peš. pl. 3 vo Zvolene, od mája 1939 pplk. pech. Od 28. 8. 1939 veliteľ 2. div., v ťažení proti Poľsku v septembri 1939 veliteľ RS „Kalinčiak“. Od 31. 10. 1939 veliteľ VAK v Banskej Bystrici, v r. 1940 plk. pech. V r. 1940 premiestnený k VPV v Banskej Bystrici ako inšpektor pechoty, od mája 1941 aj inšpektor CPO, od júna 1941 šéf CPO. Od júla do novembra 1941 veliteľ etapného veliteľstva v Prešove, od 30. 11. 1941 premiestnený k VVZ a ustanovený za veliteľa CPO v Bratislave. V mesiacoch október až november 1943 veliteľ ŠSVR. Od decembra 1943 prednosta predpisovej na názvoslovnej komisii VPV a veliteľ posádky v Banskej Bystrici. Zapojil sa do odboja, bol poverený funkciou zástupcu pplk. gšt. Jána Goliana vo

vyšší dôstojník so skúsenosťami z velenia inej vojenskej školskej inštitúcie, ktorý v roku 1939 zriadoval VAK v Banskej Bystrici a bol jej prvým veliteľom. Po návrate pplk. del. Emila Perka z frontu na Slovensko v októbri 1943 a vyčerpaní dovolenky dňom 1. 12. 1943 opäť prevzal od plk. pech. Jána Imra velenie školy a zároveň bol ustanovený aj veliteľom posádky Turčiansky Sv. Martin.¹⁰²

Príchod ŠSVR do Turčianskeho Sv. Martina so sebou priniesol viacero praktických problémov, súvisiacich s činnosťou školy a jej materiálным zabezpečením, ktoré museli byť urýchlene riešené. Škola musela byť sčasti materiálne zásobovaná Plukom útočnej vozby (PÚV), v zdravotnom zabezpečení bola závislá od útvarovej ošetrovne a lekára PÚV, napriek tomu, že na veliteľstve školy bolo tabuľkové miesto pre lekára. Veliteľ školy vynaložil veľké úsilie na zabezpečenie vlastného lekára pre ŠSVR.¹⁰³ O tom, že išlo o vážny problém, vypovedá aj skutočnosť, že po presťahovaní školy do Turčianskeho Sv. Martina sa konštatoval neuspokojivý, zhoršený zdravotný stav chovancov vo všetkých triedach, najmä pre zlé poveternostné podmienky, ktoré zapríčiňovali časté ochorenia na chrípku, angínu a častejší výskyt reumatizmu. Tieto zvýšené zdravotné problémy sťažovali vyučovací proces na škole, spôsobovali u chovancov vysoký počet vymenovaných vyučovacích hodín. Nakoniec sa podarilo uspokojivo vyriešiť aj otázku zdravotného zabezpečenia ŠSVR, keď bola priamo na škole zriadená ošetrovňa a bol jej pridelený lekár.¹⁰⁴

Nakoľko mali byť pre školský rok 1943/1944 do školy prijatí noví chovanci I. ročníka (V. triedy strednej školy), musel sa zvýšiť počet školských rôť na dve. Noví chovanci školy, zaradení do I. ročníka (V. trieda strednej školy), boli rozdelení do štyroch tried Va až Vd. Starší chovanci, zaradení v II. ročníku školy (VI. trieda strednej školy) boli naďalej rozdelení do troch tried, teraz už označovaných ako VI. a až VI c.

Prijímacie konanie do ŠSVR pre školský rok 1943/1944 sa vykonalo už v nových priestoroch školy v Turčianskom Sv. Martine na konci augusta 1943. Pôvodne malo byť v školskom roku 1943/1944 prijatých dovedna 120 nových chovancov.¹⁰⁵ Do prijímacieho konania však výrazne zasiahlo rozhodnutie Najvyššej rady obrany štátu (NROŠ) o tom, že do ŠSVR v školskom roku 1943/1944 malo byť prijatých až 160 chovancov.¹⁰⁶ Keďže pre potreby slovenskej brannej moci postačovalo, aby na univerzite a civilných

VÚ. V júli 1944 odoslaný k 2. tech. div. do Talianska, kde na konci júla 1944 pri Florencii prešiel sa stranu spojencov, od augusta 1944 v Londýne, zaradený k ŠVBM v hodnosti pplk. pech. Od novembra 1944 pridelený k 1. čs. obrnenej brigáde pri jej bojoch o Dunkerque, od januára 1945 pridelený k 3. oper. odd. štábu HV v Londýne ako prednosta výcvikovej skupiny. Od 7. 3. 1945 plk. pech. Od mája 1945 vel. 2. div. v Banskej Bystrici a dočasný veliteľ VIII. zboru v Banskej Bystrici, v júni 1945 povýšený na brig. gen. Od októbra 1945 zbavený velenia, od 8. 10. 1946 opäť povolaný k čs. armáde, dočasný 2. podnáčelník HŠ v Prahe. Od apríla 1947 div. gen., od decembra 1947 veliteľ III. zboru v Plzni, od septembra 1948 veliteľ IV. zboru v Brne. V apríli 1949 zbavený voj. služby, v r. 1950 mu bola odňatá voj. hodnosť. Následne pracoval ako pomocný redaktor, knihovník, prekladateľ a tlmočník, ako aj pomocný robotník a pod. V r. 1965 bol rehabilitovaný.

¹⁰² VHÚ-VHA Bratislava, f. MNO dôverné, 1943, šk. 377. MNO č. j. 277.676/dôv.I/3.1943 z 3. 12. 1943. Vec: Imro Ján, plk. pech. – ustanovenie; MNO, č. j. 270.436/dôv.I/3.1943 z 11. 9. 1943. Vec: Posádkový veliteľ v Turč. Sv. Martine – určenie.

¹⁰³ VHÚ-VHA Bratislava, f. MNO dôverné, 1944, šk. 483. Posádkové veliteľstvo Turč. Sv. Martin, č. j. 22.013/Dôv.zdrav.1944 z 31. 1. 1944. Vec: Návrh na riešenie zdrav. služby v ŠSVR.

¹⁰⁴ VHÚ-VHA Bratislava, f. MNO dôverné, 1944, šk. 483. ŠSVR č. j. 2093/Dôv.1944 z 9. 2. 1944. Vec: Zápisnica o klasifikačnej porade – predloženie, s. 4.

¹⁰⁵ Dôverný vecný vestník MNO, r. V., č. 2, dňa 1. 6. 1943, s. 7. Čl. 13 „Chovanci štátnej slov. voj. reálky – prijatie v školskom roku 1943/1944“.

¹⁰⁶ VHÚ-VHA Bratislava, f. MNO dôverné, 1944, šk. 483. ŠSVR, č. j. 248/Dôv.1943 z 18. 8. 1943. Vec: zvýšenie rozpočtu.

vysokých školách študovalo v každom ročníku maximálne niekoľko desiatok študentov, novo určený vysoký počet chovancov naznačoval zámer MNO do budúcnosti vyberať budúcich vojenských akademikov VAK predovšetkým z radov absolventov ŠSVR.

Samotná ŠSVR prešla určitými organizačnými zmenami, bol posilnený veliteľský, profesorský a inštruktorský zbor. Najťažšie sa realizovalo posilnenie profesorského zboru o ďalších profesorov, nakoľko sa časti profesorského zboru, predovšetkým profesorom, ktorí boli vojakmi prezenčnej služby a ašpirantmi, končila vojenská prezenčná služba, resp. boli premiestnení do vojenských útvarov. Okrem nútenej obmeny časti pedagogického zboru došlo k miernemu zvýšeniu počtov profesorského zboru, nakoľko to vyžadovala situácia po začatí štúdia dvoch ročníkov školy v školskom roku 1943/1944. Pedagogickým dozorom v škole bol poverený jej profesor stot. konc. Kornel Ďurana.¹⁰⁷

Taktiež veliteľský zbor ŠSVR sa dopĺňal podľa možností slovenskej brannej moci. Na ŠSVR postupne pribudli ďalší dôstojníci z povolania, medzi nimi veliteľ druhej školskej roty stot. del. Samuel Šimovič.¹⁰⁸ Keďže funkciu pobočníka veliteľa školy vykonával npor. konc. Viktor Frič, ktorý bol zároveň profesorom matematiky a výkon dvoch funkcií ho

¹⁰⁷ ĎURANA, Kornel (24. 4. 1905 Kysucké Nové Mesto –?). Absolvent reálnej školy a Prírodovedeckej fakulty Karlovej univerzity v Prahe, odvedený v r. 1927, v r. 1933 – 1934 vykonával voj. prezenčnú službu, absolvoval ŠDZ, 17. 4. 1934 bol prepustený do zálohy. Zúčastnil sa viacerých cvičení, od r. 1935 ppor. v zál., od r. 1937 por. v zál. Po absolvovaní vojenskej prezenčnej služby bol profesorom v gymnáziu v Kláštore pod Znievom. V období od 24. 3. do 4. 4. 1939 sa zúčastnil obranných bojov proti maďarskej armáde na východe Slovenska. V r. 1939 bol povolaný do armády a zúčastnil sa ťaženia proti Poľsku. K 1. 6. 1943 povýšený na stot. pech. v zál., od 1. 7. 1943 prijatý ako vojak z povolania, stot. konc., so zaradením ako profesor a pedagogický dozor na ŠSVR. Zúčastnil sa SNP ako správca posádky Turčiansky Sv. Martin, neskôr zástupca veliteľa práporu, ďalej prednosta osobného odd. veliteľstva II. TS. Po potlačení SNP bol v novembri 1944 zajatý, no zo zajatia ušiel, následne sa skrýval. Neskôr bol prinútený sa prihlásiť na MNO v Bratislave, kde od novembra 1944 vyučoval na VAK matematiku, dňom 15. 3. 1945 premiestnený k ŠSVR v Trenčíne. Od 1. 10. 1945 zaradený na MNO, v r. 1946 premiestnený k spoj. pl. 4 s určením za profesora na Spojovacom učilišti, od r. 1948 pplk. spoj. V r. 1950 prepustený do zálohy, následne profesor na viacerých stredných školách.

¹⁰⁸ ŠIMOVIČ, Samuel. (31. 8. 1907 Bzince – 22. 5. 1996). Príslušník čs. armády, neskôr dôstojník slov. brannej moci, naposledy plk. del. čs. armády. V rokoch 1924 – 1928 vyštudoval 4-ročný učiteľský ústav s maturitou v Modre. Na voj. prez. službu nastúpil 1. 10. 1928 v Ružomberku, absolvoval ŠDZ del. v Domažliciach. Po skončení voj. prezenčnej služby učiteľ v Štátnej ľudovej škole v Nových Zámkoch, neskôr na štátnej meštianskej škole do septembra 1938. V jeseni 1938 sa zúčastnil mobilizácie čs. armády ako veliteľ batérie del. pl. 201. Následne učiteľ v Učiteľskom ústave v Modre. Po vzniku Slovenského štátu bol aktivovaný do armády ako por. del., veliteľ batérie del. pl. 1 v Bratislave, od septembra 1940 v Topoľčanoch. Dňa 1. 8. 1940 povýšený na npor. del., dňa 28. 6. 1941 odvelený do poľa do ZSSR ako veliteľ batérie. Na Slovensko sa vrátil 16. 8. 1941, ustanovený za veliteľa 5. výcvikovej batérie, od 1. 1. 1942 kpt. del. 4. 8. 1942 bol opäť odvelený do poľa ako veliteľ batérie del. pl. 31 pri ZD na Ukrajinu. Z frontu sa vrátil na Slovensko v septembri 1943, zaradený k Štátnej slovenskej vojenskej reálke v Turčianskom Sv. Martine ako veliteľ školskej roty. Angažoval sa v prípravách Povstania. Počas SNP veliteľ delostreleckého oddielu a výcvikového strediska nováčikov 1. čs. armády na Slovensku. Zapojil do obrany Strečianskej tiesňavy ako veliteľ del. odd. Neskôr premiestnený k I. TS. Od 30. 9. 1944 veliteľ výcvikového strediska pre zmobilizovaných nováčikov povstaleckej armády v Brezne. Dňa 3. 11. 1944 zajatý pri prechode Hrona a odvlečený do Nemecka. Zo zajatia sa vrátil až 7. 6. 1945. Po krátkom zotavení a preverení komisiou SNR na prijímanie voj. gázistov sa 15. 7. 1945 stal veliteľom I. odd. del. pl. 9 v Topoľčanoch. Od 1. 11. 1945 premiestnený do Nových Zámkov ako veliteľ II. odd. del. pl. 9 a zároveň ako vel. miestnej posádky. Odo dňa 28. 10. 1945 na škpt., od 1. 10. 1948 pplk. del. K 15. 1. 1949 prevelený do ŠDDZ v Košiciach, kde od apríla pôsobil ako riaditeľ. Krátko nato absolvoval strelčeský kurz pre vyšších dôstojníkov delostrelectva v Olomouci. Do zálohy bol priradený v roku 1958 v hodnosti plukovníka.

neúmerne zaťažoval, pplk. del. Emil Perko požiadal MNO o pridelenie nového pobočníka. Na základe žiadosti MNO prideliť ŠSVR ako nového pobočníka veliteľa školy por. pech. v zál. Tibora Meška. Veliteľom štábnej rotý bol od januára 1944 vymenovaný npor. del. Štefan Il'ovský.¹⁰⁹ V apríli 1944 došlo vo velení školy k významnej zmene, keď bol zástupca veliteľa školy stot. pech. Pavol Jamrich ku dňu 31. marca 1944 prepustený zo služobného pomeru dôstojníka z povolania a nastúpil k žandárstvu. Na poste zástupcu veliteľa školy ho dňom 3. apríla 1944 nahradil iný dôstojník,¹¹⁰ a to mjr. pech. Belo (Vojtech) Mládek.¹¹¹ Velenie školy nebolo spokojné so skutočnosťou, že na škole funkcie veliteľov školských čiat vykonávali väčšinou profesori predovšetkým v aspirantských hodnostiach, zdvojené funkcie spôsobovali ich až neúmerne preťažovanie, pričom funkcie veliteľov školských čiat boli plánované pre nižších dôstojníkov zbraní z povolania. Obsadenie funkcií veliteľov školských čiat dôstojníkmi zbraní bolo vhodnejšie a v tom, že oproti aspirantom dôstojníci z povolania mali väčší a prirodzenejší rešpekt u chovancov a mohli tak významne napomáhať vo vyučovacom procese. Pplk. del. Emil Perko sa preto opakovane obracal na MNO so žiadosťou prideliť škole aspoň troch dôstojníkov pechoty, z potrebných šiestich dôstojníkov zbraní. V krajnom prípade v žiadostiach apeloval, pre prípad, ak by mu nebolo vyhovené, aby boli škole pridelení dôstojnícki zástupcovia pechoty s riadnym výcvikom a veľmi dobrými cvičiteľskými kvalitami.¹¹² MNO sa túto nepriaznivú situáciu snažilo riešiť, a preto ku koncu školského roka 1943/1944, k 11. júnu

¹⁰⁹ VHÚ-VHA Bratislava, f. MNO dôverné, 1944, šk. 460. ŠSVR č. j. 2404/Dôv.1944 z 3. 7. 1944. Vec: Por. pech. v zál. Meško Tibor – pridelenie.

¹¹⁰ VHÚ-VHA Bratislava, f. MNO dôverné, 1944, šk. 483. ŠSVR č. j. 2278/Dôv.1944 z 28. 4. 1944. Vec: Zápisnica o cenzúrnej porade- predloženie.

¹¹¹ MLÁDEK, Belo, tiež Vojtech (9. 5. 1900 Spišské Vlachy – 7. 6. 1982 Bratislava). Po absolvovaní učiteľského ústavu v Spišskej Novej Vsi a vykonaní maturity v r. 1920 na gymnáziu vykonával voj. prezenčnú službu a ŠDZ pechoty ako aspirant. V zálohe postupne povýšený na ppor. pech., por. pech. a npor. pech. Do roku 1939 bol učiteľ v Hrišovciach, Žakarovciach, Vyšnej Hutke, Buziciach-Bernatovciach a v Prešove. Po vzniku 1. SR bol v r. 1939 mobilizovaný v dôsledku agresie maďarskej armády na východe Slovenska, v apríli 1939 dôstojník I. oddel. štábu veliteľstva VI. zboru v Spišskej Novej Vsi, premiestnenom do Prešova, následne zaradený k samostatnému práporu I, k 30. 6. 1939 stot. pech. a preložený do skupiny dôstojníkov z povolania. Zúčastnil sa ťaženia slov. armády proti Poľsku v septembri 1939, k 15. 10. 1939 premiestnený k MNO. Dňa 13. 11. 1940 povýšený na mjr. pech. K 31. 5. 1941 premiestnený k peš. pl. I, ustanovený veliteľom I./1 práporu. Účastník ťaženia proti ZSSR v r. 1941 so svojím plukom. Opätovne odoslaný do poľa v r. 1942 ako veliteľ II./21 práporu v rámci Rýchlej divízie. V júni 1943 absolvoval kurz veliteľov práporov v Pechotnej škole v Döberitz v Nemecku, následne opäť príslušník peš. pl. I. K 31. 3. 1944 premiestnený k vel. I div. v Trenčíne, zároveň ustanovený za zástupcu veliteľa ŠSVR. Bol literárne činný. Počas služby v ŠSVR nadviazal spoluprácu s partizánmi v Turci. Pre chorobu sa nezúčastnil zahájenia SNP, neskôr posádkový veliteľ v Banskej Štiavnici do konca septembra 1944. Po potlačení SNP bol zaradený k Domobrane, určený ako vojenský dozor v Mincovni Kremnica a poverenec pri Okresnom úrade v Kremnici. Spolupracoval s partizánskymi jednotkami, dodával informácie. V r. 1945 veliteľ pionierskej stavebnej skupiny V v Turčianskom Sv. Martine, následne vystriedaný. Po skončení 2. sv. vojny v zálohe, v r. 1945 – 1956 vedúci literárno-dramatickej redakcie Čs. rozhlasu v Košiciach, v r. 1956 – 1961 vedúci literárno-dramatického vysielania Čs. televízie v Bratislave, od 1961 na dôchodku. Belo Mládek bol mimoriadne umelecky činný, tvoril pod pseudonymom Ján Skalka. Bol prozaikom, dramatikom, prekladateľom z ruštiny a maďarčiny. Literárne tvoril už počas 2. sv. vojny, prispieval do rozhlasu a do periodík, a to týždenníkov, denníkov Už v r. 1927 debutoval v rozhlase dramatizáciou Kukučínovej poviedky Na salaši, pre rozhlas upravoval hry J. G. Tajovského, I. Stodolu, J. Barča-Ivana, písal aj pôvodné rozhlasové hry. Venoval sa aj dramatickej tvorbe, písal hry, knižný autor.

¹¹² VHÚ-VHA Bratislava, f. MNO dôverné, 1944, šk. 483. ŠSVR č. j. 2280/Dôv.1944 z 2. 5. 1944. Vec: Velitelia čiat pre ŠSVR - vyžiadanie.

1944 prideliť na ŠSVR do funkcií veliteľov čiat čerstvých absolventov VAK por. pech. Martina Kelemen a por. pech. Petra Marka, ako aj voj. akad. Františka Kordoša.¹¹³

U profesorského zboru školy došlo v priebehu školského roka 1943/1944 k niektorým čiastkovým zmenám. Matematiku naďalej vyučoval npor. konc. Viktor Frič¹¹⁴ a stot. konc. Kornel Ďurana. Predmet chémiu vyučoval npor. del. František Kleinhans. Obdobne aj deskriptívnu geometriu naďalej prednášal npor. del. František Kleinhans a stot. konc. Kornel Ďurana. Dejepis vyučoval dôst. zást. Alexander Baláž, zemepis vyučovali dôst. zást. (neskôr por. v zál.) Fedor Klimáček, npor. konc. Albín Krištofovič a stk. mat. Ján Holéczy. Kreslenie vyučoval dôst. zást. Fedor Klimáček. Slovenský jazyk vyučoval des. ašp. Alfonz Pochylný. Telocvik vyučoval npor. konc. Albín Krištofič.

Čo sa týkalo cudzích jazykov, maďarský jazyk vyučovali dôst. zást. Eduard Kovalčík a des. mat. Jozef Gindl. Nemecký jazyk vyučoval dôst. zást. Fraňo Pazúr, ktorý sa neskôr aktivoval a stal dôstojníkom z povolania v hodnosti npor. konc., ako aj dôst. zást. Eduard Kovalčík. Francúzsky jazyk vyučoval por. Fraňo Pazúr a stot. pech. Pavel Jamrich až do jeho odchodu zo ŠSVR, latinský jazyk vyučoval stot. pech. Pavel Jamrich. Rumunský jazyk vyučoval des. Ján Valko, chorvátsky jazyk naďalej vyučoval por. hosp. František Tomljenovič. Náboženstvo prednášal por. duch. R. Potančok. Ďalej na škole prednášali des. ašp. R. Martiš, slob. ašp. R. Solčáni, stk. mat. Sedlák a ďalší profesori. Profesorský zbor ŠSVR sa nakoniec podarilo zostaviť výhradne z dôstojníkov z povolania a vojakov prezenčnej služby, až na výnimky všetko absolventov univerzity alebo vysokej školy.

MŠaNO aj v školskom roku 1943/1944 priebežne vykonávalo dozor nad ŠSVR, pričom pozitívne zasahovalo nielen do vyučovacieho procesu školy, ale v ojedinelých prípadoch aj do výberu profesorského zboru.¹¹⁵ Napríklad MNO povolalo do vojenskej služby profesora deskriptívnej geometrie, záložného dôstojníka Antona Dubca na základe odporúčenia MŠaNO,¹¹⁶ ktorý bol následne zaradený do ŠSVR.

MNO záležalo na tom, aby ŠSVR spĺňala náročné kritériá, kladené na stredné školy s reálnou vetvou a aby zároveň plnila aj funkciu vojenskej školy, vychovávajúcej budúcich dôstojníkov z povolania. MNO pre skvalitnenie činnosti ŠSVR plánovalo okrem iných opatrení tiež získať informácie o činnosti vojenských škôl obdobného charakteru, ako bola ŠSVR, ktoré boli zriadené v Bulharsku a Rumunsku a vhodne ich využiť pre ďalšiu činnosť ŠSVR. Preto bola už v roku 1943 a následne aj v roku 1944 plánovaná stáž

¹¹³ VHÚ-VHA Bratislava, f. MNO dôverné, 1944, šk. 460. MNO č. j. 470.109/Dôv.-I/3.1944 z 22. 5. 1944. Vec: Kelemen Martin a Marko Peter, por. pech. – vtelenie k VDO 1 s určením pre ŠSVR a Korauš František, voj. akad. Pridelenie k ŠSVR.

¹¹⁴ FRIČ, Viktor. (4. 2. 1915 Viničné –?). Absolvent osemročného reálneho gymnázia a Prírodovedeckej fakulty Karlovej univerzity v Prahe (absolvoval 2 štátne skúšky). V roku 1937 bol odvedený, absolvent Poddôstojníckej školy v r. 1940/1941 a Školy na výchovu dôstojníkov spojovacieho vojska v zálohe v r. 1941/1942, v r. 1942 povýšený na des. ašp. a dôst. zást. ašp. Od 21. 10. 1942 v ďalšej činnosti u spoj. práporu 11, od 1. 1. 1943 por. spoj v zál. Od júna 1943 profesor na ŠSVR, k 1. 7. 1943 povýšený na npor. konc. a prijatý do armády ako vojak z povolania. Zúčastnil sa SNP ako správca posádky Turčiansky Sv. Martin a neskôr pobočník veliteľa V. TS. V novembri až decembri 1944 zajatý, potom prepustený. Od apríla do mája 1945 prislušník IV. (sprav.) odd. veliteľstva 1. čs. brigády, od 1. 7. 1945 pridelený k spoj. pluku 4 ako technický pobočník, k 1. 9. 1945 kpt. spoj., k 31. 5. 1946 premiestnený k VTÚ, dňa 23. 11. 1946 povýšený na škpt. spoj., od 23. 10. 1948 mjr. spoj. Od augusta 1945 do mája 1946 učiteľ a veliteľ ŠDZ spoj. v Turnove. V roku 1953 bol preložený do zálohy.

¹¹⁵ VHÚ-VHA Bratislava, f. MNO dôverné, 1944, šk. 483. ŠSVR č. j. 2394/Dôv.1944 z 16. 6. 1944. Vec: Profesor deskriptívnej geometrie na ŠSVR – povolanie.

¹¹⁶ VHÚ-VHA Bratislava, f. MNO dôverné, 1944, šk. 483. MNO-HVV č. j. 471.592/Dôv.1/2-3.1944 z 13. 7. 1944. Vec: Profesor deskriptívnej geometrie na ŠSVR – povolanie.

veliteľa ŠSVR pplk. del. Emila Perka na týchto školách. Nakoniec k plánovanej stáži z rôznych objektívnych dôvodov nedošlo.¹¹⁷ Obdobný záujem o skúsenosti z činnosti ŠSVR mala aj bulharská armáda. Preto dňa 16. decembra 1943 ŠSVR navštívil bulharský vojenský atašé, ktorý sa zúčastnil ako pozorovateľ na vyučovaní chovancov a pri ich vojenskom výcviku, bola mu predstavená ŠSVR, jej organizácia a činnosť po všetkých stránkach. Bulharský vojenský atašé neskôr svoje skúsenosti a postrehy z návštevy ŠSVR prezentoval na bulharskom MNO.

Škola bola naďalej verejne propagovaná v slovenskej spoločnosti nielen v tlači, ale aj prostredníctvom rozhlasu, čo napomáhalo vytváraniu pozitívneho obrazu školy a zvyšovaniu záujmu o štúdium na tejto škole. Civilné, ale predovšetkým vojenské periodiká prinášali príležitostné správy o ŠSVR, dňa 20. februára 1944 vysielať Slovenský rozhlas priamu reportáž zo ŠSVR pre zahraničných Slovákov.

Po tom, ako sa ŠSVR konsolidovala po jej premiestnení do Turčianskeho Sv. Martina a začal sa školský rok 1943/1944, velenie školy plánovalo pre chovancov rozmanité aktivity. Vedenie ŠSVR si plne uvedomovalo, že svojim chovancom musí zabezpečiť všestranný rozvoj osobností chovancov tak, aby spĺňali náročné kritériá kladené na dôstojníkov z povolania, ktorí mali byť všestranne vzdelaní, mali sa orientovať v kultúre a venovať sa športu. Preto bol zabezpečovaný chovancom pomerne bohatý mimoškolský život, zameraný na rozmanité spoločenské a športové akcie a umelecké predstavenia. Turčiansky Sv. Martin ako jedno z hlavných kultúrnych centier Slovenska s množstvom kultúrnych a spoločenských ustanovizní, ako aj športovísk ponúkalo priam ideálne podmienky pre všestranný rozvoj chovancov a ich bohaté kultúrne, spoločenské a športové využitie.

Dňa 30. októbra 1943 došlo na ŠSVR k významnej udalosti, keď školu navštívil prezident Slovenskej republiky Dr. Jozef Tiso, ktorý sa osobne oboznámil s vyučovacím procesom v triedach školy a vykonal prehliadku školy. Bol mu predstavený veliteľský a profesorský zbor školy, ku ktorému mal krátky príhovor, v ktorom apeloval na dôležitosť výchovy chovancov, budúcich dôstojníkov k vlastenectvu. Vyzdvihol úlohu školy spočívajúcu vo výchove chovancov školy ako „dorastu národa“, ktorý mal v budúcnosti viesť slovenský národ.¹¹⁸ Oboznámil sa aj s vyučovacím procesom. Návšteva prezidenta Slovenskej republiky mala ohlas aj v slovenskej tlači, čo napomáhalo propagácii školy.¹¹⁹

V novembri 1943 sa chovanci zúčastnili celoslovenských divadelných súťaží v Turčianskom Sv. Martine, v decembri 1943 účinkovali na spoločenskom večierku miestneho odboru Živeny v Turčianskom Sv. Martine, zúčastnili sa divadelného predstavenia. Dňa 12. decembra 1943 chovanci školy účinkovali pri vysielaní Slovenského rozhlasu z Turčianskeho Sv. Martina v poobedňajšej vojenskej besiedke na námet „Štvrt'hodinka pred večierkou“ pod vedením veliteľa školy a npor. Kleihansa, neskôr absolvovali koncert kvarteta prof. Atardzieva.

Chovanci školy sa zúčastnili aj rôznych zimných športových pretekov, v januári 1944 viacerí chovanci školy absolvovali vyradovacie lyžiarske bežecké preteky na 8 km, 10 chovancov školy sa zúčastnilo lyžiarskej súťaže o putovný pohár Turčianskeho pivovaru, 20 chovancov školy absolvovalo tréning na lyžiarske preteky vo Vysokých Tatrách, ktoré sa následne konali v dňoch 1. až 6. februára 1944.

¹¹⁷ VHÚ-VHA Bratislava, f. MNO dôverné, 1944, šk. 483. MNO, ŠSVR, č. j. 2190/Dôv.1944 z 25. 3. 1944. Vec: Vojenská osnova v ŠSVR – predloha, návrh.

¹¹⁸ FABRICIUS, Miroslav – HRADSKÁ, Katarína. *Jozef Tiso. Prejavy a články. Zv. II (1838-1944)*. Bratislava : AEPRESS, spol. s r. o. a HÚ SAV, 2007, s. 620-621. ISBN 80-88880-46-7.

¹¹⁹ Slovák, r. 25, 1943, č. 251, s. 1 „Vodca Dr. Jozef Tiso v škole budúcich letcov a vojakov“; Slovenská politika, r. 24, 1943, č. 252, s. 4 „Vodca vo výcvikových strediskách nášho vojska“.

V januári 1944, keď prebehla polročná klasifikačná porada veliteľa školy a pedagogického zboru ŠSVR v školskom roku 1943/1944, sa v škole nachádzalo dovedna 271 chovancov, z toho 159 bolo zaradených do I. ročníka (V. triede strednej školy) a 112 chovancov v II. ročníku školy (VI. triede strednej školy). Jeden chovanec II. ročníka školy bol vylúčený zo školy pre nevyhovujúce študijné výsledky, chovanec II. ročníka Vladimír Sekej dňa 21. januára 1944 zomrel na otravu krvi v dôsledku ťažkej hnisavej angíny.¹²⁰ Časť chovancov musela pre nevyhovujúce študijné výsledky vykonať dodatočné skúšky, viacerí chovanci prepadávali z viacerých predmetov, dokonca niektorí až zo siedmich, u nich pedagogický zbor konštatoval, že nie je u nich nádej na zlepšenie v štúdiu.¹²¹ Klasifikačná porada konštatovala, že pedagogickému zboru školy sa podarilo k polroku školského roka 1943/1944 významne zlepšiť celkový prospech nováčikov, chovancov I. ročníka (V. trieda strednej školy).¹²²

V mesiacoch február až marec 1944 chovanci školy opakovane predviedli umelecko-zábavný večierok pre žiactvo miestnych škôl a pre široké obecnstvo v Turčianskom Sv. Martine. Zúčastnili sa predstavení Komorného divadla, premietania filmov, celoštátneho šachového turnaja v Turčianskom Sv. Martine, spoluúčinkovali na slávnostnej akadémii, ktorú usporiadala Miestna organizácia HSLS a dňa 14. marca 1944 sa zúčastnili slávnostnej prehliadky a defilé v Turčianskom Sv. Martine. Velenie školy bralo ohľad aj na náboženskú otázku, keď chovancom rímsko-katolíckeho vyznania zorganizovalo na prelome marca a apríla 1944 duchovné cvičenia a umožnilo spoločné sväté prijímanie. Kultúrne aktivity chovancov prebiehali aj v apríli 1944, keď chovanci školy spoluúčinkovali na kabaretnom večierku „Vlast' frontu“, ktorý vysielal Slovenský rozhlas z Turčianskeho Sv. Martina. ŠSVR sa podarilo vďaka stot. konc. Kornelovi Ďuranovi, bývalému profesorovi v gymnázii v Kláštore pod Znievom nadviazať užitiu družbu s gymnázium v Kláštore pod Znievom. Viacerí z chovancov školy sa zúčastnili recitačných súťaží žiakov stredných škôl v Kláštore pod Znievom. Absolvovali turnajové zápasy vo volejbale, basketbale a v stolnom tenise so žiakmi gymnázia v Kláštore pod Znievom a následne v odvetnom turnaji pokračovali v ŠSVR. Absolvovali aj zápasy vo volejbale a basketbale s Obchodnou akadémiou a Vyššou hospodárskou školou v Turčianskom Sv. Martine. Chovanci sa zúčastňovali aj turistických akcií, napríklad výstupu na Martinské hole a ďalších akcií.¹²³

Ani ŠSVR sa nevyhli problémy typické pre všetkých stredoškolákov, keď niektorí chovanci podvádzali pri školských úlohách, vymieškali vyučovanie,¹²⁴ predstierali ochorenie, aby sa tak vyhli vyučovaniu,¹²⁵ spáchali rôzne drobné prehrešky proti školskému poriadku. Takéto priestupky proti školskému poriadku chovancov velenie školy neponechávalo nepovšimnuté, previnilci boli napomenutí alebo im bolo uložené

¹²⁰ VHÚ-VHA Bratislava, f. MNO dôverné, 1944, šk. 483. ŠSVR č. j. 2093/Dôv.1944 z 9. 2. 1944. Vec: Zápisnica o klasifikačnej porade - predloženie.

¹²¹ VHÚ-VHA Bratislava, f. MNO dôverné, 1944, šk. 483. ŠSVR č. j. 2076/Dôv.1944 z 2. 1. 1944. Vec: Prepustenie chovancov zo ŠSVR – návrh; VHÚ-VHA Bratislava, f. MNO dôverné, 1944, šk. 483. ŠSVR č. j. 2145/Dôv.1944 z 29. 2. 1944. Vec: Nemček Milan, chovanej ŠSVR, návrh na prepustenie z ŠSVR.

¹²² Tamže.

¹²³ Polročná klasifikačná porada pedagogického zboru ŠSVR sa konala dňa 25. 1. 1944. In VHÚ-VHA Bratislava, f. MNO dôverné, 1944, šk. 483. ŠSVR, č. j. 2093/Dôv.1944 z 9. 2. 1944. Vec: Zápisnica z klasifikačnej porady – predloženie.

¹²⁴ VHÚ-VHA Bratislava, f. MNO dôverné, 1944, šk. 483. ŠSVR č. j. 2278/Dôv.1944 z 28. 4. 1944. Vec: Zápisnica o cenzúrnej porade – predloženie.

¹²⁵ VHÚ-VHA Bratislava, f. MNO dôverné, 1944, šk. 483. Posádkové veliteľstvo Turč. Sv. Martin, č. j. 22.013/Dôv.zdrav.1944 z 31. 1. 1944. Vec: Návrh na riešenie zdrav. služby v ŠSVR.

prísnejšie opatrenie, viacerým previnilcom bola znížená známka zo správania. Celkovo však bolo možné správanie chovancov hodnotiť na vysokej úrovni najmä preto, že na škole bol zavedený prísny vojenský režim a chovanci boli prísne vojensky organizovaní.

V apríli 1944, keď prebehla druhá cenzúrna porada veliteľa školy a pedagogického zboru ŠSVR v školskom roku 1943/1944, sa v škole nachádzalo dovedna 265 chovancov, z toho 153 bolo zaradených do I. ročníka (V. triede strednej školy) a 112 chovancov v II. ročníku školy (VI. triede strednej školy), pričom v I. ročníku boli štyri triedy Va až Vd, v II. ročníku tri triedy VIa až VIc. Štyria chovanci I. ročníka školy boli prepustení pre nevyhovujúce študijné výsledky a dvaja chovanci I. ročníka na základe vlastnej žiadosti.¹²⁶ Časť chovancov musela pre nevyhovujúce študijné výsledky vykonať dodatočné skúšky.

Vyučovanie na ŠSVR v druhom polroku školského roka 1943/1944 prebiehalo okrem obvyklých menších prehrškov frekventantov vcelku nerušene. Vyučovanie na ŠSVR v školskom roku 1943/1944 sa skončilo 15. júna 1944. Školský rok ukončilo dovedna 264 chovancov, z toho 153 chovancov I. ročníka (V. trieda strednej školy) a 111 chovancov II. ročníka (VI. trieda strednej školy).¹²⁷ Z uvedeného počtu chovancov však nie všetci mohli pokračovať v štúdiu na ŠSVR v školskom roku 1944/1945. Počet chovancov, ktorí mali pokračovať v školskom roku 1944/1945, sa znížil z rozličných dôvodov, napr. zo zdravotných dôvodov, pre zlé študijné výsledky a pod. Na druhej klasifikačnej porade profesorského zboru ŠSVR sa riešili všetky závažné otázky, týkajúce sa štúdia a študijných výsledkov chovancov školy. Okrem toho sa profesorský zbor musel zaoberať aj inými, praktickými problémami života chovancov, ako napr. odporom chovancov k zákazu veliteľstva školy navštevovať v meste kiná, zákazom stretávania sa chovancov s dievčatami počas vychádzok, ktoré nakoniec boli na základe rozumných argumentov zrušené a chovanci tak mohli počas vychádzok v meste navštevovať kiná, divadelné predstavenia a koncerty, bolo im umožnené sa s dievčatami na verejných miestach.¹²⁸

Po skončení riadneho školského roka 1943/1944 chovanci I. a II. ročníka (V. a VI. trieda strednej školy) absolvovali v období od 16. júna 1944 do 15. júla 1944 vojenský výcvik. Bol zložený z poradového výcviku, ako aj z výcviku s pechotnými zbraňami, pričom časť výcviku absolvovali v poľných podmienkach v okolí Turčianskeho Sv. Martina. Ďalej mali naplánované a realizovali sa väčšie náročné cvičenia chovancov ŠSVR s veliteľmi a školskými inštruktormi, ako aj s inými vojenskými jednotkami, spojené s presunmi v priestoroch Nováky – Prievidza, Rajecká dolina – Rajec – Žilina – Turčiansky Sv. Martin, Turčiansky Sv. Martin – Varín – Terchová – Kraľovany – Turčiansky Sv. Martin.¹²⁹ Tu mali možnosť si v praxi v poľných podmienkach overiť dovtedy získané teoretické vojenské vedomosti. Okrem vojenského výcviku absolvovali aj rad športových akcií, napr. volejbalové a basketbalové medzitriedne zápasy, ale aj návštevu múzea, exkurziu v celulózke, pivovare, podniku Neografia a cementárne, všetko v Turčianskom Sv. Martine, ako aj exkurzie v rozličných továrňach v Prievidzi a Žiline.¹³⁰

Po skončení vojenského výcviku dňa 15. júla 1944 boli všetci chovanci školy odoslaní na prázdniny domov. V ŠSVR po skončení školského roka 1943/1944 zostalo

¹²⁶ VHÚ-VHA Bratislava, f. MNO dôverné, 1944, šk. 483. ŠSVR č. j. 2278/Dôv.1944 z 28. 4. 1944. Vec: Zápisnica o cenzúrnej porade - predloženie.

¹²⁷ VHÚ-VHA Bratislava, f. MNO dôverné, 1944, šk. 483. č. j. 2406/Dôv.1944 z 21. 6. 1944. Vec: Zápisnica o 2 klasifikačnej porade – predloha.

¹²⁸ Tamže.

¹²⁹ DIVINEC, Tibor. *Ako si to pamätám ja. Spomienky na Slovenské národné povstanie*. rkp. s. 3; VHÚ-VHA Bratislava, f. MNO dôverné, 1944, šk. 483. č. j. 2406/Dôv.1944 z 21. 6. 1944. Vec: Zápisnica o 2 klasifikačnej porade – predloha.

¹³⁰ Tamže.

v I. a II. ročníku školy (V. a VI. trieda strednej školy) dovedna 252 chovancov¹³¹ po vyradení tých chovancov, ktorí dosahovali neuspokojivé študijné výsledky a prepadli z viacerých predmetov, ako aj po vyradení jedného chovanca pre dezerciu¹³² a prepustení zo štúdia niekoľkých chovancov zo zdravotných dôvodov.¹³³

ŠSVR svojím vznikom a predovšetkým svojou činnosťou v školských rokoch 1942/1943 a 1943/1944 plne preukázala svoju životaschopnosť. Vývoj na Slovensku v roku 1944, najmä v lete však predznamenal zásadné zmeny v slovenskej spoločnosti, ktorá sa odhodlala na otvorený boj proti fašizmu a vyvrcholila zahájením Slovenského národného povstania (SNP) dňa 29. augusta 1944. Vznik SNP zásadne zasiahlo do ďalšej existencie ŠSVR, aj keď ešte nespôsobilo jej úplný zánik.

J. KOZOLKA: DIE SLOWAKISCHE STAATLICHE MILITÄRISCHE REALSCHULE (1942–1945). TEIL I.

Seit der Entstehung des selbständigen slowakischen Staates im Jahre 1939 war die slowakische Wehrmacht bemüht um den Aufbau eines militärischen Schulwesens. Das Ministerium für nationale Verteidigung (slowakisch kurz MNO) beabsichtigte die Errichtung einer militärischen Schule, die eine vollständige Mittelschulbildung mit Abitur (wie bei einem gymnasialen Lehrgang) gewährleisten würde. Aufgrund eines Vorschlags von Gen. Ferdinand Čatloš, dem Verteidigungsminister, fasste die slowakische Regierung am 2. September 1942 den Beschluss mit Gesetzeskraft (Gesetz Nr. 183/1942 des Slowakischen Gesetzbuchs) über die Errichtung der Staatlichen slowakischen militärischen Realschule (kurz ŠSVR) mit Sitz in Banská Bystrica. Es handelte sich um eine Militärschule mit Sonderstellung, die eine vollständige mittelschulische Bildung gewährleistete, die gleichstellt war mit zivilen Mittelschulen. Zum Direktor der Schule wurde Obstlt. Emil Perko ernannt. Die Schule wurde dem Generalinspektorat der slowakischen Wehrmacht unterstellt. Was den weiteren Werdegang der Schulabsolventen betrifft, sollten diese ihr Studium entweder an einer Universität oder einer zivilen Hochschule fortsetzen, und nach ihrem Studienabschluss in der Armee weitermachen. Andere Schulabsolventen sollten ihr Studium an der Militärischen Akademie in Bratislava fortsetzen. Das Studienangebot an der militärischen Realschule war identisch mit den allgemeinbildenden Fächern der Mittelschulen mit Realschulabschluss und war zusätzlich ergänzt durch militärspesifische Fächer und eine anspruchsvolle militärische Ausbildung. Die Anfangsphase der militärischen Realschule war nicht einfach. Zu lösen war eine Reihe von organisatorischen Fragen, Personalfragen, usw. Es musste praktisch alles von Null aufgebaut werden: das Lehrpersonal, die Unterkunftsmöglichkeiten, die Studiensäle, das Studienprogramm, die Lehrbücher und die Lehrbehelfe. Als besonders hilfreich erwies sich die Assistenz des Ministeriums für Schulwesen und nationale Aufklärung, das an dem Prozess der Schulerrichtung teilgenommen hatte und zugleich Fachaufsicht leistete. Der militärische Charakter zeigte sich nach Außen u. a. dadurch, dass die Zöglinge Uniformen trugen, intensive militärische Ausbildung absolvierten und am Ende eines jeden Schuljahres einen einmonatigen Feldausbildungskurs bestreitet haben. Im Studienjahr 1942/1943 wurden studierten

¹³¹ VHÚ-VHA Bratislava, f. MNO dôverně, 1944, šk. 460. ŠSVR, č. j. 2511/Dôv.1944 z 9. 8. 1944. Vec: Pilát Ján, por. útv. v zál. – zrušenie pridelenia a ŠSVR.

¹³² VHÚ-VHA Bratislava, f. MNO dôverně, 1944, šk. 483. ŠSVR, č. j. 2374/Dôv.1944 z 3. 6. 1944. Vec: Veľký Miloslav, chov. II. roč. – samovoľné vzdialenie sa z ŠSVR.

¹³³ Dôvody na rozhodnutia o vyradení viacerých chovancov bolo viacero. Zo zdravotných dôvodov museli byť prepustení zo ŠSVR chovanci Milan Karkoška, Vladimír Sekej a Karol Ruman, ktorým však bolo umožnené riadne ukončiť školský rok 1943/1944. In VHÚ-VHA Bratislava, f. MNO dôverně, 1944, šk. 483. MNO, č. j. 276.284/Dôv.I/2.1943 z 9. 12. 1943. Vec: Karkoška Milan, Sekej Vladimír, Ruman Karol, chov. ŠSVR – návrh na premiestnenie.

im I. Schuljahr insgesamt 120 Schüler. Die Zahl der Studierenden nahm im weiteren Verlauf eine fallende Tendenz. Grund dafür waren unzureichende Studienergebnisse einiger Zöglinge, die in der Folge ausgeschieden sind. Zudem gab es im Sitz der militärischen Realschule in Banská Bystrica anhaltend Schwierigkeiten mit entsprechenden Räumlichkeiten und Kapazitäten. Während der Sommerferien 1943 wurde die Schule provisorisch nach Turčiansky Svätý Martin verlegt. Im Schuljahr 1943/1944 wurden 160 neue Zöglinge in die erste Klasse aufgenommen. Erfolgreiche Studierende aus dem vergangenen Schuljahr haben ihr Studium in der zweiten Klasse fortgesetzt. Binnen kurzer Zeit kam es zu einer Stabilisierung der militärischen Realschule und einer Konsolidierung des Lehrpersonals und Befehlshaberkorps. Im Sommer 1944 wurde das Schuljahr 1943/1944 erfolgreich abgeschlossen und nach dem üblichen, 1-monatigen Feldausbildungskurs ging es ab in die Sommerferien. Die weitere Existenz der militärischen Schule wurde grundsätzlich beeinflusst von einem weitreichenden Ergebnis, und zwar dem Aufstand am 29. August 1944, bekannt als der Slowakische Nationalaufstand.

Zoznam použitej literatúry:

CSÉFALVAY, František a kol. *Vojenské dejiny Slovenska - V. zväzok 1939-1945*. Bratislava : MAGNET PRESS, Slovakia a VHÚ Bratislava, 2008. ISBN 978-80-89169-16-0.

CSÉFALVAY, František – KÁZMEROVÁ, Ľubica. *Slovenská republika 1939-1945. Chronológia najdôležitejších udalostí*. Bratislava : HÚ SAV, 2007. ISBN 978-80-969782-2-9.

DANGL, Vojtech – SEGEŠ, Vladimír. *Vojenské dejiny Slovenska. III. zväzok. 1711-1914*. Bratislava : MO SR, 1996. ISBN 80-88842-02-6.

DANGL, Vojtech. Vývoj, organizácia, vnútorná štruktúra a dislokácia pozemných síl rakúsko – uhorskej armády na území Slovenska v rokoch 1868 – 1914. In *Sešity príspevků k sociálně politické a historické problematice vojenství a armády*. IV, č. 4-5. Praha : VHÚ 1977.

ĎURKOVSKÁ, Mária – HREHOR, Henrich. *Stredné školy na Slovensku v rokoch 1918-1948. Dokumenty*. Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, 2014. ISBN 978-80-89524-16-7.

FABRICIUS, Miroslav – HRADSKÁ, Katarína. *Jozef Tiso. Prejavy a články. Zv. II (1838-1944)*. Bratislava : AEPress, spol. s r. o. a HÚ SAV, 2007. ISBN 80-88880-46-7.

FIDLER, Jiří – SLUKA, Václav. *Encyklopedie branné moci Republiky Československé. 1918-1938*. Praha : Libri, 2006. ISBN 80-7277-256-2.

GABZDILOVÁ, Soňa – ĎURKOVSKÁ, Mária a kol. kol. *V duchu autority a slovenskej štátnosti. Školstvo a vzdelávanie na Slovensku v rokoch 1939 – 1945*. Košice : Centrum spoločenských a psychologických vied SAV Spoločenskovedný ústav, 2016. ISBN 978-80-970850-3-2.

GABZDILOVÁ, Soňa. *Školský systém na Slovensku v medzivojnovej Československej republike (1918-1938)*. Košice : UPJŠ, 2014. ISBN 978-80-8152-142-3.

HRADSKÁ, Katarína – KAMENEC, Ivan a kol. *Slovenská republika 1939-1945. Štvrtý zväzok*. Bratislava : VEDA, vydavateľstvo SAV, 2015. ISBN 978-80-224-1351-0.

JIRÁNEK, Tomáš. Střední vojenské školství v Československu po roce 1948. In *Historia scholastica*, roč. 2, č. 2, 2016, s. 2-14. ISSN 2336-680X. <http://www.historiascholastica.com/sites/www.historiascholastica.com/files/HS/2-2016/hs-2-2016-tomas-jiraneck.pdf>

KÁRPÁTY, Vojtech. *K niektorým otázkam slovenského stredného školstva 1939 – 1945*.

KLIMENT, Charles K. *Slovenská armáda 1939-1945*. Plzeň : Mustang s.r.o., 1996. 332 s. ISBN 80-7191-132-1.

Kol. autorov. *Kalendár slovenského vojaka 1943*. Bratislava : MNO, 1943.

Kol. autorov. *Kalendár slovenského vojaka 1944*. Bratislava : MNO, 1944.

Kol. autorov. *Päť rokov slovenského školstva 1939-1943*. Bratislava : Štátne nakladateľstvo, 1944.

KOZÁK, R. *Almanach čs. branné moci a četnictva 1935. Ročník VIII*. Praha : vlastným nákladom, 1935.

KOZOLKA, Jaroslav. Slovenská intendantská škola 1939/1940. In *Vojenská história*, č. 4, roč. 17, 2013, s. 98-111. ISSN 1335-3314.

KOZOLKA, Jaroslav. Vysoká vojenná škola 1940 – 1942. I. časť. In *Vojenská história*, č. 3, roč. 19, 2015, s. 87-95. ISSN 1335-3314.

KUDLÁČOVÁ, Blanka (ed.). *Pedagogické myslenie, školstvo a vzdelanie na Slovensku v rokoch 1918-1945*. Trnava : Vydavateľstvo Typi Universitatis Tyrnaviensis a VEDA, 2016. ISBN 978-80-8082-955-1.

NEDOROST, Libor. *Češi v 1. světové válce. 1. díl. Mým národům*. Praha : Nakladatelství Libri, 2006. ISBN 80-7277-321-6.

NEUPAUER, František. Školská politika v období Slovenskej republiky 1939 – 1945. In ŠMIGEL, Michal – MIČKO, Peter (ed.). *Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov IV. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie Banská Bystrica 14. – 15. apríla 2005*. Banská Bystrica : Katedra histórie FHV UMB a Ústav vedy a výskumu UMB, 2005, s. 74-88. ISBN 80-8083-147-5

Nové slovenské školstvo III. Expozé ministra školstva a národnej osvety Jozefa Siváka, prednesené v Kultúrnom výbore Snemu Slovenskej republiky 9. 12. 1941. Bratislava : Štátne nakladateľstvo, 1942.

ŘEHÁKOVÁ, Marcela – ČERMÁK, Jiří a kol. (zost.). *70 let vojenského školství v Moravské Třebové*. Praha : MO ČR - AVIS, 2005. ISBN 80-7278-264-9.

SOKOLOVIČ, Peter (ed.). *Život v Slovenskej republike. Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov IX*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2010. ISBN 80-8060-113-5.

ŠIMUNIČ, Pavel. Vojenské školstvo na Slovensku v rokoch 1939 – 1944. In *Vojenské obzory. Teoretický časopis „H“*, 1996, roč. 3, č. 1. ISSN 1335-2598.

TALSKÝ, Viliam. Vojenské školstvo. In Kol. autorov *Armáda v obrane a práci. Päť rokov budovateľskej činnosti slovenskej armády*. Bratislava : MNO, 1944.

TURZA, Peter. Vojenské školstvo v rokoch 1870-1944. In *Zaujíma vás?* Roč. 1, č. 3 (1994), s. 5-9.

DOKUMENTY A MATERIÁLY

ÚŘAD ČS. VOJENSKÉHO PŘIDĚLENCE V BERLÍNĚ V KRIZOVÉM ROCE 1938 VE SVĚTLE NEZNÁMÉHO DOKUMENTU

MILAN VYHLÍDAL – MATEJ MEDVECKÝ

VYHLÍDAL, M. – MEDVECKÝ, M.: CS Military Attaché Office in Berlin in the Crisis Year of 1938 in the Light of an Unknown Document. *Vojenská história*, 4, 22, 2018, pp 132-159, Bratislava.

The published document represents a unique written testimony on the functioning of the Czechoslovak Military Attaché Office in Berlin, in the period most exposed from the Czechoslovak point of view – in 1938. This is a unique historical document considering the extensive shredding of the military intelligence service documents in 1938 and 1939, but also because the main protagonists of the events could no longer provide their testimony. During the World War Two, the Czechoslovak Attaché in Berlin, Colonel of the General Staff, Antonín Hron, was imprisoned by the Nazis for his resistance activity and died shortly before the war ended. The air force attaché, F/Lt. Jaroslav Malý, died in 1941 in Great Britain as the member of RAF. The memories of as yet unknown sergeant of the office service have remained the only testimony of a direct participant of the events at the Czechoslovak Military Attaché Office in Berlin, one of the most exposed offices of the pre-war Czechoslovakia attachés.

Military history. Czechoslovakia – Germany. 1938. Czechoslovak Attaché Office in the light of an unknown document.

Úvodem

Následující řádky přinášejí písemné svědectví o fungování exponovaného Úřadu československého vojenského přidělence v Berlíně v roce 1938. Vzhledem k rozsáhlým skartačním zákrokům z let 1938 až 1939 jde svým způsobem o vzpomínky unikátní.¹ Tento fakt potvrzuje i skutečnost, že o aktivitách úřadu vojenského přidělence v uvedeném období nemohli po válce podat svědectví ani hlavní protagonisté. Vojenský přidělenec v Berlíně plk. gšt. Antonín Hron² byl za války kvůli odbojové činnosti vězněn a zemřel

¹ Více k absenci pramenné základy nejnověji např.: STRAKA, Karel. *Rekonstrukce československé agenturní sítě a jejích výsledků z let 1933–1939 (Zpravodajské ústředí)*. Praha : MO ČR, 2017, s. 305-306. ISBN 978-80-7278-709-8.

² Antonín Hron (1891–1945) v průběhu 1. světové války bojoval na italské frontě. Po vzniku Československa se přihlásil do nově vzniklé armády, se kterou prodělal boje s Poláky na Těšínsku a také tažení proti maďarským bolševikům na Slovensku. V roce 1922 absolvoval Válečnou školu v Praze. Poté zastával různé velitelské a štábní funkce. V srpnu roku 1937 nastoupil stáž u 2. (zpravodajského) oddělení HŠ v Praze. Od 1. října 1937 do 30. června 1939, kdy byl odvolán, konal službu jako vojenský atašé ČSR v Berlíně s akreditací pro Dánsko a Nizozemí. Po odvolání se zapojil protinacistického odboje v rámci Obrany národa. Dne 14. prosince 1939 ho zatkl gestapo. V roce 1943 byl odsouzen na pět let káznice. Po odpykání trestu nebyl propuštěn, ale odeslán do koncentračního tábora Flossenbürg. Zde 12. dubna 1945 zemřel na celkové vyčerpání při pochodu smrti. *Vojenské osobnosti československého odboje 1939–1945*. Kol. aut. Praha : AVIS, 2005, s. 305-306. ISBN 80-7278-233-9.

těsně před jejím koncem a letecký přidělenec a současně Hronův zástupce špkt. let. Jaroslav Malý³ padl v roce 1941 ve Velké Británii jako příslušník RAF.

Přes výše uvedené se ve fondu 2. oddělení HŠ MNO, jehož část je deponovaná v Archivu bezpečnostních složek v Praze, podařilo nalézt ojedinělé písemné svědectví o práci úřadu vojenského přidělence v Berlíně koncem dramatických 30. let 20. století.⁴ Jeho autorem je bohužel doposud neznámý rotmistr kancelářské služby, který v úřadě pracoval již od dob Hronova předchůdce plk. gšt. Eduarda Horáka⁵, konkrétně tedy od června roku 1936 do ledna roku 1939.⁶ V dokumentu se ve věci autorství uvádí pouze, že ho zpracoval „Šedivec“ (krycí jméno) začátkem února 1946, dále navíc s notickou: „Převzato od „B“ skupiny⁷ dne 11. 2. 1946.“⁸

Samotné okolnosti vzniku dokumentu není těžké domyslet. Na přelomu let 1945 a 1946 se na 2. oddělení HŠ aktualizovaly předpisy pro vojenské přidělence a právě nové směrnice měly nahradit ty stále platné pocházející z roku 1923. Při této příležitosti se personálně i finančně oslabená zpravodajská služba, která v obnoveném Československu zabezpečovala už jen „ofenzivní zpravodajství“, snažila koncentrovat také poznatky z nedávné minulosti, vše navíc zřejmě s ohledem na exponovanou předválečnou pracoviště. Tak vznikl nejen předkládaný dokument, ale i obdobný týkající se působení československého vojenského přidělence v Polsku, který je však velmi krátký a informačně slabý.

Přínos dokumentu pro poznání práce vojenského zpravodajství před válkou na nejexponovanějším úřadě je nesporný. Při studiu dokumentu je však také zřejmé, že autor – ač měl dobrou vůli práci úřadu vojenského přidělence v Berlíně přiblížit co nejvěcněji – neměl a vlastně ani nemohl mít dostatek informací na podání komplexního pohledu.

³ Jaroslav Malý (1905–1941) v letech 1923–1925 absolvoval Vojenskou akademii v Hranicích na Moravě. Po absolvování pilotní školy působil v různých funkcích u různých leteckých jednotek. V lednu roku 1935 došlo k jeho přemístění ke 2. oddělení HŠ a již 16. února 1935 byl přemístěn k čs. vojenskému přidělenci v Berlíně. Dne 10. května 1935 byl jmenován leteckým přidělcem. Z Berlína se vrátil spolu s plk. gšt. Antonínem Hronem 30. června 1939. Již 22. srpna 1939 opustil Protektorát a přihlásil se do československé armády ve Francii. Po pádu Francie se přesunul do Velké Británie, kde bojoval ve svazku 310. čs. stíhací perutě. V říjnu 1940 utrpěl zranění, kterému 6. června 1941 v Londýně podlehl. In memoriam byl povýšen do hodnosti pplk. letectva. VÚA-VHA, Sb. Kvalifikační listiny, Kvalifikační listina Jaroslava Malého, nar. 1905.

⁴ ABS, f. 2. oddělení Hlavního štábu MNO, rok 1946, č. j. 4020-4269.

⁵ Eduard Horák (1887–?) v letech 1. světové války bojoval na v rámci R-U armády na ruské, italské i francouzské frontě. Po vzniku Československa se zúčastnil bojů na Těšínsku a jižním Slovensku. V letech 1921–1922 absolvoval Válečnou školu v Praze. Poté zastával řadu velitelských a štábních funkcí. Dne 30. listopadu 1933 byl ustanoven vojenským přidělcem ČSR v Berlíně se současnou akreditací pro Holandsko a Dánsko. Na podzim roku 1937 byl ve funkci vystřídán plk. gšt. Antonínem Hronem. Po okupaci Československa došlo v červenci roku 1939 k jeho přijetí do Vládního vojska, kde působil jako velitel inspektorátu III v Brně. V srpnu roku 1940 byl povýšen do hodnosti generála III. třídy. Dnem 1. července 1947 došlo k jeho přeložení do výslužby. VÚA-VHA, Sb. Kvalifikační listiny, Kvalifikační listina Eduarda Horáka, nar. 1887.

⁶ Určitou indicíí vedoucí k možnému ztotožnění uvedeného rotmistra může posloužit informace z dokumentu z 10. června 1953, ve kterém se plk. v. v. Eduard Horák odvolává proti snížení důchodu. V odvolání se věci přehetení jeho předválečné činnosti doslova uvádí: „*Mám za to, že z mých bývalých spolupracovníků v Berlíně jest na živu jen snad býv. praporčík Josef Horáček, který by mohl podati částečné svědectví o mé působnosti a mém chování v Berlíně.*“ Josef Horáček je zde bohužel uvedený bez bližších údajů, které ho, vzhledem k četnosti uvedeného jména a příjmení, činí obtížně identifikovatelným. VÚA-VHA, Sb. Vojenské osobní spisy, Vojenský osobní spis Eduarda Horáka (1887), *Věc: Výměr o snížení důchodu – odvolání z 10. června 1953*, s. 3.

⁷ Skupina B – Pátrací (ofenzivní) skupina 2. (zpravodajského) oddělení HŠ MNO.

⁸ ABS, f. 2. oddělení Hlavního štábu MNO, rok 1946, č. j. 4020-4269.

Úřad vojenského přidělence v Berlíně

Samotný Úřad vojenského přidělence Republiky československé v Berlíně vznikl 15. března 1921 a od roku 1927 stejně jako další úřady vojenských přidělců v zahraničí natrvalo podléhal 2. (zpravodajskému) oddělení HŠ MNO. Základním úkolem vojenského přidělence bylo zastupovat československé vojenské zájmy nejen v Německu, ale do října roku 1937 také v Holandsku a do května 1938 v Dánsku. Ve vedení úřadu se v době předmnichovské republiky postupně vystřídali plk. gšt. Emil Hondl (1921–1923), plk. gšt. František Marvan (1923–1927), plk. gšt. Rudolf Hanák (1927–1929), plk. gšt. Jaroslav Němeček (1929–1933), a v pohnutých 30. letech 20. století již zmínění plk. gšt. Eduard Horák (1933–1937) a plk. gšt. Antonín Hron (1937–1939).⁹

Postavení berlínského úřadu bylo ale svým způsobem zvláštní. Zatímco úřady v dalších státech zpravodajského zájmu, tedy ve Vídni a Budapešti, zaujímaly stabilní pozici mezi ofenzivními subjekty, u ostatních zahraničních působišť vojenského informačního systému docházelo ke změnám. Od konce roku 1935 přestaly na seznamu ofenzivních pracovišť figurovat úřady vojenských atašé v Paříži a v Berlíně, přičemž berlínské pracoviště bylo ze systému ofenzivního zpravodajství vyjmuto v průběhu roku 1936.¹⁰

Pohnutky k tomu měly nepochybně politický charakter. Dřívější přítomnost berlínského úřadu na seznamu ofenzivních pracovišť je logická, nicméně stěžejní bezpečnostní opatření a všudypřítomná pozornost nacistického aparátu činila činnost vojenského atašé těžko myslitelnou. Vzhledem k napětí mezi Německem a Československem bylo navíc krajně neprozíravé zavadat nacistům důvod k protičeskoslovenským útokům.¹¹

Vojenský přidělenec v Berlíně tak v podstatě neřídil tajnou agenturu. Nebyly mu ani přiděleny náležitosti pro její registraci. Jak se dále přesvědčíme, tak informace příslušníci úřadu opatřovali běžnými prostředky z tzv. otevřených zdrojů, jejichž využití jim dovozoval status vojenských atašé.¹²

Po podepsání a přijetí mnichovského diktátu se poměr mezi nacistickým Německem a Československem zásadně změnil. Vojenský přidělenec v Berlíně neměl žádnou šanci svým odmítavým postojem proti výzvě odevzdat úřad německým diplomatům situaci zvrátit či vytvořit vhodné podmínky pro své další diplomatické pokračování ve prospěch československé státní věci. Československo-německé vztahy se po 30. září 1938 změnily v potupnou podřízenost německému sousedovi, přičemž se oficiálně musela prezentovat vůle k co nejužší spolupráci.¹³

Plk. gšt. Antonín Hron ve funkci vojenského přidělence prožil nejen mnichovské události, ale také německou okupaci zbytků českých zemí v březnu roku 1939. Dne 16. března 1939 byl vyzván k odevzdání úřadu a až do 21. března byl k dispozici legačnímu radovi Hassu von Etzdorfovi,¹⁴ který se za dozoru gestapa dožadoval veškerého úředního a zvláště zpravodajského materiálu. To co mu bylo poskytnuto, nemělo však valnou cenu. Likvidaci úřadu dokončil československý chargé d'affaires Miroslav Schubert¹⁵ a budova úřadu se stala majetkem německého Zahraničního úřadu.¹⁶

⁹ FIDLER, Jiří – SLUKA, Václav. *Encyklopedie branné moci Republiky československé 1920–1938*. Praha : Libri, 2006, s. 661. ISBN 978-80-7277-256-8.

¹⁰ Ref. 1, s. 307-308.

¹¹ Ref. 1, s. 307.

¹² Ref. 1, s. 307-308.

¹³ ZUDOVÁ – LEŠKOVÁ, Zlatica. *Zapomenutá elita. Českoslovenští vojenští diplomaté v letech 1938–1945*. Praha : Mladá fronta, 2011, s. 28. ISBN 978-80-204-2165-4.

¹⁴ Hass von Etzdorf (1900–1989).

¹⁵ Miroslav Schubert (1895–1991).

¹⁶ Ref. 13, s. 30.

Následující řádky přinášejí přepis textu věnující se různou intenzitou situaci aktivitám úřadu československého vojenského přidělence v Berlíně v letech 1936–1939. Samotný autor – prozatím neznámý rotmistr kancelářské služby – dal uvedené písemnosti do vinku řadu limitů. Řadu skutečností zde neuvádí zcela přesně nebo pod vlivem znalosti širších souvislostí. Některé informace zde uvedené jsou zprostředkované jeho nadřizenými, což samo o sobě může sebou nést mnoho těžkostí. Některá autorem popsané fakta jsou i nyní těžko ověřitelná. V textu byly opraveny gramatické chyby, zjevné překlepy ve slovech a vlastních jménech. Pro snazší orientaci byla také doplněna interpunkce, přičemž zvláštní, často zbytečně košatý, písemný projev pisatele zůstal zachován. I přes výčet editorských zásahů a poznámek jde o jeden z mála pramenů, pokud ne jediný, který v detailním líčení podokřývá problematiku činnosti Úřadu vojenského přidělence v Berlíně před 2. světovou válkou.

Personální obsazení Úřadu vojenského attaché RČS v Berlíně v r. 1936–1939:

Do Berlína k Úřadu vojenského attaché RČS jsem byl přidělen jako rotmistr kanc[elářské] služby dnem 16. června 1936 a téhož dne jsem dojel z Prahy a nastoupil službu.

Toto času byl Úřad vojenského attaché RČS v Berlíně personálně obsazen takto:

1) vojenským attaché akreditovaným u říšské německé vlády byl plukovník gšt. Eduard Horák,

2) leteckým attaché akreditovaným u říšské německé vlády a současně u říšského ministerstva letectví byl kpt. let[ectva] pol[ní] pil[ot] Jaroslav Malý.

K těmto dvěma čsl. důstojníkům jsem byl přidělen jako rotmistr pro kancelářskou službu, účetní a po zapracování jsem prováděl v největší míře fotografování a kopírování fotografickou cestou důležité dokumenty a prospekty, plány a nákresy nejmodernějších zbraní, které jsme mohli získati prostřednictvím agentů¹⁷ od velkých německých zbrojařských podniků, jako např.: Borsig – zbrojařské závody v Německu (Berlín), Kruppovy závody v Německu (Essen) také od továrny Solothurn ve Švýcarsku.

Úřad voj. attaché RČS v Berlíně měl úřední název:

a) pro vojenského attaché:

v češtině: Vojenský attaché RČS v Berlíně

v němčině: Militär-Attaché der Tschechoslowakischen Republik in Berlin

b) pro leteckého attaché:

v češtině: Letecký attaché RČS v Berlíně

v němčině: Luftfahrtattaché der Tschechoslowakischen Republik in Berlin

Oba tito naši vojenští přidělenci – tak řečeno po stránce diplomatické podléhali říšskému ministerstvu války – po stránce speciálně vojenské podléhal však vojenský attaché, t. j. plk. gšt. Horák říšskému min. války (oddělení cizích vojenských přidělců – německy: Attachégruppe – tehdejší přednosta byl major i. G. von Pappenheim¹⁸, později major i. G. von Melenthin).¹⁹

Po stránce letecké podléhal náš letecký attaché, t. j. kpt. Malý říšskému ministerstvu letectví (oddělení cizích voj. let. přidělců – německy: Luftfahrtattaché Gruppe – tehdejší přednosta byl pplk. Hanesse²⁰).

Plukovník Eduard Horák byl odvolán z Berlína dnem 1. října 1937 (odejel až dne

¹⁷ Uvedené tvrzení je zavádějící, protože čs. vojenský přidělenec v Berlíně tajnou agenturou nedisponoval.

¹⁸ Friedrich-Carl Rabe von Pappenheim (1894–1977), zkratka i. G. odpovídá čs. zkratce gšt.

¹⁹ Horst von Mellenthin (1898–1977).

²⁰ Friedrich Carl Hanesse (1892–1975).

14. října 1937) a byl vystřídán plukovníkem gšt. Hronem Antonínem, který dojel do Berlína dne 3. října 1937 v 5 hod. odpo. – vlastním autem.²¹

Ubytování Úřadu vojenského attaché RČS v Berlíně:

Úřad voj. attaché RČS v Berlíně byl ubytován v budově vyslanectví RČS v Berlíně a to: Berlin W – 35

Rauchstrasse 27

V této vyslanecké budově jsme měli vyhrazeny v II. poschodí 2 místnosti a to:

Jednu velkou místnost v rozměrech cca 10 x 6 m, ve které pracoval kpt. Malý a já a jednu menší místnost o rozměrech cca 6 x 4 m, ve které pracoval plk. Horák – později plk. Hron.

Nájemné za tyto místnosti bylo hrazeno v Praze přímo mezi MNO a min. veř. prací (budovy našich úřadů v cizině byly tehdy v I. republice po stránce právní majetek ministerstva veřejných prací), správě budov našeho vyslanectví v Berlíně jsme hradili pouze procentuálně světlo, vodu a otop. Úklid jsme platili sami z naší voj. pokladny.

Vybavení naší kanceláře bylo následující:

I. místnost (velká): jeden těžký psací stůl s křeslem pro kpt. Malého a druhý těžký psací stůl s křeslem jsem používal já. Uprostřed pokoje se nacházel stůl s dlouhou mramorovou deskou o rozměru 2 x 1 m s několika židlemi na zasedání, dále dvě skříně: jedna sloužila na kancelářské potřeby a druhá jako knihovna, dále byla tam větší třípatrová police na časopisy. Mimo toho jsme měli velkou pancéřovou skříň – 2 m vysokou (pokladnu), která sloužila každý den na uschování všech spisů, jednacích protokolů, šifry, razítka, malou příruční pokladnu s peněžní hotovostí a všechny důležité papíry. Klíče od pokladny měl u sebe plk. Horák – event. později Hron, v jejich nepřítomnosti kpt. Malý. V této místnosti jsme měli také psací stroje a sice: 1 stroj s dlouhým válcem Underwood, 1 normální stroj Underwood a 1 malý přenosný stroj Underwood – Portable.

Já na svém stole psacím jsem měl také :telefon s manipulační skříňkou pro rozhovory s vyslanectvím a později telefonní linku také přímou.

II. místnost (menší) byla pracovní plk. Horáka- event. plk. Hrona. Zde byl také těžký psací stůl s křeslem, jeden kulatý stůl s pohovkou a dvěma křesly. Zde konferoval plk. Horák – event. Hron s jinými vojenskými přidělenci a také zde v této místnosti pracoval.

Fotolaboratoř jsem měl ve svém bytě se všemi přístroji, poněvadž vyslanectví na něco takového nám nechťelo propůjčiti místnosti a nedoporučovalo něco takového prováděti ani v naší kanceláři. Přes všechno nebezpečí jsem fotografování a kopírování prováděl v bytě v koupelně – a to třeba celé noci – nehledíc k tomu, že sousedy rušila celou noc velká spotřeba tekoucí vody, používání koupelny celou noc a druhý nebo třetí den opět. Na tuto okolnost jsem mohl lehce upozornit svoje okolí a podotýkám, že na můj soukromý byt se nevztahovala exteritorialita. V mém případě, že by tajná policie udělala na odůvodněné podezření sousedů prohlídku (v Berlíně byly v činžovních domech velmi tenké stěny), tak mě sebrali i s manželkou a nepomohl nám ani diplomatický zákrok a byli by nás zavřeli.

Naše vyslanectví nám poskytovalo pouze diplomatickou ochranu, obstarávalo naše osobní průkazy od německého ministerstva zahraničí a jednalo za nás u německých úřadů (berní správa, městské úřady berlínského magistrátu a t. d.).

Mimo to jsme alikvotně přispívali vyslanectví na telefon. Později jsme byli nuceni si

²¹ Dne 14. října 1937 také plk. gšt. Horák úřad svému nástupci předal. Z předávacího protokolu je také zřejmé, čím vším úřad vojenského přidělence disponoval. Šlo například o mobilizační plán, stálou finanční zálohu, zpravodajský paušál, šifrové klíče, fotografické zařízení atd. VÚA-VHA, f. Velitelství vojenské zpravodajské služby (f. 37), sign. 37-153-43, *Odevzdání a převzetí vojenského attaché RČS v Berlíně.*

zříditi samostatnou linku telefonní a to v dobách pohnutých v r. 1938–39, úplně oddělenou od linek vyslanectví (uveďte dále proč). Jinak jsme měli všichni byty naše soukromé v různých částech města (plk. Horák byl svobodný, plk. Hron ženat, kpt. Malý svobodný a já jsem byl ženat). Byty, pokud byly v budově našeho vyslanectví, byly vyhrazeny jen pro zaměstnance vyslanectví; později plk. Hron se všemožně snažil prosadit alespoň byt pro mě v budově vyslanectví z důvodů služebních – avšak marně. (Od počátku kampaně proti Rakousku a potom proti našemu státu jsme nešli spát žádný den před 2. hod. noční a já jsem někdy neviděl svůj byt třeba celý týden, poněvadž jsem zbytek noci přespával na rozkládacím křesle v kanceláři anebo jsem s kpt. Malým pracoval dlouho přes půlnoc).

Pracovní doba a program:

Náš pracovní den byl od 8 hod. ráno do 5 hod. odpoledne (polední přestávka 2 hod.). Prakticky se pracovalo do 7 hod. večer a v dobách politicky pohnutých (počínaje od rakouské kampaně v r. 1938) se pracovalo dlouho přes půlnoc a ve svátky.

Program náš pracovní a služební byl:

- 1) Získávání všech důležitých zpráv o dislokaci říšskoněmecké branné moci.*
- 2) Získati co nejvíce dokumentů o výrobě a vzorů nejnovějších zbraní a bojových moderních prostředků.*
- 3) Získati zprávy o stavbě a zřízení nových továren, hlavně o výrobě leteckého materiálu.*
- 4) Získati zprávy o výstavbě nových letišť.*
- 5) MNO v Praze (hl. št. 2. odd.)²² a vojenským útvarům ve vlasti obstarávat různé publikace, časopisy a jiné potřebné brožury rázu vojenského nebo vědeckého, plány různých měst v Německu – zvláště měst v pohraničí, telefonní seznamy a adresní knihy z pohraničí a t. d.*
- 6) Udržovati a navazovati co nejužší spolupráci s našimi zastupitelskými úřady v Německu (konsuláty).*
- 7) Udržovati a navazovati styk s vojenskými přidělenci druhých států a mocností akreditovanými v Berlíně.*
- 8) Udržovati styk s našimi krajanskými spolky naší emigrace v Německu a hledět od nich získati zprávy.*
- 9) Udržovati spojení s hlav. štábem 2. oddělení v Praze.*

Získávání zpráv o dislokaci německé branné moci:

Již předem podotýkám, že získávání zpráv o dislokaci útvarů a druhů zbraní bylo v Německu velice riskantní a těžké i nebezpečné.

Od doby, kdy Hitler se dostal v Německu k moci říšského kancléře a stal se vrchním velitelem říšské branné moci, bylo tvoření armády v Německu věcí již ne tajnosti – ale každý pokus špionážní o dislokaci a počtu armády se trestal smrtí, nevyjímajíc ani osoby diplomatické (viz příklad pomocníka polského voj. attaché, který byl odsouzen k smrti – vzhledem však na tehdejší dobrý poměr Polska k Německu, byl vyměněn za německé agenty dopadené v Polsku za týž delikt).

Přirozeně, že náš stát, resp. naše voj. správa měla a musela mít zájem o síle a rozložení německé armády. V Německu však nebyly žádné kasárny označeny nějakým nápisem – kdo a jaký pluk nebo druh zbraně jest tam ubytován. Časopisy německé nesměly v žádných svých článcích uveřejňovati ani čísla ani druh zbraně, ani město, kde ten neb onen útvar

²² 2. (zpravodajské) oddělení HŠ MNO.

se nachází. V telefonních seznamech nesmělo být číslo toho neb onoho útvaru uvedeno. I vyšší velitelství armádní (vel. brig. nebo divise) bylo ubytováno nenápadně – třeba v priv[átních] domech nebo v domech obchodních.

Tak ku příkladu ještě v r. 1938 – tedy krátce před rakouskou okupací bylo velitelství 13. pancéřové divise umístěno ve střížném obchodě, který měl okenní tabule (výkladní skříně) natřeny neprůhlednou bílou barvou a na skle nápisy: Provoz prozatím následkem adaptace zastaven. Ve skutečnosti v místnostech tohoto býv[alého] obchodu úřadovalo velitelství zmíněné již vojenské jednotky.²³

Dále jsme zjistili, že na příklad 8. panc[éřový] pluk v Zossen (32 km od Berlína)²⁴ byl ubytován za městečkem, zcela nenápadně v budovách, které měly podobu velkého selského dvorce s deputátními byty a traktory a auta byly ukryty v lese. Cesty ovšem k tomuto útvaru byly pro veřejnost nepřístupny.

Důstojníci i vojáci neměli žádné číselné označení na rameních páskách, a proto bylo velice těžké zjistit číslo útvaru. Proto jsme postupovali následovně: Každou sobotu a středu od večera třeba až do půlnoci jsem očekával vlaky a na některém větším nádraží berlínském, kupř. na Štětínském anebo Anhaltském. Jednotlivým anebo dvěma vojákům jsem pozornost nevěnoval. Jakmile však se mi podařilo uvidět z vlaku vystupovat skupinu 10-15-20 vojáků s celou výstrojí, hned jsem se k nim nenápadně přiblížil. Poněvadž např. na Anhaltském nádraží přijížděly vlaky z jižního Německa, bylo jisté, že tito vojáci budou z posádek z jižního Německa, z Bavor anebo našeho pohraničí. Obyčejně se vojáci informovali nějakého železničáře, jak se dostanou na to neb na ono další nádraží. Nenápadně jsem jejich rozhovor vyslechl a stopoval vojáky dále. Ti obyčejně – a zpravidla to bylo vždy tak – udělali si v Berlíně sami vlastní cestovní program. Zalezli do nějaké hospůdky a já jsem se zase k nim nenápadně přiblížil a k nim přisedl. Podle okolností se dal s nimi do rozhovoru, vybral si nějakého méně inteligentního vojáka, zaplatil jsem mu nějaký alkohol a pomalu a nenápadně z něho tahal a tak jsem se vždy dověděl:

1) odkud a z jakého města přijeli a jakého druhu zbraně dotčený voják je a číslo útvaru

2) kam cestují, do jakého kursu a na jak dlouho a u kterého útvaru se bude kurs provádět i a event. další zajímavosti (jméno velitele pluku, nálada ve vojsku, stravování a t. d.).

Jiný druh našeho pátrání po posádkách byl tento:

V Německu byl zakořeněn zvyk, že každá rodinná událost (narození, zasnoubení, sňatek, úmrtí a t. d.) se oznamovala v novinách. Přirozeně to činili také něm. důstojníci, a proto jsme se takto dozvěděli, že na příklad:

Majoru Albertu Joachymu Hessovi

A jeho choti Erně

Zemřela dceruška Ursula

A že tento dotčený major je velitelem 81 pluku pověřen velitelstvím 1. praporu v tomto pluku.

V Postdamu dne... a t. d.

Jiný pramen:

V Německu byly velice laciné autodrožky nebo auta na pronajmutí. Nic nevadilo, když přijeli z venkovské posádky důstojníci nebo tzv. zahlmeisteri²⁵ na pobavení do Berlína a zmeškali vlak. Vzali si prostě auto a to přišlo laciněji než vlak. Znal jsem takové místo, kde se scházeli šoféři od nájemních aut a vypravovali si, koho a kam vezli. Většinou to byli vysloužilí vojáci a vypravovali jaký tam a tam je pluk a jaká zbraň a t. d. Dodatečně

²³ Zmíněná jednotka nebyla v uvedené době ještě zformována.

²⁴ Uvedená informace souhlasí.

²⁵ Pokladní úředník.

jsme tam zajeli drahou nebo autem a ověřili si to.

Dále jsem často sledoval nenápadně výpravy celých vojenských jednotek z venkovských posádek v Zoologické zahradě a při tom jsem často dozvěděl podle rozhovoru, od kterého pluku, a z kterého města vojáci přijeli.

Nejvíce se také dozvěděl kpt. Malý stykem s jinými voj. přidělenci, kteří měli volnější pohyb po Německu. Zprávy takové zpracovával plk. Horák – event. Hron zvlášť na pozemní armádu a námořnictvo, kpt. Malý zvlášť na letectvo a Flak²⁶.

K tomu musím dodat, že většinu zpráv pro plk. Horáka získal kpt. Malý.

Získávání zpráv o výrobě zbraní:

V tomto odvětví získávání zpravodajského materiálu také nejvíce získal kpt. Malý, který za spolupráce gen. poručíka Schmidt-ta²⁷ – belgického voj. let. a námoř. attaché dovedl získati týdně 10-20 sešitů s plány a nákresy i popisy nejmodernějších zbraní (děla, ruční zbraně, minomety, plamenomety, traktory, houfnice, letecká děla a t. d.) od továrny Borsig nebo Krupp v Essenu a jiných menších zbrojovek v Německu. Takové prospekty byly získány jen na velice krátký čas (nejdéle přes noc) materiál tento jsem ihned ve svém soukromém bytě ofotografoval přístrojem „Kopiflex“ a naprosto věrné kopie jsme odesílali do Prahy. Někdy jsme takové věci získali – a hlavně náměty pro německé manévry i od německých důstojníků. Nejvíce námětů – ač k neuvěření – nám propůjčili (třeba jen na 2 hod.) Bulhaři, kteří studovali na berlínské voj. akademii, a také nám přinášeli náměty pro posádková cvičení v okolí Berlína.

Zprávy a získávání materiálu o stavbě nových závodů pro zbrojení a pro letecký materiál:

Zprávy o výstavbě nových továren pro zbrojení, resp. o továrnách, které změnilly svoji původní mírovou výrobu nějakého zboží na výrobu zbrojní, jsme čerpali ponejvíce z velkého počtu odborných časopisů v Německu vycházejících a dále z inserátů v denních časopisech.

Také jsme vedli kartotéku o závodech, co a jaké zboží vyrábějí. Tak ku příkladu tímto vedením kartotéky a sledováním časopisů a inserátů jsme přišli na to, že závod, který vyráběl odstředivky na mléko, najednou hledal větší počet odborných dělníků, kteří se vyznají ve zpracování slídy – to tedy znamenalo, že závod pravděpodobně přesešel na výrobu nějakých součástek pro letectvo anebo námořnictvo.

Nejméně jednou nebo dvakrát v týdně jsme projížděli ve večerních hodinách s kpt. Malým v podzemní dráze v dělnických čtvrtích a v továrních čtvrtích města a to v době, kdy se valí masy dělnictva z práce do svých domovů a nenápadně jsme naslouchali jejich rozhovoru o zaměstnání a dosti často jsme se tak dozvěděli, v jakém oboru jsou zaměstnání a na jaké výrobě právě pracují a kde se dotčená továrna nachází.

Někde jsme se vypravili s motorovými loďmi do Werdru, kam jezdili hodně dělníci na výlet. Touto cestou se nám podařilo např. odposlouchati a dozvědět se o velké výrobě motocyklových součástek pro armádu v závodu Daimler. Nesmím opomenout a přiznati, že mnoho zpráv nám taky přišli nabídnout sami dělníci a technici – ba i dokonce i inženýři z některých závodů. Vždy udávali důvod, že tak činějí proto, že nenávidějí Hitlera a jeho režim. Takové nabídky jsme z 90 % zamítali, poněvadž tyto nabídky měly vždy nápadnou jednu podmínku – totiž: že plány té neb oné věci nebo vynálezu nemají

²⁶ Protiletadlové dělostřelectvo – protiletdecká obrana.

²⁷ Generál Max Schmit (?), působil jako atašé v Berlíně od roku 1919 (do roku 1935 i pro Holandsko). Dále používáme jeho jméno v správné formě.

u sebe a vyzvali nás, abychom šli do té neb oné restaurace anebo na nároží té neb oné ulice a tam že čeká druhá osoba – společník a ten že prý má u sebe písemný popis anebo plány nějakého vynálezu anebo popis nějaké výroby. Takové nabídky jsme ihned odmítli – poněvadž to znamenalo nalítnouti přímo do rukou Gestapa.

Hodně zpráv jsme získali také mezi dělnictvem českého původu (krajanů) a sice při návštěvě jejich spolkových místností, kam jsme byli často zvaní. (Kpt. Malý a plk. Hron navštěvovali často berlínský Sokol a já jsem chodil do spolku Havlíček).

Zprávy o budování nových letišť:

Tuto práci prováděl výhradně kpt. Malý a byla to práce hodně nebezpečná. Zpravidla tam, kde se budovalo nové letiště, byla celá krajina hlídána kriminální i tajnou policií a cesty a silnice uzavřeny pro veřejnost.

Kpt. Malý však se používal svým osobním autem co nejlépe takových předpokládaných objektů a hodně takových zpráv získal od svých leteckých kolegů – cizích leteckých přidělců, kteří se těšili větší důvěře u leteckých důstojníků německých a měli větší možnost pohybu po Německu.

V tomto oboru byl našim dobrým zpravodajem pomocník francouzského leteckého attaché kpt. Stellen²⁸ (Francouz lotrinského původu), dále pak pomocník švédského voj. attaché (oba pracovali s kpt. Malým za výměnu jiných zpráv).

Oddaným spolupracovníkem našim byl pomocník ruského voj. attaché plk. Gerazimov²⁹, který nám dodával hlavně zprávy o budování letišť a rozložení leteckých posádek a sítě těchto posádek hlavně z okolí Královce (Königsberg) a také nás upozorňoval o posádkách leteckých při hranicích bývalé] ČSR.

Obstarávání časopisů a jiných publikací:

V dobách normálních jsme odebírali jen hlavní časopisy německé a to:

- 1) Börsen Zeitung (orgán Göringa)*
- 2) Deutsche Allgemeine Zeitung*
- 3) Der Angriff (orgán Goebbelse pro Berlin)*
- 4) Völkischer Beobachter (orgán Goebbelse pro stranu NSDAP)*

Z těchto časopisů jsme denně dělali sbírku výstřížků pro hl. št. 2. odděl. v Praze. Jakmile se však přiblížila doba velkých cvičení vojenských v Německu, tedy nejméně měsíc před a měsíc po skončení voj. cvičení, jsme odebírali nejméně 70 časopisů ze všech krajů Německa.

Ovšem i tento pramen byl nedostatečný, poněvadž říšskoněmecká voj. censura propouštěla zprávy jen tak upravené, že širší veřejnost se nedozvěděla nic jiného než to, že vojenská cvičení se konají na příklad poblíž města Plauen (Plavno) od – do, a že vojsko bylo od obyvatelstva radostně uvítáno. Ale jaké útvary a kolik – to nikdy v novinách neproniklo, na nejvýše, že cvičení řídil plukovník ten a ten, ale kde a komu velí dotčený plukovník nebo generál mimo cvičení – nikdy ve zprávách nestálo.

Až do roku 1937 byli jak plk. Horák tak i kpt. Malý pozváni vždy na manévry k některému německému sboru. Plk. Horák zvlášť od Heeres³⁰ – kpt. Malý zvlášť od Luftwaffe³¹.

V této době jsem zůstával vždy sám v Berlíně a byl spojku mezi plk. Horákem nebo kpt. Malým v tom případě, kdyby přišlo něco nutného z Prahy anebo spojku mezi oběma důstojníky pomoci telefonu nebo autem.

²⁸ Francouzský letecký přidělenec v Berlíně kapitán Paul Stehlin (1907–1975).

²⁹ Nepodařilo se zjistit více informací.

³⁰ Pozemní vojsko.

³¹ Letectvo.

Zde na těchto cvičeních získávali naši důstojníci zprávy přímo osobně (pokud byli a jak daleko připuštění jako diváci) a nejvíce od druhých kolegů – kterým Němci více důvěřovali – hlavně kpt. Malý, který z těchto manévřů čerpal hodně od Talijána³² (to byl náš výraz) se kterým byl kpt. Malý v dobrých osobních stycích a od kpt. Stellena (Francouz).

Z takových cvičení si přivezl kpt. Malý vždy hodně materiálu, který získal od leteckých kolegů, ba dokonce v r. 1937 i od let. něm. majora – kterémuž jsem já osobně po ofotografování odevzdával písemný a kreslený materiál na místě – které mi bylo označeno (Lützowplatz). Vůbec veškerý materiál přivezl vždy kpt. Malý – ze kterého čerpal i plk. Horák.

Dále jsme obstarávali pro armádu ve vlasti požadované knihy a publikace rázu vojenského a odborného. Časopisů vojenských bylo v Německu vydáváno velké množství, a to velice dobře, jak po stránce odborné, tak i úpravou dobře upravené. Některé voj. služební předpisy byly ve volném prodeji a jakmile některý služ. předpis vyšel – ihned jsme jej zakoupili a poslali do Prahy. Všechny voj. služební předpisy, publikace a mapy pro hl. št. 2. odděl. nám obstarávala Fma Eisenschmidt v Berlíně, která měla výhradní monopol k provádění takových obchodů pro cizí voj. attaché a také prováděla tato Fma výměnu různých voj. publikací a voj. služ. předpisů – pokud to bylo dovoleno od zodpovědných voj. činitelů v obou státech. Tato Fma odebírala také mapy z našeho voj. zeměpisného ústavu. Pro naše letectvo jsem zakupoval plány pohraničních měst a tato věc se musela provádět tajně a opatrně. Ku příkladu: Býv[alé] naše MNO – III. odděl.³³ požadovalo 100 plánů města Drážďan. To jsem musel jet do Drážďan a kupovat po všech knihkupectvích a ve všech podobných obchodech po 2-3-2-5 kusech – až jsem sehnal 100 kusů. Najednou zakoupiti 100 plánů bylo nebezpečné.

Takovým způsobem jsem objížděl pohraniční města v Německu (Plavno, Saskou Kamenici, Kladsko, Zwickau, Neise a t. d.) a zakupoval adresní knihy a plány a telefonní seznamy, poněvadž toto všechno jsme nemohli od Fmy Eisenschmidt v Berlíně požadovati – abychom se nestali podezřelí.

Kpt. Malý často – během večere u některých cizích voj. attaché získal i něm. voj. tajné služební předpisy. Takový předpis jsem během ještě téže noci ofotografoval a ráno ihned tento materiál kpt. Malý odevzdal dotčené osobě, od které věc získal.

Získaný materiál a zpracovaný jsme nikdy nesvěřili poště, nýbrž byl odeslán do Prahy kurýrem, v případě nutnosti jsem jel já anebo kpt. Malý ihned do Prahy autem.

Získávání zpráv pomocí našich úřadů v Německu:

Jako nejlepší spolupracovníky měli jsme míti lidi z vlastních řad, t. j. z personálu našich zastupitelských úřadů (konsulátů), kterých bylo v Německu 9³⁴. Alespoň, pokud jsme z praxe poznali a věděli, měly jiné státy (Poláci, Rusové, Francouzi³⁵) všude na svých zastupitelských úřadech vpašované dobré zpravodajské důstojníky, jejichž pravý účel byl kryt jinou funkcí, ku příkladu jako tajemník obchodního attaché nebo II. sekretář vyslanecký nebo konsulární.

V této věci bohužel jsme byli podporováni pramálo – skoro nic – až na čestné výjimky – které uvedu. Všude jsme naráželi na negativní spolupráci ze strany Zaminy³⁶. Proto

³² V uvedeném případě jde o italského leteckého přidělence v Berlíně, zřejmě plukovník Giuseppe Teucci (?).

³³ 3. (operační) oddělení HŠ.

³⁴ Konzuláty se zřizovaly primárně ve velkých městech, kde buď žila relevantní krajanská komunita, anebo zřízení zastupitelského úřadu odůvodňovaly jiné (např. obchodní, politické) zájmy.

³⁵ Nicméně ani Hronovi francouzští kolegové z politicky motivovaných příčin agenturně nepracovali. Francouzské ústředí svému vojenskému přidělenci v Berlíně dokonce zakázalo

vybudování takové zpravodajské sítě pomoci našich úřadů bylo nemožné, a proto je velice snadné uvést a vzpoměti ty spolupracovníky, kteří s námi spolupracovali.

Jsou to:

1) Býv. náš konsul ve Vratislavi (Breslau) pan Roztočil. Tento úředník k nám zajišťoval každý měsíc a velice zevrubně nás informoval o vojenských věcech, které se jemu podařily získati ve Vratislavi a v okruhu jeho konsulárního úseku.

2) Býv. náš honor[ární] konsul v Magdeburku pan Janda (zemřel za války) velkoobchodník se dřevem a majitel kavárny v Magdeburku. Tento pán na vlastní vrub k nám jezdil každý měsíc a podával nám dobré zprávy o rozmachu leteckého průmyslu v Magdeburku a okolí a pohybu vojenském na Labi (transporty) a od tohoto pána jsme znali takřka dopodrobna posádku v Magdeburku (jako kavárník měl dobré styky a možnost odposlouchávání rozhovorů).

Učitelé:

V Německu bylo několik menšinových škol českých. Z učitelů, kteří s námi spolupracovali, byl pouze jeden, a to pan Němec – učitel na menšinové škole v Hamburku, který nám přinášel dobré zprávy o dislokaci hamburské posádky, o stavbě velkých chem[ických] továren, a který nám první přinesl zprávu, že Němci mají v Hamburku vybudovaný ústav pro chov krys, které chtějí Němci použít na roznášení epidemii v případě války na cizím území.

Styky a spolupráce s personálem na vyslanectví:

Jako rotmistr přidělený služebně u úřadu voj. attaché v Berlíně měl jsem příležitost a prakticky poznat všechny úředníky a podúředníky berlínského vyslanectví. Pro mě bylo vždy jasné, že jsme pro vyslanectví přítěž – nezvaní hosté a pouze z úřední nutnosti trpění v budově.

Jak jsem již dříve uvedl, úřad voj. attaché RČS v Berlíně měl svoje místnosti v budově vyslanectví. V této budově se nacházely vlastně tři naše úřady a to:

- 1) Vyslanectví
- 2) Generální konsulat
- 3) Úřad voj. attaché

Přízemní místnosti používal Generální konsulat, I. a II. patro vyslanectví a v II. patře se nacházely též dvě místnosti vyhrazené pro vojenského attaché.

Mimo úředních místností v budově vyslanectví se nacházely ještě soukromé byty, které byly obsazeny takto:

Přízemí:

- 1) byt domovníka a vrátného (Bratek)
- 2) byt vyslanecké zřízence (Nedbal)
- 3) byt konsulárního úředníka (Bretschneider)

II. patro:

- 1) byt legačního rady Šuberta³⁷ (zástupce vyslance)

získávat zprávy z jiných než otevřených zdrojů. Ovšem ani prameny takto získané nebyly žádným způsobem méně hodnotné, či s malou vypovídací hodnotou. Ref. 1, s. 308. Písemné svědectví o fungování Hronova úřadu nás přesvědčují o tom, že českoslovenští přidělenci v podstatě pracovali stejným způsobem.

³⁶ Ministerstvo zahraničních věcí.

³⁷ Miroslav Schubert (1895–1991) od roku 1934 v Berlíně působil jako legační rada a jako zástupce vyslance Vojtěcha Mastného. Po mnichovských událostech došlo k jeho přidělení na berlínskou konferenci vyslanců. V Německu setrval až do uzavření vyslanectví po okupaci českých zemí v březnu roku 1939. DEJMEK, Jindřich. *Diplomacie Československa. Díl II., Biografický*

2) byt legačního rady Hoffmana³⁸ (tiskový attaché)

III. patro:

1) byt ředitele Maška (ředitel vyslaneckých kanceláří)

2) byt vyslaneckého zřízence (Kouble)

Bylo ještě dosti prázdných místností, takže plk. Hron chtěl ze služebních důvodů získat byt pro mě a hlavně pro zřízení fotolaboratoře – to však vyslanectví nepovolilo.

Osobní poměr:

Poměr mezi vyslancem a zplnomocněným ministrem RČS v Berlíně p. Dr. Mastným³⁹ nebyl nikdy takový – jaký měl býti. Pan vyslanec hleděl na vojáky vždy z patra a na poradu zval vojáky vždy jen v nejnútnejších případech. Teprve až p. plk. Hron si dovedl získati od p. vyslance respektu – poněvadž se jej nebál. Nikdy se nepamatuji, aby p. vyslanec navštívil pracovnu vojenského attaché. Celkově pro p. Dr. Mastného jsme byli bezvýznamní lidé a do svého soukromého bytu a residence zval vojenské hodnostáře jen při nejnútnejších recepcích (nádherná palácová vila – státní majetek – na třídě Velkoadmirála von Tirpitze v Tiergarten).

Zástupce p. vyslance byl t. č. legační rada Šubrt – jeho chování k vojákům bylo úřední a odměřené. Naším nejlepším spolupracovníkem byl p. II. leg. rada p. Ladislav Szathmáry⁴⁰ – Slovák. Ten zase se cítil více snad důstojníkem než legačním radou a každou sebemenší zprávu nám sděloval a s námi spolupracoval. Jeho poměr k plk. Hronovi a kpt. Malému byl srdečný.

4)⁴¹ Ředitel vyslaneckých kanceláří byl p. Antonín Mašek, býv[alý] akt[ivní] důstojník čsl. do roku 1921, potom úředník na našem vyslanectví ve Vídni. Tam se oženil s vdovou po rakouském aktivním majoru, Němkou, která měla syna z prvního manželství – nadšeného příslušníka SA, který ostentativně chodil v uniformě SA i v budově vyslanectví – a když si někdy dovedl svoje kamarády, tak to vypadalo v budově vyslanectví jako ve spolkové místnosti SA. Dotčená Mašková se velice radovala z rozpadu čsl. státu – a při tom byl p. Mašek starosta berlínského Sokola. Byla pryč v r. 1945 při převratu zabita.

5) I. leg[áčn]í tajemník Nový – k vojákům lhostejný, žena Němka.

6) Legační rada Hoffman – tiskový attaché – spolupracoval s vojáký.

7) Pomocník tisk. Attaché Bommer [nebo Rommer – pozn. aut.] – spolupracoval s vojáký.

8) Generální konsul Květoň⁴² – ignoroval vojáky, žena absolutní Němka, dvě dcery, které sotva na český pozdrav odpověděly, syn mluvil také málo česky.

9) Generální konsul Barchan⁴³ – spolupracoval s vojáký.

slovník československých diplomatů (1918-1992). Praha : Academia, 2013, s. 215. ISBN 978-80-200-2285-1.

³⁸ Camillo Hoffmann (1878–1944) jako tiskový atašé působil již od roku 1921. Na československém vyslanectví v Berlíně působil až do prosince roku 1938. V roce 1942 ho spolu s manželkou deportovali do Terezína a o dva roky později byl zavražděn v koncentračním táboře v Osvětimi. Ref. 37, s. 91-92.

³⁹ Vojtěch Mastný (1874–1954) jako vyslanec v Berlíně působil v letech 1932–1939. Koncem září roku 1938 se navíc stal jedním z delegátů na konferenci v Mnichově, kde však mohl převzít pouze konečný ortel. V době okupace působil ve správních radách různých průmyslových a finančních institucí. Ref. 37, s. 157-158.

⁴⁰ Ladislav Szathmáry (1895–1946) na vyslanectví v Berlíně přišel v roce 1936. V roce 1939 přešel do služeb československého zahraničního odboje. Ref. 37, s. 228.

⁴¹ Uvedené číslování zde začíná bez předchozí logiky.

⁴² Ladislav Květoň (1879–1963) působil jako generální konzul v Berlíně od roku 1935. Počátkem roku 1937 byl odvolán na úředí a od ledna 1938 až do německé okupace vedl konzulát v rumunské Galaci. V březnu roku 1939 došlo k jeho penzionování. Ref. 37, s. 136.

⁴³ Eduard Barchan (1883–1958) od ledna 1937 do prosince 1938 působil jako poslední předválečný

- 10) *Vrátný Bratek* – říšský Němec, česky neuměl, synové a vnukové u SA.
- 11) *Karel Bratek* – komorník u pana vyslance, česky neuměl.
- 12) *Ponner* – šofer pana vyslance, čs. příslušník, Němec z jižní Moravy, mluvil česky málo, žena Němka, syn česky neuměl a po rozpadu státu sloužil v něm. armádě.
- 13) *Ing. Matouš* – obchodní attaché – spolupracoval s vojáky.
- 14) *Slečna Berounská* (zemřela) spolupracovala s vojáky (sestra pplk. Berounského).
- 15) *Pan Šilinek* – spolupracoval s vojáky (konsulát).
- 16) *Pan Náprstek* - „ „ „
- 17) *Pan Bretschneider* - „ „ „

Udržování styků a získávání zpráv od jiných vojenských přidělců:

Získávání zpráv pomocí druhých vojenských přidělců akreditovaných v Berlíně byl jeden z nejdůležitějších pramenů. Tento způsob zpravodajského kontaktu se řídil hlavně podle osobních známostí a my jsme je měli rozděleny takto:

- 1) *Přidělenci států Malé dohody a*
- 2) *států nám nakloněných a s námi sympatisujících.*

Styky s těmito voj. přidělenci – kterých bylo t. č. v Berlíně cca 78, se prováděly přímo osobními návštěvami v naší vyslanecké budově v naší kanceláři, nebo opačně naši páni chodili do úřadoven jejich. Většinou - a to z 80 % chodili oni k nám, a to z toho důvodu, poněvadž od roku 1937 Německo stále více nás sledovalo, takže návštěvy našich pánu do budov cizích vyslanectví se stávaly pro druhé jejich kolegy voj. přidělence někdy dosti citlivou otázkou vůči německým úřadům. Někdy také s námi sympatisoval některý voj. attaché – avšak jeho vyslanec ne. Takže jsme potom pochopili, že raději všichni chodějí k nám a někdy to u nás vypadalo jako na politické burse. Návštěvy se děly z 80 % dopoledne – zbytek odpoledne. A proto je dobře, když pro zajímavost zaznamenám, jak kdo se k nám choval, kteří opravdu s námi spolupracovali, kteří na oko a kteří vůbec nic a ve kterých jsme se mylili.

Musím podotknouti, že když přišel do Berlína plk. Hron, měl dosti těžkou situaci, poněvadž musel styky s cizími voj. attaché obnovovati – poněvadž jeho předchůdce (plk. Horák) mnoho styků ztratil. Kpt. Malý si dovedl uchovat spolupráci a úctu všech kolegů po celou dobu svého pobytu v Berlíně.

Větší společenské styky všech vojenských přidělců v Berlíně se prováděly ve formě čajů, recepcí a večerů ve voj. diplom[atické] restauraci „Horcher“ v Lutherstrasse a nebo v „Haus der Flieger“.

Styk a osobní vlastnosti jednotlivých voj. přidělců:

1) *Anglie*: Pracoval s námi (a hlavně s plk. Hronem) major Mack-Felend⁴⁴. Konferoval s námi nejméně dvakrát v týdnu a dodával nám zprávy hlavně o tvoření námořních leteckých jednotek. Svobodný, bydlel v Tiergarten. S námi sympatisoval a v pozdějších dobách neschvaloval politiku Chamberlaina. Jakožto svobodný dával čaj málo – a to jen v restauraci Horcher (byl skotského původu).

2) *Belgie*: Belgii representoval v Berlíně jako vojenský, letecký a námořní attaché generál poručík Schmit, 68 letý, svobodný, velmi čilý pán. Byl v naší kanceláři takřka každý den a přinášel nám zprávy hlavně o nových jednotkách na západě a používal často naší fotolaboratoře. Byl stařešinou diplomatického voj. sboru v Berlíně od r. 1920–37, kdy byl dán belgickou vládou do pense a odešel z Berlína. Nenáviděl Němce a za světové

generální konzul v Berlíně. V březnu roku 1939 byl dán do trvalé výslužby. Ref. 37, s. 26.

⁴⁴ S největší pravděpodobností plukovník Noel Mason-MacFarlane (1889–1953).

I. války se proslavil tím, že přešel do Německa a 6 měsíců velel jako německý důstojník – v hodnosti hejtmana I. tř. v zázemní jednotce a potom při příležitosti podařilo se mu přejít frontu do Francie po vykonání svého zprav. úkolu. Nenáviděl Göringa a při svém odchodu z Berlína provedl Göringovi následující věc – která stojí zde za zmínku:

Göring – jakožto ministr letectví dával na rozloučenou s každým cizím voj. leteckým attaché večeři a to v Haus der Flieger a nebo na jeho soukromém panství v Karin-Hallu. Když odcházel gen. Schmit z Berlína, dával Göring také na rozloučenou se Schmitem večeři v domě Haus der Flieger. Bylo všeobecně známo v Berlíně v kruzích voj. diplomatů, že Göring naprosto nesnese, aby někdo měl více medailí a řádů – jako on Göring. V den, kdy se dávala večeře, přišel hned ráno k nám gen. Schmit a tázal se kpt. Malého:

Mály – dostal jste pozvánku od Göringa na večeři na rozloučenou se mnou? Ano p. generále – vece kpt. Malý. Poslyšte Mály – povídá na to generál: dověděl jsem se od Bodenschätze⁴⁵ (Bodenschatz – pobočník Göringa) kolik má Göring přesně medailí a řádů. A já mám o pět více. Proto přijďte prosím o hodinu dříve do mého bytu a pomůžete se mi do všeho nastrojiti a tak se pomstím naposledy Göringovi. A opravdu výsledek byl ten, že Göring viděl na generálu více vyznamenání než má on sám Göring – a za hodinu bylo po náladě i večeři. (Tento případ se opravdu stal – poněvadž byl druhý den předmětem rozhovoru u nás v kanceláři mezi všemi přítomnými voj. diplomaty.)

Gen. Göring měl také ku svoji vlastní dispozici zvláštní pluk, složený ze samých statných vojáků a tento pluk se nazýval „Regiment gen. Herman Göring“⁴⁶.

Tento pluk měl zvláštní složení a to:

- 1) jeden prapor pěchoty*
- 2) jednu korouhev jízdy*
- 3) jeden oddíl Flak*
- 4) jeden oddíl pancéřových vozů*
- 5) jednu peruť stíhaček a bombardérů (smíšené)*
- 6) jeden prapor t. zv. Nachrichten*

Výhradně tento pluk stavěl stráž v paláci ministerstva letectví (hotová pevnost na Leipzigerstr.), kde mohly letadla startovat i přistávat na střeše paláce. Náš kpt. Malý byl pozván několikrát na čaj a večeři ke Göringovi a stěžoval si vždy, že jeho švagrová (Göringova), která žila v jeho domácnosti a dělala vždy hostitelku, je silně zaujata proti Čechům skrze sudetské Němce, že prý se jim dělá křivda. Pamatuji si, že mi později kpt. Malý řekl, abych další pozvánky vyřídil v tom smyslu – že je mu líto, ale přijetí pozvání na ten neb onen den nemůže – poněvadž je jinak zaneprázdněn. Tato dáma byla totiž Švédka, sestra první manželky Göringovy – která se jmenovala Karin a podle ní také pojmenoval Göring své venkovské sídlo „Karin-Hall“.

Není také žádné tajemství, že když přišel osudný říjen 1938 a Slovensko dostalo autonomii, Göring si náhle pozval kpt. Malého do ministerstva letectví a nabízel mu slovenské občanství a zasadil se prý o to, aby kpt. Malý byl ministrem letectví pro Slovensko – což kpt. Malý rozhodně odmítl.

O Göringovi kolovalo po Berlíně mnoho anekdot – ovšem z 90 % nepravdivých – avšak jednu věc jsme věděli zcela určitě – totiž: V jeho praporu „Nachrichten“ měl Göring kompanii vojáků, kteří v občanském oděvu sbírali tyto anekdoty mezi občany a museli mu je předkládati tak – jak zněly v originále – a podle toho Göring upravoval svůj poměr k široké veřejnosti.

⁴⁵ Karl Bodenschatz (1890–1979).

⁴⁶ Správně Regiment „General Göring“.

Francie:⁴⁷ *Upřímně a mnoho pracoval s námi pomocník let. attaché kpt. Stellen – ale nesměl to vědět franc. voj. attaché*⁴⁸. *Francouzský voj. attaché pracoval s námi málo a to ještě dával najevo, že co podnikáme, máme podnikati jen s jeho vědomím. Působil v Berlíně krátce před rokem 1938 a byl členem delimitační komise při odtrhování Sudet od RČS – jako znalec. Před tím působil 18 roků v Indočíně, a proto měl kvalifikaci jako znalec poměrů v RČS. Plk. Hron říkával, že tento pán nás v této komisi řezal přesně podle pravítka, a kdyby prý bývalo podle něho, tak prý by nám nebylo tenkrát ponecháno ani město Slaně, Plzeň – ani ne Klatovy.*⁴⁹ *Podle tohoto pána by prý bývala stanovena hranice II. republiky po 10./10. 1938 – hned za Prahou. Po Mnichovské tragédii – za 14 dní poslal k nám svého pobočníka majora Morea*⁵⁰, *který k nám přišel vyjádřiti jakousi formu soustrasti a tenkrát řekl jemu plk. Hron takřka doslovně toto (francouzsky – což nám potom plk. Hron řekl a opakoval v češtině): pane majore, nezlobím se na Vás, nemám hořkosti proti Vaší osobě, ale jedno Vám pane majore řeknu: To, co provedla Vaše vláda nám – Bůh Vás sud' a posud' – ale přísahám Vám, jak mám jen jednu hlavu, že za rok nejdéle za dva roky máte jich na sobě v plné váze - a není vyloučeno, že my budeme nuceni jíti s nimi proti Vám.*

Holandsko: *Spolupracoval s námi holandský vojenský attaché. Míval dobré zprávy o stavbě Siegfriedovy linie*⁵¹.

Dánko: *Nic – neměli voj. zastoupení.*

Norsko: *Nic – jen zdvořilostní návštěva.*

Maďarsko: *Nic – jen zdvořilostní návštěva.*

Švýcarsko: *Nic – jen zdvořilostní návštěva.*

Itálie: *Pracoval pouze s kpt. Malým italský letecký attaché (nebyl prý fašista).*

Španělsko: *Nic.*

Bulhaři: *Pouze zdvořilostní návštěva – avšak pravděpodobně na popud voj. attaché nám nosili voj. akademici bulharští, kteří v Berlíně studovali na voj. škole, různé náměty posádkových cvičení.*

Finsko: *Nic.*

Estonsko: *Plk. Jakobsen*⁵² *k nám někdy našel, později plk. Hron s ním styky přerušil, poněvadž mu přestal důvěřovat.*

Japonsko: *Zpravodajského nic – pouze zdvořilostní návštěvy. Zvali mnoho na čaje. Japonci měli v Berlíně velkou misi – celý štáb a často měnili důstojníky.*

Rumunsko: *Plk. Antonescu*⁵³ *– voj. rumunský attaché v Berlíně. Spolupracoval s námi takřka každodenně. Vyslanectví Rumunské bylo naším sousedem. V dobách pohnutých v r. 1938 jsme používali i jeho kurýrního spojení. Nabízel nám v případě nutnosti i ochranu jeho vyslanectví a po případě pod jeho ochranou odjezd do Rumunska přes Polsko*

⁴⁷ Nyní již bez číslování.

⁴⁸ Divizní generál Gaston Ernest Renondeau (1879–1967).

⁴⁹ Francouzský vojenský přidělenec v Berlíně div. gen. Renondeau se po přijetí mnichovské dohody stal předsedou vojenského podvýboru, který měl na starosti řešení vojenských otázek při následujících územních změnách. Velkou Británii a Itálii zde zastupovali vojenští přidělenci obou zemí plk. Noel Mason-MacFarlane a brig. gen. Luigi Efisio Marras (1888–1981). Více k angažmá francouzského vojenského přidělence v Berlíně ve prospěch Československa viz STRAKA, Karel. *Vojáci, politici, diplomaté. Československá vojenská delegace na jednáních mezinárodního výboru v Berlíně a odstoupení českého pohraničí v říjnu 1938*. Praha : AVIS, 2008, s. 39 a 84. ISBN 978-80-7278-430-1.

⁵⁰ Nepodařilo se zjistit více informací.

⁵¹ Systém německého stálého opěvnění táhnoucí se od hranic s Holandskem až po Švýcarsko.

⁵² Plukovník Ludwig Jakobsen (?).

⁵³ Podplukovník Petre Antonescu (?).

v kritické době v září 1938. Používal naši fotolaboratoře a zprávy, které dostával od nás mající význam pro Rumunsko, dovedl oceniti a dobře se nám odměňoval zprávami mající cenu pro RCS, o čemž jsme se vždy přesvědčili, že jeho informace jsou správné.

Jugoslávie: Vojenský attaché byl plk. pěch. (Kolonel de Infanterie) Verić⁵⁴ (národnosti Chorvat). V tomto spojení jsme se velice mylili. Přišel do Berlína v r. 1936 na podzim. Z počátku jsme jemu důvěřovali a jako spojenci jsme mu různé důležité zprávy dodali. Později jsme zjistili (a to až plk. Hron), že věci, které měly zůstat utajeny pro attaché, kteří nepatřili k Malé dohodě, prozrazoval Verić i našim nepřátelům – hlavně Polákům. Do Berlína přišel ve velmi nuzných poměrech a do šesti měsíců měl vlastní auto „Benz Mercedes“ a do 12 měsíců obýval 10 pokojový byt na elegantní třídě u Zoologické zahrady na Budapesterstrasse. Později jsme zjistili, že dům patří Wehrmachtu a Verić platí jako nájemné jen malý uznávací poplatek.

Polsko: Vojenský attaché plk. Antonin Szymanski⁵⁵. Spolupráce žádná – pouze 2-4 zdvořilostní návštěvy. Poláci všude hleděli na naše představitele vždy jen z patra. V kritických dobách v září 1938 odmítli nám i vydati průjezdné diplom. visum přes Polsko do Rumunska. Plukovník Szymanski byl po odchodu belgického gen. Schmita stařešinou vojenského diplom. sboru v Berlíně.

Rusko: Takřka každodenní spolupráce s pomocníkem ruského vojenského attaché plukovníkem Gerazimovem.⁵⁶ Byl jeden z nejlepších a upřímných našich spolupracovníků. Němci to věděli – ale na SSSR si tolik netroufali jako na nás. Proto nám často také Gerazimov na cesty do našeho pohraničí půjčoval své auto i svým šoférem. Zajímal se o naši fotolaboratoř a v dohodě s plk. Hronem jsem mu na vyslanectví SSSR zařídil fotolaboratoř a seznámil jeho pracovníka s ovládáním přístroje KOPIFLEX. Podotýkám, že přístup na vyslanectví SSSR byl dosti nesnadný (různé formality), naši páni však a já jsme měli přístup kdykoliv a sovětský personál nás již dobře znal a vycházel nám všude ochotně vstříc.

Litva: Litevský vojenský attaché byl náš dobrý spolupracovník a pracoval s námi v nejužším kontaktu, zvláště za okupace Rakouska.

Mexiko: Mexický voj. attaché u nás byl několikrát jen na zdvořilostní návštěvě a zajímal se pouze o lyžařský sport v Tatrách, kam také v r. 1937 v zimě odejel

Turecko: Jen zdvořilostní návštěva.

Čína: V Berlíně byl celý štáb vyšších čínských důstojníků Čankajšekovy strany, jejichž přítomnost byla německé vládě nepohodlná. Byli u nás dosti často a dokonce vyjednávali prostřednictvím plk. Hrona o výcvik asi 3000 důstojníků ve službě tankové a chtěli do Milovic. Akce už byla ve stádiu písemné korespondence – sešlo však z toho následkem události v r. 1938. Číňané jinak s námi velice sympatizovali a po zářijové katastrofě v r. 1938 – přišli první nám vyjádřiti svůj bol nad naším neštěstím (domnívali se, že jsme úplně ztratili svoji svobodu a vlast) a šli tak daleko, že nám nabízelí odjezd do Číny a nabídlí ihned finanční prostředky na cestu, dále papíry a zaručili vysoké hodnosti v čínské armádě. Plukovník Hron jim však věc vysvětlil, že se jedná jen o ztrátu Sudet, a že ještě jsme vlast neztratili. Zpravodajsky s námi pracovati nemohli – jednak nevyznali se dobře v evropských poměrech a potom Němci je stále sledovali (na přání Japonska).

⁵⁴ Plukovník gšt. Žarko Verić (1895–?) v Berlíně působil od 15. května 1936 do 14. prosince 1938 a byl skutečně napojen na německé kruhy a na obchodníky zastupující v Jugoslávii německé firmy. To bylo také jedním z důvodů jeho odvolání z jeho berlínského postu. Za informaci autoři děkují panu pplk. Dr. Daliboru Dendovi z Institutu strategických výzkumů v Bělehradě.

⁵⁵ Plukovník Antoni Czesław Tadeusz Szymański (1894–1973).

⁵⁶ „Pomocník“ vojenského přidělence byl obvykle rezident vojenské rozvědky odpovědný za řízení zpravodajských operací. Jméno se nepodařilo ověřit. Může být také krycí.

Švédsko: Švédský vojenský attaché s námi nepracoval, avšak pracoval s námi jeho pomocník, a to ve velice dobrém kontaktu se škpt. Malým. Poněvadž Švédové – jako národ germánský se těšili velké důvěře Němců – měli větší možnost nekontrolovaného pohybu po Německu, dále měli větší přístup i do soukromých rodinných kroužků důstojníků německých a byli hodně zvaní na různé slavnosti provinciálních posádek v Německu, v důsledku toho mohli také snadněji zjistiti, jaké útvary, kde jsou – resp. kde se teprve tvoří. Tyto údaje sděloval „Švéda“ (tak jsme mu říkali) kpt. Malému – který takto na základě jeho informací mohl si sestaviti celou síť objevených leteckých (i pozemních) posádek v sev. Německu, Pomořansku a Hanoversku a v okolí měst Celle, Diebholz, Grafschaft-Hoya a v pohoří Harzu.

Amerika: Spolupráce vojenská nebo politická nebo informační – žádná, pouze několik zdvořilostních návštěv při výměně vojenských hodnostářů při americkém velvyslanectví.

Rakousko: Rakouský vojenský attaché plk. gšt. Anton Pohl⁵⁷ (rodák ze Znojma – vychováním Vídeňák), pracoval s námi velice úzce. Býval u nás v úřadě 3-4 krátě týdně a dlouho vždy s plk. Hronem nebo kpt. Malým konferoval a přinášel dobrý materiál – hlavně pokud se týká rozložení posádek pěších a motorizovaných útvarů. Poněvadž technicky byl velice nuzně vybaven – skoro nic, proto jsem velice často pro něj pracoval. Aby to nebylo podezřelé, že odnáší od nás nějaký materiál, proto jsem sám osobně mnohokrátě odnášel různý materiál do jeho soukromého bytu večer – po uplynutí alespoň šesti hodin po jeho návštěvě.

Šest dnů před pádem Rakouska byl povýšen na generála a dva dny před pádem Rakouska byl internován i s celou rakouskou legací. Tenkrát jsme se obávali, jestli něco Gestapo nenašlo v jeho bytě nebo v kanceláři, co by nás bylo mohlo usvědčiti ze spolupráce s plk. Pohlem (můj rukopis na situačních pláncích, typy našich psacích strojů, poněvadž těmito psacími stroji jsme úředně korespondovali s Attaché-Gruppe u říšského ministerstva války). Poněvadž se nic nestalo, usuzovali jsme z toho, že plk. Pohl zavlččas předvídal situaci a předem vše zničil. Plk. Pohl mluvil slušně česky, jeho paní částečně, politicky byl Schuschnikovec⁵⁸. Zval naše pány často na čaj nebo večeri a byl zván též opáčně.

Získávání zpráv pomocí krajanských spolků:

V Německu bylo mnoho krajanských spolků (za nacistického režimu hodně redukovány). V Berlíně byl nejsilnější organizací Sokol a Havlíček (býv. soc. dem.). Dále byly krajanské spolky v Drážďanech, Bernau, Vratislavi, ve Frankfurtu n/O., Lipsku, Hamburku, Brémách, Düsseldorfu, Mnichově, Magdeburku, v Plavnu a v rúřském uhelném revíru. Spolupráce však nebyla žádná a pokusy vždy ztroskotaly – takže výsledek se rovnal nule, takže naše styky se omezovaly pouze na zdvořilostní návštěvy při příležitostních oslavách v některém spolku nebo při nějakém ochotnickém divadle anebo jsme byli pozváni na plesy anebo na slavnost dožíněk (hlavně do Frankfurtu n/O.).

Náš styk s hlavním štábem 2. oddělení v Praze:

Náš styk a spojení, které jsme udržovali s hlav. štábem 2. oddělení v Praze, možno označiti dvěma způsoby, a to:

- 1) spojení pravidelné a
- 2) spojení nepravidelné

⁵⁷ Plukovník (generálmajor) Anton Pohl (1889–1982).

⁵⁸ Kurt Schuschnigg (1897–1977) v letech 1934 až do anšlusu Rakouska působil jako rakouský kancléř.

1) *Spojení pravidelné se provádělo kurýrem, to byl vždy úředník od Zaminy⁵⁹ z Prahy, který přijížděl jednou měsíčně a to přesně vždy každé první úterý v měsíci, odpoledne ve 14 hod. rychlíkem do Berlína. Tento úředník odjížděl z Prahy z Toskánského paláce, kam mu dodalo 2. odděl. hl. št. vždy do stanovené lhůty poštu a všechny zásilky určené pro úřad voj. attaché. Všechny zásilky musely být dobře zabezpečeny, vloženy do silných pytlů, uzavřených na zámek a opatřeny diplomatickou plombou. Tento kurýr odevzdal poštu určenou pro Berlín vyslanectví a vyslanectví zásilky určené pro voj. attaché nám předalo. Tímto způsobem nám zasílal hl. št. 2. oddělení všechnu poštu k zpracování a vyřízení. Materiál musel být zpracován tak, aby v sobotu nejdéle do 10 hodin dopol. mohl být řádně připraven, podepsán, zabalen a opatřen pečeti voj. attaché a byl předán vyslanectví proti potvrzení k další dopravě do Prahy. Kurýrní úředník vždy v sobotu odpoledne odjížděl do Prahy, kam dorazil večer a v neděli ráno Zamini v Praze předalo poštu hl. št. 2. odděl.*

Touto cestou jsme zasílali zpracované zprávy a sice:

a) *plk. Horák – event. plk. Hron zasílali svoje zprávy vojenské všeobecně,*

b) *Kpt. Malý zasílal svoji zprávu „Zpráva o německém letectvu č....“*

Tyto zprávy se zpracovávaly již předem před příjezdem kurýra a obnášely 10-30 stran archového formátu, zprávy kpt. Malého až 80 stran archového papíru a příloh bývalo celé svazky.

Dále touto cestou se vyřizovala korespondence s různými útvary, objednávky knih, periodických něm. voj. časopisů, zpracované výstřižky z novin, materiál vyúčtovací, dále se zasílaly vzorky různého technického materiálu nabízeného německými závody pro různé voj. účely a t. d.

Váha naší pošty obsahovala průměrně 10-20-30-50 kg.

Náklady refundoval hl. št. 2. oddělení přímo v Praze min. zahraničních věcí, a sice podle váhy.

2) *Spojení nepravidelné, které jsme prováděli s hl. št. 2. oddělením možno označiti na 5 způsobů a to:*

a) *pošta*

b) *telegraf*

c) *telefon*

d) *auto*

e) *letadlo*

a) *Poštovního spojení jsme používali jen pro bezvýznamné zásilky rázu účetního většinou určené jen pro Účtárnu MNO – jako: podepsané listiny gáže – a to snad bylo všechno. Nikdy jsme však nezasílali touto cestou „Vyúčtování zpravodajského paušálu“, poněvadž zde byly vyúčtovány vždy odměny zprav. agentům, účty za zakoupené mapy, knihy, plány různých měst a t. d., a to proto, aby cizí (německá) zprav. služba nemohla při event. otevření kurýrní pošty čerpat, o co jsme se podle účtovaného materiálu zajímali.*

Žádal-li nás o něco německý gen. štáb (hodně se zajímali o naše voj. zdrav. předpisy), tedy takové věci jsme někdy také poslali poštou. Dopis byl vždy „Rekomando“ „Expres“ a zablombován vždy pečeti našeho vyslanectví a adresován jen na MNO – v Praze a teprve vnitřní obálka byla adresována MNO – hl. št. 2. odděl.

b) *Telegrafu jsme používali velice často, průměrně 3-4 krátě týdně, vždy když jsme chtěli upozorniti na věci, které nesnesly odkladu; tolikrát jsme byli asi průměrně vyzýváni hlav. štábem 2. oddělením. Je samozřejmé, že jsme jen šifrovali. Od kampaně proti Rakousku a potom za rakouské okupace jsme denně vypravili 2-8 telegramů a to každodenně ještě před půlnocí, anebo po půlnoci.*

⁵⁹ Ministerstvo zahraničních věcí.

c) Telefonu jsme používali skrze domácí telefonní centrálu vyslanickou, takže vyslanectví mohlo každý náš rozhovor lehce odposlouchávat a taky odposlouchávalo. Proto plk. Hron na návrh kpt. Malého požádal poštovní správu německou o zvláštní linku – která byla nezávislá na centrále našeho vyslanectví. Na telefonování jsme museli být velice opatrní. Jak jsme samo zjistili (a byli též upozorněni jinými voj. přidělenci), byl každý náš rozhovor zachycován ihned na pás.

V době španělské občanské války nás Gestapo stále obtěžovalo fingovanými dotazy, kde možno v Čechách vstoupiti do Španělské bolševické legie anebo jak možno se dostatí ilegálně přes hranice do tábora bolševické legie v ČSR a t. d.

Ve svých soukromých bytech jsme měli všichni telefon – náklad hradil hl. št. 2. odděl., takže i v noci jsme mohli jeden druhému ihned zavolati.

Konečně telefonu jako spojovacího prostředku s Prahou anebo Praha s Berlínem bylo používáno jen ve věcech osobního málo významného rázu anebo již předem smluveného významu.

d) Bylo-li třeba rychlého osobního zakročení nebo důležitého referátu v Praze, používali jsme auto. Auta jsme měli dvě: jedno plk. Hron (Škoda Superb) a jedno kpt. Malý (Ford). Plk. Horák auto neměl – zakoupil si jej až v r. 1937 – krátce před odjezdem z Berlína. Auta byla osobním vlastnictvím našich pánů a hl. št. 2. odděl. přispíval jim měsíčním paušálem 600 Kč každému a mimo to hradil jim účty za benzin a mazivo. Auta byla garážována ve vyslanické budově v podzemní moderně zařízené garáži – za poplatek (5 RM měsíčně za auto). Jinak aut jsme používali k cestám na rychlé ověřování různých zpravodajských úkolů.

e) Kpt. Malý – jako letecký důstojník měl povolení od říšského ministerstva letectví míti v Berlíně jednu stíhačku, která byla označena a registrována OK – MAL a to proto, aby jako letecký důstojník nevyšel ze cviku. Letadlo bylo bezplatně hangárováno na voj. oddělení na letišti v Berlíně na Tempelhofu a létat mohl kdykoliv – po předchozím telefonickém ohlášení u příslušných úřadů (u příslušné Luftgau).⁶⁰

Jako reciproci měl povoleno bezplatně hangárování jednoho letadla v Praze německý letecký major Möricke⁶¹ – letecký voj. attaché v Praze a pomocník plk. Toussainta⁶² – vojenského attaché německého v Praze a pozdějšího generála v Praze za okupace.

Ovšem kpt. Malý nedělal vždy cvičné lety a bylo-li potřeba, letěl do Prahy se zprav. materiálem – ne však písemným, jen pouze ústním, poněvadž v případě havárie na německém území by byli mohli Němci dostatí do rukou doklady, které by nás mohly kompromitovati.⁶³

Pro zajímavost nesmím zapomenouti také tohoto: Když od okupace Rakouska se začala proti nám každodenně zvětšovati německá kampaň a štvání jak tiskem, pouliční propagandou, rozhlasem a pohraničními vyvolanými incidenty, dále pak jsme pozorovali, že naše šifrované telegramy jsou velmi pozdě a opožděně dopravovány do Prahy anebo naopak, což jsme zjistili vždy bezpečně takto: Praha (hl. št. 2. odděl.) nám telefonovala kupř. v 8 hod. ráno bleskově již předem smluvený bezvýznamný rozhovor, to znamenalo, že tím okamžikem nám odesílá Hughesem⁶⁴ – skrze ústřednu MNO v Praze, důležitý šifrovaný telegram. Telegram však přišel až odpoledne – třeba ve 14 hodin. To znamenalo, že Němci tento telegram úmyslně zdrželi (ačkoliv byl vždy pilný – státní).

⁶⁰ Správně Luftgau.

⁶¹ Major Friedrich Möricke (1902–1940).

⁶² Plukovník (pozdější generál pěchoty) Rudolf Toussaint (1891–1968).

⁶³ Například dne 24. května roku 1938 škpt. let. Jaroslav Malý se svým letounem proletěl podle přesných zpravodajských instrukcí systematicky celé Sasko. Pro zajímavost lze uvést, že během letu nezaregistroval žádnou zvýšenou aktivitu Wehrmachtu. Ref. 49, s. 113.

⁶⁴ Dálnopisný přístroj.

Proto se pan plk. Hron rozhodl, že si zřídíme krátkovlnnou vysílačku – něco podobného jako měli Maďaři – o čemž jsme byli velice dobře zpraveni (měli vyslanectví hned za námi na Cornelius-ufer). Poněvadž zařízení by bylo bývalo třeba zařídit se svolením vyslanectví, proto plk. Hron se o tom zmínil na vyslanectví – vyslanectví však o tom nechťelo ani slyšeti, poněvadž prý by to dělalo diplomatické obtíže.

Styky s německými vojenskými úřady:

Říšsko-německé ministerstvo války tlumočilo své přání resp. nelibosti vůči našemu úřadu prostřednictvím Attachégruppe. Přednosta Attachégruppe v r. 1936 byl Major i. G. von Pappenheim, který byl později poslán jako attaché do Bruselu.

Potom přišel jako přednosta shora uvedené skupiny Major i. G. von Mellenthin⁶⁵. Pappenheim-ovy dopisy měly vždy nádech vojenský – avšak uhlazený tón, skrytý do diplomatické formy. Mellentin však naproti tomu byl již nacista, a proto tón jeho dopisů byl již pánovitější (dával též lhůty).

Maršál von Blomberg⁶⁶ zval často plk. Horáka na čaj (společný čaj pro menší partii vojenských přidělců); byl vdovec a hostitelku dělala vždy jeho dcera Marta. Později Blomberg ztroskotál (vystrádal jej Beck svým sňatkem – při kterém fungoval jako svědek Hitler a Göring; krátce po sňatku objevil najednou Himmler⁶⁷ nečestný původ paní Blombergové, čímž se cítili Hitler i Göring kompromitováni (je skutečností, že paní Blombergová – dcera tuctové masérky v Potsdamu – byla písařkou vpašovanou do nejbližšího okolí Blombergova, který se do ní zamiloval a vzal si ji za choť; tuto skutečnost objevil Himmler ihned po sňatku a chtěl se tak zbavit Blomberga, poněvadž se chtěl stát ministrem války).

Generál Oberst Beck⁶⁸ (nástupce Blomberga) býval vůči nám přísný a za sebemenší pohraniční incident nám činil sáhodlouhé poučení.

Jednou v Praze detektivové prohlédli v hotelu německým turistům, zavazadla za jejich nepřítomnosti a ukázalo se, že jsou to němečtí štábní důstojníci. To jsme dostali tentokráte od Becka velkou lekci s upozorněním, že jestli se to v Praze ještě jednou stane a bude opakovat, že nechá bez jakéhokoliv ohledu prohlédnouti naše soukromé byty bez předchozího oznámení. Beck to odůvodňoval tím, že německý důstojník má prý právo v době své dovolené cestovati pro svoji osobní zábavu kam chce a jako turista má prý býti respektován.

Věc tenkrát ovšem byla trochu jiná. Ti detektivové totiž dlouho tyto „turisty“ pozorovali, a když jejich podezření bylo odůvodněné, přikročili k prohlídce zavazadel za nepřítomnosti těchto turistů a to s dobrým výsledkem. Museli jsme se tenkrát pro dobro Evropy a na zákrok německého vyslance mlčeti a „turisty“ propustiti.

General Brauchitsch⁶⁹ přišel po Beckovi. S tímto pánem měl jednou co dělati plk. Hron a vícekrát ne. Tento generál, když nastoupil svůj úřad, nechal si svolati všechny cizí vojenské attaché v Berlíně právě fungující – postavil je do řady jako nováčky a sdělil jim suchou prušáckou formou – dosti nediplomaticky – že jejich úkol v Německu považuje pouze za reprezentativní a nic více. Bude-li prý mu hlášen jen jeden případ odchylující se od jeho přání – požádá prý ihned o odvolání dotčeného vojenského přidělence – a při tom prý významně pohleděl na plk. Hrona (to vypravoval nám v kanceláři plk. Hrona ihned, jakmile přišel od Brauchitsche).

⁶⁵ Friedrich von Mellenthin (1904–1997).

⁶⁶ Polní maršál Werner Eduard Fritz von Blomberg (1878–1946).

⁶⁷ Heinrich Himmler (1900–1945).

⁶⁸ Generálplukovník Ludwig August Theodor Beck (1880–1944).

⁶⁹ Heinrich Alfred Hermann Walther von Brauchitsch (1881–1948).

Slušnější vystupování panovalo v ministerstvu letectví, které tlumočilo vždy svoje přání vůči cizím leteckým přidělcům prostřednictvím pplk. Hanesse. Jeho poměr ke kpt. Malému byl vždy – úředně slušný a uhlazený a v případě, že se někdy stalo, že čsl. vojenské letadlo přelétlo trochu německou hranici, činil pplk. Hanesse výtku formou uhlazenou a slušnou. V případě, že německé voj. letadlo přeletělo čsl. hranici – Hanesse ihned se omlouval a v případě, že německé voj. letadlo někdy muselo nouzově přistáti – pplk. Hanesse ihned za případnou pomoc a snadné další odbavení letadla poděkoval.

Major Möricke – německý letecký attaché v Praze. Tohoto pána nám pplk. Hanesse nenáviděl a vyjadřoval se o něm, že je to hrubý pěšácký klacek a varoval kpt. Malého vždy před Mörickem. Jak se kpt. Malý později dozvěděl od jiných německých leteckých důstojníků – příčina vřezla v tom, že tito dva němečtí důstojníci vyrovnávali svoje osobní účty z doby, kdy působili oba na voj. let. akademii v Klado (Klado – asi 25 km od Berlína – 5 km od Potsdamu, byla tam voj. let. akademie).

Na služební cestu do Prahy nám nestačil diplom. pas služební – muselo býti vždy vyžádáno od zahraničního úřadu celní doporučení. V tomto ohledu nám vycházel zahraniční úřad (Auswärtiges Amt) vždy ihned vstříc během ½ hodiny. Toto celní doporučení nás osvobozovalo od jakékoliv celní prohlídky zavazadel.

Na podzim každého roku pořádala v Německu strana NSDAP svůj celorošský sjezd v Norimberku t. zv. „Reichsparteitag“, který trval vždy týden, při kterémto příležitosti tonul vždy Norimberk v samých oslavách, množství řečí a nac. soc. velikášství.

Na tyto oslavy byl pozván vždy celý diplomatický sbor, včetně všech vojenských přidělců. Na tento sjezd byl pozván v r. 1936 a 1937 plk. Horák i kpt. Malý. V roce 1938 obdržel pozvání plk. Hron i kpt. Malý – avšak na pokyn hl. št. 2. odděl. pozvání zdvořile odmítli – poněvadž proti nám zuřila již nacistická propaganda. Pokud se naši páni v r. 1936 a 1937 tohoto sjezdu zúčastnili – dostali již předem volné železniční jízdenky do zvláštního diplom. salonního vlaku – kde předem již na zvláštním jízdním programu měli označeno s kým a vedle koho budou v příslušném oddělení seděti (plk. Horák dostal vždy pozvánku od Attachégruppe z ministerstva války – kpt. Malý od min. letectví).

V době olympiády pořádané v r. 1936 měli jsme všichni tři čestné vstupenky na celou dobu olympiády a na každý den do čestných lůží.

Potravinové lístky začaly v Německu již v r. 1936 a to na: máslo, sádlo a vejce. Těch jsme dostávali třikrát více jako průměrný německý občan.

V době olympiády nás požádala Attachégruppe, abychom chodili a používali hodně uniformu. Jinak jsme používali stejnokroj jen v nejnnutnějších případech a při oficiálních příležitostech (sjezd strany v Norimberku, manévry, pohřby něm. státníků a nebo vysokých vojenských hodnostářů). V roce 1937 na pohřbu gen. Ludendorffa⁷⁰ v Mnichově, anebo když měl pohřeb v Berlíně německý voj. attaché v Praze plk. Tschunke⁷¹ a byl pohřben na voj. hřbitově na Nikolasee u Potsdamu. Tenkrát jsme dostali rozkaz z Prahy (1936) položit na jeho rakev věnec. Stalo se tak a stálo to 120 RM. Když plk. Horák a kpt. Malý projevovali vdově po zemřelém soustrast – nepodala jim ruku (byla Češka z Ostravy a byla podepsána na smutečním parte „Božena Tschunke“).

Na rakev gen. Ludendorfa jsme také položili věnec na rozkaz z Prahy s nápisy: Čsl. armáda – náčelník hl. štábu.

Plk. gšt. plk. Toussaint se stal nástupcem plk. Tschunke v Praze ve funkci německého voj. attaché v ČSR. Před tím sloužil u říšského min. války v Attachégruppe a měl na starosti RČS a Jugoslávii. Byl u nás několikrát na zdvořilostní návštěvě. Byl to Bavorák

⁷⁰ Generál Erich Friedrich Wilhelm Ludendorff (1865–1937).

⁷¹ Plukovník Reinhold Fritz Erich Tschunke (1889–1936).

a potomek francouzské šlechty, která emigrovala z Francie do Německa za Ludvíka XVI. a usadila se v Bavorsku. Brzy po svém příjezdu do Prahy si vynutil, aby tehdejší přednosta hl. št. 2. oddělení plk. Hájek⁷² byl zproštěn svého úřadu a nahražen jiným přednostou. Tento Toussaint nás nejvíce obviňoval, že budujeme na teritoriu ČSR ruská letiště proti Německu a udržujeme prý ruskou leteckou posádku, dále, že jsme prý přímo kontrolováni ruskými důstojníky. Dále si vynutil na nás předložení podrobného seznamu všech důstojníků ruské národnosti, kteří v tehdejší naší armádě sloužili po zhroucení býv. carské armády a obviňoval nás, že jsou to důstojníci sovětští – nám vnucení. Pamatuji se velice dobře, že jsme si museli tenkrát vyžádati z Prahy z MNO – podrobný seznam všech tehdejších důstojníků ruské národnosti s podrobnými daty a předložit tento seznam Attachégruppe (osobně jsem tento seznam přepisoval do němčiny).

Rok 1938:

Tento rok byl pro nás nejsvízelnější. Koncem února jsme pozorovali, že se začíná připravovat něco v německé armádě. Přesuny vojsk ve větším měřítku a nálada mezi vojskem zvyšovala naší pozornost. Vycházeli jsme i v noci na pozorování.

Dva dny před okupací Rakouska jsem upozoroval před velitelstvím 13. panc. brigády shromažďování většího počtu tanků různých typů a důstojníci i mužstvo měli všichni novou výstroj a výzbroj. Velitelství bylo maskováno ve zrušeném obchodě, avšak my jsme již dříve věděli, že to není obchod – nýbrž vyšší voj. velitelství. Hlásil jsem hned věc plk. Hronovi, který šel se mnou se také ihned o tom přesvědčiti. Plk. Hron ihned šifroval do Prahy a naznačil, že celá akce směřuje s největší pravděpodobností proti Rakousku a ještě týž den se k nám dostavilo mnoho jiných voj. attaché a naši zprávu potvrdili. Plk. Hron napsal ihned zprávu písemnou do Prahy, ve které mě přímo citoval, že jsem vypátral odjezd a příjezd tohoto velitelství a se zprávou jsem odejel ihned do Prahy a opět se vrátil do Berlína (autem).

Za dva dny Rakousko padlo. Ihned, když říšsko-něm. trupy překročily rakouské hranice, nechal si Göring pozvati k sobě do min. letectví kpt. Malého, kde jej slavnostně ujistil, že vydal právě rozkaz, aby ani jedno letadlo se neopovážilo přeletět hranice ČSR a ujišťoval, že akce byla provedena jen proti Rakousku a doslovně prý řekl kpt. Malému: „Urazím každému chlapovi hlavu, který mně přeletí Vaše hranice.“

Rumunský voj. attaché plk. Antonescu nás ujišťoval, že právě přišel z ministerstva války, kde se mu podařilo zaslechnouti rozhovor dvou vyšších důstojníků, že akce bude blesková a má se zarazit až u Pětikostelí v Maďarsku. Také plk. Antonescu tuto zprávu šifroval ihned svojí vládě do Rumunska a tvrdil, že Němci mají úmysl přepadnouti i Rumunsko, aby se zmocnili benzínu a hosp. zásob, a že chtějí Maďary neutralisovati. Plk. Hron tuto zprávu také šifroval do Prahy. Souhrnně řečeno, od okupace Rakouska se naše situace stále zhoršovala. Někteří vojenští cizí přidělenci se nás začali straniti, aby si u Němců nepokazili důvěru anebo dostali pokyn od svých vlád, aby styky s námi omezili na nejmenší míru. Jeden z takových byl plk. Verić – jugoslávský voj. attaché.

Vě dne v noci jsme byli ve střehu a každou zprávu jsme hlásili šiframi do Prahy. Přešla doba měsíce května – naše první mobilizace. Mezi diplomatickým světem svým gestem jsme stoupili zase v kursu. Švédský pomocník voj. attaché nám dokonce prozradil, že naše mobilizace působila na Hitlera tak, že prý ve své hysterii i plakal (to prý se dozvěděl od jeho osobního lékaře – který měl za ženu Švédku).

V červnu a před našim sokolským sletem v r. 1938 v Praze – bylo trochu zdánlivé ticho – avšak po sokolském sletu se proti naší republice a proti nám v Berlíně rozpoutala něm.

⁷² Plukovník gšt. František Hájek (1894–1943).

propaganda tiskem, rozhlasem, plakáty, brožurami a urážkami v plné síle. Pracovali jsme ve dne v noci. Poněvadž jsme práci nemohli naprosto zdotati, vyžádal si plk. Hron ještě jednu sílu důstojnickou. Byl nám poslán a přemístěn do Berlína npor. Vozabal Julius⁷³ (od pěš. pluku 2), který byl pověřen hlavně jezdití autem v okolí Berlína podle potřeby i dále a pozorovati přesuny vojsk a pohyby civ. dělníků, kteří byli v masách mobilizováni a celé vláky zasilány do našeho pohraničí a na západ na Siegfriedovu linii.

Německo již nic neskrývalo a opevňovalo se plnou parou. Nebude snad nezajímavé, jakým způsobem se prováděla mobilizace dělnictva všeho druhu na opevňovací práce, hlavně zedníků, betonářů, tesařů, truhlářů a vůbec všech odvětví stavebního dělnictva (několik takových povolání se nám podařilo získati a poslali v originále na hl. št. 2. odděl.). Dělník dostal přímo do bytu doručené povolání (přinesl policista) od Wehrkreis – Komanda – a to třeba jen 6 hodin před odjezdem, kupř. takového znění:

Dostavte se dnes v... hodin na Anhaltské nádraží, nástupišť č..., kde se prokažte tímto předvoláním. Vezměte sebou: 3 páry prádla, dvoje šaty, dobrou obuv a jídelní nádoby s přiborem. Poněvadž jste tesař, vezměte sebou pilu a sekeru. Další potřebné nářadí bude Vám opatřeno. Toto povolání se považuje ve smyslu zákona za důvěrné, a proto nesmíte nikomu oznamovati svůj odjezd. Neuposlechnutí tohoto nařízení se trestá (a byl uveden hned výměr trestu a následky).

Kam kdo pojede – to nevěděl. Nějaký doprovod na nádraží manželkou nebo příbuznými nebyl připuštěn.

Poněvadž naše auta (Škoda a Ford) byla hned nápadná pro svoji stavbu mezi vozy značek německých továren, zakoupili jsme pro npor. Vozabala (na rozkaz hl. št. 2. odděl.) vůz německé značky Adler přímo z továrny ve Frankfurtu n/M. a jeho cena tenkrát byla (po diplomatické slevě) 4200 RM. Npor. Vozabal – podle vyjádření plk. Hrona neuspokojoval svojí prací a hodil se více pro účely reprezentativní a byl plk. Hronovi do Berlína vnucen. Na vánoce roku 1938 byl npor. Vozabal odvolán z Berlína zpět do Prahy a měl nastoupiti službu u jednoho horského pluku na Slovensku, tam však nenastoupil a šel do civilu. Zajížděl potom a byl viděn v Berlíně – aniž by byl alespoň ze zdvořilosti navštívil plk. Hrona.

Pozvání na naše čsl. manévry v r. 1938 Němci odmítli a naši páni od Němců žádné neobdrželi. Boykot proti nám vznikl všude.

Norimberský sjezd strany NSDAP se skončil (1938) a zášť proti nám vypukla plnou silou. Plk. Hron (asi 16. září) odejel narychlo do Prahy vlakem (autem nemohl, poněvadž já jsem musel zůstat s kpt. Malým v Berlíně na střehu) pro poslední instrukce a přivezl sebou na pomoc šrtm. Kotlanda⁷⁴, abych já byl uvolněn pro zpravodajství pouliční a venkovské, poněvadž jsem znal dobře Berlín a okolí a měl jsem projety skoro všechny provincie Německa.

Zuření proti nám se stále stupňovalo. Když jsme nechali déle státí vůz před domem nebo před vyslanectvím, často se stalo, že jsme měli vůz polepená hanlivými nápisy – ba i kliky u vozu natřeny trusem.

Místní Češi – v Berlíně usazení dlouhá léta, byli zatýkáni a odvečeni do vazby na policejní ředitelství na Alexandrovo náměstí. Asi 150 spolkových činitelů Čechů ušlo zatčení tím, že utekli včas na naše vyslanectví.

Asi 10 uniformovaných a štáb tajné policie hlídal stále budovu našeho vyslanectví ve

⁷³ Nadporučík Julius Vozabal (1911–?) v letech 1936 až 1937 působil jako zpravodajský důstojník u Pěšího pluku 2 v Litoměřicích. Dne 1. května 1938 došlo k jeho přidělení k úřadu vojenského přidělence v Berlíně. V roce 1939 pak přemístěn Horskému pěšímu pluku 4. ABS, f. Mapy zpráv zpracované studijním ústavem MV (f. Z), sign. 6-314-2, fol. 647–648.

⁷⁴ Nepodařilo se zjistit více informací.

dne v noci; v sousedním domě na Friedrich-Wilhelm Strasse policie vyklidila jeden byt a z tohoto bytu nás stále pozorovala a k tomu účelu měla také zřízení zvláštní telefonní linku (polní kabel). Dne 26. září nám Němci odřekli přístup k telegrafu.

Dne 20. září jsme odeslali svoje manželky a rodiny večerním rychlíkem do vlasti anebo do jiných států. Paní Hronová odejela do vlasti, já jsem odeslal svoji manželku do vlasti společně s dámami našich úředníků z vyslanectví a konsulatů. Paní Hofmanová odejela do Anglie, paní Nová do Holandska. Plk. Hron společně se mnou uzamkl svůj soukromý byt (ve kterém byly dva pokoje se státním nábytkem, zakoupeným hl. št. 2. oddělení), služební personál poslal také do Čech, já jsem svůj byt také opustil a žili jsme všichni společně v kanceláři na vyslanectví. Pouze kpt. Malý a npor. Vozabal chodili do svých bytů (bydleli v sousedství vyslanecké budovy). Já a šrtm. Kotland jsme spali asi 3 neděle v rozkládacích křeslech v naší kanceláři. Spát se chodilo až k ránu. Stravování bylo velmi obtížné, poněvadž nám neměl kdo vařit a v restauracích na nás pohlíželi z patra a neochotně. Pevně jsme doufali, že Anglie a Francie nás neopustí. Počítali jsme každou chvíli s vypuknutím války. Kpt. Malý mě vzal sebou do garáže, kde jsme načerpali asi 10 l benzínu a v případě, že válka vypukne, že spálíme vyslanectví. O tom plk. Hron nevěděl. Na vyslanectví byla veliká pec – speciálně zřízená na spalování spisů. Zde jsme počínajíc dnem 20. září 1938 spálili všechny spisy, fotomateriál a všechno to, co nebylo třeba, aby se Němcům dostalo do rukou. Dne 22. září přebíral naši budovu pod ochranu irský konsul, ne Švýcaři – jak bývá zvykem.

Návštěvy cizích voj. attaché ustaly úplně – až na čestné výjimky: bylo to rumunský voj. attaché plk. Antonescu, Belgičan (nástupce gen. Schmita), Litevec a Rus. To bylo všechno.

Přišla katastrofa mnichovská – která na nás působila velmi depresivně – ale museli jsme i to spolknouti. Němci jásali a úmyslně chodili kolem našeho vyslanectví slavnostní průvody SS a SA. Sudeťáci chodili masově na náš konsulat a ostentativně vraceli doklady, které svědčili o jejich státní příslušnosti ČSR.

Německé úřady odvolaly policii v okolí budovy našeho vyslanectví a začaly býti k nám velice přívětivé a ve všem vycházely vstříc.

Pro nás však nastaly ponižující a pokořující dny. Němci – třeba již v hezké formě – už nám jen diktovali. Hned žádali to neb ono a chtěli o všem přesné údaje.

K našemu vyslanectví přijela z Prahy celá řada vysokých úředníků z různých ministerstev. Přijel i z voj. zem. ústavu škpt. Johánek⁷⁵ a jeden poručík, kteří pracovali celé dny a noci na nové úpravě mapové II. republiky podle pokynů delimitační komise. Dotčený poručík (Myška⁷⁶) se za 5 dní nervově zhroutil a musel býti odeslán do Prahy.

Přijel gen. Husárek⁷⁷ a plk. Štěpánský⁷⁸ se svými spolupracovníky⁷⁹ a chodili spolupracovati podle pokynů vlády do delimitační komise. Němci jich ubytovali v hotelu Tiergarten a na jejich služebních cestách do komise a na vyslanectví je doprovázel vždy – na ochranu – detektiv.

Doprovázel jsem často plk. Hrona na zasedání delimitační komise, kde byl také členem.⁸⁰

Místnost č. 200, v domě č. 274 na Wilhelmstrasse v Berlíně dostala ode mne název: Hrob našeho státu. Na tyto události nerad vzpomínám, poněvadž jsem se z toho částečně nervově zhroutil.

⁷⁵ Nepodařilo se zjistit více informací.

⁷⁶ Nepodařilo se zjistit více informací.

⁷⁷ Divizní generál Karel Husárek (1893–1972).

⁷⁸ Plukovník gšt. Hynek Štěpánský (1888–?).

⁷⁹ K dalším blízkým spolupracovníkům div. gen. Karla Husárka patřil pplk. gšt. Josef Jirka (1896–1942). Ref. 49, s. 32.

Potom nastala restrikce personálu a v Berlíně zůstal jen plk. Hron, kpt. Malý a šrtm. Kotland. Já jsem odešel dne 6. ledna 1939 do Prahy i s bytovým zařízením a byt převzal po mně šrtm. Kotland. Plk. Hron se navrátil z Berlína v květnu 1939⁸¹ a často jsme spolu hovořili o událostech v Berlíně.

Na konci musím vzpomenouti plk. Hrona, že po svém zatčení strávil několik let v německých koncentračních táborech a zemřel v r. 1945 v květnu v koncentračním táboře ve Flossebürgu. Kpt. Malý jako letec zemřel po svém zranění v Anglii.

Já osobně jsem měl příležitost viděti budovu našeho vyslanectví na konci r. 1942. Jezdil jsem za svým synem do Magdeburgu, kde byl zavřen v koncentračním táboře a při té příležitosti jsem jel také do Berlína. Budova byla již úplně rozbita a ležela v troskách – jakož i budovy jiných vyslanectví, které s námi sousedily.

Závěrem

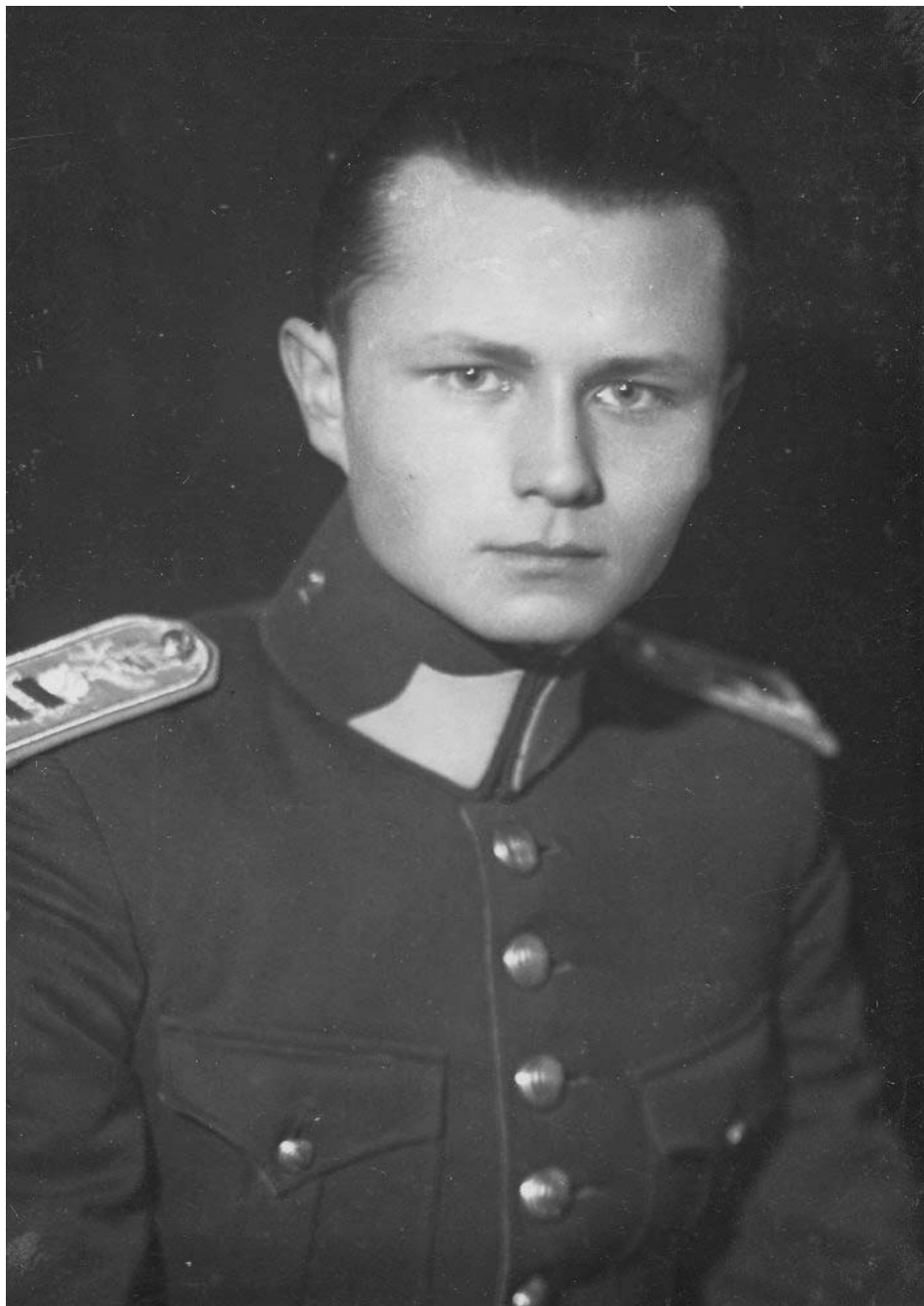
Předkládaný text přináší unikátní svědectví přímého účastníka historických událostí, příslušníka úřadu čs. Vojenského atašé v Berlíně. Z mezinárodního hlediska konce 30. let 20. století se zcela určitě jednalo o jeden z nejexponovanějších zahraničních postů našeho státu. Přes nespornou důležitost berlínského úřadu plk. gšt. Antonína Hrona se k jeho konkrétnímu fungování a aktivitám zachovalo zoufale málo relevantních archivních pramenů, jak je již koneckonců zmíněno úvodem práce. I když náš autor, doposud neznámý rotmistr kancelářské služby, nebyl z titulu své funkce do klíčových záležitostí zasvěcen, můžeme mít uvedenou zprávu, navíc s přihlédnutím k pramenné nouzi, za jedinečné svědectví. Jisté také je, že zveřejněný text nově potvrzuje či mírně doplňuje dosud publikované výsledky bádání historiků věnující se problematice vojenské zpravodajské služby v období meziválečné ČSR. Dokument tak i přes své zjevné limity přináší nejen cenný postřeh, ale také celou řadu kuriozit ze života berlínského úřadu československého vojenského přidělence. Samozřejmě nelze mít za vyloučené, že v blízké či vzdálenější budoucnosti dojde ze strany odborné veřejnosti ke korekci nebo doplnění uvedené problematiky.

⁸⁰ Je důležité uvést, že v Praze nechtěli nechat první fázi jednání o vojenských otázkách územních změn bez československé přítomnosti. Bylo totiž zřejmé, že se českoslovenští zástupci do Berlína nedostanou včas. Do Zahraničního úřadu byl tak povolán vojenský přidělenec plk. gšt. Antonín Hron. Jeho civilním protějškem se stal legační rada československého vyslanectví Miroslav Schubert. Jednání se účastnil také škpt. let. Jaroslav Malý. Plk. gšt. Hron zůstal jednání přítomen, i když se hlavní iniciativa posléze přenesla na delegaci div. gen. Husárka. Ref. 49, s. 37–38.

⁸¹ Podle záznamů v kvalifikačních listinách se plk. gšt. Hron a škpt. let. Malý z Berlína vrátili dne 30. června 1939. VÚA-VHA, Sb. Kvalifikační listiny, Kvalifikační listina Antonína Hrona, nar. 1891.

Plk. gšt. Antonín Hron na civilní podobence z konce 30. let 20. století (NA Praha)

Jaroslav Malý v hodnosti poručíka na snímku z roku 1926 (VHA Praha)

Plk. gšt. Antonín Hron s Adolfem Hitlerem v Berlíně (VHA Praha)

Seznam použité literatury:

DEJMEK, Jindřich. *Diplomacie Československa. Díl II., Biografický slovník československých diplomatů (1918-1992)*. Praha : Academia, 2013. ISBN 978-80-200-2285-1.

FIDLER, Jiří – SLUKA, Václav. *Encyklopedie branné moci Republiky československé 1920–1938*. Praha : Libri, 2006. ISBN 978-80-7277-256-8.

STRAKA, Karel. *Vojáci, politici, diplomaté. Československá vojenská delegace na jednáních mezinárodního výboru v Berlíně a odstoupení českého pohraničí v říjnu 1938*. Praha : AVIS, 2008. ISBN 978-80-7278-430-1.

STRAKA, Karel. *Rekonstrukce československé agenturní sítě a jejich výsledků z let 1933–1939 (Zpravodajské ústředí)*. Praha : MO ČR, 2017. ISBN 978-80-7278-709-8.

Vojenské osobnosti československého odboje 1939–1945. Kol. aut. Praha : AVIS, 2005. ISBN 80-7278-233-9.

ZUDOVÁ – LEŠKOVÁ, Zlatica. *Zapomenutá elita. Českoslovenští vojenští diplomaté v letech 1938–1945*. Praha : Mladá fronta, 2011. ISBN 978-80-204-2165-4.

SLOVENSKÉ VOJENSKÉ PIESNE V ROKOCH VOJNOVEJ SLOVENSKEJ REPUBLIKY

TAMARA JANEČOVÁ

JANEČOVÁ, T.: Slovak Military Songs of the War-time Slovak Republic. *Vojenská história*, 4, 22, 2018, pp 160-190, Bratislava

The contribution is aimed at analysing the military songs which are connected to the war-time Slovak Republic. The goal was to examine the forms of period ideology in the six song almanacs published in 1934 – 1941, approved by the individual institutions with significant ideological impact on society: Ministry of National Defence, Ministry of Education and National Edification, Headquarters of the Hlinka Guard and Hlinka Youth. Within the two working categories of formally composed and folk songs, we observed a quantitative increase of the militant authors' lyrics characterised by the simplicity of form and stereotype of topics restricted to the ideas of nationality, religiosity and unification. These songs were a part of the Slovak Republic authoritarian regime propaganda.

Military history. Slovakia. World War 2. Military songs. Slovak Republic (1939 – 1945), propaganda, ideology.

V prvej polovici 20. storočia sa v porovnaní s predchádzajúcimi dejinnými obdobiami „začalo výraznejšie prejavovať ideologické ovplyvňovanie politiky a propagandistické usmerňovanie verejnej mienky“.¹ Zaujímavý pohľad na podobu propagandy v rokoch existencie Slovenskej republiky môže priniesť aj téma slovenských vojenských piesní. Tvoria spoločenskú a kultúrnu reflexiu historických udalostí, pretože sprostredkujú „bezprostrednú i generáciami pretavenú reakciu ľudu na vojenské diania, jeho pohľad na vojny a osobnosti, na prehry a víťazstvá, na tragédie a úspechy“.² O hudbe môžeme povedať, že predstavuje jeden z elementov vojenstva slúžiaci na propagáciu armády a jej reprezentáciu na verejnosti, rovnako ako prezentáciu národnej kultúry, povzbudzovanie patriotizmu medzi vojakmi i v rámci spoločnosti, taktiež na udržiavanie rytmu pri pochodovaní i ako prostriedok slúžiaci na zastrášovanie protivníkov. Viktor Šklovskij vystríha pred silou vplyvu hudby vo svojom článku *Varujte sa pred hudbou*, vraví, že si treba dať pozor na jej mimoestetické účinky, ktoré zneužíva a útočí bezprostredne na poslucháčovu „fyziológiu, na jeho náladu, predstavuje nebezpečenstvo scholastiky a primitívnej citovosti v jednom“.³ V nami skúmanom období bol tento emocionálny účinok hudby propagandou hojne využívaný, „národné piesne, gardistické pochody, básne s politicko-nacionalistickou náplňou tvorili v tomto čase súčasť každodenného repertoáru slovenského rozhlasu. Ich nácvik sa stal tiež súčasťou výchovného procesu v školách, výchovy a výcviku v HG. Bez mobilizujúceho účinku vlasteneckých piesní sa, samozrejme, nezaobišli ani režimom organizované mítingy, manifestácie, pochody HG,

¹ BYSTRICKÝ, Valerián. Bolševizmus verzus fašizmus. In *Storočie propagandy: Slovensko v osidlach ideológií*. Bratislava : Academic Electronic Press, 2005, s. 41. ISBN 80-88880-54-5.

² DANGL, Vojtech. Slovensko vo vojnách. In BURLASOVÁ, Soňa. *Vojenské a regrútske piesne*. Bratislava : Veda, 1991, s. 17. ISBN 978-80-22400-95-4.

³ ŠKLOVSKIJ, Viktor. Beregites muzyki. In *Za 60 let. Raboty o kino*. Moskva : Isskustvo, 1985, s. 124.

HM, vojská, ktoré v tom čase doslova zaplavili slovenské mestá a dediny“.⁴

Medzi vojenskými piesňami sa nám podarilo identifikovať dva základné žánre. Prvým typom sú piesne s tematikou vojny, ktoré sú folklórnej proveniencie. Objavujú sa v nich hlavne motívy nebezpečenstva, zranenia, smrti, odchodu do boja, výcviku a situácií na bojisku. Do druhej kategórie vojenskej hudby patria autorské kompozície, ktoré sa nezameriavajú na negatívne stránky vojenského života – naopak, glorifikujú ho. V danom období sa využívali oba typy piesní.

Podnetom pre vznik tejto štúdie bola hypotéza, že u nás prevládali najmä folklórne piesne sústredené na záporné stránky vojny, a preto teda piesne v dôsledku pacifistické. Tento predpoklad sa ukázal ako mylný. Bol založený na (auto)stereotypnom vnímaní slovenskej mentality a taktiež vychádzal z domnienky, že sa v kultúrnej pamäti dodnes zachovali skôr tie ľudové, baladické vojenské piesne. Ukázalo sa však, že v skúmanom období boli početne zastúpené práve autorské skladby agresívneho, militantného charakteru, ktoré tvorili súčasť propagandy autoritárskeho režimu Slovenskej republiky.

Naším cieľom bolo zistiť, do akej miery sa vo vojenských piesňach prejavovala dobová ideológia a preskúmať charakter umeleckej výstavby vybraných textov s cieľom analýzy vzťahu medzi ideovým zacielením a prostriedkami, ktorými sa daný zámer dosahuje. Materiálom tejto štúdie sú nasledujúce zbierky textov, ktoré si objednalo alebo vydalo Ministerstvo národnej obrany pre potreby vojska v rokoch existencie Slovenskej republiky: *Pochodové slovenské ľudové piesne* (1934) Viliama Figuša-Bystrého, *Vojaci spievajú* (1941) Teodora Hirnera, ďalej zborníky Hlinkovej gardy a Hlinkovej mládeže *Pochody slobodného Slovenska* (1941) a *Takto si my spievame* (1940) a cyklus *Piesní slovenských autonomistov a Autonomistické piesne a pochody Hlinkovej gardy* (1939) vydané Ústredným nakladateľstvom slovenskej hudby.

Vybrané texty sú sprevádzané našimi analýzami, nejde však o úplný či podrobný výklad, skôr o jednotlivé interpretačné sondy. Na kompletnosť si nenárokujeme ani v súvislosti s materiálom; predpokladáme, že existujú aj ďalšie piesne v nami sledovanom období.⁵ Tie, s ktorými pracujeme, sú však zatiaľ všetky, ktoré sa nám podarilo nájsť.

K štúdiu prikladáme prílohu v podobe malej antológie piesní; cyklus *Autonomistické piesne a pochody Hlinkovej gardy* (1939) uvádzame kompletný⁶, ďalej sme postupovali selektívne: v jednotlivých zborníkoch sme vynechali ľudové piesne neobsahujúce tému vojny a texty, ktoré sa v jednotlivých publikáciách opakujú.

Pochodové slovenské ľudové piesne

Prvá uvedená kniha pochodových piesní vznikla pod vedením skladateľa Viliama Figuša-Bystrého ešte v 30. rokoch, keď bola ČSR bola v zložitej situácii. Politickí predstavitelia Maďarska a Nemecka skryto vyvíjali úsilie o korigovanie Versailleského mierového systému. Geografická poloha ČSR nebola vzhľadom na obranyschopnosť

⁴ BAKA, Igor. *Politický systém a režim Slovenskej republiky v rokoch 1939 – 1940*. Bratislava : Vojenský historický ústav v Bratislave, 2010, s. 90. ISBN 978-80-96937-59-2.

⁵ Ministerstvo školstva a národnej osvety malo spolu s Hudobnou komorou ešte v roku 1944 pracovať na zborníku úplne nových vojenských piesní pre potreby brannej výchovy, pozri BAKA, Igor. *Branná výchova v réžii ministerstva národnej obrany v rokoch 1943 – 1944*. In *Život v Slovenskej republike. IX, Slovenská republika 1939-1945 očami mladých historikov*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2010, s. 165. ISBN 978-80-89335-37-4.

⁶ Uvádzame ju celú, pretože túto publikáciu sa nám nepodarilo nájsť ani v SNK v Martine, SNA, knižniciach SAV, UK, ÚPN či Hudobnom múzeu; daný exemplár sprostredkovala Moravská zemská knižnica v Brne.

priaznivá; celková dĺžka štátnej hranice bola 4 120 km, no len 201 km tvorila hranica so spojeneckým Rumunskom.

Tieto skutočnosti viedli k potrebe budovaniu armády schopnej brániť štát. Do popredia sa dostala otázka štátnej propagandy, prostredníctvom ktorej sa mala vytvoriť a upevniť kladný postoj k armáde a brannosti.⁷ V 30. rokoch sa vzhľadom na medzinárodnú situáciu prijal celý súbor legislatívnych opatrení branno-bezpečnostného charakteru. V roku 1933 bola schválená reorganizácia armády, v 1936 bol prijatý zákon o obrane štátu a s rokom 1937 sa spája zákon o brannej výchove, začala sa rozvíjať úzka spolupráca vojenskej správy s obyvateľstvom.⁸

Význam brannej výchovy si dobre uvedomoval aj režim SR už od svojho vzniku, v roku 1939 bola jej realizácia zverená Hlinkovej garde (HG), Hlinkovej mládeži (HM), teda polovojenským zložkám vládnucej štátostrany – Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (HSĽS) až do 1. apríla 1943, keď právo organizovať brannú výchovu nakoniec získala armáda s podporou samotnej HSĽS.⁹ Po vyhlásení SR bol prijatý rad slovakizačných opatrení, ktorých cieľom bolo zvýšiť národné povedomie slovenských dôstojníkov a vojakov (nový pozdrav Na stráž!, úprava uniforiem, premenovanie českých názvov útvarov, poslovenčovanie maďarsky znejúcich mien, atď.).¹⁰

Slovakizačné snahy sa dotkli aj vojenskej hudby. Svedčí o tom list ministra národnej obrany generála Ferdinanda Čatloša z 5. augusta 1939. Píše v ňom o tom, že je potrebné, aby slovenská armáda spievala slovenské piesne, a preto Ministerstvo národnej obrany kúpilo od Matice slovenskej zborník slovenských ľudových piesní vhodných pre potreby cvičenia vojakov: „V slovenskej armáde spievajú sa rozmanité pochodové piesne, z nich mnohé nevyhovujúce svojím obsahom a často ani duchom času. Aby boli slovenskou armádou spievané len slovenské pochodové piesne, obsahom i formou bezvadné, MNO objednalo u správy Matice slovenskej v Turčianskom Svätom Martine potrebný počet brožúr, *Pochodové slovenské ľudové piesne*“, zostavené slovenským skladateľom Viliamom Fígušom Bystrým¹¹ a obsahujú 65 pochodových piesní. (...) MNO nariaďuje, aby pochodujúce oddiely vojska spievali výhradne piesne v tomto spevníčku obsažené. Veľmi vhodnými sú piesne číslo: 2, 3, 8, 10, 13, 15, 22, 23, 27, 28, 29, 31, 33, 37, 40, 44, 48, 50 a 51.“¹²

Z hľadiska obsahu prevažná väčšina týchto 19 odporúčaných pochodových piesní tematizuje erotický vzťah muža a ženy. V niektorých piesňach je téma vojny prítomná implicitne prostredníctvom detailov súčasti výzbroje, ale netvorí dominantnú významovú líniu, napríklad v piesni č. 3:

*Anička, Anička, ty si trucovitá,
kebyś bola moja,*

⁷ ČAPLOVIČ, Miloslav. Armáda a propaganda. In *Storočie propagandy: Slovensko v osídľach ideológií*. Bratislava : Academic Electronic Press, 2005, s. 95. ISBN 8088880645.

⁸ Tamže, s. 97-98.

⁹ BAKA, ref. 5, s. 159-160.

¹⁰ CSÉFALVAY, František. Branná moc v rokoch 1939 – 1945. In KAMENEC, Ivan *Slovensko v 20. storočí. Slovenská republika 1939 – 1945*. Bratislava : Veda, 2015, s. 309.

¹¹ Viliam Fíguš-Bystrý (1875 – 1937) bol hudobný skladateľ. Venoval sa salónnej hudobnej tvorbe, upravoval maďarské ľudové piesne pre spev a klavír, kurucké piesne a balady na historické námety. Na všetkých svojich pôsobiskách zbieral slovenské ľudové piesne. Pôsobil ako člen hudobnej sekcie umeleckého odboru Matice slovenskej. Podľa: VALENTOVIČ, Štefan, ed. *Slovenský biografický slovník: (od roku 833- do roku 1990)*. 2. zv., E-J. Martin : Matica slovenská, 1987, s. 84-85.

¹² VHA, f. Hlavné vojenské veliteľstvo, šk. 100, 106267. Prístupné cez elektronickú bádatelňu VHA na: «<http://ebadatelnava.vhu.sk/en/islandora/object/vha%3A121693>» (6. 5. 2018)

[:bola by si bitá.:]

*Za rok, za dve letá
bude z teba žena,
a ja budem nosiť, [:šabl'u i remená.:]*

*Šabl'u i remená,
boty viksované,
spomeň si, Anička, [:na mé milovanie.:]*

*Na mé milovanie,
na moju dobrotu,
že som k vám chodieval [:každičku sobotu.:]*¹³

V piesni sa uplatňuje sylabický verš založený na pravidelnom opakovaní určitého počtu slabík vo veršoch. Rýmy sú jednoduché a prízvukovo nepresné (trojslabičné *trucovitá*, dvojslabičné *bitá*, *letá*; *žena-remená*) či zvukovo nepresné (*viksované-milovanie*), čo je však v sylabickom verši legitímne. Sylabizmus je v prvom rade charakteristický pre ľudovú poéziu, ku ktorej môžeme zaradiť aj tento text. Z hľadiska umeleckej štruktúry identifikujeme v tomto texte výrazné využívanie syntaktického výrazového prostriedku, ktorým je paralelizmus. V piesni sa dosahuje opakovaním rovnakých i podobných vetných konštrukcií za sebou idúcich veršov (v úsekoch *bola by si bitá/ za rok, za dve letá/ šabl'u i remená/ na mé milovanie/ na moju dobrotu*). Funkcia paralelizmov spočíva jednak vo významovom umocňovaní daných tematických segmentov, no v neposlednom rade sa podieľa na rytme piesne, eufonickom tvarovaní a zároveň umožňuje jej ľahšie zapamätanie, čo sú všetko dôležité vlastnosti pri využití piesne pre potrebu udržiavania rytmu pri pochodovaní. Z hľadiska témy je však vojenská téma okrajová; symbolika je prítomná v odkazoch na šabl'u, náplecníky a vyleštené čižmy, celkovo však vytvára pozadie a umeleckú zámienku pre dominantnú tému ľúbostného citu a odlúčenie milencov, spomínanie na spoločne strávené chvíle.

Z uvedených 19 pochodových piesní, ktoré generál Čatloš primárne v citovanom liste označil za vhodné a vyhovujúce formou i obsahom, je vojenská pieseň (čiže text, kde je primárnou témou vojna) iba jedna – číslo 27:

*Keď ja pôjdem na tú vojnu kuruckú,
Pripášem si na ľavý bok šabličku
kuruckú, kuruckú, kuruckú,
šabličku, šabličku, šabličku.*

*Keď ma niekde na tej vojne zabijú,
zabijú, zabijú, zabijú,
potom plášťom červeným ma prikryjú,
prikryjú, prikryjú, prikryjú.*¹⁴

¹³ FIGUŠ-BYSTRÝ, Viliam. *Pochodové slovenské ľudové piesne. Pre potrebu vojska a telocvičných jednot.* Turčiansky Svätý Martin : Matica slovenská, 1934, s. 7.

¹⁴ FIGUŠ-BYSTRÝ, ref. 13, s. 27.

Zaujímavosťou je, že časť tejto piesne sa nachádza aj v próze slovenského autora obdobia romantizmu Sama Tomášika s názvom *Kuruci* (1876). Najznámejším textom tohto spisovateľa je však hymnická pieseň *Hej, Slováci*, ktorú „zložil ako odozvu na nerovné postavenie Slovákov v Uhorsku“.¹⁵ Ľudovému pôvodu zodpovedá použitý sylabický verš, v ktorom sa striedajú 9 a 11 slabičné verše. Dôležitú úlohu z hľadiska rytmickej a zvukovej výstavby zohráva opäť paralelizmus a ešte markantnejšie opakovanie slov: *kuruckú, šabličku, zabijú, prikryjú*. Spojenie motívu vojny a smrti je v piesni prítomné explicitne priamym pomenovaním a aj nepriamo prostredníctvom farebnej symboliky – plášťom červenej farby konotujúcej krv. Príznačný je v piesni významový posun v rámci striedaní aktivity a pasivity básnického subjektu, čo sa prejavuje v zmene subjektu deja: kým v prvej časti piesne je aktívnym činiteľom: (ja) *pôjdem, pripášem si*; v druhej časti sa kontrastne mení tento subjekt mení na objekt deja: *zabijú ma, prikryjú ma*, evokujúc tak stratu kontroly nad situáciou a pasivitu.

V spomínanom liste generála Čatloša sa uvádza, že „dobré sú ďalej piesne číslo: 11, 12, 14, 16, 19, 25, 30, 32, 35, 36, 38, 39, 42, 45, 46, 47, 49, 52, 55, 56, 59 a 63. Ostatné piesne sú nevhodné pre nepárny takt (-veľký rozsah-/. Doplnkový zoznam nových pochodových piesní vydáme neskôr. Nariadujem, aby bol cvičný spev pochodových piesní každý deň a len nacvičenú pieseň môže jednotka na pochode spievať.“¹⁶ Zo sekundárne vhodných 22 piesní sú vojenské len dve, zvyšné podobne ako tie v prvej časti odporúčanej časti tematizujú ľúbostný vzťah muža a ženy. Prvou vojenskou je č. 36:

*Na tej lúčke zelenej,
na tej lúčke zelenej,
Pri studienke zrubenej,
pri studienke zrubenej.*

*Stojí koník osedlaný,
na ňom Janík dorúbaný.
Prišla k nemu jeho mati,
začala ho nariekati.*

*Chod'te, mamko, preč odo mňa,
Roztrhne sa srdce vo mne,
roztrhne sa na tri kusy,
že sa vojna začať musí.¹⁷*

Pieseň, tak ako predchádzajúce, disponuje vlastnosťami ľudového sylabického verša; v prospech izosylabizmu svedčí stereotypnosť skladby z hľadiska rytmu. Na eufonickosti a tiež rytme sa podieľa využívanie deminutív (*lúčka, studienka, Janík, koník*), podobne ako tradičný prostriedok ľudovej poézie, ktorým je paralelizmus a opakovanie. Najvýraznejšie sú vo významovo exponovaných častiach textu: na začiatku, kde sa načrtáva priestor deja, a na konci, do ktorého je zasadené ideové jadro piesne. Zdôrazňuje sa paralelným zopakovaním konštrukcie s metaforou o roztrhnutí srdca zapríčineného smútkom spôsobeným vojnou. Aj v druhej piesni s vojenskou témou, *Prešporská*

¹⁵ VOJTECH, Miloslav. Tomášik Samo. In MIKULA, Valér. *Slovník slovenských spisovateľov*. Bratislava : Kalligram, 2005, s. 572.

¹⁶ Ref. 12

¹⁷ FIGUŠ-BYSTRÝ, ref. 13, s. 35-35.

*kasárňa maľovaná*¹⁸, je prítomný žiaľ, ktorý prežívajú nielen blízki odvedených vojakov, ale aj hlavný hrdina, ktorý v kasárni „*prežalostne plače, až sa tá kasárňa celá trasie*“. Celkovo možno povedať, že piesne v zborníku, ktoré v roku 1939 MNO objednalo pre potreby armády, spĺňali najmä požiadavky vhodnosti z hľadiska pochodového rytmu, v prospech čoho svedčia početne využívané umelecké jazykové prostriedky – opakovanie, paralelizmus syntaktických konštrukcií, stereotypnosť v počte slabík vo veršoch, deminutíva. Okrem rytmu spĺňa daný zborník piesní aj požiadavku slovacity, nakoľko ide o slovenské ľudové piesne. Témou väčšiny z nich však bol ľúbostný cit. Motívy vojny sa v nich objavovali buď ako sprievodné, ornamentálne prvky, či ako zámienka pre zvýraznenie momentov odlúčenia milencov a stroskotanie vzťahu. Téma vojny bola ústrednou len v zopár piesňach. „Problematické“ totiž pri nich je, že vojenské ľudové piesne „sú zväčša spomienkové, subjektívne opisujú útrapy vojny, čo dáva piesňam protivojnové zacielenie“.¹⁹ Obsahujú reminiscencie na vojnu – buď na odchod alebo návrat, pričom pri jednom aj druhom dominuje tragický tón. Básnický hrdina, hoci zdieľa osud mnohých mužov, nie je kolektívny a táto pozícia jedinca umožňuje sprostredkovanie subjektívneho prežívania znázorňovanej situácie, pričom toto prežívanie má väčšinou podobu smútku a plaču. Tieto piesne vznikali zväčša v obdobiach mieru ako umelecké ľudové reflexie dejinných udalostí a pre svoje baladické a tragické tóny nepodporujú schopnosť skladby mobilizovať kolektív. Azda aj preto medzi piesňami odporúčanými generálom Čatlošom dominujú ľúbostné piesne, ktoré sú často žartovného a veselého charakteru.

Vojaci spievajú

Potrebou disponovania publikáciami pochodových piesní sa Ministerstvo národnej obrany zaoberalo aj ďalších rokoch, v roku 1941 vydalo Ministerstvo ďalší piesňový zborník, v ktorom sa vo väčšej miere prejavila národná ideológia s dôrazom na nacionalistický princíp. Postupne sa začali čoraz viac v zborníkoch presadzovať piesne s explicitne vojenskými motívmi a militantným charakterom, zatiaľ čo ľudové piesne so svojím baladickým tónom budú v menšine. Súvisí to so skutočnosťou, že udalosti marca 1939 vyvolali v obyvateľoch pocity ohrozenia a strachu, ktoré však postupne prekryla radosť zo vzniku slovenského štátu. Väčšina obyvateľov prijala zásadnú štátoprávnú zmenu s nádejami a ako menšie zlo, východisko z krízy. Samotný fenomén štátnosti mal v spoločnosti mobilizačný efekt, pretože posilňoval národnú hrdosť. Prejavovalo sa to hlavne vo veľkom množstve verejných osláv a manifestácií, ktorými sa pripomínali udalosti a osobnosti nejakým spôsobom zapojené do štátotvorného procesu. Tieto oslavy sa podieľali na vytváraní nových historických mýtov (vyvrcholenie tisícročných túžob národa po vlastnom štáte, legenda o obnovení slovenskej štátnosti, ktorá mala mať svoje korene vo Veľkomoravskej ríši). Nová národná ideológia mala stať na troch pilieroch, ktorými boli: nacionalizmus, kresťanské učenie a stavovské zriadenie. Najvýraznejšie sa z nich realizoval práve nacionalistický princíp, pretože kresťanské princípy boli politickou praxou neustále kompromitované a stavovské zriadenie sa nerealovalo pre nesúhlas nacistov a odpor nemeckej menšiny na Slovensku,²⁰ zároveň sa pod to podpísala názorová

¹⁸ FIGUŠ-BYSTRÝ, ref. 13, s. 44-45.

¹⁹ Vojenské piesne. In BOTÍK, Ján. *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska*. 2. Bratislava : Veda, 1995, s. 312.

²⁰ KAMENEC, Ivan. Slovenská spoločnosť v rokoch 1939 – 1945. In KAMENEC, Ivan. *Slovensko v 20. storočí. Slovenská republika 1939 – 1945*. Bratislava : Veda, 2015, s. 183-185. ISBN 9788022413510.

nevyhranenost' vo vláde a medzi predstaviteľmi kompetentných záujmových inštitúcií, ktorí nedospeli k jasnej predstave ako by takáto prestavba spoločnosti mala vyzerat'. Dôležitým faktorom, ktorý komplikoval realizáciu väčších zmien do ekonomických štruktúr štátu, bolo tiež vypuknutie druhej svetovej vojny.

Autorom ďalšej knihy piesní s názvom *Vojaci spievajú* bol Teodor Hirner²¹. Môžeme v nej pozorovať zintenzívnenie prítomnosti nacionalistických motívov. Publikácia obsahuje 116 piesní a v porovnaní so spevníkom Figuša-Bystrého, ktoré si Ministerstvo objednalo v 1939, sa celkový charakter textov modifikoval v prospech intenzívnejšieho zastúpenia motívov z vojenského života, hoci treba povedať, že sú väčšinou prepletené s ľudostnou tematikou a piesni vyslovene vojenských je len 8. Medzi ne patrí napríklad pieseň *Pri Trenčianskej bráne*.

*Pri Trenčianskej bráne stoja kone vrané.
Vysadajú chlapci, vysadajú chlapci,
vysadajú na ne.*

*Keď na ne sadali, na Boha volali.
Bože nám pomáhaj, Bože nám pomáhaj
v našom bojení.*

*Bože nám pomáhaj aj Panna Mária,
aby prekvitala, aby prekvitala
Slovenská krajina.*

*Slovenská krajina od Dunaja k Tatrám.
Chráň Bože, našu zem, chráň, Bože, našu zem,
nedaj zahynúť nám.²²*

Táto pieseň je špecifická hneď z niekoľkých hľadísk. Prejavuje sa v nej nacionálnosť pri geografickom vymedzení slovenskej krajiny „od Dunaja k Tatrám“ – sú to dva geografické prvky najčastejšie používané na demonštráciu národnej identity. O symbolike Tatier píše Ľubomír Lipták: „Vstup Vysokých Tatier do národného ideového arzenálu vieme dosť dobre opísať. Neexistuje nejaká celoslovenská ľudová tradícia Tatier, na rozdiel napríklad od rieky Dunaj nejestvujú o nich ľudové piesne zo vzdialenejších oblastí. Kult Tatier sa intenzívne pestoval ako nástroj patriotickej agitácie od 40. rokov 19. storočia cez poéziu, piesne, literatúru, prostredníctvom názvov vlasteneckých spolkov a časopisov. (...) Kult Tatier vyvrcholil v rokoch vojny: pre politický režim Slovenskej republiky boli symbolom absolútnej slovenskosti, a to v jej radikálnej súdobej podobe. Tatry nachádzame v bojových piesňach fašistických organizácií, Tatry sú symbolom tvrdosti, rozhodnosti, nekompromisnosti.“²³

V piesni sa ďalej prejavuje religiozita pri básnických apostrofách adresovaných Bohu a Panne Márie a skutočnosť, že lyrický subjekt vystupuje v množnom čísle, čo podporuje

²¹ Teodor Hirner (1910 – 1975) bol hudobný skladateľ, v roku 1940 vymenovaný za kapelníka vojenskej hudby a hudobného referenta MNO. Od júna do septembra 1941 a od januára do mája 1943 pôsobil v poli ako veliteľ hudby pri ZD (Zaisťovacia divízia). Podľa: ZAŤKOVÁ, Jana. HIRNER, Teodor, PhDr. In CSÉFALVAY, František. *Vojenské osobnosti dejín Slovenska 1939 – 1945*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2013, s. 87-88. ISBN 978-80-89523-20-7.

²² HIRNER, Teodor. *Vojaci spievajú*. Bratislava : Ministerstvo národnej obrany, 1941, s. 6.

²³ Pozri: LIPTÁK, Ľubomír. *Symboly národa a symboly štátu*. In BARNOVSKÝ, Michal. *Mýty naše slovenské*. Bratislava : Premedia, 2003, nie 2013, s. 54-55. ISBN 9788081590269.

ideu kolektívnosti a jednoty. Tieto tri prvky, nacionálnosť, religiozita a jednota, sa v uvedenej ľudovej piesni realizujú v subtilnej podobe; neskôr budú dominantnými vlastnosťami autorských piesní, ktoré vznikli v období Slovenskej republiky.

V uvedenom novšom zborníku Teodora Hirnera z roku 1941 sú okrem ľudových aj dve autorské piesne. Príznačné pre ne je, že sa v nich spájajú umelecké prostriedky participujúce na pochodovom rytme spolu s explicitne vojenskou tematikou.

Oravský pochod pechoty generála Ferdinanda Čatloša

Text: npor. Kabzán

Hudba: npor. Hirner

Tvrdí jak z ocele kráčame vpred,
pod našim krokom trasie sa svet;
neznáme prekážky a odpor storaký
rozlámu granáty a naše bodáky.

Vypäté prsia, zaťatá päť,
za národ, za vlasť, za chlapeckú česť!
Za slávu pradedov, za otcov reč,
nesieme vrahovi oheň a meč!

Rýchli sme ako hrom, všade sme prví,
výložky sfarbené vo vlastnej krvi;
voláme, voláme v boj odhodlaní:
hurá, sme pechota kráľovná zbraní.²⁴

V tejto piesni už nevystupuje ako lyrický hrdina jednotlivec. Ústredné postavenie má kolektív, pričom toto využitie plurálu zdôrazňuje ideu jednoty skupiny. Kým v ľudových piesňach subjektívne prežívanú skutočnosť sprostredkúva jedinec; v tomto texte už môžeme identifikovať v štruktúre zámer autora mobilizovať adresáta, podporiť piesňou spolupatričnosť a smelosť. Nálada piesne je radostná až agresívna, prejavuje sa v obraznosti zdôrazňujúcej bojovný charakter kolektívu: v metafore privolávania boja (*nesieme vrahovi oheň a meč*), v prirovnaniach (*tvrdí jak z ocele, rýchli ako hrom*), v obraze ťažkého, pochodového kroku, v symbolike gest (*vypäté prsia, zaťatá päť*) i zbraní (*granáty, bodáky*). Rytmickosť piesne vychádza z jednoduchej stavby textu: rovnoslabničnosť, verše so združeným rýmom, syntaktické opakovania a elipsy.

Autonomistické piesne a pochody, Takto si my spievame, Pochody slobodného Slovenska

Jedným z najdôležitejších mocenských nástrojov režimu SR sa stala fašizoidná branná organizácia Hlinkova garda (HG), prostredníctvom ktorej mohla HSĽS ovládnuť politický priestor a militarizovať spoločnosť. Po 6. októbri 1938, keď bola vyhlásená autonómia, nastal na Slovensku rýchly rozpad demokracie. V dôsledku oslabenia republiky po Mníchove sa k moci dostala Hlinkova slovenská ľudová strana (HSĽS), ktorá začala budovať režim jednej politickej strany.²⁵ „V plánoch ľudáckych predstaviteľov HG

²⁴ HIRNER, ref. 22, s. 114-115.

²⁵ BAKA, Igor. Vznik, organizácia a činnosť Hlinkovej mládeže v rokoch 1938 – 1940. In

figurovala ako nositeľka jednotnej ideológie. Jej úlohou bolo prevychovať slovenský národ, a to v duchu ideológie ľudáctva, vodcovského princípu a politickej línie vládnucej štátostранy. Dôležitú úlohu v tomto procese mala zohrávať branná výchova, ktorej ideály ľudáci prispôbili potrebe šíriť bojovný militarizmus ako prostriedok na dosiahnutie jednoty národa.²⁶ Významné miesto pri plnení týchto cieľov zastávala hmotná a nehmotná politická symbolika. Do prvej kategórie hmotných symbolov patrí symbolizovanie označujúci príslušnosť členov a sympatizantov k hnutiu, ktorý sa používa sa aj v písomnostiach, legitímáciách, na plagátoch, atď., ďalej rovnošata, rukávové pásky, pečať, vlajka a ďalšie propagačné predmety. Do druhej kategórie nehmotnej symboliky predstavujúcej súhrn ideových, ideologických a propagandistických textov zaradíme pozdrav, heslo, prisahu, stanovy, oficiálnu hymnu politickej strany a stranícke a spolkové piesne, pochodové piesne a pochody, ktoré majú symbolickú a mobilizujúcu hodnotu v samostatnej podobe textu (napr. propagačné pohľadnice rozdávané napr. v rámci predvolebnej kampane), v čistej spievanej vokálnej podobe, vo vokálno-inštrumentálnej podobe a v podobe inštrumentálnej (napr. ako štylizovaný pochod).²⁷ Emocionálny účinok hudby ako jedného z prostriedkov propagandy, možnosti jej použitia pri aktivitách smerujúcich k spoločenskému akceptovaniu nacionálnej ideológie a stotožneniu sa obyvateľov s cieľmi vlády si predstavitelia HG dobre uvedomovali. Svedčí o tom fakt, že „hlavné veliteľstvo HG (HV HG) vydalo už v decembri 1938 rozkaz, na základe ktorého sa mali referenti propagandy postarať o to, aby sa na vyučovaní zaviedol pravidelný nácvik národných piesní a pochodov“.²⁸

Súčasťou Hlinkovej gardy sa stala Hlinkova mládež na základe organizačného rozkazu č. 5 z 15. decembra 1938²⁹. V tomto období sa v nej mali sústrediť len chlapci vo veku 6 – 18 rokov, s organizovaním dievčat sa začalo až neskôr. Predmetom výchovy v HM bolo vychovať novú, nacionálne orientovanú generáciu na základe vodcovského princípu, čiže cieľom bola indoktrinácia mládeže v duchu štátnej a štátnej ideológie HSLS.³⁰ „Na akcie 'vojenského' typu deti neúnavne vyzývala aj propaganda šírená nielen priamymi výzvami (Vlčatá, dokážte, že budete dobrými vojakmi Slovenskej republiky), ale aj cez detské básničky a pochodové pesničky, často spájané do dramatických pásiem, určených na nácvik verejných vystúpení.“³¹

Obidve organizácie v období formovania režimu napomáhali jeho konsolidácii. V rokoch 1939 – 1941 boli publikované nasledujúce tituly: cyklus *Autonomistické piesne a pochody Hlinkovej gardy* (1939), spevník Hlinkovej mládeže *Takto si my spievame* (1940), v roku 1941 kniha piesní pod vedením Františka Chmelára s názvom *Pochody slobodného Slovenska*, ktorú schválilo Ministerstvo školstva, HV HG a HV HM³².

Vojenská história, roč. 8, 2004, č. 3, s. 21. ISSN 1335-3314.

²⁶ BAKA, Igor. Spolupráca a vzťahy medzi Hlinkovou gardou a Slovenskou armádou (1939 – 1941). In *Vojenská história*, roč. 6, 2002, č. 1, s. 111. ISSN 1335-3314.

²⁷ KARPÁTY, Vojtech. Symbolika Hlinkovej gardy. In *Pamäť národa*, roč. 7, 2012, č. 4, s. 3-5. ISSN 1336-6297.

²⁸ BAKA, ref. 25, s. 23.

²⁹ HG a HM boli neskôr rozdelené zákonom o HG zo 4. júla 1940. Slovenský zákonník 1940, zákon 166 Sl. z.

³⁰ BAKA, ref. 25, s. 22.

³¹ ZAVACKÁ, Marina. Hrdinské vlčatá – oficiálne detské vzory rokov 1939 – 1944. In PEŠEK, Jan. *Kapitolami najnovších slovenských dejín*. Bratislava : Prodama, 2006, s. 39. ISSN 1336-6297.

³² Knihu schválilo Ministerstvo školstva a národnej osvety zo dňa 3. januára 1941, č. 27/41-prez. ako vyučovaciu pomôcku pre národné, stredné a odbor. školy s vyučovacou rečou slovenskou, Hlavné veliteľstvo HG, 11. decembra 1940 pod číslom 8631/I. soc. odd. 1940, Hlavné veliteľstvo HM, dňa 13. decembra 1940 pod č. 15106.prop.-40.

Pre texty týchto piesní je príznačné, že sa v nich objavuje idea nového sveta, nového života. Budúcnosť je vykresľovaná ako pozemský raj, v ktorom nastane spravodlivosť a budú v ňom odškodnené všetky krivdy minulosti. Naznačuje sa v nich viera v nové usporiadanie Európy, v čom môžeme medzi riadkami čítať nádej v revíziu hraníc v prospech Slovenska. Jeho súčasnú územnú situáciu v piesňach pomenúva v inotajoch ako: „*Trhali nám kusy tela, národ sa však neľaká, ešte príde doba skvelá, dupne noha Slováka,*“³³ „*Musíme rodných bratov brániť, smutný je ich deň, vrátiť čo im patrí je náš svätý cieľ,*“³⁴ „*Čo nám teraz vzali, to nám zase vrátia, prídem si pre vás, drahí naši bratia!*“³⁵

„Nový svet“, čiže nové územné usporiadanie, sa má uskutočniť radikálnym spôsobom prostredníctvom zbraní. Táto túžba po zmene je vyjadrovaná tradičným, až konzervatívnym básnickým jazykom. Celkovo je pre piesne typické používanie knižných slov, poetizmov a archaizmov ako *búra, kvil'ba, plá, plemä, mlad', hor'*, inverzného slovosledu (v *ocelovej piesni orla dnes nech oslávi bohatiera generála nám Štefánika*³⁶) a genitívnych metafor. Z verzologického hľadiska sú najčastejšie využívané formy ľudovej poézie; jej základným vlastnosťami sme sa venovali v predchádzajúcej podkapitole (rovnoslabičnosť, združený rým, opakovanie).

Tieto dva aspekty: ilúzia patiny, tradičnosti vytváraná poetizmami, prevráteným slovosledom, ošúchaným pôdorysom genitívnej metafory a ľudovosť veršovej formy v sebe spájajú pátos a jednoduchosť. Piesne sú zámerne ľahko zrozumiteľné, emocionálne vypäto ladené a dobre zapamätateľné, prosté, umelecky až primitívne, čo ich tvorcovia nijako neskrývali: „*Nie sú to nijaké svetoborné skladby, ktoré by si robili veľkú náročnosť,*“³⁷ píše v úvode zostavovateľ zborníka piesní HM, Jozef Hlavatý Šaľan. Dôležitá nebola estetická kvalita piesní, ale ich účel: „*Spev musí byť vždy disciplinovaný. Na povel, na rozkaz. Ale pri tom zo srdca, ako sa slovenským chlapcom patrí.*“³⁸

Utilitárny je aj selektívny výber a tematizácia historických udalostí a osobností. Frekventované boli veľkomoravské asociácie kreované ako kontinuita súčasnosti a „zlatého veku Slovákov“, spomína sa Rastislav i Svätopluk v role slovenských kniežat, ako aj postavy Cyrila a Metoda, ktorých funkcia spočívala v spájaní asociácií národných i náboženských, čím sa rozvíja idea tisícročnej kontinuity existencie slovenského národa: „*Naša zem je tá, tisícročná mati, praotcov kosti ležia v nej a prach, nad nami bdejú Cyril-Metod svätí, minulosť našu nezaráža pach.*“³⁹ Tento časový úsek sa využíva aj ako metafora; po tisíc rokoch „poroby“ nastáva čas „prebudenia“, „zmŕtvychvstania“, existencia SR je interpretovaná ako dôsledok priamej cieľavedomej emancipačnej snahy vytvoriť vlastný štát: „*Tisíc rokov sme čakali, z hrobu kľatby kým sme vstali,*“⁴⁰ „*Hľa po borbe tisícročnej prišla chvíľa radostná, bo Slováci krivdami bitý k skutkom*

³³ CHMELÁR, František. *Pochody slobodného Slovenska*. Modra : T. Mesík, 1941, s. 36.

³⁴ KAUSITZ, Otto. Hor' sa junač! In STOŽICKÝ, Jan. *Autonomistické piesne a pochody Hlinkovej gardy*. Bratislava : Jan Stožický, 1939, s. 10.

³⁵ FLÖGL, Arnold. Čo nám vzali, to nám vrátia! In STOŽICKÝ, Jan. *Autonomistické piesne a pochody Hlinkovej gardy*. Bratislava : Jan Stožický, 1939, s. 14.

³⁶ LIPTÁKOVÁ, Anna. Letka HM. In CHMELÁR, František. *Pochody slobodného Slovenska*. Modra : T. Mesík, 1941, s. 67.

³⁷ ŠAĽAN, Jozef Hlavatý. *Takto si my spievame: spevník Hlinkovej mládeže*. Bratislava : Družstvo Hlinkovej mládeže, 1940, s. 5.

³⁸ Tamže, s. 6.

³⁹ ŽARNOV, Andrej. Slovenské ráno. In CHMELÁR, František. *Pochody slobodného Slovenska*. Modra : T. Mesík, 1941, s. 19.

⁴⁰ CHMELKO, Vojtech. Cesta naspäť nemožná... In CHMELÁR, František. *Pochody slobodného Slovenska*. Modra : T. Mesík, 1941, s. 16.

*zbudil sa zo sna,*⁴¹ „Kto si vlast' sám neobráni, nie je hoden slobody. Tisíc rokov bola poddaným, dnes si už pánom sám sebe, nikto ti nič neuberá, žiješ na svojom chlebe.“⁴² Ako píše Ivan Kamenec, „účelovú legendu“ o vzniku štátu ako prirodzené vyústenie štátoprávných snáh slovenského národa „prvýkrát oficiálne a verejne sformuloval Jozef Tiso už vo svojom večernom rozhlasovom prejave 14. marca 1939, keď konštatoval, že, štát sa zrodil z politickej vôle slovenského národa vládnúť sám nad sebou“. Citovaná myšlienka, ktorá nezodpovedala existujúcemu stavu, sa v nasledujúcich šiestich rokoch nespočetnekrát opakovala v najrôznejších podobách a stala sa hlavným ideologickým, resp. propagandistickým pilierom zdôvodňovania existencie Slovenskej republiky.⁴³

Ďalej sa v textoch často spomínajú aktéri slovenského národného obrodzenia, najčastejšie postava Ľudovíta Štúra a jeho až do ošúchania parafrázovaný výrok „naspäť cesta nemožná, napred sa ísť musí,“ ale aj odkazy na známe diela slovenských romantických básnikov, napríklad na Chalupkovu báseň *Mor ho v piesni Raz, dva, tri: „Mor, vraha len mor a hnevom zahor!“*⁴⁴ V neposlednom rade sa v piesňach vyskytujú aj alúzie na Jánošíka aj jeho „boji proti pánom“, čím sa vytvára paralela k boju proti „cudzím pánom“ – Čechom, Maďarom či Židom.

Boj je vo všeobecnosti leitmotívom všetkých týchto piesní. Býva zásadne prezentovaný ako obrana, nevyhnutný dôsledok napadnutia nepriateľom vonkajším alebo vnútorným. Ako píše Ľubomír Lipták, počas druhej svetovej vojny sa pozornosť „venovala aj propagande a formulovaniu vojnových cieľov. Starobylá metóda prezentovania vlastnej pozície ako výlučne obrannej a nepriateľa ako bezohľadného agresora, ktorého niekedy treba predísť, dosiahla virtuózne podoby. V prvej vojne ešte kde-tu prebleskovala myšlienka, zrodená v časoch, keď vojny viedli armády a nie národy, podľa ktorej vojna je síce nie bežný, ale predsa len akosi, normálny spôsob riešenia konfliktov. Po skúsenostiach z prvej vojny boli takéto názory aspoň v európskej oblasti v propagande vylúčené: všetci sa iba bránili.“⁴⁵ V skutočnosti však mala obranný charakter len tzv. malá vojna v marci 1939, do ďalších vojnových aktivít sa SR zapojila po boku Nemecka ako agresor: v septembri 1939 sa pripojila k nemeckému útoku na Poľsko, v júni 1941 začala slovenská armáda operácie na východnom fronte a v decembri 1941 SR vyhlásila vojnu USA a Veľkej Británii.

Výzvy brániť, strážiť, chrániť vlast' a bojovať proti „otrokárom“ a vo všeobecnosti cudzím elementom v piesňach vytvárajú pocit ohrozenia, ktorý je „základným predpokladom militarizácie spoločnosti“.⁴⁶ Tá býva sprievodným javom opatrení spojených s realizáciou obranných funkcií štátu, spočívajúcej v ochrane územnej celistvosti a štátnej suverenity s využitím vojenských, ekonomických, politických i kultúrnych prostriedkov. Je jedným zo spôsobov ovládania spoločnosti, najmä v časoch obáv z vonkajšieho ohrozenia a vnútorných kríz a bol dôležitým prvkom vyvierajúcim zo samotnej podstaty režimu 1939 – 1945. Rástol úmerne s jeho fašizáciou režimu, pre upevnenie ktorého bola

⁴¹ FEVJAK, Matej. Pieseň veľkých a malých Háemistov. In CHMELÁR, František. *Pochody slobodného Slovenska*. Modra : T. Mesík, 1941, s. 55.

⁴² CHMELKO, Vojtech. Za tú našu slovenčinu. In CHMELÁR, František. *Pochody slobodného Slovenska*. Modra : T. Mesík, 1941, s. 28-29.

⁴³ KAMENEC, Ivan. Slovenská republika 1939 – 1945 a jej mýty. In BARNOVSKÝ, Michal. *Mýty naše slovenské*. Bratislava : Premedia, 2013, s. 182.

⁴⁴ SCHNEIDER-TRNAVSKÝ, Mikuláš. Raz, dva, tri. In CHMELÁR, František. *Pochody slobodného Slovenska*. Modra : T. Mesík, 1941, s. 31.

⁴⁵ LIPTÁK, Ľubomír. *Storočie dlhšie ako sto rokov*. Bratislava : Kalligram, 2011, s. 92. ISBN 9788081015212.

⁴⁶ BAKA, ref. 26, s. 119.

v tomto období „dôležitá propaganda všetkých dôležitých krokov novej vlády. Ľudácka propaganda v sebe od začiatku implikovala tiež potrebu ovládnuť myslenie občana. Ako príklad možno uviesť psychologickú mobilizáciu ako prostriedok masovej militarizácie spoločnosti podľa vzoru fašistických, autoritárskych a totalitných režimov.“⁴⁷ Príkladom piesne použitej pri obhajovaní krokov vlády je pieseň *Pod slovenskou zástavou*, ktorá sa objavila aj v propagandistickom filme *Od Tatier po Azovské more* spoločnosti Nástup⁴⁸. Cieľom filmu bolo prezentovať úspech Slovenskej armády na východnom fronte od vypovedania vojny Sovietskemu zväzu v roku 1941. Produkcia Nástupu a výber tém boli podriadené Úradu propagandy, s ktorým spolupracovali slovenskí umelci už počas vojny proti Poľsku – nariadením šéfa Úradu propagandy Alexandra Macha z 28. augusta mal do Viedne okamžite vycestovať hudobný skladateľ Alexander Moyzes, kde mal spolu s miestnym orchestrom nahráť pochody národných piesní⁴⁹.

Záver

V období existencie SR vzniklo množstvo nových piesní, v ktorých vojna tvorí významové centrum prispôsobujúce si všetky ostatné významy. Prejavuje sa v konštantných symboloch ohňa, krvi, rodu, pásti, hromu. Oheň býva zástupným obrazom vojny, no aj evokáciou vysokého bojového nasadenia mužov („v srdci oheň, v ruke meč, to jediná naša reč“⁵⁰) so zdôrazňovaním služby národu, „čo sa však veľmi ľahko zamieňalo s lojalitou k novému, fašizujúcemu štátu alebo sklízavalo k presvedčaniu osvojiť si túto lojalitu“.⁵¹ Lojalita mala byť pritom absolútna, vychádzajúca z idey, že „najvyššie dobro pre človeka predstavuje život nekonečného sebaobetovania, prežitý v totálnej a militantnej oddanosti národnému štátu“.⁵²

Dôvody tohto panmilitarizmu neboli umelecké, ale politické. Piesne sa nevyznačujú umeleckou kultivovanosťou, ale skôr poplatnosťou ideologickej doktríny. Svedčí o tom jednotvárnosť spájajúca jednoduchosť, až primitívnosť formy a permanentné zrkadlenie základných ideových pilierov režimu: národnosť, religiozita, jednota. Idea služby národu sa pritom transformuje na úplnú subordináciu záujmom štátu, apel na zjednotenie národa má radikálnu podobu príznačnú pre autoritárske režimy („jeden národ, jedna zem a jeden vodca nás“⁵³). Religiozita zapadala „do postupného prieniku bojovného

⁴⁷ BAKA, ref. 4, s. 85.

⁴⁸ Pôsobila v rokoch 1938 – 1945, vyrobila vyše tristo zvukových týždenníkov Nástup, ktoré sa v kinách premietali pred celovečerným hraným filmom. Mali približne 12 minút, pozostávali z prevzatých a niekoľkých pôvodných častí. Prevzaté časti dodávala spoločnosť Deutsche Wochenschau alebo Europa Wochenschau a išlo v nich o štandardné vojenské spravodajstvo s cieľným zobrazovaním „heroických“ výkonov Wehrmachtu, Luftwafe či Kriegsmarine na fronte. Pôvodné domáce časti zabezpečovali filmári združení okolo Nástupu, väčšinou išlo o zachytenie domácich politicky a spoločensky významných udalostí. Ďalej Nástup vydával filmové mesačníky Lúč zväčša s etnografickým zameraním, vytvoril niekoľko krátkometrážnych filmov a dlhometrážny film *Od Tatier po Azovské more*. CIEL, Martin. *Film a politika: ideológia a propaganda v slovenskom filme 1939-1989*. Bratislava : Občianske združenie Vlna, 2017, s. 27-44. ISBN 9788089550289.

⁴⁹ Blížšie pozri BAKA, Igor. *Slovenská republika a nacistická agresia proti Poľsku*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2006, s. 60-61. ISBN 8096937510.

⁵⁰ HREBENÁR, Róbert. Verní sebe, svorne napred. In CHMELÁR, František. *Pochody slobodného Slovenska*. Modra : T. Mesík, 1941, s. 16.

⁵¹ CIEL, ref. 48, s. 22.

⁵² BAKA, ref. 4, s. 87.

⁵³ JARIABEK, Ondriš. Za nami... In CHMELÁR, František. *Pochody slobodného Slovenska*.

klerikalizmu a katolicizmu do všetkých oblastí verejného života SR. Sledovalo však v praxi elimináciu čs. výchovy a českého liberalizmu, ktorých pôsobeniu bol počas služby v bývalej čs. armáde vystavený nielen základ dôstojníckeho zboru, ale i väčšina obyvateľstva, podliehajúca brannej povinnosti.⁵⁴

Nástup gardistických piesní koinciduje s nárastom militarizácie spoločnosti a je zároveň jeho súčasťou. Základný tematický repertoár je spätý s vojnou – boj, víťazstvo, bitka, nepriateľ. Násilie je legitimizované, až žiadané: „*Udri! Udri! Smelo sa bor! (...) Do boja, do boja, strieľaj, rúbaj,*“⁵⁵ „*Na stráž, za naše práva, zhubiť, zdeptať, pokoriť vraha.*“⁵⁶ „*A keď nám zatrúbi do ostrého boja, vrahom hlavy zrazí karabína moja.*“⁵⁷ Neustále sa rétoricky evokujú minulé boje tvoriace paralelu k aktuálnym bojom a invokovanie budúcich. Pre texty je charakteristické aj zjednodušovanie kritérií na najelementárnejšiu úroveň: naše-cudzie, dobré-zlé. Utopistickým prvkom je „nový svet“ reprezentujúci budúce „spravodlivé“ usporiadanie Európy s ohľadom na revizionistické požiadavky (najmä voči Maďarsku), ktorých tón udávali predovšetkým radikálne kruhy v rámci HSLS.

V rokoch 1934 – 1941 môžeme v analyzovaných publikáciách pozorovať nárast nacionalistických tendencií a postupne nahradenie ľudových piesní baladického či ľudostného veselého rázu piesňami obsahujúcimi základné idey dobovej propagandy. Oblasť skúmaných piesní predstavuje aj priesečník spolupráce armády SR a HG, ktorých vzťah bol komplikovaný a problematický, no mali „spoločný podiel na šírení bojového militarizmu, a to prostredníctvom myšlienok brannosti zneužitých pre potreby ľudáckej nacionalnej ideológie. Tomuto účelu slúžili nespočetné ľudácke mítingy, manifestácie, vojenské oslavy, športové akcie atď., ktoré dotvárali každodenný kolorit vtedajšieho Slovenska a ktoré sa nezaobišli bez slávnostného nástupu a pochodu, jednotlivých šíkov vojska a Hlinkovej gardy“.⁵⁸

Ako sme už spomenuli v úvode štúdie, našou východiskovou hypotézou bol subjektívne ladený predpoklad o prevahe folklórnych vojenských piesní pesimistického ladenia nad autorskými vojenskými piesňami mobilizujúceho charakteru. Zozbieraný materiál však svedčí o tom, že v období SR vzniklo aj veľké množstvo práve druhého typu piesní, pričom ich pre svoje potreby oficiálne schvaľovali inštitúcie disponujúce veľkým ideologickým vplyvom na spoločnosť: Ministerstvo národnej obrany, Ministerstvo školstva a národnej osvety, Hlavné veliteľstvo Hlinkovej gardy i Hlinkovej mládeže.

Tieto piesne sa však natoľko neudomácnili v ľudovej pamäti; keďže ľudáci vojnu prehrali, nevytvorila sa tradícia, ktorá by bola ďalej napájaná z oficiálnych miest. Nacionalizmus, ktorý bol hybnou silou tejto tvorby, bol neskôr potlačený internacionalizmom a piesne sa postupne vytratili z kultúrnej pamäti. Dnes sú už len papierovým svedectvom, jedným z kamienkov mozaiky režimu vojnového SR.

Modra : T. Mesík, 1941, s. 64.

⁵⁴ ŠIMUNIČ, Pavel. Slovenská armáda a spoločnosť (1939 – 1944). In CSÉFALVAY, František. *Slovensko a druhá svetová vojna*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2000, s. 186.

⁵⁵ SCHNEIDER-TRNAVSKÝ, Mikuláš. Raz, dva, tri. In CHMELÁR, František. *Pochody slobodného Slovenska*. Modra : T. Mesík, 1941, s. 31.

⁵⁶ ČIERNY, Andrej. Heslo. In ŠALAN, Jozef Hlavatý: *Takto si my spievame: spevník Hlinkovej mládeže*. Bratislava : Družstvo Hlinkovej mládeže, 1940, s. 10.

⁵⁷ JEVJAK, Matej. Keď vlasť zavolá. In ŠALAN, Jozef Hlavatý: *Takto si my spievame: spevník Hlinkovej mládeže*. Bratislava : Družstvo Hlinkovej mládeže, 1940, s. 54.

⁵⁸ BAKA, ref. 26, s. 114.

Zoznam použitej literatúry:

Pramene

FIGUŠ-BYSTRÝ, Viliam. *Pochodové slovenské ľudové piesne. Pre potrebu vojska a telocvičných jednot.* Turčiansky Svätý Martin : Matica slov, 1934. 50 s.

CHMELÁR, František. *Pochody slobodného Slovenska.* Modra : T. Mesík, 1941. 75 s.

HIRNER, Teodor. *Vojaci spievajú.* Bratislava : Ministerstvo národnej obrany, 1941. 120 s.

STOŽICKÝ, Ján. *Autonomistické piesne a pochody Hlinkovej gardy.* Bratislava : Ján Stožický, 1939, 15 s.

ŠALAN, Jozef Hlavatý: *Takto si my spievame: spevník Hlinkovej mládeže.* Bratislava : Družstvo Hlinkovej mládeže, 1940, 64 s.

VHA, f. Hlavné vojenské veliteľstvo, šk. 100, 106267. Prístupné cez elektronickú bádateľňu VHA na: «<http://ebadatelnavha.vhu.sk/en/islandora/object/vha%3A121693>» (6. 5. 2018)

Sekundárna literatúra:

BAKA, Igor. Spolupráca a vzťahy medzi Hlinkovou gardou a Slovenskou armádou (1939 – 1941). In *Vojenská história*, roč. 6, 2002, č. 1, s. 110-22. ISSN 1335-3314.

BAKA, Igor. Vznik, organizácia a činnosť Hlinkovej mládeže v rokoch 1938 – 1940. In *Vojenská história*, roč. 8, 2004, č. 3, s. 21 – 40. ISSN 1335-3314.

BAKA, Igor. *Slovenská republika a nacistická agresia proti Poľsku.* Bratislava : Vojenský historický ústav, 2006. 191 s. ISBN 8096937510.

BAKA, Igor. Branná výchova v réžii ministerstva národnej obrany v rokoch 1943 – 1944. In *Život v Slovenskej republike. IX, Slovenská republika 1939-1945 očami mladých historikov.* Bratislava : Ústav pamäti národa, 2010, s. 159-173. ISBN 9788089335374.

BAKA, Igor. *Politický systém a režim Slovenskej republiky v rokoch 1939 - 1940.* Bratislava : Vojenský historický ústav v Bratislave, 2010. 322 s. ISBN 9788096937592.

BOTÍK, Ján, ed. *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska. 2.* Bratislava : Veda, 1995. 418 s. ISBN 8022402354.

BYSTRICKÝ, Valerián. Bolševizmus verzus fašizmus. In *Storočie propagandy: Slovensko v osídlach ideológií.* Bratislava : Academic Electronic Press, 2005, s. 31-42. ISBN 8088880645.

CIEL, Martin. *Film a politika: ideológia a propaganda v slovenskom filme 1939-1989.* Bratislava : Občianske združenie Vlana, 2017. 146 s. ISBN 9788089550289.

CSÉFALVAY, František. Branná moc v rokoch 1939 – 1945. In KAMENEC, Ivan, HRADSKÁ, Katarína a ARPÁŠ, Róbert. *Slovensko v 20. storočí*. Slovenská republika 1939 – 1945. Bratislava : Veda, 2015, s. 305-345. ISBN 9788022413510.

ČAPLOVIČ, Miloslav. Armáda a propaganda. In *Storočie propagandy: Slovensko v osídľach ideológií*. Bratislava : Academic Electronic Press, 2005, s. 95-102. ISBN 8088880645.

DANGL, Vojtech. Slovensko vo vojnách. In BURLASOVÁ, Soňa. *Vojenské a regrútske piesne*. Bratislava : Veda, 1991, s. 16-25. ISBN 8022400955.

KAMENEC, Ivan. Slovenská republika 1939 – 1945 a jej mýty. In BARNOVSKÝ, Michal. *Mýty naše slovenské*. Bratislava : Premedia, 2013, s. 181-189. ISBN 9788081590269.

KAMENEC, Ivan. Slovenská spoločnosť v rokoch 1939 – 1945. In KAMENEC, Ivan, HRADSKÁ, Katarína a ARPÁŠ, Róbert. *Slovensko v 20. storočí*. Slovenská republika 1939 – 1945. Bratislava : Veda, 2015, s. 153-182. ISBN 9788022413510.

KARPÁTY, Vojtech. Symbolika Hlinkovej gardy. In *Pamäť národa*, roč. 7, 2012, č. 4, s. 3- 24. ISSN 1336-6297.

LIPTÁK, Ľubomír. *Storočie dlhšie ako sto rokov*. Bratislava : Kalligram, 2011. 294 s. ISBN 9788081015212.

LIPTÁK, Ľubomír. Symboly národa a symboly štátu. In BARNOVSKÝ, Michal. *Mýty naše slovenské*. Bratislava : Premedia, 2003, s. 51-60. ISBN 9788081590269.

ŠIMUNIČ, Pavel. Slovenská armáda a spoločnosť (1939 – 1944). In CSÉFALVAY, František. *Slovensko a druhá svetová vojna*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2000, s. 181-190.

ŠKLOVSKIJ, Viktor. Beregites muzyki. In: *Za 60 let. Raboty o kino*. Moskva : Isskustvo, 1985, s. 122-124.

VALENTOVIČ, Štefan, ed. *Slovenský biografický slovník: (od roku 833- do roku 1990)*. 2. zv., E-J. Martin : Matica slovenská, 1987, 589 s.

VOJTECH, Miloslav. Tomášik Samo. In MIKULA, Valér. *Slovník slovenských spisovateľov*. Bratislava : Kalligram, 2005, s. 572-573. ISBN 8071498017.

ZAŤKOVÁ, Jana. HIRNER, Teodor, PhDr. In CSÉFALVAY, František. *Vojenské osobnosti dejín Slovenska 1939 – 1945*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2013, s. 87-88. ISBN 9788089523276.

ZAVACKÁ, Marína: Hrdinské vlčatá – oficiálne detské vzory rokov 1939 – 1944. In

PEŠEK, Jan. *Kapitolami najnovších slovenských dejín: k 70. narodeninám PhDr. Michala Barnovského, DrSc.* Bratislava : Prodama, 2006, s. 33-41. ISSN 1336-6297.

Príloha

Prvý okruh textov z cyklu *Autonomistické piesne a pochody Hlinkovej gardy* uverejňujeme v plnom rozsahu ôsmich piesní, pripájame k nim aj dve piesne, ktoré Ústredné nakladateľstvo slovenskej hudby pod vedením Jána Stožického vydalo v samostatnej podobe: (*Pod slovenským nebom; Kamaráti, na stráž; Slováci, stojte na chotári; Ej, chlapci spod Tatier!; Hor'sa, junač; Nech žije sloboda slovenského národa!; Čo nám vzali, to nám vrátiť!; Kolo Tatier čierňava + Poštovní gardisti, na stráž a Spomienka strateným.*)

Druhú časť prílohy tvorí výber 18 textov z publikácie *Pochody slobodného Slovenska: Hoj vlast' moja; Hej, Slováci; Slávnostný pochod HG; Za Boha a za národ; Verní sebe svorne napred; Cesta naspäť nemožná; Slovenské ráno; Nad Tatrami; Slováci, napred!; Gardisti, stojíme na stráž!; Nech žije vlast'; Pod slovenskou zástavou!; Za tú našu slovenčinu; Zneje nášho rodu sláva; Raz, dva, tri; To je rodobrana; Napred a Smelú pieseň.*

Do tretej časti sme zaradili ukážky z knihy piesní Hlinkovej mládeže – *Takto si my spievame*, na ilustráciu sme vybrali 9 textov: *Heslo; Modlitba; Slovenská modlitba; Pri vatre; Na stráž; Pochod Hlinkovej mládeže; Na stráž, orli!; Pochod junákov a Pochod letcov.*

Z jazykového hľadiska sú prispôsobené súčasnej kodifikačnej norme slovenčiny, ide o gramatické úpravy v prípadoch ako: Sídeme → zídeme, zaúčinkovali → zaúčinkovali, složené → zložené, umreme → umrieme, na krýdlach → na krídlach, a pod.

AUTONOMISTICKÉ PIESNE A POCHODY HLINKOVEJ GARDY

NAKLADATEĽ JÁN STOŽICKÝ, HUDOBNINY, BRATISLAVA, MICHALSKÁ 11

Pod slovenským nebom

Hymna Hlinkovej gardy

Slová: Otto Kaušitz

Hudba: Gejza Dusík

Pod slovenským nebom verne chránia
hrdé gardy vlast' našu drahú,
nášho národa kolísku strážia,
čo tak veľkých synov chovala,
ochraňuj tú zem, ó Bože večný,
požehnaj a daj jej pokoja.
Daj, by slnko nikdy nám nezašlo,
šťastia žiar nech nám tu večne plá,
by Slovákov zem krásna
v náruč všetkých synov zobrala,
ktorí stáli vždy na stráž,
rozkaz vodcu svojho čakali.

Kamaráti, na stráž!

Pochod Hlinkových gárd

Slová: Ondriš Jariabek

Hudba: Tibor Kemeneš
Sme Hlinkove gardy, sme slovenská stráž.
Hlinka je náš otec, Sidor vodca náš.
Kto si rodom Slováč, stúpaj v Hlinkov šík.
Nás nezlomí hrozba, nás nezlomí nik!
Kamaráti, na stráž! velí vodca náš;
na vrchu Kriváňa postavíme stráž.
Slovensko si ubránime,
a keď treba uderíme.
Kto je Slováč, s nami nôti,
kto nie s nami, ten je proti.
Kamaráti, na stráž, kamaráti, na stráž!

Slováci stojte na chotári

Pochod trenčianskej HG
Slová: Rudolf Dilong
Hudba: Anton Selecký

Slovač do šíkov si staň za práva svojho rodu,
nech zviaza Tvoja ruka zbraň za svojet', za slobodu.
Len sa ty, Slovač, neboj ich, máš vieru otcov dávnych,
ty si krv synov hrdinných a bohatierov slávnych.
Slováci, stojte na chotári hotoví za vlasť umierať,
hotoví škodcom zrieť do tvári, s nimi si sily odmerať.
Slováci, stojte na chotári hotoví za vlasť umierať,
hotoví škodcom zrieť do tváre, s nimi si sily odmerať.

Ej! Chlapci spod Tatier!

Ludový pochod
Slová: Janko Rubič
Hudba: Viliam Kostka

Horou, dolinou pod javorinou bystrá voda preteká,
celou krajinou, lesom, bučinou počuť pieseň zďaleka:
Navzdory! Navzdory! hrmí pieseň cez hory.
Celou krajinou, horou, dolinou, zapalujú sa zory!
Ej, chlapci spod Tatier, tvrdé päsťe máte,
ej, chlapci spod Tatier, komu že sa dáte?
Valaška zamáva pre Slovákov práva!
Verní budeme Slovenskej krajine.

Hor' sa junač!

Slovenský pochod
Slová: Otto Kaušitz
Hudba: R. Kováč a E. Petrovský

Nech sa bratia neboja, pôjdeme my do boja
za Slovákov sväté práva, nech sa rany zahoja,
chceme pre vás pokoja tam, kde sa ho vám nedostáva.
Hor' sa, junač, chrániť nám tak drahú zem,
musíme rodných bratov brániť, smutný je ich deň,
vrátiť čo im patrí je náš svätý cieľ,
už to hrmí z diaľky z tisícich hrdiel:
hor' sa junač, chrániť nám tak drahú zem,
musíme rodnú Slovač brániť, pevný je náš kmeň.

Nech žije sloboda slovenského národa!

Slovenský pochod a pieseň

Slová: Jarko Elen

Hudba: Janko Pelikán

Nad Tatrami zablýsklo sa, mocný udrel hrom,
Slovensko si svoje vzalo, patrí Slovákom.
Slovensko už naše vstalo z dlhej poroby,
hnilé putá roztrhalo, striaslo okovy.
Staré rany zacelia sa, prídu nové dni,
nech nám svieti pravdy krása v jasot víťazný.
Dokopy sa, bratia, dajme, strážme slobodu,
škriepok, hnevu, zanechajme, sláva národu.
Nech žije sloboda slovenského národa,
v Ružomberku Hlinka sladko spí,
Slovensko už viacej netrpí.
Kto v srdci lásku máš, Slovensko verne stráž.
Nech žije navždy slobodný, drahý národ náš!

Čo nám vzali, to nám vrátia!

Slová: Arnold Flögl

Hudba: Janko Pelikán

Drahí bratia, čo vás od nás odlúčili,
žite duchom, ak ste dosiaľ s nami žili.
Hnev utajte v sebe, čo vám v srdciach búri,
na inú zem osud mračien chystá chmúry, chystá chmúry.
Keď nezúfaš, ľud môj, plač ti neuškodí,
bo keď sa zem zvlaží, dvakrát toľko rodí.
Raz na vašej zemi noha naša stane,
budeme zas pánmi v mestách, na poľane, na poľane.
Čo nám teraz vzali, to nám zase vrátia,
prídeme si pre vás, drahí naši bratia!
Spievajte si naše sladké melódie,
lebo dokiaľ ľud si spieva, národ žije, národ žije!

Kolo Tatier čierňava

Revolučná pieseň z roku 1848

Slová: Ludovít Vansa

Hudba: Samo Tomášik

Kolo Tatier čierňava, blýska, bije hrom,
stená Váh i Orava, mútny tečie Hron.
Už zvonil vrah v tú dobu Slovákov do hrobu,
vrah ten biedny zvonil, zvonil do hrobu.
Tam nad Nitrou zástava našich rodákov,
národ v boj povoláva hodných junákov.
Chlapci kone sedlajú a paloše chystajú,
a paloše biele oni chystajú.
Spoza Tatier vychodí zora červená.
Čože nám s ňou prichodí slávy odmena,
Sláva hodným junákom, pokoj svätým rodákom,
sláva, sláva, sláva hodným junákom.

Poštovní gardisti, na stráž!

Venované hl. veliteľovi Hlinkovej poštovej gardy, pánu poslancovi Drobnému

Slová: Jožko Varga

Hudba: Viliam Peierberger

Poštovní gardisti na stráž,
slovenská vlasť každého volá,
celému ty svetu ukáž,
že nás nik viac nezdoľá...
Ku predu len chlapci tvrdí,
my slobodní žiť chceme,
na tú zem všetci hrdí,
ktorou pochodujeme...
Hor sa chlapci do pochodu krok,
za Boha, za národ náš,
nezastaví nás dnes času tok,
nezastaví zloby kráľ...
Kto poštár si, hneď pripoj sa k nám,
ochrániť tatranský štít,
skrývaj v srdci pevnej vôle plam,
v boji zvíťaziť...

Spomienka strateným

Revizionistická pieseň

Slová: Jarko Elen

Hudba: Janko Pelikán

Bôľom rozhučal sa Váh,

žiali vietor po Tatrách,
 a to srdce naše s vami, bratia, plače v spomienkach,
 a to srdce naše s vami, bratia, plače v spomienkach.
 Bratia, buďte verní nám, krásnym verte nádejam.
 Nový život zjasá, vrátite sa zasa, dá Boh sám!
 Nový život zjasá, vrátite sa zasa, dá Boh sám!
 Spomienka k vám za hranice letí,
 stratení bratia slovenských hôr.
 Slobodného národa ste deti, zatnite päste,
 premôžte bôľ!
 Piesne naše sladké navrátia vás k matke,
 ktorá nezabúda vás!
 Kríž slovenský v diali poteší vás v žiali,
 vráti medzi nás!

POCHODY SLOBODNÉHO SLOVENSKA

Zostavil František Chmelár
 Nakladateľ T. Mesík, Modra
 Schválilo:

Ministerstvo školstva a národnej osvety zo dňa 3. januára 1941, č. 27/41-prez. ako vyučovaciu pomôcku pre národné, stredné a odbor. školy s vyučovacou rečou slovenskou.
 Hlavné veliteľstvo HG, 11. decembra 1940 pod číslom 8631/I. soc. odd. 1940.
 Hlavné veliteľstvo HM, dňa 13. decembra 1940 pod č. 15106.prop.-40.

Hoj vlast' moja!

Mikuláš Schneider-Trnavský

Hoj vlast' moja, ty zem drahá, ja zo srdca ťa milujem.
 Chcem tvojim verným synom byť! Za blaho tvoje v práci žiť.
 Hoj, vlast' moja, ty zem drahá, ja zo srdca ťa milujem.

Hej, Slováci!

Slová: Samuel Tomášik

Hej, Slováci, ešte naša slovenská reč žije,
 dokiaľ naše verné srdce za náš národ bije.
 Žije, žije duch slovenský, bude žiť naveky,
 hrom a peklo, márne vaše proti nám sú vzteky.

Jazyka dar zveril nám Boh, Boh náš hromovládny,
 nesmie nám ho teda vyrvať na tom svete žiadny,
 i nechže je toľko ľudí, koľko čertov v svete,
 Boh je s nami: kto proti nám, toho parom zmetie.

I nechže sa aj nad nami hrozná búra vznesie,
 skala puká, dub sa láme a zem nech sa trasie:

my stojíme stále pevne ako múry hradné,
čierna zem pohltí toho, kto odstúpi zradne!

Slávnostný pochod HG

Slová: Ilja J. Marko

Hudba: Alexander Moyzes

Krásna zem je tá, čarovná, ľúbezná, slovenská,
dávne čaro máš, vo svite sa jagáš víťazná.
Keď kráča ten národ náš, vždy v šľapajach oceľ máš,
za slobodu i život dáš, vlasť až zavolá.

Rázne kráčajú mohutné zástupy gardistov.
Slávu vznášajú v radosti na všetkých Slovákov.
V pochode sila i vzdor sťa oceľ každý má sval,
za právo sa len mocne bor! „Na stráž!“ náš pozdrav.

V krásnej slobode kráčajú zástupy gardistov.
„Na stráž!“ volajú nadšené zástupy Slovákov.
Za právo každý chop zbraň, svoju slobodu si bráň.
Slovák teba mocne volá: „Na stráž!“ do boja!

Za Boha a za národ

Slová a hudbu napísal Mikuláš Schneider-Trnavský

My, garda, nádej národa, my chránime drahý národ náš,
nám svätá je naša sloboda a smelo ideme na stráž.
Keď vlasť milá nás zavolá, pôjdeme všetci do boja!
Čo gardista, to muž celý; sme chlapci ako z oceli!
Za Boha a za národ, to odkaz Hlinkov je,
za Boha a za národ sa zbrane chytíme.
Za Boha a za národ mrieme i žijeme,
za Boha a za národ do boja ideme.
Za Boha a za národ do boja ideme!

Verní sebe svorne napred...

Róbert Hrebenár

Už vzblčali vaty z tých vysokých brál,
spod ktorých náš národ dnes v slobode vstal.
Hor' sa, junač, vlasť naša volá,
veď znameniu kríža nikto neodolá;
hor' sa, junač, vlasť naša volá,
veď znameniu kríža nikto neodolá.
Verní sebe stále vpred,
nech to čuje celý svet,

že my všetci voľne žiť len chceme,
brániť hoc aj hrmení diel vieme
slobodu drahému nášmu národu.
Kde zaveje prápor náš modrobiely,
tam každému rozkaz vždy vodcov velí.
Verne strážiť zem našich otcov,
bez bázne sa pozrieť vo tvár všetkých škodcov.
V srdci oheň, v ruke meč, to jediná naša reč,
ak by niekto rukou kradmou siahol
kde len Slovák od pradávna vládol:
na našu zem krásnu, všetkým najdrahšiu.

Cesta naspäť nemožná...

Slová: Vojtech Chmelko

Hudba: Pavol Petrik

Od Dunaja až po Tatry, to naša zem, tá nám patrí.
Naša bola, naša bude, my chceme žiť na jej hrude.
Tisíc rokov sme čakali, z hrobu kliatby kým sme vstali.
Dnes žijeme plným právom, tu musí byť Slovák pánom.
Cesta naspäť nemožná, napred sa ísť musí,
nedajme sa zničiť viac, roztrhať na kusy.
Boh nám nedá zahynúť, bude chrániť rod náš.
Sestry, bratia, spojme sa, staňme všetci na stráž –
Sestry, bratia, spojme sa, staňme si na stráž!

Slovenské ráno

Andrej Žarnov

Šimon Weiss-Nägel

Deň žitia nastal, Slovensko už vstáva,
Tatranské hromy bijú na pochod;
tu je deň slávy ríše Rastislava,
ku predu, za vlasť, za slovenský národ!
Dvihnite čelá ponížení, padlí,
nadišla rána slovenského zvest',
buď sláva tým, čo za ideu padli,
nech žije naša sloboda a česť!
Ku predu, garda, veje zástava,
hučí Hron, Váh i Hornád, Orava,
vpred, hurá, hurá zajtrajšok je náš,
junáci zdatní, hor' na bdelú stráž!

Naša je zem tá, tisícročná mati,
praotcov kosti ležia v nej a prach,
nad nami bdejú Cyril-Method svätí,
minulosť našu nezaráža pach.

Ku predu, garda, veje zástava,
hučí Hron, Váh i Hornád, Orava,
vpred, hurá, hurá, zajtrajšok je náš,
junáci zdatní, hor' sa na bdelú stráž!

V nás vrie krv slávna Bernoláka, Štúra,
Štefana, Karla, chrabrá Černová,
Štefánik, Hlinka, Rázus, srdcom búria,
dedičstvo týchto národ zachová!
Ku predu, garda, veje zástava,
hučí Hron, Váh i Hornád, Orava,
vpred, hurá, hurá, zajtrajšok je náš,
junáci zdatní, hor' sa na bdelú stráž!

Sme jeden duch a svorná sila, vôľa,
všetci za národ, žiť a umrieť slasť,
tak prisaháme na hory a polia,
tak prisaháme na Boha a vlasť!
Ku predu, garda, veje zástava,
hučí Hron, Váh i Hornád, Orava,
vpred, hurá, hurá, zajtrajšok je náš,
junáci zdatní, hor' sa na bdelú stráž!

Nad Tatrami...

Slová: Vojtech Chmelko
Hudba: P. Petrík

Nad Tatrami stíchli hromy, sloboda sa zrodila,
pravda naša zvíťazila, Slovač znovu ožila.
Zbavili sme sa otroctva, zbavili sme sa krivdy,
moci pánov cudzej krvi nestrpíme viac nikdy.
Kto si verný, staň medzi nás, ozbroj seba po našich,
hoci nám telo okyptili, ostali nám ešte valašky.
Podmaniť sa viac nedáme, čo hneď budú divé hromy biť:
duch slovenský na Slovensku až na veky musí žiť,
duch slovenský na Slovensku až na veky musí žiť.
Nad Tatrami slnko žiari, slnko drahej slobody.
Stará pravda stroskotala, nastal úsvit obrody.
Zbavili sme sa tyranov, zbavili sa aj biedy:
neprajníkov Parom už zmietol, nepovstanú viac nikdy.

Slováci, napred!

Jožo Borovan

Hor' sa bratia, hor' sa všetci, volá národ náš!
Slovákom sa krivda stala, okyptili nás!
Ukradli nám kraje čisto slovenské,

zotročiť chcú roduverné srdcia vlastenské.
Len pravdu v svete hľadáme a všetko naspäť žiadame!
Boj náš, že je spravodlivý, to dnes každý vie,
a preto sa zastrašiť nedáme!
S naším vodcom, Šaňom Machom, bratia, hor' sa vpred,
vydobyť si, čo nám patrí, všetko chceme späť!
Do šíkov si staňme všetci, jak nám káže česť.
Zvíťazíme, kamaráti, tvrdú máme päsť.
Zvíťazíme, kamaráti, tvrdú máme päsť.

Gardisti, stojíme na stráž!

Slová: Ľubomír Kupčok

Slobody zvon zvoní Slovákom, jeho hlahol sa po stráňach valí.
Vlní sa hrud' statným junákom, ktorí vždy Tatry za mater mali.
Hor' sa, junák, zbrane sa chop, keď drahá vlasť ťa zavolá!
Gardisti, stojíme na stráž, za národ žiť a mrieť sme hotoví.
Gardisti, nik sa neodváži tie naše Tatry sputnať v okovy!
A každý z nás bude z ocele, a hrdou borbou znak Slovenska chráni!
Žiari nám vždy úsmev na tvári, keď sa vrháme do boja smeľe!

Nech žije vlasť

Hudba: Alexander Moyzes

Slová: Emil Rusko

Za horami, za morami, za cudzími hranicami modlíme sa,
spomíname vo sto svetoch rozohnaní, ďaleko od domoviny,
od Tatier a Váhu, na Slovenskú republiku, mater svoju drahú.
Nech žije vlasť, slovenská sloboda, aká to slasť v službách národa.
Najkrajšia reč naša slovenčina, najkrajší svet tatranská otčina.
Hor' sa junač, žiaľ sa odmyká, do boja nás volá republika.

Pod slovenskou zástavou!

Slová: Štefan Hoza

Hudba: J. V. Schöffler

Na Dunaji zástavu keď vietor rozvinie, pyšný bude národ na nás v celej krajine!
Hore, chlapci, na lode, kotvy dvíhajte,
za slovenský Dunaj náš smelo bojujte!
Keď naša vlasť zavolá,
nik nás tu ver nezdolá.
Hore, chlapci, na lode, kotvy dvíhajte!
Za slovenský Dunaj náš smelo bojujte!
Pod slovenskou zástavou,
bielo-modro-červenou,
po Dunaji pôjdeme,

svoje vybojujeme!
Pod slovenskú zástavu,
bielo-modro-červenú,
musia všetky naše kraje späť,
nech to čuje celý svet!
Čo slovenské bolo jeden raz,
ostane na večný čas!

Za tú našu slovenčinu

Slová: Vojtech Chmelko

Hudba: P. Petrík

Za tú našu slovenčinu, kto si Slováč, len smelo vpred,
nezaháľaj, maj sa k činu, nech to vidí celý šíry svet.
Za tú našu slovenčinu, nehanbi sa pred nikým,
nedaj si ju vyrvať nikdy nepriateľom odvekým.
Hor' sa, Slováč, chop sa zbrane,
chráň zem drahú od zrady.
Kto si vlast' sám neobráni, nie je hoden slobody.
Tisíc rokov bols' poddaným, dnes si už pánom sám sebe,
nikto ti nič neuberá, žiješ na svojom chlebe.

Zneje nášho rodu sláva...

Valér Marschalko

Zneje nášho rodu sláva sveta končinami.
Slovač do šíku sa dáva na rtoch s pesničkami.
Keď rozkáže vodca národa, Slováč život za slobodu dá,
nikdy nebude viac pánom cudzí pod Tatrami.
V boj, keď ma zavolá drahá otcina,
nermúťte sa, mamka, neplač, dievčina,
tak mi srdce káže brániť zástavu,
by nik nezotročil vlast' moju drahú.

Raz, dva, tri...

Slová a hudbu napísal Mikuláš Schneider-Trnavský

Garda ide, trúbia, bubnujú; pevným krokom chlapci rezko pochodujú.
Vodca velí: „Pozor, stráž moja!“ Garda smelo ide do boja!
Udri! Udri! Smelo sa bor! Mor, vraha len mor a hnevom zahor!
Do boja, do boja, strieľaj, rúbaj, domovinu bráň, vlast' slovenskú drahú chráň!
Bubeníci bubnujú, chlapci spievajú, hej!
My sme chlapci bystrí, smelí, raz, dva, tri,
udrieme, keď vodca velí, raz, dva, tri.
My sa vojny nebojíme, republiku zachráňme; raz, dva, tri!
Hurá, hurá, hurá, my voľne, voľne žiť chceme,

za voľnú vlasť, za voľnú vlasť sa mládež ide biť.
Hej! My sme chlapci bystrí, smelí, raz, dva, tri,
udrieme keď vodca velí, raz, dva, tri.
My sa vojny nebojíme, republiku zachráňme; raz, dva, tri!

To je rodobrana...

Slová a hudba: Valerián Čunderlík

Hor' sa Slovač roduverná, do práce i v tvrdý boj,
na rodnú hruď nech padá práce našej teplý znoj.
Nech zvie každý, že dnes Slovák na svojom svojsky žije,
že dnes na Tatry poroby hrom už viacej nebije.
To je rodobrana slovenská, čo sa práce nebojí,
keď ju slovenská vlasť zavolá, prvá v zbrani tu stojí.
Nepriateľ sa strachom trasie, keď krok rodobrany znie,
lebo rodobranec hrdinsky za svoj národ žije, mrie!

Napred!

Slová: Andrej Žarnov
Nápev: Jozef Hlavatý Šaľan

Hore srdcia, hore hlavy, bratia, v horách, v rovine,
svitá nový život slávy v podtatranskej rodine.
Trhali nám kusy tela, národ sa však neľaká,
ešte príde doba skvelá, dupne noha Slováka.

Hore hlavy, do pochodu,
za česť našich rodných hrúd,
za národ a za slobodu
k umnej práci, i za ľud.
Hore srdcia, smelým krokom
napred v horách, rovine,
Boh nad nami stráži okom
národ nikdy nezhyne.

Smelú pieseň...

(Nemecký pochod)
Slová: Hermann Löns
Hudba: Herms Niel

Smelú pieseň zaspievať si chceme,
čo sa všade krajom ozýva.
Naším krokom zdunia hrudy zeme,
rozhodná až udrie hodina.
Bielu rúčku daj, na mňa spomínaj a s Bohom buď a s Bohom buď, milá,
s Bohom buď, nepriateľom, nepriateľom posledná už bije hodina.

Naša vlajka do útoku veje,
moc a slávu vlasti hlása v diaľ.
Nestrpíme, nech sa čo chce deje,
aby nepriateľ sa z toho smial.
Bielu rúčku...
Za česť vlasti v rozhodnom ak boji
v morských vlnách život zanechám,
neplač, milá, útecha bôľ zhojí,
že za otčinu rád umieram.
Bielu rúčku... Ahoj.

TAKTO SI MY SPIEVAME

Spevník Hlinkovej mládeže
Zredigoval: Jozef Hlavatý Šaľan
Vydalo Družstvo Hlinkovej mládeže Haemista
Bratislava 1940

Hlinkova mládež!

Tento spevníček chce zaistiť v radoch vlčat, skautov, orlov a junákov jednotu srdc a jednotný krok. Musíme už raz vykročiť v jednotnom rytme!

Naučte sa všetky tieto piesne presne podľa nôt, cvičte ich, aby potom, keď sa raz zídeme v pochode verných, zazneli ony ako mohutný nápev slovenskej junače, a aby neodzneli bez toho, žeby zaúčinkovali i na celý slovenský národ. Pieseň z tej slovenskej duše musí znietť mohutne. Tieto piesne musí viesť každý haemista, aby sme nikdy, keď sa zídeme, neprišli do rozpakov.

Nie sú to nijaké svetoborné skladby, ktoré by si robili veľkú náročnosť, nie, máme tu naše ľudové piesne a v ich duchu zložené, mládeži k srdcu hovoriace nové pochody a iné potrebné spevy. Ku každej príležitosti je tu pieseň. Hlavná vec je, aby ste sa ich naučili spievať, a aby ste ich aj spievali. Sú to piesne výlučne vaše.

Ľudové piesne do pochodu, ako sme pomenovali jednu skupinu týchto piesní, sú v takom poradí, že ich môžete od začiatku až do konca vyspievať, jednu za druhou, len prvú treba v správnej hlasovej výške začať, ostatné sú už potom v takej polohe, že sa nedostanete „von z hlasu“. Ale spev musí byť vždy disciplinovaný. Na povel, na rozkaz. Ale pri tom zo srdca, ako sa slovenským chlapcom patrí.

Tak, spievajte ich! My medzitým chystáme už druhý zošitok, kde budú zas mnohé pekné piesne. Mohli by ste nám napísať, ktoré by ste si priali, alebo ktoré už spievate. Podľa možnosti vám vyhovieme.

Heslo

Slová a nápev: Andrej Čierny
Harmonizácia: Dr. J. Šátek

Keď národ zavolá na stráž, keď národ zavolá,
všetci pôjdeme, pôjdeme do boja,
za voľnosť svoju biť sa budeme,
za voľnosť, biť sa, biť budeme.
Na stráž, za naše práva,

zhubiť, zdeptať, pokoriť vraha.
Na stráž, za naše práva,
zhubiť, zdeptať, pokoriť vraha.
Hore sa slovenská mládež,
hor' sa mládež, pohni do boja!

Modlitba

Slová: Tesnoskalský
Nápev: Jozef Hlavatý Šaľan

Národov Otče, Ty si vyslyšal
ponosnej kvíl'by žalostný ston,
slobody zlatej blesk sa zligotal
Nitra kde šumí, kde Váh i Hron.

V búre si riekol, na Tvoje slovo
mohutné spadli z nôh okovy,
vstalo už plemä Svätoplukovo,
slávne žiť ide život nový.

Ó, Bože, ľud Tvoj k Tebe sa vinie,
k Tebe povznáša prosebný hlas:
Nedaj zapadnúť našej otčine,
v búrach stoj chranným štítom pri nás.

V tmách noci rodné srdcia smútili,
zasvitlo, kynie nám deň blaha,
žehnaj Slovensku, daj mu posily,
večne nech skvitá tá zem drahá.

Slovenská modlitba

Slová: Valentín Beniak
Hudba: J. Gajdoš

Žehnaj, Bože, našu vlasť, vysuň vpred jej múry,
dopraj rodu nášmu rásť v pohode a búrí,
naša pravda mučená, naše právo vstáva,
našou zbraňou zazvoní rodu nášho sláva.

V Ňom je naša ochrana,
i keď krv by tiekla –
odkopneme nohama
lešť a svody pekla
a keď príde bojovať,
zblknú naše stráže,
nezradíme svoju mať,
tak nám to česť káže!

Horou stromy padajú,
mesto v rumoch stlieva,
odlož lemeš, rataju,
noc sa pripozdieva –
srdce ako guľomet
búši v besnej riave:
môže padnúť regiment,
živý budeš v sláve.

Pri vatre

Slová a nápev: Jozef Hlavatý Šaľan

Plápolaj, svetla daj, ohňom páľ, hrej,
vatry žiar ohňa nám do srdca vlej!
Nech horí, nech blčí, nech páli hrud'.
Ohňa plam, večne nám znamením buď!
Keď sa nám rozhoria po horách vatry,
ohňa žiar osvieti slovenské Tatry,
zástavy zavlajú pred vojom chrabрым,
celá vlasť zaplesá radosťou nad ním!

Na stráž

Slová a nápev: Jozef Hlavatý Šaľan

V tisíc očiach ohňa žiar, horí chlapcov chrabrá tvár,
hrdé heslo páli hrud', nový spev pre vzletný rod,
polníc hlas sa ozýva, vatra svieti, srdce hrá:
Na stráž, to naše heslo, na stráž, na stráž!
Vznáša sa zvučnou piesňou: na stráž, na stráž!
Nuž, znej a šír sa pieseň, leť pozdravom!
Nech vzblkne v nej mladý sen: v boj, stráže voj!

Mlad' slovenská, chrabry voj,
dnes v statočný boj sa stroj!
Mladých šikov verná stráž,
biele štíty hôr nám stráž!
Päsť Devína, Tatier štít,
či sa treba za vás biť?
Na stráž, to naše heslo:
na stráž, na stráž!
Vznáša sa zvučnou piesňou:
na stráž, na stráž!
Nuž znej a šír sa pieseň,
leť pozdravom!
Nech vzblkne v nej mladý sen,
v boj, stráže voj!

Pochod Hlinkovej mládeže

Slová: Rudolf Dilon

Nápev: K. Špelič

Napred, chlapci, napred, nedajme sa zapriet',
v našom povedomí nikto nás nezlomí,
my sme vojsko vlasti, mládež Hlinkova,
z nás si silné vojsko národ vychová.

Za vlasť milú biť sa budeme,
za slobodu drahú v boji umrieme.
My sme mládež gardy, zora ranná vlasti,
nech žije zem naša drahá!

Andrej Hlinka, to náš vodca,
pred ním mizne každý škodca,
my sme Slováci, statní junáci,
len dopredu, len napred.

Andrej Hlinka sladko spinká,
lebo my sme v jeho boji,
každá matka dá nám synka,
Hlinkov národ pevne stojí.

Do kroku sa dajme,
svoju zaspievajme,
v nás má celý národ svoje nádeje.
Keď si zaspievame,
do kroku sa dáme,
nám sa každý Slovák sladko usmeje.
Za vlasť milú...

V nás je naša sila,
otcovizeň milá,
my ťa ochránime pred nepriateľom.
Tak z nás jeden každý,
stojí tu na stráži,
odhodlaný ísť za vodcu povelom.
Za vlasť milú...

Na stráž, orli!

Štefan Sonderlich

Janko Gajdoš

Pripraveným viere svätej, vlasti našej k obrane,
statočný a bohabojný, verný orol zostane.
Ako orli našich Tatier, slnku vyššie vždy chceme.

Stále vpred, nie o krok zpiatky, smele kráčať budeme.
Na stráž, orli, svorne len,
odbila hodina,
slovenská v nás prúdi krv,
jedna sme rodina.

Spoločný nám žiari cieľ,
žiari, za ktorým náš vodca šiel.
Na stráž, orli, svorne len, na stráž, hor na stráž,
orli, volá nás do služieb otčina, na stráž!

Pochod junákov

Slová: Matej Jevják
Nápev: Ľ. Zalešák

My, junáci spod Tatier, verné srdcia máme,
a len vlasti slovenskej na oltár ich dáme.
Podtatranské úbočie kolíska je naša,
beda tomu, prebeda, kto nám nádej zháša.

Slovenská v nás kypí krv, v údoch žily hrajú,
za teba sa biť chceme, malebný náš kraju.
Päste naše tvrdé sú, máme bystré zraky,
ten, kto haní národ náš, nech sa večne stratí.

My sme chlapci ako oceľ, my sa báť nevieme,
hej, my si vždy veselo cez lesy ideme.
V chudobe sme vyrástli, vlast' milovať vieme,
beda tomu, kto haní podtatranské plemä!

Pochod letcov

Slová a nápev: Valerián Čunderlík

Letci Hlinkovej mládeže stojte všetci na stráž,
aj keď Slovač je slobodná, zbraň nech nikto nezloží!
Pre nás svätým heslom je, ktoré hlásať budeme:
Naspäť cesta nemožná, napred všetci pôjdeme!

Letci Hlinkovej mládeže, národ volá – hrude von!,
vlasti slovenskej by zaznel i pre nás raz slávy zvon.
Na jednotný povel všetci brániť čestne zem i rod! –
Život každý nech zasväti: Za Boha a za národ!
Letci Hlinkovej mládeže, na krídlach cti svorne v let!
Hlinkovu pravdu hrdinsky roznieš' v širo-šíry svet:
nech zvie každý, že dnes Slovak na svojom svojsky žije,
že dnes na Tatry poroby hrom už viacej nebije!

ROZHLADY

HROZIL VOJNOVÝ KONFLIKT ROKU 1968 V SÚVISLOSTI S ČESKOSLOVENSKOU KRÍZOU?

MICHAL ŠTEFANSKÝ

Vojenská invázia štyroch štátov Varšavskej zmluvy do Československa 21. augusta 1968 vyvolala veľké obavy z vojnového konfliktu. Hrozbu vojny obsahovali časté výroky niektorých militantných vodcov Varšavskej zmluvy o tom, že vojenský zásah do Československa sa uskutoční aj keby hrozil vojenský konflikt. Nebezpečenstvo konfliktu bolo sprevádzané od leta 1968 veľkými presunmi vojsk a manévrami Varšavskej zmluvy. O nebezpečenstve vojny sa vyjadril aj sovietsky vodca Leonid I. Brežnev a pred ministrom obrany Sovietskeho zväzu Andrejom A. Grečkom povedal, aby sa pripravil na najhoršie (vojnu).

Invázii vojsk 21. augusta predchádzala polročná politická, vojenská a ideologická príprava, počas ktorej militantní vodcovia Varšavskej zmluvy (W. Ulbricht z Nemeckej demokratickej republiky, W. Gomulka z Poľska, T. Živkov z Bulharska spolu so skupinou sovietskych „jastrabov“ (P. Šelest, A. Grečko, J. Andropov a iní) volali po vojenskom zásahu do Československa vyhláseniami, že nepripustia vypadnutie Československa zo sovietskeho bloku ani za cenu vojnového konfliktu. Išlo v tomto období o skutočné nebezpečenstvo vojny, alebo len o hrozby a vojenské zastrašovanie? Odpoveď na túto otázku je zložitá, lebo okrem výrokov politikov neexistujú jednoznačné argumenty o tom, žeby kvôli Československu vznikla vojna medzi dvoma politicko-vojenskými zoskupeniami – Varšavskou zmluvou a Severoatlantickou alianciou. Navyše obe supervelmoci v roku 1968 boli zapletené do lokálnych vojen – Spojené štáty vo Vietname a Sovietsky zväz s Čínou na Ďalekom východe a Kazachstane.

Príprava vojenskej invázie piatich štátov Varšavskej zmluvy sa začala už v jarných mesiacoch roku 1968. Sovietsky zväz a jeho spojenci vo Varšavskej zmluve (Poľsko, Maďarsko Nemecká demokratická republika, ďalej NDR a Bulharsko) vyvíjali politický, vojenský a ideologický nátlak na Československo, aby zastavili reformný proces a dosiahli umiestnenie sovietskych vojsk na území Československa. Politická príprava invázie sa začala kritikou reformného procesu a jeho predstaviteľov s argumentom, že hrozí vypadnutie Československa zo sovietskeho bloku, čím bude ohrozená nielen Varšavská zmluva, ale aj mier v Európe a bezpečnosť vo svete. Pod zámienkou, že Československu hrozí kontrarevolučný prevrat zosnovaný domácimi a vonkajšími silami štáty Varšavskej zmluvy s ideologickou ofenzívou uskutočňovali aj vojenské prípravy. Dialo sa tak pod rúškom vojenských manévrov v okolitých štátoch a vojenského cvičenia „Šumava“ na území Československa. Konkrétne prípravy vojenskej intervencie sa začali už vo februári 1968, keď sa na Petrohradskej univerzite v ZSSR začala agitácia študentov ovládajúcich český jazyk. V apríli 1968 veliteľ vysádkových vojsk generál V. F. Margelov dostal rozkaz pripraviť vysadenie divízie na území Československa, ktorá spolu s ďalšími ovládne československú armádu. V apríli sa začala tiež príprava v Južnej skupine sovietskych vojsk generála Provalova vytvorením jednotiek Juh určených na inváziu. Na vojenskú prípravu spomína generál Alexandr Majorov, veliteľ 38. armády, vo svojich spomienkach

„Vtorženie“ (Vpád) takto: 12. apríla 1968 bol vo Lvove oboznámený s mapou – rozkazom s úlohou 38. armády „*invázia do Československa s cieľom potlačenia a pri nevyhnutnosti zničenia kontrarevolúcie v Československu*“¹. Vyčlenené invázne jednotky pozostávali zo štyroch motostreleckých, dvoch tankových a dvoch motostreleckých (bulharských) plukov. Neskôr, na inváziu bola určená 8. maďarská motostrelecká divízia, ktorá okupovala južné a juhozápadné Slovensko a fakticky kopírovala obsadenie územia po Viedenskej arbitráži roku 1938.

Realizácia vojenskej invázie vojskami Varšavskej zmluvy (ZSSR, Poľska, Maďarska a Bulharska)² sledovala v podstate dva veľké ciele: zastaviť reformný proces v Československu pod ideologickým zdôvodnením hrozby kontrarevolučného prevratu a vypadnutia Československa zo sovietskeho bloku a druhým cieľom bolo trvalé umiestnenie sovietskych vojsk na území Československa, ktoré sa rozprestieralo na dôležitom geopolitickom a vojensko-strategickom priestore na dotyku s NATO. V roku 1965 bola podpísaná československo-sovietska dohoda o vybudovaní troch skladov na uloženie jadrových hlavíc na území Čiech, čo bolo prvým krokom o trvalejší záujem o umiestnení sovietskych vojsk na území Československa. Tajné rokovania v roku 1967 a prvej polovici roku 1968 o umiestnení sovietskych vojsk nevedli k dohode. Aby sovietske vedenie dosiahlo svoj cieľ, generalita šírla nepravdivé správy o tom, že hranica so Spolkovou republikou nie je dostatočne zabezpečená a československá armáda je v rozklade a „*a v jedno ráno môžu byť pri Čope, Mukačeve a Užhorode vysadené americké a západonemecké vojská... predtým v ČSSR vznikne bábková vláda, ktorá vyhlási neutralitu, vystúpi z Varšavskej zmluvy a požiada NATO o pomoc pred sovietskym vpádom*“³. Takto vykresľoval situáciu veliteľ 38. armády Majorov pred ministrom obrany ZSSR A. Grečkom, L. Brežnevom a poľským lídrom Władysławom Gomuľkom.

Termín začiatku vojenskej invázie Varšavskej zmluvy do Československa bol na žiadosť konzervatívnej skupiny v predsedníctve ÚV KSČ na čele s Aloisom Indrom (kde patrili V. Biľak, D. Kolder, B. Švestka, A. Kapek) prerokovaný s L. Brežnevom 18. augusta, keď sovietske politbyro schválilo termín vojenskej invázie. A. Indra informoval Brežneva, že jeho skupina 20. augusta na schôdzi predsedníctva ÚV KSČ vyvolá rozkol a uskutoční prevrat a prevezme moc od Dubčeka a jeho prívržencov. Následne parlament a vláda schvália zmeny a obratia sa s vyhlásením k obyvateľstvu. Indra sa odvolával na pozývaci list (podpísaný Indrom, Kolderom, Kapekom, Biľakom, Švestkom), ktorý v priebehu 20. – 21. augusta podpíšu ďalší 50 predstavitelia vedenia KSČ a štátu a poslúži ako zdôvodnenie vstupu vojsk na pozvanie československých predstaviteľov. Vývoj sa však uberal iným smerom, ako si ho naplánovala skupina kolaborantov na čele s Indrom. Prevrat sa nepodarilo uskutočniť a reformná skupina odhlasovala text vyhlásenia k československým občanom, v ktorom sa uvádzalo, že vojská Varšavskej zmluvy nepozvali legálni predstavitelia vedenia komunistickej strany a štátu a invázia je porušením medzinárodného práva. Konzervatívnej skupine sa nepodarilo vytvoriť robotnícko-roľnícku vládu a proti okupačným vojskám sa zdvihla obrovská vlna odporu.

Do príprav invázie pod názvom operácia „Dunaj“ patrilo vytvorenie hlavného veliteľstva a menovanie hlavného veliteľa generála armády I. G. Pavlovského. Jemu bol podriadený Centrálny a Priekarpatský front a skupina „Balaton“. Na signál Vltava-666 bol

¹ MAJOROV, Alexandr. *Vtorženie Českoslovákia 1968*. Moskva 1998, s. 19.

² Armáda NDR sa priamo invázii nezúčastnila. Na prikaz sovietskeho vedenia dve východonemecké divízie zostali stať pred československou hranicou v pohotovosti, ale na československé územie vstúpili len malé spojovacie a prieskumné jednotky.

³ MAJOROV, *Vtorženie*, ref. 1, s. 191-195.

stanovený začiatok operácie „Dunaj“. Velitelia frontov, armád, divízií, plukov otvorili jednu z piatich obálok s obsahom plánu operácie „Dunaj“. Operácia bola pripravovaná v piatich alternatívach s označením „Dunaj“, „Dunaj Kanál“ a „Dunaj – Kanál – Globus“. Okrem plánu operácie „Dunaj“ ostatné obálky s plánmi boli pred náčelníkmi štábov zničené.⁴ Už predtým bol rozpracovaný rozkaz o označení bojovej techniky inváznych vojsk bielymi pásmi. Bojová technika bez bielych pasov (československá) mala byť neutralizovaná a strelba povolená len na rozkaz vyšších veliteľov. Pri stretnutí s vojskami NATO zastaviť postup a bez rozkazov nestrieľať⁵. Obálky s označením „Dunaj – Kanál“ a „Dunaj – Kanál – Globus“ podľa ruského prameňa obsahovali možnosť postupu inváznych vojsk na západ od Československa.

Podľa českého historika D. Povolného operácia Dunaj zahrňovala len vojenskú inváziu do Československa. Operácia Dunaj – Kanál sa mohla vzťahovať na obmedzený konflikt postupom armád Varšavskej zmluvy – postupom na západ ku kanálu La Manche. Tretí plán Dunaj – Kanál – Globus mohol zahrňovať celosvetový konflikt⁶. Ale aj táto interpretácia je len názorom autora bez odkazu na hodnoverné prameň.

V súčasnosti vieme na základe prameňov uviesť, aké boli ciele jednotlivých divízií pri obsadzovaní významných úradov alebo inštitúcií na území Československa. Ale ciele operácie s heslom „Dunaj – Kanál“ a „Dunaj – Kanál – Globus“ sú zahalené tajomstvom. V tejto súvislosti možno len vysloviť názor, že existovala obava rozšírenia postupu vojsk na Západ, prípadne na Balkán obsadením Juhoslávie a Rumunska. Tento názor je odvodený z toho, že na územie Československa vstúpilo v prvom slede 20 divízií a druhom 10 divízií s výzbrojou polmilionovej armády. (Československá armáda mala v roku 1968 10 divízií, t. j. okolo 200 000 vojakov sústredených najmä na západnej hranici štátu). V súvislosti s realizáciou operácie „Dunaj“ bola bojová pohotovosť vyhlásená v šiestich z 20 vojenských okruhov v ZSSR s 85 – 100 divíziami, a ďalších 70 – 80 divízií bolo v pohotovosti v štátoch Varšavskej zmluvy. Do bojovej pohotovosti boli uvedené sovietske strategické jednotky s jadrovou výzbrojou. Neprimerane veľký počet inváznych jednotiek, ktoré vpadli do Československa, a obrovské vojenské sily uvedené do bojovej pohotovosti, môžu viesť k úvahám dvojakého druhu: vytvoriť veľkú prevahu vojsk a výzbroje pre prípad vojnového konfliktu alebo vojenská prevaha mala poslúžiť k zastrašeniu a hrozbu prenesenia vojenskej intervencie na územie iných štátov. Minister obrany ZSSR, ktorý fakticky velil inváznym vojskám z Moskvy a nie generál Pavlovskij z poľskej Legnice vyslovil na schôdzi varšavskej päťky 18. augusta názor, že počíta s odporom československej armády, preto vyvinul nátlak pred inváziou na československého ministra obrany gen. Martina Džúra, aby vydal rozkaz, že armáda nebude klásť odpor, zostane v kasárňach a v žiadnom prípade nepoužije zbrane a naopak, poskytne pomoc postupujúcim vojskám Varšavskej zmluvy. Aby nebol tento rozkaz porušený, minister Džúr bol izolovaný a pod kontrolou pridelenca Varšavskej zmluvy sovietskeho generála Jamščikova⁷. Z tohto dôvodu vojská Varšavskej zmluvy v priebehu 30 hodín obsadili celé územie bez jediného výstrelu československej armády. Pri postupe vojaci varšavskej štvorky boli dezorientovaní, mnohí nevedeli, kde sa

⁴ <http://militera.lib.ru/h20c2/08html>. Istoria vojen: Rossia (ZSSR) v vojnach vtoroj poloviny XX. veka. Českoslovakia.

⁵ <http://militera.lib.ru/h/20c2/08html>. Istoria vojn: Rossia (ZSSR) v vojnach vtoroj poloviny XX. veka. Českoslovakia.

⁶ POVOLNÝ, D. *Operácia Dunaj, Krvavá odpoveď Varšavské smlouvy na pražské jaro*. Praha : Akadémia, 2018, s. 214. ISBN 978-80-2836-5.

⁷ ŠTAIGL, J. – ŠTEFANSKÝ, M. *Vojenské dejiny Slovenska, 1945 – 1968*, zv. VI. Bratislava : Magnet Press Slovakia, 2007, s. 322. ISBN 978-80-89169-10-8.

nachádzajú. Necháпали manifestačný odpor československých občanov v súvislosti, že prišli „zachrániť“ socializmus pred kontrarevolúciou“. Nepravdivý bol oficiálny názor šírený sovietskymi médiami, že vojská prišli na pozvanie čs. straníckych a štátnych predstaviteľov. Argument o pozývacích listoch skrachoval a sovietska propaganda ho nahradila názorom o pozvaní vojsk československým ľudom. Vyhlásenie predsedníctva ÚV KSČ československému ľudu z 21. augusta uvádzalo, invázia vojsk sa uskutočnila bez pozvania prezidenta republiky, parlamentu a vlády, prvého tajomníka KSČ a odporuje medzinárodnému právu. Tento dokument schválený reformnou časťou vedenia KSČ sa stal dôležitou orientáciou v prvých hodinách invázie a okupácie.

Reakciou československých občanov na vojenskú inváziu a okupáciu bol stupňovaný odpor v mnohých podobách a jeho vyvrcholením bol generálny štrajk v celom štáte vyhlásený na 24. augusta. Spontánny odpor voči inváznym vojskám sa realizoval v podstate troma formami občianskej neposlušnosti. Išlo o 1. o odmietnutie spolupráce s okupačnými vojskami (okrem nevyhnutných rokovaní s veliteľmi o zabezpečení zásobovania obyvateľstva, dopravy do zamestnania a stiahnutia obrnenej techniky z centier miest). 2. vyhlasovanie vernosti čs. legálnym predstaviteľom (Dubčekovi, Svobodovi, Černíkovi, Smrkovskému) a kritika kolaborantov (Biľaka, Šalgoviča, Koldera a iných) 3. paralyzovanie informácií šírených Sovietskym zväzom formou letákov, rozhlasového vysielania a pod. a nahrádzovanie vlastného spravodajstva prostredníctvom rozhlasu, televízie, novín, nápsmi na budovách, cestách a pod. K tomu treba dodať manifestačné zhromaždenia občanov na námestiach a uliciach ciest, kde sa naši občania usilovali vojakom vysvetliť, že žiadna kontrarevolúcia u nás nie je a velitelia šíria nepravdivé správy. Práve na týchto zhromaždeniach došlo k tragickým udalostiam a guľkami okupačných vojsk zahynuli predovšetkým mladí ľudia. Pôsobením spomenutých foriem odporu sa v celom štáte vytvorila morálno-politická jednota, ktorá nemala v histórii obdoby. Práve odpor obyvateľov s jeho mnohorakými formami zabránil nastoleniu kolaborantskej robotnícko-roľníckej vlády a privodil politickú porážku rýchleho zlomenia reformného procesu. V prvých dňoch okupácie vznikla taká situácia, že celé územie štátu bolo vojensky obsadené, ale politická moc ostávala v rukách legálnych predstaviteľov.

Do pamäti Slovákov a Čechov sa vryli fotografie z takýchto spontánnych zhromaždení, ktoré obleteli svet. Najznámejšia je fotografia slovenského novinára Ladislava Bielika zobrazujúca občana pred hlavňou tanku v Bratislave na Šafárikovom námestí. Dobové fotografie, pamätné tabule obetí okupácie, novinové články a iné dokumentujú heroickú dobu, keď občania tohto štátu porazili obrovskú armádu vyzbrojenú najmodernejšou technikou.

Invázia vojsk do Československa bola veľkým prekvapením západných štátov a vplyvných komunistických strán v Európe. O invázii Spojené štáty informoval sovietsky veľvyslanec vo Washingtone A. Dobrynin amerického prezidenta L. Johnsona. Veľvyslanec uviedol, že vojenská invázia sa uskutočnila na základe žiadosti čs. predstaviteľov o pomoc z dôvodu ohrozenia zo strany kontrarevolučných síl, ktoré sa spojili s vonkajšími nepriateľskými silami. Americký prezident odmietol sovietsky argument o československej žiadosti o pomoc, lebo pražský rozhlas 21. augusta oznámil, že k vstupu vojsk došlo bez vedomia prezidenta, predsedu vlády a parlamentu a prvého tajomníka ÚV KSČ Alexandra Dubčeka. Americký prezident odmietol pôsobenie „vonkajších síl“ v Československu, že nejaké nesocialistické krajiny (aj USA) sú zapletené do vývoja a zamýšľali agresiu proti ČSSR. Americká strana v lete 1968 viackrát vyhlásila, že vývoj v Československu „je vecou samotných Čechov a krajín Varšavskej zmluvy“. Z obáv, aby nedošlo k náhodnému vojenskému konfliktu vydal americký prezident rozkaz 21. augusta stiahnuť americké jednotky o 60 km od československých hraníc do vnútra

SRN. Po invázii 21. augusta americká strana odsúdila vstup vojsk ako nepodložený akt agresie, ktorý treba odsúdiť v Bezpečnostnej rade OSN a NATO. USA nesúhlasili so sovietskou interpretáciou o invázii ako vnútornej komunistickej záležitosti o tom, že Sovietsi môžu uskutočniť akcie v rámci svojej sféry vplyvu⁸. Neskôr sa štátny tajomník D. Rusk v telegrame všetkým americkým veľvyslancom vo svete vyjadril, že USA nedali „zelenú“ invázii do ČSSR a dva dni pred jej uskutočnením nedošlo k výmene nót medzi USA a ZSSR a USA nedali súhlas s inváziou, keď sovietska strana postavila otázku, či USA uznávajú platnosť Jaltskej a Postupimskej konferencie z konca druhej svetovej vojny o delení sfér vplyvu medzi oboma veľmocami. V uvedenom dokumente USA kategoricky odmietli tvrdenie o súhlase s tým, že nikdy k takej výmene nedošlo a medzi USA a ZSSR neexistuje písomná alebo ústna dohoda o súhlase s vojenskou intervenciou. Takú informáciu podľa amerického dokumentu rozšírili Sovietsi, aby zmazali hanebnú reputáciu interventov⁹. K tomu treba dodať, že názor o delení sfér vplyvu uviedol L. Brežnev počas rokovaní 26. augusta o Moskovskom protokole. Československej delegácii povedal, že vojna s USA nehrozí, lebo prezident Johnson a americká vláda dnes plne uznávajú dohodu o delení sfér vplyvu z Jalty a Postupimu¹⁰. Názor o rozdelení sfér vplyvu medzi veľmocami uznával francúzsky prezident Charles de Gaulle a juhoslovanský prezident J. B. Tito, ktorý sa roku 1968 obával sovietskeho zásahu proti Juhoslávii, aby ZSSR priviedol Juhosláviu k „reálnemu socializmu“ a zväčšil „socialistický lágér“, ako to uviedol po invázii.

Invázia vojsk Varšavskej zmluvy v Spolkovej republike Nemecko vyvolala obrovský šok. Bonská vláda inváziu považovala za demonštráciu sily, ale nie za reálnu hrozbu. Oficiálni predstavitelia SRN sa usilovali od Moskvy získať ubezpečenie, že invázia je namierená len proti Československu a nedotkne sa ohrozenia nemeckej hranice. Vláda SRN odsúdila vpád do Československa, ale súčasne si želala pokračovať vo východnej politike uvoľňovania s Moskvou.

V Rakúsku invázia vyvolala pocity ohrozenia a vláda predpokladala aj takú možnosť, že Rakúsko sa stane tranzitným územím pre vojská Varšavskej zmluvy pri okupácii Juhoslávie a Rumunska. Strach z novej okupácie posilňovali časté narušenia vzdušného priestoru sovietskou armádou. Dokonca vláda uvažovala o prenesení svojho sídla z Viedne do Linza. Rakúsko poskytlo veľkú humanitnú pomoc československým občanom v Rakúsku, ale odmietlo sa angažovať v konflikte sovietskeho bloku.

Veľké obavy z vojenskej invázie vojsk Varšavskej zmluvy existovali v Rumunsku a Juhoslávii. Vlády oboch štátov odsúdili násilie voči Československu a obávali sa vojenského zásahu. Krátko pred vpádom vojsk Československo navštívili juhoslovanský prezident J. B. Tito a rumunský prezident N. Ceaușescu. Oba štátnici vyslovili podporu reformnému kurzu A. Dubčeka a vyzvali Sovietsky zväz, aby deklaroval, že vojensky nezasiahne proti Československu. Po invázii Rumunsko a Juhoslávia vyhlásili vojenskú pohotovosť svojich armád a uskutočnili prípravy na možnú obranu. Z podnetu prezidenta Ceaușesca sa uskutočnilo 24. augusta rokovanie s prezidentom Titom vo Vršatci v Juhoslávii o spoločnej obrane v prípade napadnutia. J. B. Tito sa obával aj toho, aby podľa príkladu podpory tzv. zdravých síl Sovietskym zväzom v Československu Sovietsky zväz nepodporoval opozičné sily proti Titovi, ktoré by pripravovali prevrat v Juhoslávii.

⁸ Depeša veľvyslanca USA v ČSSR štátnemu tajomníkovi D. Ruskovi 21. augusta. In „Pražskaja vesna“ i meždunarodnyj krizis 1968 goda, Dokumenty, Moskva 2010.

⁹ „Pražskaja vesna“ cit. zborník dokumentov, Telegram štátneho tajomníka D. Ruska všetkým diplomatickým predstaviteľom USA za hranicami z 12. októbra 1968.

¹⁰ MLYNÁŘ, Z. *Mráz přichází z Kremli*. Praha : Mladá fronta, 1990, s. 260.

Okrem toho Československo, Rumunsko a Juhoslávia museli oponovať názoru, ktorý rozširoval východonemecký vodca W. Ulbricht, že tieto štáty usilujú o vytvorenie novej Malej dohody¹¹.

Vojenskú inváziu do Československa odsúdili všetky európske štáty, okrem Albánska, ktoré sa usilovalo o spojenectvo s Čínou. Inváziu odsúdili vplyvné komunistické strany. Z 80 komunistických strán vo svete polovica, t. j. 40, odsúdila a polovica súhlasila s vojenským zásahom. Podporu invázii vyjadrili malé komunistické strany Afriky, Ázie a Ameriky plne závisle od finančnej podpory zo strany Sovietskeho zväzu.

Vpád vojsk Varšavskej zmluvy do Československa našťastie nevedol k vojnovému konfliktu, ako často spomínal maršal Grečko a iní militantní predstavitelia varšavskej päťky. Ale okupácia Československa s prítomnosťou sedemdesiatpäťtisíc sovietskych vojakov znamenala odmietnutie reforiem politického systému a obnovu neostalinského režimu spreď roka 1968. Prítomnosť Strednej skupiny vojsk na území Československa až do konca 80. rokov minulého storočia bola významnou podporou konzervatívnych politikov, ktorí sa dostali k moci po auguste 1968.

Invázia a okupácia Československa vyvolala aj zmeny v politike západných štátov a v NATO. Na novú situáciu NATO reagovalo opatreniami v jeho reorganizácii a celkovej revitalizácii. Posilnila sa jeho súdržnosť a štáty, ktoré chceli vystúpiť z NATO posilnili svoje väzby a súhlasili aj s finančnou podporou, ktorej sa predtým bránili. Do NATO sa vrátilo Francúzsko a stalo sa jeho aktívnym členom.

¹¹ RETEGAN, M. *Ve stínu Pražského jara. Črta k rumunské zahraniční politice*. Prel. Jitka Lukešová. Praha : Argo, 2002, 234 s. ISBN 80-7203-435-9. Malá dohoda bola vojensko-politickým združením troch spomenutých štátov v medzi vojnovom období.

PERSONÁLIE

NAJVYŠŠIA GENERALITA RAKÚSKO-UHORSKEJ ARMÁDY ZA VEĽKEJ VOJNY (S PÔVODOM NA ÚZEMÍ DNEŠNÉHO SLOVENSKA)

TIBOR BALLA

BALLA, Tibor: The Highest Generality of the Austrian-Hungarian Army during the Great War (with origin in the territory of today's Slovakia). *Vojenská história*, 4, 22, 2018, pp 197-214, Bratislava.

The author presents the personal stories of six members of the highest generality in the Austrian-Hungarian Army during the World War I. He follows their origin, family relations and career development including accolades. The following personalities have been introduced: Žigmund Bacsák, Štefan Bartheldy, Samuel Hazai, Heinrich Kummer, Eduard Plank, Karol Tersztyánszky.

Military history. Austria-Hungary. World War I. Personalities of the Austrian-Hungarian Army (born in the territory of Slovakia).

Rakúsko-uhorské (maďarské) vyrovnanie roku 1867 a následná vojenská reforma, ktorej základným východiskom boli viaceré zákony z roku 1868, sa prejavili v zrode novej podoby a štruktúry ozbrojených síl Rakúsko-Uhorska na jedno celé polstoročie.

Branná moc monarchie sa členila na viacero zložiek. Spoločné sily predstavovala cisárska a kráľovská (ďalej V skratke c. a k., resp. c.-k.) armáda (Kaiserliche und Königliche Armee) a cisárske a kráľovské vojnové loďstvo (Kaiserliche und Königliche Kriegsmarine). Teritoriálny charakter mali cisársko-kráľovská vlastibrana (Keiserlich-königliche Landwehr) v Predlitavsku a uhorská kráľovská (ďalej V skratke uhor. kráľ.) vlastibrana (Magyar királyi Honvéd) v Uhorsku. Obidve vlastibrany spadali pod kompetenciu ministerstiev obrany v rakúskej a uhorskej časti monarchie. Tie riadili aj cisársko-kráľovskú domobranu (Keiserlich-königliche Landsturm) v rakúskej časti monarchie a uhorskú domobranu (Népfelkelés) v Uhorsku, ktoré sa aktivovali iba v prípade vojny. Po maďarsko-chorvátskom vyrovnaní bola zriadená chorvátsko-slovinská vlastibrana (Hrvatsko Domobranstvo).

Od augusta 1914 bolo do ozbrojených síl habsburskej monarchie zmobilizovaných v rámci 6 armád 3,2 milióna osôb; vo vojnovom námorníctve v rámci dvoch bitevných rojov, jednej flotily krížnikov a dvoch flotíl torpédoborcov slúžilo 34-tisíc námorníkov.

Najvyšším veliteľom ozbrojených síl habsburskej monarchie bol panovník – cisár a kráľ František Jozef I. (panoval v rokoch 1848 – 1916), ktorého v dôsledku skonu nahradil v novembri 1916 Karol Habsburský-Lotrinský, ako cisár vládol pod menom Karol I., ako uhorský kráľ Karol IV.

Vojenské ozbrojené sily, čiže armádu a námorníctvo, riadila jednotná generalita, ktorej pôsobnosť sa vzťahovala na všetky zložky ozbrojených síl, teda spoločnú armádu, vlastibrany i domobranu. Za Veľkej vojny v rokoch 1914 – 1918 bolo v aktívnej službe okolo 1 200 generálov.

V rámci generality habsburskej monarchie sa rozlišovali tieto hodnostné stupne:

Generálmajor (nem. Generalmajor, maď. vezérőrnagy) bol prvou generálskou

hodnosťou; obvykle stál na čele brigády, ktorá zväčša pozostávala zo 6- až 8-tisíc mužov.

Poľný podmaršal (nem. Feldmarschalleutnant, altábornagy) spravidla velil divízii, ktorá mala okolo 15- až 20-tisíc mužov.

Tretí supeň generality tvorili generáli zbraní, čiže **generál pechoty** (nem. General der Infanterie, maď. gyalogsági tábornok), **generál jazdectva** (nem. General der Kavallerie, maď. lovassági tábornok), **generál poľný zbrojmajster** (nem. Feldzeugmeister, maď. táborszernagy), ktorí stáli na čele armádnych zborov v sile po 30- až 40-tisíc mužov.

Za vojny (od mája 1915) bola zavedená hodnosť **generálplukovník** (nem. Generaloberst, maď. vezérezredes), ktorý zväčša velil armáde v počte 100- až 200-tisíc mužov.

Poľný maršal (nem. Feldmarschall, maď. tábornagy) bol najvyššou vojenskou hodnosťou v habsburskej monarchii, za vojny velil skupine armád, ktorá dosahovala počet viacero stotisíc vojakov.

Generalite či presnejšie samotným c.-k. generálom Rakúsko-Uhorska v období prvej svetovej vojny sa v modernej maďarskej historiografii – až na výnimky¹ – nevenovala pozornosť. To isté možno vo veľkej miere konštatovať aj o českej, slovenskej či chorvátskej odbornej literatúre. Rozhodol som sa prispieť k lepšiemu poznaniu životných a kariérnych okolností príslušníkov generality, a to formou faktograficko-encyklopedického spracovania.

Viac než desaťročné bádanie v domácich i zahraničných archívoch som v roku 2010 zhmotnil v monografii venovanej rakúsko-uhorským maršalom, generálplukovníkom a generálom zbraní za Veľkej vojny.² V uvedenej práci, ktorá je prvou zo série ďalších pripravovaných monografií o generáloch nižších hodností, podávam údaje o 178 príslušníkoch týchto najvyšších generálskych hodností. Šesť z nich, ktorí sú predmetom tejto štúdie, malo pôvod na území dnešného Slovenska.

Pri každom uvedenom generálovi sú uvedené základné biografické údaje vrátane rodinných pomerov a vierovyznania, nadobudnuté vzdelanie a jazykové vedomosti, domáce a zahraničné vyznamenania, hodnostný postup a priebeh služobného zaradenia, dôležitejšie autorské práce príslušného generála, poznámka a napokon posledná rubrika, kde sa uvádzajú v skratke odkazy na pramene a literatúru.

Aj pre slovenskú odbornú verejnosť môžu byť zaujímavé údaje o jazykových vedomostiach príslušných generálov. V tejto súvislosti je potrebné uviesť, že v c.-k. armáde boli od reformy roku 1868 oficiálne stanovené tri jazykové okruhy. Veliaca reč (Kommandosprache) bola v celej armáde nemčina, bola jazykom povelov, výcvikových predpisov. Služobná reč (Dienstsprache) bola jazykom písomností a služobného styku v rámci miest velenia, používala sa teda nemčina a maďarčina, prípadne chorvátčina. Tretím jazykom bola tzv. plukovná reč (Regimentsprache), ktorou sa stal jazyk takej národnostnej skupiny vojakov, ktorí tvorili najmenej 20 % stavu v pluku či inej samostatnej jednotke. Táto reč sa najčastejšie používala pre dorozumenie s mužstvom v rámci pluku. Každý dôstojník a kadet, ktorý k príslušnému pluku nastúpil, si mal do troch rokov osvojiť plukovný jazyk, aby sa v ňom mohol dohovoriť s podriadenými. Poručíci mohli byť dokonca povýšení až po zvládnutí plukovnej reči. Jestvovali pritom aj také pluky, kde slúžili vojaci piatich národností, takže v rámci týchto plukov sa používalo viacero plukovných jazykov. V rámci c.-k. armády a rakúskej vlastibrany bolo iba 142 útvarov s jediným plukovným jazykom.³

¹ Deák, István: Volt egyszer egy tiszttakar. A Habsburg-monarchia katonatisztjeinek társadalmi és politikai története 1848 – 1918. Budapest 1993.

² Balla, Tibor: A Nagy Háború osztrák-magyar tábornokai. Tábornagyok, vezérezredesek, gyalogsági és lovassági tábornokok, táborszernagyok. Budapest : Argumentum, 2010

³ Blížšie pozri Die Habsburgermonarchie 1848 – 1918. Bd. V. Die bewaffnete Macht. Wien 1987, s. 97-99, kde sa uvádzajú počty dvoj- a viacjazyčných plukov, ako aj pluky tzv. rasovo čisté

Spomedzi 178 príslušníkov najvyššej generality popri nemčine ako služobnom jazyku ovládalo perfektne 27 generálov (15,1 %) maďarčinu, 11 generálov francúzštinu, po 10 češtinu a taliančinu, 9 chorvátčinu, 3 ruštinu, po dvaja angličtinu a poľštinu, po jednom generálovi slovenčinu,⁴ srbčinu, latinčinu a moravský jazyk. V tejto súvislosti možno ako zaujímavosť uviesť, že v tej či onej miere (od stupňa perfektne, dobre či primerane služobnej potrebe až po dostačujúco alebo čiastočne) slovenský jazyk ovládalo 24 generálov (13,48 %), medzi nimi aj dvaja rakúsky arcivojvodovia z habsburskej dynastie.⁵

Bacsák, Siegmund von Benefa [Žigmund Bačák, benefai Bacsák Zsigmond]

titulárny generál jazdeckta (General der Kavallerie, lovassági tábornok)

25. 11. 1848, Sása (Prešporská stolica) – 21. 4. 1920, Hidja (župa Tolna)

Vierovyznanie: katolík

Rodinný stav: ženatý

Deti: 1 dcéra

Meno a povolanie otca: Bacsák Miklós, statkár

Vzdelanie: základné súkromné v rodičovskom dome; maturita a 1. ročník Právnickej akadémie v Prešporku, dnes Bratislava (1866); vojenský prípravný kurz vo Viedni (1869); Vojenský ústav pre učiteľov jazdeckta vo Viedni (1876 – 1878)

Jazykové znalosti: maďarčina a nemčina (perfektne), slovenčina (primerane služobnej potrebe), angličtina (čiastočne)

Domáce vyznamenania: Vojenský záslužný kríž 3. stupňa (MVK3., 6. 4. 1893); Rad Železnej koruny, 3. trieda – rytier (EKO-R3, 12. 10. 1904); Vojenský služobný odznak pre dôstojníkov 3. triedy (D3, 12. 4. 1894); bronzová Jubilejná pamätná medaila pre ozbrojené sily z roku 1898 (MJM98, 2. 12. 1898); Rad Leopolda, 3. trieda – rytier (LO-R, 14. 9. 1910); Vojenský služobný odznak pre dôstojníkov 2. triedy (D2, 12. 4. 1909); Jubilejný kríž z roku 1908 na vojnovnej stuhe (MJK08, 2. 12. 1908); Fejérváryho jubilejná bronzová medaila (FJBÉ, 9. 8. 1911); Rad Železnej koruny, 2. trieda – komandér (EKO-R2, 13. 8. 1915)

Zahraničné vyznamenania: pruský Rad Červeného orla 2. triedy – komandér s hviezdou (16. 4. 1908)

Tituly: tajný radca (16. 5. 1917)

Hodnostný postup: husár (12. 4. 1869); kadet (19. 9. 1869); poručík (1. 11. 1869); nadporučík (1. 11. 1874); kapitán 2. stupňa (1. 5. 1882); kapitán 1. stupňa (1. 11. 1886); major (1. 5. 1893); podplukovník (1. 11. 1895); plukovník (1. 11. 1898); generálmajor (1. 5. 1905); poľný podmaršal (1. 5. 1909); titulárny generál jazdeckta (4. 11. 1913)

Služobné zaradenie: c.-k. 4. husársky pluk, Klatovy (od 12. 4. 1869); c.-k. 14. husársky pluk, Maribor (od 19. 9. 1869); c.-k. 10. husársky pluk, Nové Zámky (1. 11. 1869); c.-k. 16. husársky pluk, Debrecín (od 1. 10. 1873); učiteľ na vojenskej jazdeckej kadetnej škole, Hranice na Moravě (od 26. 8. 1878); učiteľ jazdeckta na c.-k. brigádnej dôstojníckej škole, Veľká Sibiň, dnes Sibiu (1. 11. 1881); c.-k. 16. husársky pluk, Debrecen (od 1. 5. 1882); učiteľ jazdeckta na c.-k. brigádnej dôstojníckej škole, Tarnopol, dnes Ternopil' (od 1. 11. 1883); učiteľ jazdeckta na Vojenskom jazdeckom učilišti, Viedeň (od 1. 11. 1884); veliteľ roty c.-k. 7. husársky pluk, Cegléd (od 15. 7. 1889); c.-k. 10. husársky pluk, Tolna (od 1. 1. 1892); učiteľ jazdeckta na Vojenskom jazdeckom učilišti, Viedeň (od 1. 8. 1892); veliteľ 2. oddielu c.-k. 10. husársky pluk (od 15. 6. 1895), súbežne veliteľ brigádnej dôstojníckej školy, Nyíregyháza (15. 10. 1896 – 30. 4. 1897); c.-k. Komisia č. 5

(reinrassig), t. j. pluky, kde mužstvo príslušnej národnosti tvorilo viac ako 90 %.

⁴ Perfektne slovensky vedel generál pechoty Rudolf Králiček, pozri Balla, c. d., s. 194-195.

⁵ Rozbor a štatistický prehľad jazykových znalostí pozri Balla, c. d., s. 31-32, passim.

pre doplňovanie koní jazdeckého (hipomobilného) vojska, Nagykanizsa (od 17. 2. 1898); náčelník c.-k. Komisie č. 7 pre doplňovanie koní jazdeckého vojska, Miškovec, dnes Miskolc (od 25. 3. 1898); náčelník c.-k. Komisie č. 1 pre doplňovanie koní jazdeckého vojska, Budapešť (od 21. 2. 1902); pridelený k c.-k. generálnemu inšpektorovi záložného jazdeckého vojska, Viedeň (od 1. 5. 1905); c.-k. generálny inšpektor záložného jazdeckého vojska, Viedeň (od 8. 5. 1905); c.-k. generálny inšpektor záložného jazdeckého vojska a prednosta oddelenia 3/R na Ministerstve vojenstva, Viedeň (od 13. 7. 1908); c.-k. generálny inšpektor záložného jazdeckého vojska, Viedeň (od 24. 3. 1910); penzionovaný 1. 6. 1917, Hajdúpusztaapáti

Poznámka: Rodina získala uhorské šľachtictvo 19. 1. 1626. Menovaný ovdovel 26. 9. 1901, roku 1904 sa opäť oženil; 24. 4. 1920 bol pochovaný na cintoríne v obci Hidja.

Pramene: KA AKVI 71. škatuľa; KA MKSM 1911 36-2/1-3; KA MS Allg 350., 465.; KA Pensionsbuch Band IV., s. 33; KA *Pallua-Gall*, s. 39; PVBL 122/1915, s. 2989; *Alföldi* 56–s. 60.; *Kempelen* I. k. (zv.), s. 199–201.

Bartheldy, Stefan, von Zsarnócza [Štefan Bartheldy, zsarnóczai Bartheldy István] titulárny generál poľný zbrojmajster (Feldzeugmeister, tábornerszernagy)

18. 8. 1854, Žarnovica (Hontianska stolica) – 26. 5. 1929, Budapešť (župa Pest-Pilis-Solt-Kiskun)

Vierovyznanie: katolík

Rodinný stav: ženatý

Deti: 2 synovia, 1 dcéra

Povolanie otca: hlavný notár uhorskej kráľovskej dištriktnej tabule

Vzdelanie: jedna trieda gymnázia v Trnave; Vojenský vyšší ústav, Kőszeg (1867 – 1870); Vojenská technická škola, Hranice na Moravě (1870 – 1873); Vojenská technická akadémia vo Viedni (1873 – 1877); Vojnová škola vo Viedni (1888 – 1890)

Jazykové znalosti: nemčina a maďarčina (perfektné), slovenčina (dobré), francúzština (dostačujúco)

Domáce vyznamenania: Vojnová medaila (KM, jún 1879); bronzová Jubilejná pamätná medaila pre ozbrojené sily z roku 1898 (MJM98, 2. 12. 1898); bronzová Vojenská záslužná medaila – Signum laudis (BMVM, 29. 5. 1901); Vojenský služobný odznak pre dôstojníkov 3. triedy (D3, 1. 9. 1902); Rad Železnej koruny, 3. trieda – rytier (EKO-R3, 26. 3. 1905); Jubilejný kríž z roku 1908 na vojnovéj stuhe (MJK08, 2. 12. 1908); Vojenský služobný odznak pre dôstojníkov 2. triedy (D2, 1. 9. 1912); Vojenský záslužný kríž 2. stupňa s vojnovou dekoráciou (MVK2. KD, 6. 7. 1915)

Zahraničné vyznamenania: pruský Rad Červeného orla 3. triedy (11. 10. 1897); španielsky Vojenský záslužný rad 4. triedy – veľkokríž (19. 10. 1909); nemecký (pruský) Železný kríž 1. a 2. triedy (14. 6. 1915); bavorský Vojenský záslužný rad 1. triedy s mečmi (24. 1. 1916)

Tituly: uhorské šľachtictvo s predikátom (4. 6. 1916)

Vojnové ťaženia: ako poručík sa roku 1878 zúčastnil na anexii Bosny a Hercegoviny, no v priamej bojovej akcii nebojoval.

Hodnostný postup: poručík (1. 9. 1877); nadporučík (1. 1. 1883); kapitán 2. stupňa (1. 8. 1889); kapitán 1. stupňa (1. 11. 1890); major (1. 11. 1895); podplukovník (1. 5. 1898); plukovník (1. 11. 1901); generálmajor (1. 5. 1908); poľný podmaršal (1. 11. 1911); titulárny generál poľný zbrojmajster (13. 5. 1917)

Služobné zaradenie: c.-k. 3. poľný delostrelecký pluk, Komárno (od 1. 9. 1877); c.-k. 10. poľný delostrelecký pluk, Wiener Neustadt (od 1. 5. 1883); učiteľ maďarčiny

a matematiky vo vojenskej nižšej reálnej kadetnej škole, Kőszeg (od 1. 9. 1883); c.-k. delostrelecký pluk 6. vojenského zboru v Košiciach (od 1. 9. 1885); uhor. kráľ. 9. honvédskeho pluku pešej polbrigády v Košiciach (od 31. 12. 1887); uhor. kráľ. 13. honvédskeho pluku pešej polbrigády v Prešporku (od 1. 11. 1888); hlavný štáb c.-k. 4. vojenského zboru v Budapešti (od 1. 10. 1890); učiteľ taktiky a dejín vojenstva na uhor. kráľ. honvédskej Akadémii Ludovika v Budapešti (od 1. 10. 1891); poverený velením 2. práporu uhor. kráľ. 10. honvédskeho pešieho pluku v Jágri, dnes Eger (od 1. 10. 1895); veliteľ 2. práporu uhor. kráľ. 10. honvédskeho pešieho pluku v Jágri, dnes Eger (od 1. 11. 1895); dôstojnícky adjutant veliteľstva uhor. kráľ. 1. honvédskeho dištriktu v Budapešti (od 1. 8. 1896); náčelník jazdeckej inšpekcie hlavného štábu uhor. kráľ. honvédskeho v Budapešti (od 8. 3. 1900); veliteľ uhor. kráľ. 24. honvédskeho pešieho pluku v Brašove, dnes Brašov, (od 25. 4. 1901); poverený velením uhor. kráľ. 79. honvédskej pešej brigády v Budapešti (od 7. 7. 1905); veliteľ uhor. kráľ. honvédskej Akadémie Ludovika v Budapešti (od 27. 12. 1905); personálna záloha uhor. kráľ. honvédskej Akadémie Ludovika v Budapešti (od 14. 9. 1908); veliteľ uhor. kráľ. 75. honvédskej pešej brigády v Koložvári, dnes Cluj-Napoca (od 5. 11. 1908); veliteľ uhor. kráľ. 3. honvédskeho dištriktu v Košiciach (od 1. 11. 1911); uvoľnený z funkcie (od 4. 4. 1914); dovolenka s čakaním v Košiciach (od 1. 9. 1914); veliteľ užockej skupiny na ruskom fronte (od 13. 1. 1915); veliteľ uhor. kráľ. 38. honvédskej divízie na ruskom fronte (17. 1. 1915 – 12. 6. 1915); náčelník ministerskej kontrolnej mobilnej komisie uhor. kráľ. 1. honvédskeho dištriktu v Budapešti (1916); dovolenka s čakaním v Budapešti (od 1. 7. 1917); penzionovaný 30. 8. 1917, Budapešť

Pramene: KA AKVI 101. škatuľa; HL AKVI 13192.; KA GBBL Abgang I/II. 3/65.; GBBL NAR 20. škatuľa; KA MKSM 1914 70-1/36, 1917 70-1/82; KA AOK KPQ 99. škatuľa; KA NL B/1075 XXVII., XXVIII.; KA Pensionsbuch Band IV., s. 292.; KA *Pallua–Gall* 1903, s. 83; RK 1913/66., s. 644, 1914/49, s. 427, 1915/71, s. 999; Révai Új Lexikona II. 1998, s. 502–503; *Bachó*, s. 962; *Gerő*, s. 17; NYUKOSZ 1929/16. sz, s. 1; *Kempelen* XI. k. (zv.), s. 246.

Hazai, Samuel, Freiherr von [Samuel Hazai, Hazai Samu, báró]

generálplukovník (Generaloberst, vezérezredes)

26. 12. 1851 Rimavská Sobota (Gemerská stolica) – 10. 2. 1942, Budapešť (župa Pest-Pilis-Solt-Kiskun)

Vierovyznanie: katolík

Rodinný stav: ženatý

Deti: 2 synovia, 1 dcéra

Povolanie otca: továrnik a veľkoobchodník s liehovinami

Vzdelanie: šesť tried gymnázia v Rimavskej Sobote; obchodná akadémia v Budapešti; dôstojnícky kurz na uhor. kráľ. honvédskej Akadémii Ludovika v Budapešti (1873 – 1874); vyšší dôstojnícky kurz na uhor. kráľ. honvédskej Akadémii Ludovika v Budapešti (1878 – 1879); Vojnová škola vo Viedni (1879 – 1881)

Jazykové znalosti: maďarčina a nemčina (perfektné), francúzština a slovenčina (primerane služobnej potrebe)

Domáce vyznamenania: bronzová Jubilejná pamätná medaila pre ozbrojené sily z roku 1898 (MJM98, 2. 12. 1898); bronzová Vojenská záslužná medaila – Signum laudis (BMVM, 8. 3. 1900); Vojenský služobný odznak pre dôstojníkov 3. triedy (D3, 28. 4. 1901); Rad Železnej koruny, 3. trieda – rytier (EKO-R3, 3. 6. 1904); Rad Leopolda, 3. trieda – rytier (LO-R, 10. 4. 1908); Jubilejný kríž z roku 1908 na vojnovéj stuhe (MJK08, 2. 12. 1908); Vojenský služobný odznak pre dôstojníkov 2. triedy (D2, 28. 4. 1911); Fejérváryho jubilejná bronzová medaila (FJBÉ, 9. 8. 1911); Rad Železnej koruny,

1. trieda – veľkokríž (EKO-R1, 12. 8. 1913); Vojenský záslužný kríž 1. stupňa s vojnovou dekoráciou (MVK1. KD, 3. 2. 1915); Čestné vyznamenanie Za zásluhy o Červený kríž, zlatá hviezda s vojnovou dekoráciou (VSt-RK KD, 3. 3. 1915); Rad Leopolda, 1. trieda – veľkokríž (LO-GK, 1. 6. 1916); Vojnová dekorácia k Radu Leopolda, 1. triedy – veľkokríža (KD z. LO-GK, 10. 8. 1916); Veľká vojenská záslužná medaila za najvyššie pochvalné uznanie – Veľké Signum laudis (GMVM, 25. 11. 1916); Veľká vojenská záslužná medaila za najvyššie pochvalné uznanie – Veľké Signum laudis s vojnovou dekoráciou a s opakovanou sponou (GMVM KD m. WS, 19. 2. 1917), Vojenský záslužný kríž 3. stupňa s vojnovou dekoráciou s briliantmi (MVK3. KD in Br., 12. 8. 1918).

Zahraničné vyznamenania: španielsky Vojenský záslužný rad 4. triedy – veľkokríž (19. 10. 1909); pruský Rad Červeného orla 1. triedy (13. 2. 1913); čiernohorský Rad Danila I. Za nezávislosť Čiernej Hory 1. triedy (12. 4. 1915); nemecký (pruský) Železný kríž 1. a 2. triedy (12. 4. 1915); bavorský Vojenský záslužný rad 1. triedy (30. 12. 1915); württemberský Rad Württemberskej koruny 1. triedy s mečmi (17. 1. 1916); saský Rad Alberta 1. triedy – veľkokríž s mečmi (29. 1. 1916); pruská Medaila Za zásluhy o Červený kríž 2. a 3. stupňa (5. 4. 1916); turecký Rad Medžidi 1. triedy, turecká zlatá Medaila Imtiyaz, turecká Vojenská medaila – Medaila Železného polmesiaca (20. 2. 1917)

Tituly a funkcie: tajný radca (14. 12. 1910); uhorský barónsky titul (13. 9. 1912); poslanec uhorského parlamentu za Národnú stranu práce (Nemzeti Munkapárt) v lučenskom volebnom obvode (1910 – 1917); majiteľ c.-k. 46. pešieho pluku (od 22. 2. 1916); prezident Maďarskej kráľovskej štátnej továrne na výrobu vojnového materiálu (Magyar Királyi Állami Hadianyaggyár, od 7. 1. 1922); prezident Kruhu maďarských vojenských spisovateľov (1925); doživotný člen Hornej komory maďarského parlamentu (1927–1942)

Hodnostný postup: honvéd⁶ (1. 4. 1873); desiatnik (6. 6. 1873); čatár (9. 11. 1873); šikovateľ⁷ (1. 10. 1874); kadet (1. 11. 1874); kadet dôstojnícky zástupca (1. 1. 1876); poručík (1. 5. 1876); nadporučík (1. 5. 1883); kapitán 2. stupňa (1. 5. 1888); kapitán 1. stupňa (18. 8. 1889); major (1. 5. 1895); podplukovník (1. 11. 1897); plukovník (1. 11. 1900); generálmajor (1. 5. 1907); poľný podmaršal (1. 11. 1910); generál pechoty (4. 8. 1914); generálplukovník (1. 11. 1916)

Služobné zaradenie: uhor. kráľ. 51. honvédske peší prápor, Jelšava, Budatín, Stará Ďala, Banská Bystrica (od 1. 11. 1874); veliteľ roty uhor. kráľ. 51. honvédske peší prápor, Jelšava, Budatín, Stará Ďala (dnes Hurbanovo), Banská Bystrica (od 1. 5. 1876); dôstojnícky adjutant veliteľstva uhor. kráľ. 78. honvédskej pešej brigády, Sátoraljaújhely (od 1. 11. 1881); oddelenie hlavného štábu c.-k. 6. armádneho zboru v Košiciach (od 1. 12. 1883); zástupca dôstojníckeho adjutanta veliteľstva uhor. kráľ. 3. honvédskeho dištriktu v Košiciach (od 1. 10. 1884); 1. oddelenie uhor. kráľ. Ministerstva vlastibrany v Budapešti (od 1. 10. 1886); učiteľ organizácie vojsk a taktiky na uhor. kráľ. honvédskej Akadémii Ludovika v Budapešti (od 1. 10. 1889); uhor. kráľ. 9. honvédske peší pluk v Košiciach (od 1. 10. 1893); poverený velením 3. práporu uhor. kráľ. 9. honvédskeho pešieho pluku v Prešove (od 1. 5. 1894); dôstojnícky adjutant veliteľstva uhor. kráľ. 3. honvédskeho dištriktu v Košiciach (od 1. 11. 1894); učiteľ kurzu pre štábnych dôstojníkov uhor. kráľ. honvédstva v Budapešti (od 15. 10. 1896); poverený velením kurzu pre štábnych a vyšších dôstojníkov uhor. kráľ. honvédstva v Budapešti (od 18. 2. 1902); veliteľ kurzu pre štábnych a vyšších dôstojníkov uhor. kráľ. honvédstva v Budapešti (od 9. 10. 1902); náčelník 1. odboru (skupiny) uhor. kráľ. Ministerstva vlastibrany v Budapešti (od 28. 10. 1904); uhorský minister obrany, Budapešť (od 17. 1. 1910);

⁶ Honvéd – základná hodnosť v uhorskom kráľovskom honvédstve (vlastibrane), čiže radový vojak.

⁷ Šikovateľ (nem. Feldwebel, maď. őrmester) – súdobo aj feldvébel, strážmajster.

náčelník doplnovacej správy rakúsko-uhorských ozbrojených síl, Viedeň (od 8. 2. 1917); preložený do personálnej zálohy (od 3. 11. 1918); penzionovaný 1. 12. 1918, Budapešť.

Dôležitejšie autorské práce: *Az osztrák–magyar és az orosz harcztéri és harctsi szabályok összehasonlítása*. In: LAK 1883, s. 320–340.; *A háború génuszai*. (Harczásati csevegés). In: LAK 1887, s. 780–790; *A X. századbeli magyar hadügyről*. In: HK 1888, s. 389–407 a 549–561; *Az 1888-iki bakonyvidéki hadosztály keretgyakorlat*. (LAK külön füzet). Budapest, 1889; *Véderőalkotmány, haderő és harctászat Mátyás király alatt*. In: HK 1890, s. 211–228; *Harczásati feladatok a terepen*. In: LAK 1891, s. 557–648; (spoluautor *dr. Hamay Béla*): *„Clausewitz” a háborúról*. (LAK külön füzet). Budapest, 1891–1892; *A gyalogság támadásának lényege és a védelem a „gyalogsági gyakorlati szabályzat” tükrében*. In: LAK 1892, s. 486–509; (spoluautor *Vághó Ignác*): *Hadseregsszervezet a magyar királyi honvédségi Ludovika Akadémia tisztképző tanfolyama számára*. Budapest, 1894; *A m. kir. honvédségi gyaloghadosztály keretgyakorlat 1894 évben*. In: LAK 1894, s. 420–466; *A m. kir. honvéd lovashadosztály keretgyakorlat 1894-ben* (LAK külön füzet). Budapest, 1894; *A csatátér problémája*. In: LAK 1896, s. 6–22; *Az abessíniai hadjárat*. In: LAK 1897, s. 273–319; *A törzstiszti tanfolyamra való előkészület, annak szervezete és oktató eljárása figyelembevételével*. In: LAK 1897, s. 489–514; *Applicatorisch taktische Aufgaben abgeleitet aus den Operationen und Gefechten an der Iser vom 23. – 29. Juni 1866*. Budapest, 1899; *Alkalmazó harctásati feladatok az Iser környékén 1866. június 23-tól 29-ig lefolyt hadműveletek- és ütközetekből*. Budapest, 1899; *A háború génuszai*. Budapest, 1910; *A háború tényezői*. Budapest, 1915; *Klobučar Vilmos báró*. In: MKK 1925, s. 395–399; *A fegyverkezés csökkentésének kérdése*. In: MKSZ 1932/2, s. 1–17.

Poznámká: do roku 1876 bol židovského vierovyznania, potom rímsky katolík. Pôvodne a do roku 1876 sa volal Samuel Kohn. Pochovaný 13. 2. 1942 na budapeštiánskom cintoríne vo Farkasréte.

Pramene: HL AKVI 2682, 4291; KA MKSM 1911 36-2/1-3, 1917 70-1/7; KA AOK KPQ 99. skatúľa; KA NL B/1000 Nr. 353., 365.; KA Ms Allg. 488.; KA Pensionsbuch Band V., s. 6; KA *Pallua–Gall*, s. 66; PVBL 55/1915., s. 1113; RK 1915/23., s. 275, 1915/34., s. 397, 1915/137., s. 2299, 1916/8., s. 131, 1916/12., s. 157, 1916/46., s. 997, 1916/148., s. 2987, 1917/25., s. 449, 1917/34., s. 590; *Verordnungsblatt für das Heer*. 2/1919, s. 60; *Steiner*, s. 13; *Gerő*, s. 81; *Lexikon I. vh.*, s. 284–285; *Ludwigstorff* 1994., s. 172–180; *Gudenus I. k. (zv.)*, s. 527–528; MKSZ 1942/3., s. 656–658; *Honvédelmi Miniszterek 1848–1994.*, s. 57–58; Révai Új Lexikona IX. 2002, s. 545; *Broucek* 1980, s. 428; *Broucek* 2009, s. 301; *Bachó*, s. 967; *Sauer*, s. 86; *Bölöny–Hubai*, s. 339; *Zitterhofer, Karl*: GM Samuel Hazai, königlich ungarischer Landesverteidigungsminister. In: ÖMZ 1910. I. Band, s. 22–23; *Berkó* 1928, s. 50–51; NYUKOSZ 1942/5. sz., s. 1; LAK 1899., s. 648; Új Magyar Életrajzi Lexikon III., s. 168; *Kempelen* XI. k., s. 355; www.austro-hungarian-army.co.uk/biog/hazai.htm

Kummer, Heinrich, Freiherr von Falkenfeld

generál jazdectva (General der Kavallerie, lovassági tábornok)

22. 4. 1852, Prešporok, dnes Bratislava (Prešporská stolica) – 8. 12. 1929, Aigen bei Salzburg

Vierovyznanie: katolík

Rodinný stav: ženatý

Deti: 2 synovia, 2 dcéry

Povolanie otca: c.-k. kapitán

Vzdelanie: dve triedy nižšej reálnej školy; katedná škola v Hainburgu (1864 – 1868);

Tereziánska vojenská akadémia vo Viedenskom Novom Meste, Wiener Neustadt (1868 – 1872); Vojnová škola vo Viedni (1876 – 1878)

Jazykové znalosti: nemčina (perfektné), maďarčina (primerane služobnej potrebe), francúzština (čiastočne)

Domáce vyznamenania: Vojnová medaila (KM, 18. 8. 1882); Vojenský záslužný kríž 3. stupňa (MVK3, 17. 2. 1884); Vojenský služobný odznak pre dôstojníkov 3. triedy (D3, 1. 9. 1897); Rad Železnej koruny, 3. trieda – rytier (EKO-R3, 22. 4. 1898); bronzová Jubilejná pamätná medaila pre ozbrojené sily z roku 1898 (MJM98, 2. 12. 1898); Rad Leopolda, 3. trieda – rytier (LO-R, 9. 3. 1907); Jubilejný kríž z roku 1908 na vojnovej stuhe (MJK08, 2. 12. 1908); Fejérváryho jubilejná bronzová medaila (FJBÉ, 9. 8. 1911); Vojenský služobný odznak pre dôstojníkov 2. triedy (D2, 1. 9. 1912); Pamätný kríž z rokov 1912 – 1913, Mobilizačný kríž (MK13, 26. 7. 1913); Rad Železnej koruny, 1. trieda – veľkokríž (EKO-R1, 12. 8. 1913); Rad Leopolda, 1. trieda – veľkokríž s vojnovou dekoráciou (LO-1 KD, 26. 9. 1914)

Zahraničné vyznamenania: rumunský Rad Rumunskej hviezdy 2. triedy – veľkodôstojník (13. 10. 1901); nemecký (pruský) Železný kríž 1. a 2. triedy (7. 11. 1914)

Tituly a funkcie: rakúsky šľachtický titul (27. 7. 1903); rakúsky rytiersky titul s predikátom (3. 7. 1908); tajný radca (7. 6. 1910); majiteľ c.-k. 24. pešieho pluku (od 18. 8. 1910); rakúsky barónsky titul (18. 7. 1916)

Vojnové ťaženia: roku 1882 sa ako kapitán generálneho štábu zúčastnil na potlačení povstania v južnom Dalmátsku a v Hercegovine, bojoval v bitke o horu Stolac (17. 3. 1882)

Hodnostný postup: poručík (1. 9. 1872); nadporučík (1. 5. 1877); kapitán 1. stupňa (1. 5. 1880); major (1. 11. 1888); podplukovník (1. 5. 1891); plukovník (1. 5. 1894); generálmajor (1. 5. 1900); poľný podmaršal (1. 5. 1905); generál jazdectva (1. 5. 1910)

Služobné zaradenie: c.-k. 8. dragúnsky pluk, Svätý Jur (od 1. 9. 1872; c.-k. 4. husársky pluk, Keszthely (od 1. 9. 1873); c.-k. oddelenie generálneho štábu na vojenskom veliteľstve v Prešporku, dnes Bratislava (od 1. 10. 1878); dôstojník generálneho štábu v c.-k. 5. jazdeckej divízii v Prešporku (od 1. 11. 1879); oddelenie generálneho štábu v c.-k. 1. pešej divízii v Sarajeve (od 1. 5. 1881); Železničná kancelária generálneho štábu vo Viedni (od 1. 11. 1883); veliteľ 3. roty c.-k. 13. husárskeho pluku v Budapešti, (od 1. 5. 1887); náčelník hlavného štábu c.-k. 18. pešej divízie, Mostar (od 1. 11. 1888); veliteľ 1. oddelenia c.-k. 8. dragúnskeho pluku, Pardubice (od 18. 10. 1892); náčelník hlavného štábu c.-k. 10. armádneho zboru, Przemysl (od 1. 5. 1894); veliteľ c.-k. 30. pešej brigády, Miskolc (od 6. 4. 1900); veliteľ c.-k. 39. pešej brigády (od 9. 3. 1903) a po jej reorganizácii veliteľ 11. horskej brigády, Dolnja Tuzla (od 1904); veliteľ c.-k. 19. pešej divízie v Plzni (od 8. 4. 1905); veliteľ a veliacci generál c.-k. 10. armádneho zboru, Przemysl (od 13. 2. 1910); zaradený na Hlavné veliteľstvo Landwehru vo Viedni (od 22. 1. 1914); zástupca hlavného veliteľa Landwehru vo Viedni (od 5. 4. 1914); veliteľ armádnej skupiny Kummer (rakúskych domobrancov a Poľského legiónu) na ruskom fronte (od 3. 8. 1914); prezident Vojenskovednej expertnej komisie vo Viedni (od 9. 11. 1914); penzionovaný 1. 8. 1916, Aigen bei Salzburg.

Poznámka: Pochovaný 10. 12. 1929 na cintoríne v Aigen bei Salzburg.

Pramene: KA AKVI 1619. škatuľa; KA GBLB Diverse 390. škatuľa; KA MKSM 1911 36-2/1-3, 1914 43-3/3, 1914 57-5/1, 1914 70-1/64, 1916 70-1/55; KA KM Präs. 1915 2-160/5; KA AOK KPQ 100. škatuľa; KA Ms Allg. 465.; KA NL B/691. Nr. 22., B/1000. Nr. 353., 354.; KA Pensionsbuch Band IV., s. 329; KA *Pallua-Gall* 1903, s. 227; *Broucek* 1980, s. 156; *Lexikon I. vh.*, s. 397–398; *ÖBL IV. Band*, s. 346.; *Döfering* 1928, s. 162–163; *Döfering* 1989, s. 381–382; *Lustig-Prean* 1939, s. 78.

Plank, Eduard, von Uzsok [Eduard Plank, uzsoki Plank Ede]**titulárny generál poľný zbrojmajster** (Feldzeugmeister, tábornagy)

20. 3. 1857, Vyhne (Tekovská stolica) – 16. 6. 1933, Viedeň

Vierovyznanie: katolík

Rodinný stav: slobodný

Povolanie otca: obchodník

Vzdelanie: štyri tiedy reálneho gymnázia v Banskej Štiavnici; obchodná škola, Ľubľana; kadetná delostrelecká škola vo Viedni (1876 – 1880); vyšší dôstojnícky kurz na uhor. kráľ. honvédskej Akadémii Ludovika v Budapešti (1890 – 1891); Vojnová škola vo Viedni (1891 – 1893)

Jazykové znalosti: nemčina a maďarčina (perfektne), francúzština (dobre), slovenčina (primerane služobnej potrebe), česky a taliansky (dostačujúco)

Domáce vyznamenania: bronzová Jubilejná pamätná medaila pre ozbrojené sily z roku 1898 (MJM98, 2. 12. 1898); bronzová Vojenská záslužná medaila – Signum laudis (BMVM, 21. 7. 1899); Vojenský služobný odznak pre dôstojníkov 3. triedy (D3, 30. 4. 1901); Vojenský záslužný kríž 3. stupňa (MVK3, 16. 9. 1906); Jubilejný kríž z roku 1908 na vojnovnej stuhe (MJK08, 2. 12. 1908); Rad Železnej koruny, 3. trieda – rytier (EKO-R3, 4. 10. 1909); Vojenský služobný odznak pre dôstojníkov 3. triedy (D2, 16. 6. 1911); Rad Železnej koruny, 2. trieda – komandér s vojnovou dekoráciou (EKO-R2 KD, 29. 4. 1915)

Zahraničné vyznamenania: nemecký (pruský) Železný kríž 2. triedy (14. 6. 1915)

Tituly: uhorský šľachtický titul s predikátom (6. 4. 1916)

Hodnostný postup: delostrelec⁸ (16. 6. 1876); hlavný delostrelec⁹ (6. 12. 1876); desiatnik (16. 9. 1877); čatár (1. 6. 1878); šikovateľ (1. 9. 1878); delostrelmajster¹⁰ (od 26. 11. 1879); kadet delostrelectva (18. 8. 1880); kadet dôstojnícky zástupca (1. 5. 1881); poručík (1. 11. 1881); nadporučík (1. 9. 1888); kapitán 2. stupňa (1. 5. 1893); kapitán 1. stupňa (1. 11. 1895); major (1. 5. 1899); podplukovník (1. 11. 1902); plukovník (1. 11. 1905); generálmajor (1. 11. 1911); poľný podmaršal (1. 11. 1914), titulárny generál poľný zbrojmajster (4. 10. 1918)

Služobné zaradenie: c.-k. 5. pluk poľného delostrelectva, Budapešť (od 16. 6. 1876); c.-k. 1. dragúnsky pluk, Hradec Králové (od 1. 9. 1878); c.-k. 5. pluk poľného delostrelectva, Budapešť (od 26. 11. 1879); c.-k. 7. pluk poľného delostrelectva, Krakov (od 18. 8. 1880); c.-k. 5. pluk poľného delostrelectva, Budapešť (od 1. 11. 1883); c.-k. delostrelecký pluk 4. armádneho zboru, Budapešť (od 1. 5. 1885); uhor. kráľ. 6. honvédske husársky pluk, Vác (od 1. 11. 1889); veliteľstvo c.-k. 4. vojenského zboru v Budapešti (od 4. 11. 1893); štáb inšpektora uhor. kráľ. honvédskeho jazdecktva v Budapešti (od 1. 11. 1894); zástupca adjutanta inšpektora uhor. kráľ. honvédskeho jazdecktva v Budapešti (od 1. 11. 1895); učiteľ na uhor. kráľ. Honvédskej ústrednej jazdeckej škole v Budapešti (od 1. 10. 1896); uhor. kráľ. 4. honvédske husársky pluk, Kecskemét (od 1. 5. 1899); veliteľ 2. oddelenia uhor. kráľ. 4. honvédskeho husárskeho pluku, Kecskemét (od 24. 6. 1899); náčelník hlavného štábu inšpektora uhor. kráľ. honvédskeho jazdecktva v Budapešti (od 1. 5. 1901); učiteľ kurzu pre štábnych dôstojníkov uhor. kráľ. honvédstva v Budapešti (od 26. 9. 1902); veliteľ kurzu pre štábnych dôstojníkov uhor. kráľ. honvédstva v Budapešti (od 4. 8. 1906); veliteľ

⁸ Delostrelec (nem. Kanonier, maď. altüzér) – základná hodnosť v delostrelectve, čiže radový vojak.

⁹ Hlavný delostrelec (nem. Vormeister, maď. főtüzér) – zodpovedá hodnosti slobodník.

¹⁰ Delostrelmajster (nem. Feuerwerker, maď. tűzmester) – zodpovedá hodnosti strážmajstra, resp. šikovateľa.

informačného kurzu uhor. kráľ. honvédstva v Budapešti (od 1. 7. 1908); veliteľ uhor. kráľ. 1. honvédskej jazdeckej brigády, Szeged (od 9. 9. 1910); delegovaný generál na veliteľstve uhor. kráľ. 1. honvédskeho dištriktu v Budapešti (od 13. 4. 1912); veliteľ uhor. kráľ. 19. honvédskej jazdeckej brigády v Budapešti (od 1. 3. 1913); delegovaný na veliteľstvo uhor. kráľ. 2. honvédskeho dištriktu, Szeged (od 22. 11. 1913); veliteľ uhor. kráľ. 102. domobraneckej (népfelkelő) pešej brigády na ruskom fronte (od 1. 8. 1914); zdravotná dovolenka, Szeged, Budapešť, Viedeň (od 18. 10. 1914); poverený velením uhor. kráľ. 40. honvédskej divízie na ruskom fronte (od 24. 12. 1914); veliteľ uhor. kráľ. 40. honvédskej divízie na ruskom fronte (od 30. 3. 1915 do 1. 10. 1915); penzionovaný 1. 10. 1916, Viedeň; vojenský veliteľ vojenskej posádky v meste Veľká Sibiň, dnes Sibiu (od 1. 10. 1918. do 7. 11. 1918); opätovne penzionovaný 1. 1. 1919, Viedeň.

Dôležitejšie autorské práce: A lovasság földerítő szolgálat. Márkus Nyomda. Budapest, 1899.

Poznámka: Bol spopolnený 21. 6. 1933 vo Viedni.

Pramene: KA AKVI 2504. škatuľa; HL AKVI 32158; KA GBBL Abgang I/II. 3/166.; KA MKSM 1914 12-1/2; KA KM Präs. 1914 72-10/7; KA NL B/1000 Nr. 356., 360.; KA *Hubatka*, s. 15; KA Pensionsbuch Band IV., s. 330; RK 1913/66., s. 644, 1915/30., s. 361, 1915/44., s. 577, 1915/75., s. 1047; *Gerő*, s. 164; *Kempelen* XI. k. (zv.), s. 535; Partenzettel

Tersztyánszky, Karl, von Nádas [Karol Tersztyánszky, nádasi Tersztyánszky Károly] generálplukovník (Generaloberst, vezérezredes)

28. 10. 1854, Skalica (Nitrianska stolica) – 7. 3. 1921, Viedeň

Vierovyznanie: katolík

Rodinný stav: ženatý

Deti: bezdetný

Meno a ovolanie otca: Tersztyánszky István, súkromník

Vzdelanie: šesť tried gymnázia v Olomouci (1864 – 1871); Vojenské kolégium, St. Pölten (1871 – 1873); Tereziánska vojenská akadémia vo Viedenskom Novom Meste, Wiener Neustadt (1873 – 1877); Vojnová škola vo Viedni (1880 – 1882).

Jazykové znalosti: nemčina (perfektne), maďarčina (dobre), francúzština (dosť dobre) čeština (primerane služobnej potrebe)

Domáce vyznamenania: bronzová Jubilejná pamätná medaila pre ozbrojené sily z roku 1898 (MJM98, 2. 12. 1898); Rad Železnej koruny, 3. trieda – rytier (EKO-R3, 13. 8. 1902); Jubilejný kríž z roku 1908 na vojnovéj stuhe (MJK08, 2. 12. 1908); Rad Leopolda, 3. trieda – rytier (LO-R, 25. 2. 1910); Vojenský služobný odznak pre dôstojníkov 2. triedy (D2, 1. 9. 1912); Pamätný kríž z rokov 1912 – 1913, Mobilizačný kríž (MK13, 1913); Rad Železnej koruny, 1. trieda – veľkokríž s vojnovou dekoráciou (EKO-R1 KD, 5. 10. 1914); Čestné vyznamenanie Za zásluhy o Červený kríž 1. triedy s vojnovou dekoráciou (EZ1-RK KD, 31. 5. 1915); Rad Leopolda, 1. trieda – veľkokríž s vojnovou dekoráciou (LO-GK KD, 4 11. 1915); Vojenský záslužný kríž 1. stupňa s vojnovou dekoráciou (MVK1. KD, 17. 10. 1916); bronzová Vojenská záslužná medaila – Signum laudis s vojnovou dekoráciou s mečmi (BMVM KDS, 17. 3. 1917); Čestné vyznamenanie Za zásluhy o Červený kríž, zlatá hviezda s vojnovou dekoráciou (VSt-RK KD, 3. 8. 1917). Dodatočne udelené: Meče k Radu Železnej koruny, 1. trieda – veľkokríž s vojnovou dekoráciou (S z. EKO-R1. KD); Meče k Radu Leopolda, 1. trieda – veľkokríž s vojnovou dekoráciou (S z. LO-GK KD); Meče k Vojenskému záslužnému krížu 1. stupňa s vojnovou dekoráciou (S z. MVK1. KD)

Zahraničné vyznamenania: pruský Rad Koruny 3. triedy (9. 1. 1892); pápežský kríž Pro ecclesia et pontifice (26. 7. 1914); nemecký (pruský) Železný kríž 2. triedy (28. 5. 1915);

nemecký (pruský) Železný kríž 1. triedy (3. 11. 1915); pruský Rad Červeného orla 1. triedy – veľkokríž s mečmi (18. 2. 1917)

Tituly a funkcie: tajný radca (2. 4. 1913); majiteľ c.-k. 8. husárskeho pluku (21. 12. 1913).

Hodnostný postup: poručík (1. 9. 1877); nadporučík (1. 5. 1882); kapitán 1. stupňa (1. 5. 1886); major (1. 11. 1892); podplukovník (1. 5. 1895); plukovník (11. 1. 1898); generálmajor (1. 11. 1904); poľný podmaršal (1. 11. 1908); generál jazdeckta (1. 5. 1913); generálplukovník (1. 5. 1916)

Služobné zaradenie: c.-k. 8. dragúnsky pluk, Svätý Jur (od 1. 9. 1877); dôstojník hlavného štábu c.-k. 3. jazdeckej brigády, Maribor (od 1. 9. 1882); dôstojník hlavného štábu c.-k. 59. pešej brigády, Černovice, dnes Černivci (od 1. 9. 1883); oddelenie hlavného štábu c.-k. 9. armádneho zboru v Josefove (od 1. 5. 1885); oddelenie hlavného štábu c.-k. 2. armádneho zboru vo Viedni (od 1. 9. 1885); c.-k. 15. husársky pluk vo Viedni (od 1. 11. 1888); veliteľ 6. roty c.-k. 15. husárskeho pluku, Álmosd (od 16. 5. 1889); oddelenie hlavného štábu c.-k. 8. armádneho zboru v Prahe (od 1. 10. 1890); náčelník hlavného štábu c.-k. jazdeckej divízie, Jaroslav v Haličsku (od 21. 10. 1892); veliteľ 1. oddelenia c.-k. 14. husárskeho pluku, Černovice, dnes Černivci (od 20. 1. 1896); veliteľ c.-k. brigádnej dôstojníckej školy, Neu Zuczka, dnes Nova Žučka (od 15. 10. 1896); veliteľ c.-k. 1. dragúnskeho pluku, Stanislav, dnes Ivano-Frankivsk, Łańcut (od 6. 5. 1897); veliteľ c.-k. 8. jazdeckej brigády, Brno, Záhreb (od 26. 9. 1903); veliteľ c.-k. jazdeckej divízie v Evove, dnes Eviv (od 18. 6. 1907); veliteľ c.-k. jazdeckej divízie v Prešporku, dnes Bratislava (od 6. 4. 1908); veliteľ c.-k. 14. pešej divízie v Prešporku, dnes Bratislava (od 18. 4. 1910); poverený velením a veliaci generál c.-k. 4. armádneho zboru v Budapešti (od 20. 9. 1912); veliteľ a veliaci generál c.-k. 4. armádneho zboru v Budapešti (od 1. 10. 1912); veliteľ c.-k. 4. armádneho zboru na srbskom fronte (od 12. 8. 1914); veliteľ c.-k. 4. armádneho zboru na ruskom fronte (od 3. 9. 1914); veliteľ armádnej skupiny Tersztyánszky na ruskom fronte (od 27. 2. 1915); veliteľ c.-k. vojenských síl na Balkáne (od 22. 5. 1915); veliteľ c.-k. 3. armády na srbskom fronte (od 8. 9. 1915); uvoľnený z funkcie a daný do personálnej zálohy, Budapešť (od 18. 9. 1915); veliteľ c.-k. 4. armády na ruskom fronte (od 7. 6. 1916); veliteľ c.-k. 3. armády na ruskom fronte (od 17. 3. 1917 do 11. 7. 1917); kapitán Jazdeckej švadróny c.-k. Telesnej gardy¹¹ vo Viedni (od 30. 8. 1917 do 3. 11. 1918); penzionovaný 1. 12. 1918, Viedeň. Dôležitejšie autorské práce: *Gefechtsausbildung der Kavallerie*. In: KMH 1906, s. 15–27, 170–186; 1907, s. 21–40.; *Welche Lehren ergeben sich aus dem Kriege in Ostasien für die Verwendung der Kavallerie?* In: KMH 1907, s. 186–189; *Die Kavallerieübungsreise (Gruppe II)* 1906. In: KMH 1907, s. 398–418.; *Zuckerfütterung im Training*. In: KMH 1907, s. 635–637; *Kavallerieverwendung in Oberitalien*. In: KMH 1908, s. 123–149; *Unterlassungssünden!* In: KMH 1908, s. 470–483.; *Streiflichter auf unsere Übungen, Inspizierungen und Exerzitieren*. In: KMH 1908, s. 970–991; *Rückblick auf unseren vorjährigen Dienstritt*. In: KMH 190, s. 278–282; *Unsere Rekruten*. In: KMH 1909, s. 994–997; *Feuerstärke und Hilfswaffen grösserer Kavalleriekräfte*. In: KMH, 1910, s. 1–23.

Poznámka: rodina získala uhorské šľachtictvo v roku 1460; menovaný bol pochovaný 9. 3. 1921 na Centrálnom cintoríne (Zentralfriedhof) vo Viedni.

Pramene: KA AKVI 3482. škatuľa; HL AKVI 3243/1890; KA MKSM 1915 69-3/42-8 ad, 1915 84-5/1-38, 1917 84-5/1-29; KA AOK KPQ 100. škatuľa; KA NL B/691. Nr.

¹¹ Jazdecká švadróna c.-k. Telesnej gardy (nem. K. u. k. Leibgarde Reitereskadron, maď. cs. és kir. Testőr Lovasszázad) – plnila reprezentatívne úlohy na cisárskom dvore vrátane palácovej strážnej služby. Funkcia jej veliteľa – kapitána zodpovedala hodnosti generála zbraní, resp. generálplukovníka.

22., B/800 Nr 84a, B/1000 Nr. 353.; KA Ms Allg. 427., 466.; KA Pensionsbuch Band IV., s. 374.; KA *Pallua-Gall*, s. 34; PVBL 1/1892, s. 5, 42/1914, s. 466, 79/1915, s. 1851, 37/1917, s. 1082; Verordnungsblatt für das Heer. 2/1919, s. 60; *Steiner*, s. 12; Lexikon I. vh., s. 667; *Ludwigstorff* 1994, s. 102–110; *Pollmann Ferenc*: Balszerencse semmi más? Tersztyánszky Károly cs. és kir. vezérezredes élete és pályafutása. Budapest, 2003; Révai Új Lexikona XVII. k. (zv.) 2006, s. 840; *Broucek* 1980, s. 267; Der wahnsinnige General. In: NWJ 20. 3. 1927, s. 2; *Rudolf Kiszling*: Ein Heerführer ohne Glück. In: NWJ 12. 9. 1924, s. 6.; *Sauer*, s. 88.; *Lustig-Prean* 1939, s. 110–111; *Kempelen* X. k. (zv.), s. 307–308; www.austro-hungarian-army.co.uk/biog/tersztyanszky.htm

Skratky a názvy rakúskych vyznamenání a ich slovenské, nemecké a maďarské pomenovanie:

Albrechts-Abz. – Pamätný odznak na blahu pamäť poľného maršala arcivojvodu Albrechta = Erinnerungsszeichen an Feldmarschall Erzherzog Albrecht = Albrecht főherceg tábornagy Emlékjel
BM – Pamätná bosniansko-hercegovinská medaila = Bosnisch-Hercegovinische Erinnerungsmedaille = Bosznia-Hercegovinai Emlékérem
BMVM – bronzová Vojenská záslužná medaila (Signum laudis) = Bronzene Militär Verdienstmedaille = Bronz Katonai Érdemérem
D1, D2, D3 – Vojenský služobný odznak pre dôstojníkov 1., 2., 3. triedy = Militärdienstzeichen für Offiziere, 1., 2., 3. Klasse = Katonai Tiszti Szolgálati Jel I., II. és III. osztálya
D64 – Pamätná medaila na prusko-dánsku vojnu z roku 1864 = Erinnerungsmedaille an den Feldzug 1864 in Dänemark = Dán Hadjárat Emlékérme (1864)
EKO-R1., /R2., /R3. – Rad Železnej koruny, 1. trieda – veľkokríž, 2. trieda – komandér, 3. trieda – rytier = österreichische kaiserliche Orden der Eisernen Krone, Ritter 1./ Ritter 2. /Ritter 3. Klasse = Osztrák Császári Vaskorona Rend I., II. és III. osztálya
Ez. F. K. u. W. – Čestné vyznamenanie za umenie a vedu = Ehrenzeichen für Kunst und Wissenschaft = Művészetért és Tudományért Emlékjel
EZ1-RK – Čestné vyznamenanie Za zásluhy o Červený kríž 1. triedy = Ehrenzeichen 1. Klasse vom Roten Kreuze = Vöröskereszt I. osztályú Díszjelvénye
EZ-RK (OZ) – Čestné vyznamenanie Za zásluhy o Červený kríž, dôstojnícky kríž = Ehrenzeichen vom Roten Kreuze, Offiziersehrenzeichen = Vöröskereszt Tiszti Díszjelvénye
FJK – Pamätný kríž na cisára Františka Jozefa = Kaiser Franz Joseph Erinnerungskreuz = Ferenc József Emlékjel
FJO-GK, /K, /OK, /R – Rad Františka Jozefa, 1. trieda – veľkokríž, 2. trieda – komtúr s hviezdou, 3. trieda – komtúr, 4. trieda – dôstojník, 5. trieda – rytier = kaiserlich österreichische Franz Joseph-Orden, -Grosskreuz/ -Konturkreuz/ -Offizierskreuz/ -Ritterkreuz = Osztrák Császári Ferenc József Rend nagy-, parancsnoki-, tiszti- és lovagkeresztje
GMJM 98 – zlatá Jubilejná pamätná medaila pre ozbrojené sily z roku 1898 = Goldene Jubiläumserinnerungsmedaille für die bewaffnete Macht 1898 = Arany Jubileumi Emlékérem 1898
GMVM – Veľká vojenská záslužná medaila za najvyššie pochvalné uznanie (Veľké Signum laudis) = Grosse Militär Verdienstmedaille = Nagy Katonai Érdemérem
GTM – Zlatá medaila Za statočnosť = Goldene Tapferkeitsmedaille für Offiziere = Tiszti Arany Vitézségi Érem
GVO-R – Rad Zlatého rúna (nositeľ insignii Radu Zlatého rúna) = Ritter des Ordens vom Goldenen Vliese = Aranygyapjas Rend lovagja
HJK 08 – Jubilejný dvorský kríž z roku 1908 = Hof-Jubiläumskreuz 1908 = Udvari Jubileumi Kereszt 1908
KM – Vojnová medaila = Kriegsmedaille = Hadiérem
KTK – Karolov vojenský kríž = Karl-Truppenkreuz = Károly Csapatkereszt
LF-Abz. – Pilotný odznak = Luftfahrerabzeichen = Légjáró-jelvény
LO-GK, LO-1., LO-K, LO-R – Rad Leopolda, 1. trieda – veľkokríž, 2. trieda – komandér, 3. trieda – rytier = österreichische kaiserliche Leopold-Orden, Grosskreuz, /-1. Klasse/ -Kommandeurkreuz/ -Ritterkreuz = Osztrák Császári Lipót Rend nagykeresztje, I. osztálya, parancsnoki és lovagkeresztje
MJK 08 – Jubilejný kríž z roku 1908 na vojnovéj stuhe = Militär-Jubiläumskreuz 1908 = Katonai Jubileumi Kereszt 1908

MJM 98 – bronzová Jubilejná pamätná medaila pre ozbrojené sily z roku 1898 = Bronzene Jubiläumserinnerungsmedaille für die bewaffnete Macht 1898 = Jubileumi Emlékérem a fegyveres erő számára 1898
MK 13 – Pamätný kríž z rokov 1912 – 1913 (Moblizačný kríž) = Mobilisierungskreuz 1912-13 = 1912-13. évi Mozgósítási Kereszt
MMTO-GK, /K, /R – Vojenský Rad Márie Terézie, 1. trieda – veľkokríž, 2. trieda – komandér, 3. trieda – trieda = Militär-Maria-Theresien Orden, -Grosskreuz/-Kommandeurkreuz/-Ritterkreuz = Katonai Mária Terézia Rend nagy-, parancsnoki és lovagkeresztje
MVK1., MVK2., MVK3. – Vojenský záslužný kríž 1., 2., 3. stupňa = Militär Verdienstkreuz 1., 2. und 3. Klasse = Katonai Érdemkereszt I., II. és III. osztálya
SEM-RK – Čestné vyznamenanie Za zásluhy o Červený kríž, strieborná medaila = Silberne Ehrenmedaille vom Roten Kreuze = Vöröskereszt Ezüst Díszérme
SHJM 98 – strieborná Jubilejná dvorská medaila z roku 1898 = Silberne Jubiläumshofmedaille 1898 = Ezüst Jubileumi Udvarj Érem katonák számára 1898
SMVM – strieborná Vojenská záslužná medaila (Signum laudis) = Silberne Militär Verdienstmedaille = Ezüst Katonai Érdemérem
STM – Strieborná medaila Za statočnosť = Silberne Tapferkeitsmedaille für Offiziere = Tiszti Ezüst Vitézségi Érem
StO-GK, /K, /Klk – Rad Svätého Štefana, 1. trieda – veľkokríž, 2. trieda – komandér, 3. trieda – rytier = königlich ungarische St. Stephan-Orden, -Grosskreuz / -Kommandeurkreuz/ -Kleinkreuz = Magyar Királyi Szent István Rend nagy-, parancsnoki és kiskeresztje
VM – Medaila za zranenie = Verwundetenmedaille = Sebesültek Érme
VSt-RK – Čestné vyznamenanie Za zásluhy o Červený kríž, zlatá hviezda = Verdienststern vom Roten Kreuze = Vöröskereszt Érdemcsillaga
KD, KD z. – s vojnovou dekoráciou, vojnová dekorácia k = mit Kriegsdekoration, Kriegsdekoration zum = hadidíszítménye
m. KD d. 2., 3. Kl – s vojnovou dekoráciou 2., 3. stupňa = mit Kriegsdekoration der 2., 3. Klasse = a II., III. osztály hadidíszítményével
S z. – s mečmi = Schwerter zum = kardokkal
KDS, KDS z. – vojnová dekorácia s mečmi = Kriegsdekoration mit den Schwertern = hadidíszítmény kardokkal
m. St. – s hviezdou = mit Stern=csillaggal
m. Str. – so stužkou = mit Streifen = sávokkal
m. Br., in Br – s briliantmi = mit Brillanten, in Brillanten = gyémántokkal
m. WS – s opakovanou sponou = mit Wiederholungsspange = ismétlődő pánttal

Pramene:

AKVI	dôstojnícky kvalifikačný list
AOK	Armee-Oberkommando(Hadsereg- Főparancsnokság)
FÜV	Felülvizsgálati iratok
GBBL	Grundbuchsblatt (Fő-anyakönyvi lap)
HL	Hadtörténelmi Levéltár Budapest
HM Ált.	Honvédelmi Minisztérium, Általános osztály
KA	Kriegsarchiv Wien (bécsi Hadilevéltár)
KM Präs.	Kriegsministerium Präsidial (közös Hadügyminisztérium, elnöki sorozat)
KPQ	Kriegspressequartier (Sajtóhadiszállás)
Militär-Schulen	Militär-Erziehungs- und Bildungsanstalten sowie Fachbildungsanstalten und Reserve-Offiziers-Schulen des k.k./k.u.k. Heeres und der k.k. Landwehr (a cs. /és/ kir. hadsereg és a cs. kir. Landwehr katonai nevelő- és képzőintézményei, valamint szakképzőintézetek és tartalékos tiszti iskolái)
MKSM	Militärkanzlei Seiner Majestät (Őfelsége Katonai Irodája)
MS Allg.	Manuscripte, Allgemeine Reihe (Zbierka rukopisov, Kéziratgyűjtemény, általános sorozat)

NAR	Neue Alphabetische Reihe (a GGBL egyik sorozata)
NL	Nachlässe (Hagyatékok gyűjteménye)
OSZK gyászjelentés	Országos Széchényi Könyvtár Kisnyomtatvány Tárának gyászjelentés gyűjteménye
PaD	Personal ausser Dienst (a GGBL egyik sorozata)
Partenzettel	KA parte (gyászjelentés)
Personalia	HL katonai személyekre vonatkozó iratainak gyűjteménye
Tgy.	Tanulmánygyűjtemény
VAS	Versorgungsakten (Zbierka aktov, Ellátási akták gyűjteménye)
DAZ	Danzer's Armee-Zeitung
DÖTZ	Deutschoesterreichische Tageszeitung
HK	Hadtörténelmi Közlemények
KMH	Kavalleristische Monatshefte
LAK	Ludovika Akadémia Közlönye
MGAGW	Mitteilungen über Gegenstände des Artillerie- und Genie-Wesens
MKK	Magyar Katonai Közlöny
MKSZ	Magyar Katonai Szemle
MÖSTA	Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs
MR	Militärische Rundschau
MWM	Militärwissenschaftliche Mitteilungen
NFP	Neue Freie Presse
NYUKOSZ	A Nyugállományú Katonatisztek Országos Szövetségének Hivatalos Lapja
NWA	Neues Wiener Abendblatt
NWJ	Neues Wiener Journal
NWT	Neues Wiener Tagblatt
OMV	Organ der militärwissenschaftlichen Vereine
ÖMZ	Streffleur's (Österreichische) Militärische Zeitschrift
ÖWZ	Österreichische Wehrzeitung
RKZ	Reichskriegerzeitung
RP	Reichspost
TP	Tagespost
VZ	Volks-Zeitung
WA-NWT	Neues Wiener Tagblatt, Wochenendausgabe
WNN	Wiener Neueste Nachrichten
WZ	Wiener Zeitung

Zoznam použitej literatúry:

A m. kir. 1. honvéd gyalogezred története A m. kir. IV. Károly király volt 1. honvéd gyalogezred története és háborús emlékalbuma. Összeállította a bajtársak közreműködésével sepsiszek-nagyborosnyói *Bartha Lajos* m. kir. honvéd altábornagy, volt ezredparancsnok. Kiadta a volt 1. honvéd gyalogezred története és háborús emlékalbuma kiadóhivatala. Budapest, 1939.

Alföldi László Mihály: Die Generale Magyarischer Nationalität im k.u.k. Heer von 1890 bis 1914. Phil. Dissertation. Innsbruck, 1970.

Bachó dezséri Bachó László (szerk.): A Magyar Királyi Honvéd Ludovika Akadémia története. A Magyar Királyi Honvéd Ludovika Akadémia kiadása. Budapest, 1930.

Berkó 1928. *Berkó István* (szerk.): A Magyar Királyi Honvédség története 1868–1918. Kiadja a M. Kir. Hadtörténelmi Levéltár. Budapest, 1928.

BLGBL. Biographisches Lexikon zur Geschichte der Böhmischen Länder. Herausgegeben von *Heribert Sturm*. Band I–III. R. Oldenbourg Verlag. München–Wien, 1979–2000.

BLGS. Biographisches Lexikon zur Geschichte Südosteuropas. Herausgegeben von *Mathias Bernath* und *Felix von Schroeder*. Redaktion *Gerda Bartl*. Band I–III. R. Oldenbourg Verlag GmbH. München 1974–1978.

Bölköny József–Hubai László: Magyarország kormányai 1848–2004. Ötödik kiadás. Akadémiai Kiadó. Budapest, 2004.

Brockhaus V. Band Brockhaus Enzyklopädie in vierundzwanzig Bänden. V. Band. Cot-Dr. F. A. Brockhaus. Mannheim, 1988.

Broucek 1980. *Broucek, Peter* (eingeleitet und herausgegeben von): Ein General im Zwielficht. Die Erinnerungen Edmund Glaises von Horstenau. Band 1. Hermann Böhlau Nachfolger. Wien–Köln–Graz, 1980.

Broucek, Peter (bearbeitet von): Geschichte der k.u.k. Wehrmacht. VI. Band. Der Allerhöchste Oberbefehl. Die Garden. Herausgegeben von der Direktion des Heeresgeschichtlichen Museums in Zusammenarbeit mit der Gesellschaft für Österreichische Heereskunde. Wien, 1988.

Broucek, Peter (eingeleitet und herausgegeben von): Theodor Ritter von Zeynek: Ein Offizier im Generalstabskorps erinnert sich. Böhlau Verlag. Wien–Köln–Weimar, 2009.

Broucek, Peter – Peball, Kurt: Geschichte der österreichischen Militärhistoriographie. Böhlau Verlag. Köln–Weimar–Wien, 2000.

Döfering 1928. *Döfering, Karl Friedrich von Frank zu*: Alt-Österreichisches Adels-Lexikon. I. Band (1823–1918). Im Selbstverlage des Verfassers. Wien, 1928.

Döfering 1989. *Frank-Döfering, Peter*: Adels Lexikon des Österreichischen Kaisertums 1804–1918. Herder. Wien–Freiburg–Basel, 1989.

Encyclopaedia Britannica. 8.: Encyclopaedia Britannica. Volume 8. Edward to Extract. Encyclopaedia Britannica Ltd. Chichago–London–Toronto, 1961.

Frank 1967. *Frank, Karl Friedrich von*: Standeserhebungen und Gnadenakte für das Deutsche Reich und die Österreichischen Erblande bis 1806 sowie kaiserlich österreichische bis 1823 mit einigen nachtragen zum „Alt-Österreichischen Adels-Lexikon“ 1823–1918. Band 1–5. Selbstverlag. Schloss Senftenegg, 1967–1974.

Dr. Gerő József: A királyi könyvek. Budapest, 1940.

Gudenus János József: A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája. I–V. k. Tellér Kft–Heraldika Kiadó. Budapest, 1990–1999.

Hamann, Brigitte (szerk.): Habsburg lexikon. Új Génius Kiadó. Budapest, 1990.

Hofmann–Hubka 1944.

Hofmann, Oskar von – Hubka, Gustav von: Der Militär-Maria Theresien-Orden. Die Auszeichnungen im Weltkrieg 1914–1918. Verlag „Militärwissenschaftliche Mitteilungen“. Wien, 1944.

Honvédelmi miniszterek 1848–1994. Zrínyi Kiadó. Budapest, 1994.

Honvédségi Közlöny, 1929. *Honvédségi Közlöny a m. kir. Honvédség számára* 1929/20. Pallas Részvénytársaság Nyomdája, Budapest, 1929.

Hubatka, Ludwig Oberstleutnant: Verzeichnis der Generale und Flaggenofficiere 1911–1918. Wien, 1919. (levéltári segédlet a KA-ban)

Im Felde unbesiegt *Kerchnawe, Hugo* Herausgegeben: Im Felde unbesiegt. Erlebnisse im Weltkrieg erzählt von Mitkämpfern. III. Band. Österreich. München, 1923.

Kempelen Béla: Magyar nemes családok. I–XI kötet, Pótlék, Függlék. Budapest, 1911.

Knauer, Oswald: Das österreichische Parlament 1848–1966. Bergland Verlag. Wien, 1969.

Landwehr PVBL Verordnungsblatt für die k. k. Landwehr. Personalangelegenheiten. Aus der k. k. Hof und Staatsdruckerei. Wien, 1914–1918.

Lanjus 1939. *Lanjus, Friedrich Graf*: Die erbliche Reichsratswürde in Österreich. Selbstverlag. Schloss Haindorf am Kamp Langenlois, 1939.

Lexikon I. vh. Magyarország az első világháborúban. Lexikon A–Zs. Főszerkesztő *Szijj Jolán*. Petit Real Könyvkiadó. Budapest, 2000.

List 1982. *List, Joachim*: Beiträge zur Stellung und Aufgabe der Erzherzoge unter Kaiser Franz Josef I. Dissertation. Wien, 1982.

Ludwigstorff 1989. *Ludwigstorff, Georg*: Die Feldmarschälle der k.u.k. Armee im 1. Weltkrieg und ihre Orden und Auszeichnungen. Diplomarbeit. Wien, 1989.

Ludwigstorff 1994. *Ludwigstorff, Georg*: Die Generalobersten der k.u.k. Armee und ihre Orden und Auszeichnungen. Dissertation. Wien, 1994.

Lustig-Prean 1939. FML *Lustig-Prean, Julius von Preansfeld*: Lebensskizzen der von 1870 bis 1918 ausgemusterten „Neudstädter“. Band I. Wien, 1939.

Magyar testőrségek névkönyve 1760–1918. Összeállította: *Tisza-Beőli Hellebronth Kálmán*. Stádium Sajtóvállalat Részvénytársaság Kiadása. Budapest, 1939.

Militaria Austriaca 6.

NDB. Neue Deutsche Biographie. Herausgegeben von der Historischen Kommission bei der Bayerischen Akademie der Wissenschaften. 1–23. Band. Duncker & Humblot. Berlin, 1953–2007.

NÖB. Neue Österreichische Biographie 1815–1918. (Geleitet von *Bettelheim, Anton*.) I–VIII. Band. Amalthea Verlag. Wien, 1923–1935., Neue Österreichische Biographie ab 1815. (Geleitet von *Rollett, Edwin*.) IX–XXII. Band. Amalthea Verlag. Wien–Leipzig–Zürich, 1956–1987.

ÖBL. Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950. (Bearbeitet von *Obermayer, Eva*; 1991–2001: Redigiert von *Csendes, Peter*.) Band I–XIII. Verlag Hermann Böhlau Nachfolger. Graz–Köln, 1957–1973., Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. Wien. 1973–2009.

Pallua-Gall 1903. *Pallua-Gall Julian Hauptmann*: Verzeichnis der Generale und Flaggen-Officiere des k. und k. (k. k.) Heeres und der k. und k. (k. k.) Kriegsmarine 1815–1900. Wien, 1903. (levéltári segédlet a KA-ban)

Pallua-Gall, Julian Oberstleutnant. Verzeichnis der Generale und Flaggenofficiere 1901–1910. Wien, 1919. (levéltári segédlet a KA-ban)

Pensionsbuch der Generäle Band IV–V. (Tábornoki nyugdíjaskönyvek, KA)

PVBL. Kaiserlich-königliches Armee-Verordnungsblatt. Personal-Angelegenheiten. 1859–1869. Verordnungsblatt für das kaiserlich-königliche Heer. 1870–1888., Verordnungsblatt für das kaiserlich und königliche Heer. Personalangelegenheiten. Aus der k. k. Hof und Staatsdruckerei. Wien, 1889–1918.

Rendjelek és kitüntetések, 1944. *Vitéz Felszeghy Ferenc, vitéz Rátvay Imre, nemes Petrichevich György, sédeni dr. Ambrózy György* (szerk.): Rendjelek és kitüntetések történelmünkben. Társadalmi Könyv és Lapkiadó Vállalat. Budapest, 1944.

Révai Új Lexikona. (Főszerkesztő: *Kollega Tarsoly István.*) I–XVIII. k. Babits Kiadó. Szekszárd, 1996–2006.

RK. *Rendeleti Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára.* Személyes ügyek. Hivatalos kiadás. Pallas Részvénytársaság Nyomdája. Budapest, 1914-1918.

Sauer, Herbert: Die Verleihungen des Militärverdienstkreuzes I. Klasse. In: *Militaria Austriaca* 3. Gesellschaft für österreichische Heereskunde. Wien, 1979. 85–90. o.

Steiner, Jörg C.: Schematismus der Generale und Obersten der k.u.k. Armee. Stand: 31. Dezember 1918. Edition S & H. Wien, 1992.

Stourzh, Gerald: Mitgliedschaft auf Lebensdauer im österreichischen Herrenhause. Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung. Hermann Böhlau Nachfolger Ges.m.b.H. Graz–Köln, 1965.

Új Magyar Életrajzi Lexikon. I–VI. k. (Főszerkesztő: *Markó László.*) Magyar Könyvklub–Helikon Kiadó. Budapest, 2001–2007.

VBL. Kaiserlich-Königliches Armee-Verordnungsblatt. Aus der kaiserlich-königlichen Hof- und Staatsdruckerei. Wien, 1854.

Verordnungsblatt für das Heer 2/1919

Verordnungsblatt für das Heer 4. Jänner 1919. Nr. 2.

Verordnungsblatt für das Heer, die Kriegsmarine und die Landwehr 12/1922

Verordnungsblatt für das Heer, die Kriegsmarine und die Landwehr 03. 06. 1922. Nr. 12.

Oberstlieutenant *Alphons Freiherr von Wrede* (bearbeitet von): Geschichte der k. und k. Wehrmacht. III. Band 1. und 2. Hälfte. Verlag von L.

KRONIKA

DARNEY 30. 6. 1918 – 30. 6. 2018

Dňa 30. júna 2018 sa v severofrancúzskom meste Darney uskutočnila slávnosť na pripomenutie si stého výročia prisahy 21. a 22. pešieho pluku československých légii vo Francúzsku (spolu asi 6 000 dobrovoľníkov) a odovzdania bojového práporu 21. pluku. Na slávnosti sa zúčastnili slovenský premiér Peter Pellegrini, český premiér Andrej Babiš, francúzska ministerka obrany Florence Parly a množstvo ďalších oficiálnych osobností. Obaja premiéri vo svojich prejavoch zdôraznili význam prisahy v Darney pred sto rokmi pre vznik čs. armády a pre bojové tradície ozbrojených síl dnešnej Českej republiky a Slovenskej republiky. Na slávnosti sa zúčastnili ako čestná stráž hudba 1. streleckého pluku 7. obrnenej brigády francúzskej 1. obrnenej divízie, čestná stráž Armády Českej republiky, Čestná stráž Ozbrojených síl Slovenskej republiky a členovia Československej obce legionárskej v historických rovnošatách.

Je vcelku málo známe, že prápor, ktorý darovalo mesto Paríž, deň predtým – 29. júna 1918 do Darney dopravila trojica legionárov, Česi Hynek Gibiš, Otto Brokl a Slovák Jozef Honza.

Francúzsky prezident Raymond Poincaré v prítomnosti tajomníka Česko-Slovenskej Národnej Rady v Paríži Edvarda Beneša a ďalších oficiálnych predstaviteľov pri tejto príležitosti verejne uznal právo Čechov a Slovákov na samostatný štát. Na mieste prisahy vybudovala francúzska vláda v rokoch 1937 – 1938 pomník, ktorý Nemci po okupácii Francúzska v roku 1940 zničili. Súčasný pomník v Darney stojí od roku 1968 a predstavuje ho stéla vysoká 32 m na päťbokom betónovom podstavci.

Ako sa už stalo zvykom, aj pri príležitosti tohto výročia, usporiadala Československá obec legionárska v dňoch 28. júna – 2. júla púť na pamätné miesta spojené s udalosťami spred sto rokov. Výprava navštívila aj neďaleké mestečko Attigny, kde boli za prvej svetovej vojny ubytované niektoré československé jednotky a potom sa zúčastnila na pietnom akte na Námestí Republiky v Darney pred domom, kde bol v decembri 1918

ubytovaný československý prezident Tomáš Garrigue Masaryk, ktorý pri návrate domov tu navštívil čs. pluky.

Po slávnosti v Darney, na ktorej sa zúčastnilo asi päťsto hostí z Francúzska, Českej republiky a Slovenskej republiky nasledovala v neďalekej strednej škole čaša vína podávaná starostom Darney a potom aj recepcia na radnici v Darney, podávaná spoločne veľvyslanectvami ČR a SR vo Francúzsku. Na záver slávnostného popoludnia si návštevníci prezreli aj expozície Česko-slovenského múzea v Darney.

Na spiatocnej ceste do vlasti si výprava v nasledujúci deň prezrela miesta bojov 21. streleckého pluku v blízkosti dediny Aspach-les Bas pri Mittelbachu, kde sa dodnes zachovali pozostatky zákopov.

Ferdinand Vrábel

POCHOD NA BOJISKO PRVEJ SVETOVEJ VOJNY NA DOBOU HOSTOVICE

V sobotu 28. júla 2018, v deň 104. výročia vypuknutia prvej svetovej vojny, zorganizoval Klub vojenskej histórie Beskydy na čele s predsedom Mgr. Martinom Drobňákom a podpredsedom PhDr. Radoslavom Turikom v spolupráci s Obecným úradom Hostovice štvrtý ročník turistického pochodu na bojisko Veľkej vojny.

Účastníci turistického pochodu sa o 8 h zhromaždili pri obecnom úrade v Hostoviciach, odkiaľ sa vybrali na miestny cintorín v blízkosti gréckokatolíckeho chrámu Pokrovy Presvätej Bohorodičky. Na okraji civilného cintorína sa totiž nachádza vojnový cintorín z čias prvej svetovej vojny, kde je dovedna pochovaných 112 vojakov, z ktorých 104 príslušníkov rakúsko-uhorskej armády vieme menovite identifikovať. Na vojenskom cintoríne, ktorý vznikol na základe činnosti poľnej nemocnice v obci v priebehu bojov na prelome rokov 1914/1915, je pochovaný aj jeden ruský vojak. U ostatných pochovaných nevieme určiť totožnosť. Vďaka práci dobrovoľníkov Klubu vojenskej histórie Beskydy a občanom obce Hostovice vojenský cintorín prešiel v rokoch 2011 až 2014 zásadnou rekonštrukciou na základe zachovaného archívneho náčrtu. Na vojnovom cintoríne sa uskutočnil krátky pietny akt spojený s položením vencov k pamätníku. Panychídu za zomrelých vojakov odslúžil miestny gréckokatolícky kňaz Mgr. Michal Galmus spolu so starším kaplánom npor. Mgr. Simonom Czapom zo Samohybného delostreleckého oddielu v Michalovciach.

Následne sa turisti a milovníci histórie vybrali po turistickom chodníku, ktorý lemujú informačné panely venované bojom v okolí obce Hostovice a regiónu Snina, k zvonici

na bojisku prvej svetovej vojny na vrchu Skory, kde najmä v apríli 1915 počas tzv. Veľkonočnej bitky v Karpatoch padlo niekoľko tisíc mužov a ďalšie tisíce zostali trvalo poznačené bojovou činnosťou či nehostinným chladným počasím. Samotná zvonica, pripomínajúca nasadenie chlapov z územia súčasného Slovenska v radoch rakúsko-uhorskej armády v okolí obce, bola osadená v roku 2016, a od roku 2017 k nej vedie turisticko-náučný chodník dlhý 12 km.

Po dva a polhodinovom stúpaní sa turisti presunuli do areálu zvonice na vrchu Skory, kde sa opätovne uskutočnil pietny akt späť s položením vencov, a tak ako na vojnovom cintoríne, aj na bývalom bojisku prítomní kňazi odslúžili panychídu za všetkých padlých v prvej svetovej vojne na území severovýchodného Slovenska. Čestnú stráž zabezpečili Ozbrojené sily Slovenskej republiky. Po odznení modlitieb sa všetkým prítomným prihovorel pravoslávny kňaz z farnosti Osadné protojerej ThDr. Peter Soroka, PhD. Následne vystúpil aj podpredseda Klubu vojenskej histórie Beskydy PhDr. Radoslav Turík, ktorý turistom priblížil nielen bojovú činnosť rakúsko-uhorskej a ruskej armády na prelome rokov 1914/1915 v okolí obce Hostovice a na vrchu Skory, ale aj proces výstavby areálu zvonice. Člen Klubu vojenskej histórie Beskydy predstavil aj ďalšie vízie týkajúce sa pietneho miesta, kde v najbližšej budúcnosti budú osadené pamätníky jednotlivým vojenským jednotkám Rakúsko-Uhorska. Na záver sa prítomným prihovorel aj starosta obce Hostovice Ing. Peter Čopák, ktorý sa poďakoval všetkým zainteresovaným, dobrovoľníkom i turistom.

Po skončení oficiálit a odborného historického výkladu sa turisti vybrali opätovne do obce Hostovice, kde bolo pripravené menšie pohostenie. Časť turistov sa ešte vybrala do neďalekej obce Osadné, kde si prezreli kryptu vojakov s ostatkami 1 025 vojakov.

Aj takouto formou sa Klub vojenskej histórie Beskydy v spolupráci s miestnou samosprávou snaží prepojiť prírodné bohatstvo severovýchodného Slovenska s bohatou, v tomto prípade vojenskou, históriou, pričom plánom do budúcnosti je budovať sieť turisticko-náučných chodníkov po bojisku prvej svetovej vojny. Možno aj takýmto spôsobom si ľudia uvedomia hrôzy prvej svetovej vojny, ktorá zanechala na území severovýchodného Slovenska svoje stopy v podobe cintorínov či dodnes viditeľných zákopových línií.

Matúš Burda

ŠTVRTÝ ROČNÍK POCHODU NOVÝ HROZENKOV – HORNÁ MARIKOVÁ

V dňoch 14. – 16. septembra 2018 sa uskutočnil štvrtý ročník prechodu cez Javorníky Nový Hrozenkov – Horná Mariková, ktorý pripomína odchod českých četníkov z Moravskej Ostravy na pomoc Slovenskému národnému povstaniu. V policajných kasárňach v ostravských Hulvákoch sa sformovala jednotka osemnástich četníkov, ku ktorým sa pridali ešte piati civilisti. Skupina, ktorú viedol poručík Karel Holas, odišla 12. septembra cez Javorníky na Slovensko. Skupina odcestovala z Ostravy do Nového Hrozenkova, kde jeden civilista dezertoval a informoval o akcii gestapo. V noci sa však skupine podarilo prejsť do Hornej Marikovej, odkiaľ pokračovali do Bytče a Štubnianskych Teplíc, kde zložili prisahu. Zapojili sa do bojov v oblasti Čremošného, kde dvaja z nich – Miroslav Douša a Miloslav Sýkora – padli. Civilista Jaroslav Ondruš z Nového Hrozenkova, ktorý viedol nákladný automobil so zbraňami pre partizánov, padol v dedine Lazany do rúk Nemcov, ktorí ho na mieste zastrelili. Medzi obeťami je aj Bedřich Svoboda, ktorý sa v decembri 1944 dostal na Liptove do zajatia a neskôršie ho našli s podrezaným hrdlom. Ján Slezák bol ranený v bojoch pri Zvolene, skrýval sa v Pliešovciach, ale vo februári 1945 ho pri razii objavili a odvtedy zostal nezvestný. Josef Holub sa v oblasti Martinských holí pripojil k sovietskym partizánom z jednotky K. K. Popova. Tá zviedla v marci 1945 boj proti Nemcom pri obci Trnovo a Holub tam padol. Zomrel aj ďalší z civilistov, ktorý sa k četníkom pripojil, ale jeho meno nie je známe.

Nedávno sa našiel rukopis denníka Karla Holasa, ktorý obsahuje aj podrobnosti o prechode a činnosti skupiny na Slovensku a ktorý sa pripravuje na vydanie. Holas bol pri Čremošnom a na Prašivej dvakrát ranený, neskôr sa liečil v obci Hiadeľ. Po vyliečení sa vybral opäť k partizánom, ale bez stopy zmizol a jeho ďalší osud nie je známy. Po vojne ho viackrát vyznamenali a Právnická fakulta Karlovej univerzity mu udelila akademický titul JUDr. in memoriam. Podujatie, ktoré podporuje Moravsko-sliezsky kraj a samosprávy obcí Ostravy, Nového Hrozenkova, Hornej Marikovej a Štiavniku každoročne organizuje Městský svaz bojovníků za svobodu v Ostrave.

Ferdinand Vrábek

ODBORNÝ SEMINÁR NA PODUJATÍ MANÉVRE 1911 – STROPKOV 2018

Súčasťou vojenskej ukážky konanej 29. septembra 2018 v Stropkove, ktorá mala pripomenúť účastníkom manévru rakúsko-uhorskej armády z roku 1911 na severovýchode dnešného Slovenska a taktiež aj ukončenie prvej svetovej vojny, bol odborný seminár, kde historici zo Slovenska, Poľska, Česka a Ukrajiny prezentovali výsledky svojho historického bádania.

Ako prvý so svojím príspevkom *Slováci na bojiskách I. svetovej vojny* vystúpil podpredseda Klubu vojenskej histórie Beskydy Radoslav Turík. Poslucháčom ozrejmil problematiku súvisiacu s nasadením mužov z územia vtedajšieho severovýchodného Uhorska v radoch rakúsko-uhorskej armády, pričom vyzdvihol hlavnú aktivitu združenia, ktorá spočíva v prepisovaní matrik padlých a úmrtných lístkov. Na základe získaných informácií sa v budúcnosti môže pristúpiť k analýze a rekonštrukcii pohybu konkrétnej vojenskej jednotky na bojiskách Veľkej vojny a taktiež vytvoreniu elektronickej databázy, z ktorej by mohla čerpať široká verejnosť pri dohľadávaní svojich predkov. Následne sa poslucháči príspevkom *Iloncsi – z denníka grófký Ilony Andrassyovej alebo spomienky vojnovéj vdovy* od Anny Šimkuličovej preniesli do života aristokratickej rodiny, ktorú taktiež zastihla kataklizma prvej svetovej vojny. Podľa slov autorky si záujemcovia budú môcť v blízkej budúcnosti prečítať celý príbeh grófký Iloncsi aj v knižnej podobe. Do

problematiky *Vojnového cintorína z I. svetovej vojny v Užhorode* účastníkov odborného seminára uviedol Jurij Fatula z Ukrajiny, ktorý analyzoval dve pietne miesta v spomínanom meste. Podobne ako na Slovensku aj na Ukrajine by sa pietne miesta mohli stať turisticky vyhľadávanou atrakciou, ktoré by pripomínali ťažké boje rakúsko-uhorskej, nemeckej a ruskej armády v rokoch prvej svetovej vojny. Boje v Karpatoch na prelome rokov 1914 až 1915 vo svojom referáte s názvom *Pochodové prápory zeměbrany z Moravy v bojoch v Karpatoch* rozoberal Radim Kapavík z Českej republiky. Musíme podotknúť, že na území severovýchodného Slovenska na hraniciach s Poľskom a Ukrajinou počas Veľkej vojny bolo nasadených množstvo „českých“ jednotiek a mnohé z nich stratili svojich mužov práve v karpatskej kampani. Ako piaty v poradí vystúpil Viktor Szabó s príspevkom *Stropkov a okolie v dobovej tlači (1914 – 1918)*, pričom autor sa okrem iného venoval aj prípravám na manévry v meste Stropkov a jeho okolí v roku 1911. Počas prezentácie Viktor Szabó využil zaujímavé dobové fotografie, ktoré zachytávali manévry vojsk Františka Jozefa v Stropkove a okolí v polovici septembra 1911. Na fotografiách pózoval zväčša samotný následník rakúsko-uhorského trónu František Ferdinand s náčelníkom generálneho štábu Franzom Conradom von Hötzendorfom a nechýbali ani ukážky nasadenia vojakov či dobovej techniky. Následne vystúpil s príspevkom *Pamätník bojov I. svetovej vojny na vrchu Kašielik* Maroš Drobnák, ktorý analyzoval celý proces výstavby pietneho a zároveň aj turistického miesta od nákreсу až po samotnú realizáciu. Víziou do budúcnosti je aj naďalej prepájať regionálnu, v tomto prípade aj vojenskú históriu s turistickými trasami a budovať tak povedomie o bojoch prvej svetovej vojny na našom území. Matúš Burda ako ďalší prednášajúci sa tematicky vrátil k problematike účasti mužov z územia severovýchodného Slovenska v prvej svetovej vojne. Vo svojej prednáške *Bojové nasadenie „slovenských“ plukov rakúsko-uhorskej c. k. armády v Haliči (1914)* priblížil najvýznamnejšie bitky, ktorých sa predkovia z územia súčasného Slovenska zúčastnili na území súčasného Poľska a Ukrajiny od konca augusta do decembra prvého roka bojového konfliktu. Ferdinand Vrabel ako predposledný prednášajúci preniesol poslucháčov na taliansky front, konkrétne na riekú Piava, ktorá sa do pamäti Slovákov vryla hlbokými písmenami. V referáte *Logistické problémy pri príprave rakúsko-uhorskej ofenzívy na Piave (jún 1918)* poukázal na základné nedostatky pri plánovaní vojenskej operácie a taktiež aj na nevhodný terén, počasie či stav samotného vodného toku. Ako posledný vystúpil poľský historik Bogusław Glód s príspevkom *„Bosniaci“ v Karpatoch (1914/1915)*. Autor sa pokúsil chronologicky zhrnúť účinkovanie problematikej etnicity v radoch rakúsko-uhorskej armády od roku 1878 až do mája 1915, pričom najväčšiu pozornosť venoval práve bojom v ťažko priechodných, zalesnených a zasnežených Karpatoch. Nezabudol spomenúť ani problém konfesie, keďže Bosňania vyznávali katolícku, pravoslávnu a islamskú vieru a aj to prispelo k určitej nestabilite a problémom v armáde, keďže každá jednotka si vyžadovala svojho duchovného, obrady či vyznávala iné zvyky.

Odborný seminár konaný v miestnom kaštieli určite prispel k rozšíreniu poznatkov o vojenskej problematike, počnúc manévrami z roku 1911 až po udalosti prvej svetovej vojny, ktorá priamo zasiahla aj územie severovýchodného Slovenska a zanechala množstvo stôp viditeľných až do súčasnosti. Laická, ale aj odborná verejnosť sa mohla dozvedieť viac o aktuálnom bádani historikov zaoberajúcich sa prvou svetovou vojnou, ktorú si aj po ukončení jednotlivých výročí treba neustále pripomínať.

Matúš Burda

V STROPKOVE SI PRIPOMENULI MANÉVRE RAKÚSKO-UHORSKEJ ARMÁDY Z ROKU 1911

V sobotu 29. septembra 2018 sa na námestí Slovenského národného povstania v Stropkove pri príležitosti 100. výročia ukončenia prvej svetovej vojny konala vojensko-historická ukážka, ktorá okrem iného mala za cieľ priblížiť vojenské manévry rakúsko-uhorskej armády v priestore medzi Stropkovom a Svidníkom konané v dňoch od 12. do 15. septembra 1911. Rakúsko-uhorské armádne velenie naplánovalo vojenské cvičenie so zámerom pripraviť sa na možný konflikt na severovýchodných hraniciach Rakúsko-Uhorska v priestore Duklianskeho priesmyku, ktorý podľa generalít bol najľahšie priechodný. Pre mesto Stropkov a celú severnú časť Zemplínskej župy bolo obrovskou výzvou hostiť dovedna 100 000 vojakov a vzácnych hostí, medzi ktorých patril následník rakúsko-uhorského trónu František Ferdinand d'Este, náčelník štábu Franz Conrad von Hötzendorf či barón Gejza Andrássy. Prípravy na vojenské manévry v roku 1911 spôsobili v meste Stropkov a jeho okolí čulý stavebný ruch, keďže pre potreby armády sa budovali a spevňovali cestné komunikácie, mosty či rozširovali sa ubytovacie kapacity pre dôstojníkov.

Počas celého dňa mohli návštevníci vidieť dovedna 100 dobrovoľne uniformovaných mužov rakúsko-uhorskej armády predvádzajúcich rôzne formy výcviku a samotný nástup. Vrcholom pre 100 mužov v historických uniformách bolo večerné slávnostné dekorovanie replikami medailí pripomínajúce manévry zo septembra 1911. Na pódiu sa predstavila Vojenská hudba z Banskej Bystrice, v ktorej podaní zazneli dobové vojenské pochody zo začiatku 20. storočia, ale taktiež aj moderné piesne upravené pre vojenský orchester. Okrem iného s dobovými piesňami s tematikou vojenstva vystúpila skupina *Symphonic News Quartet* a ľudová skupina *Suche Karki*. Pre návštevníkov boli pripravené tvorivé dielne a prezentačné stánky a taktiež si mohli prezrieť súčasnú vojenskú techniku Ozbrojených síl Slovenskej republiky i dobové zbrane z obdobia Rakúsko-Uhorska. Občerstvenie počas historickej ukážky zabezpečovala dobová vojenská poľná kuchyňa.

V priestoroch kaštieľa sa konal odborný seminár, kde prednášalo dovedna 9 historikov zo Slovenska, Česka, Poľska a Ukrajiny. Poslucháčom predstavili výsledky svojho historického výskumu s tematikou prvej svetovej vojny. Súčasťou podujatia bolo posvätenie historického vojnového cintorína, ktoré dalo mesto obnoviť. Vojnový cintorín v meste Stropkov ako súčasť mestského cintorína patrí počtom medzi najväčšie v regióne. Dovedna je na ňom pochovaných 783 vojakov v 16 hromadných a 80 jednotlivých

hroboch. Medzi pochovanými vojakmi je 647 príslušníkov rakúsko-uhorskej armády a 43 ruskej armády. Len u vojakov pochovaných v šachte č. 5 nepoznáme štátnu príslušnosť. Množstvo pochovaných na vojnovom cintoríne v Stropkove padlo na bojisku alebo zomreli na následky zranenia. V šachtách sú zase pochované obete cholery. Na základe precízneho archívneho výskumu vieme dnes menovite identifikovať vyše 300 pochovaných. V centre cintorína sa vďaka miestnej samospráve a Ministerstvu vnútra Slovenskej republiky vypína pamätník navrhnutý architektkou Evou Kubčiovou, ktorá je doplnená o tabuľu s menoslovom pochovaných. Po vysviacke vojnového cintorína sa vojenský duchovní, vojenský sprievod a čestná stráž presunuli k miestnemu kaštieľu, kde odhalili pamätnú tabuľu venovanú následníkovi rakúsko-uhorského trónu a veliteľovi vojsk počas manévrov v priestore Stropkov – Svidník Františkovi Ferdinandovi d'Este, ktorého smrť v júni 1914 spôsobila dovtedy najväčšiu vojenskú kataklizmu v dejinách ľudstva.

Od štvrtka, čiže od 27. septembra, desiatka umelcov z okolitých krajín tvorila v rámci plenéra diela s tematikou prvej svetovej vojny a Stropkova. V kaštieli sa uskutočnili aj tri vojenské výstavy, pričom najväčšiu pozornosť pútal skicár významného slovenského maliara Ladislava Medňanského, ktorý priamo zažil hrôzy prvej svetovej vojny.

Celé podujatie zorganizovala miestna samospráva spolu s Klubom vojenskej histórie Beskydy. Návštevníci podujatia Manévry 1911 – Stropkov 2018 sa nenásilnou formou mohli preniesť do obdobia monarchie a do života obyčajného vojaka rakúsko-uhorskej armády.

Matúš Burda

KONFERENCIA „LÉTA DO POLE OKOVANÁ 2018“

Vojenský historický ústav v Prahe a ministerstvo obrany Českej republiky usporiadalo v dňoch 18. – 20. septembra 2018 už piaty ročník konferencie o prvej svetovej vojne, ktorým sa celý cyklus týchto podujatí rozvrhnutý na roky 2014 – 2018 uzatvára.

Ako konštatovali usporiadatelia konferencie, do záverečného dejstva Veľkej vojny vstupovali Ústredné mocnosti s nádejou, že si ešte poslednými ofenzívami vynútiť mier podľa svojich predstáv. Tie sa im však nespĺnili a na jeseň 1918 vyšiel z konfliktu víťazne tábor Dohody: *„Strádanie, straty a nahromadené krivdy predchádzajúcich rokov vystavili kompromitované štátne autority tlaku, ktorému už nedokázali odolať. Táto vojna pochovala starý svet – bez requiem.“* V chaose povojnových turbulencií vznikli nové štáty, ktoré sa budovali na troskách starých monarchií.

Na tohtoročnej pražskej konferencii odznelo viacero podnetných referátov, ktoré priniesli aj nové fakty a poznatky. Tomáš Jakl sa zaoberal otázkou financovania bolševickej revolúcie Nemeckým cisárstvom a oboznámil auditórium aj s dokumentmi, podľa ktorých Nemecko poskytlo bolševikom – okrem známeho prevozu Lenina a jeho spoločníkov zo Švajčiarska do Švédska – aj najmenej 41 miliónov ríšskych mariek. Len s týmito finančnými prostriedkami mohli bolševici v Rusku vydávať svoj tlačový orgán Pravdu a rozvinúť rozsiahlu agitáciu, ktorá viedla k pádu Dočasnej vlády a k prevzatíu moci Leninom a jeho spoločníkmi. Príspevky Jiřího Hudečku a Gerharda Artla sa zaoberali poslednou rakúsko-uhorskou ofenzívou v prvej svetovej vojne v júni 1918. Pracovník Österreichisches Staatsarchiv – Kriegsarchiv vo Viedni Artl na štatistických údajoch presvedčivo ukázal, že kolabujúca monarchia už nemala dostatok prepravných kapacít, aby pred ofenzívou sústredila na Piave dostatok jednotiek, munície a ďalšieho materiálu. To zákonite muselo spôsobiť neúspech ofenzívy a navyše Taliani mali spolu s Britmi, Francúzmi a Američanmi na tomto úseku značnú prevahu aj v ľudoch aj v materiáli. Podľa príspevku ekonóma a odborníka na štatistiku Petra Mazoucha sa podľa

demografických dát počet padlých z českých krajín v prvej svetovej vojne odhaduje na 200 000 mužov. Podrobný príspevok Karla Řeháčka sa zaoberal katastrofálnou situáciou chrípkovej epidémie v Plzni v septembri a októbri 1918 a Martina Halířová priblížila boj s nákazlivými chorobami po celý čas vojny (1914 – 1918). Viacero krátkych príspevkov sa zaoberalo aj výsledkami archeologických výskumov na bojiskách prvej svetovej vojny. Zaujímavý bol aj príspevok Tadeja Korena a Patry Testen Koren o digitalizovanej histórii účasti žien vo vojne. Prínosný bol príspevok Vlastimila Kříst'ana o česko-slovenských červenoarmejcoch, ktorý oproti starším prehnaným číslam o ich počte (10- – 20-tisíc), odhadol ich počet na maximálne 4– 5-tisíc. Určítym sklamaním bol príspevok Borisa Kolesnikova z Volgogradu o M. R. Štefánikovi, ktorý nepriniesol žiadne neznáme alebo nové fakty z už sprístupnených ruských archívov, ale len zhrnul už staré známe fakty o živote a pôsobení M. R. Štefánika. Pohľadom postojom ruských umelcov na separátny mier v Breste Litovsku (3. marca 1918) sa zaoberala Julia Filina.

Zo Slovenska sa na konferencii zúčastnili Peter Chorvát, ktorý referoval o vojenskej situácii na Slovensku v novembri 1918 a Ferdinand Vrábek, ktorý sa zaoberal účasťou Slovákov v československých légiách. Z konferencie vydajú organizátori zborník príspevkov.

Ferdinand Vrábek

MEDZINÁRODNÁ VEDECKÁ KONFERENCIA „SLOVENSKO 1938. ČESKOSLOVENSKO V ZOVRETÍ MOCNOSTI. POLITIKA – ARMÁDA – SPOLOČNOSŤ“

V dňoch 3. – 4. októbra 2018 usporiadalo Múzeum SNP v Banskej Bystrici medzinárodnú vedeckú konferenciu k 80. výročiu podpísania Mníchovskej dohody (29. – 30. septembra 1938) a k prvej Viedenskej arbitráži (2. novembra 1938). Bezprecedentná zrada západných politikov, pre ktorých sa stala modlou politika zmierenia (appeasementu), ktorá ich mala zbaviť nebezpečenstva vojny, zabezpečiť „mier pre naše časy“ a nasmerovať hitlerovskú agresiu na východ, sa stala odvtedy synonymom pokrytectva, zbabelosti a nestálosti voči spojencom, ktorá sa v konečnom dôsledku vypomstila aj všetkým štyrom svojim pôvodcom. Možno je politika „Mníchovanov“ aj veľmi názorným príkladom politickej naivity až hlúposti... Podpisy nemeckého kancelára Adolfa Hitlera, predsedu vlády fašistického Talianska Benita Mussoliniho, britského ministerského predsedu vlády Arthura Nevilla Chamberlaina a francúzskeho premiéra Édouarda Daladiera, predznamenal blížiaci sa krvavý vojnový konflikt – druhú svetovú vojnu. Slová o mieri boli iba zásterkou, veľmi rýchlo nasledovala Viedenská arbitráž, okupovanie veľkých častí našej vlasti nacistickým Nemeckom, autoritatívnym Maďarskom a diktátorským Poľskom, rozbitie Československa, vznik okupačného režimu protektorátu Čechy a Morava a nesamostatnej Slovenskej republiky.

Medzi referátmi odzneli veľmi hodnotné príspevky o československej brannej moci, o prípravách na obranu, o tom, či sme sa mali a mohli brániť, a aj o tom, čo táto „kostižerná doba“ (slová profesora Roberta Kvačka), aké tragédie ešte pred druhou svetovou vojnou znamenala pre Čechov a Slovákov. Profesor Alain Soubigou z parížskej Sorbonny nazval vtedajšiu francúzsku politiku opodstatnene zbabelosťou a podobne označil politiku „spojeneckého“ Rumunska aj Sorin Arhire z univerzity v Albe Iulii, ktorý odmietavý postoj rumunských politikov k novej podpore Sovietskeho zväzu a prechodu Červenej armády cez rumunské územie na pomoc Československu v prípade vojnového konfliktu ako spoluvinu Rumunska na triumfe Hitlera v Mníchove.

Viacero referátov sa týkalo vojenskej problematiky. O prípravách na obranu

Československa v rokoch 1933 – 1938 s vyústením do všeobecnej mobilizácie čs. brannej moci v septembri 1938 prednášal Miloslav Čaplovič a s koncepciou obrany Bratislavy v septembri 1938 oboznámil auditórium Peter Chorvát. O čs. armáde na Slovensku po Mníchove referoval Jozef Bystrický a o čs. vojenskom spravodajstve Milan Vyhliadal. Od účastníkov konferencie z Poľska boli prínosom referáty o aktivitách poľských tajných služieb a poľskej armády na území Slovenska na jeseň 1938 (Robert Kowalski) a o poľskej obrazovej propagande v súvislosti s akciami poľskej armády v poľsko-slovenskom pohraničí v roku 1938 (Andrzej Olejko). S ohlasom Mníchova v dobovej tlači oboznámil prítomných Stanislav Mičev. Časť referátov sa týkala aj československo/slovensko-maďarských rokovaní v Komárne a Viedenskej arbitráže (Ferdinand Vrábel), jej hodnotenia maďarskou historiografiou (Katarína Ristveyová) a počiatkami opozície a odboja voči režimu na Slovensku po 6. októbri 1938 (Karol Fremal). Napriek tomu, že nielen slovenská historiografia (Martin Vietor, Ladislav Deák, Ferdinand Vrábel, Martin Hetényi) ale aj staršie a aj novšie maďarské dejepisectvo (Lóránt Tilkovszki, Magda Ádám, Miklós Zeidler) už nevyvrátiteľne dokázalo, že komárňanské rokovania sa neprerušili pre neochotu československej/slovenskej strany robiť ústupky, ale naopak pre prehnane a neopodstatnené požiadavky maďarskej strany (odstúpiť aj Nitru a Bratislavu v prospech Maďarska, plebiscit na celom území Slovenska a ďalšie) a že nešlo o žiadne etnické riešenie (veď k Maďarsku boli pripojené aj také územia, kde žili státisíce slovenských obyvateľov). V súčasnosti sa však znovu šíria tvrdenia opačné (Attila Simon, Gergely Sallai a ďalší).

Vzhľadom na to, že s vývojom na jeseň 1938 súvisí aj vznik slovenskej autonómie (Žilinskej dohody 6. októbra 1938), bol inšpiratívnym aj príspevok Róberta Arpáša o tom, že slovenská autonómia znamenala súčasne aj koniec demokracie na Slovensku. Ale nielen to, v konečnom dôsledku znamenala aj stratu štvrtiny územia Slovenska a vykročenie k tomu, že „samostatné“ Slovensko sa v marci 1939 stalo satelitom Nemecka. Z tohto hľadiska sa vtedajší a ešte aj dnešní prívrženci a oslavovatelia slovenskej autonómie naozaj veľmi mýlia. Väčšina Slovákov si autonómiu a následne aj samostatnosť želala, ale nie takú, aká sa uskutočnila v októbri 1938 a v marci 1939. Z konferencie bude vydaný zborník príspevkov.

Ferdinand Vrábel

AUTORI ČÍSLA

Mgr. Juraj HRICA, Historický ústav SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slovenská republika, email: juraj.hrica@gmail.com

PhDr. Peter ROHÁČ, Obchodná akadémia, Myslenická 1, 902 01 Pezinok, Slovenská republika, email: rohac.peto@gmail.com

PhDr. Igor BAKA, PhD., Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava, Slovenská republika, email: igorbaka@centrum.sk

PhDr. Milan VYHLÍDAL, PhD., Univerzita obrany v Brně, Kounicova 65, 602 00 Brno, Česká republika, e-mail: Vyhliidal.Milan@seznam.cz

Mgr. Matej MEDVECKÝ, PhD., Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava, Slovenská republika, email: matej.medvecky@vhu.sk

Mgr. Tamara JANEČOVÁ, PhD., Trnavská univerzita v Trnave, Pedagogická fakulta, Priemyselná 4, 918 43 Trnava, Slovenská republika, email: tamara.janecova@truni.sk

JUDr. Jaroslav KOZOLKA, LL.M., MBA, Generálna prokuratúra SR, Štúrova 2, 812 85 Bratislava, Slovenská republika, email: Jaroslav.Kozolka@genpro.gov.sk

PhDr. Michal ŠTEFANSKÝ, CSc., Haanova 39, 851 04 Bratislava, Slovenská republika, email: stefanskym@centrum.sk

pplk. Dr. Tibor BALLA, DrSc., Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Kapisztrán tér 2-4, 1014 Budapest, Maďarsko, email: t.balla@freemail.hu

OBSAH ROČNÍKA

VOJENSKEJ HISTÓRIE 2018

ŠTÚDIE

- ANDRESOVÁ, Klára: Vojenské príručky raného novoveku jako předmět výzkumu historiografie vojenství a knihovně. Tisky středovýchodní Evropy v kontextu evropské produkce. 3/2018/61
- BAKA, Igor: Die deutsch-slowakischen Beziehungen und der Krieg gegen die UdSSR (1941 – 1918) 2/2018/35
- BAKA, Igor: Zapojenie Pešieho pluku 102 Zaisťovacej divízie do nemeckých protipartizánskych akcií na prelome rokov 1941/1942 4/2018/82
- BORBÉLYOVÁ, Dominika: Účasť Ivana Markoviča na československom zahraničnom odboji v Rusku 1914 – 1918 1/2018/6
- ČIČAJ, Viliam: Stravovanie hospitalizovaných príslušníkov armády vo vojenských zdravotníckych zariadeniach v 18. a na začiatku 19. storočia 3/2018/81
- HRICA, Juraj: Spartský odpor voči macedónskej hegemonii v Grécku počas Alexandrovej perzskej kampane v rokoch 334 – 331 pr. Kr. a bitka pri Megalopole 4/2018/7
- KOZOLKA, Jaroslav: Štátna slovenská vojenská reálka (1942 – 1945). I. časť 4/2018/102
- NOVÁKOVÁ, Lucia – ROHÁČ, Peter: Vojenstvo a náboženské rituály v antickom Grécku. I. časť 3/2018/8
- PASTOREKOVÁ, Laura: Architektúra historických kasární na Slovensku (2. časť). Historicko-spoločenský a architektonický vývoj v období rokov 1918 – 1939 a vplyv vojenskej architektúry na podobu slovenských miest 1/2018/22
- PEJS, Oldřich: Jozef Tiso jako hlava státu a nejvyšší vojenský velitel (od předsedy vlády k prezidentovi) 2/2018/7
- PÚČIK, Miloslav: Czechoslovakia and its Army in a Buffer Zone of “East-West” (Period: 1960 – 1968-August) 3/2018/95
- ROHÁČ, Peter: Rod Kysekovcov v boji proti uhorskému kráľovi Ladislavovi IV. a rakúskemu vojvodovi Albrechtovi I. v rokoch 1284 – 1290 4/2018/52
- UHRIN, Marian: Nemecké 10,5-cm poľné húfnice vz. 18(1eFH-18) v slovenskej a 1. čs. armáde na Slovensku 2/2017/70
- UHRIN, Marian: Samopaly slovenskej a povstaleckej armády (1939 – 1945) 1/2018/56
- VALACHOVIČ, Pavol: Vnútný nepriateľ očami židovského historika Jozefa Flavie 3/2018/39

DOKUMENTY A MATERIÁLY

- ČIČAJ, Viliam: Vojenská literatúra v meštianskom prostredí v období novoveku 1/2018/82
- JANECOVÁ, Tamara: Slovenské vojenské piesne v rokoch vojnovnej Slovenskej republiky 4/2018/160
- KRALČÁK, Peter: Hygienicko-zdravotné podmienky v pracovných jednotkách slovenskej armády 1/2018/107
- PLAVEC, Michal: Zrod a prvé boje. Československé vojenské letectvo 1918 – 1919 3/2018/142
- PURDEK, Imrich: 25 rokov Ozbrojených síl Slovenskej republiky 2/2018/114

- ŠUMICHRASŤ, Peter: Nie sú mi známe dôvody, prečo nemôžem slúžiť v čs. armáde... Výpovede plk. gšt. Alojza Ballaya podané na vyžiadanie orgánov čs. armády z roku 1946 k službe v slovenskej armáde 1939 – 1945. (3. časť) 2/2018/88
- VAVRUŠ, Ján: Trenčiansky doplnovací obvod a c.-k. 71. peší pluk v rokoch 1860 – 1882 3/2018/127
- VRÁBEL, Ferdinand: Humor v československých légiách a v dobrovoľníckom vojsku v rokoch 1914 – 1920 1/2018/97
- VYHLÍDAL, Milan – MEDVECKÝ, Matej: Úrad čs. vojenského pridelenca v Berlíne v krízovom roce 1938 ve svetle neznámeho dokumentu 4/2018/132

PERSONÁLIE

- BALLA, Tibor: Najvyššia generalita rakúsko-uhorskej armády za Veľkej vojny (s pôvodom na území dnešného Slovenska) 4/2018/197
- KOZOLKA, Jaroslav: Vojak štyroch armád plukovník generálneho štábu Rudolf Pilfousek 1/2018/119

VOJENSKÉ MÚZEJNÍCTVO

- KONEČNÝ, Martin: Fortifikačný komplex Przemyśl (Poľsko) 1/2018/144

ROZHLEDY

- JANECOVÁ, Tamara: Milo Urban ako šéfredaktor *Gardistu* 2/2018/145
- ŠTEFANSKÝ, Michal: Hrozil vojnový konflikt roku 1968 v súvislosti s československou krízou? 4/2018/191

RECENZIE

- LUKAČKA, Ján. Matúš Čák Trenčiansky. (T. Sitár) 1/2018/161
- ČINČURÁK, Samuel. Vojna. Malé spomienky z môjho života na bojišti v rokoch 1914 – 1918. (M. Konečný) 1/2018/167
- HUSÁK, Otakar. JDI! Vzpomínky legionáře Otakara Husáka. Kniha I. (F. Vrábel) 1/2018/172
- KERSHAW, Ian. To Hell and Back: Europe 1914-1949. (J. Drábik) 2/2018/169
- KLABJAN, Borut. Češi a Slováci na Jadranu. Vzťahy s Terstem a severným Jadranem v letech 1848 – 1948. (A. Mikulášová) 1/2018/163
- LUKAČKA, Ján. Matúš Čák Trenčiansky. (T. Sitár) 1/2018/161
- SEGEŠ, Vladimír – ŠEĎOVÁ, Božena. Pramene k vojenským dejinám Slovenska II/2 1649 – 1711. (I. Graus) 3/2018/162

BIBLIOGRAFIA

- ŠEĎOVÁ, Božena: Slováci v operáciách na udržanie mieru a v boji proti terorizmu. Výberová bibliografia publikovaných prác v rokoch 1993 – 2017 3/2018/164
- ŠEĎOVÁ, Božena: Vojenská história Slovenska. Výberová bibliografia XXIII. – 2015 1/2018/175

ANOTÁCIE, GLOSÝ

BÁRTA, Milan – KALOUS, Jan – POVOLNÝ, Daniel – SIVOŠ, Jerguš – ŽÁČEK, Pavel. Biografický slovník náčelníků operativních správ státní bezpečnosti v letech 1953 – 1989. (M. Medvecký)	3/2018/185
FIALA, Jaroslav. Jak se zbavit Castra. Cuba, Spojené státy a Československo ve studené válce. (M. Stanová)	2/2018/177
KOTYK, Jiří. Pardubický zámek a jeho osudy (k 70. výročí vítězství nad německým nacismem. (F. Vrábel)	1/2018/202
LONDÁK, Miroslav – SIKORA, Stanislav – LONDÁKOVÁ, Elena. Od predjaria k normalizácii. Slovensko v Československu na rozhraní 60. a 70. rokov 20. storočia. (M. Medvecký)	2/2018/176
MAJER, Petr. Museli zemřít? Příběhy psané krví. (F. Vrábel)	1/2018/198
MATOUŠEK, Otto. Anabase bezejmenných brášků. (F. Vrábel)	3/2018/184
NOVOTNÝ, Lukáš. Britské vyslanectví v Praze, Foreign office a jejich vnímání česko-německého vztahu v Československu v letech 1933 – 1938. (B. Šedřová)	2/2018/174
POLLÁK, Miroslav – ŠVORC, Peter (eds.). Spišské exody v 20. století. (B. Šedřová)	3/2018/181
PREININGER, Ladislav. Přísaha: deník legionáře Ladislava Preiningera. (F. Vrábel)	1/2018/197
RYCHETSKÝ, Jan. Špiónem Běločechů v Rusku. Po stopách našich legionářů od Zborova do Vladivostoku. (M. Stanová)	2/2018/174
Slováci v československých légiích (1914 – 1917 – 1920). Zost. F. Vrábel. (F. Vrábel)	2/2018/173
ŠMIDRKAL, Pavel a kol. Karol Molnár. Maliar troch krajín. Malíř tři zemí. (M. Stanová)	1/2018/199

KRONIKA

Bachmač a Veľká Doč (Ukrajina) 1918 – 2018. (F. Vrábel)	2/2018/184
Darney 30. 6. 1918 – 30. 6. 2018. (F. Vrábel)	4/2018/215
Deň vojnových veteránov (11. november). (M. Čaplovič)	1/2018/205
Fenómén smrti v genealógii a heraldike (www.vhu.sk)	1/2018/204
Medzinárodná konferencia „nacistická politika voči slovanským národom“ (www.vhu.sk)	2/2018/179
Medzinárodná vedecká konferencia Slovensko a prvá svetová vojna. (M. Burda)	2/2018/180
Medzinárodná vedecká konferencia „Slovensko 1938. Československo v zovretí moci. Politika – armáda – spoločnosť“. (F. Vrábel)	4/2018/222
Ocenenie pracovníka VHÚ pri príležitosti jeho významného životného jubilea (www.vhu.sk)	1/2018/208
Odborný seminár na podujatí <i>Manévry 1911 – Stropkov 2018</i> (M. Burda)	4/2018/218
Piaty ročník legionárskej konferencie Československej obce legionárskej. (F. Vrábel)	1/2018/206
Pochod na bojisko prvej svetovej vojny nad obcou Hostovice. (M. Burda)	4/2018/216
Slávnostné zhromaždenie v letnom sídle prezidenta T. G. Masaryka v Topoľčiankach. (www.vhu.sk)	2/2018/188
Správa o konferencii „Léta do pole okovaná 2018“. (F. Vrábel)	4/2018/221

Štvrtý ročník pochodu Nový Hrozenkov – Horná Mariková. (F. Vrábel)	4/2018/218
V Stropkove si pripomenuli manévry rakúsko-uhorskej armády z roku 1911 (M. Burda)	4/2018/220
Vedecká konferencia Čáslav 1618. Počátek české války. (www.vhu.sk)	3/2018/188
Vedecká konferencia „nastolenie komunistického režimu v Československu vo februári 1948 a jeho dôsledky pre spoločnosť“. (www.vhu.sk)	2/2018/187
Vedecká konferencia o Matúšovi Dulovi. (F. Vrábel)	3/2018/190
Vernisáž výstavy „Generál Milan Rastislav Štefánik 1880 – 1919“. (F. Vrábel)	3/2018/187
Výročie hrdinstva príslušníkov československej brigády v Sokolove (Ukrajina). (F. Vrábel)	2/2018/182
100. výročie odovzdania bojovej zástavy čs. légiiám v Taliansku. (F. Vrábel)	3/2018/189

POKYNY PRE AUTOROV

Spôsob odovzdávania rukopisov

Príspevky do Vojenskej histórie odovzdávajú, resp. posielajú zásadne v textových editoroch Word. Poznámky vrátane bibliografických odkazov je potrebné vkladať pomocou programu WORD na vkladanie poznámok/odkazov pod čiarou – nie písať ich mechanicky vzadu za textom štúdie. Súhrnný zoznam použitej literatúry treba uvádzať v abecednom poradí na konci príspevku. K štúdii je potrebné pripojiť abstrakt (v slovenčine do 10 riadkov), 5 kľúčových slov v slovenskom aj anglickom jazyku; resumé v slovenčine v rozsahu cca jednej strany, zaslať osobné údaje o autorovi: rodné číslo, adresu, číslo účtu v tvare IBAN, telefonický a emailový kontakt, adresu zamestnávateľa. Zaslaním príspevkov a osobných údajov dávajú autori redakcii a určeným pracovníkom plný súhlas na ich spracovanie, pričom tí plne rešpektujú pravidlá GDPR na ochranu osobných údajov.

Text sa nepokúšať zalamovať ani špeciálne upravovať, odstavce bez tabulátora! Písmo Times New Roman, veľkosť 12, normal, bez zvýrazňovania. Riadkovanie 1,5. Poznámky pod čiarou: písmo Times New Roman, veľkosť 10, riadkovanie 1. V prípade priamych citácií písať kurzívou. Prílohy: Obrázky: poprosíme zasielať iba čierno-biele, a to samostatne vo formáte jpg, jpeg, bmp v rozlíšení min. 300 dpi a riadne označené a identifikované. V texte uveďte popiskom, kde by mal byť obrázok umiestnený. Tabuľky, grafy: Tabuľky a grafy je potrebné zasielať v osobitnom súbore v štandarde xls, xlsx (excel)

Rozsah príspevkov

Rozsah štúdií, vrátane poznámkového aparátu, by nemal prekročiť 40 strán (minimálny rozsah 15 s.) Recenzie môžu byť v rozsahu do 15 strán, anotácie maximálne do 3 strán. Pri anotáciách a recenziách je potrebné uvádzať ISBN

Počet normostrán sa počíta podľa počtu znakov (1 800 znakov vrátane medzier na stranu).

Základnou citačnou normou je STN (010197) – Dokumentácia. Bibliografické odkazy

Odkaz na monografie

VÁROŠ, Milan. *Posledný let generála Štefánika*. Bratislava : International, 1994, s. 56. ISBN 80-215-0149-9.

PEJSKAR, Jožka (ed.). *Poslední pocta : Památník na zemřelé československé exulanty v letech 1948 – 1981*.

B. m. : Konfrontace, 1986, sv. 2., s. 118-121. ISBN 3 8577 01 203.

(v prameni neuvedené miesto vydania: bez miesta; podobne aj pri neuvedenom vydavateľstve: b. v., roku: b. r.)

Odkaz na štúdie (v prípade, že je uvedený v zborníku aj editor, uveďte ho za názvom zborníka;

ŠPIRKO, Dušan – LUPTÁK, Miroslav. Obrana bratislavského predmostia vo francúzsko-rakúskej vojne roku 1809. In *Vojenská história*, 2002, roč. 6, č. 1, s. 9-10. ISSN 1335-3314.

(pri cudzojazyčných zdrojoch uvádzať v príslušnom jazyku, napr. anglický zdroj: In *Army History*, 2003, vol. 59, no. 1, p. 13-15.)

DEIGHTON, Leon. *Blitzkrieg : Od Hitlerova nástupu po pád Dunkerque*. Prel. Kárník, Zdeněk. Praha : Argo, 1994, s. 85. ISBN 80-85794-08-X.

Odkaz na už citovaný zdroj v texte

PEJSKAR, ref. 2, s. 97; číslo ref. je číslo poznámky pod čiarou, v ktorej sa nachádza citovaná práca 1.-krát s celým bibliografickým údajom

- v prípade, že v jednej poznámke sú uvedené dva pramene toho istého autora, v ďalších poznámkach uvádzame aj prvé slová názvu prameňa: PEJSKAR, Poslední, ref. 2, s. 93.
- autor nemusí uvádzať mená všetkých pôvodcov citovaného diela (druhého, tretieho) alebo ak má citované dielo viacerých ako troch pôvodcov, uvádzame: ŠPIRKO, Dušan et al.
- v prípade viacerých miest vydania, alebo názvov vydavateľstiev, píšeme bodkočiarku alebo čiarku: Praha : Naše vojsko; Bratislava : Magnet Press, 1999,
- údaje v bibliografickom popise citovaného prameňa sa uvádzajú v jazyku prameňa až po údaj o rozsahu

Odkaz na archívny dokument

MVSR-Slovenský národný archív v Bratislave (ďalej SNA), f. Minister Československej republiky s plnou mocou pre správu Slovenska, 1918-1928 (ďalej f.), škatuľa (ďalej šk.) č. 277, sign. č. 1234/1920 prez

Pri opakovaných záznamoch uvádzať Tamže, s. 8 (nie tamtiež)

- najfrekvencovanejšie skratky archívov: SNA Bratislava, VÚA-VHA Praha, VHA Bratislava, NA Praha, AM SNP B. Bystrica,

Používanie skratiek a označovanie

Skratkou pre označovanie strán alebo strany je s., ročníky časopisov a čísla zborníkov sa uvádzajú arabskými číslicami. Pokiaľ sú dokumenty v edíciách číslované, je potrebné uvádzať okrem strán aj číslo.

Redakčná rada si vyhradzuje právo na základe vyžiadaných odborných posudkov rozhodnúť o uverejnení, prípadne vrátení príspevku. Nevyžiadané rukopisy sa nevracajú.

Vojenská história 4/2018

Časopis pre vojenskú históriu, múzejníctvo a archívniectvo

Vydáva Vojenský historický ústav v Bratislave
v spolupráci s Ministerstvom obrany SR

Editor a šéfredaktor: plk. Mgr. Miloslav Čaplovič, PhD.

Výkonná redaktorka: Mgr. Mária Stanová

Kontaktná adresa: redakciavh@gmail.com

Grafická úprava: ULTRA PRINT DIGITAL, s r. o.

Redakčná rada: doc. PhDr. Vladimír Segeš, PhD. (predseda), PhDr. Igor Baka, PhD., PhDr. Milena Balcová, PhDr. Viliam Čičaj, CSc., PhDr. Igor Graus, PhD., Mgr. Peter Chorvát, PhD., Mgr. Peter Kralčák, PhD., Mgr. Matej Medvecký, PhD., PhDr. Slavomír Michálek, DrSc., PhDr. Richard Pavlovič, PhD., pplk. v zál. PhDr. Peter Šumichrast, PhD., doc. PhDr. Pavol Valachovič, CSc.

Medzinárodný redakčný kruh: pplk. Dr. Tibor Balla, DrSc. – Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest; Dr. István Janek, PhD. – Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest; PhDr. Michal Lukeš, PhD. – Národní muzeum, Praha; Mgr. Mateusz Gniazdowski, PhD. – Ośrodek Studiów Wschodnich, Warszawa; PhDr. Jiří Rajlich – Vojenský historický ústav, Praha; Dr. Harold E. Raugh, Jr., U.S. Army Europe, APO AE 09096 USA; Dr. Martin Zückert – Collegium Carolinum Forschungstelle für böhmischen Länder, München

Časopis je indexovaný v medzinárodných databázach:

The Central European Journal of Social Sciences and Humanities (CEJSH)

European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS)

Vychádza štyrikrát ročne.

Rozširuje: Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

Fax: + 421/2/48207719

Schválené do tlače dňa: 1. 10. 2018

EV734/08

IČO vydavateľa: 00309591

Nepredajné

ISSN 1335-3314

Tlač: HSa MO SR, OdVČ, PoO, Kutuzovova 8, Bratislava

Na obálke je jeden z plagátov vyzývajúcich slovenských krajanov na vstup do čs. légii vo Francúzsku. Ich autorom bol Vojtěch Preissig, významný český grafik a maliar, účastník protirakúskeho a protinacistického odboja.